

Suttantapiṭake Majjhimanikāye

Majjhimaparṇāsapāliyā samvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

Papañcasūdanī nāma

MAJJHIMAPARṆĀSATṬHAKATHĀ

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1971

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 12

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṇa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa တ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-၁ ၵ = ā ၵ = i ၵ = ī ၵ - ၵ = u ၵ - ၵ = ū - = e -၁ ၵ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခုူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သ္ဃa	ဠ ပla	အ လla
ကွ kka	ဠ cca	ဏှ န္ဓa	ဠှ သ္ဃa	ဠှ ပba	လှ လya
ကျ kya	ဠ ccha	ဏှ န္ဓa	ဠှ နta	ဠှ bbha	လှ လha
ကြ kri	ဠ jja	ဏှ န္ဓa	ဠှ နtva	ဠှ bya	ဂှ vha
ကလ kla	ဠ jjha	တ္တ tta	ဠှ ntha	ဠှ bra	တ္တ sta
ကွ kva	ည ṅṅa	တ္တ ttha	ဠှ nda	ဠှ mpa	တ္တ strā
ချ khya	ည ṅṅha	တွ tva	ဠှ ndra	ဠှ mpha	သှ sna
ခွ khva	ည ṅṅca	ကျ tya	ဠှ ndha	ဠှ mba	သှ sya
ဂွ gga	ည ṅṅcha	တြ tra	ဠှ nna	ဠှ mbha	သှ ssa
ဠှ ggha	ည ṅṅja	ဠှ dda	ဠှ nya	ဠှ mma	သှ sma
ဂျ gya	ည ṅṅjha	ဠှ ddha	ဠှ nha	ဠှ mya	သှ sva
ဂြ gra	ဠှ ṭta	ဠှ dya	ဠှ ppa	ဠှ mha	တွ hma
ကံ ṅka	ဠှ ṭtha	ဠှ dra	ဠှ ppha	ဠှ yya	တွ hva
ခံ ṅkha	ဠှ ḍḍa	ဠှ dva	ဠှ pya	ဠှ yha	ဠှ ḷha
ဂံ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Majjhimapaṇṇāsattḥakathā

Mātikā

Piṭṭhāṅka

1. Gahapativagga

1. Kandarakasuttavaṇṇanā	1
2. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā	8
3. Sekhasuttavaṇṇanā	11
4. Potaliyasuttavaṇṇanā	24
Kāmādīnavakathāvaṇṇanā	30
5. Jīvakasuttavaṇṇanā	32
6. Upālisuttavaṇṇanā	36
7. Kukkuravatikasuttavaṇṇanā	70
8. Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā	76
9. Bahavedanīyasuttavaṇṇanā	80
10. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā	81

2. Bhikkhuvagga

1. Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā	88
2. Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā	91
3. Cūḷamālukyasuttavaṇṇanā	99
4. Mahāmālukyasuttavaṇṇanā	101
5. Bhaddālisuttavaṇṇanā	104
6. Laṭṭukikopamasuttavaṇṇanā	114
7. Cātumasuttavaṇṇanā	120
8. Naḷakapānasuttavaṇṇanā	124
9. Goliyānisuttavaṇṇanā	127
10. Kīṭāgirisuttavaṇṇanā	129

Mātikā

Piṭṭhaṅka

3. Paribbājakavagga

1. Tevijjavacchasuttavaṇṇanā	136
2. Aggivacchasuttavaṇṇanā	137
3. Mahāvacchasuttavaṇṇanā	139
4. Dīghanakhasuttavaṇṇanā	141
5. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā	146
6. Sandakasuttavaṇṇanā	154
7. Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā	163
8. Samaṇamuṇḍikasuttavaṇṇanā	183
9. Cūḷasakuludāyisuttavaṇṇanā	186
10. Vekhanasasuttavaṇṇanā	191

4. Rājavagga

1. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā	193
2. Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā	199
3. Maghadevasuttavaṇṇanā	213
4. Madhurasuttavaṇṇanā	220
5. Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā	222
6. Aṅgulimālasuttavaṇṇanā	226
7. Piyaḷatikasuttavaṇṇanā	237
8. Bāhitikasuttavaṇṇanā	238
9. Dhammacetiyasuttavaṇṇanā	240
10. Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā	245

5. Brāhmaṇavagga

1. Brahmāyusuttavaṇṇanā	249
2. Selasuttavaṇṇanā	272
3. Assalāyanasuttavaṇṇanā	278
4. Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā	281

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
5. Caṅkīsuttavaṇṇanā	283
6. Esukārīsuttavaṇṇanā	292
7. Dhanañjānisuttavaṇṇanā	293
8. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā	294
9. Subhasuttavaṇṇanā	302
10. Saṅgāraṇasuttavaṇṇanā	307

Majjhimaṇṇāsaṭṭhakathāya mātikā niṭṭhitā.

Majjhimanikāya

Majjhimaṇṇāsāṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Gahapativagga

1. Kandarakasuttavaṇṇanā

1. **Evam me sutanti** Kandarakasuttam. Tattha **Campāyanti** evamnamake nagare. Tassa hi nagarassa āramapokkharāṇī-ādīsu tesu tesu thānesu campakarukkhāva ussannā ahesum, tasmā Campāti saṅkhamagamāsi. **Gaggarāya pokkharāṇiyā tīreti** tassa Campānagarassa avidūre Gaggarāya nāma rājamahesiyā khaṇitattā **Gaggarāti** laddhavohārā pokkharāṇī atthi, tassā tīre samantato nīlādipaṇcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitaṃ mahantaṃ Campakavanaṃ, tasmim Bhagavā kusumagandhasugandhe Campakavane viharati. Tam sandhāya “Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre”ti vuttaṃ. **Mahatā bhikkhusaṃghena saddhinti** adassitaparicchena mahantena bhikkhusaṃghena saddhim. **Pessoti** tassa nāmaṃ. **Hatthārohaputtoti** hatthācariyassa putto¹. **Kandarako ca paribbājakoti** Kandarakoti evamnamo channaparibbājako. **Abhivādetvāti** chabbaṇṇaṃ ghanabuddharasmīnaṃ antaraṃ pavisitvā pasannalākhārāse nimujjamāno viya, siṅgīsuvaṇṇavaṇṇaṃ dussavaraṃ pasāretvā sasīsaṃ pārupamāno viya, vaṇṇagandhasampannacampakapupphāni² sirasā sampācchanto viya, Sinerupādaṃ upagacchanto puṇṇacando viya Bhagavato cakkalakkhaṇapaṭimaṇḍite alattakavaṇṇaphullapadumasassirike pāde vanditvāti attho. **Ekamantaṃ nisīdīti** chanisajjadosavirahite ekasmim okāse nisīdī.

1. Hatthācariyaputto (Si, Syā)

2. Vaṇṇagandhasampannaṃ campakapupphapiḍandhanaṃ (Ka)

Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ yato yato anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtamevāti attho. Tattha hi ekabhikkhussāpi hatthakukkuccaṃ vā pādakukkuccaṃ vā natthi, sabbe Bhagavato ceva gāravena attano ca sikkhitasikkhatāya aññamaññaṃ vigatasallāpā antamaso ukkāsitassaddampi akarontā sunikhāta-indakhīlā viya nivātaṭṭhāne sannisinnaṃ mahāsamudda-udakaṃ viya kāyenapi niccalā manasāpi avikkhittā rattavalāhakā viya Sinerukūṭaṃ Bhagavantaṃ parivāretvā nisīdimsu. Paribbājakassa evaṃ sannisinnaṃ parisāṃ disvā mahantaṃ pītisomanassaṃ uppajji, uppannaṃ pana antohadayasmiṃhyeva sannidahitum¹ asakkonto piyasamudāhāraṃ samuṭṭhāpesi. Tasmā **acchariyaṃ bhoti-ādimāha**.

Tattha andhassa pabbatārohanaṃ viya niccaṃ na hotīti **acchariyaṃ**. Ayaṃ tāva saddanayo². Ayaṃ pana Aṭṭhakathānayo, accharāyogganti **acchariyaṃ**, accharaṃ paharitum yuttanti attho. Abhūtapubbaṃ bhūtaṃ **abbhutaṃ**. Ubhayampetaṃ vimhayassevādhivacanaṃ. Taṃ panetaṃ garaha-acchariyaṃ, pasamsā-acchariyanti duvidhaṃ hoti. Tattha “acchariyaṃ Moggallāna abbhutaṃ Moggallāna, yāva bāhāgahaṇāpi nāma so moghapuriso āgamaṃsati”³ti idam garaha-acchariyaṃ⁴ nāma. “Acchariyaṃ Nandaṃ māte abbhutaṃ Nandaṃ māte, yatra hi nāma cittuppādampi parisodhessati”⁵ti idam pasamsā-acchariyaṃ nāma, idhāpi idameva adhippetam, ayañhi taṃ pasamsanto evamāha.

Yāvañcidanti ettha **idanti** nipātamattaṃ. **Yāvāti** pamāṇaparicchedo, yāva sammā paṭipādito, yattakena pamāṇena sammā paṭipādito, na sakkā tassa vaṇṇe vattum, atha kho acchariyamevetam abbhutamevetanti vuttaṃ hoti. **Etaparamaṃ yevāti** evaṃ sammā paṭipādito eso bhikkhusaṃgho tassāpi bhikkhusaṃghassa paramoti etaparamo, taṃ etaparamaṃ. Yathā ayaṃ paṭipādito, evaṃ paṭipāditaṃ katvā paṭipādesum, na ito bhiiyoti attho. Dutiyānaye evaṃ paṭipādessanti, na ito bhiiyoti yojetabbaṃ. Tattha **paṭipāditoti** ābhisamācārikavattaṃ ādim katvā sammā apaccanīkapaṭipattiyam yojito. Atha kasmā ayaṃ

1. Sannisīdetum (Sī), sannisīditum (Syā)

3. Vi 4. 419; Am 3. 45 piṭṭhesu.

5. Am 2. 446 piṭṭhe.

2. Tantinayo (Syā, Ka)

4. Garahaṇacchariyaṃ (Sī)

paribbājako atītānāgate Buddhhe dasseti, kimassa tiyaddhajānanañāṇaṃ atthīti. Natthi, nayaggāhe pana ṭhatvā¹ “yenākārena ayaṃ bhikkhusaṃgho sannisinno danto vinīto upasanto, atītabuddhāpi etaparamaṃyeva katvā paṭipajjāpesuṃ, anāgatabuddhāpi paṭipajjāpessanti, natthi ito uttari paṭipādanā”ti maññamāno anubuddhiyā evamāha.

2. **Evametaṃ Kandarakāti** pāṭi-ekko anusandhi. Bhagavā kira taṃ sutvā “Kandaraka tvaṃ bhikkhusaṃghaṃ upasantoti vadasi, imassa pana bhikkhusaṃghassa upasantakāraṇaṃ tuyhaṃ apākaṭaṃ, na hi tvaṃ samatimsa pāramiyo, pūretvā kusalamūlaṃ paripācetvā Bodhipallaṅke sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhi, mayā pana pāramiyo pūretvā ñātattacariyaṃ lokattacariyaṃ Buddhattacariyaṃ koṭiṃ pāpetvā Bodhipallaṅke sabbaññutaññāṇaṃ paṭividdhaṃ, mayhaṃ etesaṃ upasantakāraṇaṃ pākaṭaṃ”ti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Santi hi Kandarakāti ayampi pāṭi-ekko anusandhi. Bhagavato kira etadahosi “ayaṃ paribbājako imaṃ bhikkhusaṃghaṃ upasantoti vadati, ayaṃca bhikkhusaṃgho kappetvā pakappetvā kuhakabhāvena iriyāpathaṃ saṅṭhapento cittaṇa anupasanto na upasantākāraṃ dasseti. Ettha pana bhikkhusaṃghe paṭipadaṃ pūrayamānāpi paṭipadaṃ pūretvā matthakaṃ patvā ṭhitabhikkhūpi atthi, tattha paṭipadaṃ pūretvā matthakaṃ pattā attanā paṭividdhaguṇeḥeva upasantā, paṭipadaṃ pūrayamānā uparimaggassa vipassanāya upasantā, ito muttā pana avasesā catūhi satipaṭṭhānehi upasantā. Taṃ² nesaṃ upasantakāraṇaṃ dassessāmī”ti “iminā ca iminā ca kāraṇena ayaṃ bhikkhusaṃgho upasanto”ti dassetuṃ “santi hi Kandarakā”ti-ādimāha.

Tattha **arahanto khīṇāsavāti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ Mūlapariyāyasuttavaṇṇanāyameva vuttaṃ. Sekhapaṭipadampi tattheva vitthāritaṃ. **Santatasīlāti** satatasīlā nirantarasīlā. **Santatavuttinoti** tasseva vevacanaṃ, santatajīvikā vātipi attho. Tasmim̐ santatasīle ṭhatvāva jīvikaṃ kappenti, na dussīyaṃ maraṇaṃ pāpuṇantīti attho.

Nipakāti nepakkena samannāgatā paññavanto. **Nipakavuttinoti** paññāya vuttino, paññāya ṭhatvā jīvikaṃ kappenti. Yathā ekacco sāsane

1. Nayaggāhena pana vatvā (Ka)

2. Tena (Sī)

pabbajitvāpi jīvitakāraṇā chasu agocaresu carati, vesiyāgocaro hoti, vidhava, thullakumārika, paṇḍaka, pānāgāra, bhikkhunigocaro hoti, saṃsaṭṭho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāvakehi ananulomikena gihisaṃsaggena¹, vejjakammaṃ karoti, dūtakammaṃ karoti, paṇḍakammaṃ karoti, gaṇḍaṃ phāleti, arumakkhaṇaṃ deti, uddhamvirecanaṃ deti, adhovirecanaṃ deti, natthutelaṃ pacati, pivanatelāṃ pacati, veḷudānaṃ, pattadānaṃ, pupphadānaṃ, phaladānaṃ, sinānadānaṃ, dantakaṭṭhadānaṃ, mukhodakadānaṃ, cuṇṇamattikadānaṃ² deti, cāṭukamyāṃ³ karoti, muggasūpiyāṃ, pāribhaṭṭyāṃ, jaṅghapesaniyāṃ karotīti ekavīsatividhāya anesanāya jīvikaṃ kappento anipakavutti nāma hoti, na paññāya ṭhatvā jīvikaṃ kappeti, tato kālakiriyaṃ katvā **Samaṇayakkho** nāma hutvā “tassa saṅghāṭipi ādittā hoti sampajjalitā”ti vuttanayena mahādukkhaṃ anubhoti. Evaṃvidhā ahutvā jīvitahetupi sikkhāpadaṃ anatikkamanto catupārisuddhisīle paṭiṭṭhāya yathābalaṃ Buddhavacanaṃ uggaṇhitvā rathavinītaṭṭipadaṃ, mahāgosinṅgaṭṭipadaṃ, mahāsūñṇataṭṭipadaṃ, anaṅgaṇaṭṭipadaṃ, dhammadāyādaṭṭipadaṃ, nālakapaṭṭipadaṃ, tuvaṭṭakapaṭṭipadaṃ, candopamaṭṭipadanti imāni ariyaṭṭipadāni pūrento catupaccayasantosa, bhāvanārāma-ariyavaṃsaṭṭipattiyāṃ kāyasakkhino hutvā anikā nikkhantahatthī viya yūthā viṣaṭṭhasīho viya nipaccābandhamahānāvā⁴ viya ca gamanādīsu ekavīhārino vipassanaṃ paṭṭhapetvā ajja-ajjeva arahattanti pavatta-ussāhā viharantīti attho.

Suppaṭiṭṭhitacittāti catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhapitacittā hutvā. Sesā satipaṭṭhānakathā heṭṭhā vitthāritāva. Idha pana lokiyalokuttaramissakā satipaṭṭhānā kathitā, ettakena bhikkhusaṃghassa upasantakāraṇaṃ kathitaṃ hoti.

3. **Yāva supaññattā**ti yāva suṭṭhapitā sudesitā. **Mayampi hi bhanteti** iminā esa attano kārakabhāvaṃ dasseti, bhikkhusaṃghaṇca ukkhipati. Ayañhettha adhippāyo, mayampi hi bhante gihi -pa- suppaṭiṭṭhitacittā viharāma, bhikkhusaṃghassa pana ayameva kasi ca bījaṇca yuganaṅgalaṇca phālapācanaṇca. Tasmā bhikkhusaṃgho sabbakālaṃ satipaṭṭhānaparāyaṇo,

1. Abhi 2. 255 piṭṭhe.

3. Pātukamyāṃ (Syā)

2. Cuṇṇadānaṃ mattikadānaṃ (Sī)

4. Nippaccābandhamahānāvā (Sī)

mayam̐ pana kālena kālam̐ okāsam̐ labhitvā etam̐ manasikāram̐ karoma,
 mayampi kārakā, na sabbaso vissaṭṭhakammaṭṭhānāyevāti. **Manussagahaneti**
 manussānam̐ ajjhāsayaḡahanena ḡahanatā, ajjhāsayaḡassāpi nesam̐
 kilesaḡahanena ḡahanatā veditabbā. **Kasaṭasāṭṭheyyesupi** eseva nayo. Tattha
 aparisuddhaṭṭhena **kaṡaṭatā**, kerāṭiyatṭhena **sāṭṭheyyatā** veditabbā. **Sattānam̐**
hitāhitam̐ jānātīti evam̐ ḡahanakasaṭakerāṭiyānam̐ manussānam̐
 hitāhitapaṭipadam̐ yāva suṭṭhu Bhagavā jānāti. **Yadidam̐ pasavoti** ettha
 sabbāpi catuppadaḡatī pasavoti adhippetā. **Pahomī**ti sakkomi. **Yāvatakena**
antarenāti yattakena khaṇena. **Campam̐ ḡatāḡatam̐ karissatī**ti assamaṇḡalato
 yāva Campānagaradvārā ḡamanaṇca āḡamanaṇca karissati. **Sāṭṭheyyānī**ti
 saṭṭhattāni. **Kūṭeyyānī**ti kūṭattāni. **Vaṅkeyyānī**ti vaṅkattāni. **Jimḡeyyānī**ti
 jimḡhattāni. **Pātukaṡissatī**ti pakāṡessati dassessati. Na hi sakkā tena tāni
 ettakena antarena dassetuṃ.

Tattha yassa kismiṅcideva ṭṭhāne ṭṭhātukāmassa sato yam̐ ṭṭhānam̐
 manussānam̐ sappaṭibhayam̐, purato ḡantvā vaṅcetvā ṭṭhassāmīti na hoti,
 tasmim̐ ṭṭhātukāmaṭṭhāneyeva nikhātattambho viya cattāro pāde niccale
 katvā tiṭṭhati, ayam̐ **saṭṭho** nāma. Yassa pana kismiṅcideva ṭṭhāne
 avacchinditvā khandḡataṃ pātetukāmassa sato yam̐ ṭṭhānam̐ manussānam̐
 sappaṭibhayam̐, purato ḡantvā vaṅcetvā pātesṡāmīti na hoti, tattheva
 avacchinditvā pātetī, ayam̐ **kūṭo** nāma. Yassa kismiṅcideva ṭṭhāne magḡā
 ukkamma nivattitvā paṭimaggam̐ ārohitukāmassa sato yam̐ ṭṭhānam̐
 manussānam̐ sappaṭibhayam̐, purato ḡantvā vaṅcetvā evam̐ karissāmīti na
 hoti, tattheva magḡā ukkamma nivattitvā paṭimaggam̐ ārohati, ayam̐ **vaṅko**
 nāma. Yassa pana kālena vāmato kālena dakkhiṇato kālena ujumaggeneva
 ḡantukāmassa sato yam̐ ṭṭhānam̐ manussānam̐ sappaṭibhayam̐, purato ḡantvā
 vaṅcetvā evam̐ karissāmīti na hoti, tattheva kālena vāmato kālena
 dakkhiṇato kālena ujumaggam̐ ḡacchati, tathā laṇḡam̐ vā passāvam̐ vā
 vissajjetukāmassa sato idam̐ ṭṭhānam̐ susammaṭṭham̐ ākiṇṇamanussam̐
 ramaṇīyam̐, imasmim̐ ṭṭhāne evarūpaṃ kātuṃ na yuttam̐, purato ḡantvā
 paṭicchannaṭṭhāne kāriṡāmīti na hoti, tattheva karoti, ayam̐ **jimho** nāma. Iti
 imam̐ catubbidhampi kiriyaṃ sandhāyetaṃ vuttam̐. Sabbāni tāni

sāṭheyyāni kūṭeyyāni vaṅkeyyāni jimheyyāni pātukarissatīti evaṃ karontāpi te saṭhādayo tāni sāṭheyyādīni pātukaronti nāma.

Evaṃ pasūnaṃ uttānabhāvaṃ dassetvā idāni manussānaṃ gahanabhāvaṃ dassento **amhākaṃ pana bhanteti**-ādimāha. Tattha **dāsāti** antojātakā vā dhanakkītā vā karamarānītā vā sayāṃ vā dāsabyaṃ upagatā. **Pessāti** pesanakārakā. **Kammakarāti** bhattavetanabhatā. **Aññathāva kāyenāti** aññenevākārena kāyena samudācaranti, aññenevākārena vācāya, aññena ca nesaṃ ākārena cittaṃ ṭhitaṃ hotīti dasseti. Tattha ye sammukhā sāmike diṣvā paccuggamaṇaṃ karonti, hatthato bhaṇḍakaṃ gaṇhanti, imaṃ vissajjetvā imaṃ gaṇhantā sesānipi āsanapaññāpanatālavaṇṭabījanapādadhovanādīni sabbāni kiccāni karonti, parammukhakāle pana telampi uttarantaṃ na oloketi, satagghanakepi saḥassagghanakepi kamme parihāyante nivattitvā oloketumpi na icchanti, ime aññathā kāyena samudācaranti nāma. Ye pana sammukhā “amhākaṃ sāmī amhākaṃ ayyo”ti-ādīni vatvā pasamsanti, parammukhā avattabbaṃ nāma natthi, yaṃ icchanti, taṃ vadanti, ime aññathā vācāya samudācaranti nāma.

4. **Cattārome pessapuggalāti** ayampi pāṭi-ekko anusandhi. Ayañhi pesso “yāvañcidaṃ bhante Bhagavā evaṃ manussagahane evaṃmanussakasate evaṃ manussasāṭheyye vattamāne sattānaṃ hitāhitaṃ jānāti”ti āha. Purime ca tayo puggalā ahitapaṭipadaṃ paṭipannā, upari catuttho hitapaṭipadaṃ, evamaham sattānaṃ hitāhitaṃ jānāmīti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Hetṭhā Kandarakassa kathāya saddhiṃ yojetumpi vaṭṭati. Tena vuttaṃ “yāvañcidaṃ bhotā Gotamena sammā bhikkhusaṃgho paṭipādito”ti. Athassa Bhagavā “purime tayo puggale pahāya upari catutthapuggalassa hitapaṭipattiyāmyeva paṭipādemī”ti dassentopi imaṃ desanaṃ ārabhi. **Santoti** idaṃ saṃvijjamānāti padasseva vevacanaṃ. “Santā honti samitā vūpasantā”ti¹ ettha hi niruddhā santāti vuttā. “Santā ete vihārā ariyassa vinaye vuccanti”ti ettha² nibbutā. “Santo have sabbhi pavedayanti”ti ettha³ paṇḍitā. Idha pana vijjamānā upalabbhamānāti attho.

1. Abhi 2. 262 piṭṭhe.

2. Ma 1. 50 piṭṭhe.

3. Khu 6. 136 piṭṭhe.

Attantapādīsu attānaṃ tapati dukkhāpetīti **attantapo**. Attano paritāpanānuyogaṃ **attaparitāpanānuyogaṃ**. Paraṃ tapati dukkhāpetīti **parantapo**. Paresaṃ paritāpanānuyogaṃ **paraparitāpanānuyogaṃ**. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Nicchātōti** chātāṃ vuccati taṇhā, sā assa natthīti nicchātō. Sabbakilesānaṃ nibbutattā **nibbuto**. Anto tāpanakilesānaṃ abhāvā sītalo jātoti **sītībhūto**. Jhānamaggaphalanibbānasukhāni paṭisaṃvedetīti **sukhapaṭisaṃvedī**. **Brahmabhūtena attanāti** seṭṭhabhūtena attanā. **Cittāṃ ārādhetīti** cittāṃ sampādeti, paripūreti gaṇhāti pasādetīti attho.

5. **Dukkhapaṭikkūlanti** dukkhassa paṭikkūlaṃ, paccanīkasaṅghitaṃ dukkhaṃ apatthayamānanti attho.

6. **Paṇḍitōti** idha catūhi kāraṇehi paṇḍitōti na vattabbo, satipaṭṭhānesu pana kammaṃ karotīti paṇḍitōti vattum vaṭṭati. **Mahāpaṇḍōti** idampi mahante atthe pariggaṇhātīti-ādinā mahāpaṇḍalakkhaṇena na vattabbaṃ, satipaṭṭhānapariggāhikāya pana paṇḍāya samannāgatattā mahāpaṇḍōti vattum vaṭṭati. **Mahatā atthena saṃyutto agamissāti** mahatā atthena saṃyutto hutvā gato bhaveyya, sotāpattiphalaṃ pāpuṇeyyāti attho. Kim pana yesaṃ maggaphalānaṃ upanissayo atthi, Buddhānaṃ sammukhībhāve ṭhitepi tesāṃ antarāyo hotīti. Āma hoti, na pana Buddhē paṭicca, atha kho kiriyaparihāniyā vā pāpamittatāya vā hoti. Tattha¹ kiriyaparihāniyā hoti nāma—sace hi Dhammasenāpati Dhanañjānissa brahmaṇassa āsayāṃ ṇatvā dhammaṃ adesayissā, so brāhmaṇo sotāpanno abhavissā, evaṃ tāva kiriyaparihāniyā hoti. Pāpamittatāya hoti nāma—sace hi Ajātasattu Devadattassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammaṃ nākarissā, Sāmaññaphalasuttakathitadivaseva sotāpanno abhavissā, tassa vacanaṃ gahetvā pitughātakammaṃ katattā pana na hoti, evaṃ pāpamittatāya hoti. Imassāpi upāsakassa kiriyaparihāni jātā, apariniṭṭhitāya desanāya uṭṭahitvā pakkanto. **Apica bhikkhave ettāvatāpi pesso Hatthārohaputto mahatā atthena saṃyuttoti** katarena mahantena atthena?

1. Tattha kathaṃ (Ka)

dvīhi ānisamsehi. So kira upāsako saṅghe ca pasādaṃ paṭilabhi, satipaṭṭhānapariggahaṇatthāya cassa abhinavo nayo udapādi. Tena vuttaṃ “mahatā atthena saṃyutto”ti. Kandarako pana saṅghe pasādameva paṭilabhi. **Etassa Bhagavā kāloti** etassa dhammakkhānassa, catunnaṃ vā puggalānaṃ vibhajanassa kālo.

8. **Orabbhikā**dīsu urabbhā vuccanti eḷakā, urabbhe hanatīti **orabbhiko**. **Sūkarikā**dīsupi eseva nayo. **Luddoti** dāruṇo kakkhaḷo. **Macchaghātakoti** macchabandhakevaṭṭo. **Bandhanāgārikoti** bandhanāgāragopako. **Kururakammantāti** dāruṇakammantā.

9. **Muddhāvasittoti**¹ khattiyābhisekena muddhani abhisitto. **Puratthimena nagarassāti** nagarato puratthimadisāya. **Santhāgāranti**² yaññasālaṃ. **Kharājinaṃ nivāsetvāti** sakhuraṃ ajinacammaṃ nivāsetvā. **Sappitelenāti** sappinā ca telena ca. Ṭhapetvā hi sappiṃ avaseso yo koci sneho telanti vuccati. **Kaṇḍūvamānoti** nakhānaṃ chinnatā kaṇḍūvitabbakāle tena kaṇḍūvamāno. **Anantarāhitāyāti** asanthatāya. **Sarūpavacchāyāti** sadisavacchāya. Sace gāvī setā hoti, vacchopi setakova. Sace gāvī kabarā vā rattā vā, vacchopi tādiso vāti evaṃ sarūpavacchāya. **So evamāhāti** so rājā evaṃ vadeti. **Vacchatarāti** taruṇavacchakabhāvaṃ atikkantā balavavacchā. **Vacchatarīsipi** eseva nayo. **Barihisatthāyāti** parikkhepakaraṇatthāya ceva yaññabhūmiyaṃ attharaṇatthāya ca. Sesam heṭṭhā tattha tattha vitthāritattā uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kandarakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā

17. **Evaṃ me sutanti** Aṭṭhakanāgarasuttaṃ. Tattha **Beluvagāmaketi**³ Vesāliyā dakkhiṇapasse avidūre Beluvagāmakō nāma atthi, taṃ gocaragāmaṃ katvāti attho. **Dasamoti** so hi jātigottavasena

1. Muddhābhisittoti (Sī)

2. Sandhāgāranti (Ṭikā)

3. Veluvagāmaketi (Syā, Kam, Ka)

ceva sārappattakulagaṇanāya ca dasame t̥hāne gaṇiyati, tenassa Dasamotveva nāmaṃ jātaṃ. **Aṭṭhakanāgaroti** Aṭṭhakanagaravāsī. **Kukkuṭārāmoti** Kukkuṭasetṭhinā kārīto ārāmo.

18. **Tena Bhagavatā -pa- akkhātoti** ettha ayaṃ saṅkhepattho, yo so Bhagavā samatimsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, tena Bhagavatā tesam̐ tesam̐ sattānam̐ āsayānusayaṃ **jānatā**, hatthatale t̥hapita-āmalakaṃ viya sabbaṃ ñeyyadhammaṃ **passatā**. Apica pubbenivāsādīhi jānatā, dibbena cakkhunā passatā, tīhi vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi jānatā, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā passatā, sabbadhammajānanasamatthāya paññāya jānatā, sabbasattānam̐ cakkhuvīsayaṭṭitāni tirokuṭṭādigatānipi rūpāni ativisuddhena maṃsacakkhunā passatā, attahitasādhikāya samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya jānatā, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya passatā, arīnam̐ hatattā paccayādīnañca arahattā **Arahatā**, sammā sāmāñca saccānam̐ buddhattā **Sammāsambuddhena**. Antarāyikadhamme vā jānatā, niyyānikadhamme passatā, kilesārīnam̐ hatattā Arahatā, sāmāṃ sabbadhammānam̐ buddhattā Sammāsambuddhenāti evaṃ catuvesārajjasena catūhi kārāṇehi thomitena atthi nu kho eko dhammo akkhātoti.

19. **Abhisāṅkhatanti** kataṃ uppāditaṃ. **Abhisāñceti** cetaṃ cetaṃ pakappitaṃ. **So tatha t̥hitoti** so tasmīṃ samathavipassanādhamme t̥hito. **Dhammarāgena dhammanandiyāti** padadvayehi samathavipassanāsu chandarāgo vutto. Samathavipassanāsu hi sabbena sabbaṃ chandarāgam̐ pariādiyitum̐ sakkonto arahā hoti, asakkonto anāgāmī hoti. So samathavipassanāsu chandarāgassa appahīnattā catutthajjhānacetanāya **Suddhāvāse** nibbattati, ayaṃ ācariyānam̐ samānakathā.

Vitaṇḍavādī panāha “teneva dhammarāgenāti vacanato akusalena **Suddhāvāse** nibbattati”ti. So “suttaṃ āharā”ti vattabbo, addhā aññaṃ apassanto idameva āharissati, tato vattabbo “kiṃ panidaṃ suttaṃ neyyattham̐ nītatthan”ti, addhā nītatthanti vakkhati. Tato vattabbo—evaṃ sante

anāgāmiphalatthikena samathavipassanāsu chandarāgo kattabbo bhavissati, chandarāge uppādite anāgāmiphalaṃ paṭividdhaṃ bhavissati “mā suttam me laddhan”ti yaṃ vā taṃ vā dīpehi. Pañham kathentena hi ācariyassa santike uggahetvā attharasam paṭivijjhivā kathetuṃ vaṭṭati, akusalena hi sagge, kusalena vā apāye paṭisandhi nāma natthi. Vuttañhetam Bhagavatā—

“Na bhikkhave lobhajena kammaṃ dosajena kammaṃ mohajena kammaṃ devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo, atha kho bhikkhave lobhajena kammaṃ dosajena kammaṃ mohajena kammaṃ nirayo paññāyati, tiracchānayoṇi paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo”ti¹—

Evaṃ paññāpetabbo. Sace sañjānāti sañjānātu, no ce sañjānāti, “gaccha pātova vihāraṃ pavisitvā yāguṃ pivāhi”ti uyyojetabbo.

Yathā ca pana imasmiṃ sutte, evaṃ Mahāmālukyovādepi mahāsatipaṭṭhānēpi Kāyagatāsatisuttepi samathavipassanā kathitā. Tattha imasmiṃ sutte samathavasena gacchatopi vipassanāvasena gacchatopi samathadhurameva dhuraṃ, Mahāmālukyovāde vipassanāva dhuraṃ, mahāsatipaṭṭhānaṃ pana vipassanuttaraṃ nāma kathitaṃ, Kāyagatāsatisuttaṃ samathuttaranti.

Ayaṃ kho gahapati -pa- ekadhammo akkhātoti ekadhammaṃ pucchitena ayampi ekadhammoti evaṃ pucchāvasena kathitattā ekādasapi dhammā ekadhammo nāma jāto. Mahāsakuludāyisuttasmiñhi ekūnavīsati² pabbāni paṭipadāvasena ekadhammo nāma jātāni, idha ekādasapucchāvasena ekadhammoti āgatāni. Amatuppattiyatthena vā sabbānipi ekadhammoti vattum vaṭṭati.

21. Nidhimukhaṃ gavesantoti nidhiṃ pariyesanto. **Sakidevāti** ekapayogena. Kathaṃ pana ekapayogeneva ekādasannaṃ nidhinaṃ adhigamo hotīti. Idhekacco araññe nidhiṃ gavesamāno carati, tamenam aññataro atthacarako disvā “kiṃ bho carasī”ti pucchati. So “jīvitavuttiṃ

1. Am 2. 297 piṭṭhe.

2. Ekūnavīsati pucchā (Syā)

pariyesāmi”ti āha. Itaro “tena hi samma āgaccha, etaṃ pāsānaṃ pavattehī”ti āha. So taṃ pavattetvā uparūpariṭhapitā vā kucchiyā kucchiṃ āhacca ṭhitā vā ekādasā kumbhiyo passeyya, evaṃ ekapayogena ekādasannaṃ nidhīnaṃ adhigamo hoti.

Ācariyadhanaṃ pariyesissanti aññatitthiyā hi yassa santike sippaṃ uggaṇhanti, tassa sippuggahaṇato pure vā pacchā vā antarantare vā gehato nīharitvā dhanāṃ denti. Yesaṃ gehe natthi, te ñāṭisabhāgato pariyesanti, tathā alabhamānā bhikkhampi caritvā dentiyeva. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Kimaṅgaṃ panāhanti bāhirakā tāva aniyyānikepi sāsane sippamattadāyakassa dhanāṃ pariyesanti, ahaṃ pana evaṃvidhe niyyānikasāsane ekādasavidhaṃ amatuppattiṭṭipadaṃ desentassa ācariyassa pūjāṃ kiṃ na karissāmi, karissāmiyevāti vadati.

Paccekadussayugena acchādesīti ekamekassa bhikkhuno ekekaṃ dussayugamadāsīti attho. Samudācāra vacanaṃ panettha evarūpaṃ hoti, tasmā acchādesīti vuttaṃ. **Pañcasatavihāranti** pañcasatagghaṇikaṃ paṇṇasālaṃ kāresīti attho. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sekhasuttavaṇṇanā

22. **Evaṃ me sutanti** Sekhasuttaṃ. Tattha **navāṃ santhāgāranti** adhunā kāritaṃ santhāgāraṃ, ekā mahāsālāti attho. Uyyogakālādīsu hi rājāno tattha ṭhatvā “ettakā purato gacchantu, ettakā pacchā, ettakā ubhohi passehi, ettakā hatthīsu abhiruhantu, ettakā assesu, ettakā rathesu tiṭṭhantū”ti evaṃ santhaṃ karonti mariyādaṃ bandhanti, tasmā taṃ ṭhānaṃ **santhāgāranti** vuccati. Uyyogaṭṭhānato ca āgantvā yāva gehesu allagomayaparibhaṇḍādīni karonti, tāva dve tīṇi divasāni te rājāno tattha santhambhantītipi santhāgāraṃ. Tesāṃ rājūnaṃ saha atthānusāsanaṃ agārantipi santhāgāraṃ. Gaṇarājāno hi

te, tasmā uppannakiccaṃ ekassa vasena na chijjati, sabbesaṃ chando laddhuṃ vaṭṭati, tasmā sabbe tattha sannipatitvā anusāsanti. Tena vuttam “saha atthānusāsanaṃ agārantipi santhāgāraṃ”ti. Yasmā panete tattha sannipatitvā “imasmim kāle kasitum vaṭṭati, imasmim kāle vapitum”ti evamādinā nayena gharāvāsakiccāni sammantayanti, tasmā chiddāvachiddam gharāvāsaṃ tattha santharantītipi santhāgāraṃ. **Acirakāritaṃ hotīti** kaṭṭhakamma, silākamma cittakammādivasena susajjitam devavimānaṃ viya adhunā niṭṭhāpitam. **Samaṇena vāti** ettha yasmā gharavattthupariggahakāleyeva devatā attano vasanaṭṭhānaṃ gaṇhanti, tasmā “devena vā”ti avatvā “samaṇena vā brāhmaṇena vā kenaci vā manussabhūtenā”ti vuttam.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamimsūti santhāgāraṃ niṭṭhitanti sutvā “gacchāma, naṃ passissāmā”ti gantvā dvārakoṭṭhakato paṭṭhāya sabbam oloketvā “idaṃ santhāgāraṃ devavimānasadisam ativiya manoramaṃ sassirikaṃ kena paṭhamam paribhuttam amhākam dīgharattam hitāya sukhāya assā”ti cintetvā “amhākam nātiseṭṭhassa paṭhamam diyyamānepi Satthunova anucchavikaṃ, dakkhiṇeyyavasena diyyamānepi Satthunova anucchavikaṃ, tasmā paṭhamam Satthāram paribhuñjāpessāma, bhikkhusamghassa āgamaṃ karissāma, bhikkhusamghe āgate Tepiṭakam Buddhavacanaṃ āgatameva bhavissati, Satthāram tiyāmarattim amhākam dhammakathaṃ kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhuttam mayam pacchā paribhuñjissāma, evam no dīgharattam hitāya sukhāya bhavissati”ti sannīṭṭhānaṃ katvā upasaṅkamimsu.

Yena santhāgāraṃ tenupasaṅkamimsūti tam divasaṃ kira santhāgāraṃ kiñcāpi rājakulānaṃ dassanattāya devavimānaṃ viya susajjitam hoti supaṭijaggitam, Buddhārahaṃ pana katvā appaṇṇattam. Buddhā hi nāma araṇṇajjhāsaya araṇṇārāmā antogāme vaseyyum vā no vā, tasmā Bhagavato manam jānitvāva paṇṇāpessāmāti cintetvā te¹ Bhagavantam upasaṅkamimsu. Idāni pana manam labhitvā paṇṇāpetukāmā yena santhāgāraṃ tenupasaṅkamimsu.

Sabbasantharim santhāgāraṃ santharivāti yathā sabbameva santhataṃ hoti, evam tam santharāpetvā. Sabbapaṭhamam tāva “gomayam nāma sabbamaṅgalesu

1. Tena (Sī, Syā)

vaṭṭati”ti sudhāparikkammakatampi bhūmim allagomayena opuñchāpetvā parisukkhabhāvaṃ nātvā yathā akkantaṭṭhāne padaṃ na paññāyati¹, evaṃ catujjātiyagandhehi limpāpetvā² upari nānāvaṇṇe kaṭasārake santharivā tesam upari mahāpiṭṭhikakojavake ādim katvā hatthatharaka-assattharakasīhattharaka byagghattharaka candattharaka³sūriyattharakacittattharakādīhi nānāvaṇṇehi attharaṇehi santharitabbakayuttam sabbokāsam santharāpesum. Tena vuttam “sabbasantharim santhāgāram santharivā”ti.

Āsanāni paññāpetvāti majjhaṭṭhāne tāva maṅgalatthambham nissāya mahārahaṃ Buddhāsanam paññāpetvā tattha yaṃ yaṃ mudukañca manoramañca paccattharaṇam, tam tam paccattharivā Bhagavato lohitakam manuññadassanam upadhānam upadahivā upari suvaṇṇarajatātāravacittam vitānam bandhitvā gandhadāmapupphadāmapatta dāmādīhi paccattharaṇehi alaṅkarivā samantā dvādasahatthāṭṭhāne⁴ pupphajālam karivā timsahatthamattam ṭhānam paṭasāṇiyā parikkhipāpetvā pacchimabhittim nissāya bhikkhusamghassa pallaṅkapīṭha apassayapīṭha muṇḍapīṭhāni paññāpetvā upari setapaccattharaṇehi paccattharāpetvā pācīnabhittim nissāya attano attano mahāpiṭṭhikakojavake paññāpetvā hamsalomādipūritāni upadhānāni ṭhapāpesum “evaṃ akilamamānā sabbarattim dhammam suñissāmā”ti. Idam sandhāya vuttam “āsanāni paññāpetvā”ti.

Udakamaṇikanti mahākucchikam udakacāṭim. **Upaṭṭhapetvā**ti evam Bhagavā ca bhikkhusamgho ca yathāruciyā hatthe vā dhovissanti pāde vā, mukham vā vikkhālessantīti tesu tesu ṭhānesu maṇivaṇṇassa udakassa pūrāpetvā vāsathāya nānāpupphāni ceva udakavāsacūṇṇāni ca pakkhipivā kadalipaṇṇehi pidahivā patiṭṭhāpesum. Idam sandhāya vuttam “upaṭṭhapetvā”ti.

Telappadīpaṃ āropetvāti rajatasuvaṇṇādīmayadaṇḍāsu dīpikāsu yonakarūpakirātarūpakādīnam⁵ hatthe ṭhapitasuvaṇṇarajatādīmayakapallakādīsu ca telappadīpaṃ jalayitvāti attho. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamimsūti** ettha pana te Sakyarājāno na kevalam santhāgārameva, atha kho yojanāvāṭṭe Kapilavatthumim nagaravīthiyopi sammajjāpetvā

1. Paññāyati (Sī)

4. ...ṭṭhānam (Sī)

2. Limpitvā (Sī)

5. ...khacitarūpakādīnam (Sī), ...kinnararūpakādīnam (Syā)

3. Kañcanattharaka (Sī)

dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadaliyo ca ṭhapāpetvā sakalanagaram dīpa mālādīhi vippakiṇṇatārakam viya katvā “khīrapāyake dārake khīram pāyetha, dahare kumāre lahum lahum bhojetvā sayāpetha, uccāsaddam mā karittha, ajja ekarattim Satthā antogāme vasissati, Buddhā nāma appasaddakāmā hontī”ti bherim carāpetvā sayam daṇḍadīpikā ādāya yena Bhagavā tenupasaṅkamimsu.

Atha kho Bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhim bhikkhusaṅghena yena navam santhāgāram tenupasaṅkamīti “yassa dāni bhante Bhagavā kālam maññatī”ti evam kira kāle ārocite Bhagavā lākhārasena tintarattakoviḷārapupphavaṇṇam rattadupaṭṭam kattariyā padumam kantanto viya samvidhāya timaṇḍalam paṭicchādentō nivāsetvā suvaṇṇapāmaṅgena padumakalāpam parikkhipanto viya vijjullatāsassirikam kāyabandhanam bandhitvā rattakambalena gajakumbham pariyanaddhanto viya ratanasatubbedhe suvaṇṇagghike pavāḷajālam khīpamāno viya suvaṇṇacetiye rattakambalakañcukam paṭimuñcanto viya gacchantam puṇṇacandam rattavaṇṇavalāhakena paṭicchādayamāno viya kañcanapabbatamatthake supakkalākhārasam parisiñcanto viya Cittakūṭapabbatamatthakam vijjullatāya parikkhipanto viya ca sacakkavālasineruyugandharam mahāpathavim cāletvā gahitam nigrodhapallavasamānavāṇṇam rattavarapaṃsukūlam pārupitvā Gandhakuṭīdvārato nikkhami kañcanaguhato siho viya udayapabbatakūṭato puṇṇacando viya ca. Nikkhamitvā pana Gandhakuṭīpamukhe aṭṭhāsi.

Athassa kāyato meghamukhehi vijjukalāpā viya rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasadhārāparisekamañjaripatta¹ pupphaphalaviṭape viya āramarukkhe karimsu. Tāvadeva ca attano attano pattacīvaramādāya mahābhikkhusaṅgho Bhagavantam parivāresi. Te pana parivāretvā ṭhitā bhikkhū evarūpā ahesum appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsatṭhā āraddhavīriyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahī silasampannā samādhisampannā paññā, vimutti, vimuttiñāṇadassanasampannāti. Tehi parivārito Bhagavā ratta kambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho rattapadumasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā pavāḷavedikāparikkhitto viya suvaṇṇapāsādo virocittha. Sāriputtamoggallānādayo mahātherāpi nam meghavaṇṇam

1. ...piñcharapatta (Sī, Syā)

paṃsukūlaṃ pārupitvā maṇivammavammikā viya mahānāgā parivārayiṃsu
vantarāgā bhinnakilesā vijaṭṭhitaṭṭhā chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā.

Iti Bhagavā sayam vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho
vītamohehi, nittaṇho nittaṇhehi, nikkilesa nikkilesehi, sayam Buddho
bahussutabuddhehi parivārito, pattaparivāritaṃ viya kesaram,
kesaraparivāritaṃ viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito viya Chaddanto
nāgarājā, navutihaṃsasahassaparivārito viya Dhataratṭho haṃsarājā,
senaṅgaparivārito viya cakkavatti, marugaṇaparivārito viya Sakko devarājā,
brahmagaṇaparivārito viya Hāritamahābrahmā, tārāgaṇaparivārito viya
puṇṇacando, asamena Buddha vesena aparimāṇena Buddhavilāsena
Kapilavatthugamanamaggaṃ¹ paṭipajji.

Athassa puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā
asītihatthaṭṭhānaṃ aggahesi, pacchimakāyato, dakkhiṇahatthato,
vāmahatthato suvaṇṇavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā asītihatthaṭṭhānaṃ aggahesi.
Upari kesantato paṭṭhāya sabbakesāvattehi moragīvavaṇṇā rasmī uṭṭhahitvā
gaganatale asītihatthaṭṭhānaṃ aggahesi. Hetṭhā pādātalehi pavāḷavaṇṇā
rasmī uṭṭhahitvā ghanapathaviyaṃ asītihatthaṭṭhānaṃ aggahesi. Evaṃ
samantā asītihatthamattaṃ ṭhānaṃ chabbaṇṇā Buddharasmiyo vijjotamānā
vipphandamānā kaṅcanadaṇḍadīpikāhi niccharitvā ākāsaṃ pakkhandajālā
viya cātuddīpikamahāmeghato nikkhantavijjullatā viya vidhāvīṃsu.
Sabbadisābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyaṃānā viya, suvaṇṇaghaṭṭā
nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi siṅcamānā viya,
pasāritasuvaṇṇapaṭaparikkhittā viya,
verambhāvātasamuṭṭhitakīṃsukakaṇṇikārapupphacuṇṇasamokiṇṇā viya
vippakiriṃsu.

Bhagavatopi asīti-
anubyañjanabyāmapabhādvattīṃsavaraḷakkhaṇasamujjalam sarīram
samuggatatārakam viya gaganatalam, vikasitamiva padumavanam,
sabbapāliphullo viya yojanasatiko pāricchattako, paṭipāṭiyā ṭhapitānam
dvattīṃsacandānam dvattīṃsasūriyānam dvattīṃsacakkavattīnam
dvattīṃsadevarājānam

1. Kapilavatthugāminam maggam (Sī)

dvattiṃsamahābrahmānaṃ siriyā sirim abhibhavamānaṃ viya virocittha,
yathā taṃ dasahi pāramīhi dasahi upapāramīhi dasahi paramatthapāramīhi
supūritāhi samatiṃsapāramitāhi alaṅkataṃ. Kappasatasahasādhikāni cattāri
asaṅkhyeyyāni dinnadānaṃ rakkhitasīlaṃ katakalyāṇakammaṃ ekasmiṃ
attabhāve osarivā vipākaṃ dātuṃ ṭhānaṃ alabhamānaṃ sambādhapattaṃ
viya ahosi. Nāvāsahassabhaṇḍaṃ ekanāvaṃ āropanakālo viya,
sakaṭasahassabhaṇḍaṃ ekasakaṭaṃ āropanakālo viya, pañcaviṣatiyā nadīnaṃ
oghasa sambhijja mukhadvāre ekato rāsībhūtakālo viya ca ahosi.

Imāya Buddhasiriyā obhāsamānassāpi ca Bhagavato purato anekāni
daṇḍadīpikasahassāni ukkhipiṃsu. Tathā pacchato vāmapasse
dakkhiṇapasse.

Jātikusumacampakavanamallikarattuppalanīluppalamakulasinduvārapupphān
i ceva nīlapītādivaṇṇasugandhagandhacuṇṇāni ca
cātuddīpikameghavissatṭhodakavuṭṭhiyo viya vippakiriṃsu.

Pañcaṅgikatūriyanigghosā ceva Buddhadhammasaṃghaguṇappaṭisaṃyuttā
thutighosā ca sabbadisā pūrayiṃsu.

Devamanussanāgasupaṇṇagandhabbayakkhādīnaṃ akkhīni amatapānaṃ viya
labhiṃsu. Imasmiṃ pana ṭhāne ṭhatvā **padasahassena** gamanavaṇṇaṃ
vattuṃ vaṭṭati. Tatridaṃ mukhamattaṃ—

“Evaṃ sabbaṅgasampanno, kampayanto vasundharaṃ.
Aheṭṭhayanto pāṇāni, yāti Lokavināyako.

Dakkhiṇaṃ paṭhamaṃ pādaṃ, uddharanto Narāsabho.
Gacchanto sirisampanno, sobhate Dvipaduttamo.

Gacchato Buddhaseṭṭhassa, heṭṭhā pādatalaṃ mudu.
Samaṃ samphusate bhūmiṃ, rajasā nupalippati.

Ninnaṭṭhānaṃ unnamati, gacchante Lokanāyake.
Unnatañca samaṃ hoti, pathavī ca acetanā.

Pāsāṇā sakkharā ceva, kathalā khāṇukaṇṭakā.
Sabbe maggā vivajjanti, gacchante Lokanāyake.

Nātidūre uddharati, naccāsanne ca nikkhipam¹.

Aghaṭṭayanto niyyāti, ubho jāṇū ca gopphake.

Nātisīgham pakkamati, sampannacaraṇo Muni.

Na cātisaṇikam² yāti, gacchamāno samāhito.

Uddham adho ca tiriyaṃ, disañca vidisaṃ tathā.

Na pekkhamāno so yāti, yugamattamhi³ pekkhati.

Nāgavikkantacāro so, gamane sobhate Jino.

Cārum gacchati lokaggo, hāsayinganto sadevake.

Uḷurājāva⁴ sobhanto, catucārīva kesarī.

Tosayinganto bahū satte, puram seṭṭham upāgamī⁵ti.

Vaṇṇakālo nāma kiresa, evaṃvidhesu kālesu Buddhassa sarīravaṇṇe vā guṇavaṇṇe vā dhammakathikassa thāmoyeva pamāṇam. Cuṇṇiyapadehi vā gāthābandhena vā yattakam sakkoti, tattakam vattabham. Dukkathitanti na vattabham. Appamāṇavaṇṇā hi Buddhā, tesam Buddhāpi anavasesato vaṇṇam vattum asamattā, pageva itarā pajāti. Iminā sirivilāsena alaṅkatappaṭiyattam Sakyarājapuram pavisitvā Bhagavā pasannacittena janena gandhadhūmavāsacuṇṇādīhi pūjayamāno santhāgāram pāvīsi. Tena vuttam “atha kho Bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhim bhikkhusamghena yena navam santhāgāram tenupasaṅkamī”ti.

Bhagavantamyeva purakkhatvāti Bhagavantam purato katvā. Tattha Bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno gandhodakena nhāpetvā dukūlacumbaṭakena vodakam katvā jātihiṅgulakena majjitvā rattakambalaliveṭṭhite pīṭhe ṭhapitarattasuvaṇṇaghanapaṭimā viya ativirocittha. Ayaṃ panettha porāṇānam vaṇṇabhaṇanamaggo—

“Gantvāna maṇḍalamāḷam, nāgavikkantacaraṇo.

Obhāsayanto lokaggo, nisīdi varamāsane.

1. Nikkhipi (Ka)

3. Yugamattam hi (Sī, Syā)

2. Cāpi saṇikam (Syā, Ka)

4. Usabharājāva (Sī, Syā)

Tasmiṃ nisinno naradammasārathi,
 Devātidevo satapuññalakkhaṇo.
 Buddhāsane majjhagato virocati,
 Suvaṇṇanekkhāṃ viya Paṇḍukambale.

Nekkhāṃ jambonadasseva, nikkhattāṃ Paṇḍukambale.
 Viroceti vītamalo, maṇiverocano yathā.

Mahāsālova samphullo, Nerurājāvalānkato.
 Suvaṇṇayūpasāṅkāso, padumo kokanado yathā.

Jalanto dīparukkhova, pabbatagge yathā sikhī.
 Devānaṃ pāricchattova, sabbaphullo virocathā”ti.

Kāpilavatthave Sakye bahudeva rattim dhammiyā kathāyāti ettha dhammī kathā nāma santhāgāra-anumodanappaṭisaṃyuttā pakiṇṇakakathā veditabbā. Tadā hi Bhagavā ākāsaṅgaṃ otārento viya pathavojaṃ ākaḍḍhanto viya mahājambum khandhe¹ gahetvā cāleno viya yojanikaṃ madhubhaṇḍaṃ cakkayantena piḷetvā madhupānaṃ pāyamāno viya Kāpilavatthavānaṃ Sakyānaṃ hitasukhāvahaṃ pakiṇṇakakathaṃ kathesi. “Āvāsadānaṃ nāmetaṃ mahārāja mahantaṃ, tumhākaṃ āvāso mayā paribhutto bhikkhusaṅghena paribhutto, mayā ca bhikkhusaṅghena ca paribhutto pana dhammaratanena paribhutto yevāti tīhi ratanehi paribhutto nāma hoti. Āvāsadānasmīhi dinne sabbadānaṃ dinnameva hoti. Bhūmaṭṭhakapaṇṇasālāya vā sākhamāṇḍapassa vāpi ānisaṃso nāma paricchinditum na sakkā”ti nānāyavicittaṃ bahum dhammakathaṃ kathetvā—

“Sītaṃ uṇhaṃ paṭihanti, tato vālamigāni ca.
 Sarīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.

Tato vātātapo ghorō, sañjāto paṭihaññati.
 Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassitum.

Vihāradānaṃ saṅghassa, aggaṃ Buddhena vaṇṇitaṃ.
 Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṃ atthamattano.

Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute.
 Tesam annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca.
 Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
 Te tassa dhammam desenti, sabbadukkhāpanūdanam.
 Yam so dhammam idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti¹—

Evam ayampi āvāse ānisaṃso, ayampi ānisaṃsoti bahudevarattim atirekataram diyaḍḍhayāmaṃ āvāsānisaṃsakatham kathesi. Tattha imā gāthāva saṅgaham āruḷhā, pakīṇṇakadhammadesanā pana saṅgaham na ārohati. **Sandassesīti**² ādini vuttatthāneva.

Āyasmantam Ānandam āmantesīti dhammakatham kathāpetukāmo jānāpesi. Atha kasmā Sāriputtamahāmogallānamahākassapādīsū asītimahātheresu vijjamānesu Bhagavā Ānandattherassa bhāramakāsīti. Parisajjhāsayavasena. Āyasmā hi Ānando bahussutānam aggo, pahosi parimaṇḍalehi padabyañjanehi Madhuradhammakatham kathetunti Sākiyamaṇḍale pākaṭo paññāto. Tassa Sakyarājūhi vihāram gantvāpi Dhammakathā sutapubbā, orodhā pana nesam na yathāruciya vihāram gantum labhanti, tesam etadahosi “aho vata Bhagavā appamīyeva dhammakatham kathetvā amhākam nātiseṭṭhassa Ānandassa bhāram kareyyā”ti. Tesam ajjhāsayavasena Bhagavā tasseva bhāramakāsi.

Sekho paṭipadoti paṭipannako sekhasamaṇo. So tuyham paṭibhātu upaṭṭhātu, tassa paṭipadam desehīti paṭipadāya puggalam niyamevā dasseti. Kasmā pana Bhagavā imam paṭipadam niyamesi? Bahūhi kāraṇehi. Ime tāva Sakyā maṅgalasālāya maṅgalam paccāsīsanti vaḍḍhim icchanti, ayañca sekhapāṭipadā mayham sāsane maṅgalapaṭipadā vaḍḍhamānakapaṭipadātipi imam paṭipadam niyamesi. Tassam ca parisati sekhāva bahū nisinnā, te attanā paṭividdhaṭṭhāne kathiyamāne akilamantāva sallakkhessantītipi imam paṭipadam niyamesi. Āyasmā ca Ānando sekhapāṭisambhidāpattova, so attanā paṭividdhe paccakkhaṭṭhāne kathento akilamanto viññāpetum sakkhissatītipi imam paṭipadam niyamesi. Sekhapāṭipadāya ca tissopi sikkhā

1. Vi 4. 291 piṭṭhe.

2. Sandassetvāti (Pāḷiyam)

osaṭā, tattha adhisīlasikkhāya kathitāya sakalaṃ Vinayapiṭakam kathitameva hoti, adhiccitasikkhāya kathitāya sakalaṃ Suttantapiṭakam kathitam hoti, adhipaññāsikkhāya kathitāya sakalaṃ Abhidhammapiṭakam kathitam hoti, Ānando ca bahussuto Tipiṭakadharo, so pahoti tīhi piṭakehi tisso sikkhā kathetum, evaṃ kathite Sakyānam maṅgalameva vaḍḍhiyeva bhavissatītipi imam paṭipadam niyamesi.

Piṭṭhi me āgilāyatīti kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni padhānam padahantassa mahantaṃ kāyadukkham ahoṣi, athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajji. Akāraṇam vā etaṃ, pahoti hi Bhagavā uppannam vedanam vikkhambhetvā ekampi dvepi sattāhe ekapallānkena nisīditum. Santhāgārasālam pana catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahoṣi, tattha¹ pādadhovanaṭṭhānato yāva dhammāsanaṃ agamāsi, ettake ṭhāne gamanam nipphanam. Dhammāsanam patto thokam ṭhatvā nisīdi, ettake ṭhānam. Diyaḍḍhayāmam dhammāsane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā nipphanā. Idāni dakkhiṇena passena thokam nipanne sayanam nipphajjissatīti evam catūhi iriyāpathehi paribhuñjitukāmo ahoṣi. Upādinnaṅkarāraṇa nāma “no āgilāyatī”ti na vattabbam, tasmā ciram nisajjāya sañjātam appakampi āgilāyanam gahetvā evamāha.

Saṅghāṭim paññāpetvāti santhāgārassa kira ekapasse te rājāno paṭasāṇim parikkhipāpetvā kappiyamañcakam paññāpetvā kappiyapaccattharaṇena attharivā upari suvaṇṇatārakagandhamālādāmapaṭimaṇḍitam vitānam bandhitvā gandhatelappadīpam āropayimsu “appeva nāma Satthā dhammāsanaṃ vuṭṭhāya thokam vissamanto idha nipajjeyya, evam no imam santhāgāram Bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatī”ti. Satthāpi tadeva sandhāya tattha saṅghāṭim paññāpetvā nipajji. **Uṭṭhānasaññam manasi karitvā**ti ettakam kālam atikkamitvā vuṭṭhahissāmīti vuṭṭhānasaññam citte ṭhāpetvā.

23. **Mahānāmam sakkam āmantesī**ti so kira tasmim kāle tassam parisati jeṭṭhako pāmokkho, tasmim saṅgahite sesaparisā

1. Hattha (Syā, Ka)

saṅgahitāva hotīti thero tameva āmantesi. **Sīlasampannoti** sīlena sampanno, sampannasīlo paripuṇṇasīloti attho. **Saddhammehīti** sundaradhammehi, sataṃ vā sappurisānaṃ dhammehi.

24. **Kathaṇca Mahānāmāti** iminā ettakena ṭhānena sekhaṭṭhapaṭipadāya mātikāṃ ṭhapetvā paṭipāṭiyā vitthāretukāmo evamāha. Tattha **sīlasampannoti**-ādīni “sampannasīlā bhikkhave viharathā”ti Ākaṅkheyyasuttādīsu vuttanayeneva veditabbāni.

25. **Kāyaduccaritenāti**-ādīsu upayogatthe karaṇavacanaṃ, hiriyitabbāni kāyaduccaritādīni hiriyati jigucchatīti attho. Ottappaniddese hetvatthe karaṇavacanaṃ, kāyaduccaritādīhi ottappassa hetubhūtehi ottappati bhāyatīti attho. **Āraddhavīriyoti** paggahitavīriyo anosakkitamānaso. **Pahānāyāti** pahānatthāya. **Upasampadāyāti** paṭilābhatthāya. **Thāmavāti** vīriyathāmena samannāgato. **Dalhaparakkamoti** thiraparakkamo. **Anikkhittadhuro kusalesu dhammesūti** kusalesu dhammesu anoropitadhuro anosakkitavīriyo. **Paramenāti** uttamena. **Satinepakkenāti** satiyā ca nipakabhāvena ca. Kasmā pana satibhājaniye paññā āgatāti. Satiyā balavabhāvadīpanatthaṃ. Paññāvippayuttā hi sati dubbalā hoti, sampayuttā balavatīti.

Cirakatampīti attanā vā parena vā kāyena cirakataṃ citiyaṅgaṇavattādi asīti mahāvatta paṭipattipūraṇaṃ. **Cirabhāsītampīti** attanā vā parena vā vācāya cirabhāsitaṃ sakkaccaṃ uddisana-uddisāpanadhammosāraṇadhammadesanā-upanisinnakathā-anumodaniyādivasena pavattitaṃ vacīkammaṃ. **Sarītā anussarītāti** tasmim kāyena cirakate “kāyo nāma kāyaviññatti, cirabhāsīte vācā nāma vacīviññatti. Tadubhayampi rūpaṃ, taṃsamuṭṭhāpikā cittacetasiḷā arūpaṃ. Iti ime rūpārūpadhammā evaṃ uppajjitvā evaṃ niruddhā”ti saratī ceva anussarati ca, satisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpetīti attho. Bojjhaṅgasamuṭṭhāpikā hi sati idha adhippetā. Tāya satiyā esa sakimpī saraṇena sarītā, punappunaṃ saraṇena anussarītāti veditabbā.

Udayatthagāminiyāti pañcannaṃ khandhānaṃ udayavayagāminiyā udayaṅca vayaṅca paṭivijjhituṃ samatthāya. **Ariyāyāti** vikkhambhanavasena ca samucchedavasena ca kilesehi ārakā ṭhitāya parisuddhāya. **Paññāya samannāgatoti** vipassanāpaññāya ceva maggapaññāya ca samaṅgībhūto. **Nibbedhikāyāti** sāyeva nibbijjhanato nibbedhikāti vuccati, tāya samannāgatoti attho. Tattha maggapaññāya samucchedavasena anibbidhapubbaṃ apadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ dosakkhandhaṃ mohakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikā. Vipassanāpaññāya tadaṅgavasena nibbedhikāya maggapaññāya paṭilābhasaṃvattanato cāti vipassanā “nibbedhikā”ti vattum vaṭṭati. **Sammā dukkhakkhayagāminiyāti** idhāpi maggapaññā “sammā hetunā nayena vaṭṭadukkhaṃ khepayamānā gacchatīti sammā dukkhakkhayagāminī nāma. Vipassanā tadaṅgavasena vaṭṭadukkhaṅca kilesadukkhaṅca khepayamānā gacchatīti dukkhakkhayagāminī. Dukkhakkhayagāminiyā vā maggapaññāya paṭilābhasaṃvattanato esā dukkhakkhayagāminīti veditabbā.

26. **Ābhicetasikānanti** abhicittaṃ seṭṭhacittaṃ sitānaṃ nissitānaṃ. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** appitappitakkhaṇe sukhapaṭilābhahetūnaṃ. **Nikāmalābhīti** icchiticchitakkhaṇe samāpajjitā. **Akicchālābhīti** nidukkhalābhī. **Akasiralābhīti** vipulalābhī. Paguṇabhāvena eko icchiticchitakkhaṇe samāpajjituṃ sakkoti, samādhīpāripanthikadhamme¹ pana akilamanto vikkhambhetuṃ na sakkoti, so attano anicchāya khippameva vuṭṭhāti, yathāparicchedavasena samāpattim ṭhapetuṃ na sakkoti, ayaṃ kicchālābhī kasiralābhī nāma. Eko icchiticchitakkhaṇe ca samāpajjituṃ sakkoti, samādhīpāripanthikadhamme ca akilamanto vikkhambheti, so yathāparicchedavaseneva vuṭṭhātuṃ sakkoti, ayaṃ akicchālābhī akasiralābhī nāma.

27. **Ayaṃ vuccati Mahānāma ariyasāvako sekho pāṭipadoti** Mahānāma ariyasāvako sekho pāṭipado vipassanāgabbhāya vaḍḍhamānakapaṭipadāya samannāgatoti vuccatīti dasseti. **Apuccaṇḍatāyāti** apūti-aṇḍatāya. **Bhabbo abhinibbidāyāti** vipassanādiñāṇappabhedāya bhabbo. **Sambodhāyāti** ariyamaggāya. **Anuttarassa yogakkhemassāti**

1. Samādhīpāribandhikadhamme (Syā, Ka)

arahattaṃ anuttaro yogakkhemo nāma, tadadhigamāya bhaddoti dasseti. Yā paṇāyamettha atthadīpanatthaṃ upamā āhaṭṭā, sā Cetokhilaṣutte vuttanayeneva vedittabbā. Kevalaṇhi tattha “tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividdhakiriyakaraṇaṃ viya hi imassa bhikkhuno ussolhipannarasehi aṅgehi samannāgatabhāvo”ti yaṃ evaṃ opammasaṃsandanaṃ āgataṃ, taṃ idha evaṃ sīlasampanno hotīti-ādivacanato “tassā kukkuṭiyā aṇḍesu tividdhakiriyakaraṇaṃ viya imassa bhikkhuno sīlasampannatādīhi pannarasehi dhammehi samaṅgībhāvo”ti evaṃ yojetvā vedittabbaṃ. Sesāṃ sabbattha vuttasadisameva.

28. **Imaṃyeva anuttaraṃ upekkhāsati pārisuddhinti** imaṃ paṭhamādījjhānehi asadisāṃ uttamaṃ catutthajjhānikaṃ upekkhāsati pārisuddhiṃ. **Paṭhamābhini biddhāti** paṭhamo nāṇabhedo. Dutiyādīsupi eseva nayo. Kukkuṭacchāpako pana ekavāraṃ mātukucchito ekavāraṃ aṇḍakosatotī dve vāre jāyati. Ariyasāvako tīhi vijjāhi tayo vāre jāyati. Pubbenivāsacchādakaṃ tamaṃ vinodetvā pubbenivāsañāṇena paṭhamaṃ jāyati, sattānaṃ cutipaṭisandhicchādakaṃ tamaṃ vinodetvā dibbacakkhuñāṇena dutiyaṃ jāyati, catusaccapaṭicchādakaṃ tamaṃ vinodetvā āsavakkhayañāṇena tatiyaṃ jāyati.

29. **Idampissa hoti caraṇasminti** idampi sīlaṃ assa bhikkhuno¹ caraṇaṃ nāma hotīti attho. **Caraṇaṃ** nāma bahu anekavidhaṃ, sīlādayo pannarasadhammā, tattha idampi ekaṃ caraṇantipi attho. Padattho pana carati tena agatapubbaṃ disaṃ gacchatīti caraṇaṃ. Esa nayo sabbattha.

Idampissa hoti vijjāyāti idaṃ pubbenivāsañāṇaṃ tassa vijjā nāma hotīti attho. **Vijjā** nāma bahu anekavidhā, vipassanañāṇādīni aṭṭha nāṇāni, tattha idampi nāṇaṃ ekā vijjāntipi attho. Padattho pana vinivijjhivā etāya jānātīti vijjā. Esa nayo sabbattha. **Vijjā sampanno itipīti** tīhi vijjāhi vijjāsampanno itipi. **Caraṇasampanno itipīti** pañcadasahi dhammehi caraṇasampanno itipi. Tadubhayena pana vijjācaraṇasampanno itipīti.

1. Sīlavantassa bhikkhuno (Sī, Syā)

30. **Sanañkumārenā**ti porāṇakakumārena, cirakā lato paṭṭhāya kumāroti saññātena. So kira manussapathe Pañcacūḷakakumārakakāle jhānaṃ nibbattetvā aparihīnajjhāno brahmaloke nibbatti, tassa so attabhāvo piyo ahosi manāpo, tasmā tādiseneva attabhāvena carati, tena naṃ **Sanañkumāro**ti sañjānanti. **Janetasminti** janitasmim, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārī**noti ye janetasmim gottam paṭisaranti “ahaṃ Gotamo, ahaṃ Kassapo”ti, tesu loke gottapaṭisārīsu khattiyō seṭṭho. **Anumatā Bhagavatā**ti mama pañhabyākaraṇena saddhim saṃsanditvā desitāti Ambaṭṭhasutte Buddhena Bhagavatā “ahampi Ambaṭṭha evaṃ vadāmi—

‘Khattiyō seṭṭho janetasmim, ye gottapaṭisārīno.

Vijjācaraṇasampanno, so seṭṭho devamānuse’ti”¹—

Evaṃ bhāsantena anuññātā² anumoditā. **Sādhu sādhu Ānandā**ti Bhagavā kira ādito paṭṭhāya niddam anokkamantova imam suttaṃ sutvā Ānandena sekhaṭṭhapaṭipadāya kūṭam gahitanti ñatvā uṭṭhāya pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinnō sādhu kārāṃ adāsī, ettāvātā ca pana idam suttaṃ Jinabhāsitaṃ nāma jātāṃ. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sekhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Potaliyasuttavaṇṇanā

31. **Evaṃ me sutanti** Potaliyasuttaṃ. Tattha **Āṅguttarāpesū**ti Āṅgāyeva so janapado, mahiyā panassa uttarena yā āpo, tāsāṃ³ avidūrattā uttarāpotipi vuccati. Kataramahiyā uttarena yā⁴ āpoti, mahāmahiyā. Tatthāyaṃ āvibhāvakathā—ayaṃ kira Jambudīpo dasasahassayojanaparimāṇo. Tattha ca catusahassayojanappamāṇo padeso udakena ajjhotthaṭṭo samuddoti saṅkham

1. Dī 2. 93 piṭṭhe.

2. Anumatā (Ka)

3. Tassa (Syā)

4. So (Syā)

gato. Tisahassayojanappamāṇe manussā vasanti. Tisahassayojanappamāṇe
Himavā paṭiṭṭhito ubbedhena pañcayojanasatiko
caturāsītikūṭasahassapaṭimaṇḍito samantato sandamānapañcasatanadīvicitto,
yattha āyānavitthārena ceva gambhīratāya ca paṇṇāsapaṇṇāsajojanā
diyaḍḍhayojanasataparimaṇḍalā Anotattadaho Kaṇṇamuṇḍadaho
Rathakāradaho Chaddantadaho Kuṇāladaho Mandākinīdaho¹
Sihapapātadahoti satta mahāsarā paṭiṭṭhitā. Tesu Anotattadaho
Sudassanakūṭam Citrakūṭam Kālakūṭam Gandhamādanakūṭam Kelāsakūṭanti
imehi pañcahi² pabbatehi parikkhitto.

Tattha Sudassanakūṭam sovaṇṇamayaṃ dviyojanasatubbedham
antovaṅkam kākamukhasaṅṭhānam tameva saram paṭicchādetvā ṭhitam.
Citrakūṭam sabbaratanamayaṃ. Kālakūṭam añjanamayaṃ.
Gandhamādanakūṭam sānumayaṃ abbhantare muggavaṇṇam, mūlagandho
sāragandho pheggugandho tacagandho papaṭikagandho rasagandho
pattagandho pupphagandho phalagandho gandhagandhoti imehi dasahi
gandhehi ussannaṃ nānappakāra-osadhasaṅṭhānam, kālapakkha-
uposathadivase ādittamiva aṅgāram jalantaṃ tiṭṭhati. Kelāsakūṭam
rajatamayaṃ. Sabbāni Sudassanena samānubbedhasaṅṭhānāni, tameva saram
paṭicchādetvā ṭhitāni. Tāni sabbāni devānubhāvena nāgānubhāvena ca
vassanti³, nadiyo ca tesu sandanti. Tam sabbampi udakaṃ Anotattameva
pavisati. Candimasūriyā dakkhiṇena vā uttarena vā gacchantā
pabbatantarena tattha obhāsam karonti, ujum gacchantā na karonti,
tenevassa Anotattanti saṅkhā udapādi.

Tattha manoharasilātalāni nimmacchakacchapāni
phalikasadisanimmaludakāni nhānatitthāni supaṭiyattāni honti, yesu
Buddhapaṭṭhānabuddhakhīṇāsavā ca iddhimanto ca isayo nhāyanti,
devayakkhādayo uyyānakīḷakam kīḷanti.

Tassa catūsu passesu sihamukham hatthimukham assamukham
usabhamukhanti cattāri mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti.
Sihamukhena nikkhantanadīre sihā bahutarā honti. Hatthimukhādīhi hatthi-
assa-usabhā. Puratthimadisato nikkhantanadī Anotattam tikkhattum
padakkhiṇam katvā itarā tisso nadiyo

1. Mandākinī (Sī), hamsapapātadaho mandākinī (Syā), hamsapapātadaho (Ka)

2. Pañcahi kūṭehi (Sī)

3. Ṭhassanti (Ka), vasanti (Syā)

anupagamma pācīnahimavanteneva amanussapatham gantvā mahāsamuddam pavisati. Pacchimadisato ca uttaradisato ca nikkhantanadiyopi tatheva padakkhiṇam katvā pacchimahimavanteneva uttarahimavanteneva ca amanussapatham gantvā mahāsamuddam pavisanti. Dakkhiṇadisato nikkhantanadī pana tam tikkhattum padakkhiṇam katvā dakkhiṇena ujukam pāsānapiṭṭheneva saṭṭhiyojanāni gantvā pabbataṃ paharivā vuṭṭhāya parikkhepena tigāvutappamāṇā udakadhārā ca hutvā ākāseṇa saṭṭhiyojanāni gantvā Tiyaḅgaḷe nāma pāsāṇe patitā¹, pāsāṇo udakadhārāvegena bhinno. Tatha paññāsayojanappamāṇā Tiyaḅgaḷā nāma pokkharāṇī jātā, pokkharāṇiyā kūlam bhinditvā pāsāṇam pavisitvā saṭṭhiyojanāni gatā. Tato ghanapathaviṃ bhinditvā umaṅgena saṭṭhiyojanāni gantvā Viñjham² nāma tiracchānapabbataṃ paharivā hatthatale pañcaṅgulisadisā pañcadhārā hutvā pavattanti. Sā tikkhattum Anotattam padakkhiṇam katvā gataṭṭhāne Āvaṭṭagaṅgāti vuccati. Ujukam pāsānapiṭṭhena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne Kaṇhagaṅgāti³ ākāseṇa saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne Ākāsaḅgaṅgāti, Tiyaḅgaḷapāsāṇe paññāsayojanokāse ṭhitā Tiyaḅgaḷapokkharāṇīti, kūlam bhinditvā pāsāṇam pavisitvā saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne Bahalagaṅgāti, umaṅgena saṭṭhiyojanāni gataṭṭhāne Umaṅgagaṅgāti vuccati. Viñjham nāma tiracchānapabbataṃ paharivā pañcadhārā hutvā pavattaṭṭhāne pana Gaṅgā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahīti pañcadhā saṅkham gatā. Evametā pañca mahānadiyo Himavantato pabhavanti. Tāsu yā ayam pañcamī Mahī nāma, sā idha Mahāmahīti adhippetā. Tassā uttarena yā āpo, tāsam avidūratā so janapado Aṅguttarāpoti veditabbo. Tasmim Aṅguttarāpesu janapade.

Āpaṇam nāmāti tasmim kira nigame vīsati Āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesum. Iti so Āpaṇānam ussannattā Āpaṇantveva saṅkham gato. Tassa ca nigamassa avidūre nadīre ghanacchāyo ramaṇīyo bhūmibhāgo mahāvanasaṅḅo, tasmim Bhagavā viharati. Tenevettha vasanaṭṭhānam na niyāmitanti⁴ veditabbam. **Yenaññitaro vanasaṅḅo**

1. Pativā (Sī)

2. Vijjham (Syā, Ka)

3. Kaṇnagaṅgāti (Syā, Ka)

4. Vasanaṭṭhānam niyāmitanti (Syā, Ka)

tenupasaṅkamīti bhikkhusaṅghaṃ vasaṇaṭṭhānaṃ pesetvā ekakova upasaṅkami Potaliyaṃ gahapatiṃ sandhāya. **Potaliyopi kho gahapatīti** Potaliyoti evaṃnāmakō gahapati. **Sampannanivāsanapāvuraṇoti**¹ paripuṇṇanivāsanapāvuraṇo, ekaṃ dīghadasaṃ sātakaṃ nivattho ekaṃ pārutoti attho. **Chattupāhanāhīti**² chattaṃ gahetvā upāhanā āruyhati attho. **Āsanānīti** pallaṅkapīṭhapalālapīṭhakādīni. Antamaso sākhaḅhaṅgampi hi āsananteva vuccati. **Gahapativādenāti** gahapatīti iminā vacanena. **Samudācaratīti** voharati.

Bhagavantaṃ etadavocāti tatiyaṃ gahapatīti vacanaṃ adhivāsetum asakkonto Bhagavantaṃ etaṃ “tayaḍaṃ bho Gotamā”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **nacchannanti** na anucchavikaṃ. **Nappatirūpanti** na sāruppaṃ. **Ākāraṭi**-ādīni sabbāneva kāraṇavevacanāni. Dīghadasavatthadhāraṇa kesamassunakhaṭṭhapanādīni hi sabbāneva gihibyañjanāni tassa gihibhāvaṃ pākataṃ karontīti **ākārā**, gihisaṅṭhānena saṅṭhitattā **liṅgā**, gihibhāvassa sañjānananimittatāya **nimittāti** vuttā. **Yathā taṃ gahapatissāti** yathā gahapatissa ākāraliṅganimitā bhavēyyuṃ, tatheva tuyhaṃ. Tena tāhaṃ evaṃ samudācarāmīti dasseti. Atha so yena kāraṇena gahapativādaṃ nādhivāseti, taṃ pakāseto “tathā hi pana me”ti-ādīmāha.

Niyyātanti niyyātitaṃ. **Anovādī anupavādīti** “tātā kasatha vapatha, vaṇippathaṃ payojethā”ti-ādinā hi nayena ovadanto ovādī nāma hoti. “Tumhe na kasatha na vapatha, na vaṇippathaṃ payojetha, kathaṃ jīvissatha, puttadāraṃ vā bharissathā”ti-ādinā nayena pana upavadanto upavādī nāma hoti. Ahaṃ pana ubhayampi taṃ na karomi. Tenāhaṃ tattha anovādī anupavādīti dasseti. **Ghāsacchādanaparamo viharāmīti** ghāsamattañceva acchādanamattañca paramaṃ katvā viharāmi, tato paraṃ natthi, na ca patthemīti dīpeti.

32. **Giddhilobho pahātabboti** gedhabhūto lobho pahātabbo. **Anindārosanti** anindābhūtaṃ aghaṭṭanaṃ. **Nindārosoti** nindāghaṭṭanā. **Vohārasamucchedāyāti** ettha **vohāroti** byavahāravohāropi paṇṇattipi vacanampi cetanāpi. Tattha—

1. ...pāpuraṇoti (Sī), ...pārūpanoti (Syā)

2. Chattupāhanoti (Ka)

“Yo hi koci manussesu, vohāraṃ upajīvati.

Evaṃ Vāseṭṭha jānāhi, vāṇijo so na brāhmaṇo”¹.

Ayaṃ byavahāravohāro nāma. “Saṅkhā samaññā paññatti vohāro”² ayaṃ paṇṇattivohāro nāma. “Tathā tathā voharati aparāmasan”³ ayaṃ vacanavohāro nāma. “Aṭṭha ariyavohārā aṭṭha anariyavohārā”⁴ ayaṃ cetanāvohāro nāma, ayamidhādhippeto. Yasmā vā pabbajitakālato paṭṭhāya gihīti cetanā natthi, samaṇoti cetanā hoti. Gihīti vacanaṃ natthi, samaṇoti vacanaṃ hoti. Gihīti paṇṇatti natthi, samaṇoti paṇṇatti hoti. Gihīti byavahāro natthi, samaṇoti vā pabbajitoti vā byavahāro hoti. Tasmā sabbepe labbhanti.

33. **Yesaṃ kho ahaṃ saṃyojanānaṃ hetu pāṇātipātīti** ettha pāṇātipātova saṃyojanaṃ. Pāṇātipātasseeva hi hetu pāṇātipātapaccayā pāṇātipātī nāma hoti. Pāṇātipātānaṃ⁵ pana bahutāya “yesaṃ kho ahan”^{ti} vuttaṃ. **Tesaṃ saṃyojanānanti** tesaṃ ahaṃ pāṇātipātabandhanānaṃ. **Pahānāya samucchedāya paṭipannoti** iminā apāṇātipātasāṅkhātena kāyikasīlasaṃvarena pahānatthāya samucchedanatthāya paṭipanno. **Attāpi maṃ upavadeyyāti** kunthakipillikampi nāma jīvitā avoropanakasāsane pabbajitvā pāṇāti pātamattatopi oramituṃ na sakkomi, kiṃ mayhaṃ pabbajjāyāti evaṃ attāpi maṃ upavadeyya. **Anuviccāpi maṃ viññū garaheyyunti** evarūpe nāma sāsane pabbajitvā pāṇātipātamattatopi oramituṃ na sakkoti, kiṃ etassa pabbajjāyāti evaṃ anuvicca tulayitvā pariyogāhetvā aññepi viññū paṇḍitā garaheyyuṃ. **Etadeva kho pana saṃyojanaṃ etaṃ nīvaraṇanti** dasasu saṃyojanesu pañcasu ca nīvaraṇesu apaniyāpannampi “aṭṭha nīvaraṇā”^{ti} desanāvasenetāṃ vuttaṃ. Vaṭṭabandhanatṭhena hi hitapaṭicchādanaṭṭhena⁶ ca saṃyojanantipi nīvaraṇantipi vuttaṃ. **Āsavāti pāṇātipātakāraṇā** eko avijjāsavo uppajjati. **Vighātapariḷāhāti** vighātā ca pariḷāhā ca.

1. Ma 2. 409 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 256 piṭṭhe.

3. Ma 3. 278 piṭṭhe

4. Am 3. 127 piṭṭhe.

5. Pāṇānaṃ (Ka)

6. Tam paṭicchādanaṭṭhena (Ka)

Tattha vighātaggahaṇena kilesadukkhaṇca vipākadukkhaṇca gahitaṃ, pariḷāhaggahaṇe napa kilesapariḷāho ca vipākapariḷāho ca gahito. Iminā upāyena sabbattha attho vedītabbo.

34-40. Ayaṃ pana viśeso—**tesāhaṃ saṃyojanānaṃ pahānāyāti** imasmiṃ pade iminā dinnādānaśākhātena kāyikasīlasaṃvarena, saccavācāśākhātena vācasikasīlasaṃvarena, apisuṇāvācāśākhātena vācasikasīlasaṃvarena, agiddhiloḥhasāśākhātena mānasikasīlasaṃvarena, anindārośāśākhātena kāyikavācasikasīlasaṃvarena, akodhupāyāśāśākhātena mānasikasīlasaṃvarena, anatimānaśāśākhātena mānasikasīlasaṃvarena pahānatthāya samucchedanatthāya paṭipannoti evaṃ sabbavāresu yojanā kātābbā.

Attāpi maṃ upavadeyya anuviccāpi maṃ viññū garaheyyunti imesu pana padesu tiṇasalākampi nāma upādāya adinnaṃ aggahaṇasāsane pabbajitvā adinnādānamattatopi viramituṃ na sakkomi, kiṃ mayhaṃ pabbajjāyāti evaṃ attāpi maṃ upavadeyya. Evarūpe nāma sāsane pabbajitvā adinnādānamattatopi oramituṃ na sakkoti, kiṃ imassa pabbajjāyāti evaṃ anuviccāpi maṃ viññū garaheyyuṃ. Hasāpekkhatāyapi nāma davakamyatāya vā musāvādaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā. Sabbākārena piṣuṇaṃ akaraṇasāsane nāma pabbajitvā. Appamattakampi giddhiloḥhaṃ akaraṇasāsane nāma pabbajitvāpi. Kakacena aṅgesu okkantiyamānesupi nāma paresaṃ nindārośaṃ¹ akaraṇasāsane pabbajitvā. Chinnakhāṇukaṇṭakādīsipi nāma kodhupāyāśaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā. Adhimānamattampi² nāma mānaṃ akaraṇasāsane pabbajitvā atimānamattampi pajahituṃ na sakkomi, kiṃ mayhaṃ pabbajjāyāti evaṃ attāpi maṃ upavadeyya. Evarūpe nāma sāsane pabbajitvā atimānamattampi pajahituṃ na sakkoti, kiṃ imassa pabbajjāyāti evaṃ anuviccāpi maṃ viññū garaheyyunti evaṃ sabbavāresu yojanā kātābbā.

Āsavāti imasmiṃ pana pade adinnādānakāraṇā kāmāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavoti tayo āsavā uppajjanti, tathā musāvādakāraṇā piṣuṇāvācākāraṇā ca, giddhiloḥhakāraṇā diṭṭhāsavo

1. Nindārośamattam vā (St)

2. Atimānamattampi (Ka)

avijjāsavo ca, nindārosakāraṇā avijjāsavova, tathā kodhupāyāsakāraṇā, atimānakāraṇā bhavāsavo avijjāsavo cāti dveva āsavā uppajantīti evaṃ āsavuppatti veditabbā.

Imesu pana aṭṭhasupi vāresu asammohattham puna ayaṃ saṅkhepavinicchayo—purimesu tāva catūsu viramitum na sakkomīti vattabbaṃ, pacchimesu pajahitum na sakkomīti.

Pāṇātipātanindārosakodhupāyāsesu ca eko avijjāsavova hoti, adinnādānamusāvādapisuṇāvācāsu kāmāsavo diṭṭhāsavo avijjāsavo, giddhilobhe diṭṭhāsavo avijjāsavo, atimāne bhavāsavo avijjāsavo, apāṇātipātaṃ dinnādānaṃ kāyikaṃ sīlaṃ, amusā apisuṇaṃ vācasikasīlaṃ, ṭhapetvā anindārosaṃ sesāni tīṇi mānasikasīlāni. Yasmā pana kāyenapi ghaṭṭeti roseti, vācāyapi, tasmā anindāroso dve ṭhānāni yāti, kāyikasīlampi hoti vācasikasīlampi. Ettāvataṃ kiṃ kathitaṃ? Pātimokkhasamvarasīlaṃ. Pātimokkhasamvarasīle ṭhitassa ca bhikkhuno paṭisaṅkhāpahānavasena gihivohārasamucchedo kathitoti veditabbo.

Kāmādīnavakathāvaṇṇanā

42. Vitthāradesanāyaṃ **tamenam dakkhoti** padassa **upasumbheyyāti**¹ iminā saddhim sambandho veditabbo. Idaṃ vuttaṃ hoti, tamenam kukkuraṃ upasumbheyya, tassa samīpe khipeyyāti attho. **Aṭṭhikaṅkalanti** uraṭṭhim vā piṭṭhikaṅtakam vā sīsattṭhim vā. Tañhi nimmaṃsattā kaṅkalanti vuccati. **Sunikantaṃ nikkantanti**² yathā sunikkantaṃ hoti, evaṃ nikkantaṃ nillikhitaṃ, yadettha³ allīnamāṃsam atthi, taṃ sabbaṃ nillikhitvā aṭṭhimattameva katanti attho. Tenevāha “nimmaṃsan”ti. Lohitaṃ pana makkhitvā tiṭṭhati, tena vuttaṃ “lohitamakkhitan”ti.

Bahudukkhā bahupāyāsāti diṭṭhadhammikasamparāyikehi dukkhehi bahudukkhā, upāyāsasaṅkilesehi bahupāyāsā. **Yāyaṃ upekkhā nānattā nānattasitāti** yā ayaṃ pañcakāmaguṇārammaṇavasena nānāsabhāvā,

1. Upacchumbheyyāti (Sī), upaccambheyyāti (Syā) 2. Sunikantaṃ nikkantanti (Sī)

3. Yaṃ panettha (Syā, Ka)

tāneva ca ārammaṇāni nissitattā “nānattasitā”ti vuccati pañcakāmaguṇūpekkhā, taṃ abhinivajjetvā. **Ekattā ekattasitāti** catutthajjhānupekkhā, sā hi divasampi ekasmiṃ ārammaṇe uppajjanato ekasabhāvā, tadeva ekam ārammaṇam nissitattā ekattasitā nāma. **Yattha sabbaso lokāmisūpādānā aparisesā nirujjhantīti** yattha catutthajjhānupekkhāyaṃ yaṃ upekkham āgamma yaṃ paṭicca sabbena sabbam aparisesā lokāmisasaṅkhātā pañcakāmaguṇāmisā nirujjhanti. **Pañcakāmaguṇāmisāti** ca kāmaguṇārammaṇachandarāgā, gahaṇaṭṭhena teyeva ca upādānātipi vuttā. **Tamevūpekkham bhāvetīti** taṃ lokāmisūpādānānaṃ paṭipakkhabhūtaṃ catutthajjhānupekkhameva vaḍḍheti.

43. **Uḍḍeyyāti**¹ uppativā gaccheyya. **Anupatitvāti** anubandhitvā. **Vitaccheyyunti** mukhatuṇḍakena ḍaṃsantā taccheyyuntī. **Vissajjeyyunti**² maṃsapesiṃ nakhehi kaḍḍhitvā pāteyyuntī.

47. **Yānaṃ vā poriseyyanti** purisānucchavikaṃ yānaṃ. **Pavaramaṇikuṇḍalanti** nānappakāraṃ uttamamaṇiṅca kuṇḍalaṅca³. **Sāni harantīti** attano bhaṇḍakāni gaṇhanti.

48. **Sampannaphalanti** madhuraphalaṃ. **Upapannaphalanti**⁴ phalūpapannaṃ bahuphalaṃ.

49. **Anuttaranti** uttamaṃ pabhassaraṃ nirupakkilesaṃ.

50. **Ārakā ahaṃ bhanteti** pathavito nabhaṃ viya samuddassa orimatīrato paratīraṃ viya ca⁵ suvidūravidūre ahaṃ. **Anājānīyeti** gihihohārasamucchedanassa kāraṇaṃ ajānanake. **Ājānīyabhojananti** kāraṇaṃ jānantehi bhuñjitabbaṃ bhojanaṃ. **Anājānīyabhojananti** kāraṇaṃ ajānantehi bhuñjitabbaṃ bhojanaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Potaliyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Uḍḍeyyāti (Sī), uyyayeyya (Syā) 2. Virājeyyunti (Sī, Syā) 3. Kuṇḍale ca (Sī)
4. Uppannaphalanti (Sī, Syā) 5. Oratīrato paratīraṃ viya ca (Sī)

5. Jīvakasuttavaṇṇanā

51. **Evaṃ me sutanti** Jīvakasuttaṃ. Tattha **Jīvakassa Komārabhaccassa ambavaneti** ettha jīvatīti **Jīvako**. Kumārena bhatoti **Komārabhacco**. Yathāha “kiṃ etaṃ bhaṇe kākehi samparikiṇṇanti. Dārako devāti. Jīvati bhaṇeti. Jīvati devāti. Tena hi bhaṇe taṃ dārakaṃ amhākaṃ antepuraṃ netvā dhātīnaṃ detha posetunti. Tassa jīvatīti Jīvakoti nāmaṃ akaṃsu, kumārena posāpitoti Komārabhaccoti nāmaṃ akaṃsū”ti¹. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārena pana Jīvakavatthu Khandhake āgatameva. Vinicchayakathāpissa Samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya vuttā.

Ayaṃ pana Jīvako ekasmiṃ samaye Bhagavato dosābhisannaṃ kāyaṃ virecāvā siveyyakaṃ dussayugaṃ datvā vatthānumodanapariyosāne sotāpattiṭṭhale patiṭṭhāya cintesi “mayā divasassa dvattikkhattuṃ Buddhupaṭṭhānaṃ gantabbaṃ, idaṅca Veḷuvanaṃ atidūre², mayhaṃ uyyānaṃ ambavanaṃ āsannataraṃ, yaṃnūnāhaṃ ettha Bhagavato vihāraṃ kāreyyaṃ”ti. So tasmīṃ ambavane rattiṭṭhānadivāṭṭhānaleṇakuṭimaṇḍapādīni sampādetvā Bhagavato anucchavikaṃ Gandhakuṭiṃ kāretvā ambavanaṃ aṭṭhārasahatthubbedhena tambapaṭṭavaṇṇena pākārena parikkhipāpetvā Buddhappamukhaṃ bhikkhusaṃghaṃ cīvarabhāttena santappetvā dakkhiṇodakaṃ pādetvā vihāraṃ niyyātesī. Taṃ sandhāya vuttaṃ “jīvakassa Komārabhaccassa ambavane”ti.

Ārabhantīti ghātenti. **Uddissakatanti** uddisitvā kataṃ. **Paṭiccakammanti** attānaṃ paṭicca kataṃ. Atha vā **paṭiccakammanti** nimittakammassetāṃ adhivacanaṃ, taṃ paṭicca kammaṃ ettha atthīti maṃsaṃ “paṭiccakammaṃ”ti vuttaṃ hoti. Yo evarūpaṃ maṃsaṃ paribhuñjati, sopi tassa kammaṃ dāyādo hoti, vadhakassa viya tassāpi paṇaghātakammaṃ hotīti tesaṃ laddhi. **Dhammassa cānudhammaṃ byākarontīti** Bhagavatā vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. Ettha ca kāraṇaṃ nāma tikoṭiparisuddhammacchamaṃsaparibhogo, anukāraṇaṃ nāma mahājanassa tathā byākaraṇaṃ. Yasmā pana Bhagavā uddissakataṃ na paribhuñjati, tasmā neva taṃ kāraṇaṃ hoti, na titthiyānaṃ tathā

1. Vi 3. 378 piṭṭhe.

2. Avidūre (Ka)

byākaraṇaṃ anukāraṇaṃ. **Sahadhammiko vādānuvādoti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṃ vādo vā anuvādo vā viññūhi garahitabbakāraṇaṃ koci appamattakopi kiṃ na¹ āgacchati. Idaṃ vuttaṃ hoti “kiṃ sabbākāreṇapi tumhākaṃ vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ natthi”ti. **Abbhācikkhantī** abhibhavitvā ācikkhanti.

52. **Thānehīti** kāraṇehi. Diṭṭhādīsu **diṭṭhaṃ** nāma bhikkhūnaṃ atthāya miḡamacche vadhitvā gayhamānaṃ diṭṭhaṃ. **Sutaṃ** nāma bhikkhūnaṃ atthāya miḡamacche vadhitvā gahitanti sutaṃ. **Parisaṅkitaṃ** nāma diṭṭhapaṛisaṅkitaṃ sutapaṛisaṅkitaṃ tadubhayavimuttapaṛisaṅkitaṃ ti vidhaṃ hoti.

Tatrāyaṃ sabbasaṅgāhakavinicchayo—idha bhikkhū passanti manusse jālavāgurā dihatthe² gāmato vā nikkhamante araṅṅe vā vicarante. Dutiyadivase ca nesaṃ taṃ gāmaṃ piṇḍāya pavitṭhānaṃ samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhiharanti. Te tena diṭṭhena paṛisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya katan”ti, idaṃ **diṭṭhapaṛisaṅkitaṃ nāma**, etaṃ gahetuṃ na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ aparisaṅkitaṃ, taṃ vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā bhante na gaṇhathā”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “na yidaṃ bhante bhikkhūnaṃ atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnaṃ atthāya vā katan”ti vadanti, kappati.

Na heva kho bhikkhū passanti, apica suṇanti “manussā kira jālavāgurādihatthā gāmato vā nikkhamanti araṅṅe vā vicaranti”ti. Dutiyadivase ca nesaṃ taṃ gāmaṃ piṇḍāya pavitṭhānaṃ samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhiharanti. Te tena sutena paṛisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya katan”ti, idaṃ **sutapaṛisaṅkitaṃ nāma**, etaṃ gahetuṃ na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ aparisaṅkitaṃ, taṃ vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā bhante na gaṇhathā”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “na yidaṃ bhante bhikkhūnaṃ atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnaṃ atthāya vā katan”ti vadanti, kappati.

Na heva kho pana passanti na suṇanti, apica tesāṃ gāmaṃ piṇḍāya pavitṭhānaṃ pattaṃ gahetvā samacchamaṃsaṃ piṇḍapātaṃ abhisāṅkharitvā abhiharanti. Te paṛisaṅkanti “bhikkhūnaṃ nu kho atthāya katan”ti, idaṃ **tadubhayavimuttapaṛisaṅkitaṃ nāma**. Etampi gahetuṃ na vaṭṭati. Yaṃ evaṃ aparisaṅkitaṃ, taṃ

1. Kiṃ nu kho (Ka)

2. Jālavākarādihatthe (Sī)

vaṭṭati. Sace pana te manussā “kasmā bhante na gaṇhathā”ti pucchitvā tamattham sutvā “na yidam bhante bhikkhūnam atthāya kataṃ, amhehi attano atthāya vā rājayuttādīnam atthāya vā kataṃ, pavattamaṃsam vā kataṃ, kappiyameva labhitvā bhikkhūnam atthāya sampāditan”ti vadanti, kappati.

Matānam petakiccathāya maṅgalādīnam vā atthāya katepi eseva nayo. Yam yañhi bhikkhūnameva atthāya akataṃ, yattha ca nibbematikā honti, taṃ sabbaṃ kappati. Sace pana ekasmiṃ vihāre bhikkhū uddissa kataṃ hoti, te ca attano atthāya katabhāvaṃ na jānanti, aññe jānanti. Ye jānanti, tesam na vaṭṭati, itaresam vaṭṭati. Aññe na jānanti, teyeva jānanti, tesameva na vaṭṭati, aññesam vaṭṭati. Tepi “amhākaṃ atthāya katan”ti jānanti. Aññepi “etesam atthāya katan”ti jānanti, sabbesampi taṃ na vaṭṭati. Sabbe na jānanti, sabbesam vaṭṭati. Pañcasu hi sahadhammikesu yassa kassaci vā atthāya uddissa kataṃ sabbesam na kappati.

Sace pana koci ekaṃ bhikkhum uddissa pāṇam vadhitvā tassa pattam pūretvā deti, so ce attano atthāya katabhāvaṃ jānameva gahetvā aññassa bhikkhuno deti, so tassa saddhāya paribhuñjati, kassāpatīti. Dvinnampi anāpatti. Yam hi uddissa kataṃ, tassa abhuttatāya anāpatti, itarassa ajānanatāya. Kappiyamaṃsassa hi paṭiggahaṇe āpatti natthi. Uddissakatañca ajānitvā bhuttassa pacchā ñatvā āpattidesanākiccaṃ nāma natthi. Akappiyamaṃsam pana ajānitvā bhuttena pacchā ñatvāpi āpatti desetabbā. Uddissakataṃ hi ñatvā bhuñjatova āpatti, akappiyamaṃsam ajānitvā bhuttassāpi āpattiyeva. Tasmā āpattibhīrukena rūpaṃ sallakkhentenāpi pucchitvāva maṃsam paṭiggahetabbaṃ, paribhogakāle pucchitvā paribhuñjissāmīti vā gahetvā pucchitvāva paribhuñjitabbaṃ. Kasmā? Duviññeyyattā. Acchamaṃsam hi sūkaramaṃsasadisaṃ hoti, dīpimaṃsādīni ca migamaṃsasadisāni, tasmā pucchitvā gahaṇameva vaṭṭatīti vadanti.

Adiṭṭhanti bhikkhūnam atthāya vadhitvā gayhamānam adiṭṭham. **Asutanti** bhikkhūnam atthāya vadhitvā gahitanti asutam. **Aparisaṅkitanti** diṭṭhaparisaṅkitādivasena aparisaṅkitam. **Paribhoganti vadāmīti** imehi tīhi kāraṇehi parisuddham **tikoṭiparisuddham** nāma hoti, tassa paribhogo araṇṇe jātasūpeyyasākaparibhogasadiso hoti, tathārūpaṃ paribhuñjantassa

mettāvihārissa bhikkhuno doso vā vajjam vā natthi, tasmā taṃ paribhuñjitabbanti vadāmīti attho.

53. Idāni tādisassa paribhoge mettāvihārinopi anavajjatarā dassetum **idha Jīvaka bhikkhūti**-ādimāha. Tattha kiñcāpi aniyametvā **bhikkhūti** vuttam, atha kho attānameva sandhāya etaṃ vuttanti veditabbam. Bhagavatā hi Mahāvaccagottasutte, Caṅkīsutte, imasmim sutteti tisu ṭhānesu attānamyeva sandhāya desanā katā. **Pañitena piṇḍapātenāti** heṭṭhā Anaṅgaṇasutte yo koci mahaggho piṇḍapāto pañitapiṇḍapātoti adhippeto, idha pana maṃsūpasecanova adhippeto. **Agathitoti** taṇhāya agathito¹. **Amucchitoti** taṇhā mucchanāya amucchito. **Anajjhopannoti** na adhi-opanno², sabbam ālumpitvā ekappahāreneva gilitukāmo kāko viya³ na hotīti attho. **Ādīnavadassāvīti** ekarattivāsena udarapaṭalam pavisitvā navahi vaṇamukhehi nikkhamissatīti-ādinā nayena ādīnavam passanto. **Nissaraṇapañño paribhuñjatīti** idamatthamāhāraparibhogoti paññāya paricchinditvā paribhuñjati. **Attabyābādḥāya vā cetetīti** attadukkhāya vā ceteti. **Sutametanti** sutam mayā evam pubbe, etaṃ mayham savanamattamevāti dasseti. **Sace kho te Jīvaka idam sandhāya bhāsītanti** Jīvaka mahābrahmunā vikkhambhanappahānena byāpādādayo pahīnā, tena so mettāvihārī mayham samucchadappahānena, sace te idam sandhāya bhāsitam, evam sante tava idam vacanam anujānāmīti attho. So sampaṭicchi.

54. Athassa Bhagavā sesabrahmavihāravasenāpi uttari desanam vaḍḍhento “idha Jīvaka bhikkhū”ti-ādimāha. Tam uttānatthameva.

55. **Yo kho Jīvaka**ti ayam paṭi-ekko anusandhi. Imasmim hi ṭhāne Bhagavā dvāram thaketi, sattānuddayam dasseti. Sace hi kassaci evamassa “ekam rasapiṇḍapātam datvā kappasatasahassam saggasampattim paṭilabhanti, yamkiñci katvā param māretvāpi rasapiṇḍapātova dātabbo”ti, tam paṭisedhento “yo kho Jīvaka Tathāgataṃ vā”ti-ādimāha.

1. Agadhitoti taṇhāya agadhito (Syā, Ka)

2. Anajjhāpannoti na adhi-āpanno (Syā)

3. Gilitukāmo viya (Si)

Tattha **iminā paṭhamena thānenāti** iminā aṇattimatteneva tāva paṭhamena kāraṇena. **Galappavedhakenāti** yottena gale bandhitvā kaḍḍhito galena pavedhenta. **Ārabhiyamānoti** māriyamāno. **Akappiyena āsādetīti** acchamaṃsaṃ sūkaramaṃsanti, dīpimaṃsaṃ vā migamaṃsanti khādāpetvā “tvam kiṃ samaṇo nāma, akappiyamaṃsaṃ te khāditaṃ”ti ghaṭṭeti. Ye pana dubbhikkhādīsu vā byādhiniggahaṇatthaṃ vā “acchamaṃsaṃ nāma sūkaramaṃsasadiṣaṃ, dīpimaṃsaṃ migamaṃsasadiṣaṃ”ti jānantā “sūkaramaṃsaṃ idaṃ, migamaṃsaṃ idaṃ”ti vatvā hitajjhāsayena khādāpenti, na te sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tesam hi bahupuññameva hoti. **Esāhaṃ bhante Bhagavantaṃ saraṇaṃ gacchāmi dhammañca bhikkhusaṃghaṃcāti** ayaṃ āgataphalo viññātasāsano diṭṭhasacco ariyasāvako. Imaṃ pana dhammadesanaṃ ogāhanto pasādaṃ uppādetvā dhammakathāya thutiṃ karonto evamāha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Jīvakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Upālisuttavaṇṇanā

56. **Evam me sutanti** Upālisuttaṃ. Tattha **Nālandāyanti** Nālandāti evaṃnāmake nagare taṃ nagaraṃ gocaragāmaṃ katvā. **Pāvārikambavaneti** Dussapāvārikaseṭṭhino ambavane. Taṃ kira tassa uyyānaṃ ahoṣi, so Bhagavato dhammadesanaṃ sutvā Bhagavati pasanno tasmim uyyāne kuṭileṇamaṇḍapādipaṭimaṇḍitaṃ Bhagavato vihāraṃ katvā niyyādesi, so vihāro Jīvakambavanaṃ viya Pāvārikambavananteva saṅkhaṃ gato. Tasmim Pāvārikambavane viharatīti attho. **Dīghatapassīti** dīghattā¹ evaṃladdhanāmo. **Piṇḍapātaṭikkantoti** piṇḍapātato paṭikkanto. Sāsane viya kiṃ pana bāhirāyatane piṇḍapātoti vohāro atthīti, natthi.

Paññāpetīti dasseti ṭhapeti. **Daṇḍāni paññāpetīti** idaṃ Nigaṇṭhasamayena pucchanto āha. **Kāyadaṇḍaṃ vacīdaṇḍaṃ manodaṇḍanti** ettha purimadaṇḍadvayaṃ te acittakaṃ paññāpenti. Yathā kira vāte vāyante sākhaṃ calati,

1. Dīghatapattā (Syā)

udakaṃ calati, na ca tattha cittaṃ atthi, evaṃ kāyadaṇḍopi acittakova hoti. Yathā ca vāte vāyante tālapaṇṇādīni¹ saddaṃ karonti, udakāni saddaṃ karonti, na ca tattha cittaṃ atthi, evaṃ vacīdaṇḍopi acittakova hoṭīti imaṃ daṇḍadvayaṃ acittakaṃ paññapenti. Cittaṃ pana manodaṇḍanti paññapenti. Athassa Bhagavā vacanaṃ patiṭṭhapetukāmo “kiṃ pana tapassī”ti-ādimāha.

Tattha **Kathāvatthusminti** ettha kathāyeva Kathāvatthu. Kathāyaṃ patiṭṭhapesīti attho. Kasmā pana Bhagavā evamakāsi? Passati hi Bhagavā “ayaṃ imaṃ kathaṃ ādāya gantvā attano satthu Mahānigaṇṭhassa ārocessati, tissaṅca parisati Upāli gahapati nisinno, so imaṃ kathaṃ sutvā mama vādaṃ āropetuṃ āgamissati, tassāhaṃ dhammaṃ desessāmi, so tikkhattuṃ saraṇaṃ gamissati, athassa cattāri saccāni pakāsessāmi, so saccapakāsanāvasāne sotāpattiphale patiṭṭhahissati, paresaṃ saṅgahatthameva hi mayā pāramiyo pūritā”ti. Imamatthaṃ passanto evamakāsi.

57. **Kammāni paññapesīti** idaṃ Nigaṇṭho Buddhasamayena pucchanto āha. **Kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ** ettha kāyadvāre ādānagahaṇamuñcana² copanapattā atṭhakāmāvacarakusalacetanā dvādasākusalacetanāti vīsaticetanā **kāyakammaṃ** nāma. Kāyadvāre ādānādīni apatvā vacīdvāre vacanabhedaṃ pāpayamānā uppannā tāyeva vīsaticetanā **vacīkammaṃ** nāma. Ubhayadvāre copanaṃ appatvā manodvāre uppannā ekūnatimsakusalākusalacetanā **manokammaṃ** nāma. Apica saṅkhepato tividhaṃ kāyaduccaritaṃ kāyakammaṃ nāma, catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ vacīkammaṃ nāma, tividhaṃ manoduccaritaṃ manokammaṃ nāma. Imasmim ca sutte kammaṃ dhuraṃ, anantarasutte “cattārimāni Puṇṇa kammāni mayā sayā abhiññā sacchikatvā paveditāni”ti³ evamāgatepi cetanā dhuraṃ. Yattha katthaci pavattā cetanā “kaṇhaṃ kaṇhavipākaṃ”ti-ādibhedaṃ labhati. Niddesavāre cassa “sabyābajjhaṃ kāyasāṅkhāraṃ abhisāṅkharotī”ti-ādinā nayena sā vuttāva. Kāyadvāre pavattā pana idha kāyakammanti adhippetāṃ,

1. Tālavaṇṭādīni (Sī)

2. ...puñchana (Ka)

3. Ma 2. 52 piṭṭhe.

vacīdvāre pavattā vacīkammaṃ, manodvāre pavattā manokammaṃ. Tena vuttaṃ “imasmiṃ sutte kammaṃ dhuraṃ, anantarasutte cetanā”ti.

Kammampi hi Bhagavā kammanti paññāpeti yathā imasmiṃyeva sutte.

Cetanampi, yathāha “cetanāhaṃ bhikkhave kammaṃ vadāmi, cetayitvā kammaṃ karotī”ti¹. Kasmā pana cetanā kammanti vuttā? Cetanāmūlakattā kammaṃ.

Ettha ca akusalaṃ patvā kāyakammaṃ vacīkammaṃ mahantanti vadanto na kilamati, kusalaṃ patvā manokammaṃ. Tathā hi mātughātādīni cattāri kammāni kāyeneva upakkamitvā kāyeneva karoti, niraye kappatthikasaṃghabhedakammaṃ vacīdvārena karoti. Evaṃ akusalaṃ patvā kāyakammaṃ vacīkammaṃ mahantanti vadanto na kilamati nāma. Ekā pana jhānacetanā caturāsītikappasahassāni saggasampattim āvahati, ekā maggacetanā sabbākusalaṃ samugghātetvā arahattaṃ gaṇhāpeti. Evaṃ kusalaṃ patvā manokammaṃ mahantanti vadanto na kilamati nāma. Imasmiṃ pana tṭhāne Bhagavā akusalaṃ patvā manokammaṃ mahāsāvajjaṃ vadamāno niyatamicchādīṭṭhim sandhāya vadati. Tenevāha “nāhaṃ bhikkhave aññaṃ ekadhammampi samanupassāmi, yaṃ evaṃ mahāsāvajjaṃ, yathayidaṃ bhikkhave micchādīṭṭhi. Micchādīṭṭhiparamāni bhikkhave mahāsāvajjāni”ti².

Idāni Nigaṇṭhopi Tathāgatena gatamaggaṃ paṭipajjanto kiñci atthanipphattim apassantopi “kiṃ panāvuso Gotamā”ti-ādimāha.

58. **Bālakiniyā**ti Upālissa kira Bālakaloṇakāragāmo nāma atthi, tato āyaṃ gahetvā manussā āgatā, so “etha bhāṇe, amhākaṃ satthāraṃ Mahānigaṇṭhaṃ passissāmā”ti tāya parisāya parivuto tattha agamāsi. Tam sandhāya vuttaṃ “bālakiniyā parisāyā”ti, Bālakagāmaṃvāsiniyāti attho.

Upālipamukhāyāti Upālijetthakāya. Apica **bālakiniyā**ti bālavatiyā bālussannāyātipi attho. **Upālipamukhāyā**ti Upāligahapatiyeva tattha thokaṃ sappañño, so tassā pamukho jetthako. Tenāpi vuttaṃ “Upālipamukhāyā”ti. **Handā**ti vacasāyatthe³ nipāto. **Chavoti** lāmakko. **Oḷārikassā**ti

1. Am 2. 363 piṭṭhe. 2. Am 1. 35 piṭṭhe. 3. Vacasānatthe (Sī), vacasāyatthe (Ka)

mahantassa. **Upanidhāyāti** upanikkhipitvā. Idam vuttam hoti, kāyadaṇḍassa santike nikkhipitvā “ayam nu kho mahanto, ayam mahanto”ti evam olokiyamāno chavo manodaṇḍo kim sobhati, kuto sobhissati, na sobhati, upanikkhepamattampi nappahotīti dīpeti. **Sādhu sādhu bhante tapassīti** Dīghatapassissa sādhu-kāram dento bhanteti Nāṭaputtamālapati.

60. **Na kho metam bhante ruccatīti** bhante etam mayham na ruccati. **Māyāvīti** māyākāro. **Āvaṭṭanimāyanti** āvaṭṭetvā gahaṇamāyam. **Āvaṭṭetīti** āvaṭṭetvā parikkhipitvā gaṇhāti. **Gaccha tvaṃ gahapatīti** kasmā Mahānigaṇṭho gahapatim yāvataiyam pahiṇatiyeva? Dīghatapassī pana paṭibāhateva? Mahānigaṇṭhena hi Bhagavatā saddhim ekam nagaram upanissāya viharantenapi na Bhagavā diṭṭhapubbo. Yo hi Satthuvādapaṭiṇṇo hoti, so tam paṭiṇṇam appahāya Buddhadassane abhabbo. Tasmā esa Buddhadassanassa aladdhapubbattā Dasabalassa dassanasampattiṇca niyyānikakathābhāvaṇca ajānanto yāvataiyam pahiṇateva. Dīghatapassī pana kālena kālam Bhagavantam upasaṅkamitvā tiṭṭhatipi nisīdatipi pañhampi pucchati, so Tathāgatassa dassanasampattimpi niyyānikakathābhāvampi jānāti. Athassa etadahosi “ayam gahapati paṇḍito, samaṇassa Gotamassa santike gantvā dassanepi pasīdeyya, niyyānikakatham sutvāpi pasīdeyya. Tato na puna amhākam santikam āgaccheyyā”ti. Tasmā yāvataiyam paṭibāhateva.

Abhivādetvāti vanditvā. Tathāgataṃ hi disvā pasannāpi appasannāpi yebhuyyena vandantiyeva, appakā na vandanti. Kasmā? Ati-ucce hi kule jāto agāram ajjhāvasantopi vanditabboevāti. Ayam pana gahapati pasannattāva vandī, dassaneyeva kira pasanno. **Āgamā nu khvidhāti** āgamā nu kho idha.

61. **Sādhu sādhu bhante tapassīti** Dīghatapassissa sādhu-kāram dento bhanteti Bhagavantam ālapati. **Sacce paṭiṭṭhāyāti** thusarāsimhi ākoṭitakhāṇuko viya acalanto vacīsacce paṭiṭṭhahitvā. **Siyā noti** bhaveyya amhākam.

62. **Idhāti** imasmim loke. **Assāti** bhaveyya. **Sītodakapaṭikkhittoti** Nigaṇṭhā sattasaññāya sītodakaṃ paṭikkhipanti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Manosattā nāma devāti** manamhi sattā laggā lagitā. **Manopaṭibaddhoti** yasmā manamhi paṭibaddho hutvā kālaṃ karoti, tasmā manosattesu deveṣu upapajjati dasseti. Tassa hi pittajarogo¹ bhavissati. Tenassa uṇhodakaṃ pivituṃ vā hatthapādādihovanatthāya vā gattaparisiñcanatthāya vā upanetuṃ na vaṭṭati, rogo balavataro hoti. Sītodakaṃ vaṭṭati, rogaṃ vūpasameti. Ayaṃ pana uṇhodakameva paṭisevati, taṃ alabhamāno odanakañjikaṃ paṭisevati. Cittena pana sītodakaṃ pātukāmo ca paribhuñjitukāmo ca hoti. Tenassa manodaṇḍo tattheva bhijjati. So kāyadaṇḍaṃ vacīdaṇḍaṃ rakkhāmīti sītodakaṃ pātukāmo vā paribhuñjitukāmo vā sītodakameva dethāti vattum na visahati. Tassa evaṃ rakkhitāpi kāyadaṇḍavacīdaṇḍā cutim vā paṭisandhim vā ākaḍḍhitum na sakkonti. Manodaṇḍo pana bhinnopi cutimpi paṭisandhipi ākaḍḍhatiyeva. Iti naṃ Bhagavā dubbalakāyadaṇḍavacīdaṇḍā chavā lāmakā, manodaṇḍova balavā mahantoti vadāpesi.

Tassapi upāsakassa etadahosi. “Mucchāvasena asaññibhūtānañhi sattāhampi assāsapassāsā nappavattanti, cittasantatipavattimatteneva pana te matāti na vuccanti. Yadā nesam cittaṃ nappavattati, tadā ‘matā ete nīharitvā jhāpethā’ti vattabataṃ āpajjanti. Kāyadaṇḍo nirīho abyāpāro, tathā vacīdaṇḍo. Citteneva pana tesam cutipi paṭisandhipi hoti. Itipi manodaṇḍova mahanto. Bhijjivāpi cutipaṭisandhi-ākaḍḍhanato eseṣa mahanto. Amhākaṃ pana Mahānigaṇṭhassa kathā aniyyanikā”ti sallakkhesi. Bhagavato pana vicittāni pañhapaṭibhānāni sotukāmo na tāva anujānāti.

Na kho te sandhiyatīti na kho te ghaṭiyati. **Purimena vā pacchimanti** “kāya daṇḍo mahanto”ti iminā purimena vacanena idāni “manodaṇḍo mahanto”ti idaṃ vacanaṃ. **Pacchimena vā purimanti** tena vā pacchimena aduṃ purimavacanaṃ na ghaṭiyati.

1. Cittajarogo (Syā), pittajarogo (Ka)

63. Idānissa Bhagavā aññānīpi kāraṇāni āharanto “taṃ kiṃ maññasī”ti-
ādimāha. Tattha **cātuyāmasaṃvarasaṃvutoti** na pāṇamatipātetī, na
pāṇamatipātayati, na pāṇamatipātayato samanūñño hoti. Na adinnaṃ ādiyati,
na adinnaṃ ādiyāpeti, na adinnaṃ ādiyato samanūñño hoti. Na musā
bhaṇati, na musā bhaṇāpeti, na musā bhaṇato samanūñño hoti. Na
bhāvitamāsīsatī, na bhāvitamāsīśāpeti, na bhāvitamāsīsato samanūñño hotīti
iminā catukoṭṭhāsena saṃvarena saṃvuto. Ettha ca **bhāvitanti**
pañcakāmaguṇā.

Sabbavārivāritoti vāritasabba-udako, paṭikkhittasabbasītodakoti attho.
So hi sītodake sattasaññī hoti, tasmā na taṃ valañjēti. Atha vā
sabbavārivāritoti sabbena pāpavāraṇena vāritapāpo. **Sabbavāriyuttoti**
sabbena pāpavāraṇena yutto. **Sabbavāridhu totī** sabbena pāpavāraṇena
dhutapāpo. **Sabbavāriphuṭoti** sabbena pāpavāraṇena phuṭo. **Khuddake pāṇe**
saṅghātam āpādetīti khuddake pāṇe vadham āpādeti. So kira ekindriyam
pāṇaṃ duvindriyam pāṇanti paññāpeti.
Sukkhadaṇḍakapurāṇapaṇṇasakkharakathalānīpi pāṇoteva paññāpeti. Tattha
khuddakaṃ udakabinduṃ khuddako pāṇo, mahantaṃ mahantoti saññī hoti.
Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Kismiṃ paññāpetīti** kattha katarasmīṃ koṭṭhāse
paññāpeti. **Manodaṇḍasminti** manodaṇḍakoṭṭhāse bhanteti. Ayamā pana
upāsako bhaṇantova sayampi sallakkhesi “amhākaṃ Mahānigaṇṭho
'asañcetanikaṃ kammaṃ appasāvajjaṃ, sañcetanikaṃ mahāsavajjan'ti
paññāpetvā cetanaṃ manodaṇḍoti paññāpeti, aniyyānikā etassa kathā,
Bhagavatova niyyānikā”ti.

64. **Iddhāti** samiddhā. **Phīṭāti** atisamiddhā sabbapāliphullā viya. **Ākiṇṇa**
manussāti janasaṃkulā. **Pāṇāti** hatthi-assādayo tiracchānagatā ceva
itthipurisadārakādayo manussajātikā ca. **Ekam māṃsakhanti** ekam
māṃsarāsīṃ. **Puñjanti** tasseva vevacanaṃ. **Iddhimāti** ānubhāvasampanno.
Cetovasippattoti citte vasībhāvappatto. **Bhasmaṃ karissāmīti** chārikaṃ
karissāmi. **Kim hi sobhati ekā chavā Nālandāti** idampi bhaṇanto so gahapati
“kāyapayogena paññāsampi manussā ekam Nālandaṃ ekam māṃsakhalaṃ
kātuṃ na sakkonti, iddhimā pana

eko ekeneva manopadosena bhasmaṃ kātuṃ samattho. Amhākaṃ Mahānigaṇṭhassa kathā aniyyānikā, Bhagavatova kathā niyyānikā”ti sallakkhesi.

65. **Araññaṃ araññaabhūtaṃ** agāmakam araññaṃ hutvā araññaṃ jātam. **Isīnaṃ manopadosena**ti isīnaṃ atthāya katena manopadosena taṃ manopadosaṃ asahamānāhi devatāhi tāni raṭṭhāni vināsītāni. Lokikā pana isayo manaṃ padosetvā vināsayimsūti maññanti. Tasmā imasmiṃ lokavāde ṭhatvāva idaṃ vādāropanaṃ katanti veditabbaṃ.

Tattha daṇḍakīraññādīnaṃ evaṃ araññaabhūtabhāvo jānitabbo— Sarabhaṅgabodhisattassa tāva parisāya ativepullataṃ gatāya Kisavaccho nāma tāpaso mahāsattassa antevāsī vivekavāsaṃ patthayamāno gaṇaṃ pahāya Godhāvarītīrato Kaliṅgaratṭhe **Daṇḍakīrañño** Kumbhapuraṃ nāma nagaraṃ upanissāya rājuyyāne vivekamanubrūhayamāno viharati. Tassa senāpati upaṭṭhāko hoti.

Tadā ca ekā gaṇikā rathaṃ abhiruhitvā pañcamātugāmasataparivārā nagaraṃ upasobhayamānā vicarati. Mahājano tameva olokayamāno parivāretvā vicarati, nagaravīthiyo nappahonti. Rājā vātapānaṃ vivarivā ṭhito taṃ disvā kā esāti pucchi. Tumhākaṃ nagarasobhinī devāti. So ussūyamāno “kiṃ etāya sobhati¹, nagaraṃ sayam sobhissati”ti taṃ ṭhānantaraṃ acchindāpesi.

Sā tato paṭṭhāya kenaci² saddhiṃ santhavaṃ katvā ṭhānantaraṃ pariyesamānā ekadivasaṃ rājuyyānaṃ pavisitvā caṅkamanakoṭṭiyaṃ ālambanaphalakaṃ nissāya pāsāṇaphalake nisinnaṃ tāpasaṃ disvā cintesi “kiliṭṭho vatāyaṃ tāpaso anañjitamaṇḍito, dāṭhikāhi paruḷhāhi mukhaṃ pihitaṃ, massunā uraṃ pihitaṃ, ubho kacchā paruḷhā”ti. Athassā domanassaṃ uppajji³ “ahaṃ ekena kiccena vicarāmi, ayaṅca me kāḷakaṇṇī diṭṭho, udakaṃ āharatha, akkhīni dhovissāmi”ti udakadantakaṭṭhaṃ āharāpetvā dantakaṭṭhaṃ khādītva tāpasassa sarīre piṇḍaṃ piṇḍaṃ kheḷaṃ pātetvā dantakaṭṭhaṃ jaṭāmatthake khipitvā mukhaṃ vikkhāletvā udakaṃ tāpasassa matthakasmimyeva

1. Sobhitāya (Ka)

2. Tena tena (Sī, Syā)

3. Domanassaṃ uppādetvā (Ka)

siñcivā “yehi me akkhīhi kālakaṇṇī diṭṭho, tāni dhotāni kalipavāhito”ti nikkhantā.

Tamdivasañca rājā satim paṭilabhitvā “bho kuhiṃ nagarasobhini”ti pucchi. Imasmim yeva nagare devāti. Pakatiṭṭhānantaram tassā dethāti ṭhānantaram dāpesi. Sā pubbe sukatakammaṃ nissāya laddham ṭhānantaram tāpasassa sarīre kheḷapātanena laddhanti saññaṃ akāsi.

Tato katipāhassaccayena rājā purohitassa ṭhānantaram gaṇhi. So nagarasobhiniyā santikaṃ gantvā “bhagini kinti katvā ṭhānantaram paṭilabhī”ti pucchi. “Kiṃ brāhmaṇa aññaṃ kātabbāṃ atthi, rājuyyāne anañjitakālakaṇṇī kūṭajaṭilo eko atthi, tassa sarīre kheḷam pātehi, evaṃ ṭhānantaram labhissasī”ti āha. So “evaṃ karissāmi bhagini”ti tattha gantvā tāya kathitasadisameva sabbaṃ katvā nikkhami. Rājāpi tamdivasameva satim paṭilabhitvā “kuhiṃ bho brāhmaṇo”ti pucchi. Imasmim yeva nagare devāti. “Amhehi anupadhāretvā kataṃ, tadevassa ṭhānantaram dethā”ti dāpesi. Sopi puññabalena labhitvā¹ “tāpasassa sarīre kheḷapātanena laddham me”ti saññaṃ akāsi.

Tato katipāhassaccayena rañño paccanto kupito. Rājā paccantaṃ vūpasameśāmiti caturāṅginiyā senāya nikkhami. Purohito gantvā rañño purato ṭhatvā “jayatu mahārājā”ti vatvā “tumhe mahārāja jayatthāya gacchathā”ti pucchi. Āma brāhmaṇāti. Evaṃ sante rājuyyāne anañjitakālakaṇṇī eko kūṭajaṭilo vasati, tassa sarīre kheḷam pātethāti. Rājā tassa vacanaṃ gahetvā yathā gaṇikāya ca tena ca kataṃ, theva sabbaṃ katvā orodhepi āṇāpesi “etassa kūṭajaṭilassa sarīre kheḷam pātethā”ti. Tato orodhāpi orodhapālakāpi theva akāmsu. Atha rājā uyyānavāre rakkham ṭhapāpetvā “rañña saddhim nikkhamantā sabbe tāpasassa sarīre kheḷam apātetvā nikkhamituṃ na labhanti”ti āṇāpesi. Atha sabbo balakāyo ca seniyo ca teneva niyāmena tāpasassa upari kheḷaṅca dantakaṭṭhāni ca mukhavikkhālita² udakañca pāpayimsu³, kheḷo ca dantakaṭṭhāni ca sakalasarīraṃ avattharimsu.

1. Labhitaṃ (Ka)

2. Vikkhālana (Sī)

3. Pavāhayimsu (Sī, Syā)

Senāpati sabbapacchā suṇitvā “mayhaṃ kira Satthāraṃ bhavantaṃ puññakkhettaṃ saggasopānaṃ evaṃ ghaṭṭayimsū”ti usumajātahadayo mukhena assasanto vegena rājuyyānaṃ āgantvā tathā byasanapattaṃ isinṃ disvā kacchaṃ bandhitvā dvīhi hatthehi dantakaṭṭhāni apaviyūhitvā ukkhipitvā nisīdāpetvā udakaṃ āharāpetvā nhāpetvā sabba-osadhehi ceva catujjātīgandhehi ca sarīraṃ ubbaṭṭetvā sukhumasāṭakena puñchitvā purato añjaliṃ katvā ṭhito evamāha “ayuttaṃ bhante manussehi kataṃ, etesaṃ kiṃ bhavissati”ti. Devatā senāpati tidhā bhinnā, ekaccā “rājānameva nāsessāmā”ti vadanti, ekaccā “saddhiṃ parisāya rājānaṃ”ti, ekaccā “rañño vijitaṃ sabbaṃ nāsessāmā”ti. Idaṃ vatvā pana tāpaso appamattakampi kopaṃ akatvā lokassa santi-upāyameva ācikkhanto āha “aparādho nāma hoti, accayaṃ pana desetum jānantassa pākatikameva hoti”ti.

Senāpati nayaṃ labhitvā rañño santikaṃ gantvā rājānaṃ vanditvā āha “tumhehi mahārāja nirāparādhe mahiddhike tāpase aparajjhantehi bhāriyaṃ kammaṃ kataṃ, devatā kira tidhā bhinnā evaṃ vadanti”ti sabbaṃ ārocetvā “khamāpīte kira mahārāja pākatikaṃ hoti, raṭṭhaṃ mā nāsetha, tāpasāṃ khamāpethā”ti āha. Rājā attani¹ dosaṃ kataṃ disvāpi² evaṃ vadati “na taṃ khamāpessāmi”ti. Senāpati yāvattiyaṃ yācitvā anicchantānaṃ āha “ahaṃ mahārāja tāpasassa balaṃ jānāmi, na so abhūtavādī, nāpi kupito, sattānuddayena pana evamāha, khamāpetha naṃ mahārājā”ti. Na khamāpemi. Tena hi senāpatiṭṭhānaṃ aññassa detha, ahaṃ tumhākaṃ āṇāpavattiṭṭhāne na vasissāmi. Tvaṃ yena kāmaṃ gaccha, ahaṃ mayhaṃ senāpatiṃ labhissāmi. Tato senāpati tāpasassa santikaṃ āgantvā vanditvā “kathaṃ paṭipajjāmi bhante”ti āha. Senāpati ye te vacanaṃ suṇanti, sabbe sapaṛikkhāre sadhane sadvipadacatuppade gahetvā sattadivasabbhantare bahi rajjasīmaṃ gaccha, devatā ativiya kupitā dhuvanā raṭṭhammi araṭṭhaṃ karissanti³. Senāpati tathā akāsi.

Rājā gatamatteyeva⁴ amittamathanaṃ katvā janapadaṃ vūpasametvā āgamma jayakhandhāvāraṭṭhāne nisīditvā nagaraṃ paṭijaggāpetvā antonagaraṃ pāvīsi.

1. Attanā (Syā)

3. Raṭṭhaṃ piḷaṃ karissanti (Sī, Syā)

2. Disvā (Sī), adisvā (Ka)

4. Gatamatteyeva (Sī)

Devatā paṭhamānyeva udakavuṭṭhim pātayimsu. Mahājano attamano ahosi “kūṭajaṭilam aparaddhakālato paṭṭhāya amhākaṃ rañño vaḍḍhiyeva, amitte nimmathesi, āgatadivaseyeva devo vuṭṭho”¹ti. Devatā puna sumanapupphavuṭṭhim pātayimsu, mahājano attamanataro ahosi. Devatā puna māsakavuṭṭhim pātayimsu. Tato kahāpaṇavuṭṭhim, tato kahāpaṇattham na nikkhameyyunti¹ maññamānā hatthūpagapādūpagādikatabhaṇḍavuṭṭhim pātesum. Mahājano sattabhūmikapāsāde ṭhitopi² otarivā ābharaṇāni piḷandhanto attamano ahosi. “Arahatī vata kūṭajaṭilake kheḷapātanam, tassa upari kheḷapātitaḷakālato paṭṭhāya amhākaṃ rañño vaḍḍhi jātā, amittamathanam kataṃ, āgatadivaseyeva devo vassi, tato sumanavuṭṭhi māsakavuṭṭhi kahāpaṇavuṭṭhi katabhaṇḍavuṭṭhīti catasso vuṭṭhiyo jātā”³ti attamanavācam nicchāretvā rañño katapāpe samanūñño jāto.

Tasmim samaye devatā ekatodhāra-ubhatodhārādīni nānappakārāni āvudhāni mahājanassa upari phalake maṃsam koṭṭayamānā viya pātayimsu. Tadanantaram vītaccike vītadhūme kimsukapupphavaṇṇe aṅgāre, tadanantaram kūṭāgārappamāṇe pāsāṇe, tadanantaram antomuṭṭhiyam asaṇṭhahanikam³ sukhumavālikam vassāpayamānā asīhatthubbedham thalam akamsu. Rañño vijitaṭṭhāne Kisavacchatāpaso senāpati Mātuposakarāmoti tayova manussabhūtā arogā ahesum. Sesānam tasmim kamme asamaṅgībhūtānam tiracchānānam pāniyaṭṭhāne pāniyam nāhosi, tiṇaṭṭhāne tiṇam. Te yena pāniyam yena tiṇanti gacchantā appattheyeva sattame divase bahirajjasīmam pāpuṇimsu. Tenāha Sarabhaṅgabodhisatto—

“Kisam hi vaccham avakiriya daṇḍakī,
Ucchinnamūlo sajano saraṭṭho.
Kukkuḷanāme nirayamhi paccati,
Tassa phuliṅgāni patanti kāye”⁴ti.

Evam tāva **Daṇḍakiraññassa** araññabhūtabhāvo veditabbo.

1. Gahanattham nikkhameyyāti (Ka)

2. Sattabhūmakapāsādapiṭṭhitopi (Sī), sattabhūmikapāsādam piṭṭhitopi (Syā)

3. Asaṇṭhahanakam (Sī, Syā)

4. Khu 6. 8 piṭṭhe.

Kaliṅgaraṭṭhe pana¹ Nāḷikiraraññe² rajjam kārayamāne Himavati pañcasatatāpasā anitthigandhā ajinajaṭavākacīradharā vanamūlaphalabhakkhā hutvā ciram vītināmetvā loṇambilasevanattham manussapatham otarivā anupubbena Kaliṅgaraṭṭhe Nāḷikirarañño nagaram sampattā. Te jaṭājinavākacīrāni saṅṭhapetvā pabbajitānurūpaṃ upasamasirim dassayamānā nagaram bhikkhāya pavisiṃsu. Manussā anuppanne Buddhuppāde tāpasapabbajite disvā pasannā nisajjaṭṭhānam saṃvidhāya hatthato bhikkhābhājanam gahetvā nisīdāpetvā bhikkham sampādetvā adamsu. Tāpasā katabhattakiccā anumodanam akamsu. Manussā sutvā pasannacittā “kuhim bhadantā gacchantī”ti pucchimsu. Yathāphāsukaṭṭhānam āvusoti. Bhante alam aññattha gamanena, rājuyyāne vasatha, mayam bhuttapātarāsā āgantvā dhammakatham sossāmāti. Tāpasā adhivāsetvā uyyānam agamaṃsu. Nāgarā bhuttapātarāsā suddhavatthanivatthā “dhammakatham sossāmā”ti saṃghā gaṇā gaṇībhūtā³ uyyānābhimukhā agamaṃsu. Rājā uparipāsāde ṭhito te tathā gacchamāne disvā upaṭṭhākam pucchi “kim ete bhaṇe nāgarā suddhavatthā suddhuttarāsāṅgā hutvā uyyānābhimukhā gacchanti, kim ettha samajjam vā⁴ nāṭakam vā atthī”ti. Natthi deva, ete tāpasānam santike dhammam sotukāmā gacchantīti. Tena hi bhaṇe ahampi gacchissāmi, mayā saddhim gacchantūti. So gantvā tesam ārocesi “rājāpi gantukāmo, rājānam parivāretvāva gacchathā”ti. Nāgarā pakatiyāpi attamanā tam sutvā “amhākam rājā assaddho appasanno dussīlo, tāpasā dhammikā, te āgamma rājāpi dhammiko bhavissatī”ti attamanatarā ahesum.

Rājā nikkhamitvā tehi parivārito uyyānam gantvā tāpaschi saddhim paṭisanthāram katvā ekamantam nisīdi. Tāpasā rājānam disvā parikathāya kusalassekassa tāpasassa “rañño dhammam kathehī”ti saññamadamsu, so tāpaso parisam oloketvā pañcasu veresu ādīnavam pañcasu ca sīlesu ānisaṃsam kathento—

1. Kira (Ka)

2. Nāḷikīre (Sī)

3. Saṃghasaṃghī gaṇagaṇībhūtā (Syā, Ka)

4. Samajjo vā (Sī)

Pāṇo na hantabbo, adinnaṃ nādātabbaṃ, kāmesumicchācāro na caritabbo, musā na bhāsitabbā, majjaṃ na pātabbaṃ, paṇātipāto nāma nirayasamvattaniko hoti tiracchānayanisamvattaniko pettivisayasamvattaniko, tathā adinnādānādīni. Paṇātipāto niraye paccitvā manussalokaṃ āgataṃ vipākāvasesena appāyukasamvattaniko hoti, adinnādānaṃ appabhogasamvattanikaṃ, micchācāro bahusapattasamvattaniko, musāvādo abhūtabbhakkhānasamvattaniko, majjapānaṃ ummattakabhāvasamvattanikaṃ”ti—

Pañcasu veresu imaṃ ādīnavaṃ kathesi.

Rājā pakatīyāpi assaddho appasanno dussīlo, dussīlassa ca sīlakathā nāma dukkathā, kaṇṇe sūlappavesanaṃ viya hoti. Tasmā so cintesi “ahaṃ ‘ete paggaṇhissāmi’ti āgato, ime pana mayhaṃ āgatakālato paṭṭhāya maṃyeva ghaṭṭentā vijjhantā parisamajjhe kathenti, karissāmi nesam kattabban”ti. So dhammakathāpariyosāne “ācariyā sve mayhaṃ gehe bhikkhaṃ gaṇhathā”ti nimantetvā agamāsi. So dutiyadivase mahante mahante koḷumbe¹ āharāpetvā gūthassa pūrāpetvā kadalipatthehi nesam mukhāni bandhāpetvā tattha tattha ṭhapāpesi, puna bahalamadhukatelanāgabalapicchillādīnaṃ kūṭe pūretvā nisseṇimatthake ṭhapāpesi, tattheva ca mahāmalle baddhakacce hatthehi muggare gāhāpetvā ṭhapetvā āha “kūṭatāpasā ativiya maṃ viheṭhayimsu, tesam pāsādato otaraṇakāle kūṭehi picchillaṃ sopānamatthake vissajjetvā sīse muggarehi pothetvā gale gahetvā sopāne khipathā”ti. Sopānapādamūle pana caṇḍe kukkure bandhāpesi.

Tāpasāpi “sve rājagehe bhuñjissāmā”ti aññamaññaṃ ovadimsu “mārisā rāja gehaṃ nāma sāsāṅkaṃ sappatibhayaṃ, pabbajitehi nāma chadvārārammaṇe saññatehi bhavitabbaṃ, diṭṭhadiṭṭhe ārammaṇe nimittam na gahetabbaṃ, cakkhudvāre samvaro paccupaṭṭhapetabbo”ti.

1. Kolambe (Sī)

Punadivase bhikkhācāraṇaṃ sallakkhetvā vācācīraṃ nivāsetvā
 ajinacammaṃ ekaṃsagataṃ katvā jaṭākalāpaṃ saṅṭhapetvā
 bhikkhābhājanam gahetvā paṭipāṭiyā rājanivesanaṃ abhiruḥhā. Rājā
 āruḥhabhāvaṃ ṇatvā gūthakoḷumbamukhato kadaliṇṇaṃ nīharāpesi.
 Duggandho tāpasānaṃ nāsapuṭaṃ paharivā matthaluṅgapātanākārapatto
 ahoṣi. Mahātāpaso rājānaṃ olokesi. Rājā “ettha bhonto yāvadatthaṃ
 bhuñjantu ceva harantu ca, tumhākaṃ etaṃ anucchavikaṃ, hiyyo ahaṃ
 tumhe paggaṇhissāmīti āgato, tumhe pana maṃyeva ghaṭṭentā vijjhantā
 parisamajjhe kathayittha, tumhākaṃ idaṃ anucchavikaṃ, bhuñjathā”ti
 mahātāpasassa uluṅkena gūthaṃ upanāmesi. Mahātāpaso dhī dhīti vadanto
 paṭinivatti. “Ettakeneva gacchissatha tumhe”ti sopāne kūṭhehi picchillaṃ
 vissajjāpetvā mallānaṃ saññamadāsi. Mallā muggarehi sīsāni pothetvā
 gīvāya gahetvā sopāne khipiṃsu, ekopi sopāne paṭiṭṭhātum nāsakki,
 pavaṭṭamānā sopānapādamūlaṃyeva pāpuṇiṃsu. Sampatte sampatte
 caṇḍakukkurā paṭapaṭāti luṅcamānā khādiṃsu. Yopi nesaṃ uṭṭahitvā
 palāyati, sopi āvāṭe patati, tatrāpi naṃ kukkurā anubandhitvā khādantiyeva.
 Iti nesaṃ kukkurā aṭṭhisāṅkhalikameva avasesayiṃsu. Evaṃ so rājā
 tapasampanne pañcasate tāpase ekadivaseneva jīvitā voropesi.

Athassa raṭṭhe devatā purimanayeneva puna navavuṭṭhiyo pātesuṃ.
 Tassa rajjaṃ saṭṭhiyojanubbedhena vālikathalena avacchādiyittha. Tenāha
 Sarabhaṅgo bodhisatto—

Yo saññate pabbajite avañcayi¹,
 Dhammaṃ bhaṇante samaṇe adūsake.
 Taṃ nāḷikeram sunakhā parattha,
 Saṅgama khādanti viphandamānanti².

Evaṃ **Kāliṅgārañṇassa** araññabhūtabhāvo veditabbo.

Atīte pana Bārāṇasīnagare Diṭṭhamaṅgalikā nāma
 cattālīsakoṭṭivibhavassa seṭṭhino ekā dhītā ahoṣi dassanīyā pāsādikā. Sā
 rūpabhogakulasampattisampannatāya bahūnaṃ patthanīyā ahoṣi. Yo

1. Aheṭhayi (Jātakapāḷiyam)

2. Khu 6. 8 piṭṭhe.

yo panassā vāreyyatthāya pahiṇāti¹, taṃ taṃ disvānassa jātiyaṃ vā hatthapādādīsu vā yattha katthaci dosaṃ āropetvā “ko esa dujjāto dussaṇṭhito”ti-ādīni vatvā “nīharatha nan”ti nīharāpetvā “evarūpampi nāma addasaṃ, udakaṃ āharatha, akkhīni dhovissāmi”ti akkhīni dhovati. Tassā diṭṭhaṃ diṭṭhaṃ vipakāraṃ pāpetvā² nīharāpetīti Diṭṭhamaṅgalikātveva saṅkhā udapādi, mūlanāmaṃ antaradhāyi.

Sā ekadivasaṃ Gaṅgāya udakakīlaṃ kīṭissāmīti tithaṃ sajjāpetvā pahūtaṃ khādanīyabhojanīyaṃ sakaṭesu pūrāpetvā bahūni gandhamālādīni ādāya paṭicchannayānaṃ āruya nātigaṇaparivutā gehamaṃhā nikkhāmi. Tena ca samayena mahāpuriso caṇḍālayonīyaṃ nibbatto bahinagare cammagehe vasati, Mātaṅgotvevassa nāmaṃ ahosi. So soḷasavassuddesiko hutvā kenacideva karaṇīyena antonagaraṃ pavisitukāmo ekaṃ nīlapilotikaṃ nivāsetvā ekaṃ hatthe bandhitvā ekena hatthena pacchimā, ekena ghaṇḍaṃ³ gahetvā “ussaratha ayyā, caṇḍālohan”ti jānāpanattham taṃ vādentō nīcacittam paccupaṭṭhapetvā diṭṭhadiṭṭhe manusse namassamāno nagaram pavisitvā mahāpathaṃ paṭipajji.

Diṭṭhamaṅgalikā ghaṇḍasaddaṃ sutvā sāṇi-antarena oloketī dūrato va taṃ āgacchantam disvā “kiṃ etaṃ”ti pucchi. Mātaṅgo ayyeti. “Kiṃ vata bho akusalaṃ akaramha, kassāyaṃ nissando, vināso nu kho me paccupaṭṭhito, maṅgalakiccena nāma gacchamānā caṇḍālaṃ addasaṃ”ti sarīraṃ kappetvā⁴ jigucchamānā khelaṃ pātetvā dhātiyo āha “vegena udakaṃ āharatha, caṇḍālo diṭṭho, akkhīni ceva nāma gahitamukhaṅca dhovissāmi”ti dhovitvā rathaṃ nivattāpetvā sabbapaṭiyādānaṃ gehaṃ pesetvā pāsādaṃ abhiruhi. Surāsoṇḍādayo ceva tassā upaṭṭhākamanussā ca “kuhiṃ bho Diṭṭhamaṅgalikā, imāyapi velāya nāgacchati”ti pucchantā taṃ pavattim sutvā “mahantaṃ vata bho surāmaṃsagandhamālādisakkāraṃ caṇḍālaṃ nissāya anubhavitum na labhimha, gaṇhatha caṇḍālan”ti gataṭṭhānaṃ gavesitvā nirāparādham Mātaṅgapaṇḍitaṃ tajjitvā “are Mātaṅga taṃ nissāya idaṅcīdaṅca sakkāraṃ anubhavitum na labhimhā”ti

1. Pahiṇāti (Syā), pahiyyati (Ka)

3. Ghaṇḍam (Sī), ghaṇṭham (Syā)

2. Pātetvā (Sī)

4. Kappetvā (Ka)

kessesu gahetvā bhūmiyaṃ pātetvā jāṇukapparapāsānādīhi koṭṭetvā matoti saññāya pāde gahetvā kaḍḍhantā saṅkārakūṭe chaḍḍesum.

Mahāpuriso saññaṃ paṭilabhitvā hatthapāde parāmasitvā “idaṃ dukkhaṃ kaṃ nissāya uppannaṃ”ti cintento “na aññaṃ kañci, Diṭṭhamaṅgalikaṃ nissāya uppannaṃ”ti ñatvā “sacāhaṃ¹ puriso, pādesu naṃ nipātessāmī”ti cintetvā vedhamāno Diṭṭhamaṅgalikāya kuladvāraṃ gantvā “diṭṭhamaṅgalikaṃ labhanto vuṭṭhahissāmi, alabhantassa ettheva maraṇaṃ”ti gehaṅgaṇe nipajji. Tena ca samayena Jambudīpe ayaṃ dhammatā hoti—yassa caṇḍālo kujjhivā gabbhadvāre nipanno marati, ye ca tasmim gabbhe vasanti, sabbe caṇḍālā honti. Gehamajjhamhi mate sabbe gehavāsino, dvāraṃhi mate ubhato anantaragehavāsikā, aṅgaṇaṃhi mate ito satta ito sattāti cuddasagehavāsino sabbe caṇḍālā hontīti. Bodhisatto pana aṅgaṇe nipajji.

Seṭṭhissa ārocesum “Mātaṅgo te sāmi gehaṅgaṇe patito”ti. Gacchatha bhāṇe, kiṃ kāraṇāti vatvā ekamāsakaṃ datvā uṭṭhāpethāti. Te gantvā “imaṃ kira māsaṃ gahetvā uṭṭhahā”ti vadimsu. So “nāhaṃ māsakatthāya nipanno, Diṭṭhamaṅgalikāya svāhaṃ nipanno”ti āha. Diṭṭhamaṅgalikāya ko dosoti. Kiṃ tassā dosaṃ na passatha, niraparādho ahaṃ tassā manussehi byasanaṃ pāpito, taṃ labhantova vuṭṭhahissāmi, alabhanto na vuṭṭhahissāmīti.

Te gantvā seṭṭhissa ārocesum. Seṭṭhi dhītu dosaṃ ñatvā “gacchatha, ekaṃ kahāpaṇaṃ dethā”ti peseti. So “na icchāmi kahāpaṇaṃ, tameva² icchāmī”ti āha. Taṃ sutvā seṭṭhi ca seṭṭhibhariyā ca “ekāyeva no piyadhīta, paveniyā ghaṭako³ añño dārakopi natthī”ti samvegappattā “gacchatha tātā, koci amhākaṃ asahanako etaṃ jīvitāpi voropeyya, etasmim hi mate sabbe mayāṃ naṭṭhā homa, ārakkhamassa gaṇhathā”ti parivāretvā ārakkhaṃ samvidhāya yāguṃ pesayimsu, bhattaṃ dhanāṃ pesayimsu, evaṃ so sabbaṃ paṭikkhipi. Evaṃ eko divaso gato, dve, tayo, cattāro, pañca divasā gatā.

1. Svāhaṃ (Syā)

2. Kaññameva (Sī, Syā)

3. Paveniyā ghaṭanakā (Syā)

Tato sattasattagehavāsikā uṭṭhāya “na sakkoma mayam tumhe nissāya caṇḍālā bhavitum, amhe mā nāsetha, tumhākaṃ dārikaṃ datvā etaṃ uṭṭhāpethā”ti āhaṃsu. Te satampi sahasampi satahasampi paṇiṃsu, so paṭikkhipateva. Evaṃ cha divasā gatā. Sattame divase ubhato cuddasagehavāsikā sannipatitvā “na mayam caṇḍālā bhavitum sakkoma, tumhākaṃ akāmakānampi mayam etassa dārikaṃ dassāmā”ti āhaṃsu.

Mātāpitaro sokasallasamappitā visaññi hutvā sayane nipatiṃsu. Ubhato cuddasagehavāsino pāsādaṃ āruya supupphitakimsukasākhaṃ ucchindantā¹ viya tassā sabbābharaṇāni omuñcitvā nakhehi sīmantam katvā kese bandhitvā nilasāṭakam nivāsāpetvā hatthe nilapilotikakhaṇḍam veṭhetvā kaṇṇesu tipupaṭṭake piḷandhāpetvā tālapaṇṇapacchim datvā pāsādato otārāpetvā dvisu bāhāsu gahetvā “tava sāmikam gahetvā yāhi”ti mahāpurisassa adamsu.

Niluppalampi atibhāroti anukkhittapubbā sukhumāladārikā “uṭṭhāhi sāmī, gacchāmā”ti āha. Bodhisatto nipannakova āha “nāham uṭṭhahāmī”ti. Atha kinti vadāmīti. “Uṭṭhehi ayya Mātāṅgā”ti evam maṃ vadāhīti. Sā tathā avoca. Na tuyham manussā uṭṭhānasamattham maṃ akaṃsu, bāhāya maṃ gahetvā uṭṭhāpehīti. Sā tathā akāsi. Bodhisatto uṭṭhahanto viya parivaṭṭetvā bhūmiyam patitvā “nāsitam bho Diṭṭhamaṅgalikāya paṭhamam manussehi koṭṭāpetvā, idāni sayam koṭṭeti”ti viravittha. Sā kim karomi ayyāti. Dvīhi hatthehi gahetvā uṭṭhāpehīti. Sā tathā uṭṭhāpetvā nisīdāpetvā gacchāma sāmīti. Gacchā nāma araṇṇe honti, mayam manussā, atikoṭṭitomi tuyham manussehi, na sakkomi padasā gantum, piṭṭhiyā maṃ nehīti. Sā onamitvā piṭṭhim adāsi. Bodhisatto abhiruhi. Kūhim nemi sāmīti. Bahinagaram nehīti. Sā pācīnadvāram gantvā “idha te sāmī vasanaṭṭhānan”ti pucchi. Katarāṭṭhānam etanti. Pācīnadvāram sāmīti. Pācīnadvāre caṇḍālaputtā vasitum na labhantīti attano vasanaṭṭhānam anācikkhitvāva sabbadvārāni āhiṇḍāpesi. Kasmā?

1. Ocintā (Sī, Syā)

Bhavaggaṭṭamassā mānaṃ pāṭessāmīti. Mahājano ukkuṭṭhimakāsi “thapetvā tumhā disaṃ añño etissā mānaṃ bhedako natthi”ti.

Sā pacchimadvāraṃ patvā “idha te sāmi vasanaṭṭhānaṃ”ti pucchi. Kataratṭhānaṃ etanti. Pacchimadvāraṃ sāmīti. Iminā dvārena nikkhamitvā cammagehaṃ olokenṭi gacchāti. Sā tattha gantvā āha “idaṃ cammagehaṃ tumhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ sāmī”ti. Āmāti piṭṭhito otarivā cammagehaṃ pāvīsi.

Tattha sattaṭṭhadivase vasanto sabbaññutagavesanadhīro¹ ettakesu divasesu na ca jātisambhedaṃ akāsi. “Mahākulassa dhītā sace maṃ nissāya mahantaṃ yasaṃ na pāpuṇāti, na camhāhaṃ catuvīsatiyā Buddhānaṃ antevāsiko. Etissā pādadhovana-udakena sakalajambudīpe rājūnaṃ abhisekakiccaṃ karissāmī”ti cintetvā puna cintesi “agāramajjhe vasanto na sakkhissāmi, pabbajitvā pana sakkhissāmī”ti. Cintetvā taṃ āmantesi “Diṭṭhamaṅgalike mayaṃ pubbe ekacarā kammaṃ katvāpi akatvāpi sakkā jīvītuṃ, idāni pana dārabharaṇaṃ paṭipannaṃ, kammaṃ akatvā na sakkā jīvītuṃ, tvaṃ yāvāhaṃ āgacchāmi, tāva mā ukkaṇṭhitthā”ti araññaṃ pavisitvā susānādīsu nantakāni saṅkaḍḍhitvā nivāsanapārūpanaṃ katvā samaṇapabbajjaṃ pabbajitvā ekacaro laddhakāyaviveko kasiṇaparikkammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca nibbattetvā “idāni sakkā Diṭṭhamaṅgalikāya avassayena mayā² bhavituṃ”ti Bārāṇasi-abhimukho gantvā cīvaraṃ pārupitvā bhikkhaṃ caramāno Diṭṭhamaṅgalikāya gehābhimukho agamāsi.

Sā taṃ dvāre ṭhitāṃ disvā asaṅjānantī “aticchatha bhante, caṇḍālānaṃ vasanaṭṭhānaṃ etan”ti āha. Bodhisatto tattheva aṭṭhāsi. Sā punappunaṃ olokenṭi saṅjānitvā hatthehi uraṃ paharivā viravamānā pādāmūle patitvā āha “yadi te sāmi edisaṃ cittaṃ atthi, kasmā maṃ mahatā yasā parihāpetvā anāthaṃ akāsi”ti. Nānappakāraṃ paridevaṃ paridevitvā akkhīni puñchamānā uṭṭhāya bhikkhābhājanaṃ gahetvā antogehe nisidāpetvā bhikkhaṃ adāsi. Mahāpuriso bhattakiccaṃ katvā āha “diṭṭhamaṅgalike mā soci mā paridevi, ahaṃ tuyhaṃ pādadhovana-udakena sakalajambudīpe rājūnaṃ abhisekakiccaṃ kāretuṃ samattho, tvaṃ

1. Sabbaññutaṃ gavesaṃ dhīro (Sī, Syā)

2. Avassayo (Ka)

pana ekaṃ mama vacanaṃ karohi, nagaraṃ pavisitvā ‘na mayhaṃ sāmiko caṇḍālo, mahābrahmā mayhaṃ sāmiko’ti ugghosayamānā sakalanagaraṃ carāhi”ti.

Evam vutte Diṭṭhamaṅgalikā “pakatiyāpi ahaṃ sāmi mukhadoseneva byasanaṃ pattā, na sakkhissāmevaṃ vattun”ti āha. Bodhisatto “kiṃ pana tayā mayhaṃ agāre vasantassa alikavacanaṃ sutapubbaṃ, ahaṃ tadāpi alikaṃ na bhaṇāmi, idāni pabbajito kiṃ vakkhāmi, saccavādī puriso nāmāhan”ti vatvā “ajja pakkhassa aṭṭhamī, tvaṃ ‘ito sattāhassaccayena uposathadivase mayhaṃ sāmiko mahābrahmā candamaṇḍalaṃ bhinditvā mama santikaṃ āgamissati”ti sakalanagare ugghosehi”ti vatvā pakkāmi.

Sā saddahitvā haṭṭhatuṭṭhā sūrā hutvā sāyampātaṃ nagaraṃ pavisitvā tathā ugghosehi. Manussā pāṇinā pāṇiṃ paharantā “passatha, amhākaṃ Diṭṭhamaṅgalikā caṇḍālaputtaṃ mahābrahmānaṃ karoti”ti hasantā keḷiṃ karonti. Sā punadivasepi tatheva sāyampātaṃ pavisitvā “idāni chāhaccayena, pañcāha, catūha, tīha, dvīha, ekāhaccayena mayhaṃ sāmiko mahābrahmā candamaṇḍalaṃ bhinditvā mama santikaṃ āgamissati”ti ugghosehi.

Brāhmaṇā cintayimsu “ayaṃ Diṭṭhamaṅgalikā atisūrā hutvā katheti, kadāci evaṃ siyā, etha mayaṃ Diṭṭhamaṅgalikāya vasanaṭṭhānaṃ paṭijaggāmā”ti cammagehassa bāhirabhāgaṃ samantā tacchāpetvā vālikaṃ okirimsu. Sāpi uposathadivase pātova nagaraṃ pavisitvā “ajja mayhaṃ sāmiko āgamissati”ti ugghosehi. Brāhmaṇā cintayimsu “ayaṃ bho na dūraṃ apadissati, ajja kira mahābrahmā āgamissati, vasanaṭṭhānaṃ samvidahāmā”ti cammagehaṃ sammajjāpetvā haritūpalittaṃ ahatavatthehi parikkhipitvā ¹mahārahaṃ pallaṅkaṃ attharivā upari celavitānaṃ¹ bandhitvā gandhamāladāmāni osārayimsu. Tesam paṭijaggantānaṃyeva sūriyo attham gato.

Mahāpuriso cande ugghatamatte abhiññāpādakajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya kāmāvacaracittena parikkammaṃ katvā iddhicittena dvādasayojanikaṃ brahmattabhāvaṃ māpetvā vehāsam abbhuggantvā candavimānassa anto

1-1. Haritapattaṃ katvā mahārahaṃ pallaṅkaṃ attharivā ahatavatthehi parikkhipitvā (Sī)

pavisitvā vanantato abhussakkamānaṃ¹ candam bhinditvā candavimānaṃ ohāya purato hutvā “mahājano maṃ passatū”ti adhiṭṭhāsi. Mahājano disvā “saccam bho Diṭṭhamaṅgalikāya vacanam, āgacchantam mahābrahmānaṃ pūjessāmā”ti gandhamālam ādāya Diṭṭhamaṅgalikāya gharam parivāretvā aṭṭhāsi. Mahāpuriso matthakamatthakena sattavāre Bārāṇasim anuparigantvā mahājanena diṭṭhabhāvaṃ ṇatvā dvādasayojanikaṃ attabhāvaṃ vijahitvā manussappamāṇameva māpetvā mahājanassa passantasseva cammageham pāvīsi. Mahājano disvā “otiṇṇo no mahābrahmā, sāṇim āharathā”ti nivesanam mahāsāṇiyā parikkhipitvā parivāretvā ṭhito.

Mahāpurisopi sirisayanamajjhe nisīdi. Diṭṭhamaṅgalikā samīpe aṭṭhāsi. Atha nam pucchi “utusamayo te Diṭṭhamaṅgalike”ti. Āma ayyāti. Mayā dinnam puttam gaṇhāhīti aṅguṭṭhakena nābhimaṇḍalam phusi. Tassā parāmasaneneva gabbho patīṭṭhāsi. Mahāpuriso “ettāvata te Diṭṭhamaṅgalike pādadhovana-udakam sakalajambudīpe rājūnam abhisekodakam bhavissati, tvam tiṭṭhā”ti vatvā brahmattabhāvaṃ māpetvā passantasseva mahājanassa nikkhamitvā vehāsam abbhuggantvā caṇḍamaṇḍalameva pavitṭho. Sā tato paṭṭhāya Brahmapajāpatī nāma jātā. Pādadhovana-udakam labhanto nāma natthi.

Brāhmaṇā “brahmapajāpatim antonagare vasāpessāmā”ti suvaṇṇasivikāya āropetvā yāva sattamakoṭiyā aparissuddhajātikassa sivikam gahetum na adamsu. Soḷasa jātimantabrāhmaṇā gaṇhimsu. Sesā gandhapupphādīhi pūjetvā nagaram pavisitvā “na sakkā bho ucchiṭṭhagehe Brahmapajāpatiyā vasitum, vatthum gahetvā geham karissāma, yāva pana tam karīyati, tāva maṇḍapeva vasatū”ti maṇḍape vasāpesum. Tato paṭṭhāya cakkhupathe ṭhatvā vanditukāmā kahāpaṇam datvā vanditum labhanti, savanūpacāre vanditukāmā satam datvā labhanti, āsanne pakatikatham savanaṭṭhāne vanditukāmā pañcasatāni datvā labhanti, pādapiṭṭhiyam sīsam ṭhāpetvā vanditukāmā sahasam datvā labhanti, pādadhovana-udakam patthayamānā dasasahasāni datvā labhanti. Bahinagarato antonagare yāva maṇḍapā āgacchantiyā laddhadhanamyeva koṭisatamattam ahosi.

1. Abhussukkamānaṃ (Syā)

Sakalajambudīpo saṅkhubhi, tato¹ sabbarājāno “brahmapajāpatiyā pādadhovanena abhisekaṃ karissāmā”ti satasahassam pesetvā labhimsu. Maṇḍape vasantiyā eva gabbhavuṭṭhānam ahosi. Mahāpurisaṃ paṭicca laddhakumāro pāsādiko ahosi lakkhaṇasampanno. Mahābrahmuno putto jātoti sakalajambudīpo ekakolāhalo ahosi. Kumārassa khīramaṇimūlam hotūti tato tato āgatadhanam koṭisahasam² ahosi. Ettāvata nivesanampi niṭṭhitam. Kumārassa nāmakaraṇam karissāmāti nivesanam sajjetvā kumāram gandhodakena nhāpetvā alaṅkaritvā maṇḍape jātattā **Maṇḍabyotveva** nāmam akaṃsu.

Kumāro sukkena saṃvaḍḍhamāno sippuggahaṇavayapattoti sakalajambudīpe sippajānanakā tassa santike āgantvā sippam sikkhāpentī. Kumāro medhāvī paññavā sutam muttam āvuṇanto viya gaṇhāti, gahitagahitam suvaṇṇaghaṭe pakkhittatelaṃ viya tiṭṭhati. Yāvata vācuggatā pariyatti atthi, tena anuggahitā nāma nāhosi. Brāhmaṇā tam parivāretvā caranti, sopi brāhmaṇabhatto ahosi. Gehe asītibrahmaṇasahasāni niccabhattam bhuñjanti. Gehampissa sattadvārakoṭṭhakaṃ mahantam ahosi. Gehe maṅgaladivase Jambudīpavāsīhi pesitadhanam koṭisahasamattam³ ahosi.

Bodhisatto āvajjesi “pamatto nu kho kumāro appamatto”ti. Athassa tam pavattim ñatvā “brāhmaṇabhatto jāto, yattha dinnam mahapphalam hoti, tam na jānāti, gacchāmi nam damemī”ti cīvaram pārupitvā bhikkhābhājanam gahetvā “dvārakoṭṭhākā atisambādhā, na sakkā koṭṭhakena pavisitun”ti ākāsenāgantvā asītibrahmaṇasahasānam bhuñjanaṭṭhāne ākāsaṅgaṇe otari. Maṇḍabyakumāropi suvaṇṇakaṭacchum gāhāpetvā “idha sūpam detha idha odanan”ti parivisāpento bodhisattam disvā daṇḍakena ghaṭṭita-āsiviso viya kupitvā imam gāthamāha—

1. Saṅkhubbhitto (Ka)

2. Koṭisatasahasam (Sī)

3. Koṭisatasahasamattam (Syā)

“Kuto nu āgacchasi dummavāsī¹,
 Otallako² paṃsupisācakova.
 Saṅkāracoḷaṃ paṭimuñca kaṇṭhe,
 Ko re tuvaṃ hosi adakkiṇeyyo”^{ti}³.

Atha naṃ mahāsatto akujjhivāva ovadanto āha—

“Annaṃ tavedaṃ⁴ pakataṃ yasassi,
 Taṃ khajjare bhuñjare piyyare ca.
 Jānāsi maṃ tvaṃ paradattūpajīviṃ,
 Uttiṭṭhapiṇḍaṃ labhataṃ sapāko”^{ti}³.

So na yidaṃ tumhādisānaṃ paṭiyattanti dassento āha—

“Annaṃ mamedam⁵ pakataṃ brāhmaṇānaṃ,
 Atthatthitaṃ⁶ saddahato mamedam.
 Apehi etto kimidhaṭṭhitosi,
 Na mādisā tuyhaṃ dadanti jammā”^{ti}³.

Atha bodhisatto “dānaṃ nāma sakuṇassapi nigguṇassapi yassa kassaci
 dātabbaṃ, yathā hi ninnepi thalepi paṭiṭṭhāpitaṃ bījaṃ pathavīrasaṃ
 āporasañca āgamma sampajjati, evaṃ nipphalaṃ nāma natthi, sukhetta
 vapitabījaṃ viya kuṇavante mahapphalaṃ hotī”^{ti} dassetuṃ imaṃ
 gāthamāha—

“Thale ca ninne ca vapanti bījaṃ,
 Anūpakhetta phalamāsamānā⁷.
 Etāya saddhāya dadāhi dānaṃ,
 Appeva ārādhaye dakkhiṇeyye”^{ti}.

Atha kumāro kodhābhibhūto “kenimassa muṇḍakassa paveso dinno”^{ti}
 dvārarakkhādayo tajjetvā—

1. Duppavāsī (Ṭikā), rummavāsī (Sī)

2. Okallako (Ṭikā), ogallako (Syā, Ka)

3. Khu 5. 309 piṭṭhe.

4. Tavayidaṃ (Syā, Ka)

5. Mamayidaṃ (Syā, Ka)

6. Attatthiyā (Sī, Syā), attatthāya (Pāḷiyam)

7. Māsasānā (Sī)

“Khattāni mayhaṃ viditāni loke,
 Yesāhaṃ bijāni patiṭṭhapemi.
 Ye brāhmaṇā jātimantūpapannā,
 Tānīdha khettāni supesalāni”ti—

Gātham vatvā “imaṃ jammaṃ veṇupadarena pothetvā gīvāyaṃ gahetvā
 sattapi dvārakoṭṭhake atikkamitvā bahi nīharathā”ti āha. Atha naṃ
 mahāpuriso āha—

“Giriṃ nakhena khaṇasi, ayo dantebhi¹ khādasi.
 Jātavedaṃ padahasi, yo isiṃ paribhāsasi”ti².

Evañca pana vatvā “sace myāyaṃ hatthe vā pāde vā gaṇhāpetvā
 dukkhaṃ uppādeyya, bahuṃ apuññaṃ pasaveyyā”ti sattānuddayatāya
 vehāsaṃ abbhuggantvā antaravīthiyaṃ otari. Bhagavā Sabbaññutaṃ patto
 tamatthaṃ pakāsento imaṃ gāthamāha—

“Idaṃ vatvāna Mātaṅgo, isi saccaparakkamo.
 Antalikkhasmiṃ pakkāmi, brāhmaṇānaṃ udikkhatan”ti².

Tāvadeva nagararakkhitadevatānaṃ jeṭṭhakadevarājā Maṇḍabyassa
 gīvāyaṃ parivattesi. Tassa mukhaṃ parivattetvā pacchāmukhaṃ jātaṃ,
 akkhīni parivattāni, mukhena kheḷaṃ vamaṭi, sarīraṃ thaddhaṃ sūle
 āropitaṃ viya ahosi. Asītisahassā paricārayakkhā asītibrāhmaṇasahassāni
 tatheva akāmsu. Vegena gantvā Brahmaṇapajāpatiyā ārocayimsu, sā
 taramānarūpā āgantvā taṃ vippakāraṃ disvā gāthamāha—

“Āvedhitaṃ³ piṭṭhito uttamaṅgaṃ,
 Bāhuṃ⁴ pasāreti akammaṇeyyaṃ.
 Setāni akkhīni yathā matassa,
 Ko me imaṃ puttamakāsi evaṃ”ti.

1. Dantena (Sī)

3. Āvellitaṃ (Pāḷiyaṃ), āveḷhitaṃ (Sī, Syā)

2. Khu 5. 310 piṭṭhe.

4. Bāhaṃ (Sī, Syā)

Athassā ārocesuṃ—

“Idhāgamā samaṇo dummavāsī,
Otallako paṃsupisācakova,
Saṅkāracoḷaṃ paṭimuñca kaṇṭhe,
So te imaṃ puttamakāsi evaṃ”ti.

Sā sutvāva aññāsi “mayhaṃ Yasadāyako ayyo anukampāya puttassa pamattabhāvaṃ ñatvā āgato bhavissatī”ti. Tato upaṭṭhāke pucchi—

“Katamaṃ disaṃ agamā Bhūripaṇṇo,
Akkhātha me māṇavā etamatthaṃ.
Gantvāna taṃ paṭikaremu accayaṃ,
Appeva naṃ putta labhemu jīvitaṃ”ti.

Te āhaṃsu—

“Vehāyasaṃ agamā Bhūripaṇṇo,
Pathaddhuno pannaraseva cando.
Apicāpi so¹ purimadisaṃ agacchi,
Saccappaṭiṇṇo isi sādthurūpo”ti.

Mahāpurisopi antaravīthiyaṃ otiṇṇaṭṭhānato paṭṭhāya “mayhaṃ padavaḷaṇṇaṃ hatthi-assādīnaṃ vasena mā antaradhāyittha, Diṭṭhamaṅgalikāyeva naṃ passatu, mā aññe”ti² adhiṭṭhahitvā piṇḍāya caritvā yāpanamattaṃ missakodanaṃ gahetvā paṭikkamanasālāyaṃ nisinno bhujjivā thokaṃ bhuttāvasesaṃ bhikkhābhājaneyeva ṭhapesi. Diṭṭhamaṅgalikāpi pāsādā oruyha antaravīthiṃ paṭipajjamānā padavaḷaṇṇaṃ disvā “idaṃ mayhaṃ Yasadāyakassa ayyassa padan”ti padānusārenāgantvā vanditvā āha “tumhākaṃ bhante dāsena katāparādhaṃ mayhaṃ khamatha, na hi tumhe kodhavasikā nāma, detha me puttassa jīvitaṃ”ti. Evañca pana vatvā—

1. Athāpi so (Syā, Ka)

2. Aññoti (Sī, Syā)

“Āvedhitam piṭṭhito uttamaṅgam,
 Bāhum pasāreti akammaneyyam.
 Setāni akkhīni yathā matassa,
 Ko me imam puttamakāsi evan”ti—

Gātham abhāsi. Mahāpuriso āha “na mayam evarūpam karoma,
 pabbajitam pana himsante disvā pabbajitesu sagāravāhi
 bhūtayakkhadevatāhi kataṃ bhavissatī”ti.

Kevalam bhante tumhākam manopadoso mā hotu, devatāhi kataṃ hotu,
 sukhamāpayā bhante devatā, apicāham bhante katham paṭipajjāmīti. Tena hi
 osadham te kathessāmi, mama bhikkhābhājane bhuttāvasesam bhattamatthi,
 tattha thokam udakam āsiñcitvā thokam gahetvā tava puttassa mukhe
 pakkhipa, avasesam udakacāṭiyam āloḷetvā asītiyā brāhmaṇasahassānam
 mukhe pakkhipatī. Sā evam karissāmīti bhattam gahetvā mahāpurisam
 vanditvā gantvā tathā akāsi.

Mukhe pakkhittamatte jeṭṭhakadevarājā “sāmihi sayam bhesajjam
 karonte amhehi na sakkā kiñci kātun”ti kumāram vissajjesi. Sopi khipitvā
 kiñci dukkham appattapubbo viya pakativanṇo ahosi. Atha nam mātā avoca
 “passa tāta tava kulupakānam hirottapparahitānam vipākāram, samaṇā
 pana na evarūpā honti, samaṇe tāta bhojeyyāsī”ti. Tato sesakam
 udakacāṭiyam āluḷāpetvā brāhmaṇānam mukhe pakkhipāpesi. Yakkhā
 tāvadeva vissajjetvā palāyimsu. Brāhmaṇā khipitvā khipitvā uṭṭahitvā kim
 amhākam mukhe pakkhittanti pucchimsu. Mātānga-isissa ucchiṭṭhabhattanti.
 Te “caṇḍālassa ucchiṭṭhakam khādāpitamhā, abrahmaṇā dānimhā jātā, idāni
 no brāhmaṇā ‘asuddhabrahmaṇā¹ ime’ti sambhogam² na dassantī”ti tato
 palāyitvā Majjharaṭṭham³ gantvā Majjharājassa nagare aggāsanikā brāhmaṇā
 nāma mayanti rājagehe bhuñjanti.

Tasmim samaye bodhisatto pāpaniggaham karonto mānajāṭike
 nimmadayanto vicarati. Atheko “jātimantatāpaso nāma mayā

1. Suddā brāhmaṇā (Sī, Syā)

2. Samabhāgam (Syā), samabhāvam (Ka)

3. Mejjharaṭṭham (Sī, Syā)

sadiso natthī”ti aññesu saññampi na karoti. Bodhisatto taṃ Gaṅgātīre vasamānaṃ disvā “mānaniggahamassa karissāmī”ti tattha agamāsi. Taṃ jātīmantatāpasō pucchi “kimjacco bhavan”ti. Caṇḍālo ahaṃ ācariyāti. Apehi caṇḍāla apehi caṇḍāla, heṭṭhāgaṅgāya vasa, mā uparigaṅgāya udakaṃ ucchiṭṭhamakāsīti.

Bodhisatto “sādhu ācariya, tumhehi vuttaṭṭhāne vasissāmī”ti heṭṭhāgaṅgāya vasanto “Gaṅgāya udakaṃ paṭisotaṃ sandatū”ti adhiṭṭhāsi. Jātīmantatāpasō pātova Gaṅgaṃ oruyha udakaṃ ācamati, jaṭā dhovati. Bodhisatto dantakaṭṭhaṃ khādanto piṇḍaṃ piṇḍaṃ kheḷaṃ udake pāteti. Dantakaṭṭhakucchiṭṭhakampi tattheva pavāheti. Yathā cetāṃ aññattha alaggitvā tāpasasseva jaṭāsu laggati, tathā adhiṭṭhāsi. Kheḷampi dantakaṭṭhampi tāpasassa jaṭāsuyeva patiṭṭhāti.

Tāpasō caṇḍālassidaṃ kammaṃ bhavissatīti vipaṭṭisārī hutvā gantvā pucchi “idaṃ bho caṇḍāla Gaṅgāya udakaṃ tayā paṭisotaḡāmikatan”ti. Āma ācariya. Tena hi tvaṃ heṭṭhāgaṅgāya mā vasa, uparigaṅgāya vasāti. Sādhu ācariya, tumhehi vuttaṭṭhāne vasissāmīti tattha vasanto iddhiṃ paṭippassambhesi, udakaṃ yathāgatikameva jātāṃ. Puna tāpasō tadeva byasanaṃ pāpuṇi. So puna gantvā bodhisattaṃ pucchi “bho caṇḍāla tvaṃ idaṃ Gaṅgāya udakaṃ kālena paṭisotaḡāmim kālena anusotaḡāmim karosī”ti. Āma ācariya. Caṇḍāla tvaṃ sukhavihārīnaṃ pabbajitānaṃ sukhena vasitum na desi, sattame te divase sattadhā muddhā phalatūti. Sādhu ācariya, ahaṃ pana sūriyassa uggantum na dassāmīti.

Atha mahāsatto cintesi “etassa abhisapo etasseva upari patissati, rakkhāmi naṃ”ti sattānuddayatāya punadivase iddhiyā sūriyassa uggantum na adāsi. Iddhimato iddhivisayo nāma acinteyyo, tato paṭṭhāya aruṇuggaṃ na paññāyati, rattindivaparicchedo natthi, kasivaṇṇijjādīni kammāni payojento nāma natthi.

Manussā “yakkhāvaṭṭo nu kho ayaṃ bhūtadevanāgasupaṇṇāvaṭṭo”ti upaddavappattā “kim nu kho kātabban”ti cintetvā “rājakulaṃ nāma mahāpaññaṃ, lokassa hitaṃ cintetum sakkoti, tattha gacchāmā”ti rājakulaṃ

gantvā tamattham ārocesum. Rājā sutvā bhītopi abhītākāraṃ katvā “mā tātā bhāyatha, imaṃ kāraṇaṃ Gaṅgātīravāsī jātimantatāpasō jānissati, taṃ pucchitvā nikkāṅkhā bhavissāmā”ti katipayeheva atthacarakhehi manussehi saddhim tāpasam upasaṅkamtivā katapaṭisanthāro tamattham pucchi. Tāpasō āha “āma mahārāja, eko caṇḍālo atthi, so imaṃ Gaṅgāya udakaṃ kālena anusotagāmiṃ kālena patisotagāmiṃ karoti, mayā tadattham kiñci kathitaṃ atthi, taṃ pucchatha, so jānissati”ti.

Rājā Mātāṅga-isissa santikaṃ gantvā “tumhe bhante aruṇassa uggantum na dethā”ti pucchi. Āma mahārājāti. Kim kāraṇā bhanteti.

Jātimantatāpasakāraṇā mahārāja, jātimantatāpasena āgantvā maṃ vanditvā khamāpitakāle dassāmi mahārājāti. Rājā gantvā “etha ācariya tāpasam khamāpethā”ti āha. Nāhaṃ mahārāja caṇḍālaṃ vandāmīti. Mā ācariya evaṃ karotha, janapadassa mukhaṃ passathāti. So puna paṭikkhipiyeva. Rājā bodhisattaṃ upasaṅkamtivā “ācariyo khamāpetum na icchatī”ti āha. Akhamāpite ahaṃ sūriyaṃ na muñcāmīti. Rājā “ayaṃ khamāpetum na icchatī, ayaṃ akhamāpite sūriyaṃ na muñcati, kim amhākaṃ tena tāpasena, lokaṃ olokessāmā”ti “gacchatha bho tāpasasantikaṃ, taṃ hatthesu ca pādesu ca gahetvā Mātāṅga-isissa pādāmūle nipajjāpetvā khamāpetha etassa janapadānuddayataṃ paṭiccā”ti āha. Te rājapurisā gantvā taṃtathā katvā ānetvā Mātāṅga-isissa pādāmūle nipajjāpetvā khamāpesum.

Ahaṃ nāma khamitabbaṃ khamāmi, apica kho pana etassa kathā etasseva upari patissati. Mayā sūriye vissajjite sūriyasma etassa matthake patissati, athassa sattadhā muddhā phalissati. Tañca kho panesa byasanaṃ mā pāpuṇātu, etha tumhe etaṃ galappamāṇe udake otāretvā mahantaṃ mattikāpiṇḍamassa sīse ṭhapetha. Athāhaṃ sūriyaṃ vissajjissāmi. Sūriyasma mattikāpiṇḍe patitvā taṃ sattadhā bhindissati. Athesa mattikā piṇḍaṃ chaḍḍetvā nimujjitvā aññena titthena uttaratu, iti naṃ vadatha, evamassa sotthi bhavissatīti. Te manussā “evaṃ karissāmā”ti tathā kāresum. Tassāpi tatheva sotthi jātā. So tato paṭṭhāya

“jāti nāma akāraṇaṃ, pabbajitānaṃ abbhantare guṇova kāraṇaṃ”ti jātigottamānaṃ pahāya nimmado ahoṣi.

Iti jātimantatāpase damite mahājano bodhisattassa thāmaṃ aññāsi, mahākolāhalaṃ jātaṃ. Rājā attano nagaraṃ gamanattāya bodhisattaṃ yāci. Mahāsatto paṭiññaṃ datvā tāni ca asītibrahmaṇasahassāni damessāmi, paṭiññaṃca mocessāmīti Majjharājassa nagaraṃ agamāsi. Brāhmaṇā bodhisattaṃ disvāva “ayaṃ so bho mahācoro āgato, idāneva sabbe ete mayhaṃ ucchiṭṭhakaṃ khādītva abrahmaṇā jātāti amhe pākaṭe karissati, evaṃ no idhāpi āvāso na bhavissati, paṭikacceva māressamā”ti rājānaṃ puna upasaṅkamitvā āhaṃsu—“tumhe mahārāja etaṃ caṇḍālapabbajitaṃ mā sādhurūpoti maññittha, esa garukamantaṃ jānāti, pathaviṃ gahetvā ākāsaṃ karoti, ākāsaṃ pathaviṃ, dūraṃ gahetvā santikaṃ karoti, santikaṃ dūraṃ, Gaṅgaṃ nivattetvā uddhaṃgāminiṃ karoti, icchanto pathaviṃ ukkhipitvā pātetum maññe sakkoti. Parassa vā cittaṃ nāma sabbakālaṃ na sattā gahetum, ayaṃ idha paṭiṭṭhaṃ labhanto tumhākaṃ rajjampi nāseyya, jīvitantarāyampi vaṃsupacchedampi kareyya, amhākaṃ vacanaṃ karotha mahārāja, ajjeva imaṃ māretum vaṭṭati”ti.

Rājāno nāma parapattiyā honti, iti so bahūnaṃ kathāvasena niṭṭhaṃ gato. Bodhisatto pana nagare piṇḍāya caritvā udakaphāsukaṭṭhāne missakodanaṃ bhuñjitvā rājuyyānaṃ gantvā nirāparādhatāya nirāsaṅko maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi. Atīte cattālīsa, anāgate cattālīsāti asītikappe anussaritum samatthaññaṇassa anāvajjanatāya muhuttamattake kāle sati nappahoti, rājā aññaṃ ajānāpetvā¹ sayameva gantvā nirāvajjanatāya pamādena nisinnaṃ mahāpurisaṃ asinā paharitvā dve bhāge akāsi. Imassa rañño vijite aṭṭhamaṃ lohakūṭavassaṃ,² navamaṃ kalalavassaṃ vassi. Iti imassāpi raṭṭhe nava vuṭṭhiyo patitā. So ca rājā sapaṇiso mahāniraye nibbatto. Tenāha Saṃkiccapaṇḍito—

1. Anānāpetvā (Sī)

2. Lohākiṇṇavassaṃ (Sī)

Upahacca manam majjho, Mātaṅgasmim yasassine.
Sapārisajjo ucchinno, Majjhāraññaṃ tadā ahūti¹.

Evam Majjhāraññaṃsā araññabhūtabhāvo veditabbo. Mātaṅgassa pana isino vasena tadeva **Mātaṅgāraññanti** vuttam.

66. **Pañhapaṭibhānānī**ti pañhabyākaraṇāni. **Paccanīkaṃ kattabbanti**² paccanīkaṃ kātabbam. **Amaññissanti** vilomabhāgam³ gaṇhanto viya ahosinti attho.

67. **Anuviccekāraṇti** anuvicāretvā cintetvā tulayitvā kātabbam karohīti vuttam hoti. **Sādhu hotīti** sundaro hoti. Tumhādisasmiñhi mam disvā mam saraṇam gacchante Nigaṇṭham disvā Nigaṇṭham saraṇam gacchante “kim ayaṃ Upāli diṭṭhadiṭṭhameva saraṇam gacchatī”ti garahā uppajjissati, tasmā anuviccekāro tumhādisānam sādhuṭi dasseti. **Paṭākaṃ parihareyyunti** te kira evarūpaṃ sāvakaṃ labhitvā “asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā seṭṭhi vā amhākaṃ saraṇam gato sāvako jāto”ti paṭākaṃ ukkhipitvā nagare ghosentā āhiṇḍanti. Kasmā? Evam no mahantabhāvo āvi bhavissatīti ca, sace tassa “kimahaṃ etesaṃ saraṇam gato”ti vippatīsāro uppajjeyya, tampi so “etesam⁴ me saraṇagatabhāvam bahū jānanti, dukkham idāni paṭinivattitun”ti vinodetvā na paṭikkamissatīti ca. Tenāha “paṭākaṃ parihareyyun”ti.

68. **Opānabhūtaṇti** paṭiyatta-udapāno viya ṭhitam. **Kulanti** tava nivesanam. **Dātabbam maññeyyāsīti** pubbe dasapi vīsati paṭṭhi jane āgate disvā natthīti avatvā deti. Idāni mam saraṇam gatakāraṇamatteneva mā imesaṃ deyyadhammam upacchindittha, sampattānam hi dātabbamevāti ovadati. **Sutametaṃ bhanteti** kuto sutam? Nigaṇṭhānam santikā, te kira kulagharesu evam pakāsenti “mayam ‘yassa kassaci sampattassa dātabban’ti vadāma, samaṇo pana Gotamo ‘mayhameva dānam dātabbam -pa- na aññesaṃ sāvakaṇam dinnam mahapphalan’ti vadati”ti. Tam sandhāya ayaṃ gahapati “sutametaṃ”ti āha.

1. Khu 6. 61 piṭṭhe.

3. Vilomagāham (Syā), lāmakaggāham (Ka)

2. Paccanīkātabbanti (Sī, Syā)

4. Ete sabbe (Syā, Ka)

69. **Anupubbim** kathanti dānānantaram sīlam, sīlānantaram saggam, saggānantaram magganti evam anupaṭipāṭikatham. Tattha **dānakathanti** idam dānam nāma sukhānam nidānam, sampattīnam mulam, bhogānam paṭiṭṭhā, visamagatassa tāṇam leṇam gati parāyaṇam, idhalokaparalokesu dānasadiso avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇam tāṇam leṇam gati parāyaṇam natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisam, paṭiṭṭhānaṭṭhena mahāpathavisadisam, ālambanaṭṭhena ālambanarajjusadisam. Idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsanaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaram, maccheramalādīhi anupalittaṭṭhena padumam, tesam nidhanaṭṭhena¹ aggi, durāsadaṭṭhena āsīviso. Asantāsanaṭṭhena sīho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena setavasabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhako assarājā. Dānam nāmetam mayham² gatamaggo, mayheveso vaṁso, mayā dasa pāramiyo purentena Velāmamahāyaṇṇo, Mahāgovindamahāyaṇṇo Mahāsudassanamahāyaṇṇo, Vessantaramahāyaṇṇoti anekamahāyaṇṇā pavattitā, sasabhūtena jalite aggikkhandhe attānam niyyādentena sampattayācakānam cittam gahitam. Dānam hi loke sakkasampattim deti, mārasampattim deti, brahmasampattim deti, cakkavattisampattim deti, sāvakaṭṭhāramīṇāṇam, paccekabodhiṇāṇam, abhisambodhiṇāṇam detīti evamādim dānaguṇapaṭisaṁyuttam katham.

Yasmā pana dānam dadanto sīlam samādātum sakkoti, tasmā tadanantaram sīlakatham kathesi. **Sīlakathanti** sīlam nāmetam avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇam tāṇam leṇam gati parāyaṇam, sīlam nāmetam mama vaṁso, aham Saṅkhapālanāgarājakāle, Bhūridattanāgarājakāle, Campeyyanāgarājakāle, Sīlavanāgarājakāle, Mātuposakahatthirājakāle, Chaddantahatthirājakāleti anantesu attabhāvesu sīlam paripūresim. Idhalokaparalokasampattīnam hi sīlasadiso avassayo, sīlasadisā paṭiṭṭhā, ārammaṇam tāṇam leṇam gati parāyaṇam natthi, sīlālaṅkārasadiso alaṅkāro natthi, sīlapupphasadisam pupham natthi, sīlagandhasadiso gandho natthi. Sīlālaṅkārena hi alaṅkataṁ sīlakusumapiḷandhanam

1. Niddahanatthena (Sī, Syā, Ka)

2. Mayā (Sī, Syā)

sīlagandhānulittam̐ sadevakopi loko olokeno tittim̐ na gacchatīti evamādim̐ sīlaguṇapaṭisaṃyuttam̐ katham̐.

Idam̐ pana sīlam̐ nissāya ayam̐ saggo labbhatīti dassetum̐ sīlanantaram̐ saggakatham̐ kathesi. **Saggakathanti** ayam̐ saggo nāma iṭṭho kanto manāpo, niccamettha kīḷā, niccam̐ sampattiyo labbhanti, Cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukham̐ dibbasampattim̐ anubhavanti, Tāvatisā tisso ca vassakoṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassānīti evamādim̐ saggaguṇapaṭisaṃyuttam̐ katham̐. Saggasampattim̐ kathayantānam̐ hi Buddhānam̐ mukham̐ nappahoti. Vuttampi cetam̐ “anekapariyāyena kho aham̐ bhikkhave saggakatham̐ katheyyan”ti-ādi¹.

Evam̐ saggakathāya palobhetvā puna hatthim̐ alaṅkaritvā tassa soṇḍam̐ chindanto viya “ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha chandarāgo kātabbo”ti dassanattham̐ “appassādā kāmā vuttā mayā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo”ti² ādīnā nayena kāmānam̐ ādīnavam̐ okāram̐ saṃkilesam̐ kathesi. Tattha **ādīnavoti** doso. **Okāro**ti avakāro lāmakabhāvo. **Saṃkilesoti** tehi sattānam̐ saṃsāre saṃkilissanam̐. Yathāha “kilissanti vata bho sattā”ti³.

Evam̐ kāmādinavena tajjitvā nekkhamme ānisaṃsam̐ pakāsesi. **Kallacittanti** arogacittam̐. **Sāmuikkamsikā**ti sāmam̐ ukkamsikā attanāyeva gahetvā uddharitvā gahitā, sayambhūñāṇena diṭṭhā, asādhāraṇā aññesanti attho. Kā panesāti, ariyasaccadesanā. Tenevāha “dukkham̐ samudayam̐ nirodham̐ maggan”ti.

Virajam̐ vītamalanti rāgarajādīnam̐ abhāvā virajam̐, rāgamalādīnam̐ vigatattā vītamalam̐. **Dhammacakkhanti** upari Brahmāyusutte tiṇṇam̐ maggānam̐, Cūḷarāhulovāde āsavakkhayassetam̐ nāmam̐. Idha pana sotāpattimaggo adhippeto. Tassa uppatti-ākāradassanattham̐ “yam̐kiñci samudayadhammam̐, sabbam̐ tam̐ nirodhadhamman”ti āha. Tañhi nirodham̐ ārammaṇam̐ katvā kiccavasena evam̐ sabbasaṅkhatam̐ paṭivijjhantam̐ uppajjati.

1. Ma 3. 210 piṭṭhe, atthato samānam̐.

2. Vi 2. 176; Ma 1. 184 piṭṭhesu.

3. Ma 2. 305 piṭṭhe.

Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesapadesupi. Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikicchho**. Vigatā kathamkathā assāti **vigatakathamkatho**. **Vesārajappatto**ti vesārajjam patto, kattha? Satthusāsane. Nāssa paro paccayo, na parassa saddhāya ettha vattatīti **aparappaccayo**.

70. Cittena sampatiṅcchamāno **abhinanditvā**, vācāya pasamsamāno **anumoditvā**. **Āvarāmīti** thakemi pidahāmi. **Anāvaṭanti** na āvaritam vivaṭam ugghāṭitam.

71. **Assosi kho Dīghatapassīti** so kira tassa gatakālato paṭṭhāya “paṇḍito gahapati, samaṇo ca Gotamo dassanasampanno niyyānikakatho, dassanepi tassa pasīdissati, dhammakathāyapi pasīdissati, pasīditvā saraṇam gamissati, gato nu kho saraṇam gahapati¹ na tāva gato”ti ohitasotova hutvā vicarati. Tasmā paṭhamameva assosi.

72. **Tena hi sammāti** balavasokena abhibhūto “ettheva tiṭṭhā”ti vacanam uttvāpi attham asallakkhento dovārikena saddhim sallapatiyeva.

Majjhimāya dvārasālāyāti yassa gharassa satta dvārakoṭṭhakā, tassa sabba-abbhantarato vā² sabbabāhirato vā paṭṭhāya catutthadvārakoṭṭhako, yassa pañca, tassa tatiyo, yassa tayo, tassa dutiyo dvārakoṭṭhako **majjhimadvārasālā** nāma. Ekadvārakoṭṭhakassa pana gharassa majjhaṭṭhāne maṅgalatthambham nissāya majjhimadvārasālā. Tassa pana gehassa satta dvārakoṭṭhakā, pañcātipi vuttam.

73. **Agganti-ādīni** sabbāni aññamaññavevacanāni. **Yam sudanti** ettha yanti yam Nāṭaputtam. **Sudanti** nipātamattam. **Pariggahetvāti** teneva uttarāsaṅgena udare parikkhipanto gahetvā. **Nisīdāpetīti** saṅgam ācariya saṅgam ācariyāti mahantam telaghaṭam ṭhapento viya nisīdāpeti. **Dattosīti** kim jaḷosi jātoti attho. **Paṭimukkoti** sīse

1. Gamissati (Sī, Syā)

2. Sabba-abbhantarimato vā (Sī, Syā)

parikkhipitvā gahito. **Aṇḍahārakoti**-ādiṃ duṭṭhullavacanampi samānaṃ upaṭṭhākassa aññathābhāvena uppannabalavasokatāya idaṃ nāma bhaṇāmīti asallakkhetvāva bhaṇāti.

74. **Bhaddikā bhante āvaṭṭanīti** Nigaṇṭho māyameva sandhāya vadati, upāsako attanā paṭividdhaṃ sotāpattimaggam. **Tena hīti** nipātamattametaṃ, bhante upamaṃ te karissāmicceva attho. Kāraṇavacanam vā, yena kāraṇena tumhākaṃ sāsanaṃ aniyyānikaṃ, mama satthu niyyānikaṃ, tena kāraṇena upamaṃ te karissāmīti vuttam hoti.

75. **Upavijaññāti** vijāyanakālaṃ upagatā. **Makkaṭacchāpakanti** makkaṭapotakam. **Kiṇitvā ānehīti** mūlaṃ datvāva āhara. Āpaṇesu hi saviññāṇakampi aviññāṇakampi makkaṭādikiḷanabhaṇḍakam vikkiṇanti. Tam sandhāyetaṃ āha. **Rajitanti** bahalabahalaṃ pītāvalepanaraṅgajātam gahetvā rajitvā dinnam imam icchāmīti attho. **Ākoṭitapaccākoṭitanti** ākoṭitañceva parivattetvā punappunam ākoṭitañca. **Ubhatobhāgavimaṭṭhanti** maṇipāsāṇena¹ ubhosu passesu suṭṭhu vimaṭṭham ghaṭṭetvā kuppādita cchaviṃ.

Raṅgakkhamo hi khoti saviññāṇakampi aviññāṇakampi raṅgam pivati. Tasmā evamāha. **No ākoṭṭanakkhamoti** saviññāṇakassa tāva ākoṭṭanaphalake ṭhapetvā kucchiyam ākoṭitassa kucchi bhijjati, karisaṃ nikkhamati. Sīse ākoṭitassa sīsam bhijjati, matthaluṅgam nikkhamati. Aviññāṇako khaṇḍakhaṇḍitam gacchati. Tasmā evamāha. **No vimajjanakkhamoti** saviññāṇako maṇipāsāṇena vimaddiyamāno nillomataṃ nicchavitañca āpajjati, aviññāṇakopi cuṇṇakabhāvam āpajjati. Tasmā evamāha. **Raṅgakkhamo hi kho bālānanti** bālānaṃ mandabuddhīnaṃ² raṅgakkhamo, rāgamattaṃ janeti, piyo hoti. Paṇḍitānaṃ pana Nigaṇṭhavādo vā añño vā bhāratarāmasītāharaṇadi³ niratthakakathāmaggo appiyova hoti. **No anuyogakkhamo, no vimajjanakkhamoti** anuyogaṃ vā vīmaṃsaṃ vā na khamati, thuse koṭṭetvā taṇḍulapariyesanaṃ viya kadaliyam sārāgavesanaṃ viya ca rittako tucchakova hoti. **Raṅgakkhamo ceva**

1. Veṇumaṇipāsāṇena (Ka)

2. Dubbuddhīnaṃ (Sī, Syā)

3. Bhāratarāmāyanādi (Sī, Syā)

paṇḍitānanti catusaccakathā hi paṇḍitānaṃ piyā hoti, vassasatampi suṇanto tittim na gacchati. Tasmā evamāha. Buddhavacanaṃ pana yathā yathāpi ogāhissati¹ mahāsamuddo viya gambhīrameva hotīti “anuyogakkhāmo ca vimajjanakkhāmo cā”ti āha. **Suṇohi yassāhaṃ sāvako**ti tassa guṇe suṇāhīti Bhagavato vaṇṇe vattuṃ āraddho.

76. **Dhīrassāti** dhīraṃ² vuccati paṇḍiccaṃ, yā paññā pajānanā -pa-sammādiṭṭhi, tena samannāgatassa dhātu-āyatanapaṭiccasamuppādaṭṭhānāṭṭhānakusalassa paṇḍitassāhaṃ sāvako, so mayhaṃ satthāti evaṃ sabbapadesu sambandho veditabbo.

Pabhinnakhīlassāti bhinnapañcacetokhilassa. Sabbaputhujjane vijinimsu vijinanti vijinissanti vāti vijayā. Ke te, maccumārakilesamāradevaputtamārāti. Te vijitā vijayā etenāti vijitavijayo. Bhagavā, tassa **vijitavijayassa**. **Anīghassāti** kilesadukkhenapi vipākadukkhenapi niddukkhassa. **Susamacittassāti** Devadattadhanapālaka-aṅgulimālarāhulatherādīsipi devamanussesu suṭṭhu samacittassa. **Vuddhasīlassāti** vaḍḍhitācārassa. **Sādhupaññassāti** sundarapaññassa. **Vesamantarassāti** rāgādivisamaṃ³ taritvā vitaritvā ṭhitassa. **Vimalassāti** vigatarāgādimalassa.

Tusitassāti tuṭṭhacittassa. **Vantalokāmisassāti** vantakāmaguṇassa. **Muditassāti** muditāvihāravasena muditassa, punaruttameva vā etaṃ. Pasādavasena hi ekampi guṇaṃ punappunaṃ vadatiyeva. **Katasamañassāti** katasāmaññassa, samañadhammassa matthakaṃ pattassāti attho. **Manujassāti** lokavohāravasena ekassa sattassa. **Narassāti** punaruttamā. Aññathā vuccamāne ekekagāthāya dasa guṇā nappahonti.

Venayikassāti sattānaṃ vināyakassa. **Ruciradhammassāti** sucidhammassa. **Pabhāsakassāti** obhāsakassa. **Vīrassāti** vīriyasampannessa. **Nisabhassāti** usabhavasabhanisabhesu sabbattha appaṭisamaṭṭhena nisabhassa. **Gambhīrassāti** gambhīraguṇassa, guṇehi vā gambhīrassa. **Monapattassāti** nānapattassa. **Vedassāti** vedo vuccati nānaṃ, tena samannāgatassa. **Dhammaṭṭhassāti** dhamme ṭhitassa. **Sarīvutattassāti** pihitattassa.

1. Ogāhīyati (Sī, Syā)

2. Dhī (Ka)

3. Vesantarassāti rāgādivisaṃ (Ṭikāyaṃ)

Nāgassāti catūhi kāraṇehi nāgassa. **Pantassenassāti** pantasenāsanassa. **Paṭimantakassāti**¹ paṭimantanapaññāya samannāgatassa. **Monassāti** monaṃ vuccati ñāṇaṃ, tena samannāgatassa, dhutakilesassa vā. **Dantassāti** nibbisevanassa.

Isisattamassāti Vipassi-ādayo cha isayo upādāya sattamassa. **Brahmapattassāti** seṭṭhapattassa. **Nhātakassāti** nhātakilesassa. **Padakassāti** akkharādīni samodhānetvā gāthāpadakaraṇakusalassa. **Viditavedassāti** viditañāṇassa. **Purindadassāti** sabbapaṭhamam dhammadānadāyakassa. **Sakkassāti** samatthassa. **Pattipattassāti** ye pattabbā guṇā, te pattassa. **Veyyākaraṇassāti** vitthāretvā atthadīpakassa. Bhagavatā hi abyākataṃ nāma tantipadam natthi, sabbesaṃyeva attho kathito.

Vipassissāti vipassanakassa. **Anabhinatassāti** anatassa. **No apanatassāti** aduṭṭhassa².

Ananugatantarassāti kilese ananugatacittassa. **Asitassāti** abaddhassa.

Bhūripaññassāti bhūri vuccati pathavī, tāya pathavīsamāya paññāya vipulāya mahantāya vitthatāya samannāgatassāti attho. **Mahāpaññassāti** mahāpaññāya samannāgatassa.

Anupalittassāti taṇhādīṭṭhikilesehi alittassa. **Āhuneyyassāti** āhutiṃ paṭiggahetuṃ yuttassa. **Yakkhassāti** ānubhāvadassanaṭṭhena ādissamānakaṭṭhena vā Bhagavā yakkho nāma. Tenāha “yakkhassā”ti. **Mahatoti** mahantassa. **Tassa sāvako hamasmīti** tassa evaṃvividhaguṇassa Satthussa ahaṃ sāvakoti. Upāsakassa sotāpattimaggena paṭisambhidā āgatā. Iti paṭisambhidāvisaye ṭhatvā padasatena Dasabalassa kilesappahānavaṇṇam kathento “kassa taṃ gahapati sāvakaṃ dhāremā”ti pañhassa atthaṃ vissajjesi.

1. Paṭimantassāti (Ka)

2. Anuṭṭhassa (Ka)

77. **Kadā saññūlhāti** kadā sampiṇḍitā. Evaṃ kirassa ahosi “ayaṃ idāneva samaṇassa Gotamassa santikaṃ gantvā āgato, kadānena ete vaṇṇā sampiṇḍitā”ti. Tasmā evamāha. **Vicittam mālam gantheyyāti** sayampi dakkhatāya pupphānampi nānāvaṇṇatāya ekatovaṇṇikādibhedam vicitramālam gantheyya. **Evameva kho bhanteti** ettha nānāpupphānam mahāpuppharāsi viya nānāvidhānam vaṇṇānam Bhagavato Sinerumatto vaṇṇarāsi daṭṭhabbo. Chekamālākāro viya Upāli gahapati. Mālākārassa vicitramālāganthanam viya gahapatino Tathāgatassa vicitravaṇṇaganthanam.

Uḥam lohitaṃ mukhato uggacchīti tassa hi Bhagavato sakkāram asahamānassa etadahosi “anattiko dāni ayaṃ gahapati amhehi, sve paṭṭhāya paṇṇāsa saṭṭhi jane gahetvā etassa gharam pavisitvā bhujjituṃ na labhissāmi, bhinnā me bhattakumbhī”ti. Athassa upaṭṭhākavipariṇāmena balavasoko uppajji. Ime hi sattā attano attanova cintayanti. Tassa tasmim soke uppanne abbhantaram uḥam ahosi, lohitaṃ vilīyittha, tam mahāvātena samuddharitam kuṭe pakkhittarajanam viya pattamattam mukhato uggacchi. Nidhānagatalohitaṃ vamtivā pana appakā sattā jīvitum sakkonti. Nigaṇṭho tattheva jāṇunā patito, atha nam pāṭaṅkiyā bahinagaraṃ niharitvā mañcakasivikāya gahetvā pāpam agamaṃsu, so na cirasseva Pāvāyam kālamakāsi. Imasmim pana sutte ugghāṭitaññūpuggalassa vasena dhammadesanā pariniṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Upālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kukkuravatikasuttavaṇṇanā

78. **Evaṃ me sutanti** Kukkuravatikasuttam. Tattha **Kolīyesūti** evaṃnāmake janapade. So hi ekopi Kolanagare patiṭṭhitānam Kolīyānam rājakumārānam nivāsaṭṭhānattā evaṃ vuccati. Tasmim Kolīyesu janapade. **Haliddavasanti** tassa kira nigamassa māpitakāle

pītakavatthanivatthā manussā nakkhattam kīlīmsu. Te nakkhattakīlīvasāne nigamassa nāmaṃ āropentā Haliddavasananti nāmaṃ akaṃsu. Tam gocaragāmaṃ katvā viharatīti attho. Vihāro panettha kiñcāpi na niyāmito, tathāpi Buddhānaṃ anucchavike senāsaneyeva vihāsīti veditabbo.

Govatikoti samādinnavato, sīse siṅgāni ṭhapetvā naṅguṭṭham bandhitvā gāvīhi saddhim tiṇāni khādanto viya carati. **Aceloti** naggo niccelo¹. **Seniyoti** tassa nāmaṃ.

Kukkuravatikoti samādinnavato, sabbaṃ sunakhakiriyaṃ karoti. Ubhopenete sahapāmsukīlikā sahāyakā. **Kukkurova palikuḷḷitvā**² sunakho nāma sāmikassa santike nisīdanto dvīhi pādehi bhūmiyaṃ vilekhitvā kukkurakūjitaṃ kūjanto nisīdati, ayampi “kukkurakiriyaṃ karissāmī”ti Bhagavatā saddhim sammoditvā dvīhi hatthehi bhūmiyaṃ vilekhitvā sīsaṃ vidhunanto bhū bhūti katvā hatthapāde samiñjitvā sunakho viya nisīdi. **Chamānikkhittanti** bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ. **Samattam samādinnavanti** paripuṇṇam katvā gahitaṃ. **Kā gatīti** kā nipphatti. **Ko abhisamparāyoti** abhisamparāyamhi kattha nibbatti. **Alanti** tassa appiyaṃ³ bhavissatīti yāvatiyaṃ paṭibāhati. **Kukkuravatanti** kukkuravatasamādānaṃ.

79. **Bhāvetīti** vadḍheti. **Paripuṇṇanti** anūnaṃ. **Abbokiṇṇanti** nirantaraṃ. **Kukkurasilanti** kukkurācāraṃ. **Kukkuracittanti** “ajja paṭṭhāya kukkurehi kātabbaṃ karissāmī”ti evaṃ uppannacittaṃ. **Kukkurākappanti** kukkurānaṃ gamanākāro atthi, tiṭṭhanākāro atthi, nisīdanākāro atthi, sayanākāro atthi, uccārapassāvakaṇākāro atthi, aññe kukkure disvā dante vivaritvā gamanākāro atthi, ayaṃ kukkurākappo nāma, tam bhāvetīti attho. **Imināham silenāti**-ādīsu aham iminā ācārena vā vatasamādānena vā dukkaratapacāraṇena vā methunaviratibrahmacariyena vāti attho. **Devoti** Sakkasuyāmādīsu⁴ aññataro. **Devaññataroti** tesam dutiyatatiyaṭṭhānādīsu aññataradevo. **Micchādīṭṭhīti** adevalokagāmimaggameva devalokagāmimaggoti gahetvā uppannatāya sā

1. Nicoḷo (Ka)

3. Asaddhiyaṃ (Ka)

2. Palikuḷḷitvāti (Syā), palikuṇṭhitvāti (Ṭikā)

4. Sakkasuyāmādīnaṃ (Sī, Syā)

assa micchādiṭṭhi nāma hoti. **Aññatarāṃ gatim vadāmī**ti tassa hi nirayato vā tiracchānayanonito vā aññā gati natthi, tasmā evamāha. **Sampajjamānanti** diṭṭhiyā asammissaṃ hutvā nipajjamānaṃ.

Nāhaṃ bhante etaṃ rodāmi, yaṃ maṃ Bhagavā evamāhāti yaṃ maṃ bhante Bhagavā evamāha, ahaṃ etaṃ Bhagavato byākaraṇaṃ na rodāmi na paridevāmi, na anutthunāmīti attho. Evaṃ sakammakavasenettha attho veditabbo, na assumuñcanamattena.

“Mataṃ vā amma rodanti, yo vā jīvaṃ na dissati.
Jīvantaṃ amma passantī, kasmā maṃ amma rodasī”¹—

Ayañcetha payogo. **Apica me idaṃ bhanteti** apica kho me idaṃ bhante kukkuravataṃ dīgharattaṃ samādinnaṃ, tasmim sampajjantepi vuddhi natthi, vipajjantepi. Iti “ettakaṃ kālaṃ mayā katakammaṃ moghaṃ jātan”²ti attano vipattim paccavekkhamāno rodāmi bhanteti.

80. **Govatanti-ādīni kukkuravatādīsū vuttanayeneva veditabbāni.**
Gavākappanti² go-ākappaṃ. Sesāṃ kukkurākappe vuttasadisameva. Yathā pana tattha aññe kukkure disvā dante vivaritvā gamanākāro, evamidha aññe gāvo disvā kaṇṇe ukkhipitvā gamanākāro veditabbo. Sesāṃ tādīsimeva.

81. **Cattārimāni Puṇṇa kammānīti** kasmā imaṃ desanaṃ ārabhi? Ayaṃ hi desanā ekaccakammakiriyavasena āgatā, imasmim ca kammacatukke kathite imesaṃ kiriyā pākāṭā bhavissatīti imaṃ desanaṃ ārabhi. Apica imaṃ kammacatukkameva desiyamānaṃ ime sañjānissanti, tato eko saraṇaṃ gamissati, eko pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissatīti ayameva etesaṃ sappāyāti ñatvāpi imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha **kaṇhanti** kālakaṃ dasa-akusalakammamapathakammaṃ.
Kaṇhavipākanti apāye nibbattanato kālakavipākaṃ. **Sukkanti** paṇḍaraṃ dasakusalakammamapathakammaṃ. **Sukkavipākanti** sagge nibbattanato paṇḍaravipākaṃ. **Kaṇhasukkanti** vomissakakammaṃ. **Kaṇhasukkavipākanti** sukhadukkhavipākaṃ. Missakakammaṃ hi

1. Saṃ 1. 221 piṭṭhe.

2. Gvākappanti (Ka)

katvā akusalena tiracchānayaniyaṃ maṅgalaḥṭṭhiṭṭhānādīsu upaṇṇo kusalena pavatte sukhaṃ vediyati. Kusalena rājakulepi nibbatta akusalena pavatte dukkhaṃ vediyati. **Akaṇhaṃ asukkanti** kammakkhaya-karaṃ catumaggacetaṇākammaṃ adhippetāṃ. Tañhi yadi kaṇhaṃ bhaveyya, kaṇhavipākaṃ dadeyya. Yadi sukkaṃ bhaveyya, sukkavipākaṃ dadeyya. Ubhayavipākassa pana adānato akaṇhāsukkavipākattā “akaṇhaṃ asukkan”ti vuttaṃ. Ayaṃ tāva uddese attho.

Niddese pana **sabyābajjhanti** sadukkhaṃ. Kāyasaṅkhārādīsu kāyadvāre gahaṇādivasena copanappattā dvādasa akusalacetaṇā **sabyābajjhakāyasaṅkhāro** nāma. Vacīdvāre hanusaṅcapanavasena vacībheda-pavattikā tāyeva dvādasa **vacīsaṅkhāro** nāma. Ubhayacopanaṃ appattā raho cintayantassa manodvāre pavattā **manosaṅkhāro** nāma. Iti tīsupi dvāresu kāyaduccaritādibhedā akusalacetaṇāva saṅkhārāti veditabbā. Imasmiṃ hi sutte cetanā dhuraṃ, Upālisutte kammaṃ. **Abhisāṅkharitvāti** saṅkaḍḍhitvā, piṇḍaṃ katvāti attho. **Sabyābajjhaṃ lokanti** sadukkhaṃ lokaṃ upapajjati. **Sabyābajjhā phassā phusantīti** sadukkhaṃ vipākaphassā phusanti. **Ekantadukkhaṃ** nirantaradukkhaṃ. **Bhūtāti** hetvatthe nissakkavacanaṃ, bhūtakammato bhūtassa sattassa uppatti hoti. Idaṃ vuttaṃ hoti— yathābhūtaṃ kammaṃ sattā karonti, tathābhūtena kammena kamma-sabhāgavasena tesāṃ upapatti hoti. Tenevāha “yaṃ karoti tena upapajjati”ti. Ettha ca **tenāti** kammena viya vuttā, upapatti ca nāma vipākena hoti. Yasmā pana vipākassa kammaṃ hetu, tasmā tena mūlahetubhūtena kammena nibbattatīti ayamettha attho. **Phassā phusantīti** yena kammavipākena nibbatta, taṃkammavipākaphassā phusanti. **Kammadāyādāti** kammadāyajjā¹ kammameva nesaṃ dāyajjaṃ santakanti² vadāmi.

Abyābajjhanti niddukkhaṃ. Imasmiṃ vāre kāyadvāre pavattā aṭṭha kāmāvacarakusalacetaṇā **kāyasaṅkhāro** nāma. Tāyeva vacīdvāre pavattā **vacīsaṅkhāro** nāma. Manodvāre pavattā tāyeva aṭṭha, tisso ca heṭṭhima-jhānacetaṇā **abyābajjhamanosāṅkhāro** nāma. Jhānacetaṇā tāva hotu, kāmāvacarā kinti abyābajjhamanosāṅkhāro nāma jātāti.

1. Kammadāyajjaṃ (Ka)

2. Dāyajjabhaṇḍakanti (Sī)

Kasiṇasajjanakāle ca kasiṇāsevanakāle ca labbhanti. Kāmāvacaracetanā paṭhamajjhānacetanāya ghaṭitā, catutthajjhānacetanā tatiyajjhānacetanāya ghaṭitā. Iti tīsupi dvāresu kāyasucaritādibhedā kusalacetanāva saṅkhārāti veditabbā. Tatiyavāro ubhayamissakavasena veditabbo.

Seyyathāpi manussāti-ādīsu manussānaṃ tāva kālena sukhaṃ kālena dukkhaṃ pākaṭameva, devesu pana bhummadevatānaṃ, vinipātikesu vemānikapetanāṃ kālena sukhaṃ kālena dukkhaṃ hotīti veditabbaṃ. Hatthi-ādīsu tiracchānesupi labbhatiyeva.

Tatrāti tesu tīsu kammesu. **Tassa pahānāya yā cetanāti** tassa pahānatthāya maggacetanā. Kammaṃ patvāva maggacetanāya añño paṇḍarataro dhammo nāma natthi. Idaṃ pana kammacatukkaṃ patvā dvādasa akusalacetanā kaṇhā nāma, tebhūmakakusalacetanā sukkā nāma, maggacetanā akaṇhā asukkāti āgatā.

82. **Labheyāhaṃ bhanteti** idaṃ so “ciraṃ vata me aniyyānikapakkhe yojetvā attā kilamito¹, ‘sukkhanadītīre nhāyissāmī’²ti samparivattentena viya thuse koṭṭentena viya ca na koci attho nipphādito, handāhaṃ attānaṃ yoge yojemī”³ti cintetvā āha. Atha Bhagavā yonena² Khandhake titthiyaparivāso paññatto, yaṃ aññatitthiyapubbo sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhito “ahaṃ bhante itthannāmo aññatitthiyapubbo imasmim dhammavinaye ākaṅkhāmi upasampadaṃ, svāhaṃ bhante saṅghaṃ cattāro māse parivāsaṃ yācāmi”³ti-ādinā³ nayena samādiyitvā parivasati, taṃ sandhāya “yo kho seniya aññatitthiyapubbo”³ti-ādimāha.

Tattha **pabbajjanti** vacanasiliṭṭhatāvaseneva vuttaṃ. Aparivasitvāyeva hi pabbajjaṃ labhati. Upasampadatthikena pana nātikālena gāmapavesanādīni aṭṭha vattāni pūrentena parivasitabbaṃ. **Āraddhacittāti** aṭṭhavattapūraṇena tuṭṭhacittā. Ayamettha saṅkhepo. Vitthāro panesa titthiyaparivāso Samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya Pabbajjakhandhakavaṇṇanāyaṃ⁴ vuttanayeneva

1. Attakilamatho (Syā, Ka)

3. Vi 3. 98 piṭṭhe.

2. Yo so (Sī, Syā)

4. Vi-Ṭṭha 3. 272 piṭṭhe.

veditabbo. **Apica metthā**ti apica me ettha. **Puggalavemattatā veditā**ti puggalanānattaṃ veditaṃ. Ayaṃ puggalo parivāsāraho, ayaṃ na parivāsārahoti idaṃ mayhaṃ pākaṭanti dasseti.

Tato Seniyo cintesi “aho acchariyaṃ Buddhasāsanam, yattha evaṃ ghaṃsitvā koṭṭetvā yuttameva gaṇhanti, ayuttaṃ chaḍḍenti”ti. Tato suṭṭhutamaṃ pabbajjāya sañjātussāho **sace bhanteti**-ādimāha. Atha Bhagavā tassa tibbacchadataṃ veditvā na Seniyo parivāsaṃ arahatīti aññatarāṃ bhikkhuṃ āmantesi “gaccha tvaṃ bhikkhu Seniyaṃ nhāpetvā pabbājetvā ānehī”ti. So tathā katvā taṃ pabbājetvā Bhagavato santikaṃ ānaya. Bhagavā gaṇe nisīditvā upasampādesi. Tena vuttaṃ “alattha kho acelo Seniyo Bhagavato santike pabbajjaṃ alattha upasampadan”ti.

Acirūpasampannoti upasampanno hutvā nacirameva. **Vūpakaṭṭhoti** vatthukāmakilesakāmehi kāyena ca cittena ca vūpakaṭṭho. **Appamattoti** kammaṭṭhāne satim avijahanto. **Ātāpī**ti kāyikacetasikasaṅkhātena vīriyātāpena ātāpī. **Pahitattoti** kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitto vissaṭṭha-attabhāvo. **Yassatthāyāti** yassa atthāya. **Kulaputtāti** ācārakulaputtā. **Sammadevāti** hetunāva kāraṇeneva. **Tadanuttaranti** taṃ anuttaraṃ. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyapariyosānabhūtaṃ arahattaphalaṃ. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Sayaṃ abhiññā sacchikatvāti** attanāyeva paññāya paccakkhaṃ katvā, aparappaccayaṃ ñatvāti attho. **Upasampajja vihāsīti** pāpuṇitvā sampādetvā vihāsi. Evaṃ viharantova **khīṇā jāti -pa- abbhāññāsi**.

Evamassa paccavekkhaṇabhūmiṃ dassetvā arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpetuṃ “aññataro kho panāyasmā Seniyo arahataṃ ahosī”ti vuttaṃ. Tattha **aññataroti** eko. **Arahatanti** arahantānaṃ, Bhagavato sāvakanāṃ arahantānaṃ abhantaro ahosīti ayamettha adhippāyo. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kukkuravatikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā

83. **Evam me sutanti** Abhayasuttam. Tattha **Abhayoti** tassa nāmam. **Rājakumāroti** Bimbisārassa orasaputto. **Vādam āropehīti** dosam āropehi. **Nerayikoti** niraye nibbattako. **Kappaṭṭhoti** kappaṭṭhitiko. **Atekicchoti** Buddhasahassenāpi tikicchitum na sakkā. **Uggilitunti** dve ante mocetvā kathetum asakkonto uggilitum bahi nīharitum na sakkhiti. **Ogilitunti** pucchāya dosam datvā tam hāretum asakkonto ogilitum anto pavesetum na sakkhiti.

Evam bhanteti Nigaṇṭho kira cintesi “samaṇo Gotamo mayham sāvake bhinditvā gaṇhāti, handāham ekam pañham abhisankharomi, yaṃ puṭṭho samaṇo Gotamo ukkuṭiko hutvā nisinno uṭṭhātum na sakkhissatī”ti. So Abhayassa gehā nīhaṭabhatto siniddhabhojanam bhuñjanto bahū pañhe abhisankharitvā “ettha samaṇo Gotamo imam nāma dosam dassessatī¹, ettha imam nāmā”ti sabbe pahāya cātumāsamatthake imam pañham addasa. Athassa etadahosi “imassa pañhassa pucchāya vā vissajjane vā na sakkā doso dātum, ovaṭṭikasāro ayam, ko nu kho imam gahetvā samaṇassa Gotamassa vadam āropessatī”ti. Tato “abhayo rājakumāro paṇḍito, so sakkhissatīti tam uggaṇhāpemi”ti niṭṭham gantvā uggaṇhāpesi. So vādajjhāsayatāya tassa vacanam sampañicchanto “evam bhante”ti āha.

84. **Akālo kho ajjāti** ayam pañho catūhi māsehi abhisankhato, tattha idam gahetvā idam vissajjiyamāne divasabhāgo nappahossatīti maññanto evam cintesi. **So dānīti**² sve dāni. **Attacattutthoti** kasmā bahūhi saddhim na nimantesi? Evam kirassa ahosi “bahūsu nisennesu thokam datvā vadantassa aññam suttam aññam kāraṇam aññam tathārūpaṃ vatthum āharitvā dassessatī¹, evam sante kalaho vā kolāhalameva vā bhavissati. Athāpi ekakamyeva nimantessāmi, evampi me garahā uppajjissati ‘yāvamaccharī vāyam Abhayo, Bhagavantam divase divase bhikkhūnam satenapi sahassenapi saddhim carantam disvāpi

1. Dasseti (Si, Syā)

2. Sve dānāhanti (Pāḷiyam)

ekakaṃyeva nimantesī'ti". "Evaṃ pana doso na bhavissatī'ti aparehi tīhi saddhiṃ attacattutthaṃ nimantesi.

85. **Na khvettha rājakumāra ekamsenāti** na kho rājakumāra ettha pañhe ekamsena vissajjanaṃ hoti. Evarūpañhi vācaṃ Tathāgato bhāseyyāpi na bhāseyyāpi. Bhāsita paccayena atthaṃ passanto bhāseyya, apassanto na bhāseyyāti attho. Iti Bhagavā Mahānigaṇṭhena catūhi māsehi abhisankhataṃ pañhaṃ asanipātena pabbatakūṭaṃ viya ekavacaneneva saṃcuṇṇesi. **Anassuṃ Nigaṇṭhāti natthā Nigaṇṭhā.**

86. **Añke nisinno hotīti** ūrūsu nisinno hoti. Lesavādino hi vādaṃ paṭṭhapentā kiñciveva phalaṃ vā pupphaṃ vā potthakaṃ vā gahetvā nisīdanti. Te attano jaye sati paraṃ ajjhottharanti, parassa jaye sati phalaṃ khādantā viya pupphaṃ ghāyantā viya potthakaṃ vācentā viya vikkhepaṃ dassenti. Ayaṃ pana cintesi "sammāsambuddho esa oṣaṣaṅgāmo paravādamaddano¹. Sace me jayo bhavissati, iccetaṃ kusalaṃ. No ce bhavissati, dāraṃ vijjhivā rodāpessāmi. Tato passatha bho ayaṃ dāraṃ rodati, uṭṭhahatha tāva, pacchāpi jānissāmā'ti tasmā dāraṃ gahetvā nisīdi. Bhagavā pana rājakumārato sahasṣaguṇenapi sataṣaṣṣaguṇenapi vādīvarataro, "imamevassa dāraṃ upamaṃ katvā vādaṃ bhindissāmī'ti cintetvā "taṃ kiṃ maññasi rājakumārā'ti-ādimāha.

Tattha **mukhe āhareyyāti** mukhe ṭhapeyya. **Āhareyyassāhanti** apaneyyaṃ assa ahaṃ. **Ādikenevāti** paṭhamapayogeneva. **Abhūtanti** abhūtatthaṃ. **Atacchanti** na tacchaṃ. **Anatthasamhitanti** na atthasamhitāṃ na vaḍḍhinissitaṃ. **Appiyā amanāpāti** neva piyā na manāpā. Iminā nayeneva sabbattha attho daṭṭhabbo.

Tattha appiyapakke **paṭhamavācā** acoraṃyeva coroti, adāsaṃyeva dāsoti, aduppayuttaṃyeva duppayuttoti pavattā. Na taṃ Tathāgato bhāsati. **Dutiyavācā** coraṃyeva coro ayanti-ādivasena pavattā.

1. Paravādamathano (Sī, Ka)

Tampi Tathāgato na bhāsati. **Tatīyavācā** “idāni akatapuññatāya duggato dubbanno appesakkho, idha thatvāpi puna puññaṃ na karosi, dutiyacittavāre katham catūhi apāyehi muccissatī”ti evaṃ mahājanassa atthapurekkhārena dhammapurekkhārena anusāsanīpurekkhārena ca vattabbavācā. **Tatra kālaññū Tathāgatoti** tasmiṃ tatiyabyākaraṇe tassā vācāya byākaraṇatthāya Tathāgato kālaññū hoti, mahājanassa ādānakālaṃ gahaṇakālaṃ jānitvāva byākarotīti attho.

Piyapakkhe paṭhamavācā aṭṭhāniyakathā nāma. Sā evaṃ vedītabbā— ekaṃ kira gāmaṃvāsīmahallakam nagaram āgantvā pānāgāre pivantaṃ vañcetakāma sambahulā dhuttā pītaṭṭhāne thatvā¹ tena saddhiṃ suram pivantā “imassa nivāsanaṃpāvuraṇampi hatthe bhaṇḍakampi sabbam gaṇhissāmā”ti cintetvā katikam akamsu “ekekam attapaccakkhatham kathema, yo ‘abhūtan’ti kathesi, kathitam vā na saddahati, tam dāsam katvā gaṇhissāmā”ti. Tampi mahallakam pucchimsu “tumhākampī tāta ruccatī”ti. Evaṃ hotu tātātī.

Eko dhutto āha—mayham bho mātu mayi kucchigate kapiṭṭhaphaladohalo ahosi. Sā aññaṃ kapiṭṭhahārakam alabbhamānā manyeva pesesi. Aham gantvā rukkham abhiruhitum asakkonto attanāva attānam pāde gahetvā muggaram viya rukkhasa upari khipim, atha sākhatō sākham vicaranto phalāni gahetvā otaritum asakkonto gharam gantvā nisseṇim āharitvā oruyha mātu santikam gantvā phalāni mātuyā adāsim, tāni pana mahantāni honti cāṭippamaṇāni. Tato me mātārā ekāsane nisinnāya samasaṭṭhiphalāni khādītāni. Mayā ekucchaṅgena ānītapahalesu sesakāni kulasantake gāme khuddakamahallakānam ahesum. Amhākam gharam soḷasahattham, sesaparikkhārabhaṇḍakam apanetvā kapiṭṭhaphaleheva yāva chadanam pūritam. Tato atirekāni gahetvā gehadvāre rāsim akamsu. So asītiatthubbedho pabbato viya ahosi. Kim īdisam bho sakkā saddahituntī.

1. Pītiṭṭhāne thatpetvā (Sī)

Gāmikamahallako tuṅhī nisīditvā sabbesaṃ kathāpariyosāne pucchito āha “evaṃ bhavissati tātā, mahantaṃ raṭṭhaṃ, raṭṭhamahantatāya sakkā saddahitun”ti. Yathā ca tena, evaṃ sesehipi tathārūpāsu nikkāraṇakathāsu kathitāsu āha “mayhampi tātā suṇātha, na tumhākaṃyeva kulāni, amhākampi kulāṃ mahākulāṃ, amhākaṃ pana avasesakhettehi kappāsakhettaṃ mahantataraṃ. Tassa anekakarīsasatassa kappāsakhettassa majjhe eko kappāsarukkho mahā asītihatthubbedho ahosi. Tassa pañca sākhā, tāsu avasesasākhā phalaṃ na gaṇhimsu, pācīnasākhāya ekameva mahācāṭimattaṃ phalaṃ ahosi. Tassa cha amsiyo¹, chasu amsīsu² cha kappāsapiṇḍiyo pupphitā. Ahaṃ massuṃ kāretvā nhātavilitto khettaṃ gantvā tā kappāsapiṇḍiyo pupphitā disvā ṭhitakova hatthaṃ pasāretvā gaṇhim. Tā kappāsapiṇḍiyo thāmasampannā cha dāsā ahesuṃ. Te sabbe maṃ ekakaṃ ohāya palātā. Ettake addhāne te na passāmi, ajja diṭṭhā, tumhe te cha janā. Tvaṃ Nando nāma, tvaṃ Puṇṇo nāma, tvaṃ Vaḍḍhamāno nāma, tvaṃ Citto³ nāma, tvaṃ Maṅgalo nāma, tvaṃ Poṭṭhiyo⁴ nāmāti vatvā uṭṭhāya nisinnakeyeva cūḷāsu gahetvā aṭṭhāsi. Te “na mayaṃ dāsā”tipi vattuṃ nāsakkhimsu. Atha ne kaḍḍhanto vinicchayaṃ netvā lakkhaṇaṃ āropetvā yāvajīvaṃ dāse katvā paribhuñji. Evarūpiṃ kathāṃ Tathāgato na bhāsati.

Dutiyavācā āmisahetucāṭukamyatādivasena nānappakārā paresaṃ thomanavācā ceva, corakathaṃ rājakathanti-ādinayappavattā tiracchānakathā ca. Tampi Tathāgato na bhāsati. **Tatiyavācā** ariyasaccasannissitakathā, yaṃ vassasatampi suṇantā paṇḍitā neva tittim gacchanti. Iti Tathāgato neva sabbampi appiyavācaṃ bhāsati na piyavācaṃ. Tatiyaṃ tatiyameva pana bhāsitabbakālaṃ anatikkamitvā bhāsati. Tattha tatiyaṃ appiyavācaṃ sandhāya heṭṭhā daharakumāra-upamā āgatāti veditabbaṃ.

87. **Udāhu ṭhānasovetanti** udāhu ṭhānuppattikañāṇena taṅkhaṇaṃyeva taṃ Tathāgatassa upaṭṭhātīti pucchati. **Saññātoti** ñāto paññāto pākaṭo.

Dhammadhātūti dhammasabhāvo. Sabbaññutaññāṇassettaṃ

1. Rāsiyo (Ka)

3. Chatto (Sī, Syā)

2. Rāsīsu (Ka)

4. Seṭṭhiyo (Sī, Syā)

adhivacanaṃ. Taṃ Bhagavatā suppaṭividdhaṃ, hatthagataṃ Bhagavato. Tasmā so yaṃ yaṃ icchati, taṃ taṃ sabbaṃ ʘhānasova paṭibhātīti. Sesam̄ sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana dhammadesanā neyyapuggalavasena pariniṭṭhitāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Abhayarājakumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Bahurvedanīyasuttavaṇṇanā

88. **Evaṃ me sutanti** Bahurvedanīyasuttaṃ. Tattha **Pañcakaṅgo thapatīti** Pañcakaṅgoti tassa nāmaṃ.

Vāsipharasunikhādanadaṇḍamuggarakāḷasuttanāḷisaṅkhātehi vā aṅgehi samannāgatattā so Pañcakaṅgoti paññāto. **Thapatīti** vaḍḍhakījeṭṭhako. **Udāyīti** Paṇḍita-udāyitthero.

89. **Pariyāyanti** kāraṇaṃ. **Dvepānandāti** dvepi Ānanda. **Pariyāyenāti** kāraṇena. Ettha ca kāyikacetasikavasena **dve** veditabbā. Sukhādivasena **tisso**, indriyavasena sukhindriyādikā **pañca**, dvāravasena cakkhusamphassajādikā **cha**, upavicāravasena “cakkhunā rūpaṃ disvā somanassaṭṭhānīyaṃ rūpaṃ upavicarati”ti-ādikā **aṭṭhārasa**, cha gehassitāni somanassāni, cha nekkhammasitāni somanassāni, cha gehassitāni domanassāni, cha nekkhammasitāni domanassāni, cha gehassitā upekkhā, cha nekkhammasitāti evaṃ **chattimsa**, tā atīte chattimsa, anāgate chattimsa, paccuppanne chattimsāti evaṃ **aṭṭhavedanāsataṃ** veditabbaṃ.

90. **Pañca kho ime Ānanda kāmaguṇāti** ayaṃ pāṭa-ekko anusandhi. Na kevalampi dve ādiṃ katvā vedanā Bhagavatā paññattā, pariyāyena ekāpi vedanā kathitā. Taṃ dassento Pañcakaṅgassa thapatino vādaṃ upatthambhetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Abhikkantataranti sundarataṃ. **Pañītataraṃ** atappakataraṃ¹. Ettha ca catutthajjhānato paṭṭhāya adukkhamasukhā vedanā, sāpi santatṭhena paṇītatṭhena ca sukhanti vuttā. Cha gehassitāni sukhanti vuttāni. Nirodho

1. Anukappataraṃ (Syā)

avedayasukhavasena sukhaṃ nāma jāto. Pañcakāmaguṇavasena hi aṭṭhasamāpattivasena ca uppannaṃ vedayasukhaṃ nāma. Nirodho avedayasukhaṃ nāma. Iti vedayasukhaṃ vā hotu avedayasukhaṃ vā, taṃ niddukkhabhāvasaṅkhātena sukhaṭṭhena ekantasukhameva jātaṃ.

91. **Yattha yatthāti** yasmim̐ yasmim̐ ṭhāne. **Sukhaṃ upalabbhatīti** vedayasukhaṃ vā avedayasukhaṃ vā upalabbhati. **Taṃ taṃ Tathāgato sukhasmim̐ paññāpetīti** taṃ sabbaṃ Tathāgato niddukkhabhāvaṃ sukhasmim̐yeva paññāpetīti. Idha Bhagavā nirodhasamāpattim̐ sīsāṃ katvā neyyapuggalavasena arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bahuvedanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Apaṇṇakasuttavaṇṇanā

92. **Evam̐ me sutanti** Apaṇṇakasuttaṃ. Tattha **cārikanti** aturitacārikam̐.

93. **Atthi pana vo gahapatayoti** kasmā āha? So kira gāmo aṭavidvāre nivīṭṭho. Nānāvidhā samaṇabrāhmaṇā divasaṃ maggaṃ gantvā sāyaṃ taṃ gāmaṃ vāsathāya upenti, tesam̐ te manussā mañcapīṭhāni pattharivā pāde dhovivā pāde makkhetvā kappiyapānakāni datvā punadivase nimantetvā dānaṃ denti. Te pasannacittā tehi saddhim̐ sammantayamānā evam̐ vadanti “atthi pana vo gahapatayo kiñci dassanaṃ gahitaṃ”ti. Natthi bhanteti. “Gahapatayo vinā dassanena loko na niyyāti, ekaṃ dassanaṃ ruccivā khamāpetvā gahetuṃ vaṭṭati, ‘sassato loko’ti dassanaṃ gaṇhathā”ti vatvā pakkantā. Aparadivase aññe āgatā. Tepi tatheva pucchimsu. Te tesam̐ “āma bhante, purimesu divasesu tumhādisā samaṇabrāhmaṇā āgantvā ‘sassato loko’ti amhe idam̐ dassanaṃ gāhāpetvā gatā”ti ārocesuṃ. “Te bālā kim̐ jānanti, ‘ucchijjati ayaṃ loko’ti ucchedadassanaṃ gaṇhathā”ti evam̐ tepi ucchedadassanaṃ gaṇhāpetvā pakkantā. Etenupāyena aññe ekaccasassatam̐, aññe

antānantam, aññe amarāvikkhepanti evam dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo uggaṇhāpesum. Te pana ekadiṭṭhiyampi patiṭṭhātum nāsakkhimsu. Sabbapacchā Bhagavā agamāsi. So tesam hitatthāya pucchanto “atthi pana vo gahapatayo”ti-ādimāha. Tatha **ākāravatīti** kāraṇavatī sahetukā. **Apaṇṇakoti** aviraddho advejjhagāmī ekamsagāhiko.

94. **Natthi dinnanti**-ādi dasavatthukā micchādiṭṭhi heṭṭhā Sāleyyakasutte vitthāritā. Tathā tabbipaccanīkabhūtā sammādiṭṭhi.

95. **Nekkhamme ānisaṃsanti** yo nesam akusalato nikkhantabhāve ānisaṃso, yo ca vodānapakkho visuddhipakkho, tam na passantīti attho. **Asaddhammasaññattīti** abhūtadhammasaññāpanā. **Attānukkamsetīti** ṭhapetvā mam ko añño attano dassanam pare gaṇhāpetum sakkotīti attānam ukkhipati. **Param vambhetīti** ettakesu janesu ekopi attano dassanam pare gaṇhāpetum na sakkotīti evam param heṭṭhā khipati. **Pubbeva kho panāti** pubbe micchādassanam gaṇhantasseva susīlyam pahīnam hoti, dussīlabhāvo paccupaṭṭhito. **Evamassimeti** evam assa ime micchādiṭṭhi-ādayo satta. Aparāparam uppajjanavasena pana teyeva micchādiṭṭhipaccayā aneke pāpakā akusalā dhammā uppajjanti nāma.

Tatrāti tāsū tesam samaṇabrāhmaṇānam laddhīsu. **Kaliggahoti** parājayaggāho. **Dussamatto samādinnoti** duggahito dupparāmaṭṭho. **Ekamsam pharivā tiṭṭhatīti** ekantam ekakoṭṭhāsam sakavādameva pharivā adhimuccivā tiṭṭhati, “sace kho natthi paro loko”ti evam santeyeva sotthibhāvāvaho hoti. **Riñcatīti** vajjeti.

96. **Saddhammasaññattīti** bhūtadhammasaññāpanā.

Kaṭaggahoti jayaggāho. **Susamatto samādinnoti** suggahito suparāmaṭṭho. **Ubhayaṃsam pharivā tiṭṭhatīti** ubhayantam ubhayakoṭṭhāsam sakavādam paravādañca pharivā adhimuccivā tiṭṭhati “sace kho atthi paro loko”ti evam santepi “sace kho natthi paro loko”ti evam santepi sotthibhāvāvaho hoti. Paratopi ekamsa-ubhayaṃsesu imināva nayena attho vedītabbo.

97. **Karototi** sahatthā karontassa. **Kārayatoti** āṇattiyā kārentassa. **Chindatoti** paresaṃ hatthādāni chindantassa. **Pacatot** daṇḍena pīlentassa vā tajjentassa vā. **Socayatoti** parassa bhaṇḍaharaṇādīhi sokaṃ sayam karontassapi parehi kārentassapi. **Kilamatoti** āhārūpacchedabandhanāgārappavesanādīhi sayam kilamantassāpi parehi kilamāpentassāpi. **Phandato phandāpayatoti** param phandantaṃ phandanakāle sayampi phandato parampi phandāpayato. **Pāṇamatipātayatoti** pāṇaṃ hanantassapi hanāpentassapi. Evaṃ sabbattha karaṇakārāpanavaseneva attho veditabbo.

Sandhinti gharasandhim. **Nillopanti** mahāvilopaṃ. **Ekāgārikanti** ekameva gharaṃ parivāretvā vilumpanaṃ. **Paripante tiṭṭhatoti** āgatāgatānaṃ acchindanattaṃ magge tiṭṭhato. **Karoto na karīyati pāpanti** yaṃkiñci pāpaṃ karomīti saññāya karotopi pāpaṃ na karīyati, natthi pāpaṃ. Sattā pana karomāti evaṃsaññino hontīti attho. **Khurapariyanteṇāti** khuraneminā, khuradhārasadisapariyanteṇa vā. **Ekam maṃsakhalaṇti** ekam maṃsarāsīm. **Puñjanti** tasseva vevacanaṃ. **Tatonidānanti** ekamaṃsakhalakaraṇanidānaṃ. Dakkhiṇatīre manussā kakkhaḷā dāruṇā, te sandhāya **hanantoti**-ādi vuttaṃ. Uttaratīre saddhā honti pasannā Buddhamāmakā dhammāmakā saṃghamāmakā, te sandhāya **dadantoti**-ādi vuttaṃ.

Tattha **yajantoti** mahāyāgaṃ karonto. **Damenāti** indriyadameṇa uposathakammeṇa¹. **Saṃyamenāti** sīlasaṃyameṇa. **Saccavajjenāti** saccavacaneṇa. **Āgamoti** āgamaṇaṃ, pavattīti attho. Sabbathāpi pāpapuññānaṃ kiriyaṃveva paṭikkhipanti. Sukkapakkhopi vuttanayeneva veditabbo. Sesamettha purimavāre vuttasadisameva.

100. **Natthi hetu natthi paccayoti** ettha paccayo hetuvevacanaṃ. Ubhayenāpi vijjamaṇakameva kāyaduccaritādisaṃkilesapaccayaṃ kāyasucaritādivisuddhipaccayaṃ paṭikkhipanti. **Natthi balaṃ, natthi vīriyaṃ, natthi purisathāmo, natthi purisaparakkamoti** sattānaṃ saṃkilesitaṃ vā visujjhitaṃ

1. Uposathakammeṇa vā (Di-Ṭṭha 1. 145 piṭṭhe)

vā balaṃ vīriyaṃ vā purisena kātabbo nāma purisathāmo vā purisaparakkamo vā natthi.

Sabbe sattāti oṭṭhagoṇagadrabhādayo anavasese nidassenti. **Sabbe pāṇāti** ekindriyo pāṇo dvindriyo pāṇoti-ādivasena vadanti. **Sabbe bhūtāti** aṇḍakosavatthikosesu bhūte¹ sandhāya vadanti. **Sabbe jīvāti** sāliyavagodhumādayo sandhāya vadanti. Tesu hete viruhanabhāvena jīvasaññino. **Avasā abalā avīriyāti** tesaṃ attano vaso vā balaṃ vā vīriyaṃ vā natthi. **Niyatisaṅgatihāvaparīnatāti** ettha **niyatīti** niyatatā. **Saṅgatīti** channaṃ abhijātīnaṃ tattha tattha gamaṇaṃ. **Bhāvoti** sabhāvoyeva. Evaṃ niyatiyā ca saṅgatiyā ca bhāvena ca parīnatā nānappakārataṃ pattā. Yena hi yathā bhavitabbaṃ, so tatheva bhavati. Yena no bhavitabbaṃ, so na bhavatīti dassenti. **Chasvevābhijātīsūti** chasu eva abhijātīsu ṭhatvā sukhañca dukkhañca paṭisaṃvedenti, aññā sukhadukkhabhūmi natthīti dassenti.

Tattha cha abhijātiyo nāma kaṇhābhijāti nīlābhijāti lohitābhijāti haliddābhijāti sukkābhijāti paramasukkābhijātīti. Tattha sākuṇiko sūkariko luddo macchaghātakako coro coraghātakako, ye vā panaññepi keci kurūrakammantā, ayaṃ kaṇhābhijāti nāma. Bhikkhū nīlābhijātīti vadanti. Te kira catūsu paccayesu kaṇṭake pakkhipitvā khādanti. “Bhikkhū ca kaṇṭakavuttino”ti ayaṃ hi nesaṃ Pāḷiyeva. Atha vā kaṇṭakavuttikā eva nāma eke pabbajitāti vadanti. “Samaṇakaṇṭakavuttikā”tipi hi nesaṃ Pāḷi. Lohitābhijāti nāma Nigaṇṭhā ekasāṭakāti vadanti. Ime kira purimehi dvīhi paṇḍaratarā. Gihī acelakasāvakā haliddābhijātīti vadanti. Iti attano paccayadāyake Nigaṇṭhehipi jeṭṭhakatare karonti. Nando, Vaccho, Saṃkicco, ayaṃ sukkābhijātīti vadanti. Te kira purimehi catūhi paṇḍaratarā. Ājīvake pana paramasukkābhijātīti vadanti. Te kira sabbehi paṇḍaratarā.

1. Bhūte sambhūte (Sī)

Tattha sabbe sattā paṭhamam sakuṇikādayova honti, tato visujjhamānā Sakyasamaṇā honti, tato visujjhamānā Niḡaṇṭhā, tato ājīvakasāvakā, tato Nandādayo, tato Ājīvakāti ayametesam laddhi. Sukkapakkho vuttapaccanīkena vedītabbo. Sesamidhāpi purimavāre vuttasadisameva.

Imāsu pana tīsu dīṭṭhīsu natthikadiṭṭhi vipākam paṭibāhati, akiriyadiṭṭhi kammam paṭibāhati, ahetukadiṭṭhi ubhayampi paṭibāhati. Tattha kammam paṭibāhantenāpi vipāko paṭibāhito hoti, vipākam paṭibāhantenāpi kammam paṭibāhitam. Iti sabbepe atthato ubhayapaṭibāhakā natthikavādā ceva ahetukavādā ca akiriyavādā ca honti. Ye pana tesam laddhim gahetvā rattīṭṭhāne divāṭṭhāne nisinnā sajjhāyanti vīmaṃsanti, tesam “natthi dinnam natthi yīṭṭham, karoto na kariyati pāpam, natthi hetu natthi paccayo”ti tasmim ārammaṇe micchāsati santiṭṭhati, cittam ekaggam hoti, javanāni javanti, paṭhamajavane satekicchā honti, tathā dutiyādīsu. Sattame Buddhānampi atekicchā anivattino Ariṭṭhakaṇṭakasadisā.

Tattha koci ekam dassanam okkamati, koci dve, koci tīpi, ekasmim okkantepi dvīsu tīsu okkantesupi niyatamicchādīṭṭhikova hoti, patto saggamaggāvaraṇaṇceva mokkhamaggāvaraṇaṇca, abhabbo tassa attabhāvassa anantaram saggampi gantum, pageva mokkham. Vaṭṭakhāṇu nāmesa satto pathavīgopako. Kim panesa ekasmimyeva attabhāve niyato hoti. Udāhu aññasmimpīti. Ekasmimñeva niyato, āsevanavasena pana bhavantarepi tam tam dīṭṭhim rocetiyeva. Evarūpassa hi yebhuyyena bhavato vuṭṭhānam nāma natthi.

Tasmā akalyāṇajanam, āsīvisamivoragam.

Ārakā parivajjeyya, bhūtikāmo vicakkhaṇoti.

103. **Natthi sabbaso āruppāti** arūpabrahmaloko nāma sabbākārena natthi. **Manomayāti** jhānacittamayā. **Saññāmayāti** arūpajjhānasaññāya saññāmayā. **Rūpānamyeva nibbidāya virāgāya nirodhāya paṭipanno hotīti** ayam lābhī vā hoti takkī vā. Lābhī nāma rūpāvacarajjhānalābhī. Tassa rūpāvacare kaṅkhā natthi, arūpāvacaraloke

atthi. So “ahaṃ āruppā atthīti vadantānampi natthīti vadantānampi suṇāmi, atthi natthīti pana na jānāmi. Catutthajjhānaṃ padaṭṭhānaṃ katvā arūpāvacarajjhānaṃ nibbattessāmi. Sace āruppā atthi, tatha nibbattissāmi, sace natthi, rūpāvacarabrahmaloke nibbattissāmi. Evaṃ me apaṇṇako dhammo apaṇṇakova aviraddhova bhavissatī”ti tathā paṭipajjati. Takkī pana appaṭiladdhajjhāno, tassāpi rūpajjhāne kaṅkhā natthi, arūpaloke pana atthi. So “ahaṃ āruppā atthīti vadantānampi natthīti vadantānampi suṇāmi, atthi natthīti pana na jānāmi. Kasiṇaparikammaṃ katvā catutthajjhānaṃ nibbattetvā taṃ padaṭṭhānaṃ katvā arūpāvacarajjhānaṃ nibbattessāmi. Sace āruppā atthi, tatha nibbattissāmi. Sace natthi, rūpāvacarabrahmaloke nibbattissāmi. Evaṃ me apaṇṇako dhammo apaṇṇakova aviraddhova bhavissatī”ti tathā paṭipajjati.

104. **Bhavanirodhoti** nibbānaṃ. **Sārāgāya**¹ **santiketi** rāgavasena vaṭṭe rajjanassa santike. **Samyogāyāti** taṇhāvasena samyojanatthāya. **Abhinandanāyāti** taṇhādīṭṭhivasena abhinandanāya. **Paṭipanno hotīti** ayampi lābhī vā hoti takkī vā. Lābhī nāma aṭṭhasamāpattilābhī. Tassa āruppe kaṅkhā natthi, nibbāne atthi. So “ahaṃ nirodho atthītipi natthītipi suṇāmi, sayam na jānāmi. Samāpattiṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vadḍhessāmi. Sace nirodho bhavissati, arahattaṃ patvā parinibbāyissāmi. No ce bhavissati, āruppe nibbattissāmī”ti evaṃ paṭipajjati. Takkī pana ekasamāpattiyāpi na lābhī, āruppe panassa kaṅkhā natthi, bhavanirodhe atthi. So “ahaṃ nirodho atthītipi natthītipi suṇāmi, sayam na jānāmi, kasiṇaparikammaṃ katvā aṭṭhasamāpattiyō nibbattetvā samāpattipadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vadḍhessāmi. Sace nirodho bhavissati, arahattaṃ patvā parinibbāyissāmi. No ce bhavissati, āruppe nibbattissāmī”ti evaṃ paṭipajjati. Etthāha “atthi dinnanti-ādīni tāva apaṇṇakāni bhavantu, natthi dinnanti-ādīni pana kathaṃ apaṇṇakāni”ti. Gahaṇavasena. Tāni hi apaṇṇakāni apaṇṇakanti evaṃ gahitattā apaṇṇakāni nāma jātāni.

1. Sarāgāya (Sī, Syā)

105. **Cattārometi** ayaṃ pāṭi-ekko anusandhi. Natthikavādo, ahetukavādo, akiriya vādo, āruppā natthi nirodho natthīti evaṃvādino ca dveti ime pañca puggalā heṭṭhā tayo puggalāva honti. Atthikavādādayo pañca eko catutthapuggalova hoti. Etamattham dassetum Bhagavā imaṃ desanam ārabhi. Tattha sabbam atthato uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Apañnakasuttavañṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamavaggavañṇanā niṭṭhitā.

2. Bhikkhuvagga

1. Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā

107. **Evam me sutanti** Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttaṃ. Tattha **Ambalaṭṭhikāyaṃ viharatīti** Veḷuvanavihārassa paccante padhānagharasaṅkhepe vivekakāmānaṃ vasanattāya kate Ambalaṭṭhikāti evaṃnāmake pāsāde pavivekaṃ brūhayanto piharati. Kaṇṭako nāma jātakālato paṭṭhāya tikhiṇova hoti, evameva ayampi āyasmā sattavassikasāmaṇerakāleyeva pavivekaṃ brūhayamāno tattha vihāsi. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasamāpattito vuṭṭhāya. **Āsananti** pakatipaññattamevettha āsanaṃ atthi, taṃ papphoṭetvā ṭhapesi. **Udakādhāneti** udakabhājane. “Udakaṭṭhāne”tipi pāṭho.

Āyasmantaṃ Rāhulaṃ āmantesīti ovādadānatthaṃ āmantesi. Bhagavatā hi Rāhulatttherassa sambahulā dhammadesanā katā. Sāmaṇerapañhaṃ therasseva vuttaṃ. Tathā Rāhulasamyuttaṃ Mahārāhulovādasuttaṃ Cūḷarāhulovādasuttaṃ idaṃ Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttanti.

Ayañhi āyasmā sattavassikakāle Bhagavantaṃ cīvarakaṇṇe gahetvā “dāyajjaṃ me samaṇa dehi”ti dāyajjaṃ yācamāno Bhagavatā Dhammasenāpatisāriputtattherassa niyyādetvā pabbājito. Atha Bhagavā daharakumārā nāma yuttāyuttaṃ kathaṃ kathenti, ovādamassa demīti Rāhulakumāraṃ āmantetvā¹ “sāmaṇerena nāma Rāhula tiracchānakathaṃ kathetuṃ na vaṭṭati, tvam kathayamāno evarūpaṃ kathaṃ katheyyāsī”ti sabbabuddhehi avijahitaṃ dasapucchaṃ pañcapaṇṇāsavissajjanaṃ “eko pañho eko uddeso ekaṃ veyyākaraṇaṃ dve pañhā -pa- dasa pañhā dasa uddesā dasa veyyākaraṇāti. Ekaṃ nāma kim, sabbe sattā āhāraṭṭhitikā -pa-. Dasa nāma kim, dasahaṅgehi samannāgato arahāti vuccatī”ti² imaṃ sāmaṇerapañhaṃ kathesi. Puna cintesi “daharakumārā nāma piyamusāvādā honti, adiṭṭhameva diṭṭhaṃ amhehi, diṭṭhameva na diṭṭhaṃ amhehīti vadanti. Ovādamassa demī”ti akkhīhi oloketvāpi sukhasañjānanatthaṃ paṭhamameva catasso

1. Āmantesi (Sī, Syā)

2. Khu 1. 3 piṭṭhe.

udakādhānūpamāyo, tato dve hatthi-upamāyo ekaṃ ādāsūpamañca dassetvā imaṃ suttaṃ kathesi. Catūsu pana paccayesu taṇhāvivaṭṭanaṃ pañcasu kāmagaṇesu chandarāgappahānaṃ kalyāṇamittupanissayassa mahantabhāvañca dassetvā **Rāhulasuttaṃ**¹ kathesi. Āgatāgataṭṭhāne bhavesu chandarāgo na kattabboti dassetuṃ **Rāhulasamyuttaṃ**² kathesi. Ahaṃ sobhāmi, mama vaṇṇāyatanam pasannanti attabhāvaṃ nissāya gehassitachandarāgo na kattabboti **Mahārāhulovādasuttaṃ** kathesi.

Tattha Rāhulasuttaṃ imasmim nāma kāle vuttanti na vattabbaṃ. Tañhi abhiṇhovādavasena vuttaṃ. Rāhulasamyuttaṃ sattavassikakālato paṭṭhāya yāva avassikabhikkhu kālā vuttaṃ. Mahārāhulovādasuttaṃ aṭṭhārasa³ vassasāmaṇerakāle vuttaṃ. Cūḷarāhulovādasuttaṃ avassikabhikkhukāle⁴ vuttaṃ. Kumārakapañhañca idañca Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttaṃ sattavassikasāmaṇerakāle vuttaṃ. Tesu Rāhulasuttaṃ abhiṇhovādatthaṃ, Rāhulasamyuttaṃ, therassa vipassanāgabbhagahaṇatthaṃ, Mahārāhulovādam gehassitachandarāgavinodanatthaṃ, Cūḷarāhulovādam therassa pañcadasavimuttiparipācanīyadhammaparipākakāle arahattagāhāpanatthaṃ vuttaṃ. Idañca pana sandhāya Rāhulathero bhikkhusaṃghamajjhe Tathāgatassa guṇam kathento idamāha—

“Kikīva bījam rakkheyya, cāmarī vālamuttamaṃ.
Nipako silasampanno, mamaṃ rakkhi⁵ Tathāgato”⁶.

Sāmaṇerapañhaṃ ayuttavacanapahānatthaṃ, idam Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttaṃ sampajānamusāvādassa akaraṇatthaṃ vuttaṃ.

Tattha **passasi noti passasi nu. Parittanti thokaṃ. Sāmaññanti samaṇadhammo. Nikkujjitvāti adhomukhaṃ katvā. Ukkujjitvāti uttānaṃ katvā.**

108. **Seyyathāpi Rāhula rañño nāgoti** ayaṃ upamā sampajānamusāvāde saṃvararahitassa opammadassanatthaṃ vuttā. Tattha **isādantoti**

1. Khu 1. 328 piṭṭhe.

3. Sattarasāṭṭhārasa (Ka)

5. Dakkhi (Ka)

2. Saṃ 1. 439 piṭṭhādīsu.

4. Aḍḍhavassikabhikkhukāle (Syā)

6. Khu 3. 67 piṭṭhe, atthato samānaṃ.

rathīsāsadisadanto. **Urulhavāti** abhivaḍḍhito ārohasampanno. **Abhijātoti** sujāto jātisampanno. **Saṅgāmāvacaroti** saṅgāmaṃ otiṇṇapubbo. **Kammaṃ karotīti** āgatāgate pavatṭento ghāteti. Puratthimakāyādīsu pana puratthimakāyena tāva paṭisenāya phalakakoṭṭhakamuṇḍapākārādayo pātetī. Tathā pacchimakāyena. Sīsena kammaṃ nāma niyametvā etaṃ padesaṃ maddissāmīti nivattitvā oloketi, ettakena satampi sahasampi dvedhā bhijjati. Kaṇṇehi kammaṃ nāma āgatāgate sare kaṇṇehi paharitvā¹ pātanam. Dantehi kammaṃ nāma paṭihatthi-assahatthāroha-assārohapadādīnam vijjhanam. Naṅguṭṭhena kammaṃ nāma naṅguṭṭhe baddhāya dīghasilatṭhiyā vā ayamusalena vā chedanabhedanam. **Rakkhateva soṇḍanti** soṇḍam pana mukhe pakkhipitvā rakkhati.

Tatthāti tasmim tassa hatthino karaṇe. **Apariccattanti** anissaṭṭham, paresam jayam amhākaṇca parājayam passīti maññati. **Soṇḍāyapi kammaṃ karotīti** ayamuggaram vā khadiramusalam vā gahetvā samantā aṭṭhārasahatṭhānam maddati. **Pariccattanti** vissaṭṭham, idāni hatthiyodhādīsu na kutoci bhāyati, amhākam jayam paresaṇca parājayam passīti maññati. **Nāham tassa kiñci pāpanti** tassa dukkaṭādi-āpattivītikkame vā mātughātakādikkammesu vā kiñci pāpam akattabbam nāma natthi. **Tasmātiha teti** yasmā sampajānamusāvādino akattabbam pāpam nāma natthi, tasmā tayā hasāyapi davakamyatāyapi musā na bhaṇissāmīti sikkhitabbam. **Paccavekkhanatthoti** olokanattho, yam mukhe vajjam hoti, tassa dassanatthoti vuttam hoti. **Paccavekkhitvā paccavekkhitvāti** oloketvā oloketvā.

109. **Sasakkaṃ na karaṇīyanti** ekaṃseneva na kātabbam. **Paṭisamhareyyāsīti** nivatteyyāsi mā kareyyāsi. **Anupadajjeyyāsīti** anupadeyyāsi upatthambheyyāsi punappunam kareyyāsi. **Ahorattānusikkhīti** rattiṇca divaṇca sikkhamāno.

111. **Aṭṭiyitabbanti** aṭṭena pīlītena bhavitabbam. **Harāyitabbanti** lajjitabbam. **Jigucchitabbanti** gūtham disvā viya jigucchā uppādetabbā. Manokammassa pana adesaṇavattṭhukattā idha desetabbanti na vuttam. Kittake pana ṭhāne

1. Pariharitvā (Ka)

kāyakammavacīkammāni sodhetabbāni, kittake manokammanti.
 Kāyakammavacīkammāni tāva ekasmiṃ purebhatteyeva sodhetabbāni.
 Bhattakiccaṃ katvā divāṭṭhāne nisinnena hi paccavekkhitabbaṃ
 “aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva imasmiṃ ṭhāne nisajjā atthi nu kho me
 imasmiṃ antare paresaṃ appiyaṃ kāyakammaṃ vā vacīkammaṃ vā”ti.
 Sace atthīti jānāti, desanāyuttaṃ desetabbaṃ, āvikaraṇayuttaṃ āvikātabbaṃ.
 Sace natthi, teneva pītipāmojjena vihātabbaṃ. Manokammaṃ pana etasmiṃ
 piṇḍapātapariyesanaṭṭhāne sodhetabbaṃ. Kathaṃ? “Atthi nu kho me ajja
 piṇḍapātapariyesanaṭṭhāne rūpādīsu chando vā rāgo vā paṭighaṃ vā”ti. Sace
 atthi, “puna na evaṃ karissāmi”ti citteneva adhiṭṭhātabbaṃ. Sace natthi,
 teneva pītipāmojjena vihātabbaṃ.

112. **Samaṇā vā brāhmaṇā vā**ti Buddhā vā Paccekabuddhā vā
 Tathāgatasāvaka vā. **Tasmāti**hāti yasmā atītepi evaṃ parisodhesuṃ,
 anāgatepi parisodhessanti, etarahipi parisodhenti, tasmā tumhehipi tesam
 anusikkhantehi evaṃ sikkhitabbanti attho. Sesam sabbattha uttānameva.
 Imaṃ pana desanaṃ Bhagavā yāva Bhavaggā ussitassarātana rāsino
 yojaniyamaṇikkhandhena kūṭam gaṇhanto viya neyyapuggalavasena
 pariniṭṭhā pesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ambalaṭṭhikarāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā

113. **Evaṃ me sutanti** Mahārāhulovādasuttaṃ. Tattha **piṭṭhito piṭṭhito**
anubandhīti dassanaṃ avijahitvā gamaṇaṃ abbochinnaṃ katvā pacchato
 pacchato iriyāpathānubandhanena anubandhi. Tadā hi Bhagavā pade padaṃ
 nikkhipanto vilāsitagamanena purato purato gacchati, Rāhulathero
 Dasabalassa padānupadiko hutvā pacchato pacchato.

Tattha Bhagavā supupphitasālavanamajjhagato subhūmi-otaraṇatthāya
 nikkhantamattavaravāraṇo viya virocittha, Rāhulabhaddo ca varavāraṇassa

pacchato nikkhantagajapotako viya. Bhagavā sāyanhasamaye maṇiguhato nikkhamitvā gocaraṃ paṭipanno kesarasīho viya, Rāhulabhaddo ca sīhamigarājānaṃ anubandhanto nikkhantasīhapotako viya. Bhagavā maṇipabbatasassirikavanasasaṅdato dāṭhabalo mahābyaggho viya, Rāhulabhaddo ca byaggharājānaṃ anubandhabyagghapotako viya. Bhagavā simbalidāyato nikkhantasupaṇṇarājā viya, Rāhulabhaddo ca supaṇṇarājassa pacchato nikkhantasupaṇṇapotako viya. Bhagavā Cittakūṭapabbatato gaganatalaṃ pakkhandasuvaṇṇahaṃsarājā viya, Rāhulabhaddo ca haṃsādhipatiṃ anupakkhandahaṃsapotako viya. Bhagavā mahāsaraṃ ajjhogāḷhā suvaṇṇamahānāvā viya, Rāhulabhaddo ca suvaṇṇanāvāṃ pacchā anubandhanāvāpotako viya. Bhagavā cakkaranānubhāvena gaganatale sampayātacakkavattirājā viya, Rāhulabhaddo ca rājānaṃ anusampayātapariṇāyakaratanāṃ viya. Bhagavā vigatavalāhakaṃ nabhaṃ paṭipannatārakarājā viya, Rāhulabhaddo ca tārakādhipatino anumaggapaṭipannā parisuddha-osadhitārakā viya.

Bhagavāpi Mahāsammatapaveṇiyaṃ Okkākarājavaṃse jāto, Rāhulabhaddopi. Bhagavāpi saṅkhe pakkhittakhīrasadiso superisuddhajātikhattiyakule jāto, Rāhulabhaddopi. Bhagavāpi rajjaṃ pahāya pabbajito, Rāhulabhaddopi. Bhagavatopi sarīraṃ dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ devanagaresu samussitaratanatorāṇaṃ viya sabbapāliphullo pāricchattako viya ca atimanoharaṇaṃ, Rāhulabhaddassāpi. Iti dvepi abhinīhārasampannā, dvepi rājapabbajitā, dvepi khattiyasukhumālā, dvepi suvaṇṇavaṇṇā, dvepi lakkhaṇasampannā ekamaggaṃ paṭipannā paṭipāṭiyā gacchantānaṃ dvinnaṃ candamaṇḍalānaṃ dvinnaṃ sūriyamaṇḍalānaṃ dvinnaṃ Sakkasuyāmasantusitasunimmitavasavattimahābrahmādīnaṃ siriyaṃ sirim abhibhavamānā viya virocīṃsu.

Tatrāyasmā Rāhulo Bhagavato piṭṭhito piṭṭhito gacchantova pādatalato yāva upari kesantā Tathāgataṃ ālokesi. So Bhagavato Buddhavesavilāsaṃ disvā “sobhati Bhagavā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇavicittasarīro byāmapabbhāparikkhittatāya vipparikkhaṇasuvaṇṇacūṇṇamajjhagato viya, vijjulatāparikkhitto kanakapabbato viya, yantasuttasamā kaḍḍhitaratanavicittaṃ suvaṇṇa-agghikaṃ viya, rattapaṃsukūlacīvaraṭṭicchannopi rattakambalaparikkhittakanakapabbato viya, pavāḷalatāpaṭimaṇḍitaṃ suvaṇṇa-agghikaṃ

viya, cīnapiṭṭhacūṇṇapūjitaṃ suvaṇṇacetiyaṃ viya, lākhārasānulitto kanakayūpo¹ viya, rattavalāhakantarato taṅkhaṇabbhuggatapūṇṇacando viya, aho samatimsapāramitānubhāvasajjitassa attabhāvassa sirīsampattī”ti cintesi. Tato attānampi oloketvā “ahampi sobhāmi. Sace Bhagavā catūsu mahādīpesu cakkavattirajjaṃ akarissā, mayhaṃ pariṇāyakaṭṭhānantaraṃ adassā. Evaṃ sante ativiya jambudīpatalaṃ asobhissā”ti attabhāvaṃ nissāya gehassitaṃ chandarāgaṃ uppādesi.

Bhagavāpi purato gacchantova cintesi “paripuṇṇacchavimaṃsalohito dāni Rāhulassa attabhāvo. Rajanīyesu rūpārammaṇādīsu hi cittassa pakkhandanakālo jāto, kiṃ bahulatāya nu kho Rāhulo vītināmetī”ti. Atha sahāvajjaneneva pasanna-udake macchaṃ viya, parisuddhe ādāsamaṇḍale mukhanimittaṃ viya ca tassa taṃ cittuppādaṃ addasa. Disvāva “ayaṃ Rāhulo mayhaṃ atrajo hutvā mama pacchato āgacchanto ‘ahaṃ sobhāmi, mayhaṃ vaṇṇāyatanāṃ pasannaṃ’ti attabhāvaṃ nissāya gehassitachandarāgaṃ uppādeti, atitthe pakkhando uppathaṃ paṭipanno agocare carati, disāṃmūḷha-addhiko viya agantabbaṃ disaṃ gacchati. Ayaṃ kho panassa kilesa abbhantare vaḍḍhanto attatthampi yathābhūtaṃ passitum na dassati, paratthampi, ubhayatthampi. Tato nirayepi paṭisandhiṃ gaṇhāpessati, tiracchānāyoniyampi, pettivisayepi, asurakāyepi, sambādhepi mātukucchisminti anamatagge saṃsāraṇaṭṭe paripātessati. Ayaṃ hi—

Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano.

Bhayamantarato jātaṃ, taṃ jano nāvabujjhati.

Luddho atthaṃ na jānāti, luddho dhammaṃ na passati.

Andhatamaṃ tadā hoti, yaṃ lobho sahate naraṃ².

Yathā kho pana anekaratanapūrā mahānāvā bhinnaphalakantarena udakaṃ ādiyamānā muhuttampi na ajjupekkhitabbā hoti, vegenassā vivaraṃ pidahitum vaṭṭati, evamevaṃ ayampi na ajjupekkhitabbo. Yāvassa ayaṃ kilesa abbhantare sīlaratanādīni na vināseti, tāvadeva naṃ niggaṇhissāmi”ti ajjhāsayaṃ akāsi. Evarūpesu pana ṭhānesu Buddhānaṃ

1. Kanakarūpo (Ka)

2. Khu 1. 25 piṭṭhe.

nāgavilokanaṃ nāma hoti. Tasmā yantena parivattitasuvaṇṇapaṭimā viya sakalakāyeneva parivattetvā ṭhito Rāhulabhaddaṃ āmantesi. Taṃ sandhāya “atha kho Bhagavā apaloketvā”ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **yaṃkiñci rūpanti**-ādīni sabbākārena Visuddhimagge Khandhaniddese vitthāritāni. **Netam mamāti**-ādīni mahāhatthipadopame vuttāni. **Rūpameva nu kho Bhagavāti** kasmā pucchati? Tassa kira “sabbaṃ rūpaṃ netam mama, nesohamasmi na meso attā”ti sutvā “Bhagavā sabbaṃ rūpaṃ vipassanāpaññāya evaṃ daṭṭhabbanti vadati, vedanādīsu nu kho kathaṃ paṭipajjitabban”ti nayo udapādi. Tasmā tasmim naye ṭhito pucchati. Nayakusalo hesa āyasmā Rāhulo, idaṃ na kattabbanti vutte idampi na kattabbam idampi na kattabbamevāti nayasatenapi nayasahassenapi paṭivijjhati. Idaṃ kattabbanti vuttepi eseva nayo.

Sikkhākāmo hi ayaṃ āyasmā, pātova Gandhakuṭipariveṇe patthamattaṃ¹ vālikaṃ okirati “ajja Sammāsambuddhassa santikā mayhaṃ upajjhāyassa santikā ettakaṃ ovādaṃ ettakaṃ paribhāsaṃ labhāmi”ti. Sammāsambuddhopi naṃ etadagge ṭhapento “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ sikkhākāmānaṃ yadidaṃ Rāhulo”ti² sikkhāyameva aggaṃ katvā ṭhapesi. Sopi āyasmā bhikkhusaṃghamaṃjhe tameva³ sīhanādaṃ nadi—

“Sabbametaṃ abhiññāya, Dhammarājā pitā mama.
Sammukhā bhikkhusaṃghassa, etadagge ṭhapesi maṃ.
Sikkhākāmānaṃ aggo, Dhammarājena thomito.
Saddhāpabbajitānaṃca, sahāyo pavaro mama.
Dhammarājā pitā mayhaṃ, dhammārakkho ca pettiyo.
Sāriputto upajjhāyo, sabbaṃ me Jinasāsanam”ti.

Athassa Bhagavā yasmā na kevalaṃ rūpameva, vedanādayopi evaṃ daṭṭhabbā, tasmā **rūpampi Rāhulāti**-ādīmāha. **Ko najjāti** ko nu ajja. Therassa kira etadahosi “Sammāsambuddho mayhaṃ attabhāvanissitaṃ chandarāgaṃ ñatvā ‘samaṇena nāma evarūpo vitakko na vitakkitabbo’ti neva pariyāyena kathaṃ kathesi, gaccha bhikkhu Rāhulaṃ

1. Pattamattaṃ (Syā, Ka)

2. Am 1. 24 piṭṭhe.

3. Evameva (Syā, Ka)

vadehi ‘mā puna evarūpaṃ vitakkaṃ vitakkesī’ti na dūtaṃ pesesi. Maṃ sammukhe ṭhatvāyeva pana sabhaṇḍakaṃ coraṃ cūḷāya gaṇhanto viya sammukhā Sugatovādaṃ adāsi. Sugatovādo ca nāma asaṅkheyyehipi kappehi dullabho. Evarūpassa Buddhassa sammukhā ovādaṃ labhitvā ko nu viññū paṇḍitajātiko ajja gāmaṃ piṇḍāya pavisissatī’ti. Athesa āyasmā āhāra-kiccaṃ pahāya yasmaṃ nisinnaṭṭhāne ṭhitena ovādo laddho, tatova paṭinivattetvā aññatarasmiṃ rukkhamūle nisīdi. Bhagavāpi taṃ āyasmantaṃ nivattamaṇaṃ dīsvāpi na evamāha “mā nivatta tāva Rāhula, bhikkhācāra-kālo te”ti. Kasmā? Evaṃ kirassa ahosi “ajja tāva kāyagatāsati-amatabhojanaṃ bhuñjatū”ti.

Addasā kho āyasmā Sāriputtoti Bhagavati gate pacchā gacchanto addasa. Etassa kirāyasmato ekakassa viharato aññaṃ vattaṃ, Bhagavatā saddhiṃ viharato aññaṃ. Yadā hi dve aggasāvaka ekākino vasanti, tadā pātova senāsaṇaṃ sammajjitvā sarīrapaṭijagganaṃ katvā samāpattim appētvā sannisinnā attano cittaruciya bhikkhācāraṃ gacchanti. Bhagavatā saddhiṃ viharantā pana therā evaṃ na karonti. Tadā hi Bhagavā bhikkhusaṅghaparivāro paṭhamaṃ bhikkhācāraṃ gacchati. Tasmaṃ gate thero attano senāsaṇā nikkhamitvā “bahūnaṃ vasanaṭṭhāne nāma sabbeva pāsādikā kātum sakkonti vā, na vā sakkonti”ti tattha tattha gantvā asamaṭṭhaṃ ṭhānaṃ sammajjati. Sace kacavaro achaddito hoti, taṃ chaddeti. Pānīyaṭṭhapetabbaṭṭhānaṃhi pānīyakūṭe asati pānīyaghaṭaṃ ṭhapeti. Gilānānaṃ santikaṃ gantvā “āvuso tumhākaṃ kiṃ āharāmi, kiṃ vo icchitabban”ti pucchati. Avassikadahaṇānaṃ santikaṃ gantvā “abhiramatha āvuso mā ukkaṇṭhittha, paṭipattisāra-kaṃ Buddhasāsaṇaṃ”ti ovadati. Evaṃ katvā sabbapacchā bhikkhācāraṃ gacchati. Yathā hi cakkavatti kuhiṅci gantukāmo senāya parivārito paṭhamaṃ nikkhamati, pariṇāyakaratanāṃ senāṅgāni saṃvidhāya pacchā nikkhamati, evaṃ saddhammacakkavatti Bhagavā bhikkhusaṅghaparivāro paṭhamaṃ nikkhamati, tassa Bhagavato pariṇāyakaratanabhūto Dhammasenāpati imaṃ kiccaṃ katvā sabbapacchā nikkhamati. So evaṃ nikkhanto tasmaṃ divase aññatarasmiṃ rukkhamūle nisinnaṃ Rāhulabhaddaṃ addasa. Tena vuttaṃ “pacchā gacchanto addasā”ti.

Atha kasmā ānāpānassatīyaṃ niyojesi? Nisajjānucchavikattā. Thero kira “etassa Bhagavatā rūpakammaṭṭhānaṃ kathitaṃ”ti anāvajjitvāya yenākārena ayam a calo anobaddho¹ hutvā nisinno, idamassa etissā nisajjāya kammaṭṭhānaṃ anucchavikanti cintetvā evamāha. Tattha ānāpānassatinti assāsapassāse pariggahetvā tattha catukkapañcakajjhānaṃ nibbattetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gaṇhāhīti dasseti.

Mahapphalā hotīti kīvamahapphalā² hoti? Idha bhikkhu ānāpānassatim anuyutto ekāsane nisinnova sabbāsave khepetvā arahattaṃ pāpuṇāti, tathā asakkonto maraṇakāle samasīsī hoti, tathā asakkonto devaloke nibbattitvā dhammakathikadevaputtassa dhammaṃ sutvā arahattaṃ pāpuṇāti, tato viraddho anuppanne Buddhuppāde paccekabodhiṃ sacchikaroti, taṃ asacchikaronto Buddhānaṃ sammukhībhāve Bāhiyattherādayo viya khippābhiñño hoti, evaṃ mahapphalā. **Mahānisamsāti** tasseva vevacanaṃ. Vuttampi cetam—

“Ānāpānassatī yassa, paripuṇṇā subhāvitā.

Anupubbaṃ paricitā, yathā Buddhena desitā.

Somaṃ lokaṃ pabhāseti, abbhā muttova candimā”ti³.

Imaṃ mahapphalataṃ sampassamāno thero saddhivihārikaṃ tattha niyojeti.

Iti Bhagavā rūpakammaṭṭhānaṃ, thero ānāpānassatinti ubhopi kammaṭṭhānaṃ ācikkhitvā gatā, Rāhulabhaddo vihāreyeva ohīno. Bhagavā tassa ohīnabhāvaṃ jānantopi neva attanā khādanīyaṃ bhojanīyaṃ gahetvā agamāsi, na Ānandattherassa hatthe pesesi, na Pasenadimahārāja-anāthapiṇḍikādīnaṃ saññaṃ adāsi. Saññāmatṭakam hi labhitvā te kājabhattaṃ abhīhareyyuṃ. Yathā ca Bhagavā, evaṃ Sāriputtattheropi na kiñci akāsi. Rāhulatthero nirāhāro chinnabhatto ahoṣi. Tassa panāyasmato “Bhagavā maṃ vihāre ohīnaṃ jānantopi attanā laddhapiṇḍapātaṃ nāpi sayam gahetvā āgato, na aññassa hatthe

1. Acalāsanabandho (Sī, Syā)

2. Kimmahapphalā (Syā)

3. Khu 2. 30; Khu 9. 170 piṭṭhesu.

pahiṇi, na manussānaṃ saññaṃ adāsi, upajjhāyopi me ohīnabhāvaṃ jānanto tatheva na kiñci akāsi”ti cittampi na uppannaṃ, kuto tappaccayā omānaṃ vā atimānaṃ vā janessati. Bhagavatā pana ācikkhitakammaṭṭhānameva purebhattampi pacchābhattampi “itipi rūpaṃ aniccaṃ, itipi dukkhaṃ, itipi asutaṃ, itipi anattā”ti aggiṃ abhimatthento viya nirantaraṃ manasikatvā sāyanhasamaye cintesi “ahaṃ upajjhāyena ānāpānassatiṃ bhāvehīti vutto, tassa vacanaṃ karissāmi. Ācariyupajjhāyānañhi vacanaṃ akaronto dubbaco nāma hoti. ‘Dubbaco Rāhulo, upajjhāyassapi vacanaṃ na karotī’ti ca garahuppattito kakkhaḷatarā¹ piḷā nāma natthī”ti bhāvanāvīdhānaṃ pucchitukāmo Bhagavato santikaṃ agamāsi. Taṃ dassetuṃ **atha kho āyasmā Rāhuloti**-ādi vuttaṃ.

114. Tattha **paṭisallānā**ti ekībhāvato. **Yamkiñci Rāhulā**ti kasmā Bhagavā ānāpānassatiṃ puṭṭho rūpakammaṭṭhānaṃ kathetīti. Rūpe chandarāgappahānatthaṃ. Evaṃ kirassa ahosi “Rāhulassa attabhāvaṃ nissāya chandarāgo uppanno, heṭṭhā cassa saṅkhepena rūpakammaṭṭhānaṃ kathitaṃ. Idānissāpi dvicattālīsāya ākārehi attabhāvaṃ virājetvā² visāṅkharitvā taṃnissitaṃ chandarāgaṃ anuppattidhammataṃ āpādessāmi”ti. Atha ākāsadhātuṃ kasmā vitthāresīti. Upādārūpadassanatthaṃ. Heṭṭhā hi cattāri mahābhūtāneva kathitāni, na upādārūpaṃ. Tasmā iminā mukhena taṃ dassetuṃ ākāsadhātuṃ vitthāresi. Apica ajjhattikena ākāseṇa paricchinnarūpampi pākataṃ hoti.

Ākāseṇa paricchinnaṃ, rūpaṃ yāti vibhūtaṃ³.
Tassevaṃ āvibhāvattaṃ, taṃ pakāsesi nāyako.

Ettha pana purimāsu tāva catūsu dhātūsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ mahāhatthipadopame vuttameva.

118. Ākāsadhātuyam **ākāsa**gataṃ ākāsabhāvaṃ gataṃ. **Upādinnanti** ādinnam gahitaṃ parāmaṭṭhaṃ, sarīraṭṭhakanti attho. **Kaṇṇacchiddanti** maṃsalohitādīhi asamphuṭṭhakaṇṇavivaraṃ. Nāsacchiddādisupi eseva nayo.

1. Kakkhaḷakarā (Sī)

2. Vijahitvā (Sī), vibhajitvā (Syā)

3. Yāva vibhūsitam (Ka)

Yena cāti yena chiddena. **Ajjhoharatīti** anto paveseti, jivhābandhanato hi yāva udarapaṭalā manussānaṃ vidatthacaturaṅgulaṃ chiddaṭṭhānaṃ hoti. Tam sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Yattha cāti** yasmim okāse. **Santiṭṭhatīti** patiṭṭhāti. Manussānañhi mahantaṃ paṭaparissāvanamattañca¹ udarapaṭalaṃ nāma hoti. Tam sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Adhobhāgaṃ nikkhamatīti** yena heṭṭhā nikkhamati. Dvattimsahatthamattaṃ ekavīsatiyā ṭhānesu vaṅkaṃ antaṃ nāma² hoti. Tam sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Yaṃ vā panaññampīti** iminā sukhumasukhumaṃ cammamaṃsādi-antaragatañceva lomakūpabhāvena ca ṭhitaṃ ākāsaṃ dasseti. Sesametthāpi pathavīdhātu-ādīsu vuttanayeneva veditabbaṃ.

119. Idānissa tādibhāvalakkhaṇaṃ ācikkhanto **pathavīsamanti**-ādimāha. Itṭhāniṭṭhesu hi arajjanto adussanto tādī nāma hoti. **Manāpāmanāpāti** ettha aṭṭha lobhasahagatacittasampayuttā manāpā nāma, dve domanassacittasampayuttā amanāpā nāma. **Cittaṃ na pariyādāya ṭhassantīti** ete phassā uppajjitvā tava cittaṃ antomuṭṭhigataṃ karonto viya pariyādāya gahetvā ṭhāturaṃ na sakkhissanti “ahaṃ sobhāmi, mayhaṃ vaṇṇāyatanāṃ pasannaṃ”ti puna attabhāvaṃ nissāya chandarāgo nuppajjissati. **Gūthagatanti**-ādīsu gūthameva gūthagataṃ. Evaṃ sabbattha.

Na kattthaci patiṭṭhitoti pathavīpabbatarukkhādīsu ekasmimpi na patiṭṭhito, yadi hi pathaviyaṃ patiṭṭhito bhaveyya, pathaviyā bhijjamānāya saheva bhijjeyya, pabbate patamāne saheva pateyya, rukkhe chijjamāne saheva chijjeyya.

120. **Mettaṃ Rāhulāti** kasmā ārabhi? Tādibhāvassa kāraṇadassanattamaṃ. Heṭṭhā hi tādibhāvalakkhaṇaṃ dassitaṃ, na ca sakkā ahaṃ tādī homīti akāraṇā bhavituṃ, napi “ahaṃ uccākulappasuto bahussuto lābhī, maṃ rājarājamahāmatṭādayo bhajanti, ahaṃ tādī homī”ti imehi kāraṇehi koci tādī nāma hoti, mettādibhāvanāya pana hotīti tādibhāvassa kāraṇadassanattamaṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

1. Mahantaṃ parissāvanamattaṃ (Sī)

2. Ekaṃ antaṃ nāma (Syā), ṭhitaṃ antaṃ nāma (Ka)

Tattha **bhāvayatoti** upacāraṃ vā appanaṃ vā pāpentassa. **Yo byāpādoti** yo satte kopo, so pahīyissati. **Vihesāti** paṇi-ādīhi sattānaṃ vihiṃsanaṃ. **Aratīti** pantasenāsanesu ceva adhiḅusaladhammesu ca ukkaṇṭhitatā¹. **Paṭighoti** yattha katthaci sattesu saṅkhāresu ca paṭihaññanakilesu. **Asubhanti** uddhumātakādīsu upacārappanaṃ. Uddhumātakādīsu asubhabhāvanā ca nāmesā vitthārato Visuddhimagge kathitāva. **Rāgoti** pañcakāmaguṇikarāgo. **Aniccasaññanti** aniccānupassanāya sahaḅātasaññā². Vipassanā eva vā esā asaññāpi saññāsīsenā saññāti vuttā. **Asmimānoti** rūpādīsu asmīti māno.

121. Idāni therena pucchitaṃ pañhaṃ vitthārento **ānāpānassatinti-**ādimāha. Tattha idaṃ kammaṭṭhānañca kammaṭṭhānabhāvanā ca Pāli-attho ca saddhiṃ ānisaṃsakathāya sabbo sabbākārena Visuddhimagge Anussatiniddese vitthāritoyeva. Imaṃ desanaṃ Bhagavā neyyapuggalavaseneva pariniṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahārāhulovādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Cūlamālukyasuttavaṇṇanā

122. **Evam me sutanti** Mālukyasuttaṃ³. Tattha **Mālukyaputtassāti** evaṃnāmakassa therassa. **Ṭhapitāni paṭikkhittānīti** diṭṭhigatāni nāma na byākātabbānīti evaṃ ṭhapitāni ceva paṭikkhittāni ca. **Tathāgatoti** satto. **Tam me na rucātīti** taṃ abyākaraṇaṃ mayhaṃ na rucātī. **Sikkhaṃ paccakkhāyāti** sikkhaṃ paṭikkhipivā.

125. **Ko santo kaṃ paccācikkhasīti** yācako vā hi yācītaḅkaṃ paccācikkheyya, yācītako vā yācakaṃ. Tvaṃ neva yācako na yācītako, so dāni tvaṃ ko santo kaṃ paccācikkhasīti attho.

1. Ukkaṇṭhitā (Sī, Ka) 2. Sahaḅātasaññā (Syā, Ka) 3. Mālukyasuttaṃ (Sī, Syā)

126. **Viddho assāti** parasenāya ʃhitena viddho bhaveyya. **Gāḷhapalepanenāti**¹ bahalalepanena. **Bhisakkanti** vejjam. **Sallakattanti** sallakantanam sallakantiyasuttavācakam². **Akkassāti** akkavāke gahetvā jyam karonti. Tena vuttam “akkassā”ti. **Sanhassāti**³ veṇuvilivassa. Maruvākhīrapaṇṇinampi vākehiyeva karonti. Tena vuttam **yadi vā maruvāya yadi vā khīrapaṇṇinoti**. **Gacchanti** pabbatagacchanadīgacchādīsu jātam. **Ropimanti** ropetvā vaḍḍhitam saravanato saram gahetvā katam. **Sīthilahanunoti** evamnamakassa pakkhino. **Bheravassāti** kāḷasīhassa. **Semhārassāti** makkaṭassa. **Evarṇ** noti etāya diṭṭhiyā sati na hotīti attho.

127. **Attheva jāṭīti** etāya diṭṭhiyā sati brahmacariyavāsova natthi, jāti pana atthiyeva. Tathā jarāmarañādinīti dasseti. **Yesāhanti** yesam aham. **Nighātanti** upaghātam vināsam. Mama sāvakā hi etesu nibbinṇā⁴ idheva nibbānam pāpuṇantīti adhippāyo.

128. **Tasmātihāti** yasmā abyākatametam, catusaccameva mayā byākatam, tasmāti attho. **Na hetam Mālukyaputta atthasamhitanti** etam diṭṭhigatam vā etam byākaraṇam vā kāraṇanissitam na hoti. **Na ādibrahmacariyakanti** brahmacariyassa ādimattampi pubbhāgasīlamattampi na hoti. **Na nibbidāyāti** ādisu vaṭṭe nibbindanattāya vā⁵ virajjhanattāya vā vaṭṭanīrodhāya vā rāgādivūpasamanattāya vā abhiññeyye dhamme abhijānanattāya vā catumaggasaṅkhātasambodhatthāya vā asaṅkhatanibbānasacchikiriyattāya vā na hoti. **Etam hīti** etam catusaccabyākaraṇam. **Ādibrahmacariyakanti** brahmacariyassa ādibhūtam pubbapadaṭṭhānam. Sesam vuttapaṭipakkhanayena veditabbam. Imampi desanam Bhagavā neyyapuggalavasena niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūlamālukyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Gāḷhalepanenāti (Syā)

3. Saṅṭhassāti (Sī, Syā)

4. Nibbidattāya vā (Ka)

2. Sallakantiyasuttapaṭhakarṇam (Sī, Syā)

4. Nibbindanto (Ka), nibbiṇṇā (Sī)

4. Mahāmālukyasuttavaṇṇanā

129. **Evam me sutanti** Mahāmālukyasuttaṃ. Tattha **orambhāgiyānīti** heṭṭhā koṭṭhāsikāni kāmabhavā nibbattisaṃvattanikāni. **Samyojanānīti** bandhanāni. **Kassa kho nāmāti** kassa devassa vā manussassa vā desitāni dhāresi, kiṃ tvameveko assosi, na añño kocīti. **Anusetūti** appahīnatāya anuseti. Anusayamāno samyojanaṃ nāma hoti.

Ettha ca Bhagavatā samyojanaṃ pucchitaṃ, therenapi samyojanameva byākataṃ. Evaṃ santepi tassa vāde Bhagavatā doso āropito. So kasmāti ce. Therassa tathāladdhikattā. Ayam hi tassa laddhi “samudācārakkhaṇeyeva kilesehi samyutto nāma hoti, itarasmim khaṇe asamyutto”ti. Tenassa Bhagavatā doso āropito. Athāyasmā Ānando cintesi “Bhagavatā bhikkhusaṃghassa dhammaṃ desessāmīti attano dhammatāyeva ayam dhammadesanā āradhā, sā iminā apaṇḍitena bhikkhunā visaṃvādītā. Handāhaṃ Bhagavantam yācitvā bhikkhūnam dhammaṃ desessāmī”ti¹. So evamakāsi. Tam dassetuṃ “evam vutte āyasmā Ānando”ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **sakkāyadiṭṭhipariyuṭṭhitenāti** sakkāyadiṭṭhiyā gahitena abhibhūtena. **Sakkāyadiṭṭhiparetenāti** sakkāyadiṭṭhiyā anugatena. **Nissaraṇanti** diṭṭhinissaraṇaṃ nāma nibbānaṃ, tam yathābhūtaṃ nappajānāti. **Appaṭivinitāti** avinoditā aṇihaṭā. **Orambhāgiyaṃ samyojananti** heṭṭhābhāgiyasamyojanaṃ nāma hoti. Sesapadesupi eseva nayo. Sukkapakkho uttānatthoyeva. “Sānusayā pahīyati”ti vacanato panettha ekacce “aññaṃ samyojanaṃ añño anusayo”ti vadanti. Yathā hi “sabyañjanaṃ bhattaṃ”ti vutte bhattato aññaṃ byañjanaṃ hoti, evam “sānusayā”ti vacanato pariyuṭṭhānasakkāyadiṭṭhito aññaṇa anusayena bhavitabbanti tesam laddhi. Te “sasīsam pārupitvā”ti-ādīhi paṭikkhipitabbā. Na hi sīsato añño puriso atthi. Athāpi siyā “yadi tadeva samyojanaṃ so anusayo, evam sante Bhagavatā

1. Desāpemiṭi (Syā)

therassa taruṇūpamo upārambho du-āropito hotī”ti. Na du-āropito, kasmā? Evaṃladdhikattāti vitthāritametam. Tasmā soyeva kilesa bandhanaṭṭhena saṃyojanam, appahīnaṭṭhena anusayoti imamattham sandhāya Bhagavatā “sānusayā pahīyati”ti evam vuttanti veditabban.

132. **Tacam chetvāti**-ādīsu idam opammasamsandanam—tacacchedo viya hi samāpatti daṭṭhabbā, pheggucchedo viya vipassanā, sārachedo viya maggo. Paṭipadā pana lokiyalokuttaramissakāva vaṭṭati. **Evamete daṭṭhabbāti** evarūpā puggalā evam daṭṭhabbā.

133. **Upadhivivekāti** upadhivivekena. Iminā pañcakāmaguṇaviveko kathito. **Akusalānam dhammānam pahānāti** iminā nīvaraṇappahānam kathitam. **Kāyaduṭṭhu llānam paṭippassaddhiyāti** iminā kāyālasiyapaṭippassaddhi kathitā. **Viviceva kāmehīti** upadhivivekena kāmehi vinā hutvā. **Vivicca akusalehīti** akusalānam dhammānam pahānena kāyaduṭṭhullānam paṭippassaddhiyā ca akusalehi vinā hutvā. **Yadeva tattha hotīti** yam tattha antosamāpattikkhaṇeyeva¹ samāpattisamuṭṭhitañca rūpādiddhammajātam hoti. **Te dhammeti** te rūpagatanti-ādinā nayena vutte rūpādayo dhamme. **Aniccatoti** na niccato. **Dukkhatoti** na sukhato. **Rogatoti**-ādīsu ābādhaṭṭhena rogato, antodosatṭhena **gaṇḍato**, anupavidhaṭṭhena dukkhajanaṭṭhena ca **sallato**, dukkhaṭṭhena **aghato**, rogaṭṭhena **ābādhato**, asakaṭṭhena **parato**, palujjanaṭṭhena **palokato**, nissattaṭṭhena **suññato**, na attaṭṭhena **anattato**. Tattha aniccato, palokatoti dvīhi padehi aniccalakkhaṇam kathitam, dukkhatoti-ādīhi chahi dukkhalakkhaṇam, parato suññato anattatoti tīhi anattalakkhaṇam.

So tehi dhammehīti so tehi evam tilakkhaṇam āropetvā diṭṭhehi antosamāpattiyam pañcakkhandhadhammehi. **Cittam paṭivāpetīti**² cittam paṭisamharati moceti apaneti. **Upasamharatīti** vipassanācittam tāva

1. Antosamāpattiyam samāpattikkhaṇe ceva (Sī, Syā)

2. Paṭipādetīti (Syā), paṭiṭṭhāpetīti (Ka)

savanavasena thutivasena pariyattivasena paññattivaseṇa ca etaṃ santaṃ nibbānanti evaṃ asaṅkhatāya amatāya dhātuyā upasaṃharati. Maggacittaṃ nibbānaṃ ārammaṇakaraṇavaseneva etaṃ santaṃ etaṃ paṇīṭanti na evaṃ vadati, iminā pana ākāreṇa taṃ paṭivijjhanto tatha cittaṃ upasaṃharatīti attho. **So tatha ʒhitoti** tāya tilakkhaṇārammaṇāya vipassanāya ʒhito. **Āsavānaṃ khayaṃ pāpuṇāṭīti** anukkamena cattāro magge bhāvetvā pāpuṇāṭi. **Teneva dhammarāgeṇāti** samathavipassanādhamme chandarāgena. Samathavipassanāsu hi sabbaso chandarāgaṃ pariyādātuṃ sakkonto arahattaṃ pāpuṇāṭi, asakkonto anāgāmī hoti.

Yadeva tatha hoti vedanāgatanti idha pana rūpaṃ na gahitaṃ. Kasmā? Samatikkantattā. Ayaṃ hi heṭṭhā rūpāvacarajjhānaṃ samāpajjitvā rūpaṃ atikkamitvā arūpāvacarasamāpattiṃ samāpannoti samathavasenaṇaṇena rūpaṃ atikkantaṃ, heṭṭhā rūpaṃ sammadeva sammāsivā taṃ atikkamma idāni arūpaṃ sammāsātīti vipassanāvasenaṇaṇena rūpaṃ atikkantaṃ. Arūpe pana sabbasopi rūpaṃ natthīti taṃ sandhāyapi idha rūpaṃ na gahitaṃ.

Atha kiṅcarahīti kiṃ pucchāmīti pucchati? Samathavasena gacchato cित्तेkaggatā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma. Vipassanāvasena gacchato paññā dhuraṃ hoti, so paññāvimutto nāmāti ettha therassa kaṅkhā natthi. Ayaṃ sabhāvadhammoyeva¹, samathavaseneva pana gacchantesu eko cetovimutto nāma hoti, eko paññāvimutto. Vipassanāvasena gacchantesupi eko paññāvimutto nāma hoti, eko cetovimuttoti ettha kiṃ kāraṇanti pucchati.

Indriyavemattaraṃ vadāmīti indriyanānattaraṃ vadāmi. Idaṃ vuttaṃ hoti, na tvaṃ Ānanda dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ² paṭivijjhi, tena te etaṃ apākaṭaṃ. Ahaṃ pana paṭivijjhiṃ, tena me etaṃ pākaṭaṃ. Ettha hi indriyanānattatā kāraṇaṃ. Samathavaseneva hi gacchantesu ekassa bhikkhuno cित्तेkaggatā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma hoti. Ekassa paññā dhuraṃ hoti, so paññāvimutto nāma hoti. Vipassanāvaseneva ca gacchantesu ekassa paññā dhuraṃ hoti, so

1. Sarasadhammoyeva (Sī), purisadhammoyeva (Syā)

2. Sabbantaṃ (Sī)

paññāvimutto nāma hoti. Ekassa cittekaggatā dhuraṃ hoti, so cetovimutto nāma hoti. Dve aggasāvakaṃ samathavipassanādhurena arahattaṃ pattā. Tesu Dhammasenāpati paññāvimutto jāto, Mahāmogallānatthero cetovimutto. Iti indriyavemattaṃ ettha kāraṇanti veditabbaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāmālukyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bhaddālisuttavaṇṇanā

134. **Evam me sutanti** Bhaddālisuttaṃ. Tattha **ekāsanabhojananti** ekasmiṃ purebhatte asanabhojanaṃ, bhuñjītabbhattanti attho. **Appābādhatanti**-ādīni kakacopame vitthāritāni. **Na ussahāmīti** na sakkomi. **Siyā kukkucam siyā vippaṭṭisāroti** evam bhuñjanto yāvajjivam brahmacariyam caritum sakkhissāmi nu kho, na nu khoti iti me vippaṭṭisārakukkucam bhaveyyāti attho. **Ekadesam bhuñjītvāti** porāṇakattherā kira patte bhattaṃ pakkhipitvā sappimhi dinne sappinā uṇhameva¹ thokaṃ bhuñjītvā hatthe dhovitvā avasesam bahi nīharitvā chāyūdakaphāsuke ṭhāne nisīditvā bhuñjanti. Etaṃ sandhāya Satthā āha. Bhaddāli pana cintesi “sace sakiṃ pattaṃ pūretvā dinnam bhattaṃ bhuñjītvā puna pattaṃ dhovitvā odanassa pūretvā laddham bahi nīharitvā chāyūdakaphāsuke ṭhāne bhuñjeyya, iti evam vaṭṭeyya, itarathā ko sakkotī”ti. Tasmā **evampi kho aham bhante na ussahāmīti** āha. Ayam kira atīte anantarāya jātiyā kākayoniyam nibbatti. Kākā ca nāma mahāchātakā honti. Tasmā Chātakatthero nāma ahosi. Tassa pana viravantasseva Bhagavā tam madditvā ajjhottharitvā “yo pana bhikkhu vikāle khādanīyam vā bhojanīyam vā khādeyya vā bhuñjeyya vā pācittiyam”ti² sikkhāpadaṃ paññāpesi. Tena vuttaṃ **atha kho āyasmā Bhaddāli -pa- anussāham pavesetīti**.

1. Uṇhuṇhameva (Sī)

2. Vi 2. 115 piṭṭhe.

Yathā tanti yathā aññopi sikkhāya na paripūrakārī ekavihārepi vasanto Satthu sammukhībhāvaṃ na dadeyya, tatheva na adāsīti attho. Neva Bhagavato upaṭṭhānaṃ agamāsi, na dhammadesanaṭṭhānaṃ na vitakkamālakam, na ekam bhikkhācāramaggaṃ paṭipajji. Yasmiṃ kule Bhagavā nisīdati, tassa dvārepi na aṭṭhāsi. Sacassa vasanaṭṭhānaṃ Bhagavā gacchati, so puretameva ñatvā aññattha gacchati. Saddhāpabbajito kiresa kulaputto parisuddhasīlo. Tenassa na añño vitakko ahosi, “mayā nāma udarakāraṇā Bhagavato sikkhāpadapaññāpanaṃ paṭibāhitaṃ, ananucchavikaṃ me katan”ti ayameva vitakko ahosi. Tasmā ekavihāre vasantopi lajjāya Satthu sammukhībhāvaṃ nādāsi.

135. **Cīvarakammaṃ karontīti** manussā Bhagavato cīvarasāṭakam adamsu, taṃ gahetvā cīvaraṃ karonti. **Etam dosakanti** etam okāsam etam aparādham, Satthu sikkhāpadaṃ paññapentassa paṭibāhitakāraṇaṃ sādhuṃ manasikarohīti attho. **Dukkarataranti** vassaṃ hi vasitvā disāpakkante bhikkhū kuhiṃ vasitthāti pucchanti, tehi Jetavane vasimhāti vutte “āvuso Bhagavā imasmiṃ antovasse kataraṃ jātakam kathesi, kataraṃ suttantaṃ, kataraṃ sikkhāpadaṃ paññapesī”ti pucchitāro honti. Tato “vikālabhojanasikkhāpadaṃ paññapesi, Bhaddāli nāma naṃ eko thero paṭibāhi”ti vakkhanti. Taṃ sutvā bhikkhū “Bhagavatopi nāma sikkhāpadaṃ paññapentassa paṭibāhitaṃ¹ ayuttaṃ akāraṇaṃ”ti vadanti. Evaṃ te ayaṃ doso mahājanantare pākaṭo hutvā duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānā evamāhamsu. Apica aññepi bhikkhū pavāretvā Satthu santikaṃ āgamissanti. Atha tvaṃ “ethāvuso² mama Satthāraṃ khamāpentassa sahāyā hothā”ti saṃghaṃ sannipātesasi. Tattha āgantukā pucchissanti “āvuso kiṃ imināpi bhikkhunā katan”ti. Tato etamatthaṃ sutvā “bhāriyaṃ kataṃ bhikkhunā, Dasabalaṃ nāma paṭibāhissatīti ayuttametān”ti vakkhanti. Evampi te ayaṃ aparādho mahājanantare pākaṭo hutvā duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānāpi evamāhamsu. Atha vā Bhagavā pavāretvā cārikaṃ pakkamissati, atha tvaṃ gatagataṭṭhāne Bhagavato khamāpanatthāya saṃghaṃ sannipātesasi. Tatra

1. Paṭibāhittha (St), paṭibāhitum (Syā)

2. Evaṃ āvuso (Ka)

disāvāsino bhikkhū pucchissanti “āvuso kiṃ iminā bhikkhunā katan”ti -pa-
duppaṭikārataṃ āpajjissatīti maññamānāpi evamāhaṃsu.

Etadavocāti appatirūpaṃ mayā kataṃ, Bhagavā pana mahantepi aguṇe
alaggitvā mayhaṃ accayaṃ paṭiggaṇhissatīti maññamāno etaṃ “accayo
maṃ bhante”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **accayoti** aparādho. **Maṃ**
accagamāti maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Paṭiggaṇhātūti** khamatu.
Āyatim saṃvarāyāti anāgate saṃvaraṇatthāya, puna evarūpassa aparādhassa
dosassa khalitassa akaraṇatthāya. **Tagghāti** ekamsena. **Samayopi kho te**
Bhaddālīti Bhaddāli tayā paṭivijjhitabbayuttakaṃ ekaṃ kāraṇaṃ atthi, tampi
te na paṭividdhaṃ na sallakkhitanti dasseti.

136. **Ubhatobhāgavimuttoti**-ādīsū dhammānusārī, saddhānusārīti dve
ekacittakkhaṇikā maggasamaṅgipuggalā. Ete pana sattapi ariyapuggale
Bhagavatāpi evaṃ āṇāpetuṃ na yuttaṃ, Bhagavatā āṇatte tesampi evaṃ
kātuṃ na yuttaṃ. Aṭṭhānaparikappavasena pana ariyapuggalānaṃ
suvacabhāvadassanattaṃ Bhaddālittherassa ca
dubbacabhāvadassanattametaraṃ vuttaṃ.

Api nu tvaṃ tasmim samaye ubhatobhāgavimuttoti desanaṃ kasmā
ārabhi? Bhaddālissa niggaṇatthaṃ. Ayam hettha adhippāyo—Bhaddāli
ime satta ariyapuggalā loke dakkhiṇeyyā mama sāsane sāmīno, mayi
sikkhāpadaṃ paññapente paṭibāhitabbayutte kāraṇe satī etesaṃ paṭibāhituṃ
yuttaṃ. Tvaṃ pana mama sāsanaṭo bāhirako, mayi sikkhāpadaṃ paññapente
tuyhaṃ paṭibāhituṃ na yuttanti.

Ritto tucchoti anto ariyaguṇānaṃ abhāvena rittako tucchako,
issaravacane kiñci na hoti. **Yathādhammaṃ paṭikarosīti** yathā dhammo
ṭhito, tatheva karosi, khamāpesīti vuttaṃ hoti. **Taṃ te mayaṃ**
paṭiggaṇhāmāti taṃ tava aparādhaṃ mayhaṃ khamāma. **Vuḍḍhi hesā**
Bhaddāli ariyassa vinayeti esā Bhaddāli ariyassa vinaye Buddhassa
Bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katamā? Accayaṃ accayato disvā
yathādhammaṃ paṭikarivā āyatim saṃvarāpajjanā. Desanaṃ pana
puggalādhiṭṭhānaṃ karonto “yo accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ
paṭikaroti, āyatim saṃvaraṃ āpajjati”ti āha.

137. **Satthāpi upavadatī**ti “asukavihāravāsī asukassa therassa saddhivihāriko asukassa antevāsiko itthannāmo nāma bhikkhu lokuttaradhammaṃ nibbattetuṃ araṇṇaṃ paviṭṭho”ti sutvā “kiṃ tassa araṇṇāvāsena, yo mayhaṃ pana sāsane sikkhāya aparipūrakārī”ti evaṃ upavadati. Sesapadesupi eseva nayo, apicettha devatā na kevalaṃ upavadanti, bheravārammaṇaṃ dassetvā palāyanākāraṃpi karonti. **Attanāpi attānanti** sīlaṃ āvajjantassa saṃkiliṭṭhaṭṭhānaṃ pākaṭaṃ hoti, cittaṃ vidhāvati, na kammaṭṭhānaṃ allīyati. So “kiṃ mādisassa araṇṇāvāsena”ti vippaṭṭisārī utṭhāya pakkamati. **Attāpi attānaṃ upavaditoti** attanāpi attā upavadito, ayameva vā pāṭho. Sukkapakkho vutta paccanīkanayena veditabbo. **So vivicceva kāmeḥī**ti-ādi evaṃ sacchikarotīti dassa nattham vuttaṃ.

140. **Pasayha pasayha**¹ **kāraṇaṃ karontī**ti appamattakepi dose niggahetvā punappunaṃ kārenti. **No tathāti** mahantepi aparādhe yathā itaraṃ, evaṃ pasayha na kārenti. So kira “āvuso Bhaddāli mā cintayittha, evarūpaṃ nāma hoti, ehi Satthāraṃ khamāpehi”ti bhikkhusaṃghatopi, kañci bhikkhuṃ pesetvā attano santikaṃ pakkosāpetvā “Bhaddāli mā cintayittha, evarūpaṃ nāma hoti”ti evaṃ Satthusantikāpi anuggahaṃ paccāsīsati. Tato “bhikkhusaṃghenaṃ na samassāsito, Satthārāpi”ti cintetvā evamāha.

Atha Bhagavā bhikkhusaṃghopi Satthāpi ovaditabbayuttameva ovadati, na itaranti dassetuṃ **idha Bhaddāli ekaccoti**-ādimāha. Tattha **aññenāññanti**-ādīni Anumānasutte vitthāritāni. **Na sammā vattatī**ti sammā vattampi na vattati. **Na lomāṃ pātetī**ti anulomavatte na vattati, vilomameva gaṇhāti. **Na netthāraṃ vattatī**ti nitthāraṇakavattamhi na vattati, āpattivuṭṭhānatthaṃ turitaturito chandaḃjāto na hoti. **Tatrāti** tasmim tassa dubbacakaraṇe. **Abhiṇhāpattikoti** nirantarāpattiko. **Āpattibahuloti** sāpattikakālovassa bahu, suddho nirāpattikakālo appoti attho. **Na khippameva vūpasammatī**ti khippaṃ na vūpasammati, dīghasuttaṃ hoti.

1. Pavayha pavayha (Sī, Syā)

Vinayadharā pādadhovanakāle āgataṃ “gacchāvuso vattavelā”ti vadanti. Puna kālaṃ maññitvā āgataṃ “gacchāvuso tuyhaṃ vihāraṃ, gacchāvuso sāmaṇerādīnaṃ uddesa dānaṃ, amhākaṃ nhānaṃ, therūpaṭṭhānaṃ, mukhadhovanavelā”ti-ādīni vatvā divasabhāgepi rattibhāgepi āgataṃ uyyojentiyeva. “Kāya velāya bhante okāso bhavissatī”ti vuttepi “gacchāvuso, tvaṃ imameva ṭhānaṃ jānāsi, asuko nāma vinayadharatthero sinehapānaṃ pivati, asuko virecanaṃ kāreti, kasmā turitosī”ti-ādīni vatvā dīghasuttameva karonti.

141. **Khippameva vūpasammatīti** lahuṃ vūpasammati, na dīghasuttaṃ hoti. Ussukkāpanā bhikkhū “āvuso ayaṃ subbaco bhikkhu, janapadavāsino nāma gāmantasenāsane vasanaṭṭhānanisajjanādīni na phāsukāni hoti, bhikkhācāropi dukkho hoti, sīghamassa adhikaraṇaṃ vūpasamemā”ti sannipatitvā āpattito vuṭṭhāpetvā suddhante¹ patiṭṭhāpentī.

142. **Adhiccāpattikoti** kadāci kadāci āpattiṃ āpajjati. So kiñcāpi lajjī hoti pakatatto, dubbacattā panassa bhikkhū tatheva paṭipajjanti.

144. **Saddhāmattakena vahati pemamattakenāti** ācariyupajjhāyesu appamattikāya gehassitasaddhāya appamattakena gehassitapemena yāpeti. Paṭisandhiggahaṇasadisā hi ayaṃ pabbajjā nāma, navapabbajito pabbajjāya guṇaṃ ajānanto ācariyupajjhāyesu pemamattena yāpeti, tasmā evarūpā saṅgaṇhitabbā. Appamattakampi hi saṅgahaṃ labhitvā pabbajjāya ṭhitā abhiññāpattā mahāsamaṇā bhavissanti. Ettakena kathāmaggena “ovaditabbayuttakaṃ ovadanti, na itaran”ti imameva Bhagavatā dassitaṃ.

145. **Aññāya saṅṭhahimsūti** arahatte patiṭṭhahimsu. **Sattesu hāyamānesūhi** paṭipattiyā hāyamānāya sattā hāyanti nāma. **Saddhamme antaradhāyamāneti** paṭipattisaddhamme antaradhāyamāne. Paṭipattisaddhammopi hi paṭipattipūrakesu sattesu asati² antaradhāyati

1. Suddhatte (Sī)

2. Antaradhānesu (Ka)

nāma. **Āsavaṭṭhānīyā**ti āsavā tiṭṭhanti etesūti āsavaṭṭhānīyā. Yesu diṭṭhadhammika samparāyikā parūpavādavipparāyikā saravadhābandhanādayo ceva apāyadukkhavisesabhūtā ca āsavā tiṭṭhantiyeva. Yasmā nesam te kāraṇam hontīti attho. Te āsavaṭṭhānīyā vītikkamadhammā yāva na saṅghe pātubhavanti, na tāva Satthā sāvakanam sikkhāpadaṃ paññapetīti ayamettha yojanā.

Evam akālam dassetvā puna kalam dassetum **yato ca kho Bhaddālīti-**ādīmāha. Tattha **yatoti** yadā, yasmim kāleti vuttam hoti. Sesam vuttānusāreneva veditabbam. Ayam vā ettha saṅkhepattho—yasmim kāle āsavaṭṭhānīyā dhammāti saṅkham gatā vītikkamadosā saṅghe pātubhavanti, tadā Satthā sāvakanam sikkhāpadaṃ paññapeti. Kasmā? Tesamyeva āsavaṭṭhānīyadhammasaṅkhātānam vītikkamadosānam paṭighātāya.

Evam āsavaṭṭhānīyānam dhammānam anuppattiṃ sikkhāpadapaññattiyā akālam, uppattiṅca kālanti vatvā idāni tesam dhammānam anuppattikālaṅca uppattikālaṅca dassetum **na tāva Bhaddālī idhekacceti-**ādīmāha. Tattha **mahattanti** mahantabhāvaṃ. Saṅgho hi yāva na theranavamajjhimanam vasena mahattam patto hoti, tāva senāsānāni pahonti, sāsane ekacce āsavaṭṭhānīyā¹ dhammā na uppajjanti. Mahattam patte pana te uppajjanti, atha Satthā sikkhāpadaṃ paññapeti. Tattha mahattam patte saṅghe paññatta sikkhāpadāni—

“Yo pana bhikkhu anupasaṃpanna uttaridirattatirattam saḥaseyyam kappeyya pācittiyam². Yā pana bhikkhunī anuvassam vuṭṭhāpeyya pācittiyam³. Yā pana bhikkhunī ekavassam dve vuṭṭhāpeyya pācittiyam⁴. Iminā nayena veditabbāni.

Lābhagganti lābhassa aggam. Saṅgho hi yāva na lābhaggapatto hoti, na tāva lābham paṭicca āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Patte pana uppajjanti, atha Satthā sikkhāpadaṃ paññapeti—

1. Senāsane paṭicca āsavaṭṭhānīyā (Si)

3. Vi 2. 449 piṭṭhe.

2. Vi 2. 27 piṭṭhe.

4. Vi 2. 450 piṭṭhe.

“Yo pana bhikkhu acelakassa vā paribbājakassa vā paribbājikāya vā sahatthā khādaniyaṃ vā bhojanīyaṃ vā dadeyya pācittiyaṃ”¹.

Idaṅhi lābhagapatte saṅghe sikkhāpadaṃ paññattaṃ.

Yasagganti yasassa aggaṃ. Saṅgho hi yāva na yasaggapatto hoti, na tāva yasaṃ paṭicca āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Patte pana uppajjanti, atha Satthā sikkhāpadaṃ paññapeti “surāmerayapāne pācittiyaṃ”². Idaṅhi yasaggapatte saṅghe sikkhāpadaṃ paññattaṃ.

Bāhusaccanti bahussutabhāvaṃ. Saṅgho hi yāva na bāhusaccapatto hoti, na tāva āsavaṭṭhānīyā dhammā uppajjanti. Bāhusaccapatte pana yasmā ekaṃ nikāyaṃ dve nikāye pañcapi nikāye uggahetvā ayoniso ummujjamānā puggalā rasena rasaṃ saṃsandetvā uddhammaṃ ubbinayaṃ Satthu sāsanaṃ dīpenti, atha Satthā “yo pana bhikkhu evaṃ vadeyya tathāhaṃ Bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmi³ -pa-. Samaṇuddesopi ce evaṃ vadeyyā”⁴adinā nayena sikkhāpadaṃ paññapeti.

Rattaññutaṃ pattoti ettha rattiyo jānantīti rattaññū. Attano pabbajitadivasato paṭṭhāya bahū rattiyo jānanti, cirapabbajitāti vuttaṃ hoti. Rattaññūnaṃ bhāvaṃ rattaññutaṃ. Tatra rattaññutaṃ patte saṅghe upasenaṃ Vaṅgantaputtaṃ ārabha sikkhāpadaṃ paññattanti veditabbaṃ. So hāyasmā ūnadasavasse bhikkhū upasampādente disvā ekavasso saddhivihārikaṃ upasampādesi. Atha Bhagavā sikkhāpadaṃ paññapesi “na bhikkhave ūnadasavassena upasampādetabbo, yo upasampādeyya āpatti dukkaṭassa”⁵. Evaṃ paññatte sikkhāpade puna bhikkhū “dasavassamhā dasavassamhā”⁶ti bālā abyattā upasampādenti. Atha Bhagavā aparampi sikkhāpadaṃ paññapesi “na bhikkhave bālena abyattena upasampādetabbo, yo upasampādeyya, āpatti dukkaṭassa. Anujānāmi bhikkhave byattena bhikkhunā paṭibaleṇa dasavassena vā atirekadasavassena vā upasampādetun”⁷ti⁵. Iti rattaññutaṃ pattakāle dve sikkhāpadāni paññattāni.

1. Vi 2. 123 piṭṭhe.

2. Vi 2. 146 piṭṭhe.

3. Vi 2. 177 piṭṭhe.

4. Vi 2. 183 piṭṭhe.

5. Vi 3. 75 piṭṭhe.

146. **Ājānīyasūpamaṃ dhammapariyāyaṃ desesinti** taruṇājānīya-upamaṃ katvā dhammaṃ desayim. **Tatrāti** tasmim asaraṇe. **Na kho Bhaddāli eseva hetūti** na esa sikkhāya aparipūrakārībhāvoyeva eko hetu.

147. **Mukhādhāne kāraṇaṃ kāretīti** khalīnabandhādīhi mukhaṭṭhapane sādhukaṃ gīvaṃ paggaṇhāpetuṃ kāraṇaṃ kāreti. **Visūkāyitānīti**-ādīhi visevanācāraṃ kathesi. Sabbāneva hetāni aññamaññavevacanāni. **Tasmim ṭhāneti** tasmim visevanācāre. **Parinibbāyatīti** nibbisevano hoti, taṃ visevanaṃ jahatīti attho. **Yugādhāneti** yugaṭṭhapane yugassa sādhukaṃ gahaṇatthaṃ.

Anukkameti cattāropi pāde ekappahāreneva ukkhipane ca nikkhipane ca. Parasenāya hi¹ āvāṭe ṭhatvā asim gahetvā āgacchantassa assassa pāde chindanti². Tasmim samaye esa ekappahāreneva cattāropi pāde ukkhipissatīti rajjubandhanavidhānena etaṃ kāraṇaṃ karonti. **Maṇḍaleti** yathā asse nisinnoyeva bhūmiyaṃ patitaṃ āvudhaṃ gahetuṃ sakkoti, evaṃ karaṇatthaṃ maṇḍale kāraṇaṃ kāreti. **Khurakāseti** aggaggakhurehi pathavīkamane³. Rattim okkantakaraṇasmiñhi yathā padasaddo na suyati, tadatthaṃ ekasmim ṭhāne saññaṃ datvā aggaggakhurehiyeva gamanaṃ sikkhāpentī. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Javeti** sīghavāhane. “Dhāve”tipi pāṭho⁴. Attano parājaye sati palāyanatthaṃ, paraṃ palāyantaṃ anubandhitvā gahaṇatthañca etaṃ kāraṇaṃ kāreti. **Davatteti** davattāya⁵, yuddhakālasim hi hatthīsu vā koñcanādaṃ karontesu assesu vā hasantesu rathesu vā nighosantesu⁶ yodhesu vā ukkuṭṭhim karo ntesu tassa ravassa abhāyitvā parasenapavesanatthaṃ ayaṃ kāraṇā kariyati⁷.

Rājaguṇeti raññā jānitabbaguṇe. Kūṭakaṇṇarañño kira guḷavaṇṇo nāma asso ahosi. Rājā pācīnadvārena nikkhamitvā Cetiyapabbataṃ

1. Parasenā yahim (Sī)

2. Chindati (Sī)

3. Pathavīkasane (Sī, Syā)

4. Dhāveti sīghajavane, dhavanetipi pāṭho (Sī)

5. Ravattheti ravatthāya (Sī, Syā)

6. Nighātentesu (Sī), nighātentesu (Syā)

7. Idam kāraṇaṃ kariyati (Syā)

gamissāmīti Kalambanadītīram¹ sampatto. Asso tīre thatvā udakam otaritum na icchati, rājā assācariyam āmantetvā “aho tayā asso sikkhāpito udakam otaritum na icchatī”ti āha. Ācariyo “susikkhāpito deva asso, evamassa hi² cittam ‘sacāham udakam otarissāmi, vālam temissati, vāle tinte rañño ange udakam pāteyyā’ti evam tumhākam sarīre udakapātanabhayena na otarati, vālam gaṇhāpethā”ti āha. Rājā tathā kāresi. Asso vegena otarivā pārām gato. Etadattham ayam kāraṇā kariyati. **Rājavamseti** assarājavamse. Vamso ceso³ assarājānam, tathārūpena pahārena chinnabhinnasarīrāpi assāroham parasenāya apātetvā bahi nīharantiyeva. Etadattham kāraṇam kāretīti attho.

Uttame javeti javasampattiyam, yathā uttamajavo hoti, evam kāraṇam kāretīti attho. **Uttame hayeti** uttamahayabhāve, yathā uttamahayo hoti, evam kāraṇam kāretīti attho. Tattha pakatiyā uttamahayova uttamahayakāraṇam arahati, na añño. Uttamahayakāraṇāya eva ca hayo uttamajavam paṭipajjati, na aññoti.

Tatridam vatthu—eko kira rājā ekam sindhavapotakam labhitvā sindhavabhāvam ajānitvāva imam sikkhāpehīti ācariyassa adāsi. Ācariyopi tassa sindhavabhāvam ajānanto tam māsakhādakaghoṭakānam kāraṇāsu upaneti. So attano ananucchavikattā kāraṇam na paṭipajjati. So tam dametum asakkonto “kūṭasso ayam mahārājā”ti vissajjāpesi.

Athekadivasam eko assācariyapubbako daharo upajjhāyassa bhaṇḍakam gahetvā gacchanto tam parikhāpiṭṭhe carantam disvā “anaggho bhante sindhavapotako”ti upajjhāyassa kathesi. Sace rājā jāneyya, maṅgalassam nam kareyyāti. Thero āha “micchādiṭṭhiko tāta rājā appeva nāma Buddhasāsane pasīdeyya rañño kathehī”ti. So gantvā “mahārāja anaggho sindhavapotako atthī”ti kathesi. Tayā

1. Kadambanadītīram (Syā), koḷumbanadītīram (Ka)

2. Etassa hi (Sī, Syā)

3. Heso (Sī, Syā)

diṭṭho tātāti. Āma mahārājāti. Kim laddhum vaṭṭatīti. Tumhākaṃ bhuñjanakasuvaṇṇathāle tumhākaṃ bhuñjanakabhattaṃ tumhākaṃ pivanakaraso tumhākaṃ gandhā tumhākaṃ mālāti. Rājā sabbaṃ dāpesi. Daharo gāhāpetvā agamāsi.

Asso gandhaṃ ghāyitvāva “mayhaṃ guṇajānanaka-ācariyo atthi maññe”ti sīsaṃ ukkhipitvā olokento aṭṭhāsi. Daharo gantvā “bhattaṃ bhuñjā”ti accharaṃ pahari. Asso āgantvā suvaṇṇathāle bhattaṃ bhuñji, rasaṃ pivi. Atha naṃ gandhehi vilimpitvā rājapiḷandhanaṃ piḷandhitvā “purato purato gacchā”ti accharaṃ pahari. So daharassa purato purato gantvā maṅgalassaṭṭhāne aṭṭhāsi. Daharo “ayaṃ te mahārāja anaggho sindhavapotako, imināva naṃ niyāmena katipāhaṃ paṭijaggāpēhī”ti vatvā nikkhami.

Atha katipāhassa accayena āgantvā assassa ānubhāvaṃ passissasi mahārājāti. Sādhu ācariya kuhiṃ ṭhatvā passāmāti. Uyyānaṃ gaccha mahārājāti. Rājā assaṃ gāhāpetvā agamāsi. Daharo accharaṃ paharitvā “etaṃ rukkhaṃ anupariyāhī”ti assassa saññaṃ adāsi. Asso pakkhanditvā rukkhaṃ anuparigantvā āgato. Rājā neva gacchantaṃ na āgacchantam addasa. Diṭṭho te mahārājāti. Na diṭṭho tātāti. Valaṅjakadaṇḍaṃ etaṃ rukkhaṃ nissāya ṭhapethāti vatvā accharaṃ pahari “valaṅjakadaṇḍaṃ gahetvā chī”ti. Asso pakkhanditvā mukhena gahetvā āgato. Diṭṭhaṃ mahārājāti. Diṭṭhaṃ tātāti.

Puna accharaṃ pahari “uyyānassa pākāramatthakena caritvā chī”ti. Asso tathā akāsi. Diṭṭho mahārājāti. Na diṭṭho tātāti. Rattakambalaṃ āharāpetvā assassa pāde bandhāpetvā tatheva saññaṃ adāsi. Asso ullaṅghitvā pākāramatthakena anupariyāyi. Balavatā purisena āviñchana-alātaggisikhā viya uyyānapākāramatthake paññāyittha. Asso gantvā samīpe ṭhito. Diṭṭhaṃ mahārājāti. Diṭṭhaṃ tātāti. Maṅgalapokkharāṇipākāramatthake anupariyāhīti saññaṃ adāsi.

Puna “pokkharāṇiṃ otarivā padumapattesu cārikaṃ carāhī”ti saññaṃ adāsi. Pokkharāṇiṃ otarivā sabbapadumapatte caritvā agamāsi, ekaṃ

pattampi anakkantaṃ vā phālitaṃ vā chinditaṃ vā khaṇḍitaṃ vā nāhosi. Diṭṭhaṃ mahārājāti. Diṭṭhaṃ tātāti. Accharaṃ paharivā taṃ hatthatalaṃ upanāmesi. Dhātupatthaddho laṅghitvā hatthatale aṭṭhāsi. Diṭṭhaṃ mahārājāti. Diṭṭhaṃ tātāti. Evaṃ uttamahayo eva uttamakāraṇāya uttamajavaṃ paṭipajjati.

Uttame sākhalyeti muduvācāya. Muduvācāya hi “tāta tvaṃ mā cintayi, rañño maṅgalasso bhavissasi, rājabhojanādīni labhissasi”ti uttamahayakāraṇaṃ kāretabbo. Tena vuttaṃ “uttame sākhalye”ti.

Rājabhoggoti rañño upabhogo¹. **Rañño aṅganteva saṅkhaṃ gacchatīti** yattha katthaci gacchantena hatthaṃ viya pādaṃ viya anohāyeva gantabbaṃ hoti. Tasmā aṅganti saṅkhaṃ gacchati, catūsu vā senaṅgesu ekaṃ aṅgaṃ hoti.

Asekhāya sammādiṭṭhiyāti arahattaphalasammādiṭṭhiyā. Sammāsaṅkappādayopi taṃsampayuttāva. **Sammāñāṇaṃ** pubbe vuttasammādiṭṭhiyeva. Ṭhapetvā pana aṭṭha phalaṅgāni sesā dhammā **vimuttīti** veditabbā. Sesā sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana desanā ugghaṭitaññūpuggalassa vasena arahattanikūṭaṃ gahetvā niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bhaddālisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Laṭukikopamasuttavaṇṇanā

148. **Evaṃ me sutanti** Laṭukikopamasuttaṃ. Tattha **yena so vanasaṅḍoti** ayampi Mahā-udāyitthero Bhagavatā saddhimyeva piṇḍāya pavisitvā saddhiṃ paṭikkami. Tasmā yena so Bhagavatā upasaṅkamanto² vanasaṅḍo tenupasaṅkamīti veditabbo. **Apahattāti** apahārako. **Upahattāti** upahārako. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasaṃpattito vuṭṭhito.

1. Sambhogo (Ka)

2. Upasaṅkamito (?)

149. **Yaṃ Bhagavāti** yasmiṃ samaye Bhagavā. **Īṅhāti** āṇattiyāṃ nīpāto. **Aññathattanti** cittassa aññathattaṃ. Tañca kho na Bhagavantaṃ paṭicca, evarūpaṃ pana paṇītabhojanaṃ alabhantā kathaṃ yāpessāmāti evaṃ paṇītabhojanaṃ paṭicca ahoṣīti veditabbaṃ. **Bhūtapubbanti** iminā rattibhojanassa paṇītabhāvaṃ dasseti. **Sūpeyyanti** sūpena upanetabbaṃ macchamaṃsakalīrādi. **Samaggā bhuñjissāmāti** ekato bhuñjissāma. **Saṅkhatiyoti** abhisaṅkhārikakhādanīyāni. **Sabbā tā rattinti** sabbā tā saṅkhatiyō rattim̐ yeva honti, divā pana appā parittā thokikā hontīti. Manussā hi divā yāgukaññiyādīhi yāpetvāpi rattim̐ yathāsatti yathāpaṇītameva bhuñjanti.

Puna **bhūtapubbanti** iminā rattim̐ vikālabhojane ādinavaṃ dasseti. Tattha **andhakāratimisāyanti** bahalandhakāre. **Māṇavehīti** corehi. **Katakammehīti** katacorakammehi. Corā kira¹ katakammā yaṃ nesaṃ devataṃ āyācitvā kammaṃ nipphannaṃ, tassa upahāratthāya manusse māretvā galalohitādīni gaṇhanti. Te aññesu manussesu māriyamānesu kolāhalā uppajjissanti, pabbajitaṃ pariyesanto nāma natthīti maññamānā bhikkhū gahetvā mārenti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Akatakammehīti** aṭavito gāmaṃ āgamanakāle kammanipphannatthaṃ puretaraṃ balikammaṃ kātukāmehi. **Asaddhammena nimantetīti** “chi bhikkhu ajjekarattim̐ idheva bhuñjitvā idha vasitvā sampattim̐ anubhavitvā sve gamissasī”ti methunadhammena nimanteti.

Puna **bhūtapubbanti** iminā attanā diṭṭhakāraṇaṃ katheti. **Vijjantarikāyāti** vijjuvijjotanakkhaṇe. **Vissaramakāsīti** mahāsaddamakāsī. **Abhummeti** bhū’ti vaḍḍhi, abhū’ti avaḍḍhi, vināso mayhanti attho. **Pisāco vata manti** pisāco maṃ khāditaṃ āgato vata. **Ātumārī mātumārīti**² ettha **ātūti** pitā, **mātūti** mātā. Idaṃ vuttaṃ hoti—yassa pitā vā mātā vā atthi, taṃ mātāpitāro amhākaṃ puttakoti yathā tathā vā uppādetvā yaṃkiñci khādanīyabhojanīyaṃ datvā ekasmiṃ ṭhāne sayāpentī. So evaṃ rattim̐ piṇḍāya na carati. Tuyhaṃ pana mātāpitāro matā maññe, tena evaṃ carasīti.

1. Te kira (Sī, Syā)

2. Ātumātumārīti (Ka)

150. **Evamevā**ti evameva kiñci ānisaṃsaṃ aṇassantā nikkāraṇeneva evamāhaṃsūti garahanto āha. Tattha **āhaṃsūti** vadanti. **Kiṃ panimassā**ti imassa appamattakassa hetu kiṃ vattabbaṃ nāma, nanu aṇassantena viya asuṇantena viya bhavitabbanti. **Oramattakassā**ti parittamattakassa. **Adhisallikhatevāyanti** ayaṃ samaṇo navanītaṃ pisanto viya¹ padumaṇālasuttaṃ kakacena okkantanto viya atisallekhati, ativāyāmaṃ karoti. **Sikkhākāmā**ti Sāriputtamoggallānādayo viya sikkhākāmā, tesu ca appaccayaṃ upaṭṭhapenti. Tesaṃhi evaṃ hoti “sace ete ‘appamattakaṃ etaṃ, haratha Bhagavā’ti vadeyyuṃ, kiṃ Satthā na hareyya. Evaṃ pana avatvā Bhagavantaṃ parivāretvā nisinnā ‘evaṃ Bhagavā, sādhu Bhagavā, paññapetha Bhagavā’ti atirekataraṃ ussāhaṃ paṭilabhanti”ti. Tasmā tesu appaccayaṃ upaṭṭhapenti.

Tesanti tesam ekaccānaṃ moghapurisānaṃ. **Tanti** taṃ appamattakaṃ pahā tabbaṃ. **Thūlo kaliṅgaroti** gale baddhaṃ mahākaṭṭhaṃ viya hoti. **Laṭukikā sakuṇikā**ti cātakasakuṇikā². Sā kira ravasataṃ ravitvā naccasataṃ naccitvā sakiṃ gocaraṃ gaṇhāti. Ākāsaṭo bhūmiyaṃ patiṭṭhitaṃ pana naṃ diṣvā vacchapālakādayo kīlanatthaṃ pūtilatāya bandhanti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Āgametī**ti upeti. **Tañhi tassā**ti taṃ pūtilatābandhanaṃ tassā appasarīratāya ceva appathāmatāya ca balavabandhanaṃ nāma, mahantaṃ nāḷikerarajju viya ducchiḷḷaṃ hoti. **Tesanti** tesam moghapurisānaṃ saddhā mandatāya ca paññāmandatāya ca balavaṃ bandhanaṃ nāma, dukkaṭavattthumattakampi mahantaṃ pārājikavatthu viya duppajahaṃ hoti.

151. Sukkapakkhe **pahātabbassā**ti kiṃ imassa appamattakassa pahātabbassa hetu Bhagavatā vattabbaṃ atthi, yassa no Bhagavā pahānamāha. Nanu evaṃ Bhagavato adhippāyaṃ ñatvāpi pahātabbamevāti attho. **Appossukkā**ti anussukkā. **Pannalomā**ti patitalomā, na tassa pahātabbabhayena uddhaggalomā. **Paradattavuttā**ti³ parehi dinnavuttino, parato laddhena yāpentāti attho. **Migabhūtena cetasā viharantī**

1. Pivanto viya (Syā)

2. Vātakasakuṇikā (Syā), vātasakuṇikā (Sī)

3. Paradavuttāti (Sī, Syā)

apaccāsīsanapakkhe ʒhitā hutvā viharanti. Migo hi pahāraṃ labhitvā manussāvāsaṃ gantvā bhesajjaṃ vā vaṇatelaṃ vā labhissāmīti ajjhāsayaṃ akatvā pahāraṃ labhitvāva agāmakam araṇṇaṃ pavisitvā pahaṭaṭṭhānaṃ¹ heṭṭhā katvā nipatitvā phāsubhūtakāle uṭṭhāya gacchati. Evaṃ migā apaccāsīsanapakkhe ʒhitā. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “migabhūtena cetasā viharanti”ti. **Taṇhi tassāti** taṃ varattabandhanaṃ tassa hatthināgassa mahāsarīratāya ceva mahāthāmatāya ca dubbalabandhanaṃ nāma. Pūtilatā viya suchijjaṃ hoti. **Tesaṃ tanti** tesaṃ tā kulaputtānaṃ saddhāmahantatāya ca paññāmahantatāya ca mahantaṃ pārājikavatthupi dukkaṭavattumattakaṃ viya suppajahaṃ hoti.

152. **Daliddoti** dāliddiyena² samannāgato. **Assakoti** nissako³. **Anāḷiyoti** anaḷḍho. **Agārakanti** khuddakagehaṃ. **Oluggavilugganti** yassa gehayaṭṭhiyo⁴ piṭṭhivaṃsato muccitvā maṇḍale laggā, maṇḍalato muccitvā bhūmiyaṃ laggā. **Kākātidāyinti** yattha kiṅcideva bhuñjissāmāti anto nisinnakāle visuṃ dvārakiccaṃ nāma natthi, tato tato kākā pavisitvā parivārenti. Sūrakākā hi palāyanakāle ca yathāsammukhaṭṭhānēna nikkhamitvā palāyanti. **Naparamarūpanti** na puññavantānaṃ gehaṃ viya uttamarūpaṃ. **Kaḷopikāti**⁵ vilivamaṅcako. **Oluggaviluggāti** oṇatuṇṇatā. **Dhaññasamavāpakanti** dhaññaṅca samavāpakaṅca. Tattha **dhaññaṃ** nāma kudrūsako. **Samavāpakanti** lābubija kumbhaṇḍabijakādi bijajātaṃ. **Naparamarūpanti** yathā puññavantānaṃ gandhasālibijādi parisuddhaṃ bijaṃ, na evarūpaṃ. **Jāyikāti** kapaṇajāyā. **Naparamarūpāti** pacchisīsā lambatthānī mahodarā pisācā viya bībhacchā⁶. **Sāmaññanti** samaṇabhāvo. **So vatassaṃ, yohanti** so vatāhaṃ puriso nāma assaṃ, yo kesamassuṃ ohāretvā pabbajeyyanti.

So na sakkuṇeyyāti so evaṃ cintetvāpi gehaṃ gantvā “pabbajjā nāma lābhagarukā dukkarā durāsadā, sattapi aṭṭhapi gāme piṇḍāya caritvā yathādhoteṇeva pattena āgantabbampi hoti, evaṃ yāpetuṃ

1. Pahāraṭṭhānaṃ (Syā, Ka)

3. Nisako (Ka), niyasako (Syā)

5. Kaḷopikāti (Syā, Ka)

2. Daliddiyena (Si)

4. Gehasandhiyo (Syā)

6. Vigacchā (Ka)

asakkontassa me puna āgatassa vasanaṭṭhānaṃ icchitabbaṃ,
 tiṇavallidabbasambhārā nāma dussamodhāniyā, kinti karomī”ti vīmaṃsati.
 Athassa taṃ agāraṃ Vejayantapāsādo viya upaṭṭhāti. Athassa khaṭṭopikaṃ
 oloketvā “mayi gate imaṃ visaṅkharitvā uddhanālātaṃ karissanti, puna
 aṭṭanipādavilīvādīni laddhabbāni honti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā
 sirisayanaṃ viya upaṭṭhāti. Tato dhaññaṃ kumbhiṃ oloketvā “mayi gate ayaṃ
 gharaṇī imaṃ dhaññaṃ tena tena saddhiṃ bhuñjissati. Puna āgatena
 jīvitavutti nāma laddhabbā hoti, kinti karissāmī”ti cinteti. Athassa sā
 aḍḍhateḷasāni koṭṭhāgārasatāni viya upaṭṭhāti. Tato mātuḡāmaṃ oloketvā
 “mayi gate imaṃ hatthigopako vā assagopako vā yo koci palobhessati, puna
 āgatena bhattapācikaṃ nāma laddhabbā hoti, kinti karissāmī”ti cinteti.
 Athassa sā rūpinī devī viya upaṭṭhāti. Idaṃ sandhāya “so na sakkuṇeyyā”ti-
 ādi vuttaṃ.

153. **Nikkhagaṇānanti** suvaṇṇanikkhasatānaṃ. **Cayoti** santānato
 katasannicayo. **Dhaññaḡagaṇānanti** dhaññasakaṭasatānaṃ.

154. **Cattārome Udāyi puggalāti** idha¹ kiṃ dasseti? Heṭṭhā “te tañceva
 pajahanti, te tañceva nappajahanti”ti pajahanakā ca appajahanakā ca
 rāsivasena dassitā, na pāṭiyekkaṃ vibhattā. Idāni yathā nāma
 dabbasambhāratthaṃ gato puriso paṭipāṭiyā rukkhe chinditvā puna nivattitvā
 vaṅkaṅca pahāya² kamme upanetabbayuttakameva gaṇhāti, evameva
 appajahanake chaḍḍetvā abbohārike katvā pajahanakapuggalā cattāro hontīti
 dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Upadhipahānāyāti khandhupadhikilesupadhi-
 abhisāṅkhārupadhikāmaguṇūpadhīti imesaṃ upadhīnaṃ pahānāya.
Upadhipaṭisaṃyuttāti upadhi-anudhāvanakā. **Sarasaṅkappāti** ettha saranti
 dhāvanti sarā. Saṅkappentīti saṅkappā. Padadvayenapi vitakkāyeva vuttā.
Samudācaranti abhibhavanti ajjhottharivā vattanti. **Samyuttoti** kilesehi
 saṃyutto. **Indriyavemattatāti**

1. Idaṃ (Ka)

2. Chinditvā pahāya (Sī, Syā)

indriyanānattatā. **Kadāci karahacīti** bahukālaṃ vītivattetvā. **Satisammosāti** satisammosena. **Nipātoti** ayokaṭāhamhi patanaṃ. Ettāvatā “nappajahati, pajahati, khippaṃ pajahatī”ti tayo rāsayo dassitā. Tesu cattāro janā nappajahanti nāma, cattāro pajahanti nāma, cattāro khippaṃ pajahanti nāma.

Tattha puthujjano sotāpanno sakadāgāmī anāgāmīti ime cattāro janā nappajahanti nāma. Puthujjanādayo tāva mā pajahantu, anāgāmī kathaṃ na pajahatīti. Sopi hi yāvadevassa bhavalobho atthi, tāva ahosukhaṃ ahosukhanti abhinandati. Tasmā nappajahati nāma. Eteyeva pana cattāro janā pajahanti nāma. Sotāpannādayo tāva pajahantu, puthujjano kathaṃ pajahatīti. Āraddhavipassako hi satisammosena sahasā kilese uppanne “mādisassa nāma bhikkhuno kileso uppanno”ti saṃvegaṃ katvā vīriyaṃ paggayha vipassanaṃ vaḍḍhetvā maggena kilese samugghāteti. Iti so pajahati nāma. Teyeva cattāro khippaṃ pajahanti nāma. Tattha imasmiṃ sutte, Mahāhatthipadopame¹, Indriyabhāvane²ti imesu suttesu kiñcāpi tatiyavāro gahito, pañho pana dutiyavāreneva kathitoti veditabbo.

Upadhi dukkhassa mūlanti ettha pañca khandhā upadhi nāma. Taṃ dukkhassa mūlanti iti viditvā kilesupadhinā nirupadhi hoti, niggahaṇo nittaṇhoti attho. **Upadhisaṅkhaye vimuttoti** taṇhakkhaye nibbāne ārammaṇato vimutto.

155. Evaṃ cattāro puggale vitthāretvā idāni ye pajahanti, te “ime nāma ettake kilese pajahanti”. Ye nappajahanti, tepi “ime nāma ettake kilese nappajahanti”ti dassetuṃ **pañca kho ime Udāyi kāmagaṇāti**-ādimāha. Tattha **milhasukhanti** asucisukhaṃ. **Anariyasukhanti** anariyehi sevitāsukhaṃ. **Bhāyitabbanti** etassa sukhasa paṭilābhatopi vipākatopi bhāyitabbaṃ. **Nekhammasukhanti** kāmato nikkhantasukhaṃ. **Pavivekasukhanti** gaṇatopi kilesatopi pavivittāsukhaṃ. **Upasamasukhanti** rāgādivūpasamatthāya sukhaṃ. **Sambodhasukhanti** maggasaṅkhātassa sambodhassa

1. Ma 1. 232 piṭṭhe.

2. Ma 3. 347 piṭṭhe.

nibbattanatthāya sukhaṃ. **Na bhāyitabbanti** etassa sukhasa paṭilābhatopi vipākatopi na bhāyitabbaṃ, bhāvetabbamevetam.

156. **Iñjitasmiṃ vadāmīti** iñjanaṃ calanaṃ phandananti vadāmi. **Kiñca tattha iñjitasminti** kiñca tattha iñjitaṃ. **Idaṃ tattha iñjitasminti** ye ete aniruddhā vitakkavicārā, idaṃ tattha iñjitaṃ. Dutiyatatiyajjhānesupi eseva nayo. **Aniñjitasmiṃ vadāmīti** idaṃ catutthajjhānaṃ aniñjanaṃ acalanaṃ nipphandananti vadāmi.

Analanti vadāmīti akattabba-ālayanti vadāmi, taṇhālayo ettha na uppādetabboti dasseti. Atha vā analaṃ apariyattaṃ¹, na ettāvataḥ alametanti sanñiṭṭhānaṃ kātābanti vadāmi. **Nevasaññānāsaññāyatanassāpīti** evarūpāyapi santāya samāpattiyā pahānameva vadāmi. **Aṇuṃ vā thūlaṃ vāti** khuddakaṃ vā mahantaṃ vā appasāvajjaṃ vā mahāsāvajjaṃ vā. Sesam sabbattha uttānameva. Desanā pana neyyapuggalassa vasena arahattanikūṭeneva niṭṭhāpitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Laṭukikopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Cātumasuttavaṇṇanā

157. **Evaṃ me sutanti** Cātumasuttaṃ. Tattha **Cātumāyanti** evarānāmake gāme. **Pañcamattāni bhikkhusatānīti** adhunā pabbajitānaṃ bhikkhūnaṃ pañca satāni. Therā kira cintesuṃ “ime kulaputtā Dasabalaṃ adisvāva pabbajitā, etesaṃ Bhagavantaṃ dassessāma, Bhagavato santike dhammaṃ sutvā attano attano² yathā-upanissayena patiṭṭhahissanti”ti. Tasmā te bhikkhū gahetvā āgatā. **Paṭisammōdamānāti**³ “kaccāvuso khamaṇīyaṃ”ti-ādiṃ paṭisanthārakathaṃ kurumānā. **Senāsanāni paññāpayamānāti** attano attano ācariyupajjhāyānaṃ vasanaṭṭhānāni pucchitvā dvāravātapānāni vivaritvā mañcapīṭhakaṭasārakādīni nīharitvā papphotetvā yathāṭṭhāne saṅghāpayamānā. **Pattacīvarāni paṭisāmayamānāti** bhante

1. Apariyantaṃ (Sī, Syā) 2. Attano (Sī, Syā) 3. Sammodamānāti (Sī, Syā, Ka)

idaṃ me pattāṃ ṭhapetha, idaṃ cīvaraṃ, idaṃ thālakāṃ, idaṃ udakatumbāṃ, imaṃ kattarayaṭṭhinti evaṃ samaṇaparikkhāre saṅgopayamānā.

Uccāsaddā mahāsaddāti uddhaṃ uggatattā uccaṃ, patthaṭattā mahantaṃ avinibbhogasaddaṃ karontā. **Kevaṭṭā maññe macchavilopeti** kevaṭṭānaṃ macchapacchiṭhapitaṭṭhāne mahājano sannipatitvā “idha aññaṃ ekaṃ macchaṃ dehi, ekaṃ macchaphālaṃ dehi, etassa te mahā dinno, mayhaṃ khuddako”ti evaṃ uccāsaddaṃ mahāsaddaṃ karonti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Macchagahaṇatthaṃ jāle pakkhittepi tasmim̃ ṭhāne kevaṭṭā ceva aññe ca “paviṭṭho na paviṭṭho, gahito na gahito”ti mahāsaddaṃ karonti. Tampi sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Paṇāmemīti** nīharāmi. **Na vo mama santike vattabbanti** tumhe mādisassa Buddhassa vasanaṭṭhānaṃ āgantvā evaṃ mahāsaddaṃ karotha, attano dhammatāya vasantā kiṃ nāma sārappaṃ karissatha, tumhādisānaṃ mama santike vasanakiccaṃ natthīti dīpeti. Tesu ekabhikkhupi “Bhagavā tumhe mahāsaddamattakena amhe paṇāmethā”ti vā aññaṃ vā kiñci vattum̃ nāsakkhi, sabbe Bhagavato vacanaṃ sampaṭicchantā “evaṃ bhante”ti vatvā nikkhamiṃsu. Evaṃ pana tesāṃ ahosi “mayāṃ Satthāraṃ passissāma, dhammakathaṃ sossāma, Satthu santike vasissāmāti āgatā. Evarūpassa pana garuno Satthu santikaṃ āgantvā mahāsaddaṃ karimhā, amhākameva dosoyaṃ, paṇāmitamhā, na no laddhaṃ Bhagavato santike vatthum̃, na suvaṇṇavaṇṇasarīraṃ oloketum̃, na madhurassarena dhammaṃ sotun”ti. Te balavadomanassajātā hutvā pakkamiṃsu.

158. **Tenupasaṅkamīṃsūti** te kira Sakyā āgamanasamayepi te bhikkhū tattheva nisinnā passīṃsu. Atha nesaṃ etadahosi “kiṃ nu kho ete bhikkhū pavisitvāva paṇivattā, jānissāma taṃ kāraṇaṃ”ti cintetvā yena te bhikkhū tenupasaṅkamīṃsu. **Handāti** vavassaggatthe¹ nipāto. **Kahaṃ pana tumheti** tumhe idāneva āgantvā kahaṃ gacchatha, kiṃ tumhākaṃ koci upaddavo, udāhu Dasabalassāti. Tesāṃ pana bhikkhūnaṃ “āvuso² mayāṃ Bhagavantaṃ dassanāya āgatā, diṭṭho no Bhagavā, idāni attano vasanaṭṭhānaṃ gacchāmā”ti kiñcāpi evaṃ vacanaparihāro atthi, evarūpaṃ pana

1. Vacasāyatthe (Syā)

2. Āmāvuso (Sī)

lesakappaṃ akatvā yathābhūtaṃ eva ārocetvā **Bhagavatā kho āvuso bhikkhusaṃgho paṇāmitoti** āhaṃsu. Te pana rājāno sāsane dhuravahā, tasmā cintesuṃ “dvīhi aggasāvakehi saddhiṃ pañcasu bhikkhusatesu gacchantesu Bhagavato pādāmūlaṃ vigacchissati, imesaṃ nivattanākāraṃ karissāmā”ti. Evaṃ cintetvā **tena hāyasmantoti**-ādimāhaṃsu. Tesupi bhikkhūsu “mayāṃ mahāsaddamattakena paṇāmitā, na mayāṃ jīvitūṃ asakkontā pabbajitā”ti ekabhikkhupi paṭippharito nāma nāhosi, sabbe pana samakaṃyeva “evamāvuso”ti sampaṭicchimsu.

159. **Abhinandatūti** bhikkhusaṃghassa āgamaṇaṃ icchanto abhinandatu. **Abhivadatūti** etu bhikkhusaṃghoti evaṃ cittaṃ uppādetto abhivadatu. **Anuggahitoti** āmisānuggahena ca dhammānuggahena ca anuggahito. **Aññathattanti** Dasabalassa dassanaṃ na labhāmāti pasādaññathattaṃ bhaveyya. **Vipariṇāmoti** pasādaññathattena vibbhamaṇānaṃ vipariṇāmaññathattaṃ bhaveyya. **Bijānaṃ taruṇānanti** taruṇasassānaṃ. **Siyā aññathattanti** udakavāraṅkāle udakaṃ alabhantaṇaṃ milātabhāvena aññathattaṃ bhaveyya, sussitvā milātabhāvaṃ āpajjanaṃ vipariṇāmo bhaveyya. Vacchakassa pana khīrapipāsāya sussaṇaṃ aññathattaṃ nāma, sussitvā kālakiriyaṃ vipariṇāmo nāma.

160. **Pasādīto Bhagavāti** thero kira tattha nisinnova dibbacakkhunā brahmānaṃ āgataṃ addasa, dibbāya sotadhātuyā ca āyācanasaddaṃ suṇi, cetopariyañāṇena Bhagavato pasannabhāvaṃ aññāsi. Tasmā “kañci bhikkhuṃ pesetvā pakkosiyamānaṇaṃ gamaṇaṃ nāma na phāsukaṃ, yāva Satthā na peseti, tāvadeva gamissāmā”ti maññamāno evamāha. **Apossukkoti** aññesu kiccesu anussukko hutvā.

Diṭṭhadhammasukhavihāranti phalasaṃpattivihāraṃ anuyutto maññe Bhagavā viharitukāmo, so idāni yathāruciyaṃ viharissatīti evaṃ me ahoṣīti vadati. **Mayampi dānīti** mayāṃ paraṃ ovadamānā viharato nikkadḍhitā, kiṃ amhākaṃ parovādena. Idāni mayampi diṭṭhadhammasukhavihāreṇeva viharissāmāti dīpeti. Thero imasmiṃ ṭhāne viraddho attano bhārabhāvaṃ na aññāsi. Ayaṃ hi bhikkhusaṃgho dvinnampi mahātherānaṃ bhāro,

tena naṃ paṭisedhento Bhagavā **āgamehī**ti-ādimāha. Mahāmogallānatthero pana attano bhārabhāvaṃ aññāsi. Tenassa Bhagavā sādhu-kāraṃ adāsi.

161. **Cattārimāni bhikkhaveti** kasmā arabhi? Imasmiṃ sāsane cattāri bhayāni. Yo tāni abhīto hoti, so imasmiṃ sāsane patiṭṭhātuṃ sakkoti. Itaro pana na sakkotīti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **udakorohanteti** udakaṃ orohante puggale. **Kumbhīlabhayanti** saṃsumārabhayaṃ. **Susukābhayanti** caṇḍamacchabhayaṃ.

162. **Kodhupāyāsassetam adhivacananti** yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo ūmīsu osīditvā marati, evaṃ imasmiṃ sāsane kodhupāyāse osīditvā vibbhamati. Tasmā kodhupāyāso “ūmibhayan”ti vutto.

163. **Odarikattassetam adhivacananti** yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo kumbhīlena khādito marati, evaṃ imasmiṃ sāsane odarikattena khādito vibbhamati. Tasmā odarikattam “kumbhīlabhayan”ti vuttam.

164. **Arakkhiteneva kāyenāti** sīsappacālakādīkaraṇena arakkhitakāyo hutvā. **Arakkhitāya vācāyāti** duṭṭhullabhāsanādivasena arakkhitavāco hutvā. **Anupaṭṭhitāya satiyāti** kāyagatāsatiṃ anupaṭṭhāpetvā. **Asaṃvutehī**ti apihitehi. **Pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacananti** yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo āvaṭṭe nimujjivā marati, evaṃ imasmiṃ sāsane pabbajito pañcakāmaguṇāvaṭṭe nimujjivā vibbhamati. Tasmā pañca kāmaguṇā “āvaṭṭabhayan”ti vuttā.

165. **Anuddhamsetīti** kilameti milāpeti. **Rāgānuddhamsenāti** rāgānuddhamsitena. **Mātugāmassetaṃ adhivacananti** yathā hi bāhiraṃ udakaṃ otiṇṇo caṇḍamaccham āgamma laddhappahāro marati, evaṃ imasmiṃ sāsane mātugāmaṃ āgamma uppannakāmarāgo vibbhamati. Tasmā mātugāmo “susukābhayan”ti vutto.

Imāni pana cattāri bhayāni bhāyivā yathā udakaṃ anorohantassa udakaṃ nissāya ānisaṃso natthi, udakapipāsāya pipāsito ca¹ hoti rajojallena kiliṭṭhasarīro ca², evamevaṃ imāni cattāri bhayāni bhāyivā sāsane apabbajantassāpi imaṃ sāsanaṃ nissāya ānisaṃso natthi, taṇhāpipāsāya pipāsito ca hoti kilesarajena saṃkiliṭṭhacitto ca. Yathā pana imāni cattāri bhayāni abhāyivā udakaṃ orohantassa vuttappakāro ānisaṃso hoti, evaṃ imāni abhāyivā sāsane pabbajitassāpi vuttappakāro ānisaṃso hoti. Thero panāha “cattāri bhayāni bhāyivā udakaṃ anotaranto sotam chinditvā paratīraṃ pāpuṇitum na sakkoti, abhāyivā otaranto sakkoti, evamevaṃ bhāyivā sāsane apabbajantopi taṇhāsotam chinditvā nibbānapāraṃ daṭṭhum na sakkoti, abhāyivā pabbajanto pana sakkoti”ti. Sesam sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana desanā neyyapuggalassa vasena niṭṭhāpitāti³.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cātumasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Naḷakapānasuttavaṇṇanā

166. **Evaṃ me sutanti** Naḷakapānasuttaṃ. Tattha **Naḷakapāneti** evaṃnāmake gāme. Pubbe kira amhākaṃ bodhisatto vānarayoniyaṃ nibbatto, mahākāyo kapirājā anekavānarahassaparivuto pabbatapāde vicarati. Paññavā kho pana hoti mahāpuñño⁴. So parisam evaṃ ovadati “imasmim pabbatapāde tātā visaphalāni nāma honti, amanussapariggahitā pokkharāṇiyo nāma honti, tumhe pubbe khāditapubbāneva phalāni khādatha, pītapubbāneva pānīyāni ca pivatha, ettha vo maṃ paṭipucchitabbakiccaṃ natthi, akhāditapubbāni pana phalāni apītapubbāni ca pānīyāni maṃ apucchitvā mā khādittha mā pivitthā”ti.

1. Pipāsito vā (Sī)

2. Kiliṭṭhasarīro vā (Sī)

3. Niṭṭhitāti (Sī, Syā)

4. Mahāpañño (Sī, Syā)

Te ekadivasam caramānā aññam pabbatapādam gantvā gocaram gahetvā pānīyam oloketā ekam amanussapariggahitam pokkharāṇim disvā sahasā apivivā samantā parivāretvā mahāsattassa āgamanam olokayamānā nisīdimṃsu. Mahāsatto āgantvā “kim tātā pānīyam na pivathā”ti āha. Tumhākam āgamanam olokemāti. Sādhu tātāti samantā padam pariyesamāno otiṇṇapadamyeva addasa, na uttiṇṇapadam, disvā saporissayāti aññāsi. Tāvadeva ca tattha abhinibbatta-amanusso udakam dvedhā katvā utthāsi setamukho nīlakucchi rattahatthapādo mahādāṭhiko vaṅkadāṭho virūpo bībhaccho udakarakkhaso, so evamāha “kasmā pānīyam na pivatha, madhuram udakam pivatha, kim tumhe etassa vacanam suṇāthā”ti. Mahāsatto āha “tvaṃ idha adhivattho amanusso”ti. Āmāhanti. Tvaṃ idha otiṇṇe labhasīti. Āma labhāmi, tumhe pana sabbe khādissāmīti. Na sakkhissasi yakkhāti. Pānīyam pana pivissathāti. Āma pivissāmāti. Evam sante ekopi vo na muccissatīti. Pānīyaṅca pivissāma, na ca te vasam gamissāmāti ekanālam āharāpetvā koṭiyam gahetvā dhami, sabbo¹ ekacchiddo ahosi, tīre nisīditvāva pānīyam pivi, sesavānarānam pāṭiyekke naḷe āharāpetvā dhamitvā adāsi. Sabbe yakkhassa passantasseva pānīyam pivimṃsu. Vuttampi cetam—

“Disvā padamanuttiṇṇam, disvāno’ taritam padam.

Naḷena vārim pissāma², neva maṃ tvaṃ vadhissasi”ti³.

Tato paṭṭhāya yāva ajjadivasā tasmim thāne naḷa ekacchiddāva honti. Iminā hi saddhim imasmim kappe **cattāri kappatthiyapāṭihāriyāni** nāma—cande sasabimbam, Vaṭṭakajātakamhi saccakiriyatthāne aggissa gamanupacchedo, Ghaṭṭikārakumbhakārassa mātāpitūnam vasanaṭṭhāne devassa avassanam, tassā pokkharāṇiyā tīre naḷānam ekacchiddabhāvoti. Iti sā pokkharāṇi naḷena pānīyassa pītattā **Naḷakapānāti** nāmam labhi. Aparabhāge tam pokkharāṇim nissāya gāmo patiṭṭhāsi, tassāpi **Naḷakapānanteva** nāmam jātam. Tam sandhāya vuttam “Naḷakapāne”ti. **Palāsavaneti** kimsukavane.

1. Pabbo (Ka)

2. Pivissāma (Sī, Syā), pāyāmi (Ka)

3. Khu 5. 5 piṭṭhe.

167. **Taggha mayaṃ bhanteti** ekaṃseneva mayaṃ bhante abhiraṭā. Aññepi ye tumhākaṃ sāsane abhiraṃanti, te amhehi sadisāva hutvā abhiraṃanti dīpentī.

Neva rājābhiniṭāti-ādīsu eko rañño aparādham katvā palāyati, rājā kuhiṃ bho asukoti. Palāto devāti. Palātaṭṭhānepi me na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyāti vadati. Tassa kocideva suhado gantvā taṃ pavattiṃ ārocetvā tvaṃ sace jīvitumicchasi, pabbajāhīti. So pabbajitvā jīvitaṃ rakkhamāno carati. Ayaṃ **rājābhiniṭo** nāma.

Eko pana corānaṃ mūlaṃ chindanto carati. Corā sutvā “purisānaṃ atthikabhāvaṃ na jānāti, jānāpessāma na”ti vadanti. So taṃ pavattiṃ sutvā palāyati. Corā palātoti sutvā “palātaṭṭhānepi no na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyā”ti vadanti. So taṃ pavattiṃ sutvā pabbajati. Ayaṃ **corābhiniṭo** nāma.

Eko pana bahuṃ iṇaṃ khāditvā tena iṇena aṭṭo pīlito tamhā gāmā palāyati. Iṇasāmikā sutvā “palātaṭṭhānepi no na muccissati, sace pana pabbajeyya, mucceyyā”ti vadanti. So taṃ pavattiṃ sutvā pabbajati. Ayaṃ **iṇaṭṭo** nāma.

Rājabhayādīnaṃ pana aññatarena bhayena bhīto aṭṭo āturo hutvā nikkhamma pabbajito **bhayaṭṭo** nāma. Dubbhikkhādīsu jīvituṃ asakkoṇto pabbajito **ājīvikāpakato** nāma, ājīvikāya pakato abhibhūtoti attho. Imesu pana ekopi imehi kāraṇehi pabbajito nāma natthi, tasmā “neva rājābhiniṭā”ti-ādīmāha.

Vivekanti vivicca vivitto hutvā. Idaṃ vuttaṃ hoti—yaṃ kāmehi ca akusaladhammehi ca vivittena paṭhamadutiyaṃ jhānaśākhātaṃ pītisukhaṃ adhigantabbaṃ, sace taṃ vivicca kāmehi vivicca akusalehi dhammehi pītisukhaṃ nādhigacchati, aññaṃ vā upari dvinnaṃ jhānaṃ catunnaṅga maggānaṃ vasena santataṃ sukhaṃ nādhigacchati, tassa ime abhijjhādayo cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti. Tattha **aratī**ti adhikusalesu dhammesu ukkaṇṭhitatā. **Tandī**ti ālasiyabhāvo. Evaṃ yo pabbajitvā pabbajitakiccaṃ kātum na sakkoti, tassa ime satta pāpadhammā

uppajjitvā cittaṃ pariyādiyantīti dassetvā idāni yassa te dhammā cittaṃ pariyādāya tiṭṭhanti, soyeva samaṇakiccampi kātuṃ na sakkotīti puna **vivekaṃ anuruddhā -pa- aññaṃ vā tato santataranti** āha.

Evam kaṇhapakkhaṃ dassetvā idāni teneva nayena sukkapakkhaṃ dassetuṃ puna **vivekanti**-ādīmāha. Tassattho vuttanayeneva veditabbo.

168. **Saṅkhāyāti** jānitvā. **Ekanti** ekaccaṃ. **Paṭisevatīti** sevitabbayuttakaṃ sevati. Sesapadesupi eseva nayo. **Upapattīsu byākarotīti** sappaṭisandhike tāva byākarotu, appaṭisandhike kathaṃ byākarotīti. Appaṭisandhikassa puna bhava paṭisandhi natthīti vadanto upapattīsu byākaroti nāma.

Janakuhanatthanti janavimhāpanatthaṃ. **Janalapanatthanti** mahājanassa upalāpanatthaṃ. **Na iti maṃ jano jānātūti** evaṃ maṃ mahājano jānissati, evaṃ me mahājanassa antare kittisaddo uggacchissatīti imināpi kāraṇena na byākarotīti attho. **Uḷāavedāti** mahantatuṭṭhino.

169. **So kho panassa āyasmāti** so parinibbuto āyasmā imassa ṭhitassa āyasmato. **Evaṃsīloti**-ādīsu lokiyalokuttaramissakāva sīlādayo veditabbā. **Evaṃdhammoti** ettha pana samādhipakkhikā dhammā dhammāti adhippetā. **Phāsuvihāro hotīti** tena bhikkhunā pūritapaṭipattim pūrentassa arahattaphalaṃ sacchikatvā phalasaṃpattivihārena phāsuvihāro hoti, arahattaṃ pattumasakkontassa paṭipattim pūrayamānassa caratopi phāsuvihāroyeva nāma hoti. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabboti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Naḷakapānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Goliyānisuttavaṇṇanā

173. **Evaṃ me sutanti** Goliyānisuttaṃ¹. Tattha **padasamācāroti**² dubbalasamācāro oḷārikācāro, paccayesu sāpekkho Mahā-

1. Gulissānisuttaṃ (Sī), golissānisuttaṃ (Syā)

2. Padasamācāroti (Sī, Syā)

rakkhitatthero viya. Tam kira upaṭṭhākakule nisinnaṃ upaṭṭhāko āha “asukattherassa me bhante cīvaraṃ dinnan”ti. Sādhu te kataṃ taṃyeva takketvā viharantassa cīvaraṃ dentenāti. Tumhākampi bhante dassāmīti. Sādhu karissasi taṃyeva takkentassāti āha. Ayampi evarūpo oḷārikācāro ahoṣi. **Sappatissenāti** sajeṭṭhakena, na attānaṃ jeṭṭhakaṃ katvā viharitabbaṃ. **Serivihārenāti** sacchandavihārena niraṅkusavihārena.

Nānupakhajjāti na anupakhajja na anupavisitvā. Tattha yo dvīsu mahātheresu ubhato nisinnesu te anāpucchitvāva cīvarena vā jāṇunā vā ghaṭṭento nisīdati, ayaṃ anupakhajja nisīdati nāma. Evaṃ akatvā pana attano patta-āsanasantike ṭhatvā nisīdāvusoti vutte nisīditabbaṃ. Sace na vadanti, nisīdāmi bhanteti āpucchitvā nisīditabbaṃ. Āpucchitakālato paṭṭhāya nisīdāti vuttepi avuttepi nisīdituṃ vaṭṭatiyeva. **Na paṭibhāhissāmīti** ettha yo attano pattāsanāṃ atikkamitvā navakānaṃ pāpuṇanaṭṭhāne nisīdati, ayaṃ nave bhikkhū āsanena paṭibhāhati nāma. Tasmim̄ hi tathā nisinne navā bhikkhū “amhākaṃ nisīdituṃ na detī”ti ujjhāyantā tiṭṭhanti vā āsanāṃ vā pariyesantā āhiṇḍanti. Tasmā attano pattāsaneyeva nisīditabbaṃ. Evaṃ na paṭibhāhati nāma.

Ābhisamācārikampi dhammanti abhisamācarikaṃ vattapaṭipattimattampi. **Nātikālenāti** na atipāto pavisitabbaṃ, na atidivā paṭikkamitabbaṃ, bhikkhusaṃghena saddhimyeva pavisitabbaṃca nikkhamitabbaṃca. Atipāto pavisitvā atidivā nikkhamantassa hi cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇavattādīni parihāyanti. Kālasseva mukhaṃ dhovitvā makkaṭakasuttāni chindantena ussāvabindū nipātentena gāmaṃ pavisitvā yāguṃ pariyesitvā yāva bhikkhākālā antogāmeyeva nānappakāraṃ tiracchānakathaṃ kathentena nisīditvā bhattakiccaṃ katvā divā nikkhamma bhikkhūnaṃ pādadhovanavelāya vihāraṃ paccāgantabbaṃ hoti. **Na purebhattaṃ pacchābhattaṃ kulesu cārittaṃ āpajjitabbanti** “yo pana bhikkhu nimantito sabhatto samāno santaṃ bhikkhuṃ anāpucchā purebhattaṃ vā pacchābhattaṃ vā kulesu cārittaṃ āpajjeyya, aññatra samayā pācittiyā”ti¹ imaṃ sikkhāpadaṃ rakkhantena

1. Vi 2. 134 piṭṭhe.

tassa Vibhaṅge vuttaṃ purebhattaṅca pacchābhattaṅca cārittaṃ na āpajjitabbaṃ. **Uddhato hoti capaloti** uddhaccapakatiko ceva hoti, cīvaramaṇḍanapattamaṇḍanasenāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa kelāyanā maṇḍanāti evaṃ vuttena ca taruṇadārakāvācāpalyena¹ samannāgato.

Paññavatā bhavitabbanti cīvarakammādīsu itikattabbesu upāyapaññāya samannāgatena bhavitabbaṃ. **Abhidhamme abhivinayeti** Abhidhammapiṭake ceva Vinayapiṭake ca Pāḷivasena ceva Aṭṭhakathāvasena ca yogo karaṇīyo. Sabbantimena hi paricchadena abhidhamme dukatikamātikāhi saddhiṃ Dhammahadayavibhaṅgaṃ vinā na vaṭṭati. Vinaye pana kammākammavinicchayena saddhiṃ vinicchitāni dve Pātimokkhāni vinā na vaṭṭati.

Āruppāti ettāvataṃ aṭṭhapi samāpattiyo vuttā hontī. Tā pana sabbena sabbaṃ asakkontena sattasupi yogo karaṇīyo, chasupi -pa- pañcasupi. Sabbantimena paricchadena ekaṃ kasiṇe parikkammakammaṭṭhānaṃ paguṇaṃ katvā ādāya vicaritabbaṃ, ettakaṃ vinā na vaṭṭati. **Uttarimanussadhammeti** iminā sabbepi lokuttaradhamme dasseti. Tasmā arahantena hutvā vihātabbaṃ, arahattaṃ anabhisambhuṇantaṃ anāgāmiphale sakadāgāmiphale sotāpattiṭṭhale vā patiṭṭhātabbaṃ. Sabbantimena pariyāyena ekaṃ vipassanāmukhaṃ yāva arahattā paguṇaṃ katvā ādāya vicaritabbaṃ. Sesāṃ sabbattha uttānameva. Imaṃ pana desanaṃ āyasmā Sāriputto neyyapuggalassa vasena ābhisamācārikavattato paṭṭhāya anupubbena arahattaṃ pāpetvā niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Goliyānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kīṭāgirisuttavaṇṇanā

174. **Evaṃ me sutanti** Kīṭāgirisuttaṃ. Tattha **Kāsīsūti** evaṃnāmake janapade. **Etha tumhepi bhikkhaveli** etha tumhepi bhikkhave ime pañca

1. Taruṇadārakāvācāpalyena (Sī, Syā)

ānisaṃse sampassamānā aññatreva rattibhojanā bhuñjatha. Iti Bhagavā rattim vikālabhojanam, divā vikālabhojananti imāni dve bhojanāni ekappahārena ajahāpetvā ekasmim samaye divā vikālabhojanameva jahāpesi, puna kālam atināmetvā rattim vikālabhojanam jahāpento evamāha. Kasmā? Imāni hi dve bhojanāni vattamānāni vaṭṭe āciṇṇāni samāciṇṇāni nadim otiṇṇa-udakam viya anupakkhandāni, nivātesu ca gharesu subhojanāni bhuñjitvā vaḍḍhitā sukhumālā kulaputtā dve bhojanāni ekappahārena pajahantā kilamanti. Tasmā ekappahārena ajahāpetvā Bhaddālisutte divā vikālabhojanam jahāpesi, idha rattim vikālabhojanam. Jahāpento pana na tajjitvā vā niggaṇhitvā vā, tesam pahānapaccayā pana appābādhatāñca sañjānissathāti evam ānisaṃsam dassetvāva jahāpesi. **Kīṭāgirī**ti tassa nigamassa nāmaṃ.

175. **Assajipunabbasukā**ti Assaji ca Punabbasuko ca chasu chabbaggiyesu dve gaṇācariyā. Paṇḍuko Lohitako Mettiyo Bhummajako Assaji Punabbasukoti ime cha janā **chabbaggiyā** nāma. Tesu Paṇḍukalohitakā attano parisam gahetvā Sāvattiyam vasanti, Mettiyabhummajakā Rājagahe, ime dve janā Kīṭāgirismim āvāsikā honti. **Āvāsikā**ti nibaddhavāsino, tamnibandhā akatam senāsanam karonti, jīṇṇam paṭisaṅkharonti, kate issarā honti. **Kālikanti** anāgate kāle pattabban ānisaṃsam.

178. **Mayā cetam bhikkhveti** idha kim dasseti? Bhikkhave divasassa tayo vāre bhuñjitvā sukhavedanamyeva uppādentō na imasmim sāsane kiccakārī nāma hoti, ettakā pana vedanā sevitabbā, ettakā na sevitabbāti etamattham dassetum imam desanam ārabhi. **Evarūpaṃ sukhavedanam pajahathāti** idañca gehassitasomanassavasena vuttam, **upasampajja viharathāti** idañca nekkhammasitasomanassavasena. Ito paresupi dvīsu vāresu gehassitanekkhamsitānamyeva domanassānañca upekkhānañca vasena attho veditabbo.

181. Evam sevitabbāsevitabbavedanam dassetvā idāni yesam appamādena kiccam kattabban, yesaṅca na kattabban, te dassetum **nāham**

bhikkhave sabbesaṃyevāti-ādimāha. Tattha **katam̄ tesam̄ appamādenāti** tesam̄ yaṃ appamādena kattabbaṃ, taṃ katam̄. **Anulomikānīti** paṭipatti-anulomāni kammaṭṭhānasappāyāni, yattha vasantena sakkā honti maggaphalāni pāpuṇitum. **Indriyāni samannāyamaṇāti** saddhādīni indriyāni samānaṃ kurumānā.

182. **Sattime bhikkhave puggalāti** idha kiṃ dasseti, yesam̄ appamādena karaṇīyaṃ natthi, te dve honti. Yesam̄ atthi, te pañcāti evaṃ sabbepi ime satta puggalā hontīti imamatthaṃ dasseti.

Tattha **ubhatobhāgavimuttoti** dvīhi bhāgehi vimutto. Arūpasamāpattiyā rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato. So catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsivā arahattaṃ pattānaṃ catunnaṃ, nirodhā vuṭṭhāya arahattaṃ patta-anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti. Pāḷi panettha “katamo ca puggalā ubhatobhāgavimutto, idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī”¹ evaṃ abhidhamme aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā.

Paññāvimuttoti paññāya vimutto. So sukkhavipassako, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattā cattāro cāti imesaṃ vasena pañcavidhova hoti. Pāḷi panettha aṭṭhavimokkhaṭṭhāpattikkhepavaseneva āgatā. Yathāha “na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo paññāvimutto”¹.

Phuṭṭhantaṃ sacchikarotīti **kāyasakkhī**. Yo jhānaphassaṃ paṭhamam̄ phusati, pacchā nirodham̄ nibbānaṃ sacchikaroti, so sotāpattiphalatṭham̄ ādim̄ katvā yāva arahattamaggaṭṭhā chabbidho hotīti veditabbo. Tenevāha “idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo kāyasakkhī”¹.

1. Abhi 3. 184 piṭṭhe.

Diṭṭhantaṃ pattoti **diṭṭhippatto**. Tatridaṃ saṅkhepalakkhaṇaṃ—dukkhā saṅkhārā, sukho nirodhoti ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phusitaṃ paññāyāti diṭṭhippatto. Vitthārato panesopi kāyasakkhi viya chabbidho hoti. Tenevāha “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti -pa-ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā -pa-. Ayaṃ vuccati puggalo diṭṭhippatto”ti¹.

Saddhāvimuttoti saddhāya vimutto. Sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenevāha “idhekacco puggalo idaṃ dukkhanti yathābhūtaṃ pajānāti -pa-ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadāti yathābhūtaṃ pajānāti. Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā -pa- no ca kho yathā diṭṭhippattassa. Ayaṃ vuccati puggalo saddhāvimutto”ti¹. Etesu hi saddhāvimuttassa pubbhāgamaggakkhaṇe saddahantassa viya okappentassa viya adhimuccantassa viya ca kilesakkhayo hoti, diṭṭhippattassa pubba bhāgamaggakkhaṇe kilesacchedakaññaṇaṃ adandhaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātikitikhiṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ na maṭṭhaṃ hoti, asi na sīghaṃ vahati, saddo suyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbhāgamaggabhāvanā. Yathā pana nisita-asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ hoti, asi sīghaṃ vahati, saddo na suyati, balavavāyāmakiccaṃ na hoti, evarūpā paññāvimuttassa pubbhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammaṃ anussarātīti **dhammānusārī**. Dhammoti paññā, paññāpubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāvetīti attho. **Saddhānusārimhi** ca eseva nayo. Ubho panete sotāpattimaggaṭṭhāyeva. Vuttampi cetaṃ “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññāndriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññāvāhiṃ paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo dhammānusārī”ti². Tathā “yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvāhiṃ saddhāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo saddhānusārī”ti². Ayamettha saṅkhepo.

1. Abhi 3. 184 piṭṭhe.

2. Abhi 3. 185 piṭṭhe.

Vitthārato panesā ubhatobhāgavimuttādikathā Visuddhimagge paññābhāvanādhikāre vuttā. Tasmā tattha vuttanayeneva veditabbā. Yā panesā etesaṃ vibhāgadassanattamaṃ idha Pāḷi āgatā, tattha yasmā rūpasamāpattiyā vinā arūpasamāpattiyō nāma natthi, tasmā āruppāti vuttepi aṭṭha vimokkhā vuttāva hontīti veditabbā.

Kāyena phusitvāti sahaḷātanāmakāyena phusitvā. **Paññāya cassa disvāti** paññāya ca etassa ariyasaccadhamme disvā. **Ekacce āsavāti** paṭhamamaggādīhi pahātabbā ekadesa-āsavā. **Tathāgatappaveditāti** Tathāgatena paveditā catusaccadhammā. **Paññāya vodiṭṭhā hontīti** imasmim̐ ṭhāne sīlam̐ kathitam̐, imasmim̐ samādhi, imasmim̐ vipassanā, imasmim̐ maggo, imasmim̐ phalanti evaṃ atthena atthe kāraṇena kāraṇe ciṇṇacaritattā maggapaññāya sudiṭṭhā honti. **Vocaritāti** vicaritā¹. **Saddhā nivīṭṭhā hotīti** okappanasaddhā patiṭṭhitā hoti. **Mattaso nijjhānam̐ khamantīti** mattāya olokanam̐ khamanti. **Saddhāmattanti** saddhāyeva, itaram̐ tasseva vevacanam̐.

Iti imesu appamādena karaṇīyesu puggalesu tayo paṭividdhamaggaphalā sekhā. Tesu anulomasenāsanam̐ sevamānā kalyāṇamitte bhajamānā indriyāni samannāyāmānā anupubbena arahattam̐ gaṇhanti. Tasmā tesam̐ yathāṭṭhitova Pāḷi-attho. Avasāne pana dve sotāpattimaggasamaṅgino. Tehi tassa maggassa anulomasenāsanam̐ sevitam̐, kalyāṇamittā bhajitā, indriyāni samannānītāni. Upari pana tiṇṇam̐ maggānam̐ atthāya sevamānā bhajamānā samannāyāmānā anupubbena arahattam̐ pāpuṇissantīti ayamettha Pāḷi-attho.

Vitaṇḍavādī pana imameva Pāḷim̐ gahetvā “lokuttaramaggo na ekacittakkhaṇiko, bahucittakkhaṇiko”ti vadati. So vattabbo “yadi aññena cittena senāsanam̐ paṭisevati, aññena kalyāṇamitte bhajati, aññena indriyāni samannāneti, aññam̐ maggacittanti sandhāya tvaṃ ‘na ekacittakkhaṇiko maggo, bahucittakkhaṇiko’ti vadasi, evaṃ sante senāsanam̐ sevamāno nīlobhāsam̐ pabbatam̐ passati, vanam̐ passati,

1. Virocitā (Sī)

migapakkhīnaṃ saddaṃ suṇāti, pupphaphalānaṃ¹ gandhaṃ ghāyati, pāṇīyaṃ pivanto rasaṃ sāyati, nisīdanto nipajjanto phassaṃ phusati. Evaṃ te pañcaviññāṇasamaṅgīpi lokuttaradhammasamaṅgīyeva bhavissati. Sace paṇetaṃ sampaṭicchasi, Satthārā saddhiṃ paṭivirujjhasi. Satthārā hi pañcaviññāṇakāyā ekantaṃ abyākatāva vuttā, taṃsamaṅgissa kusalākusalaṃ paṭikkhittaṃ, lokuttaramaggo ca ekantakusalo. Tasmā pajahetaṃ vādan”ti paññāpetabbo. Sace paññattim na upagacchati, “gaccha pātova vihāraṃ pavisitvā yāgum pivāhi”ti uyyojetabbo.

183. **Nāhaṃ bhikkhave ādikenevāti** ahaṃ bhikkhave paṭhamameva maṇḍūkassa uppatitvā gamaṇaṃ viya aññārādhanam² arahatte paṭiṭṭhānaṃ na vadāmi. **Anupubbasiikkhāti** karaṇatthe paccattavacanaṃ. Parato padadvayepi eseva nayo. **Saddhājātoti** okappanīyasaddhāya jātasaddho. **Upasaṅkamatīti** garūnaṃ samīpaṃ gacchati. **Payirupāsātīti** santike nisīdati. **Dhāretīti** sādhukaṃ katvā dhāreti. **Chando jāyatīti** kattukamyatākusalacchando jāyati. **Ussahatīti** vīriyaṃ karoti. **Tuletīti** aniccaṃ dukkhaṃ anattāti tulayati. **Tulayitvā padahatīti** evaṃ tīraṇavipassanāya tulayanto maggapadhānaṃ padahati. **Pahitattoti** pesitacitto³. **Kāyena ceva paramasaccanti** nāmakāyena nibbānasaccaṃ sacchikaroti. **Paññāya cāti** nāmakāyasampayuttāya maggapaññāya paṭivijjhati passati.

Idāni yasmā te Satthu āgamaṇaṃ sutvā paccuggamanamattampi na akaṃsu, tasmā tesāṃ cariyaṃ garahanto **sāpi nāma bhikkhave saddhā nāhosīti**-ādimāha. Tattha **kīvadūrevimeti** kittakaṃ dūre ṭhāne. Yojanasatampi yojanasahassampi apakkantāti vattuṃ vaṭṭati, na pana kiñci āha. **Catuppadaṃ veyyākaraṇanti** catusaccabyākaraṇaṃ sandhāya vuttaṃ.

184. **Yassuddiṭṭhassāti** yassa uddiṭṭhassa. **Yopi so bhikkhave satthāti** bāhirakasatthāraṃ dasseti. **Evarūpīti** evaṃjātikā. **Paṇopaṇaviyāti** paṇaviyā ca opaṇaviyā ca. **Na upetīti** na hoti. Kayavikkayakāle⁴ viya agghavaḍḍhanahāpanaṃ na hotīti attho. Ayaṃ

1. Pupphaphalāphalānaṃ (Sī)

3. Pesitatto (Sī, Syā)

2. Aññāyārādhanam (Ka)

4. Kayavikkayakālo (Sī, Syā)

goṇo kiṃ agghati, vīsati agghatīti bhaṇanto paṇati nāma. Na vīsati agghati, dasa agghatīti bhaṇanto opaṇati nāma. Idam paṭisedhento āha “paṇopaṇaviyā na upeti”ti. Idāni taṃ paṇopaṇaviyaṃ dassetuṃ **evaṅca no assa, atha naṃ kareyyāma, na ca no evamassa, na naṃ kareyyāmāti** āha.

Kim pana bhikkhaveli bhikkhave yaṃ Tathāgato sabbaso āmisihi viśaṃsaṭṭho viharati, evaṃ viśaṃsaṭṭhassa Saṭṭhuno evarūpā paṇopaṇaviyā kiṃ yujjissati. **Pariyogāhiya**¹ vattatoti pariyogāhitvā ukkhipitvā gahetvā vattantassa. **Ayamanudhammoti** ayaṃ sabhāvo. **Jānāti Bhagavā, nāhaṃ jānāmīti** Bhagavā ekāsanabhojane āniśaṃsaṃ jānāti, ahaṃ na jānāmīti mayi saddhāya divasassa tayo vāre bhojanaṃ pahāya ekāsanabhojanaṃ bhujjati. **Ruḥhanīyanti** rohanīyaṃ. **Ojavantanti** sinehavantaṃ. **Kāmaṃ taco cāti** iminā caturaṅgavīriyaṃ dasseti. Ettha hi taco ekaṃ aṅgaṃ, nhāru ekaṃ, aṭṭhi ekaṃ, maṃsalohitaṃ ekanti evaṃ caturaṅgasamannāgataṃ vīriyaṃ adhiṭṭhahitvā arahattaṃ appatvā na vuṭṭhahissā mīti evaṃ paṭipajjati dasseti. Sesam sabbattha uttānameva. Desanaṃ pana Bhagavā neyyapuggalassa vasena arahattanikūṭena niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kīṭāgirisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Pariyogāya (Sī), pariyogayha (Syā)

3. Paribbājakavagga

1. Tevijjavacchasuttavaṇṇanā

185. **Evam me sutanti** Tevijjavacchasuttam. Tattha **ekapuṇḍarīketi** puṇḍarīko vuccati sotambarukkho, so tasmim ārāme eko puṇḍarīko atthīti ekapuṇḍarīko. **Etadahosīti** tattha pavisitukāmatāya ahosi. **Cirassam kho bhanteti** pakatiyā āgatapubbataṃ upādāya. **Dhammassa cānudhammanti** idha sabbaññutaññāṇaṃ dhammo nāma, mahājanassa byākaraṇaṃ anudhammo nāma. Sesam Jīvakasutte¹ vuttanayameva. **Na me teti** ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipati. “Sabbaññū sabbadassāvī aparisesam ñāṇadassanaṃ paṭijānāti”ti hi idaṃ anujānitabbaṃ siyā, “carato ca me -pa- paccupaṭṭhitan”ti idaṃ pana nānujānitabbaṃ. Sabbaññutaññāṇena hi āvajjitvā pajānāti. Tasmā ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipanto evamāha.

186. **Āsavānaṃ khayāti** ettha sakim khīṇānaṃ āsavānaṃ puna khepetabbabhāvā yāvadevāti na vuttam. Pubbenivāsaññāṇena cettha Bhagavā atītajānanaguṇaṃ dasseti, dibbacakkhuññāṇena paccuppannajānanaguṇaṃ, āsavakkhayaññāṇena lokuttaraguṇanti. Iti imāhi tīhi vijjāhi sakalabuddhaguṇe saṃkhipitvā kathesi.

Gihisaṃyojananti ghibandhanaṃ ghiparikkhāresu nikantiṃ. **Natthi kho vacchāti** gihisaṃyojanaṃ appahāya dukkhassantakaro nāma natthi. Yepi hi Santatimahāmatto Uggaseno seṭṭhiputto vītasokadārakoti gihiliṅge ṭhitāva arahattaṃ pattā, tepi maggena sabbasaṅkhāresu nikantiṃ sukkhāpetvā pattā. Tam patvā pana na tena liṅgena aṭṭhaṃsu, gihiliṅgaṃ nāmetam hīnaṃ, uttamaguṇaṃ dhāretum na sakkoti. Tasmā tattha ṭhito arahattaṃ patvā taṃdivasameva pabbajati vā parinibbāti vā. Bhūmadevatā pana tiṭṭhanti. Kasmā? Nilīyanokāsassa atthitāya. Sesakāmabhava manussesu sotāpannādayo tayo tiṭṭhanti,

1. Ma 2. 31 piṭṭhe.

kāmāvacaradevesu sotāpannā sakadāgāmino ca, anāgāmikhīṇāsavā panettha na tiṭṭhanti. Kasmā? Tañhi thānam laṭṭajanassa āvāso, natthi tattha tesam pavivekārahāṃ paṭicchannaṭṭhānañca. Iti tattha khīṇāsavo parinibbāti, anāgāmī cavitvā Suddhāvāse nibbattati. Kāmāvacaradevato upari pana cattāropi ariyā tiṭṭhanti.

Sopāsi kammavādīti sopi kammavādī ahoṣi, kiriyampi na paṭibāhittha. Tam hi ekanavutikappamatthake attānaṃyeva gahetvā katheti. Tadā kira mahāsatto pāsaṇḍapariggaṇhanattham pabbajito tassapi pāsaṇḍassa nipphalabhāvaṃ jānitvā vīriyaṃ na hāpesi, kiriyavādī hutvā sagge nibbattati. Tasmā evamāha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Tevijjavacchasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aggivacchasuttavaṇṇanā

187. **Evam me sutanti** Aggivacchasuttam. Tattha **na kho ahanti** paṭhamavāre nāham sassatadiṭṭhikoti vadati, dutiye nāham ucchedadiṭṭhikoti. Evam antānantikādivasena sabbavāresu paṭikkhepo vedītabbo. **Hoti ca na ca hotīti** ayam panettha ekacca sassatavādo. **Neva hoti na na hotīti** ayam amarāvikkhepoti vedītabbo.

189. **Sadukkhanti** kilesadukkhena ceva vipākadukkhena ca sadukkham. **Savighātanti** tesamyeva dvinnam vasena sa-upaghātakam. **Sa-upāyāsanti** tesamyeva vasena sa-upā yāsam. **Sapariḷāhanti** tesamyeva vasena sapariḷāham.

Kiñci diṭṭhigatanti kāci ekā diṭṭhipi ruccitvā khamāpetvā gahitā atthīti pucchati. **Apanīti** nīhaṃ apaviddham. **Diṭṭhanti** paññāya diṭṭham. **Tasmāti** yasmā pañcannaṃ khandhānaṃ udayavayaṃ addasa, tasmā. **Sabbamaññitānanti** sabbesam tiṇṇampi taṇhādiṭṭhimānamaññitānam. **Mathitānanti** tesamyeva vevacanam. Idāni tāni vibhajitvā dassento **sabba-ahamkāramamaṃkāramānānusayānanti** āha.

Ettha hi ahaṃkāro diṭṭhi, mamaṃkāro taṇhā, mānānusayo māno. **Anupādā vimuttoti** catūhi upādānehi kañci dhammaṃ anupādiyivā vimutto.

190. **Na upetīti** na yujjati. Ettha ca “na upapajjati”ti idaṃ anujānitabbaṃ siyā. Yasmā pana evaṃ vutte so paribbājako ucchedaṃ gaṇheyya, upapajjatīti pana sassatameva, upapajjati ca na ca upapajjatīti ekaccasassataṃ, neva upapajjati na na upapajjatīti amarāvikkhepaṃ, tasmā Bhagavā “ayaṃ appatitṭho anālambo hotu, sukhapavesanaṭṭhānaṃ mā labhatū”ti ananuññāya ṭhatvā anuññampi paṭikkhipi. **Alanti** samatthaṃ pariyattaṃ. **Dhammoti** paccayākāradhammo. **Aññatrayogenāti**¹ aññattha payogena. **Añña trācariyakenāti** paccayākāraṃ ajānantānaṃ aññesaṃ ācariyānaṃ santike vasantena.

191. **Tena hi vacchāti** yasmā tvaṃ sammohamāpādinti vadasi, tasmā tamyevettha paṭipucchissāmi. **Anāhāro nibbutoti** appaccayo nibbuto.

192. **Yena rūpenāti** yena rūpena sattasaṅkhātāṃ Tathāgataṃ rūpīti paññāpeyya. **Gambhīro**ti guṇagambhīro. **Appameyyoti** pamāṇaṃ gaṇhituṃ na sakkuṇeyyo. **Duppariyogāḷhoti** du-ogāho dujjāno. **Seyyathāpi mahāsamuddoti** yathā mahāsamuddo gambhīro appameyyo dujjāno, evameva khīṇāsavopi. Taṃ ārabba upapajjatīti-ādi sabbāṃ na yujjati. Kathaṃ? Yathā parinibbutaṃ aggim ārabba puratthimaṃ disaṃ gatoti-ādi sabbāṃ na yujjati, evaṃ.

Aniccatāti aniccatāya. **Sāre patiṭṭhitanti** lokuttaradhammasāre patiṭṭhitaṃ. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Aggivacchasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Aññatthayogenāti (Sī, Syā)

3. Mahāvaccasuttavaṇṇanā

193. **Evam me sutanti** Mahāvaccasuttaṃ. Tattha **sahakathīti** saddhiṃ vādo, bahum mayā tumhehi saddhiṃ kathitapubbanti katham sāreti mettim ghaṭeti. Purimāni hi dve suttāni etasseva kathitāni, Saṃyuttake Abyākatasamyyuttaṃ¹ nāma etasseva kathitaṃ, “kiṃ nu kho bho Gotama sassato loko idameva saccaṃ moghamaññanti abyākatametā”ti evam ekuttaranikāyepi iminā saddhiṃ kathitaṃ atthiyeva. Tasmā evamāha. Sammāsambuddhopi tassa āgatāgatassa saṅgahaṃ katvā okāsaṃ akāsiyeva. Kasmā? Ayañhi sassatadiṭṭhiko, sassatadiṭṭhikā ca sīghaṃ laddhiṃ na vissajjenti, vasātelamakkhitapilotikā viya cirena sujjhanti. Passati ca Bhagavā “ayaṃ paribbājako kāle gacchante gacchante laddhiṃ vissajjetvā mama santike pabbajitvā cha abhiññāyo sacchikatvā abhiññātasāvako bhavissati”ti. Tasmā tassa āgatāgatassa saṅgahaṃ katvā okāsaṃ akāsiyeva. Idaṃ panassa pacchimagamanāṃ. So hi imasmim sutte taraṇaṃ vā hotu ataraṇaṃ vā², yaṭṭhiṃ otarivā³ uduke patamāno viya samaṇassa Gotamassa santikaṃ gantvā pabbajissāmīti sannitṭhānaṃ katvā āgato. Tasmā dhammadesanaṃ yācanto **sādhu me bhavaṃ Gotamoti**-ādimāha. Tassa Bhagavā mūlavasena saṃkhittadesanaṃ, kammaṭṭhavasena vitthāradesanaṃ desesi. Mūlavasena cettha atisaṃkhittā desanā, kammaṭṭhavasena saṃkhittā vitthārasadisā. Buddhānaṃ pana nippariyāyena vitthāradesanā nāma natthi. Catuvīsatisamantapaṭṭhānampi hi sattapakaraṇe Abhidhammapiṭṭake ca sabbaṃ saṃkhittameva. Tasmā mūlavasenāpi kammaṭṭhavasenenāpi saṃkhittameva desesīti vedītabbo.

194. Tattha **pāṇātipātā veramaṇī kusalanti**-ādīsu paṭipāṭiyā sattadhammā kāmaṇvacarā, anabhijjhādayo tayo catubhūmikāpi vaṭṭanti.

Yato kho vaccha bhikkhunoti kiñcāpi aniyamtvā vuttaṃ, yathā pana Jīvakaṃ sutte ca caṅkīṃ sutte ca, evaṃ imasmim sutte ca attānameva sandhāyetaṃ Bhagavatā vuttanti vedītabbaṃ.

1. Saṃ 2. 558 piṭṭhādīsu.

2. Hotu caraṇaṃ vā hotu maraṇaṃ vā (Syā), karaṇaṃ vā hotu akaraṇaṃ vā (Ka)

3. Ottharivā (Sī)

195. **Atthi panāti** kiṃ pucchāmīti pucchati? Ayaṃ kirassa laddhi “tasmim̄ tasmim̄ sāsane Sathhāva arahā hoti, sāvako pana arahattaṃ pattum̄ samattho natthi. Samaṇo ca Gotamo “yato kho Vaccha bhikkhuno”ti ekam̄ bhikkhum̄ kathento viya katheti, atthi nu kho samaṇassa Gotamassa sāvako arahattappatto”ti. Etamatthaṃ pucchissāmīti pucchati. Tattha **tiṭṭhatūti** bhavaṃ tāva Gotamo tiṭṭhatu, bhavañhi loke pākaṇo arahāti attho. Tasmim̄ byākate uttari bhikkhunī-ādīnaṃ vasena pañhaṃ pucchi, Bhagavāpissa byākāsi.

196. **Ārādhakoti** sampādako paripūrako.

197. **Sekhāya vijjāya pattabbanti** heṭṭhimaphalattayaṃ pattabbaṃ. Taṃ sabbaṃ mayā anuppattanti vadati. Vitaṇḍavādī panāha—“katame dhammā sekkhā. Cattāro maggā apariyāpannā heṭṭhimāni ca tīṇi sāmāññaphalāni”ti¹ vacanato arahattamaggopi anena pattoyeva. Phalaṃ pana apattaṃ, tassa pattiyā uttari yogaṃ kathāpetīti. So evaṃ saññāpetabbo—

“Yo ve kilesāni pahāya pañca,
Paripuṇṇasekho aparihānadhammo².
Cetovasippatto samāhitindriyo,
Sa ve ʘhitattoti naro pavuccatī”ti³.

Anāgāmipuggalo hi ekantaparipuṇṇasekho. Taṃ sandhāya “sekhāya vijjāya pattabban”ti āha. Maggassa pana ekacittakkhaṇikattā tattha ʘhitassa pucchā nāma natthi. Iminā suttena maggopi bahucittakkhaṇiko hotūti ce. Etaṃ na Buddhavacanāṃ, vuttagāthāya ca attho virujjhati. Tasmā anāgāmiphale ʘatvā arahattamaggassa vipassanaṃ kathāpetīti veditabbo. Yasmā panassa na kevalaṃ suddha-arahattasseva upanissayo, channampi abhiññānaṃ upanissayo atthi, tasmā Bhagavā “evamayam̄ samathe kammaṃ katvā pañca abhiññā nibbattessati, vipassanāya kammaṃ katvā arahattaṃ pāpuṇissati. Evaṃ chaḷabhiñño mahāsāvako bhavissatī”ti vipassanāmatthaṃ akathetvā samathavipassanā ācikkhi.

1. Abhi 1. 210 piṭṭhe. 2. Appahānadhammo (Sī, Syā, Ka) 3. Am̄ 1. 312 piṭṭhe.

198. **Sati sati-āyataneti** sati satikāraṇe. Kiñcettha kāraṇaṃ? Abhiññā vā abhiññāpādakajjhānaṃ vā avasāne pana arahattaṃ vā kāraṇaṃ arahattassa vipassanā vāti veditabbaṃ.

200. **Paricīṇṇo me Bhagavāti** satta hi sekhā Bhagavantaṃ paricaranti nāma, khīṇāsavena Bhagavā paricīṇṇo hoti. Iti saṅkhepena arahattaṃ byākaronto thero evamāha. Te pana bhikkhū taṃ atthaṃ na jānimsu, ajānantāva tassa vacanaṃ sampaṭicchitvā Bhagavato ārocesuṃ. **Devatāti** tesāṃ guṇānaṃ lābhī devatā. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāvachhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Dīghanakhasuttavaṇṇanā

201. **Evaṃ me sutanti** Dīghanakhasuttaṃ. Tattha **Sūkarakhatāyanti** Sūkarakhatāti evaṃnāmake leṇe. Kassapabuddhakāle kira taṃ leṇaṃ ekasmiṃ Buddhantare pathaviyā vaḍḍhamānāya antobhūmigataṃ jātaṃ. Ath'ekadivasaṃ eko sūkaro tassa chadanapariyantasamīpe paṃsuṃ khaṇi, deve vuṭṭhe paṃsudhoto chadanapariyanto pākaṭo ahoṣi. Eko vanacarako disvā “pubbe sīlavantehi paribhuttaleṇena bhavitabbaṃ, paṭijaggissāmi nan”ti samantato paṃsuṃ apanetvā leṇaṃ sodhetvā kuṭṭaparikkhepaṃ katvā dvāravātapānaṃ yojetvā supariniṭṭhitasudhākammacittakammarajatapaṭṭasadisāya vālukāya santhatapariveṇaṃ¹ leṇaṃ katvā mañcapīṭhaṃ paññāpetvā Bhagavato vasanatthāya adāsi. Leṇaṃ gambhīraṃ ahoṣi otaritvā abhiruhitabbaṃ. Taṃ sandhāy'etaṃ vuttaṃ.

Dīghanakhoti tassa paribbājakassa nāmaṃ. **Upasaṅkamīti** kasmā upasaṅkami? So kira there aḍḍhamāsapabbajite cintesi “mayhaṃ mātulo aññaṃ pāsaṇḍaṃ gantvā na ciraṃ tiṭṭhati, idāni pan'assa samaṇassa Gotamassa santikaṃ gatassa aḍḍhamāso jāto. Pavattimpi'ssa na suṇāmi,

1. Santharitapariveṇaṃ (Sī, Syā)

ojavantam nu kho sasanam, janissami nan”ti gantukamo jato. Tasmā upasaṅkami. **Ekamantam thitoti** tasmim kira samaye Thero Bhagavantam bijayamāno thito hoti, paribbajako mātule hirottappena thitako’va pañham pucchi. Tena vuttam “ekamantam thito”ti.

Sabbam me nakkhamatīti sabbā me upapattiyō nakkhamanti, paṭisandhiyo na kkkhamantīti adhippāyena vadati. Ettāvat’ānena “ucchedavādo’hamasmī”ti dīpitaṃ hoti. Bhagavā pan’assa adhippāyaṃ muñcitvā akkhare tāva dosam dassento **yāpi kho teti-ādimāha**. Tattha **esāpi te diṭṭhi nakkhamatīti** esāpi te paṭhamam ruccitvā khamāpetvā gahitadiṭṭhi nakkhamatīti. **Esā ce me bho Gotama diṭṭhi khomeyyāti** mayham hi sabbam na kkkhamatīti diṭṭhi, tassa mayham yā esā sabbam me nakkhamatīti diṭṭhi, esā me khomeyya. Yam tam “sabbam me na kkkhamatī”ti vuttam, tampissa tādisameva. Yathā sabbagahaṇena gahitāpi ayam diṭṭhi khamati, evamevaṃ tampi¹ khomeyya. Evaṃ attano vāde āropitaṃ dosam nātva tam pariharāmīti saññāya vadati, atthato pan’assa “esā diṭṭhi na me khamatī”ti āpajjati. Yassa pan’esā na khamati na ruccati, tassāyam tāya diṭṭhiyā sabbam me na khamatīti diṭṭhi rucitaṃ. Tena hi diṭṭhi-akkhamena arucitena bhavitabbanti sabbam khamatīti ruccatīti āpajjati. Na pan’esa tam sampaticchati, kevalam tass’āpi ucchedadiṭṭhiyā ucchedameva gaṇhāti. Ten’āha Bhagavā **ato kho te Aggivessana -pa- aññaṇca diṭṭhim upādiyantīti**. Tattha **atoti** pajahanakesu nissakkaṃ, ye pajahanti, tehi ye nappajahantīti vucciyanti², te’va bahutarāti attho. **Bahū hi bahutarāti** ettha hikāro nipātamatam, bahū bahutarāti attho. Parato **tanū hi tanutarāti** padepi es’eva nayo. **Ye evamāhamsūti** ye evam vadanti. **Taṅc’eva diṭṭhim nappajahanti, aññaṇca diṭṭhim upādiyantīti** mūladassanam na ppajahanti, aparadassanam upādiyanti.

Ettha ca sassatam gahetvā tampi appahāya ucchedam vā ekaccasassatam vā gahetum na sakkā, ucchedampi gahetvā tam appahāya sassatam vā ekaccasassatam vā na sakkā gahetum, ekaccasassatampi gahetvā tam appahāya sassatam vā ucchedam vā na sakkā gahetum. Mūlasassatam pana

1. Evametampi (Sī, Syā)

2. Vuccissanti (Sī), pucchissanti (Syā)

appahāya aññaṃ sassatameva sakkā gahetuṃ. Kathaṃ? Ekasmiñhi samaye “rūpaṃ sassatan”ti gahetvā aparasmim samaye “na suddharūpameva sassataṃ, vedanāpi sassatā, viññāṇampi sassatan”ti gaṇhāti. Ucchedepi ekaccasassatepi es’eva nayo. Yathā ca khandhesu, evaṃ āyatanesupi yojetabbaṃ. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “tañca’eva diṭṭhiṃ na ppajahanti, aññañca diṭṭhiṃ upādiyanti”ti.

Dutiyavāre atoti appajahanakesu nissakkaṃ, ye na ppajahanti, tehi, ye pajahantīti vucciyanti, te’va tanutarā appatarāti attho. **Tañca’eva diṭṭhiṃ pajahanti, aññañca diṭṭhiṃ na upādiyanti**ti tañca mūladassanaṃ pajahanti, aññañca dassanaṃ na gaṇhanti. Kathaṃ? Ekasmiñhi samaye “rūpaṃ sassatan”ti gahetvā aparasmim samaye tattha ādīnavaṃ disvā “oḷārikameṭaṃ mayhaṃ dassanaṃ”ti pajahati. “Na kevalañca rūpaṃ sassatanti dassanameva oḷārikaṃ, vedanāpi sassatā -pa- viññāṇampi sassatanti dassanaṃ oḷārikamevā”ti vissajjeti. Ucchedepi ekaccasassatepi es’eva nayo. Yathā ca khandhesu, evaṃ āyatanesupi yojetabbaṃ. Evaṃ tañca mūladassanaṃ pajahanti, aññañca dassanaṃ na gaṇhanti.

Sant’aggivessanāti kasmā ārabhi? Ayaṃ ucchedaladdhiko attano laddhiṃ nigūhati, tassā pana laddhiyā vaṇṇe vuccamaṇe attano laddhiṃ pātukarissatīti tisso laddhiyo ekato dassetvā vibhajituṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Sārāgāya santiketi-ādīsu rāgavasena vaṭṭe rajjanassa āsannā taṇhādiṭṭhisamyojanena vaṭṭasamyojanassa santike. **Abhinandanāyā**ti taṇhādiṭṭhivasen’eva gilitvā pariyādiyanassa gahaṇassa ca āsannāti attho. **Asārāgāya santiketi**-ādīsu vaṭṭe arajjanassa¹ āsannāti-ādīnā nayena attho veditabbo.

Ettha ca sassatadassanaṃ appasāvajjaṃ dandhavirāgaṃ, ucchedadassanaṃ mahāsāvajjaṃ khippavirāgaṃ. Kathaṃ? Sassatavādī hi idhalokaṃ paralokañca atthīti jānāti, sukataḍḍakkaṇaṃ phalaṃ atthīti jānāti, kusalaṃ karoti, akusalaṃ karonto bhāyati, vaṭṭaṃ assādeti, abhinandati.

1. Vivaṭṭe rajjanassa (Syā, Ka)

Buddhānaṃ vā Buddhasāvakaṇānaṃ vā sammukhībhūto sīghaṃ laddhiṃ jahitum na sakkoti. Tasmā taṃ sassatadassanaṃ appasāvajjaṃ dandhavirāganti vuccati. Ucchedavādī pana idhalokaparalokaṃ atthīti jānāti¹, sukatadukkaṭānaṃ phalaṃ atthīti jānāti¹, kusalaṃ na karoti, akusalaṃ karonto na bhāyati, vaṭṭaṃ na assādeti, n’ābhinandati, Buddhānaṃ vā Buddhasāvakaṇānaṃ vā sammukhībhāve sīghaṃ dassanaṃ pajahati. Pāramiyo pūreṭum sakkonto Buddho hutvā, asakkonto abhinihāraṃ katvā sāvako hutvā parinibbāyati. Tasmā ucchedadassanaṃ mahāsāvajjaṃ khippavirāganti vuccati.

202. So pana paribbājako etamatthaṃ asallakkhetvā “mayhaṃ dassanaṃ saṃvaṇṇeti pasamsati, addhā me sundaraṃ dassanaṃ”ti sallakkhetvā **ukkamaṃseti me bhavanti-ādimāha**.

Idāni yasmā ayaṃ paribbājako kañjiyeneva tittakālābu, ucchedadassaneneva pūrito, so yathā kañjiyaṃ appahāya na sakkā lābumhi telaphāṇitādīni pakkhipitum, pakkhittānīpi na gaṇhāti, evamevaṃ taṃ laddhiṃ appahāya abhabbo maggaphalānaṃ lābhāya, tasmā laddhiṃ jahāpanatthaṃ **tatr’aggivessanāti-ādi āradhaṃ. Viggahoti kalaho. Evametāsaṃ diṭṭhīnaṃ pahānaṃ hotīti** evaṃ viggahādi-ādīnaṃ disvā tāsāṃ diṭṭhīnaṃ pahānaṃ hoti. So hi paribbājako “kim me iminā viggahādīnā”ti taṃ ucchedadassanaṃ pajahati.

205. Athassa Bhagavā vamtakañjiye lābumhi sapphāṇitādīni pakkhipanto viya hadaye amatosadhaṃ pūressāmīti vipassanaṃ ācikkhanto **ayaṃ kho pana Aggivessana kāyoti-ādimāha**. Tass’attho Vammikasutte vutto. **Aniccatoti-ādīnīpi heṭṭhā vitthāritān’eva. Yo kāyasmim kāyachandoti** yā kāyasmim taṇhā. **Snehoti taṇhāsnehova. Kāyanvayatāti** kāyānugamanabhāvo, kāyaṃ anugacchanakakilesoti attho.

Evaṃ rūpakammaṭṭhānaṃ dassetvā idāni arūpakammaṭṭhānaṃ dassento **tisso khoti-ādimāha**. Puna tāsāṃ yeva vedanānaṃ asammissabhāvaṃ dassento **yasmim Aggivessana samayeti-ādimāha**. Tatrāyaṃ

1. Na jānāti (Sī, Syā)

saṅkhepattho—Yasmim̄ samaye sukhādīsū ekaṁ vedanaṁ vedayati, tasmim̄ samaye aññā vedanā attano vāraṁ vā okāsaṁ vā olokayamānā nisinnā nāma n’atthi, atha kho anuppannāva honti bhinna-udakapupphūḷā¹ viya ca antarāhitā vā. **Sukhāpi khoti-**ādi tāsāṁ vedanānaṁ cuṇṇavicuṇṇabhāvadassanattamaṁ vuttaṁ.

Na **kenaci samvadatī**ti sassataṁ gahetvā “sassatavādī ahan”ti ucchedavādināpi saddhim̄ na samvadati, tameva gahetvā “sassatavādī ahan”ti ekaccasassatavādinā saddhim̄ na vivadati. Evaṁ tayopi vādā parivattetvā yojetabbā. **Yañca loke vuttanti** yaṁ loke kathitaṁ voharitaṁ, tena voharati aparāmasanto kiñci dhammaṁ parāmāsaggāhena aggaṇhanto. Vuttampi c’etaṁ—

“Yo hoti bhikkhu araham̄ katāvī,
 Khīṇāsavo antimadehadhārī.
 Aham̄ vadāmītipi so vadeyya,
 Mammaṁ vadantītipi so vadeyya.
 Loke samaññaṁ² kusalo veditvā,
 Vohāramattena so vohareyyā”ti³.

Aparampi vuttaṁ “imā kho Citta lokasamaññā lokaniruttiyo lokavohārā lokapaññattiyo, yāhi Tathāgato voharati aparāmasan”ti⁴.

206. **Abhiññāpahānamāhā**ti sassatādīsū tesāṁ tesāṁ dhammānaṁ sassataṁ abhiññāya jānitvā sassatassa pahānaṁ āha, ucchedam̄, ekaccasassataṁ abhiññāya ekaccasassatassa pahānaṁ vadati. Rūpaṁ abhiññāya rūpassa pahānaṁ vadatīti-ādinā nayan’ettha attho veditabbo.

Paṭisañcikkhatoti paccavekkhantassa. **Anupādāya āsavehi cittaṁ vimuccīti** anupādanirodhena niruddhehi āsavehi aggahetvā’va cittaṁ vimucci. Ettāvataṁ c’esa parassa vaḍḍhitaṁ bhattaṁ bhuñjitvā khudaṁ vinodento viya

1. Bhinna-udakabubbulā (Sī, Syā)

2. Samaññā (Ka)

3. Sam̄ 1. 14 piṭṭhe.

4. Dī 1. 186 piṭṭhe.

parassa āradhāya dhammadesanāya ñāṇaṃ pesetvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattañc'eva patto, sāvakaṃpāramiññāṇassa ca matthakaṃ, soḷasa ca paññā paṭivijjhivā ṭhito. Dīghanakho pana sotāpattiphalaṃ patvā saraṇesu paṭiṭṭhito.

Bhagavā pana imaṃ desanaṃ sūriye dharamāne yeva niṭṭhāpetvā Gijjhakūṭā oruyha Veḷuvanaṃ gantvā sāvakasannipātaṃ akāsi, caturaṅgasamannāgato sannipāto ahoṣi. Tatr'imāni aṅgāni—
Māghanakkhattena yutto puṇṇama-uposathadivaso, kena ci anāmantitāni hutvā attano yeva dhammatāya sannipatitāni aḍḍhatelasāni bhikkhusatāni, tesu ekopi puthujjano vā sotāpannasakadāgāmi-anāgāmisukkhavipassakarahantesu vā aññataro n'atthi, sabbe chaḷabhiññāva, ekopi c'ettha satthakena kese chinditvā pabbajito nāma n'atthi, sabbe chibhikkhuno yevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dīghanakhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā

207. **Evam me sutanti** Māgaṇḍiyasuttaṃ. Tattha **agyāgāreti** aggihomasālāyaṃ¹. **Tiṇasanthāra**keti dve Māgaṇḍiyā mātulo ca bhāgineyyo ca. Tesu mātulo pabbajitvā arahattaṃ patto, bhāgineyyopi sa-upanissayo nacirasseva pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati. Athassa Bhagavā upanissayaṃ disvā ramaṇīyaṃ devagabbhasadisaṃ Gandhakuṭiṃ pahāya tattha chārikatiṇakacavarādīhi uklāpe agyāgāre tiṇasanthāraṃ paññāpetvā parasāṅgahakaraṇatthaṃ katipāhaṃ vasittha. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Tenupasaṅkamīti** na kevalaṃ taṃdivasameva, yasmā pana taṃ agyāgāraṃ gāmūpacāre dāraḥakādārikāhi okiṇṇaṃ avivittaṃ, tasmā Bhagavā niccakālampi divasabhāgaṃ tasmim vanasaṇḍe vītināmetvā sāyaṃ vāsathāya tattha upagacchati.

1. Aggihottasālāyaṃ (Sī, Syā)

Addasā kho -pa- tiṇasanthāraṇaṃ paññattanti Bhagavā aññesu divasesu tiṇasanthāraṇaṃ saṅgharivā¹ saññāṇaṃ katvā gacchati, taṃdivasaṃ pana paññapetvāva agamāsi. Kasmā? Tadā hi paccūsasamaye lokāṃ oloketvāva addasa “ajja Māgaṇḍiyo idhāgantvā imaṃ tiṇasanthāraṇaṃ disvā Bhāradvāja saddhiṃ tiṇasanthāraṇaṃ ārabba kathāsallāpaṃ karissati, athāhaṃ āgantvā dhammaṃ desessāmi, so dhammaṃ sutvā mama santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati. Paresaṃ saṅghakaraṇatthameva hi mayā pāramiyo pūritā”ti tiṇasanthāraṇaṃ paññapetvāva agamāsi.

Samaṇaseyyānurūpaṃ maññeti imaṃ tiṇasanthāraṇaṃ “samaṇassa anucchavikā seyyā”ti maññāmi. Na ca asaññatasamaṇassa nivutthaṭṭhānametaṃ. Tathāhettha hatthena ākaḍḍhitaṭṭhānaṃ vā pādena ākaḍḍhitaṭṭhānaṃ vā sīsena pahaṭṭhānaṃ vā na paññāyati, anākulo anākiṇṇo abhinno chekena cittakārena tūlikāya paricchinditvā paññatto viya. Saññatasamaṇassa vasitaṭṭhānaṃ, kassa bho vasitaṭṭhānanti pucchati. **Bhūnahunoti**² hatavaḍḍhino mariyādakāraṇakassa. Kasmā evamāha? Chasu dvāresu vaḍḍhipaññāpanaladdhikattā. Ayañhi tassa laddhi—cakkhu brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, adiṭṭhaṃ dakkhitabbaṃ, diṭṭhaṃ samatikkamitabbaṃ. Sotaṃ brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, asutaṃ sotabbaṃ, sutaṃ samatikkamitabbaṃ. Ghānaṃ brūhetabbaṃ vaḍḍhetabbaṃ, aghāyitaṃ ghāyitabbaṃ, ghāyitaṃ samatikkamitabbaṃ. Jivhā brūhetabbā vaḍḍhetabbā, assāyitaṃ sāyitabbaṃ, sāyitaṃ samatikkamitabbaṃ. Kāyo brūhetabbo vaḍḍhetabbo, aphuṭṭhaṃ phusitabbaṃ, phuṭṭhaṃ samatikkamitabbaṃ. Mano brūhetabbo vaḍḍhetabbo, aviññātaṃ vijānitabbaṃ, viññātaṃ samatikkamitabbaṃ. Evaṃ so chasu dvāresu vaḍḍhiṃ paññapeti. Bhagavā pana—

“Cakkhunā saṃvaro sādhu, sādhu sotena saṃvaro.

Ghānena saṃvaro sādhu, sādhu jivhāya saṃvaro.

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro.

Manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro.

Sabbattha saṃvuto bhikkhu, sabbadukkhā pamuccatī”ti³—

1. Saṃharitvā (Sī), saṅgharivā (Syā)

2. Bhūnahanaṇṇāsi (Syā)

3. Khu 1. 65 piṭṭhe.

Chasu dvāresu saṁvaram paññapeti. Tasmā so “vaḍḍhihato samaṇo Gotamo mariyādakārako”ti maññamāno “bhūnahuno”ti¹ āha.

Ariye nāye dhamme kusaleti parisuddhe kāraṇadhamme anavajje. Iminā kim dasseti? Evarūpassa nāma uggatassa paññātassa yasassino upari vācam² bhāsamānena vīmaṁsitvā upadhāretvā mukhe ārakkhaṁ ṭhapetvā bhāsitaḅbo hoti. Tasmā mā sahasā abhāsi, mukhe ārakkhaṁ ṭhāpehīti dasseti. **Evam hi no sutte ocaratīti** yasmā amhākaṁ sutte evaṁ āgacchati, na mayam mukhāruḷhicchāmatam³ vadāma, sutte ca nāma āgataṁ vadamānā kassa bhāyeyyāma⁴, tasmā sammukhāpi naṁ vadeyyāmāti attho. **Appossukko**ti mama rakkhanatthāya anussukko avāvaṇo hutvāti attho. **Vuttova naṁ vadeyyāti** mayā vuttova hutvā apucchitova katham samuṭṭhāpetvā ambajambū-ādīni gahetvā viya apūrayamāno mayā kathitaniyāmena bhavaṁ Bhāradvājo vadeyya, vadassūti attho.

208. **Assosi khoti** Satthā ālokaṁ vaḍḍhetvā dibbacakkhunā Māgaṇḍiyam tattha āgataṁ addasa, dvinnam janānam bhāsamānānam dibbasotena saddampi assosi. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** phalasaṁpattiyā vuṭṭhito. **Samviggo**ti pīsaṁvegena saṁviggo calito kampito. Tassa kira etadahosi “neva Māgaṇḍiyena samaṇassa Gotamassa ārocitam, na mayā. Amhe muñcitvā añño ettha tatiyopi natthi, suto bhavissati amhākaṁ saddo tikhīṇasotena purisenā”ti. Athassa abbhantare pīti uppajjitvā navanavutilomakūpasahassāni uddhaggāni akāsi. Tena vuttam “saṁviggo lomahaṭṭhajāto”ti. **Atha kho Māgaṇḍiyo paribbājakoti** paribbājakassa pabhinnamukhaṁ viya bijaṁ paripākagataṁ nāṇam, tasmā sannisīditum asakkonto āhiṇḍamāno puna Satthu santikaṁ āgantvā ekamantaṁ nisīdi. Tam dassetum “atha kho Māgaṇḍiyo”ti-ādi vuttam.

209. Satthā “evaṁ kira tvam Māgaṇḍiya maṁ avacā”ti avatvāva **cakkhum kho Māgaṇḍiyāti** paribbājakassa dhammadesanaṁ ārabhi. Tattha

1. Bhūnahānoti (Syā)

3. Mukhāruḷhamattam (Sī)

2. Vādāṁ (Ka)

4. Bhāseyyāma (Syā, Ka)

vasanaṭṭhānaṭṭhena rūpaṃ cakkhussa ārāmoti cakkhu **rūpārāmaṃ**. Rūpe ratanti **rūparataṃ**. Rūpena cakkhu āmoditaṃ pamoditanti **rūpasamuditaṃ**. **Dantaṃ** nibbisevanaṃ. **Guttaṃ** gopitaṃ. **Rakkhitaṃ** ṭhapitarakkhaṃ. **Samvutanti** pihitaṃ. **Samvarāyāti** pidhānatthāya.

210. **Paricāritapubboti** abhiramitaṃpubbo. **Rūpapariḷāhanti** rūpaṃ ārabba uppajjanapariḷāhaṃ. **Imassa pana te Māgaṇḍiya kimassa vacanīyanti** imassa rūpaṃ pariggaṇhitvā arahattappattassa khīṇāsavassa tayā kiṃ vacanaṃ vattabbaṃ assa, vuḍḍhihato mariyādakāraṅkoti idaṃ vattabbaṃ, na vattabbanti pucchati. **Na kiñci bho Gotamāti** bho Gotama kiñci vattabbaṃ natthi. Sesadvāresupi eseva nayo.

211. Idāni yasmā tayā pañcakkhandhe pariggahetvā arahattappattassa khīṇāsavassa kiñci vattabbaṃ natthi, ahañca pañcakkhandhe pariggahetvā Sabbaññutaṃ patto, tasmā ahampi te na kiñci vattabboti dassetuṃ **aham kho panāti**—ādimaṃ. **Tassa mayham Māgaṇḍiyāti** gihikāle attano sampattim dassento āha. Tattha **vassikoti**—ādīsu yattha sukhaṃ hoti vassakāle vasitum, ayaṃ vassiko. Itaresupi eseva nayo. Ayaṃ panettha vacanatto—vassaṃ vāso vassaṃ, vassaṃ arahatīti **vassiko**. Itaresupi eseva nayo.

Tattha vassiko pāsādo nāti-ucco hoti nātinīco, dvāravātapānānipissa nātitanūni nātibahūni, bhūmattharaṇapaccattharaṇakhajjabhojjānipettha missakāneva vaṭṭanti. Hemantike thambhāpi bhittiyopi nīcā honti, dvāravātapānāni tanukāni sukhumacchiddāni. Uṇhapavesanattāya bhittiniyūhāni nīhariyanti. Bhūmattharaṇapaccattharaṇanivāsanapārūpanāni panettha uṇhavīriyāni¹ kambalādīni vaṭṭanti. Khajjabhojjaṃ siniddhaṃ kaṭukasannissitañca. Gimhike thambhāpi bhittiyopi uccā honti. Dvāravātapānāni panettha bahūni vipulajālāni bhavanti. Bhūmattharaṇādīni dukūlamayāni vaṭṭanti, khajjabhojjāni madhurarasasītavīriyāni. Vātapānasamīpesu cettha nava cāṭiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā nīluppalādīhi sañchādentī. Tesu tesu padasesu

1. Uṇhvirissāni (Syā)

udakayantāni karonti, yeti deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti.

Bodhisattassa pana aṭṭhasatasuvaṇṇaghaṭe ca rajataghaṭe ca gandhodakassa pūretvā nīluppagalacchake¹ katvā sayanam parivāretvā ṭhapayimsu. Mahantesu lohakaṭāhesu gandhakalalam pūretvā nīluppalapadumapuṇḍarīkāni ropetvā utuggahaṇatthāya tattha tattha ṭhapesum. Sūriyasmīhi pupphāni pupphanti. Nānāvīdhā bhamaragaṇā pāsādam pavisitvā pupphesu rasam² gaṇhantā vicaranti. Pāsādo atisugandho³ hoti. Yamakabhittiyā antare lohanālim ṭhabetvā navabhūmikapāsādassa⁴ upari ākāsaṅgaṇe ratanamaṇḍapamatthake sukhumacchiddakam jālam baddham⁵ ahoṣi. Ekasmim ṭhāne sukkhamatim sacammam pasāreti. Bodhisattassa udakakīlanavelāya mahimsacamme pāsāṇaguḷe khipanti, meghathanitasaddo viya hoti. Heṭṭhā yantam parivattenti, udakam abhiruhitvā jālamatthake patati, vassapatanasalilam viya⁶ hoti. Tadā bodhisatto nīlapaṭam nivāseti, nīlapaṭam pārupati, nīlapasādhanam pasādheti. Parivārāpissa cattālīsanātakasahassāni nīlavatthābharaṇāneva nīlavilepanāni⁷ hutvā mahāpurisam parivāretvā ratanamaṇḍapam gacchanti. Divasabhāgam udakakīlam kīlanto sīlam utusukham anubhoti.

Pāsādassa catūsu disāsu cattāro sarā honti. Divākāle nānāvaṇṇasakuṇagaṇā pācīnasarato vuṭṭhāya viravamānā pāsādamatthakena pacchimasaram gacchanti. Pacchimasarato vuṭṭhāya pācīnasaram, uttarasarato dakkhiṇasaram, dakkhiṇasarato uttarasaram gacchanti, antaravassasamayo viya hoti. Hemantikapāsādo pana pañcabhūmiko ahoṣi, vassikapāsādo sattabhūmiko.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalaṅcetha tūriyāneva nippurisāni, sabbaṭṭhānānīpi nippurisāneva. Dovārikāpi itthiyova, nhāpanādīparikkammakarāpi itthiyova. Rājā kira “tathārūpaṃ issariyasukhasampattim anubhavamānassa purisam disvā parisāṅkā uppajjati, sā me

1. Nīluppagalavacchite (Sī), nīluppagalacchakam (Syā, Ka)

2. Rajam (Sī)

4. Navabhūmakapāsādassa (Sī)

6. Vassam pattakālo viya (Sī)

3. Atisugandhagandho (Sī, Syā)

5. Jālabandhanam (Sī)

7. Nīlapaṭāni (Ka)

puttassa mā ahoṣī”ti sabbakiccesu itthiyova ṭhapesi. **Tāya ratiyā ramamānoti** idaṃ catutthajjhānikaphalasangāhāyā vuttam.

212. **Gahapati vā gahapatiputto vā**ti ettha yasmā khattiyānaṃ setacchattasmim yeva patthanā hoti, mahā ca nesaṃ papañco, brāhmaṇā mantehi atittā mante gavesantā vicaranti, gahapatino pana muddāgaṇanamattaṃ uggahitakālo paṭṭhāya sampattimyeva anubhavanti, tasmā khattiyabrāhmaṇe aggahetvā “gahapati vā gahapatiputto vā”ti āha. **Āvatṭeyyā**ti mānusakakāmahetu āvaṭṭo bhavēyyāti attho. **Abhikkantatarā**ti viṣiṭṭatarā. **Paṇīatarā**ti atappakatarā. Vuttampi cetam—

“Kusaggenudakamādāya¹, samudde udakam mine.
Evaṃ mānusakā kāmā, dibbakāmāna santike”ti².

Samadhigayha tiṭṭhatīti dibbasukham gaṇhitvā tato viṣiṭṭatarā hutvā tiṭṭhati.

Opammasaṃsandanaṃ panettha evaṃ veditabbaṃ—gahapatissa pañcahi kāmāgu ṇehi samaṅgibhūtakālo viya bodhisattassa tīsu pāsādesu cattālīsasahassa-itthimajjhe modanakālo, tassa sucaritaṃ pūretvā sagge nibbattakālo viya bodhisattassa abhinikkhamaṇaṃ katvā Bodhipallaṅke Sabbaññutaṃ paṭividdhakālo, tassa nandanavane sampattim anubhavanakālo viya Tathāgatassa catutthajjhānikaphalasangāhāyā vītivattanakālo, tassa mānusakānaṃ pañcannaṃ kāmāguṇānaṃ apatthanakālo viya Tathāgatassa catutthajjhānikaphalasangāhāyā vītināmentassa hīnajanasukhassa apatthanakāloti.

213. **Sukhī**ti paṭhamaṃ dukkhito pacchā sukhito assa. **Serī**ti paṭhamaṃ vejjadutiyako pacchā serī ekako bhavēyya. **Sayamvasī**ti paṭhamaṃ vejjassa vase vattamāno vejjena nisīdāti vutte nisīdi, nipajjāti vutte nipajji, bhuñjāti vutte bhuñji, pivāti vutte pivi, pacchā sayamvasī jāto. **Yena**

1. Kusagge udakamādāya (Sī), kusagge dakamādāya (Syā, Ka)

2. Khu 6. 133 piṭṭhe.

kāmaṃ gamoti paṭhamam icchiticchitaṭṭhānam gantum nālattha, pacchā roge vūpasante vanadassanagiridassanapabbatadassanādīsupi yenakāmaṃ gamo jāto, yattha yattheva gantum icchati, tattha tattheva gaccheyya.

Etthāpi idam opammasamsandanam—purisassa kuṭṭhikālo¹ viya hi bodhisattassa agāramajjhe vasanakālo, aṅgārapallam viya ekaṃ kāmavattu, dve kapallāni viya dve vatthūni, sakkassa pana devaraṅṅo aḍḍhateyyakoṭiyāni aṅgārapallāni viya aḍḍhatiyānāṭakakoṭiyo, nakhehi vaṇamukhāni tacchetvā aṅgārapalle paritāpanam viya vatthupaṭisevanam, bhesajjam āgamma arogakālo viya kāmesu ādīnavam nekkhamme ca ānisaṃsam disvā nikkhamma Buddhabhūtakāle catutthajjhānikaphalasamāpattiratiyā vītivattanakālo, aññam kuṭṭhipurisaṃ disvā apatthanakālo viya tāya ratiyā vītināmentassa hīnajanaratiyā apatthanakāloti.

214. **Upahatindriyoti** kimirakuṭṭhena² nāma upahatakāyappasādo. **Upahatindriyāti** upahatapaññindriyā. Te yathā so upahatakāyindriyo kuṭṭhī dukkhasamphassasmim yeva aggismim sukhamiti viparītasaññam paccalattha, evam paññindriyassa upahatattā dukkhasamphassesveva kāmesu sukhamiti viparītasaññam paccalatthum.

215. **Asucitarāni cevāti**—ādīsu pakatiyāva tāni asucīni ca duggandhāni ca pūtīni ca, idāni pana asucitarāni ceva duggandhatarāni ca pūtitarāni ca honti. **Kācīti** tassa hi paritāpentassa ca kaṇḍvantassa ca pāṇakā anto pavisanti, duṭṭhalohitaduṭṭhapubbā paggharanti. Evamassa kāci assādamattā hoti.

Ārogyaparamāti gāthāya ye keci dhanalābhā vā yasalābhā vā puttalābhā vā atthi, ārogyam tesam paramam uttamam, natthi tato uttaritaro lābhoti ārogyaparamā lābhā. Yamkiñci jhānasukham vā maggasukham vā phalasukham vā atthi, nibbānam tattha paramam, natthi tato uttaritaram sukhamti nibbānam paramam sukham. **Aṭṭhaṅgiko maggānanti** pubbabhāgamaggānam pubbabhāgamaneneva amatagāmīnam aṭṭhaṅgiko khemo, natthi tato

1. Kuṭṭhakālo (Sī, Syā)

2. Cirakuṭṭhena (Sī), timirakuṭṭhena (Syā, Ka)

khemataro añño maggo. Atha vā **khemam̐ amatagāminanti** ettha khemantipi amatantipi nibbānasseva nāmaṃ. Yāvataṃ puthusamaṇabrāhmaṇā parappavādā khemagāmino ca amatagāmino cāti laddhivasena gahitā, sabbesaṃ tesam̐ khema-amatagāmīnaṃ maggānaṃ aṭṭhaṅgiko paramo uttamoti ayamettha attho.

216. **Ācariyapācariyānanti** ācariyānañceva ācariyācariyānañca. **Sametīti** ekanāḷiyā mitaṃ viya ekatulāya tulitaṃ viya sadisaṃ hoti ninnānākaraṇaṃ. **Anomajjātīti** pāṇim̐ heṭṭhā otārento majjati, “idaṃ taṃ bho Gotama ārogyaṃ, idaṃ taṃ nibbānaṃ”ti kālena sīsaṃ kālena uraṃ parimajjanto evamāha.

217. **Chekanti** sampannaṃ¹. **Sāhulicīrenāti**² kālakehi eḷakalomehi katathūlacīrena. Saṅkāracoḷakenātīpi vadanti. **Vācaṃ nicchāreyyāti** kālena dasāya kālena ante kālena majjhe parimajjanto nicchāreyya, vadeyyāti attho. **Pubbakehesāti** pubbakehi esā. Vipassīpi hi Bhagavā -pa- Kassapopi Bhagavā catuparisamajjhe nisinnaṃ imāṃ gāthaṃ abhāsi, “atthanissitagāthā”ti mahājano uggaṇhi. Satthari parinibbute aparabhāge paribbājakānaṃ antaraṃ pavitṭhā. Te potthakagataṃ katvā padadvayameva rakkhituṃ sakkhimsu. Tenāha sā etarahi anupubbena puthujjanagāthāti³.

218. Rogova bhūtoti **rogabhūto**. Sesapadesupi eseva nayo. **Ariyaṃ cakkhūti** parisuddhaṃ vipassanāññañceva maggaññañca. **Pahotīti** samattho. **Bhesajjam̐ kareyyāti** uddhaṃvirecanaṃ adhovirecanaṃ añjanañcāti bhesajjam̐ kareyya.

219. **Na cakkhūni uppādeyyāti** yassa hi antarā pittasemhādipaliveḷhena⁴ cakkhupasādo upahato hoti, so chekaṃ vejjam̐ āgamma sappāyabhesajjam̐ sevento cakkhūni uppādeti nāma. Jaccandhassa

1. Chakanti pasannaṃ (Sī, Syā)

2. Bāhulicīvarenāti (Syā)

3. Puthujjanagatāti (Sī)

4. Pittasemhādipalibodhena (Sī)

pana mātukucchiyaṃyeva vinaṭṭhāni, tasmā so na labhati. Tena vuttaṃ “na cakkhūni uppā deyyā”ti.

220. Dutiyavāre **jaccandhoti** jātakālato paṭṭhāya pittādipaliveṭṭhena andho. **Amusminti** tasmim̄ pubbe vutte. **Amittatopi daheyyāti** amitto me ayanti evaṃ amittato ṭhapeyya. Dutiyapadepe eseva nayo. **Iminā cittenāti** vaṭṭe anugatacittena. **Tassa me upādānapaccayāti** ekasandhi dvisāṅkhepo paccayākāro kathito, vaṭṭaṃ vibhāvitaṃ.

221. **Dhammānudhammanti** dhammassa anudhammaṃ anucchavikaṃ paṭipadaṃ. **Ime rogā gaṇḍā sallāti** pañcakkhandhe dasseti. **Upādānanirodhāti** vivaṭṭaṃ dassento āha. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sandakasuttavaṇṇanā

223. **Evaṃ me sutanti** Sandakasuttaṃ. Tattha **Pilakkhaguhāyanti** tassā guhāya dvāre pilakkharukkho ahoṣi, tasmā Pilakkhaguhātveva saṅkhaṃ gatā. **Paṭisallānā vuṭṭhitoti** vivekato vuṭṭhito. **Devakatasobbhoti** vassodakeneva¹ tinnatṭhāne jāto mahā-udakarahado. **Guhādassanāyāti** ettha **guhāti** paṃsuguhā. Sā unname udakamuttatṭhāne ahoṣi, ekato umaṅgaṃ katvā khāṇuke ca paṃsuṅca nīharitvā anto thambhe ussāpetvā matthake padaracchannagehasaṅkhepena katā, tattha te paribbājakā vasanti. Sā vassāne udakapuṇṇā titṭhati, nidāghe tattha vasanti. Taṃ sandhāya “guhādassanāyā”ti āha. Vihāradassanatthañhi anamataggiyaṃ paccavekkhitvā samuddapabbatadassanatthaṃ vāpi gantuṃ vaṭṭatīti.

1. Udakeneva (Ka)

Unnādinīyāti uccaṃ nadamānāya. Evaṃ nadamānāya cassā uddhaṅgamanavasena ucco, disāsu patthaṭavasena mahāsaddoti uccāsaddamahāsaddo, tāya **uccāsadda mahāsaddāya**. Tesāṃ paribbājakānaṃ pātova uṭṭhāya kattabbaṃ nāma cetiyavattaṃ vā bodhivattaṃ vā ācariyupajjhāyavattaṃ vā yonisomanasikāro vā natthi. Tena te pātova uṭṭhāya bālātape nisinnā, sāyaṃ vā kathāya phāsukatthāya sannipatitā “imassa hattho sobhaṇo, imassa pādo”ti evaṃ aññamaññassa hatthapādādāni vā ārabba itthipurisadāraḍḍārikāvaṇṇe vā aññaṃ vā kāmāssādabhavassādādivatthuṃ ārabba kathaṃ paṭṭhapetvā anupubbena rājakathādi-aneḍavidhaṃ tiracchānakathaṃ kathenti. Sā hi aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtā kathāti **tiracchānakathā**. Tattha rājānaṃ ārabba “Mahāsammato Mandhātā Dhammāsoko evaṃmahānubhāvo”ti-ādinā nayena pavattā kathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathādīsu**.

Tesu “asuko rājā abhirūpo dassanīyo”ti-ādinā nayena gehassitakathāva tiracchānakathā hoti. “Sopi nāma evaṃ mahānubhāvo khayāṃ gato”ti evaṃ pavattā pana kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresupi “Mūladevo evaṃmahānubhāvo, meghamālo evaṃmahānubhāvo”ti tesāṃ kammaṃ paṭicca aho sūrāti gehassitakathāva tiracchānakathā. Yuddhepi bhāratayuddhādīsu “asukena asuko evaṃ mārito evaṃ viddho”ti kāmāssādavaseneva kathā tiracchānakathā. “Tepi nāma khayāṃ gatā”ti evaṃ pavattā pana sabbattha kathā kammaṭṭhānameva hoti. Apica annādīsu “evaṃ vaṇṇavantaṃ gandhavantaṃ rasavantaṃ phassasampannaṃ khādimha bhūñjima pivimha paribhūñjimhā”ti kāmāssādavasena kathetuṃ na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “pubbe evaṃ vaṇṇādisampannaṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ sayanaṃ mālaṃ gandhaṃ sīlavantānaṃ adama, cetiye pūjaṃ akarimhā”ti kathetuṃ vaṭṭati.

Ñātikathādīsipi “amhākaṃ ñātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayāṃ evaṃ vicitrehi yānehi carimhā”ti vā assādavasena vattuṃ na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “tepi no ñātakā khayāṃ gatā”ti vā “pubbe mayāṃ evarūpā upāhanā saṃghassa adamaḥ”ti vā kathetabbā. **Gāmakathāpi** suniviṭṭhadunniviṭṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmaḍāsino sūrā samatthā”ti vā evaṃ assādavasena na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā saddhā

pasannāti vā khayavayaṃ gatāti vā vattum vaṭṭati.

Nigamanagarajanapadakathāsupi eseva nayo. **Itthikathāpi** vaṇṇasaṅṭhānādīni paṭicca assādasena na vaṭṭati, saddhā pasannā khayam gatāti evameva vaṭṭati. **Sūrakathāpi** Nandimitto nāma yodho sūro ahoṣīti assādaseneva na vaṭṭati, saddho pasanno ahoṣi khayam gatoti evameva vaṭṭati.

Visikhākathāpi asukā visikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthāti assādaseneva na vaṭṭati, saddhā pasannā khayam gatā iccevaṃ vaṭṭati.

Kumbhaṭṭhānakathāti kumbhaṭṭhāna-udakatitthakathā vā vuccati kumbhadāsikathā vā. Sāpi “pāsādikā naccitum gāyitum chekā”ti assādasena na vaṭṭati, saddhā pasannāti-ādinā nayeneva vaṭṭati.

Pubbapetakathāti atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadisova vinicchayo.

Nānattakathāti purimapacchimakathāvimuttā avasesā nānāsabhāvā niratthakakathā. **Lokakkhāyikāti** ayam loko kena nimmito, asukena nāma nimmito, kākā setā¹ aṭṭhīnaṃ setattā, bakā rattā lohitaṣṣa rattattāti evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā.

Samuddakkhāyikā nāma kasmā samuddo sāgaro, Sāgaradevena khaṇitattā sāgaro, khato meti hatthamuddāya niveditattā samuddoti evamādikā niratthakā samuddakkhāyikakathā. Iti bhavo, iti abhavoti yaṃ vā taṃ vā niratthakakāraṇaṃ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**. Ettha ca bhavoti sassataṃ, abhavoti ucchedaṃ. Bhavoti vaḍḍhi, abhavoti hāni. Bhavoti kāmasukhaṃ, abhavoti attakilamatho. Iti imāya chabbidhāya itibhavābhavakathāya saddhiṃ bāttimsatiracchānakathā nāma hoti. Evarūpim² tiracchānakathaṃ kathentiyā nisinno hoti.

Tato Sandako paribbājako te paribbājake oloketvā “ime paribbājakā ativiya aññaṃaññaṃ agāravā appatissā, mayaṅca

1. Kāko seto (Ka)

2. Evarūpaṃ (Syā)

samaṇassa Gotamassa pātubhāvato paṭṭhāya sūriyuggamane khajjopanakūpamā jātā, lābhasakkāropi no parihīno. Sace pana imaṃ ṭhānaṃ samaṇo Gotamo Gotamasāvako vā gihi-upaṭṭhākopi vāssa āgaccheyya, ativiya lajjanīyaṃ bhavissati. Parisadoso kho pana parisajetṭhakasseva upari ārohatī”ti ito cito ca vilokento therāṃ addasa. Tena vuttaṃ **addasā kho Sandako paribbājako -pa- tuṅhī ahesunti.**

Tattha **saṅṭhapesi**ti sikkhāpesi, vajjamassā paṭicchādesi. Yathā suṭṭhapitā hoti, tathā naṃ ṭhapesi. Yathā nāma parisamajjhaṃ pavisanto puriso vajjapaṭicchādanatthaṃ nivāsanaṃ saṅṭhapeti, pārūpanaṃ saṅṭhapeti, rajokiṇṇaṭṭhānaṃ puñchati, evamassā vājja paṭicchādanatthaṃ “appasaddā bhonto”ti sikkhāpento yathā suṭṭhapitā hoti, tathā naṃ ṭhapesi attho. **Appasaddakāmā**ti appasaddaṃ icchanti, ekakā nisīdanti, ekakā tiṭṭhanti, na gaṇasaṅgaṇikāya yāpenti. **Appasaddavinītā**ti appasaddena niravena Buddhena vinītā. **Appasaddassa vaṇṇavādinoti** yaṃ ṭhānaṃ appasaddaṃ nissaddaṃ. Tassa vaṇṇavādino. **Upasaṅkamitabbaṃ maññeyyā**ti idhāgantabbaṃ maññeyya.

Kasmā pana theassa upasaṅkamaṇaṃ paccāsīsati. Attano vuddhim paṭṭhayaṃāno. Paribbājakaṃ kira Buddhesu vā Buddhasāvakesu vā attano santikaṃ āgatesu “ajja amhākaṃ santikaṃ samaṇo Gotamo āgato, Sāriputto āgato, na kho panete yassa vā tassa vā santikaṃ gacchanti, passatha amhākaṃ uttamabhāvaṃ”ti attano upaṭṭhākānaṃ santike attānaṃ ukkhipanti ucce ṭhāne ṭhapanenti. Bhagavatopi upaṭṭhāke gaṇhituṃ vāyamanti. Te kira Bhagavato upaṭṭhāke disvā evaṃ vadanti “tumhākaṃ Satthā bhavaṃ Gotamopi Gotamassa sāvakaṃ amhākaṃ santikaṃ āgacchanti, mayaṃ aññaṃaññaṃ samaggā. Tumhe pana amhe akkhīhi passituṃ na icchatha, sāmīcikkammaṃ na karotha, kiṃ vo amhehi aparaddhaṃ”ti. Appekacce manussā “Buddhāpi etesaṃ santikaṃ gacchanti, kiṃ amhākaṃ”ti tato paṭṭhāya te disvā nappamajjanti. **Tuṅhī ahesunti** Sandakaṃ parivāretvā nissaddā nisīdiṃsu.

224. **Svāgataṃ bho** Ṃānandassāti su-āgamaṇaṃ bho Ṃānandassa. Bhavante hi no āgate Ṃānando hoti, gate

sokoti dīpeti. **Cirassam̐ khoti** piyasamudācāravacanametam̐. Thero pana kālena kālam̐ paribbājakārāmaṃ cārikatthāya gacchatīti purimagamaṃ gahetvā evamāha. Evañca pana vatvā na mānatthaddho hutvā nisīdi, attano pana āsanā vuṭṭhāya tam̐ āsanaṃ papphoṭetvā theram̐ āsanena nimantento **nisīdatu bhavaṃ Ānando, idamāsanam̐ paññattanti** āha.

Antarākathā vippakatāti nisinnānaṃ vo ārambhato paṭṭhāya yāva mamāgamaṃ etasmim̐ antare kā nāma kathā vippakatā, mamāgamaṃpaccayā katamā kathā pariyantaṃ na gatāti pucchati.

Atha paribbājako “niratthakakathāva esā nissārā vaṭṭasannissitā, na tumhākaṃ purato vattabbaṃ arahatī”ti dīpento **tiṭṭhatesā bhoti**-ādimāha. **Nesā bhototi** sace bhavaṃ sotukāmo bhavissati, pacchāpesā kathā na dullabhā bhavissati, amhākaṃ panimāya attho natthi. Bhoto pana āgamaṃ labhitvā aññadeva sukāraṇaṃ kathaṃ sotukāmaṃhāti dīpeti. Tato dhammadesanaṃ yācanto **sādhu vata bhavantaṃyevā**ti-ādimāha. Tattha **ācariyaket**i ācariyasamaye. **Anassāsikānī**ti assāsavirahitāni. **Sasakkanti** ekamsatthe nipāto, viññū puriso ekamseneva na vaseyyāti attho. **Vasanto ca nārādheyyā**ti na sampādeyya, na paripūreyyāti vuttaṃ hoti. **Ñāyaṃ dhammaṃ kusala**nti kāraṇabhūtaṃ anavaṃjjaṭṭhena¹ kusalaṃ dhammaṃ.

225. **Idhāti** imasmim̐ loke. **Natthi dinnanti**-ādini Sāleyyakasutte² vuttāni. **Cātumahābhūtikoti** cātumahābhūtamayo. **Pathavī pathavīkāyanti** ajjhattikā pathavīdhātu bahirapathavīdhātuṃ. **Anupetīti** anuyāti. **Anupagacchatīti** tasseva vevacanaṃ, anugacchatītipi attho, ubhayenāpi upeti upagacchatīti dasseti. Āpādīsupi eseva nayo. **Indriyānīti** manacchaṭṭhāni indriyāni ākāsaṃ pakkhandanti. **Āsandipañcamā**ti nipannamañcena pañcamā, mañco ceva, cattāro mañcapāde gahetvā ṭhitā cattāro purisā cāti attho. **Yāvālāhanā**ti yāva susānā. **Padānīti** ayaṃ evaṃ silavā ahoṣi, evaṃ dussīloti-ādinā nayena

1. Ārogya-anavaṃjjaṭṭhena (Sī)

2. Ma 1. 356 piṭṭhe.

pavattāni guṇapadāni. Sarīrameva vā ettha padānīti adhippetam.

Kāpotakānīti kapotakavaṇṇāni, pārāvatapakkhavaṇṇānīti attho.

Bhassantāti bhasmantā, ayameva vā Pāli. **Āhutiyo**ti yaṃ paheṇakasakkārādibhedam dinnadānam, sabbam tam chārikāvasānameva hoti, na tato param phaladāyakaṃ hutvā gacchatīti attho. **Dattupaññattanti** dattūhi bālamanussehi paññattam. Idam vuttam hoti—bālehi abuddhīhi paññattamidam dānam, na paṇḍitehi. Bālā denti, paṇḍitā gaṇhantīti dasseti. **Atthikavādanti** atthi dinnam dinnaphalanti imam atthikavādameva vadanti, tesam tuccham vacanam musāvilāpo. **Bāle ca paṇḍite cāti** bālā ca paṇḍitā ca.

Akatena me ettha katanti mayham akateneva samaṇakammena ettha etassa samaye kammam kataṃ nāma hoti, avusiteneva brahmacariyena vusitam nāma hoti. **Etthāti** etasmim samaṇadhamme. **Samasamāti** ativiya samā, samena vā guṇena samā. **Sāmaññam pattāti** samānabhāvam pattā.

226. **Karatoti**-ādini Apaṇṇakasutte vuttāni. **Tathā natthi hetūti**-ādini.

228. Catutthabrahmacariyavāse **akaṭāti** akatā. **Akaṭavidhāti** akatavidhānā, evam karohīti kenaci kārāpitā na hontīti attho. **Animmitāti** iddhiyāpi na nimmitā. **Animmātāti** animmāpitā. Keci animmitabbāti padam vadanti, tam neva Pāliyam, na Aṭṭhakathāyam sandissati. **Vañjhāti** vañjhapasuvañcyatālādayo viya aphaḷā, kassaci ajanakāti attho. Etena pathavikāyādīnam rūpādījanakabhāvam paṭikkhipati. Pabbatakūṭā viya ṭhitāti **kūṭaṭṭhā**. **Īsikaṭṭhāyitṭhitāti** muñje īsikā viya ṭhitā. Tatrāyamadhippāyo—yamidam jāyatīti vuccati, tam muñjato īsikā viya vijjamānameva nikkhamatīti. “Esikaṭṭhāyitṭhitā”tipi pāṭho, sunikhāto esikatthambho niccalo tiṭṭhati, evam ṭhitāti attho. Ubhayenapi tesam vināsābhāvam dīpeti. **Na iñjantīti** esikatthambho viya ṭhitattā na calanti. **Na vipariṇāmentīti** pakatim na jahanti. **Na aññamaññam byābādhentīti** aññamaññam na upahananti. **Nālanti** na samatthā.

Pathavīkāyoti-ādīsu pathavīyeva pathavīkāyo, pathavīsamūho vā. **Tatthā**ti tesu jīvasattamesu¹ kāyesu. **Natthi hantā vā**ti hantum vā ghātetum vā sotum vā sāvetum vā jānitum vā jānāpetum vā samattho nāma natthīti dīpeti. **Sattannaṃtveva kāyānanti** yathā muggarāsi-ādīsu pahaṭam sattham muggarāsi-ādīnam antarena pavisati, evaṃ sattannaṃ kāyānam antarena chiddena vivarena sattham pavisati. Tattha “ahaṃ imaṃ jīvitā voropemī”ti kevalaṃ saññāmetameva hotīti dasseti. **Yonipamukhasatasahassānīti** pamukhayonīnam uttamayonīnam cuddasatasahassāni aññāni ca satṭhisatāni aññāni ca chasatāni. **Pañca ca kammuno satānīti** pañca kammāsātāni ca², kevalaṃ takkamattakena niratthakaṃ dīṭṭhim dīpeti. **Pañca ca kammāni tīṇi ca kammānīti-**ādīsupi eseva nayo. Keci panāhu “**pañca kammānīti** pañcīndriyavasena bhaṇati³. **Tīṇīti** kāyakammādivasenā”ti. **Kamme ca aḍḍhakamme cāti** ettha panassa kāyakammaṇca vacīkammaṇca kammanti laddhi, manokammaṃ upaḍḍhakammanti. **Dvaṭṭhipaṭipadāti** dvāsatṭhi paṭipadāti vadati. **Dvaṭṭhantarakappāti** ekasmiṃ kappe catusatṭhi antarakappā nāma honti, ayaṃ pana aññe dve aḷānanto evamāha. **Chalābhijātiyo** Apaṇṇakasutte vitthāritā.

Aṭṭha purisabhūmiyoti mandabhūmi khīḍḍābhūmi vīmaṃsakabhūmi ujugatabhūmi sekkhabhūmi samaṇabhūmi jinabhūmi pannabhūmīti imā aṭṭha purisabhūmiyoti vadati. Tattha jātaḍḍhasato paṭṭhāya sattadivase sambādhāṭṭhānato nikkhantattā sattā mandā honti momūhā. Ayaṃ mandabhūmīti vadati. Ye pana duggatito āgatā honti, te abhiṇṇam rodanti ceva viravanti ca. Sugatito āgatā taṃ anussaritvā anussaritvā hasanti. Ayaṃ khīḍḍābhūmi nāma. Mātāpitūnam hattham vā pādam vā maṇcam vā pīṭham vā gahetvā bhūmiyaṃ padanikkhipanam vīmaṃsakabhūmi nāma. Padasāva gantum samatthakālo ujugatabhūmi nāma. Sippānam sikkhanakālo sekkhabhūmi nāma. Gharā nikkhamma pabbajanakālo samaṇabhūmi nāma. Ācariyaṃ sevītvā jānanakālo jinabhūmi nāma. Bhikkhu ca pannako Jino na kiñci āhāti evaṃ alābhīṃ samaṇam pannabhūmīti vadati.

1. Sattasu (Sī)

2. Satāni cāti (Sī, Syā)

3. Gaṇati (Sī)

Ekūnapaññāsa ājīvasateti ekūnapaññāsa ājīvavuttisatāni.
Paribbājakasateti paribbājakapabbajjasatāni. **Nāgāvāsasateti**
 nāgamaṇḍalāsātāni. **Vīse indriyasateti** vīsa indriyasatāni. **Timse nirayasateti**
 timsa nirayasatāni. **Rajodhātuyoti** raja-okiraṇaṭṭhānāni.
 Hatthapiṭṭhipādapiṭṭhādāni sandhāya vadati. **Satta saññīgabbhāti**
 oṭṭhagoṇagadrabha-ajapasumigamahimse sandhāya vadati. **Asaññīgabbhāti**
 sāliyavagodhumamugga kaṅguvarakakudrūsake sandhāya vadati.
Nigaṇṭhigabbhāti Nigaṇṭhimhi jātagabbhā, ucchuveḷunaḷādayo sandhāya
 vadati. **Satta devāti** bahū devā, so pana sattāti vadati. Mānusāpi anantā, so
 sattāti vadati. **Satta pisācāti** pisācā mahantā, sattāti vadati.

Sarāti mahāsarā. Kaṇṇamuṇḍarathakāra-
 anotattasīhapapātaḷīramucalindakuṇḷaladahe gahetvā vadati. **Pavuṭāti**
 gaṇṭhikā. **Papātāti** mahāpapātā. **Papātasatānīti** khuddakapapātasatāni.
Supināti mahāsupinā. **Supinasatānīti** khuddakasupinasatāni. **Mahākappinoti**¹
 mahākappānam. Ettha ekamhā sarā vassasate vassasate kusaggena ekam
 udakabindum nīharitvā nīharitvā sattakkhattum tamhi sare nirudake kate eko
 mahākappoti vadati. Evarūpānam mahākappānam caturāsītisatasahassāni
 khepetvā bālā ca paṇḍitā ca dukkhassantaṃ karontīti ayamassa laddhi.
 Paṇḍitopi kira antarā sujjhittum na sakkoti, bālopi tato uddham na gacchati.

Sīlenāti acelakasīlena vā aññena vā yena kenaci. **Vatenāti** tādisena
 vatena. **Tapenāti** tapokammena. Aparipakkaṃ paripāceti nāma yo “ahaṃ
 paṇḍito”ti antarā visujjhati. Paripakkaṃ phussa phussa byantiṃ karoti nāma
 yo “ahaṃ bālo”ti vuttaparimāṇaṃ kālaṃ atikkamitvā yāti. **Hevaṃ natthīti**
 evaṃ natthi. Tañhi ubhayampi na sakkā kātunti dīpeti. **Doṇamiteti** doṇena
 mitaṃ viya. **Sukhadukkheti** sukhadukkham. **Pariyantakateti** vuttaparimāṇena
 kālena katapariyanto. **Natthi hāyanavaḍḍhaneti** natthi hāyanavaḍḍhanāni. Na
 saṃsāro paṇḍitassa hāyati, na bālassa vaḍḍhatīti attho. **Ukkamsāvakaṃseti**
 ukkamsāvakaṃsā, hāpanavaḍḍhanānamevetāṃ vevacanaṃ. Idāni tamatthaṃ
 upamāya

1. Mahākappunoti (Si)

sādhento **seyyathāpi nāmāti**-ādimāha. Tattha **suttaḡuḷeti** veṭhetvā katasuttaḡuḷam. **Nibbeṭṭhiyamānameva paletīti** pabbate vā rukkhagge vā ṭhatvā khittam suttapamāṇena nibbeṭṭhiyamānam gacchati, sutte khīṇe tattha tiṭṭhati na gacchati. Evamevaṃ vuttakā lato uddham na gacchatīti dasseti.

229. **Kimidanti** kimidaṃ tava aññāṇam, kiṃ Sabbaññu nāma tvanti evaṃ puṭṭho samāno niyativāde pakkhipanto **suññam me agāranti**-ādimāha.

230. **Anussaviko hotīti** anussavanissito hoti. **Anussavasaccoti** savanam saccato gahetvā ṭhito. **Piṭakasampadāyāti** vaggapaṇṇāsakāya piṭakaganthasampattiyā.

232. **Mandoti** mandapañño. **Momūhoti** atimūḷho. **Vācāvikkhepaṃ āpajjatīti** vācāya vikkhepaṃ āpajjati. Kīdisaṃ? Amarāvikkhepaṃ, apariyantavikkhepanti attho. Atha vā amarā nāma macchajāti. Sā ummujjananimujjanādivasena udake sandhāvamānā gahetuṃ na sakkāti¹ evameva ayampi vādo ito cito ca sandhāvati, gāham na upagacchatīti amarāvikkhepoti vuccati. Tam amarāvikkhepaṃ.

Evantipi me noti-ādīsu idaṃ kusalanti puṭṭho “evantipi me no”ti vadati, tato kiṃ akusalanti vutte “tathātipi me no”ti vadati, kiṃ ubhayato aññathāti vutte “aññathātipi me no”ti vadati, tato tividhenāpi na hotīti te laddhīti vutte “notipi me no”ti vadati, tato kiṃ no noti te laddhīti vutte “no notipi me no”ti vikkhepaṃāpajjati, ekasmimpi pakkhe na tiṭṭhati. **Nibbijja pakkamatīti** attanopi esa satthā avassayo bhavituṃ na sakkoti, mayham kiṃ sakkhissatīti nibbinditvā pakkamati. Purimesupi anassāsikesu eseva nayo.

234. **Sannidhikāraṃ kāme paribhuñjitunti** yathā pubbe gihibhūto sannidhiṃ katvā vatthukāme paribhuñjati, evaṃ tilataṇḍulasappinavanītādīni sannidhiṃ katvā idāni paribhuñjituṃ abhabboti attho. Nanu ca khīṇāsavassa

1. Na sakkoti (Syā, Ka)

vasanaṭṭhāne tilataṇḍulādayo paññāyantīti. No na paññāyanti, na panesa te attano atthāya ṭhapeti, aphāsukapabbajitādīnaṃ atthāya ṭhapeti. Anāgāmiṣṣa kathanti. Tassāpi pañca kāmagaṇā sabbasova pahīnā, dhammena pana laddhaṃ vicāretvā paribhuñjati.

236. **Puttamātāya puttāti** so kira imaṃ dhammaṃ sutvā ājīvakaṃ matā nāmāti saññī hutvā evamāha. Ayañhettha attho—ājīvakaṃ matā nāma, tesam matā puttamātā hoti, iti ājīvakaṃ puttamātāya puttā nāma honti. **Samaṇe Gotameti** samaṇe Gotame brahmacariyavāso atthi, aññattha natthīti dīpeti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sandakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā

237. **Evam me sutanti** Mahāsakuludāyisuttaṃ. Tattha **morānivāpeti** tasmim ṭhāne morānaṃ abhayaṃ ghoṣetvā bhojanaṃ adamsu¹. Tasmā taṃ ṭhānaṃ **morānivāpeti** saṅkhaṃ gataṃ. **Annabhāroti** ekassa paribbājakassa nāmaṃ. Tathā **varadharoti**. **Aññe cāti** na kevalaṃ ime tayo, aññepi abhiññātā bahū paribbājakā. **Appasaddassa vaṇṇavādīti** idha appasaddavinītoti avatvāva idaṃ vuttaṃ. Kasmā? Na hi Bhagavā aññena vinītoti.

238. **Purimānīti** hiyyodivasam upādāya purimāni nāma honti, tato paraṃ purimatarāni. **Kutūhalasālāyanti** kutūhalasālā nāma paccekasālā natthi, yattha pana nānātitthiyā samaṇabrāhmaṇā nānāvidhaṃ kathaṃ pavattenti, sā bahūnaṃ “ayaṃ kiṃ vadati, ayaṃ kiṃ vadati”ti kutūhaluppattiṭṭhānato “kutūhalasālā”ti vuccati. “Kotūhalasālā”tipi pāṭho. **Lābhāti** ye evarūpe samaṇabrāhmaṇe daṭṭhuṃ pañhaṃ

1. Paṭṭhapesum (St)

pucchitum dhammakatham vā nesam sotum labhanti, tesam aṅgamagadhānam ime lābhāti attho.

Saṅghinoti-ādīsu pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho etesam atthīti **saṅghino**. Sveva gaṇo etesam atthīti **gaṇino**. Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyāti **gaṇācariyā**. **Ñātāti** paññātā pākaṭā. Yathābhuccagaṇehi ceva ayathābhūtagaṇehi ca samuggato yaso etesam atthīti **yasassino**. Pūraṇādīnāhi “appiccho santuṭṭho, appicchatāya vatthampi na nivāseti”ti-ādinā nayena yaso samuggato, Tathāgatassa “itipi so Bhagavā”ti-ādīhi yathābhūtagaṇehi. **Titthakarāti** laddhikarā. **Sādhussammata**ti ime sādhuṃ suṇḍarā sappurisāti evaṃ sammata. **Bahujanassāti** assutavato ceva andhabālaputhujanassa vibhāvino ca paṇḍitajanassa. Tattha titthiyā bālayanassa evaṃ sammata, Tathāgato paṇḍitajanassa. Iminā nayena **pūraṇo Kassapo saṅghīti**-ādīsu attho veditabbo. Bhagavā pana yasmā aṭṭhatimsa ārammaṇāni vibhajanto bahūni nibbāna-otaraṇatitthāni akāsi, tasmā “titthakaro”ti vattum vaṭṭati.

Kasmā panete sabbepi tattha osaṭāti. Upaṭṭhākarakkhaṇatthañceva lābhasakkāratthañca. Tesam hi evaṃ hoti “amhākaṃ upaṭṭhākā samaṇam Gotamaṃ saraṇam gaccheyyum, te ca rakkhissāma. Samaṇassa ca Gotamassa upaṭṭhāke sakkāram karonte disvā amhākampi upaṭṭhākā amhākaṃ sakkāram karissantī”ti. Tasmā yattha yattha¹ Bhagavā osarati, tattha tattha² sabbe osaranti.

239. **Vādam āropetvāti** vāde dosam āropetvā. **Apakkantāti** apagatā, keci disam pakkantā, keci gihibhāvam pattā, keci imam sāsanaṃ āgatā. **Sahitam meti** mayham vacanam sahitam siliṭṭham, atthayuttam kāraṇayuttanti attho. **Asahitam teti** tuyham vacanam asahitam. **Adhiciṇṇam te viparāvattanti** yam tuyham dīgharattāciṇṇavasena suppaguṇam, tam mayham ekavacaneneva viparāvattam viparivattivā ṭhitam, na kiñci jātanti attho. **Āropito te vādoti** mayā tava vāde

1. Yattha (Sī, Syā)

2. Tattha (Sī, Syā)

doso āropito. **Cara vādappamokkhāyā**ti dosamocanattamā cara vicara, tattha tattha gantvā sikkhāti attho. **Nibbethehi vā sace pahosī**ti atha sayam pahosi, idāneva nibbethehi. **Dhammakosenā**ti sabhāvakkosena.

240. **Tam no sossāmā**ti tam amhākam desitam dhammam suñissāma. **Khuddamadhunti** khuddakamakkhikāhi kataṃ daṇḍakamadhum. **Anelakanti** niddosam apagatamacchikaṇḍakam. **Piḷeyyā**ti dadeyya. **Paccāsīsamānarūpoti** pūretvā nu kho no bhojanam dassatīti bhājanahattho paccāsīsamāno paccupaṭṭhito assa. **Sampayojetvā**ti appamattakam vivadam katvā.

241. **Itarītare**nāti lāmakalāmakena. **Pavivittoti** idam paribbājako kāyavivekamattam sandhāya vadati, Bhagavā pana tīhi vivekehi vivittova.

242. **Kosakāhārāpī**ti dānapatīnam¹ ghare aggabhikkhāṭṭhapanattam khuddakasarāvā honti², dānapatino aggabhattam vā tattha ṭhapetvā bhuñjanti, pabbajite sampatte tam bhattam tassa denti. Tam sarāvakam kosakoti vuccati. Tasmā ye ca ekeneva bhattakosakena yāpentī, te kosakāhārāti. **Beluvāhārā**ti beluvamattabhattāhārā. **Samatittikanti** oṭṭhavaṭṭiyā heṭṭhimalekhāsamam. **Iminā dhammenā**ti iminā appāhāratādhammena. Ettha pana sabbākāreneva Bhagavā anappāhāroti³ na vattabbo. Padhānabhūmiyam chabbassāni appāhārova ahosi, verañjāyam tayo māse patthodaneneva⁴ yāpesi pālileyakavanasañḍe tayo māse bhisamuḷāleheva⁵ yāpesi. Idha pana etamattam dasseti “aham ekasmim kāle appāhāro ahosim, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvam dhutaṅgam na bhindanti”ti. Tasmā yadi te iminā dhammena sakkareyyum, mayā hi te visesatarā. Añño ceva pana dhammo atthi, yena mam te sakkaronṭīti dasseti. Iminā nayena sabbavāresu yojanā veditabbā.

1. Piṇḍadānagahapatīnam (Ka)

2. Khuddakasarāvakam hoti (Syā)

3. Appāhāroti (Sī, Syā)

4. Piṭṭhodakeneva (Sī), patthodakeneva (Syā)

5. Bhisamūleheva (Ka)

Paṃsukūlikāti samādinnaṃ paṃsukūlikaṅgā. **Lūkhacīvaradharā**ti satthasutta lūkhāni cīvarāni dhārayamānā. **Nantakānī**ti antavirahitāni vatthakhaṇḍāni, yadi hi nesam anto bhavēyya, pilotikāti saṅkham gaccheyyūṃ. **Uccinitvā**¹ phāletvā dubbalaṭṭhānaṃ pahāya thiraṭṭhānameva gahetvā. **Alābulomasānī**ti alābulomasadisuttāni sukhumānīti dīpeti. Ettāvata ca Satthā cīvarasantosena asantuṭṭhoti na vattabbo. Atimuttakasusānato hissa puṇṇadāsiyā pārūpitvā pātitaṣaṇapaṃsukūlaṃ gahaṇadivase udakapariyantam katvā mahāpathavī akampi. Idha pana etamattham dasseti “ayaṃ ekasmiṃ yeva kāle paṃsukūlaṃ gaṇhiṃ, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvaṃ dhutaṅgam na bhindanti”ti.

Piṇḍapātikāti atirekalābham paṭikkhipitvā samādinnaṃ piṇḍapātikaṅgā. **Sapadānacārinoti** loluppacāram paṭikkhipitvā samādinnaṃ sapadānacārā. **Uñchāsake vate ratā**ti uñchācariyasaṅkhāte bhikkhūnaṃ pakativate ratā, uccanīcagharadvāraṭṭhāyino hutvā kabaramissakam² bhattam saṃharitvā paribhuñjantīti attho. **Antaragharanti** Brahmāyusutte ummārato paṭṭhāya antaragharam, idha indakhīlato paṭṭhāya adhippetam. Ettāvata ca Satthā piṇḍapātasantosa asantuṭṭhoti na vattabbo, appāhāratāya vuttaniyāmeneva pana sabbam vitthāretabbam. Idha pana etamattham dasseti “aham etasmiṃyeva kāle nimantanam na sādayim, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvaṃ dhutaṅgam na bhindanti”ti.

Rukkhamūlikāti channaṃ paṭikkhipitvā samādinnaṃ rukkhamūlikaṅgā. **Abbhokāsikā**ti channaṃ rukkhamūlaṃ paṭikkhipitvā samādinnaṃ abbhokāsikaṅgā. **Aṭṭhamāseti** hemantagimhike māse. Antovasse pana cīvarānuggahattham channaṃ pavisanti. Ettāvata ca Satthā senāsanasantosa asantuṭṭhoti na vattabbo, senāsanasantosa panassa chabbassikamahāpadhānena ca Pālīeyyakavanasaṇḍena ca dīpetabbo. Idha pana etamattham dasseti “aham ekasmiṃyeva kāle channaṃ na pāvisim, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajīvaṃ dhutaṅgam na bhindanti”ti.

1. Ucchinditvāti (Ka)

2. Kacavaramissakam (Si, Syā)

Āraññikāti gāmantasenāsanam paṭikkhipitvā samādinna-āraññikaṅgā. **Samghamajjhe osarantī**ti abaddhasīmāya kathitam, baddhasīmāyam pana vasantā attano vasanaṭṭhāneyeva uposatham karonti. Ettāvata ca Sathā no pavivittoti na vattabbo, “icchāmahaṃ bhikkhave aḍḍhamāsam paṭisalliyitun”¹ti evañhissa paviveko paññāyati. Idha pana etamattham dasseti “ahaṃ ekasmiṃyeva² tathārūpe kāle paṭisalliyim, mayham pana sāvakā dhutaṅgasamādānato paṭṭhāya yāvajjivam dhutaṅgam na bhindanti”³ti. **Mamam sāvakā**ti mam sāvakā.

244. **Sanidānanti** sappaccayam. Kim pana appaccayam nibbānam na desetīti. No na deseti, sahetukam pana tam desanam katvā deseti, no ahetukanti. **Sappāṭihāriyanti** purimassevetam vevacanam, sakāraṇanti attho. **Tam vatāti** ettha **vatāti** nipātamattam.

245. **Anāgataṃ vādapathanti** ajja ṭhapetvā³ sve vā punadivase vā aḍḍhamāse vā māse vā samvacchare vā tassa tassa pañhassa upari āgamanavādapatham. **Na dakkhatī**ti yathā saccako Nigaṇṭho attano niggahaṇattham āgatakāraṇam visesetvā vadanto na addasa, evam na dakkhatīti netam ṭhānam vijjati. **Sahadhammenā**ti sakāraṇena. **Antarantarā katham opāteyyunti** mama kathāvāram pacchinditvā antarantare attano katham paveseyyunti attho. **Na kho panāham Udāyī**ti Udāyi aham Ambaṭṭhasoṇadaṇḍakūṭadantasaccakanigaṇṭhādīhi saddhim mahāvāde vattamānēpi “aho vata me ekasāvakopi upamam vā kāraṇam vā āharitvā dadeyyā”³ti evam sāvakesu anusāsanim na paccāsīsāmi. **Mamayevāti** evarūpesu ṭhānesu sāvakā mamayeva anusāsanim ovādam paccāsīsanti.

246. **Tesāham cittaṃ ārādhemī**ti tesam aham tassa pañhassa veyyākaraṇena cittaṃ gaṇhāmi sampādemī paripūremī, aññam puṭṭho aññam na byākaromi, ambam puṭṭho labujam viya labujam vā puṭṭho ambam viya. Ettha ca “adhisīle sambhāventī”³ti vuttaṭṭhāne Buddhasīlam nāma kathitam, “abhikkante

1. Vi 1. 86, 336 piṭṭhesu.

2. Ekekasmimyeva (Sī, Syā)

3. Ṭhatvā (Sī, Syā)

ñānadassane sambhāventī”ti vuttaṭṭhāne sabbaññutaññānaṃ, “adhipaññāya sambhāventī”ti vuttaṭṭhāne ṭhānupattikapaññā, “yena dukkhenā”ti vuttaṭṭhāne saccabyākaraṇapaññā. Tattha sabbaññutaññānaṃ saccabyākaraṇapaññānaṃ ṭhapetvā avasesā paññā adhipaññānaṃ bhajati¹.

247. Idhāni tesam tesam visesādhigamānaṃ paṭipadam ācikkhanto **puna caparam Udāyīti**-ādimāha. Tattha **abhiññāvosānapāramippattāti** abhiññāvosānaṃsāṅkhātānceva abhiññāpāramīsāṅkhātānaṃ arahattam pattā.

Sammappadhāneti upāyapadhāne. **Chandam janetīti** kattukamyatākusalacchandaṃ janeti. **Vāyamatīti** vāyāmaṃ karoti. **Vīriyam ārabhatīti** vīriyam pavatteti. **Cittam paggaṇhātīti** cittam ukkhipati. **Padahatīti** upāyapadhānaṃ karoti. **Bhāvanāya pāripūriyāti** vaḍḍhiyā paripūraṇattham. Apicettha “yā ṭhiti, so asammoso -pa- yaṃ vepullaṃ, sā bhāvanāpāripūri”ti² evaṃ purimaṃ purimassa pacchimaṃ pacchimassa³ atthotipi veditabbaṃ.

Imehi pana sammappadhānehi kiṃ kathitaṃ?
Kassapasamyuttapariyāyena sāvakassa pubbabhāgaṭṭhānaṃ kathitā.
Vuttañhetam tattha—

“Cattārome āvuso sammappadhānā. Katame cattāro, idhāvuso bhikkhu anuppannā me pāpakā akusalā dhammā uppajjamānā anattāya samvatteyyunti ātappaṃ karoti. Uppannā me pāpakā akusalā dhammā appahīyamānā anattāya samvatteyyunti ātappaṃ karoti. Anuppannā me kusalā dhammā uppajjamānā anattāya samvatteyyunti ātappaṃ karoti. Uppannā me kusalā dhammā nirujjhamānā anattāya samvatteyyunti ātappaṃ karoti”⁴ti.

Ettha ca pāpakā akusalāti lobhādayo veditabbā, anuppannā kusalā dhammāti samathavipassanā ceva maggo ca, uppannā kusalā nāma samathavipassanāva. Maggo pana sakim uppajjitvā nirujjhamāno anattāya

1. Bhajanti (Sī)

2. Abhi 2. 219 piṭṭhe.

3. Purimapurimaṃ pacchimassa pacchimassa (Sī), purimaṃ pacchimassa (Sya), purimaṃ pacchimassa pacchimaṃ purimassa (?)

4. Saṃ 1. 401 piṭṭhe.

saṁvattanako nāma natthi. So hi phalassa paccayaṃ datvāva nirujjhati. Purimasimipi vā samathavipassanāva gahetabbāti vuttaṃ, taṃ pana na yuttaṃ.

Tattha “uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anathāya saṁvattanti”ti atthassa āvibhāvattamaṃ idam vatthu—eko kira khīṇāsavattothero “mahācetiyañca mahābodhiñca vandissāmī”ti samāpattilābhina bhaṇḍagāhakaśāmaṇerena saddhiṃ janapadato Mahāvihāraṃ āgantvā vihārapariveṇaṃ¹ pāvisi, sāyanhasamaye mahābhikkhusaṃghe cetiyaṃ vandamāne cetiyaṃ vandanatthāya na nikkhami. Kasmā? Khīṇāsavānañhi tīsu ratanesu mahantaṃ gāraṇaṃ hoti. Tasmā bhikkhusaṃghe vanditvā paṭikkamante manussānaṃ sāyamaśabhuttavelāyaṃ sāmaṇerampi ajānāpetvā “cetiyaṃ vandissāmī”ti ekakova nikkhami. Sāmaṇero “kiṃ nu kho thero avelāya ekakova gacchati, jānissāmī”ti upajjhāyassa padānupadiko nikkhami. Thero anāvajjanena tassa āgamaṇaṃ ajānanto dakkhiṇadvārena cetiyaṅgaṇaṃ āruhi. Sāmaṇeropi anupadaṃyeva āruḷho.

Mahāthero mahācetiyaṃ ulloketvā² Buddhārammaṇaṃ pītiṃ gahetvā sabbaṃ cetaso samannāharitvā haṭṭhapahaṭṭho cetiyaṃ vandati. Sāmaṇero therassa vandanākāraṃ disvā “upajjhāyo me ativiya pasannacitto vandati, kiṃ nu kho pupphāni labhitvā pūjaṃ kareyyā”ti cintesi. Thero vanditvā uṭṭhāya sirasi añjalim ṭhapetvā mahācetiyaṃ ulloketvā ṭhito. Sāmaṇero ukkāsitvā attano āgatabhāvaṃ jānāpesi. Thero parivattetvā olokeno “kadā āgatosi”ti pucchi. Tumhākaṃ cetiyaṃ vandanakāle bhante, ativiya pasannā cetiyaṃ vandittha, kiṃ nu kho pupphāni labhitvā pūjeyyāthāti. Āma sāmaṇera imasmiṃ cetiye viya aññatra ettakaṃ dhātūnaṃ nidhānaṃ nāma natthi, evarūpaṃ asadisāṃ mahāthūpaṃ pupphāni labhitvā ko na pūjeyyāti. Tena hi bhante adhivāsetha, āharissāmīti tāvadeva jhānaṃ samāpajjitvā iddhiyā Himavantaṃ gantvā vaṇṇagandhasampannapupphāni pariśāvanaṃ pūretvā mahāthere dakkhiṇamukhato pacchimaṃ mukhaṃ asampattheyeva āgantvā pupphaparissāvanaṃ hatthe ṭhapetvā³ “pūjetha bhante”ti āha. Thero “atimandāni no sāmaṇera pupphāni”ti āha. Gacchatha bhante Bhagavato guṇe āvajjitvā pūjethāti.

1. Cīvarapariveṇaṃ (Syā, Ka)

2. Oloketvā (Ka)

3. Gahetvā (Ka)

Thero pacchimamukhanissitena sopāṇena āruyha kucchivedikābhūmiyaṃ pupphapūjaṃ kātuṃ āradhho. Vedikābhūmiyaṃ paripuṇṇāni pupphāni pativā dutiyabhūmiyaṃ jaṇṇupamāṇena odhinā pūrayimsu¹. Tato otarivā pādapiṭṭhikapantiṃ pūjesi. Sāpi paripūri. Paripuṇṇabhāvaṃ ñatvā heṭṭhimatale vikiranto agamāsi. Sabbaṃ cetiyaṅgaṇaṃ paripūri. Tasmim paripuṇṇe “sāmaṇera pupphāni na khīyanti”ti āha. Parissā vanaṃ bhante adhomukhaṃ karoṭhāti. Adhomukhaṃ katvā cālesi, tadā pupphāni khīṇāni. Parissāvanaṃ sāmaṇerassa datvā saddhiṃ hatthipākārena cetiyaṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā pariveṇaṃ gacchanto cintesi “yāva mahiddhiko vatāyaṃ sāmaṇero, sakkhissati nu kho imaṃ iddhānubhāvaṃ rakkhituṃ”ti. Tato “na sakkhissati”ti disvā sāmaṇeraṃ āha “sāmaṇera tvaṃ idāni mahiddhiko, evarūpaṃ pana iddhiṃ nāsetvā pacchimakāle kāṇapesakāriyā hatthena madditakañjiyaṃ pivissasi”ti. Daharakabhāvassa nāmesa dosoyaṃ, so upajjhāyassa kathāya saṃvijjivā “kammaṭṭhānaṃ me bhante ācikkhathā”ti na yāci, amhākaṃ upajjhāyo kim vadatīti taṃ pana asuṇanto viya agamāsi.

Thero mahācetiyaṅca mahābodhiṅca vanditvā sāmaṇeraṃ pattacīvaraṃ gāhāpetvā anupubbena Kuṭṭetissamahāvihāraṃ² agamāsi. Sāmaṇero upajjhāyassa padānupadiko hutvā bhikkhācāraṃ na gacchati, “kataraṃ gāmaṃ pavisatha bhante”ti pucchitvā pana “idāni me upajjhāyo gāmadvāraṃ patto bhavissati”ti ñatvā attano ca upajjhāyassa ca pattacīvaraṃ gahetvā ākāseṇa gantvā therassa pattacīvaraṃ datvā piṇḍāya pavisati. Thero sabbakālaṃ ovadati “sāmaṇera mā evamakāsi, puthujjaniddhi nāma calā anibaddhā, asappāyaṃ rūpādi-ārammaṇaṃ labhitvā appamattakeneva bhijjati, santāya samāpattiyā parihīnāya brahmacariyavāso santhambhituṃ na sakkoti”ti. Sāmaṇero “kim katheti mayhaṃ upajjhāyo”ti sotuṃ na icchati, tatheva karoti. Thero anupubbena cetiyavandanaṃ karonto Kammubinduvihāraṃ³ nāma gato. Tattha vasantepi there sāmaṇero tatheva karoti.

1. Puppharāsī pūrayimsu (Ka)

2. Kuṭṭetissamahāvihāraṃ (Sī)

3. Kupuveṇavivihāraṃ (Sī), kambabindavivihāraṃ (Syā)

Athekadivasam ekā pesakāradhītā abhirūpā paṭhamaveye ṭhitā Kammubindugāmato nikkhamitvā padumassaram oruyha gāyamānā pupphāni bhañjati. Tasmim samaye sāmaṇero padumassaramatthakena gacchati, gacchanto pana silesikāya¹ kāṇamacchikā viya tassā gītasadde bajjhi. Tāvadevassa iddhi antarahitā, chinnapakkhakāko viya ahosi. Santasamāpattibalena pana tattheva udakapiṭṭhe apatitvā simbalitūlam viya patamānam anupubbena padumasaratīre aṭṭhāsi. So vegena gantvā upajjhāyassa pattacīvaram datvā nivatti. Mahāthero “pagevetam mayā diṭṭham, nivāriyamānopi na nivattissatī”ti kiñci avatvā piṇḍāya pāvisi.

Sāmaṇero gantvā padumasaratīre aṭṭhāsi tassā paccuttaraṇam āgamayamāno. Sāpi sāmaṇeram ākāsenā gacchantañca puna āgantvā ṭhitañca disvā “addhā esa mam nissāya ukkaṇṭhito”ti ñatvā “paṭikkama sāmaṇerā”ti āha. So paṭikkami. Itarā paccuttarivā sāṭakam nivāsetvā tam upasaṅkamitvā “kiṃ bhante”ti pucchi. So tamattham ārocesi. Sā bahūhi kāraṇehi gharāvāse ādīnavam brahmacariyavāse ānisaṃsañca dassetvā ovadamānāpi tassa ukkaṇṭham vinodetuṃ asakkontī “ayaṃ mama kāraṇā evarūpāya iddhiyā parihīno, na dāni yuttam pariccajitun”ti idheva tiṭṭhāti vatvā gharam gantvā mātāpitūnam tam pavattim ārocesi. Tepi āgantvā nānappakāram ovadamānā vacanam aggaṇhantam āhamsu “tvaṃ amhe uccakulāti² sallakkhesi, mayam pesakārā. Sakkhissasi pesakārakammaṃ kātun”ti. Sāmaṇero āha “upāsaka gihibhūto nāma pesakārakammaṃ vā kareyya naḷakārakammaṃ vā, kiṃ iminā sāṭakamattena lobham karothā”ti. Pesakāro udare baddhasāṭakam datvā gharam netvā dhītaram adāsi.

So pesakārakammaṃ uggaṇhitvā pesakārehi saddhim sālāya kammaṃ karoti. Aññesam itthiyo pātova bhattam sampādetvā āharimsu, tassa bhariyā na tāva āgacchati. So itaresu kammaṃ vissajjetvā bhuñjamānesu tasaram vaṭṭento nisīdi. Sā pacchā agamāsi. Atha nam so

1. Sakkaralasikāya (Abhi-Ṭṭha 2, Sammappadhānavibhaṅgavaṇṇanāyam)

2. Uccakulānīti (Syā), uccakuleti (Ka)

“aticirena āgatāsī”ti tajjesi. Mātugāmo ca nāma api cakkavattirājānaṃ attani paṭibaddhacittaṃ ñatvā dāsaṃ viya sallakkheti. Tasmā sā evamāha “aññesaṃ ghare dārupaṇṇaloṇādīni sannihitāni, bāhirato āharitvā dāyakā pesanakārakāpi¹ atthi, ahaṃ pana ekikāva, tvampi mayhaṃ ghare idaṃ atthi idaṃ natthīti na jānāsi. Sace icchasi, bhuñja, no ce icchasi, mā bhuñjā”ti. So “na kevalañca ussūre bhattaṃ āharasi, vācāyapi maṃ ghaṭṭesi”ti kujjhitvā aññaṃ paharaṇaṃ apassanto tameva tasaradaṇḍakaṃ tasarato luñcitvā khipi. Sā taṃ āgacchantaṃ disvā īsakaṃ parivatti. Tasaradaṇḍakassa ca koṭi nāma tikhiṇā hoti, sā tassā parivattamānāya akkhikoṭiyaṃ pavisitvā aṭṭhāsi. Sā ubho hi hatthehi vegena akkhiṃ aggahesi, bhinnaṭṭhānato lohitaṃ paggharati. So tasmaṃ kāle upajjhāyassa vacanaṃ anussari “idaṃ sandhāya maṃ upajjhāyo ‘anāgate kāle kāṇapesakāriyā hatthehi madditakañjiyaṃ pivissasi’ti āha, idaṃ therena diṭṭhaṃ bhavissati, aho dīghadassī ayyo”ti mahāsaddena rodituṃ ārabhi. Tameṇaṃ aññe “alaṃ āvuso mā rodi, akkhi nāma bhinnaṃ na sakkā rodanena paṭipākatikaṃ kātun”ti āhaṃsu. So “nāhaṃ etamatthaṃ rodāmi, apica kho imaṃ sandhāya rodāmī”ti sabbaṃ paṭipāṭiyā kathesi. Evaṃ uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anattāya saṃvattanti.

Aparampi vatthu—tiṃsamattā bhikkhū Kalyāṇimahācetiyaṃ vanditvā aṭavimaggena mahāmaggaṃ otaramānā antarāmagge jhāmakhetta kammaṃ katvā āgacchantaṃ ekaṃ manussaṃ addasaṃsu. Tassa sarīraṃ masimakkhitaṃ viya ahosi, masimakkhitaṃyeva ekaṃ kāsāvaṃ² kacchaṃ piḷetvā nivatthaṃ, olokiyamāno jhāmakhaṇḍuko viya khāyati. So divasabhāge kammaṃ katvā upaḍḍhajjhāyamānānaṃ dārūnaṃ kalāpaṃ ukkhipitvā piṭṭhiyaṃ vippakiṇṇehi kesehi kummaggena āgantvā bhikkhūnaṃ sammukhe aṭṭhāsi. Sāmaṇerā disvā aññamaññaṃ olokayamānā “āvuso tuyhaṃ pitā tuyhaṃ mahāpitā tuyhaṃ mātulo”ti hasamānā gantvā “konāmo tvaṃ upāsakā”ti nāmaṃ pucchīṃsu. So nāmaṃ pucchito vippaṭisārī hutvā dārūkalāpaṃ

1. Dāsapesanakārakāpi (Syā), dāsakapesanakāpi (Ka)

2. Sāṭakaṃ (Ka)

chaḍḍetvā vatthaṃ saṃvidhāya nivāsetvā mahāthere vanditvā “tiṭṭhatha tāva bhante”ti āha. Mahātherā aṭṭhaṃsu.

Daharasāmaṇerā āgantvā mahātherānaṃ sammukhāpi parihasāṃ karonti. Upāsako āha “bhante tumhe maṃ passitvā parihasatha, ettakeneva matthakaṃ pattambhāti mā sallakkhetha. Ahampi pubbe tumhādisova samaṇo ahoṣiṃ. Tumhākaṃ pana cittekaggatāmatlakampi natthi, ahaṃ imasmiṃ sāsane mahiddhiko mahānubhāvo ahoṣiṃ, ākāsaṃ gahetvā pathaviṃ karomi, pathaviṃ ākāsaṃ. Dūraṃ gaṇhitvā santikaṃ karomi, santikaṃ dūraṃ. Cakkavālasatasahasāṃ khaṇena vinivijjhāmi. Hatthe me passatha, idāni makkaṭahatthasadisā, ahaṃ imeheva hatthehi idha nisinnova candimasūriye parāmasiṃ. Imesaṃyeva pādānaṃ candimasūriye pādakathalikaṃ katvā nisīdiṃ. Evarūpā me iddhi pamādena antarahitā, tumhe mā pamajjittha. Pamādena hi evarūpaṃ byasaṇaṃ pāpuṇanti. Appamattā viharantā jātijarāmarāṇassa antaṃ karonti. Tasmā tumhe maññeva ārammaṇaṃ karitvā appamattā hotha bhante”ti tajjetvā ovādamadāsi. Te tassa kathentasseva saṃvegaṃ āpajjitvā vipassamānā timsajanā tattheva arahattaṃ pāpuṇiṃsūti. Evampi uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anattāya saṃvattantīti veditabbā.

Anuppannānaṃ pāpakānanti cettha “anuppanno vā kāmāsavo na uppajjati”ti-ādīsu vuttanayena attho veditabbo. **Uppannānaṃ pāpakānanti** ettha pana catubbidhaṃ uppannaṃ vattamānuppannaṃ bhutvāvigatuppannaṃ, okāsakatuppannaṃ, bhūmiladdhuppannanti. Tattha ye kilesā vijjamānā uppādādisamaṅgino, idaṃ **vattamānuppannaṃ** nāma. Kamme pana javite ārammaṇarasaṃ anubhavitvā niruddhavipāko bhutvā vigataṃ nāma. Kammaṃ uppajjitvā niruddhaṃ bhavitvā vigataṃ nāma. Tadubhayampi **bhutvāvigatuppannanti** saṅkhaṃ gacchati. Kusalākusalaṃ kammaṃ aññassa kammaṃ vipākaṃ paṭibāhitvā attano vipākassa okāsaṃ karoti, evaṃ kate okāse vipāko uppajjamāno okāsakaraṇato paṭṭhāya uppannoti saṅkhaṃ gacchati. Idaṃ **okāsakatuppannaṃ** nāma. Pañcakkhandhā pana vipassanāya bhūmi nāma. Te atītādibhedā honti. Tesu anusayitakilesā pana atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Atītakhandhesu anusayitāpi hi appahīnāva honti, anāgatakhandhesu,

paccuppannakhandhesu anusayitāpi appahīnāva honti. Idaṃ **bhūmiladdhuppannaṃ** nāma. Tenāhu porāṇā “tāsu tāsu bhūmīsu asamugghātikilesā bhūmiladdhuppannāti saṅkhaṃ gacchantī”ti.

Aparampi catubbidhaṃ uppannaṃ samudācāruppannaṃ, ārammaṇādhiḡahituppannaṃ, avikkhambhituppannaṃ asamugghātituppannanti. Tattha sampati vattamānaṃyeva **samudācāruppannaṃ** nāma. Sakiṃ cakkhūni ummīletvā ārammaṇe nimitte ḡahite anussaritānussaritakkhaṇe kilesā nuppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Ārammaṇassa adhiḡahitattā. Yathā kiṃ? Yathā khīrarukkhaṣṣa kuṭṭhāriyā āhatāhataṭṭhāne khīraṃ na nikkhamissatīti na vattabbaṃ, evaṃ. Idaṃ **ārammaṇādhiḡahituppannaṃ** nāma. Samāpattiyā avikkhambhitā kilesā pana imasmiṃ nāma ṭhāne nuppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Avikkhambhitattā. Yathā kiṃ? Yathā sace khīrarukkhe kuṭṭhāriyā āhaneyyūṃ, imasmiṃ nāma ṭhāne khīraṃ na nikkhameyyātīti na vattabbaṃ, evaṃ. Idaṃ **avikkhambhituppannaṃ** nāma. Maggena asamugghātikilesā pana bhavagge nibbatta ssāpi uppajantīti purimanayeneva vitthāretabbaṃ. Idaṃ **asamugghātituppannaṃ** nāma.

Imesu uppannesu vattamānuppannaṃ bhutvāvīḡatuppannaṃ okāsatuppannaṃ samudācāruppannanti catubbidhaṃ uppannaṃ na maggavajjhaṃ, bhūmiladdhuppannaṃ ārammaṇādhiḡahituppannaṃ avikkhambhituppannaṃ asamugghātituppannanti catubbidhaṃ maggavajjhaṃ. Maggo hi uppajjamāno ete kilese pajahati. So ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā. Vuttampi cetaṃ—

“Hañci atīte kilese pajahati, tena hi khīṇaṃ khepeti, niruddhaṃ nirodhetai, vīḡataṃ vīḡametai, atthaṅgataṃ atthaṅgametai. Atītāṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati. Hañci anāgate kilese pajahati, tena hi ajātāṃ pajahati, anibbattaṃ, anuppannaṃ, apātubhūtaṃ pajahati. Anāgataṃ yaṃ natthi, taṃ pajahati, hañci paccuppanne kilese pajahati, tena hi ratto rāḡaṃ pajahati, duṭṭho dosaṃ, mūḷho mohaṃ, vinibaddho mānaṃ, parāmaṭṭho diṭṭhiṃ, vikkhepagato uddhaccaṃ, anīṭṭhaṅgato vicikicchaṃ, thāmagato anusayaṃ pajahati. Kaṇhasukkadhammā yuganaddhā samameva vattanti. Saṃkilesikā maggabhāvanā hoti -pa-tena hi natthi maggabhāvanā, natthi phalacchikiriyā, natthi kilesappahānaṃ, natthi dhammābhisamayoti.

Atthi maggabhāvanā -pa- atthi dhammābhisamayoti. Yathā katham viya, seyyathāpi taruṇo rukkho ajātaphalo -pa- apātubhūtāyeva na pātubhavanti”ti¹.

Iti Pāḷiyaṃ ajātapphalarukkho āgato, jātapphalarukkheṇa pana dīpetabbam. Yathā hi saphalo taruṇambarukkho, tassa phalāni manussā paribhuñjeyyūṃ, sesāni pātetvā pacchiyo pūreyyūṃ. Athaṅṅo puriso taṃ pharasunā chindeyya, tenassa neva atītāni phalāni nāsītāni honti, na anāgatapaccuppannāni nāsītāni. Atītāni hi manussehi paribhuttāni, anāgatāni anibbattāni, na sakkā nāsetuṃ. Yasmiṃ pana samaye so chinno, tadā phalāniyeva natthīti paccuppannāni pi anāsītāni. Sace pana rukkho acchinno, athassa pathavīrasaṅca āporasaṅca āgammayāni phalāni nibbatteyyūṃ, tāni nāsītāni honti. Tāni hi ajātāneva na jāyanti, anibbattāneva na nibbattanti, apātubhūtāneva na pātubhavanti, evameva maggo nāpi atītādibhede kilese pajahati, nāpi na pajahati. Yesam hi kilesānaṃ maggena khandhesu apariññātesu uppatti siyā, maggena uppajjitvā khandhānaṃ pariññātattā te kilesā ajātāva na jāyanti, anibbattāva na nibbattanti, apātubhūtāva na pātubhavanti, taruṇaputtāya itthiyā puna avijāyanattham, byādhitānaṃ rogavūpasamanattham pītabhesajjehi² cāpi ayamatto vibhāvetabbo. Evaṃ maggo ye kilese pajahati, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vāti na vattabbā, na ca maggo kilese na pajahati. Ye pana maggo kilese pajahati, te sandhāya “uppannānaṃ pāpakānaṃ”ti-ādi vuttam.

Na kevalaṅca maggo kileseyeva pajahati, kilesānaṃ pana appahīnattā ye ca uppajjeyyūṃ upādinnakakkhandhā, tepi pajahatiyeva. Vuttampi cetam “sotāpattimaggaṅā ṇena abhisankhāraviññāṇassa nirodhena satta bhava ṭhapetvā anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyūṃ nāmaṅca rūpaṅca, etthete nirujjhanti”ti³ vitthāro. Iti maggo upādinna-anupādinno vuṭṭhāti. Bhavavasena pana sotāpattimaggo apāyabhavato vuṭṭhāti, sakadāgāmimaggo sugatibhavekadesato, anāgāmimaggo sugatikāmabhavato,

1. Khu 9. 394 Paṭisambhidāmagge.

2. Vītarogabhesajjehi (Ka)

3. Khu 8. 33 Cūlaniddese.

arahattamaggo rūpārūpabhavato vuṭṭhāti. Sabbabhavehi vuṭṭhātiyevātipi vadanti.

Atha maggakkhaṇe kathamānuppannānaṃ uppādāya bhāvanā hoti, kathamā vā uppannānaṃ ṭhitiyāti. Maggappavattiyāyeva. Maggo hi pavattamāno pubbe anuppannapubbattānuppanno nāma vuccati. Anāgatapubbaṃ hi ṭhānaṃ āgantvā ananubhūtapubbaṃ vā ārammaṇaṃ anubhavitvā vattāro bhavanti “anāgataṭṭhānaṃ āgatamhā, ananubhūtaṃ ārammaṇaṃ anubhavāmā”ti. Yā cassa pavatti, ayameva ṭhiti nāmāti ṭhitiyā bhāvetītipi vattum vaṭṭati.

Iddhipādesu saṅkhepakathā Cetokhilasutte¹ vuttā. Upasamamānaṃ gacchati, kilesūpasamatthamā vā gacchatīti **upasamagāmī**. Sambujjhamānā gacchati, maggasambodhatthāya vā gacchatīti **sambodhagāmī**.

Vivekanissitādīni sabbāsavaśamvare vuttāni. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato paṇāyaṃ bodhipakkhiyakathā Visuddhimagge vuttā.

248. Vimokkhakathāyaṃ **vimokkheti** kenaṭṭhena vimokkhā, adhimuccanaṭṭhena. Ko paṇāyaṃ adhimuccanaṭṭho nāma? Paccanīkadhammehi ca suṭṭhu muccanaṭṭho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu muccanaṭṭho, pitu-aṅke vissatṭhaṅgapaccaṅgassa dāra-kassa sayanaṃ viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttam hoti. Ayaṃ panattho pacchimavimokkhe natthi, purimesu sabbesu atthi. **Rūpī rūpāni passatīti** ettha ajjhatakesādīsū nīlakasiṇādivasena uppāditaṃ rūpajjhānaṃ rūpaṃ², tadassa atthīti **rūpī**. **Bahiddhā rūpāni passatīti** bahiddhāpi nīlakasiṇādīni rūpāni jhānacakkhunā passatī. Iminā ajjhatabahiddhāvattukesu kasiṇesu uppādita-jjhānassa puggalassa cattāripi rūpāvaca-rajjhānāni dassitāni. **Ajjhattaṃ arūpasaññīti** ajjhattaṃ na rūpasaññī, attano kesādīsū anuppāditarūpāvaca-rajjhānoti attho. Iminā bahiddhā parikkammaṃ katvā bahiddhāva uppādita-jjhānassa rūpāvaca-rajjhānāni dassitāni.

Subhanteva adhimutto hotīti iminā suvisuddhesu nīlādīsū vaṇṇakasiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcāpi anto-appanāyaṃ

1. Ma 1. 147 piṭṭhe.

2. Uppāditaṃ rūpaṃ (Sī)

subhanti ābhogo natthi, yo pana suvisuddham subhakasiṇam ārammaṇam katvā viharati, so yasmā subhanti adhimutto hotīti vattabbatam āpajjati, tasmā evam desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana “katham subhanteva adhimutto hotīti vimokkho. Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekam disam pharivā viharati -pa- mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇāsahagatena, muditāsahagatena, upekkhāsahagatena cetasā ekam disam pharivā viharati -pa- upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evam subhanteva adhimutto hotīti vimokkho”¹ vuttam.

Sabbaso rūpasaññānanti-ādīsu yaṁ vattabban, taṁ sabbam Visuddhimagge vuttameva. **Ayam aṭṭhamo vimokkhoti** ayam catunnam khandhānam sabbaso vissaṭṭhattā vimuttattā aṭṭhamo uttamo vimokkho nāma.

249. Abhibhāyatanakathāyaṁ **abhibhāyatanānīti** abhibhavanakāraṇāni. Kim abhibhavanti? Paccanīkadhammepi ārammaṇānipi. Tāni hi paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti, puggalassa nānuttaritāya ārammaṇāni. **Ajjhattam rūpasaññīti-ādīsu** pana ajjhatarūpe parikammavasena ajjhattam rūpasaññī nāma hoti. Ajjhattañca nīlaparikammaṁ karonto kese vā pitte vā akkhitārakāya vā karoti, pītaparikammaṁ karonto mede vā chaviyā vā hatthatalapādātalesu vā akkhīnam pītaṭṭhāne vā karoti, lohītaparikammaṁ karonto maṁse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnam rattaṭṭhāne vā karoti, odātaparikammaṁ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnam setaṭṭhāne vā karoti. Tam pana sunīlam supītakam sulohitakam su-odātam na hoti, asuvisuddhameva² hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassetam parikammaṁ ajjhattam uppannam hoti, nimittam pana bahiddhā, so evam ajjhattam parikammassa bahiddhā ca appanāya vasena “ajjhattam rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”³ ti vuccati. **Parittānīti** avaddhitāni. **Suvaṇṇadubbaṇṇānīti** suvaṇṇāni vā hontu dubbaṇṇāni vā, parittavaseneva idamabhibhā yatanam vuttanti vedītabban.

1. Khu 9. 235 Paṭisambhidāmagge.

2. Avisuddhameva (Sī, Syā)

Tāni abhibhuyyāti yathā nāma sampannagahaṇiko kaṭacchumattaṃ bhattaṃ labhitvā “kiṃ ettha bhuñjitabbaṃ atthī”ti saṅkaḍḍhitvā ekakabaḷameva karoti, evamevaṃ ñāṇuttariko puggalo visadañāṇo “kiṃ ettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṃ atthi, nāyaṃ mama bhāro”ti tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho. **Jānāmi passāmīti** iminā panassa ābhogo kathito, so ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyāṃ. **Evamsaññī hotīti** ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evamsaññī hoti. Abhibhavasāññā hissa antosamāpattiyāṃ atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vadḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. **Abhibhuyyāti** ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṃ bhattavaḍḍhitakaṃ¹ labhitvā “aññāpi hotu, aññāpi hotu, kimesā mayhaṃ karissatī”ti taṃ na mahantato passati, evameva ñāṇuttaro puggalo visadañāṇo “kiṃ ettha samāpajjitabbaṃ, na yidaṃ appamāṇaṃ, na mayhaṃ cittekaggatākaraṇe bhāro atthī”ti tāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho.

Ajjhattaṃ arūpasaññīti alābhitāya vā anattikatāya vā ajjhatarūpe parikammaññāvirahito. **Eko bahiddhā rūpāni passatīti** yassa parikammampi nimittampi bahiddhāva uppannaṃ, so evaṃ bahiddhā parikammaṃ ceva appanāya ca vasena “ajjhattaṃ arūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Sesamettha catutthābhibhāyatane vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittaṃ vitakkacaritavasena āgataṃ, appamāṇaṃ mohacaritavasena, suvaṇṇaṃ dosacaritavasena, dubbaṇṇaṃ rāgacaritavasena. Etesaṃ hi etāni sappāyāni. Sā ca nesaṃ sappāyatā vitthārato Visuddhimagge Cariyaniddese vuttā.

Pañcama-abhibhāyatanādīsu **nīlānīti** sabbasaṅgāhikavasena vuttaṃ. **Nīlavaṇṇānīti** vaṇṇavasena. **Nīlanidassanānīti** nidassanavasena. Apaññāyamānavivarāni asambhī nnavāṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti

1. Bhattavaḍḍhitikaṃ (Sī)

vuttaṃ hoti. **Nīlanibhāsānī**ti idaṃ pana obhāsavasena vuttaṃ, nīlobhāsāni nīlapabhāyuttānīti attho. Etena nesaṃ suvisuddhataṃ dasseti.

Visuddhavaṇṇavaseneva hi imāni cattāri abhibhāyatanāni vuttāni.

Ummāpupphanti¹ etaṃ hi pupphaṃ siniddhaṃ muduṃ dissamānampi nīlameva hoti. Girikaṇṇikapupphādīni pana dissamānāni setadhātukāni honti. Tasmā idameva gahitaṃ, na tāni. **Bārāṇaseyyakanti** Bārāṇasiyaṃ bhavaṃ. Tattha kira kappāsopi mudu, suttakantikāyopi tantavāyāpi chekā, udakampi suci siniddhaṃ, tasmā vatthaṃ ubhatobhāgavimaṭṭhaṃ hoti, dvīsu passesu maṭṭhaṃ mudu siniddhaṃ khāyati. **Pītānī**ti-ādīsu imināva nayena attho veditabbo. “Nīlakasiṇaṃ uggaṇhanto nīlasmiṃ nimittaṃ gaṇhāti pupphasmiṃ vā vatthasmiṃ vā vaṇṇadhātuyā vā”ti-ādikaṃ panettha kasiṇakaraṇaṅceva parikammaṅca appanāvidhānaṅca sabbaṃ Visuddhimagge vitthārato vuttameva.

Abhiññāvosānapāramippattāti ito pubbesu satipaṭṭhānādīsu te dhamme bhāvetvā arahattappattāva abhiññāvosānapāramippattā nāma honti, imesu pana aṭṭhasu abhibhāyatanesu ciṇṇavasībhāvāyeva abhiññāvosānapāramippattā nāma.

250. Kasiṇakathāyaṃ sakalaṭṭhena **kasiṇāni**, tadārammaṇānaṃ dhammānaṃ khettaṭṭhena adhiṭṭhānaṭṭhena vā **āyatanāni**. **Uddhanti** upari gaganatalābhimukhaṃ. **Adhoti** heṭṭhā bhūmitalābhimukhaṃ. **Tiriyanti** khettaṃaṇḍalamiva samantā paricchinditvā. Ekacco hi uddhameva kasiṇaṃ vaḍḍheti, ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena kāraṇena evaṃ pasāreti ālokamiva rūpadassanakāmo. Tena vuttaṃ “pathavīkasiṇameko sañjānāti uddhamadhotiriyā”ti. **Advayanti** disā-anudisāsu advayaṃ. Idaṃ pana ekassa aññabhāvānupagamanatthaṃ vuttaṃ. Yathā hi udakaṃ pavīṭṭhassa sabbadisāsu udakameva hoti anaññaṃ, evamevaṃ pathavīkasiṇaṃ pathavīkasiṇameva hoti, natthi tassa añño kasiṇasambhedoti. Esa nayo sabbattha. **Appamāṇanti** idaṃ tassa tassa pharaṇa-appamāṇavasena vuttaṃ. Tañhi cetasā pharanto sakalameva pharati, ayamassa ādi, idaṃ majjhanti pamāṇaṃ na gaṇhātīti. **Viññānakasiṇanti**

1. Ummāpupphanti (Sī, Ka)

cettha kasiṇugghāṭimākāse pavattaṃ viññāṇaṃ. Tattha kasiṇavasena kasiṇugghāṭimākāse, kasiṇugghāṭimākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhamadhotiriyatā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo.

Kammaṭṭhānabhāvanāyena panetāni pathavīkasiṇādīni vitthārato Visuddhimagge vuttāneva. Idhāpi ciṇṇavasibhāveneva abhiññāvosaṇapāramippattā hontīti veditabbā. Tathā ito anantaresu catūsu jhānesu. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ Mahā-assapurasutte vuttameva.

252. Vipassanāñāṇe pana rūpīti-ādīnaṃ attho vuttoyeva. **Ettha sitaṃ ettha paṭibaddhanti** ettha cātumahābhūṭike kāye nissitaṅca paṭibaddhaṅca. **Subhoti** sundaro. **Jātimāti** suparisuddha-ākārasamuṭṭhito¹. **Suparikammakatoti** suṭṭhu kataparikkamma apanītapāsāṇasakkharo. **Acchoti** tanucchavi. **Vippasannoti** suṭṭhu vippasanno. **Sabbākārasampannoti** dhovanavedhanādīhi sabbehi ākārehi sampanno. **Ñilanti-ādīhi** vaṇṇa sampattim dasseti. Tādisaṃ hi āvutaṃ pākaṭaṃ hoti.

Evameva khoti ettha evaṃ upamāsaṃsandanaṃ veditabbaṃ—maṇi viya hi karajakāyo. Āvutasuttaṃ viya vipassanāñāṇaṃ. Cakkhumā puriso viya vipassanālābhī bhikkhu. Hatthe karitvā paccavekkhato “ayaṃ kho maṇi”ti maṇino āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno cātumahābhūṭikakāyassa āvibhūtakālo. “Tatridaṃ suttaṃ āvutaṃ”ti suttassa āvibhūtakālo viya vipassanāñāṇaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tadāramaṇānaṃ phassapañcamakānaṃ vā sabbacittacetāsikānaṃ vā vipassanāñāṇasseva vā āvibhūtakāloti.

Kim panetaṃ ñāṇassa āvibhūtaṃ, puggalassāti. Ñāṇassa, tassa pana āvibhāvattā puggalassa āvibhūtāva honti. Idaṅca vipassanāñāṇaṃ maggassa anantaraṃ, evaṃ santepi yasmā abhiññāvāre āraddhe etassa antarāvāro² natthi, tasmā idheva dassitaṃ. Yasmā ca aniccādivasena akatasammasanassa dībbāya sotadhātuyā bheravasaddaṃ suṇato pubbenivāsānussatiyā bherave khandhe anussarato dībbena cakkhunā

1. Suparisuddha-ākārasamuṭṭhito (Sī, Syā, Ka)

2. Anantarāvāro (Sī)

bheravarūpaṃ passato bhayasantāso uppajjati, na aniccādivasena
katasammasanassa, tasmā abhiññāpattassa
bhayavinodakahetusampādanatthampi idaṃ idheva dassitaṃ. Idhāpi
arahattavaseneva abhiññāvosaṇapāramippattatā veditabbā.

253. Manomayiddhiyaṃ ciñṇavasitāya. Tattha **manomayanti** manena
nibbattaṃ. **Sabbaṅgapaccaṅgīnti** sabbehi aṅgehi ca paccāṅgehi ca
samannāgataṃ. **Ahīndriyanti** saṅghānavasena avikalindriyaṃ. Iddhimatā
nimmitarūpaṃ hi sace iddhimā odāto, tampi odātaṃ. Sace aviddhakaṇṇo,
tampi aviddhakaṇṇanti evaṃ sabbākārehi tena sadisameva hoti. **Muñjamhā**
īsikanti-ādi upamattayampi taṃsadisabhāvadassanatthameva vuttaṃ.
Muñjasadisā eva hi tassa anto īsikā hoti. Kosasadisoyeva asi, vaṭṭāya kosiya
vaṭṭaṃ asimeva pakkhipanti, patthaṭṭāya patthaṭṭaṃ.

Karaṇḍāti idampi ahikañcukassa nāmaṃ, na vilīvakaraṇḍakassa.
Ahikañcuko hi ahinā sadisova hoti. Tattha kiñcāpi “puriso ahim karaṇḍā
uddhareyyā”ti hatthena uddharamāno viya dassito, atha kho cittenevassa
uddharaṇaṃ veditabbaṃ. Ayaṃ hi ahi nāma sajjātiyaṃ ṭhito, kaṭṭhantaram
vā rukkantaram vā nissāya, tacato sarīranikkadḍhanapayogasaṅkhātena
thāmena, sarīraṃ khādamānaṃ viya purāṇatacaṃ jigucchantoti imehi catūhi
kāraṇehi sayameva kañcukaṃ jahāti, na sakkā tato aññena uddharituṃ.
Tasmā cittaena uddharaṇaṃ sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Iti
muñjādisadisā imassa bhikkhuno sarīraṃ, īsikādisadisā nimmitarūpanti
idamettha opammasāmsandanaṃ. Nimmānavidhānaṃ panettha parato ca
iddhividhādipañca-abhiññākathā sabbākārena Visuddhimagge vitthāritāti
tatha vuttanayeneva veditabbā. Upamāmatameva hi idha adhiikaṃ.

Tattha chekakumbhakārādayo viya iddhividhañāṇalābhī bhikkhu
daṭṭhabbo. Suparikammakatamattikādayo viya iddhividhañāṇaṃ daṭṭhabbaṃ.
Icchicchitabhājanavikati-ādikaraṇaṃ viya tassa bhikkhuno vikubbanam
daṭṭhabbaṃ. Idhāpi ciñṇavasitāvaseneva abhiññāvosaṇapāramippattatā
veditabbā. Tathā ito parāsu catūsu abhiññāsu.

255. Tattha dibbasotadhātu-upamāyaṃ **saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenevāti** niddukkheneva. **Viññāpeyyāti** jānāpeyya. Tattha evaṃ cātuddisā viññāpente saṅkhadhamake “saṅkhasaddo ayan”ti vavatthāpentānaṃ sattānaṃ tassa saṅkhasaddassa āvibhūtakālo viya yogino dūrasantikabhedānaṃ dibbānañceva mānusakānañca saddānaṃ āvibhūtakālo daṭṭhabbo.

256. Cetopariyañāṇa-upamāyaṃ **daharoti** taruṇo. **Yuvāti** yobbanena samannāgato. **Maṇḍanakajātikoti** yuvāpi samāno na alasiyo kiliṭṭhavatthasarīro, atha kho maṇḍanakapakatiko, divasassa dve tayo vāre nhāyitvā suddhavatthaparidahana-alankāra karaṇa sīloti attho. **Sakaṇikanti** kāḷatilakavaṅka¹ mukhadūsipīlakādīnaṃ aññatarena sadosaṃ. Tattha yathā tassa mukhanimittāṃ paccavekkhato mukhadoso pākaṭo hoti, evaṃ cetopariyañāṇāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno paresaṃ soḷasavidhaṃ cittaṃ pākaṭaṃ hotīti veditabbaṃ. Pubbenivāsa-upamādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ mahā-assapure vuttameva.

259. **Ayaṃ kho Udāyi pañcama dhammoti** ekūnavīsati pabbāni paṭipadāvasena ekaṃ dhammaṃ katvā pañcama dhammoti vutto. Yathā hi Aṭṭhakanāgarasutte² ekādasa pabbāni pucchāvasena ekadhammo kato, evamidha ekūnavīsati pabbāni paṭipadāvasena eko dhammo katoti veditabbāni. Imesu ca pana ekūnavīsatiyā pabbesu paṭipāṭiyā aṭṭhasu koṭṭhāsesu vipassanāñāṇe ca āsavakkhayañāṇe ca arahattavasena abhiññāvosaṇapāramippattatā veditabbā, sesesu ciṅṇavasibhāvavasena. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhākathāya

Mahāsakuludāyisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kāḷatilakavaṅga (Sī)

2. Ma 2. 12 piṭṭhe.

8. Samaṇamuṇḍikasuttavaṇṇanā

260. **Evam me sutanti** Samaṇamuṇḍikasuttaṃ. Tattha **Uggāhamānoti** tassa paribbājakassa nāmaṃ. **Sumanoti** pakatināmaṃ. Kiñci kiñci pana uggahitum uggāhetum samatthatāya Uggāhamānoti nam sañjānanti. Samayaṃ pavadanti etthāti **samayappavādakaṃ**. Tasmim kira ṭhāne caṅkītārukkhapokkharasātippabhutayo brāhmaṇā Nigaṇṭhācelakaparibbājakādayo ca pabbajitā sannipatitvā attano attano samayaṃ pavadanti kathenti dīpenti, tasmā so ārāmo samayappavādakoti vuccati. Sveva tindukācīrasaṅkhātāya timbarūsakarukkhapantiyā parikkhittattā **tindukācīraṃ**. Yasmā panettha paṭhamaṃ ekā sālā ahoṣi, pacchā mahāpuññaṃ Poṭṭhapādaparibbājakaṃ nissāya bahū sālā katā, tasmā tameva ekaṃ sālāṃ upādāya laddhanāmasena **ekasālakoti** vuccati. Mallikāya pana Pasenadiraṇṇo deviyā uyyānabhūto so pupphaphalasañchanno ārāmoti katvā **Mallikāya ārāmoti** saṅkhaṃ gato. Tasmim samayappavādake tindukācīre ekasālake Mallikāya ārāme. **Paṭivasatīti** vāsaphāsutāya vasati. **Divā divassāti** divasassa divā nāma majjhanhātikkamo, tasmim divasassapi divābhūte atikkantamatte majjhanhike nikkhamīti attho. **Paṭisallīnoti** tato tato rūpādigocarato cittaṃ paṭisaṃharitvā līno¹, jhānaratisevanavasena ekībhāvaṃ gato. **Manobhāvanīyānanti** manavaḍḍhanakānaṃ, ye² āvajjato manasikaroto cittaṃ vinīvaraṇaṃ hoti unnamati vaḍḍhati. **Yāvatāti** yattakā. **Ayaṃ tesam aññataroti** ayaṃ tesam abbhantaro eko sāvako. **Appeva nāmāti** tassa upasaṅkamaṇaṃ patthayamāno āha. Patthanākāraṇaṃ pana Sandakasutte vuttameva.

261. **Etadavocāti** dandapaṇṇo ayaṃ gahapati, dhammakathāya nam saṅgaṇhitvā attano sāvakaṃ karissāmīti maññaṃāno etaṃ “catūhi kho”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **paññapemīti** dassemi ṭhapemi. **Sampannakusalanti** paripuṇṇakusalaṃ. **Paramakusalanti** uttamakusalaṃ. **Ayojjhanti** vādayuddhena yujjhitvā cāletum asakkuṇeyyaṃ acalaṃ nikkamaṃ thiraṃ.

1. Sallīno (Syā)

2. Manavaḍḍhanakānaṃyeva (Syā), manavaḍḍhanakānaṃ, ye ca (Ka)

Na karotīti akaraṇamattameva vadati, ettha pana saṁvarappahānaṁ vā paṭisevanappahānaṁ vā na vadati. Sesapadesupī eseva nayo.

Neva abhinandīti titthiyā nāma jānitvāpi ajānitvāpi yaṁ vā taṁ vā vadantīti maññaṁāno nābhinandi. **Na paṭikkosīti** sāsanassa anulomaṁ viya pasannākāraṁ viya vadatīti maññaṁāno na paṭisedheti.

262. **Yathā uggāhamānassāti** yathā tassa vacanaṁ, evaṁ sante uttānaseyyako kumāro ayojjhasamaṇo thirasamaṇo bhavissati, mayaṁ pana evaṁ na vadāmāti dīpeti. **Kāyotipi na hotīti** sakakāyo¹ parakāyotipi visesaññaṁ na hoti. **Aññaṭṭra phanditamattāti** paccattharaṇe valisamphassena vā maṅguladaṭṭhena² vā kāyaphandanamattaṁ nāma hoti. Taṁ ṭhapetvā aññaṁ³ kāyena karaṇakammaṁ nāma natthi. Tampi ca kilesasahagatacitteneva hoti. **Vācātipi na hotīti** micchāvācā sammāvācātipi nānattaṁ na hoti. **Roditamattāti** jighacchāpipāsāparetassa pana roditamattaṁ hoti. Tampi kilesasahagatacitteneva. **Saṅkappoti** micchāsaṅkappo sammāsaṅkappotipi nānattaṁ na hoti. **Vikūjitamattāti**⁴ vikūjitamattaṁ rodanahasitamattaṁ hoti. Daharakumārakānaṁ hi cittaṁ atītārammaṇaṁ pavattati, nirayato āgatā nirayadukkhaṁ saritvā rodanti, devalokato āgatā hasanti, tampi kilesasahagatacitteneva hoti. **Ājīvoti** micchājīvo sammājīvotipi nānattaṁ na hoti. **Aññaṭṭra mātuthaññaṭṭi** thaññaacoradārakā nāma honti, mātari khīraṁ pāyantiyā apivitvā aññavihitakāle piṭṭhipassena āgantvā thaññaṁ pivanti. Ettakaṁ muñcitvā añño micchājīvo natthi. Ayampi kilesasahagatacitteneva hotīti dasseti.

263. Evaṁ paribbājakavādaṁ paṭikkhipitvā idāni sayam sekkhabhūmiyaṁ mātikaṁ ṭhapento **catūhi kho ahanti**-ādimāha. Tattha **samadhigayha tiṭṭhatīti** visesetvā tiṭṭhati. **Na kāyena pāpakammanti**-ādīsu na kevalaṁ akaraṇamattameva, Bhagavā pana ettha saṁvarappahānapaṭisaṅkhā⁵ paññaṭṭeti.

1. Sakkāyotipi (Sī)

2. Maṅguṇadaṭṭhena (Syā)

3. Aññaṇa (Syā)

4. Vikūjitamattāti (Sī, Syā)

5. Saṁvarapahānapaṭisaṅkhaṁ (Ka)

Taṃ sandhāyevamāha. **Na ceva sampannakusalanti**-ādi pana khīṇāsavaṃ sandhāya vuttaṃ.

Idāni asekkhabhūmiyaṃ mātikaṃ ṭhapento **dasahi kho ahanti**-ādimāha. Tattha tīni padāni nissāya dve paṭhamacatukkā ṭhapitā, ekaṃ padaṃ nissāya dve pacchimacatukkā. Ayaṃ sekkhabhūmiyaṃ mātikā.

264. Idāni taṃ vibhajanto **katame ca thapati akusalasīlā**ti-ādimāha. Tattha **sarāganti** aṭṭhavidhaṃ lobhasahagatacittaṃ. **Sadosanti** paṭighasampayuttacittadvayaṃ. **Samohanti** vicikicchuddhaccasahagatacittadvayampi vaṭṭati, sabbākusalacittāni. Moho sabbākusale uppajjati hi vuttaṃ. **Itosamuṭṭhānā**ti ito sarāgādicittato samuṭṭhānaṃ uppatti etesanti itosamuṭṭhānā.

Kuhinti kataraṃ ṭhānaṃ pāpuṇitvā aparisesā nirujjhanti. **Ettheteti** sotāpattiphale bhummaṃ. Pātimokkhasaṃvarasīlaṃ hi sotāpattiphale paripuṇṇaṃ hoti, taṃ ṭhānaṃ patvā akusalasīlaṃ asesam nirujjhati. Akusalasīlanti ca dussīlassetaṃ adhivacananti veditabbaṃ.

Akusalānaṃ sīlānaṃ nirodhāya paṭipannoti ettha yāva sotāpattimaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti.

265. **Vītarāganti**-ādīhi aṭṭhavidhaṃ kāmāvacarakusalacittameva vuttaṃ. Etena hi kusalasīlaṃ samuṭṭhāti.

Sīlavā hotīti sīlasampanno hoti guṇasampanno ca. **No ca sīlamayoti** alamettāvatā, natthi ito kiñci uttari karaṇīyanti evaṃ sīlamayo na hoti. **Yatthassa teti** arahattaphale bhummaṃ. Arahattaphalaṃ hi patvā akusalasīlaṃ asesam nirujjhati.

Nirodhāya paṭipannoti ettha yāva arahattamaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti.

266. **Kāmasaññā**dīsu kāmasaññā aṭṭhalobhasahagatacittasahajātā, itarā dve domanassasahagatacittadvayena sahajātā.

Paṭhamam jhānanti anāgāmiphalaṭṭhamajjhānam. **Ettheteti** anāgāmiphale bhummam. Anāgāmiphalam hi patvā akusalasaṅkappā aparisesā nirujjhanti.

Nirodhāya paṭipannoti ettha yāva anāgāmimaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti. Nekkhammasaññādayo hi tissopi¹ aṭṭhakāmāvacarakusalasahajātasaññāva.

267. **Ettheteti** arahattaphale bhummam. Dutiyajjhānikam arahattaphalam hi pāpunītvā kusalasaṅkappā aparisesā nirujjhanti. **Nirodhāya paṭipannoti** ettha yāva arahattamaggā nirodhāya paṭipanno nāma hoti, phalapatte pana te nirodhitā nāma honti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Samaṇamuṇḍikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Cūḷasakuludāyisuttavaṇṇanā

270. **Evaṃ me sutanti** Cūḷasakuludāyisuttam. Tattha **yadā pana bhante Bhagavāti** idam paribbājako dhammakatham sotukāmo Bhagavato dhammadesanāya sālayabhāvaṃ dassento āha.

271. **Taṃyevettha paṭibhātūti** sace dhammam sotukāmo, tuyhevettha eko pañho ekam kāraṇam upaṭṭhātu. **Yathā maṃ paṭibhāseyyāti** yena kāraṇena mama dhammadesanā upaṭṭhaheyya, etena hi kāraṇena kathāya samuṭṭhitāya sukham dhammam desetunti dīpeti. **Tassa mayham bhanteti** so kira tam disvā “sace Bhagavā idha abhavissā, ayametassa bhāsītassa atthoti dīpasahassam viya ujjalāpetvā ajja me pākaṭam akarissā”ti Dasabalaṃyeva anussari. Tasmā **tassa mayham bhanteti**-ādimāha. Tattha **aho nūnāti** anussaraṇatthe nipāadvayam. Tena tassa Bhagavantam anussarantassa etadahosi “aho nūna Bhagavā aho nūna Sugato”ti. **Yo imesanti** yo imesam dhammānam. **Sukusaloti**

1. Tepi (Ka)

suṭṭhu kusalo nipuṇo cheko. So Bhagavā aho nūna katheyya, so Sugato aho nūna katheyya, tassa hi Bhagavato pubbenivāsañāṇassa anekāni kappakoṭisahassāni ekaṅgaṇāni pākaṭānīti ayamettha adhippāyo.

Tassa vāhaṃ pubbantaṃ ārabbhāti yo hi lābhī hoti, so “pubbe tvaṃ khattiyo ahosi, brāhmaṇo ahosī”ti vutte jānanto sakkaccaṃ sussūsati. Alābhī pana “evaṃ bhavissati evaṃ bhavissatī”ti sīsakampamattameva¹ dasseti. Tasmā evamāha “tassa vāhaṃ pubbantaṃ ārabbhā pañhassa veyyākaraṇena cittaṃ ārādheyyan”ti.

So vā maṃ aparantanti dibbacakkhulābhino hi anāgataṃsañāṇaṃ ijjhāti, tasmā evamāha. Itaraṃ pubbe vuttanayameva.

Dhammaṃ te desessāmīti ayaṃ kira atīte desiyamānepi na bujjhissati, anāgate desiyamānepi na bujjhissati. Athassa Bhagavā saṅhasukhumaṃ paccayākāraṃ desetukāmo evamāha. Kiṃ pana taṃ bujjhissatīti. Etaṃ pageva na bujjhissati, anāgate panassa vāsanāya paccayo bhavissatīti disvā Bhagavā evamāha.

Paṃsupisācakanti asuciṭṭhāne nibbattapisācaṃ. So hi ekaṃ mūlaṃ gahetvā adissamānakāyo hoti. Tatridaṃ vatthu—ekā kira yakkhinī dve dārake thūpārāmadvāre nisīdāpetvā āhārapariyesanattamaṃ nagaraṃ gatā. Dārakā ekaṃ piṇḍapātikattheraṃ disvā āhaṃsu “bhante amhākaṃ mātā anto nagaraṃ pavīṭṭhā, tassā vadeyyātha ‘yaṃ vā taṃ vā laddhakaṃ gahetvā sīghaṃ gaccha, dārakā te jighacchitaṃ² sandhāretuṃ na sakkontī’ti”. Tamahaṃ kathaṃ passissāmīti. Idaṃ bhante gaṇhathāti ekaṃ mūlakhaṇḍaṃ adaṃsu. Therassa anekāni yakkhasahassāni paññāyimsu, so dārakehi dinnasaññāṇena taṃ yakkhiniṃ addasa virūpaṃ bībhaccharaṃ kevalaṃ vīthiyaṃ³ gabbhamalaṃ paccāsī samānaṃ. Disvā tamatthaṃ kathesi. Kathaṃ maṃ tvaṃ passasīti vutte mūlakhaṇḍaṃ dassesi, sā acchinditvā gaṇhi. Evaṃ paṃsupisācakā ekaṃ mūlaṃ gahetvā adissamānakāyā honti. Taṃ sandhāyesa

1. So kampamattameva (Sī), so kammamattameva (Syā)

2. Jighacchitāya (Syā), jighacchitā taṃ (Ka)

3. Kevaṭṭavithiyaṃ (Sī)

“paṃsupisācakampi na passāmī”ti āha. **Na pakkhāyatīti** na dissati na upaṭṭhāti.

272. **Dīghāpi kho te esāti** Udāyi esā tava vācā dīghāpi bhavēyya, evaṃ vadantassa¹ vassasatampi vassasahassampi pavatteyya, na ca atthaṃ dīpeyyāti adhippāyo. **Appāṭihīrakatanti** aniyyānikam amūlakam niratthakam sampajjatīti attho.

Idāni taṃ vaṇṇam dassento **seyyathāpi bhanteti**-ādimāha. Tattha **Paṇḍukambale nikkhittoti** visabhāgavaṇṇe rattakambale ṭhapito. **Evaṃvaṇṇo attā hotīti** idaṃ so Subhakiṇhadevaloke nibbattakkhandhe sandhāya “amhākam matakāle attā Subhakiṇhadevaloke khandhā viya jotetī”ti vadati.

273. **Ayam imesam ubhinnanti** so kira yasmā maṇissa bahi ābhā na niccharati, khajjopanakassa aṅguladvaṅgulacaturaṅgulamattaṃ niccharati, mahākhajjopanakassa pana khaḷamaṇḍalamattampi niccharatiyeva, tasmā evamāha.

Viddheti ubbidhe, meghavigamena dūrībhūtetī attho. **Vigatavalāhakeri** apagatameghe. **Deveti** ākāse. **Osadhitarakāti** sukkatārakā. Sā hi yasmā tassā udayato paṭṭhāya tena saññāṇena osadhāni gaṇhantipi pivantipi, tasmā “osadhitarakā”ti vuccati. **Abhido**² **aḍḍharattasamayanti** abhinne aḍḍharattasamaye. Iminā gaganamajjhe ṭhitacandaṃ dasseti. Abhido majjhanhikepi eseva nayo.

Ato khoti ye anubhontī, tehi bahutarā, bahū ceva bahutarā cāti attho. **Ābhā nānubhontīti** obhāsam na vaḷañjanti, attano sarīrobhāseneva ālokaṃ pharivā viharanti.

274. Idāni yasmā so “ekantasukham lokam pucchissāmī”ti nisinno, pucchāmūḷho pana jāto, tasmā nam Bhagavā taṃ puccham sarāpento **kim pana Udāyi atthi ekantasukho lokoti**-ādimāha.

1. Vadantassa ca parassa tasmiṃ (Ka)

2. Abhidosaṃ (Ka)

Tattha **ākāravatī**ti kāraṇavatī. **Aññatarāṃ vā pana tapogunanti** acelakapālim¹ sandhāyāha, surāpānaviratīti attho.

275. **Katamā pana sā bhante ākāravatī paṭipadā ekantasukhassāti** kasmā pucchati? Evaṃ kirassa ahosi “mayāṃ sattānaṃ ekantasukhaṃ vadāma, paṭipadaṃ pana kālena sukhaṃ kālena dukkhaṃ vadāma. Ekantasukhassa kho pana attano paṭipadāyapi ekantasukhāya bhavitabbaṃ. Amhākaṃ kathā aniyyānikā, Satthu kathāva niyyānikā”ti. Idāni Satthāraṃyeva pucchitvā jānissāmīti tasmā pucchati.

Ettha mayāṃ anassāmāti etasmim kāraṇe mayāṃ anassāma. Kasmā pana evamāhaṃsu? Te kira pubbe pañcasu dhammesu paṭiṭṭhāya kasiṇaparikkammaṃ katvā tatiyajjhānaṃ nibbattetvā aparihīnajjhānā kālaṃ katvā Subhakiṇhesu nibbantantīti jānanti, gacchante gacchante pana kāle kasiṇaparikkammampi na jāniṃsu, tatiyajjhānampi nibbattetuṃ nāsakkhiṃsu. Pañca pubbabhāgadhamme pana “ākāravatī paṭipadā”ti uggahetvā tatiyajjhānaṃ “ekantasukho loko”ti uggaṇhiṃsu. Tasmā evamāhaṃsu. **Uttaritaranti** ito pañcahi dhammehi uttaritaraṃ paṭipadaṃ vā tatiyajjhānato uttaritaraṃ ekantasukhaṃ lokaṃ vā na jānāmāti vuttaṃ hoti. **Appasadde katvāti** ekappaḥāreṇeva mahāsaddaṃ kātuṃ āradde nissadde katvā.

276. **Sacchikiriyāhetū**ti ettha dve sacchikiriyā paṭilābhasacchikiriyā ca paccakkhasacchikiriyā ca. Tattha tatiyajjhānaṃ nibbattetvā aparihīnajjhāno kālaṃ katvā Subhakiṇhaloke tesāṃ devānaṃ samanāyuvanṇo hutvā nibbattati, ayaṃ paṭilābhasacchikiriyā nāma. Catutthajjhānaṃ nibbattetvā iddhivikubbanena Subhakiṇhalokaṃ gantvā tehi devehi saddhim santiṭṭhati sallapati sākacchaṃ āpajjati, ayaṃ paccakkhasacchikiriyā nāma. Tāsaṃ dvinnampi tatiyajjhānaṃ ākāravatī paṭipadā nāma. Tañhi anuppādetvā neva sakkā Subhakiṇhaloke nibbattituṃ, na catutthajjhānaṃ uppādetuṃ. Iti duvidhampetaṃ sacchikiriyāṃ sandhāya “etassa nūna bhante ekantasukhassa lokassa sacchikiriyāhetū”ti āha.

1. Acelakaladdhī (Sī, Syā)

277. **Udañcanikoti** udakavārako. **Antarāyamakāsīti** yathā pabbajjāṃ na labhati, evaṃ upaddutaṃ akāsi yathā taṃ upanissayavipannaṃ. Ayaṃ kira Kassapabuddhakāle pabbajitvā samaṇadhammaṃ akāsi. Athassa eko saḥāyako bhikkhu sāsane anabhirato “āvuso vibbhamissāmī”ti ārocesi. So tassa pattacīvare lobhaṃ uppādetvā gihibhāvāya vaṇṇaṃ abhāsi. Itaro tassa pattacīvaraṃ datvā vibbhami. Tenassa kammaṇā idāni Bhagavato sammukhā pabbajjāya antarāyo jāto. Bhagavatā panassa purimasuttaṃ atirekabhāṇavāramattaṃ, idaṃ bhāṇavāramattanti ettakāya tantiyā dhammo kathito, ekadesanāyapi maggaphalapaṭivedho na jāto, anāgate panassa paccayo bhavissatīti Bhagavā dhammaṃ deseti. Anāgate paccayabhāvaṃ cassa¹ disvā Bhagavā dharamāno ekaṃ bhikkhumpi mettāvihārimhi etadagge na ṭhapesi. Passati hi Bhagavā “anāgate ayaṃ mama sāsane pabbajitvā mettāvihārīnaṃ aggo bhavissatī”ti.

So Bhagavati parinibbute Dhammāsokarājakāle Pāṭaliputte nibbattitvā pabbajitvā arahattappatto **Assaguttatthero** nāma hutvā mettāvihārīnaṃ aggo ahoṣi. Therassa mettānubhāvena tiracchānagatāpi mettacittaṃ paṭilabhiṃsu, thero sakalajambudīpe bhikkhusaṃghassa ovādācariyo hutvā vattanisenāsane² āvasi, tiṃsayojanamattā aṭavī ekaṃ padhānagharaṃ ahoṣi. Thero ākāse cammakhaṇḍaṃ pattharivā tattha nisinno kammaṭṭhānaṃ kathesi. Gacchante gacchante kāle bhikkhācārampi agantvā vihāre nisinno kammaṭṭhānaṃ kathesi, manussā vihārameva gantvā dānamadaṃsu. Dhammāsokarājā therassa guṇaṃ sutvā daṭṭhukāmo tikkhattuṃ paṇiṇi. Thero bhikkhusaṃghassa ovādaṃ dammīti ekavārampi na gatoti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷasakuludāyisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Paccayabhāvamassa (Sī, Syā)

2. Vattaniyasenāsane (Sī)

10. Vekhanasasuttavaṇṇanā

278. **Evaṃ me sutanti** Vekhanasasuttam. Tattha **vekhanasoti** ayaṃ kira Sakuludāyissa ācariyo, so “sakuludāyī paribbājako paramavaṇṇapaṇhe parājito”ti sutvā “mayā so sādhukaṃ uggahāpito, tenāpi sādhukaṃ uggahitaṃ, kathaṃ nu kho parājito, handāhaṃ sayam gantvā samaṇam Gotamaṃ paramavaṇṇapaṇhaṃ pucchitvā jānissāmi”ti Rājagahato pañcacattālīsajoyanaṃ Sāvattim gantvā yena Bhagavā, tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā pana ṭhitakova Bhagavato santike udānaṃ udānesi. Tattha purimasadisam vuttanayeneva veditabbaṃ.

280. **Pañca kho imeti** kasmā ārabhi? Agāriyopi ekacco kāmagaruko kāmādhimutto hoti, ekacco nekkhammagaruko nekkhammādhimutto hoti. Pabbajitopi ca ekacco kāmagaruko kāmādhimutto hoti, ekacco nekkhammagaruko nekkhammādhimutto hoti. Ayaṃ pana kāmagaruko kāmādhimutto hoti. So imāya kathāya kathiyamānāya attano kāmādhimuttataṃ sallakkhessati, evamassāyaṃ desanā sappāyā bhavissatīti imaṃ desanaṃ ārabhi. **Kāmaggasukhanti** nibbānaṃ adhippetam.

281. **Pāpito bhavissatīti** ajānanabhāvaṃ pāpito bhavissati. **Nāmakāmyeva sampajjatīti** niratthakavacanamattameva sampajjati. **Tiṭṭhatu pubbanto tiṭṭhatu aparantoti** yasmā tuyhaṃ atītakathāya anucchavikaṃ pubbenivāsaññaṃ natthi, anāgatakathāya anucchavikaṃ dibbacakkhuññaṃ natthi, tasmā ubhayampetaṃ tiṭṭhatūti āha. **Suttabandhanehīti** suttamayabandhanehi. Tassa hi ārakkhatthāya hatthapādesu ceva gīvāya ca suttakāni bandhanti. Tāni sandhāyetaṃ vuttam. Mahallakakāle panassa tāni sayam vā pūtini hutvā muñcanti, chinditvā vā haranti.

Evameva khoti iminā idam dasseti—daharassa kumārassa suttabandhanānaṃ ajānanakālo viya avijjāya purimāya koṭiyā ajānanaṃ, na hi sakkā avijjāya purimakoṭi nātum, mocanakāle jānanaśadisam

pana arahattamaggena avijjābandhanassa pamokkho jātoti jānanam. Sesam
sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vekhanasasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Rājavagga

1. Ghaṭikārasuttavaṇṇanā

282. **Evam me sutanti** Ghaṭikārasuttaṃ. Tattha **sitaṃ pātvākāsīti** mahāmaggena gacchanto aññataraṃ bhūmippadesaṃ oloketvā “atthi nu kho mayā cariyāṃ caramānena imasmim̃ ṭhāne nivutthapubban”¹ti āvajjanto addasa “Kassapabuddhakāle imasmim̃ ṭhāne Vegaliṅgaṃ¹ nāma gāmanigamo ahosi, ahaṃ tadā **Jotipālo** nāma māṇavo ahosiṃ, mayhaṃ sahāyo Ghaṭikāro nāma kumbhakāro ahosi, tena saddhiṃ mayā idha ekaṃ sukāraṇaṃ kataṃ, taṃ bhikkhusaṃghassa apākaṭaṃ paṭicchannaṃ, handa naṃ bhikkhusaṃghassa pākaṭaṃ karomī”²ti maggā okkamma aññatarasmim̃ padese ṭhitakova sitapātukammaṃ akāsi, aggaggadante dassetvā mandahasitaṃ hasi. Yathā hi lokiyamanussā uraṃ² paharantā “kuhaṃ kuhan”³ti³ hasanti, na evaṃ Buddhā, Buddhānaṃ pana hasitaṃ haṭṭhapahaṭṭhākāramattameva hoti.

Hasitañca nāmetaṃ terasahi somanassasahagatacittehi hoti. Tattha lokiyamahājano akusalato catūhi, kāmāvacarakusalato catūhīti aṭṭhahi cittehi hasati, sekkhā akusalato diṭṭhisampayuttāni dve apanetvā chahi cittehi hasanti, khīṇāsavā catūhi sahetukakiriyacittehi ekena ahetukakiriyacittenāti pañcahi cittehi hasanti. Tesupi balavārammaṇe āpāthagate dvīhi ṇāṇasampayuttacittehi hasanti, dubbalārammaṇe duhetukacittadvayena ca ahetukacittena cāti tīhi cittehi hasanti. Imasmim̃ pana ṭhāne kiriyāhetukamanoviññādhātusomanassasahagatacittaṃ Bhagavato haṭṭhapahaṭṭhākāramattaṃ hasitaṃ uppādesi.

Taṃ panetaṃ hasitaṃ evaṃ appamattakampi therassa pākaṭaṃ ahosi. Kathaṃ? Tathārūpe hi kāle Tathāgatassa catūhi dāṭhāhi catuddīpikamahāmeghamukhato sateratāvijjulatā viya virocamaṇā mahātālakkhandhapamāṇā rasmivaṭṭiyo uṭṭhahitvā tikkhattuṃ sīsavaraṃ padakkhiṇaṃ

1. Vehaliṅgaṃ (Sī), vebhalligaṃ (Syā)

2. Udare (Sī), udaraṃ (Syā)

3. Kahāṃ kahanti (Sī)

katvā dāṭhaggesuyeva antaradhāyanti. Tena saññāṇena āyasmā Ānando Bhagavato pacchato gacchamānopi sitapātubhāvaṃ jānāti.

Bhagavantam etadavocāti “ettha kira Kassapo Bhagavā bhikkhusaṃghaṃ ovadī, catusaccappakāsaṇaṃ akāsi, Bhagavatopi ettha nisīdituṃ ruciṃ uppādessāmi, evamayaṃ bhūmibhāgo dvīhi Buddhehi paribhutto bhavissati, mahājano gandhamālādīhi pūjetvā cetiyatṭhānaṃ katvā paricaranto saggamaggaparāyaṇo bhavissati”ti cintetvā etaṃ “tena hi bhante”ti-ādivacanaṃ avoca.

283. **Muṇḍakena samaṇakenāti** muṇḍaṃ muṇḍoti, samaṇaṃ vā samaṇoti vattuṃ vaṭṭati, ayaṃ pana aparipakkañāṇattā brāhmaṇakule uggahitavohāravaseneva hīlento evamāha. **Sottisināninti**¹ sinānatthāya katasottiṃ. Sotti nāma kuruvindapāsāṇacuṇṇāni lākhāya bandhitvā kataguḷikakalāpakā vuccati, yaṃ sandhāya “tena kho pana samayena chabbaggiyā bhikkhū kuruvindakasuttiyā nahāyanti”ti² vuttaṃ. Taṃ ubhosu antesu gahetvā sarīraṃ ghaṃsanti. **Evaṃ sammāti** yathā etarahipi manussā “cetiavandanāya gacchāma, dhammassavanatthāya gacchāmā”ti vuttā ussāhaṃ na karonti, “naṭasamajjādidassanatthāya gacchāmā”ti vuttā pana ekavacaneneva sampaṭicchanti, tatheva sinhāyitunti vutte ekavacanena sampaṭicchanto evamāha.

284. **Jotipālaṃ māṇavaṃ āmantesīti** ekapasse ariyaparihārena paṭhamataraṃ nhāyitvā paccuttaritvā ṭhito tassa mahantena issariyaparihārena nhāyantassa nhānapariyosānaṃ āgametvā taṃ nivatthanivāsaṇaṃ kese vodake kurumānaṃ āmantesi. **Ayanti** āsannattā dassento āha. **Ovaṭṭikaṃ vinivaṭṭetvāti** nāgabalo bodhisatto “apehi sammā”ti īsakaṃ parivattamānova tena gahitagahaṇaṃ vissajjāpetvāti attho. **Kesesu parāmasitvā etadavocāti** so kira cintesi “ayaṃ Jotipālo paññavā, sakiṃ dassanaṃ labhamāno Tathāgatassa dassanepi pasīdissati, dhammakathāyapi pasīdissati, pasanno ca pasannākāraṃ kātuṃ sakkhissati, mittā nāma etadatthaṃ honti, yaṃkiñci katvā mama sahāyaṃ gahetvā Dasabalassa santikaṃ gamissāmi”ti. Tasmā naṃ kesesu parāmasitvā etadavoca.

1. Sottisinānanti (Syā, Ṭikāyaṃ ca), sottiṃ sināniṃ (St)

2. Vi 4. 240 piṭṭhe.

Ittarajaccoti aññajātiko, mayā saddhim̄ asamānajātiko, lāmakajātikoti attho. **Na vaticanti** idaṃ amhākaṃ gamaṇaṃ na vata orakaṃ bhavissati na khuddakaṃ, mahantaṃ bhavissati. Ayañhi na attano thāmena gaṇhi, Satthu thāmena gaṇhīti gahaṇasmiṃyeva niṭṭhaṃ agamāsi. **Yāvatādohipīti**¹ ettha dokārahikārapikārā nipātā, yāvaturimanti² attho. Idaṃ vuttaṃ hoti “vācāya ālapanāṃ ovattikāya gahaṇaṇca atikkamitvā yāva kesaggahaṇampi tattha gamanatthaṃ payogo kattabbo”ti.

285. **Dhammiyā kathāyāti** idha satipaṭilābhatthāya pubbenivāsapaṭisaṃyuttā dhammī kathā veditabbā. Tassa hi Bhagavā “Jotipāla tvaṃ na lāmakaṭṭhānaṃ otiṇṇasatto, Mahābodhipallaṅke pana sabbaññutaññāṇaṃ patthetvā otiṇṇosi, tādisassa nāma pamādavihāro na yutto”ti-ādīnā nayena satipaṭilābhāya dhammaṃ kathesi. Parasamuddavāsītherā pana vadanti—“Jotipāla yathā ahaṃ dasapāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhivā vīsatisahassabhikkhuparivāro loke vicarāmi, evamevaṃ tvampi dasapāramiyo pūretvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhivā samaṇagaṇaparivāro loke vicarissasi. Evarūpena nāma tayā pamādaṃ āpajjitum̄ na yuttan”ti yathāssa pabbajjāya cittaṃ namati, evaṃ kāmesu ādīnavaṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ kathesīti.

286. **Alattha kho Ānanda -pa- pabbajjaṃ alattha upasampadanti** pabbajitvā kiṃ akāsi? Yaṃ bodhisattehi kattabbaṃ. Bodhisattā hi Buddhānaṃ sammukhe pabbajanti. Pabbajitvā ca pana ittarasattā viya patitasiṅgā na honti, catupārisuddhisīle pana supatiṭṭhāya Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ uggaṇhitvā terasa dhutaṅgāni samādāya araññaṃ pavisitvā gatapaccāgatavattaṃ pūrayamānā samaṇadhammaṃ karontā vipassanaṃ vaḍḍhetvā yāva anulomaññaṃ āhacca tiṭṭhanti, maggaphalatthaṃ vāyāmaṃ na karonti. Jotipālopi tatheva akāsi.

287. **Aḍḍhamāsupasampanneti** kuladārakañhi pabbājetvā aḍḍhamāsampi avasitvā gate mātāpitūnaṃ soko na vūpasammati, sopi

1. Yāvetadohipīti (Sī), yāvatadohipīti (Syā)

2. Yāvetaparamanti (Sī), yāvataparamanti (Syā)

pattacīvaraggahaṇaṃ na jānāti, daharabhikkhusāmaṇerehi saddhiṃ vissāso na uppajjati, therehi saddhiṃ sineho na patiṭṭhāti, gatagataṭṭhāne anabhirati uppajjati. Ettakaṃ pana kālaṃ nivāse sati mātāpitaro passitum labhanti. Tena tesam soko tanubhāvaṃ gacchati, pattacīvaraggahaṇaṃ jānāti, sāmaṇeradaharabhikkhūhi saddhiṃ vissāso jāyati, therehi saddhiṃ sineho patiṭṭhāti, gatagataṭṭhāne abhiramati, na ukkaṇṭhati. Tasmā ettakaṃ vasitum vaṭṭatīti adḍhamāsaṃ vasitvā pakkāmi.

Paṇḍu puṭakassa¹ sālinoti puṭake² katvā sukkhāpitassa rattasālino. Tassa kira sālino vappakālato paṭṭhāya ayaṃ parihāro—kedārā superikkamakātā honti, tattha bijāni patiṭṭhāpetvā gandhodakena siñcimsu, vappakāle vitānaṃ viya upari vatthakilañjaṃ bandhitvā paripakkakāle vīhisīsāni chinditvā muṭṭhimatte puṭake katvā yottabaddhe vehāsamyeva sukkhāpetvā gandhacunṇāni attharivā koṭṭhakesu pūretvā tatiye³ vasse vivarimsu. Evaṃ tivassaṃ parivutthassa sugandharattasālino apagatakālake superisuddhe taṇḍule gahetvā khajjakavikatimpi bhattampi paṭiyādiyimsu. Taṃ sandhāya vuttam **paṇītaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ -pa- kālam ārocāpesīti.**

288. **Adhivutṭho meti** kiṃ sandhāya vadati? Vegaḷiṅgato nikkhamanakāle Ghaṭikāro attano santike vassāvāsaṃ vasanattāya paṭiññaṃ aggahesi, taṃ sandhāya vadati. **Ahudeva aññathattam ahu domanassanti** temāsaṃ dānaṃ dātuṃ, dhammañca sotuṃ, iminā ca niyāmena vīsati bhikkhusahassāni paṭijaggitum nālatthanti alābham ārabba cittaññathattam cittadomanassaṃ ahoṣi, na Tathāgataṃ ārabba. Kasmā? Sotāpannattā. So kira pubbe brāhmaṇabhatto ahoṣi. Athekasmiṃ samaye paccante kupite vūpasamanattham gacchanto uracchadaṃ nāma dhītaraṃ āha “amma amhākaṃ deve mā pamajji”ti. Brāhmaṇā taṃ rājadhītaraṃ disvā visaññino ahesuṃ. Ke ime cāti vutte tumhākaṃ bhūmidevāti. Bhūmidevā nāma evarūpā hontīti niṭṭhubhitvā pāsādaṃ abhiruhi. Sā ekadivasaṃ vīthim oloketī ṭhitā Kassapassa Bhagavato aggasāvakaṃ disvā

1. Paṇḍumuṭṭikassa (Sī), paṇḍumudikassa (Syā)

2. Mudike (Syā), muṭake (Sī)

3. Tatiye tatiye (Sī, Syā)

pakkosāpetvā piṇḍapātāṃ datvā anumodanaṃ suṇamānāyeva sotāpannā hutvā “aññepi bhikkhū atthī”ti pucchitvā “satthā vīsatiyā bhikkhusahashehi saddhiṃ isipatane vasatī”ti ca sutvā nimantetvā dānaṃ adāsi.

Rājā paccantaṃ vūpasametvā āgato. Atha naṃ paṭhamatarameva brāhmaṇā āgantvā dhītu avaṇṇaṃ vatvā paribhindiṃsu. Rājā pana dhītu jātakāleyeva varaṃ adāsi. Tassā “satta divasāni rajjaṃ dātabban”ti varaṃ gaṇhiṃsu. Athassā rājā satta divasāni rajjaṃ niyyātesi. Sā Satthāraṃ bhojayamānā rājānaṃ pakkosāpetvā bahisāṇiyam nisīdāpesi. Rājā Satthu anumodanaṃ sutvāva sotāpanno jāto. Sotāpannassa ca nāma Tathāgataṃ ārabha āghāto natthi. Tena vuttaṃ “na Tathāgataṃ ārabbhā”ti.

Yaṃ icchati taṃ haratūti so kira bhājanāni pacitvā kayavikkayaṃ na karoti, evaṃ pana vatvā dārutthāya vā mattikatthāya vā palālatthāya vā araṇṇaṃ gacchati. Mahājanā “ghaṭikārena bhājanāni pakkānī”ti sutvā parisuddhataṇḍulaloṇadadhitelaphāṇitādīni gahetvā āgacchanti. Sace bhājanaṃ mahagghaṃ hoti, mūlaṃ appaṃ, yaṃ vā taṃ vā datvā gaṇhāmāti taṃ na gaṇhanti. Dhammiko vāṇijo mātāpitaro paṭijaggati, Sammāsambuddhaṃ upaṭṭhahati, bahu no akusalaṃ bhavissatīti puna gantvā mūlaṃ āharanti. Sace pana bhājanaṃ appagghaṃ hoti, ābhataṃ mūlaṃ bahu, dhammiko vāṇijo, amhākaṃ puññaṃ bhavissatīti yathābhataṃ gharasāmikā viya sādhukaṃ paṭisāmetvā gacchanti. Evaṃguṇo pana kasmā na pabbajatīti. Rañño vacanapathaṃ pacchindanto andhe jiṇṇe mātāpitaro poseṭīti āha.

289. **Ko nu khoti** kuhiṃ nu kho. **Kumbhiyāti** ukkhalito. **Pariyogāti** sūpabhājanato. **Paribhuñjāti** bhuñja. Kasmā panete evaṃ vadanti? Ghaṭikāro kira bhattaṃ pacitvā sūpaṃ sampādetvā mātāpitaro bhojetvā sayampi bhuñjitvā Bhagavato vadḍhamānakaṃ bhattasūpaṃ paṭṭhapetvā āsanaṃ paññāpetvā ādhāraṃ upaṭṭhapetvā udakaṃ paccupaṭṭhapetvā mātāpitūnaṃ saññaṃ datvā araṇṇaṃ gacchati. Tasmā evaṃ vadanti.

Abhivissatthoti ativissattho. **Pītisukhaṃ na vijahatī**¹ na nirantaraṃ vijahati, atha kho rattibhāge vā divasabhāge vā gāme vā araṇṇe vā yasmim yasmim khaṇe “sadevake nāma loke aggapuggalo mayhaṃ gehaṃ pavisitvā sahatthena āmisam gahetvā paribhuñjati, lābhā vata me”ti anussarati, tasmim tasmim khaṇe pañcavaṇṇā pīti uppajjati. Tam sandhāya evaṃ vuttam.

290. **Kaḷopiyā**ti pacchito. Kim pana Bhagavā evamakāsīti. Paccayo dhammiko, bhikkhūnam patte bhattasadiṣo, tasmā evamakāsi. Sikkhāpadapaññattipi ca sāvakānaṃyeva hoti, Buddhānaṃ sikkhāpadavelā nāma natthi. Yathā hi raṇṇo uyyāne pupphaphalāni honti, aññesaṃ tāni gaṇhantānaṃ niggahaṃ karonti, rājā yathāruciyaṃ paribhuñjati, evaṃsampadametaṃ. Parasamuddavāsītherā pana “devatā kira paṭiggahetvā adamsū”ti vadanti.

291. **Haratha bhante haratha bhadramukhā**ti ambhākaṃ putto “kuhim gatosī”ti vutte “dasabalassa santikan”ti vadati, kuhim nu kho gacchati, Satthu vasanaṭṭhānassa ovassakabhāvampi na jānātīti putte aparādhasaññino gahaṇe tuṭṭhacittā evamāhaṃsu.

Temāsam ākāsacchadanam aṭṭhāsīti Bhagavā kira catunnam vassikānam māsānaṃ ekaṃ māsam atikkamitvā tiṇam āharāpesi, tasmā evamāha. Ayaṃ panettha padattho—ākāsam chadanamassāti **ākāsacchadanam. Na devotivassī**² na kevalam nātivassi, yathā panettha pakatiyā ca nibbakosassa³ udakapātaṭṭhānabbhantare ekampi udakabindu nātivassi, evaṃ ghanachadanagebbhantare viya na vātātapāpi ābādham akaṃsu, pakatiyā utpharaṇameva ahoṣi. Aparabhāge tasmim nigame chaḍḍitepi tam ṭhānam anovassakameva ahoṣi. Manussā kammaṃ karontā deve vassante tattha sātake ṭhapetvā kammaṃ karonti. Yāva kappuṭṭhānā tam ṭhānam tādiseva bhavissati. Tañca kho pana na Tathāgatassa iddhānubhāvena, tesamēva pana guṇasampattiyā. Tesañhi “Sammāsambuddho kattha na labheyya, ambhākaṃ nāma dvinnam andhakānam nivesanam uttiṇam kāresi”ti na tappaccayā domanassam udapādi, “sadevake loke agga puggalo

1. Vijahīti (Sī, Syā)

2. Na cātivassīti (Sī, Syā)

3. Nimbakosassa (Sī, Syā)

amhākaṃ nivesanā tiṇaṃ āharāpetvā Gandhakuṭiṃ chādāpesī”ti pana tesāṃ anappakaṃ balavasomanassaṃ udapādi. Iti tesāmyeva guṇasampattiyā idaṃ pāṭihāriyaṃ jātanti veditabbaṃ.

292. **Taṇḍulavāhasatānī**ti ettha dve sakaṭāni eko vāhoti veditabbo. **Tadupi yañca sūpeyyanti** sūpatthāya tadanurūpaṃ telaphāṇitādiṃ. Vīsatibhikkhusahassassa temāsattāya bhattaṃ bhavissatīti kira saññāya rājā ettakaṃ pesesi. **Alaṃ me rañño va hotūti** kasmā paṭikkhipi? Adhigata-appicchatāya. Evaṃ kirassa ahosi “nāhaṃ raññā diṭṭhapubbo, kataṃ nu kho pesesī”ti. Tato cintesi “Sattā Bārāṇasīṃ gato, addhā so rañño vassāvāsāṃ yāciyamāno mayhaṃ paṭiññātabhāvaṃ ārocetvā mama guṇakathaṃ kathesi, guṇakathāya laddhalābho pana naṭena naccitvā laddhaṃ viya gāyakena gāyitvā laddhaṃ viya ca hoti. Kiṃ mayhaṃ iminā, kammaṃ katvā uppanna mātāpitūnampi Sammāsambuddhassapi upaṭṭhānaṃ sakkā kātun”ti. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ghaṭikārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā

293. **Evaṃ me sutanti** Raṭṭhapālasuttaṃ. Tattha **thullakoṭṭhikanti**¹ thullakoṭṭhaṃ paripuṇṇakoṭṭhāgāraṃ. So kira janapado nīccasasso sadā bījabhaṇḍaṃ nikkhamati, khalabhaṇḍaṃ pavisati. Tena tasmīṃ nigame koṭṭhā nīccapūrāva honti. Tasmā so thullakoṭṭhikanteva saṅkhaṃ gato.

294. **Raṭṭhapāloti** kasmā Raṭṭhapālo? Bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthoti Raṭṭhapālo. Kadā panassetāṃ nāmaṃ uppannanti. Padumuttarasammāsambuddhakāle. Ito hi pubbe satahassakappamatthake vassasatasahassāyukesu manussesu Padumuttaro nāma Sattā uppaṇṇitvā

1. Thullakoṭṭhitanti (Sī, Syā)

bhikkhusatasahassaparivāro lokahitāya cārikaṃ cari, yaṃ sandhāya vuttaṃ—

“Nagaraṃ Haṃsavatī nāma¹, Ānando nāma khattiyo.
Sujātā nāma janikā, Padumuttarassa Satthuno”²ti.

Padumuttare pana anuppanne eva Haṃsavatiyā dve kuṭumbikā saddhā pasannā³ kapaṇaddhikayācakādīnaṃ dānaṃ paṭṭhapayīmsu. Tadā pabbatavāsino pañcasatā tāpasā Haṃsavatiṃ anuppattā. Te dvepi janā tāpasagaṇaṃ majjhe bhinditvā upaṭṭhahīmsu. Tāpasā kiñcikālaṃ vasitvā pabbatapādameva gatā. Dve saṃghattherā ohīyīmsu. Tadā tesāṃ te yāvajīvaṃ upaṭṭhānaṃ akaṃsu. Tāpasesu bhuñjītvā anumodanaṃ karontesu eko Sakkabhavanassa vaṇṇaṃ kathesi, eko bhūmindharanāgarājabhavanassa.

Kuṭumbikesu eko Sakkabhavanaṃ patthanaṃ katvā Sakko hutvā nibbatto, eko nāgabhavane Pālitanāgarājā nāma. Taṃ Sakko attano upaṭṭhānaṃ āgataṃ disvā nāgayoniyāṃ abhiraṃsīti pucchi. So nābhiramāmīti āha. Tena hi Padumuttarassa Bhagavato dānaṃ datvā imasmīṃ ṭhāne patthanaṃ karohi, ubho sukhaṃ vasissāmāti. Nāgarājā Satthāraṃ nimantetvā bhikkhusatasahassaparivārassa Bhagavato sattāhaṃ mahādānaṃ dadamāno Padumuttarassa Dasabalassa puttaṃ Uparevataṃ nāma sāmaṇeraṃ disvā sattame divase Buddhappamukhassa saṃghassa dibbavatthāni datvā sāmaṇerassa ṭhānantaraṃ patthesi. Bhagavā anāgataṃ oloketvā “anāgate Gotamassa nāma Buddhassa putto Rāhulakumāro bhavissati”²ti disvā “samijjhissati te patthanaṃ”²ti kathesi. Nāgarājā tamatthaṃ Sakkassa kathesi. Sakko tassa vacanaṃ sutvā tatheva sattāhaṃ dānaṃ datvā bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthakule nibbattitvā saddhāpabbajitaṃ Raṭṭhapālaṃ nāma kulaputtaṃ disvā “ahampi anāgate lokasmīṃ tumhādise Buddhē uppanne bhinnaṃ raṭṭhaṃ sandhāretuṃ pāletuṃ samatthakule nibbattitvā ayaṃ kulaputto viya saddhāpabbajito Raṭṭhapālo nāma bhaveyyaṃ”²ti patthanaṃ akāsi. Satthā samijjhanakabhāvaṃ ñatvā imaṃ gāthamāha—

1. Nagare haṃsavatiyā (Sī, Syā, Ka)

2. Khu 4. 345 Buddhavaṃse.

3. Saddhāsampannā (Sī)

“Sarājīkam cātuvaṇṇam, posetum yaṃ pahossati.
Raṭṭhapālakulam nāma, tattha jāyissate ayaṃ”ti.

Evam Padumuttarasammāsambuddhakāle tassetam nāmam uppananti veditabbam.

Etadahosīti kim ahosi? **Yathā yathā khoti-ādi.** Tatrāyam saṅkhepakathā—aham kho yena yena kāraṇena Bhagavatā dhammam desitam ājānāmi, tena tena me upaparikkhato evam hoti “yadetam sikkhattayabrahmacariyam ekadivasampi akhaṇḍam katvā carimakacittam pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇam caritabbam, ekadivasampi ca kilesamalena amalīnam katvā carimakacittam pāpetabbatāya ekantaparissuddham, saṅkhalikhitam vilikhitasāṅkhasadisam dhotasaṅkhasappaṭibhāgam katvā caritabbam, na yidam sukaram agāram ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇam -pa- caritum, yaṃnūnāham kesañca massuñca ohāretvā kāsāyarasapītāya kāsāyāni brahmacariyam carantānam anucchavikāni vatthāni acchādetvā agārasmā nikkhamitvā anagāriyam pabba jeyyam”ti.

Acirapakkantesu thullakoṭṭhikesu brāhmaṇagahapatikesu yena Bhagavā tenupasaṅkamīti Raṭṭhapālo anuṭṭhitesu tesu na Bhagavantam pabbajjam yāci. Kasmā? Tatthassa bahū ñātisālohitā mittāmaccā santi, te “tvam mātāpitūnam ekaputtako, na labbhā tayā pabbajitun”ti bāhāyampi gahetvā ākaḍḍheyym, tato pabbajjāya antarāyo bhavissatīti saheva parisāya uṭṭhahitvā thokam gantvā puna kenaci sarīrakiccalesena nivattitvā Bhagavantam upasaṅkamma pabbajjam yāci. Tena vuttam “atha kho Raṭṭhapālo kulaputto acirapakkantesu thullakoṭṭhikesu -pa- pabbājetu mam Bhagavā”ti. Bhagavā pana yasmā Rāhulakumārassa pabbajitato pabhuti mātāpitūhi ananuññātam puttam na pabbājeti, tasmā nam pucchi **anuññātosī pana tvam Raṭṭhapāla mātāpitūhi -pa- pabbajjāyāti.**

295. **Ammatātāti** ettha **ammāti** mātaram ālapati, **tātāti** pitaram. **Ekaputtakoti** ekova puttako, añño koci jeṭṭho vā kaniṭṭho vā natthi. Ettha ca ekaputtoti vattabbe anukampāvasena ekaputtakoti vuttam. **Piyoti** pītijanako. **Manāpoti** manavaḍḍhanako.

Sukhedhitoti sukhena edhito, sukhasamvaḍḍhitoti attho. **Sukhaparibhatoti** sukhana paribhato¹, jātakālato pabhuti dhātīhi añkato añkaṃ āharitvā dhāriyamāno assakarathakādīhi bālakīḷanakehi kīḷayamāno sādurasabhojanam bhojayamāno sukhena parihaṭo. **Na tvaṃ tāta Raṭṭhapāla kassaci dukkhassa na jānāsīti** tvaṃ tāta Raṭṭhapāla appamattakampi kalabhāgaṃ dukkhassa na jānāsi na sarasīti attho. **Marañenapi te mayam akāmakā vinā bhavissāmāti** sacepi tava amhesu jīvamānesu maraṇam bhavye, tena te marañenapi mayam akāmakā anicchakā² na attano ruciyā vinā bhavissāma, tayā viyogaṃ pāpuṇissāmāti attho. **Kim pana mayam tanti** evam sante kim pana kim nāma tam kāraṇam, yena mayam tam jīvantam anujānissāma. Atha vā **kim pana mayam tanti** kena pana kāraṇena mayam tam jīvantam anujānissāmāti evamettha attho daṭṭhabbo.

296. **Tatthevāti** yattha nam ṭhitam mātāpitaro nānujānimsu, tattheva ṭhāne. **Anantarahitāyāti** kenaci attharaṇena anattatāya. **Paricārehīti** gandhabbanāṭanāṭakādīni paccupaṭṭhapetvā tattha sahāyakehi saddhim yathāsukham indriyāni cārehi sañcārehi, ito cito ca upanehīti vuttam hoti. Atha vā **paricārehīti** gandhabbanāṭanāṭakādīni paccupaṭṭhapetvā sahāyakehi saddhim laḷa upalaḷa rama, kīḷassūtipi vuttam hoti. **Kāme paribhuñjantoti** attano puttadārehi saddhim bhoge bhuñjanto. **Puññāni karontoti** Buddhañca dhammañca saṃghañca ārabha dānappadānādīni sugatimaggasamsodhakāni kusalakammāni karonto. **Tuñhī ahoṣīti** kathānuppabandhavicchedanattam nirālāpasallāpo ahoṣi.

Athassa mātāpitaro tikkhattum vatvā paṭivacanampi alabhamānā sahāyake pakko sāpetvā “esa vo sahāyako pabbajitukāmo, nivāretha nan”ti āhaṃsu. Tepi tam upasaṅkamitvā tikkhattum avocum, tesampi tuñhī ahoṣi. Tena vuttam **Atha kho Raṭṭhapālassa kulaputtassa sahāyakā -pa- tuñhī ahoṣīti**. Athassa sahāyakānam tikkhattum vatvā etadahosi “sace ayam pabbajjam alabhamāno marissati, na koci

1. Sukhaparihaṭoti sukhena parihaṭo (Sī, Syā)

2. Anicchamānakā (Sī), anicchantā (Ka)

guṇo labbhati. Pabbajitam pana nam mātāpitaropi kālena kālam passissanti, mayampi passissāma. Pabbajjāpi ca nāmesā bhāriyā, divase divase mattikāpattam gahetvā piṇḍāya caritabbam, ekaseyyam ekabhattam brahmacariyam atidukkaram, ayañca sukhumālo nāgarikajātiyo¹, so tam caritum asakkonto puna idheva āgamissati, handassa mātāpitaro anujānāpessāmā”ti. Te tathā akaṃsu. Mātāpitaropi nam “pabbajitena ca pana te mātāpitaro uddassetabbā”ti imam katikam katvā anujānimsu. Tena vuttam “atha kho Raṭṭhapālassa kulaputtassa sahāyakā yena Raṭṭhapālassa kulaputtassa mātāpitaro -pa- anuññātosī mātāpitūhi -pa- uddassetabbā”ti. Tattha **uddassetabbā**ti uddham dassetabbā, yathā tam kālena kālam passanti, evam āgantvā attānam dassetabbā.

299. **Balam gahetvā**ti sappāyabhojanāni bhuñjanto ucchādanādīhi ca kāyam pariharanto kāyabalam janetvā mātāpitaro vanditvā assumukham nātiparivaṭṭam pahāya yena Bhagavā tenupasaṅkami -pa- pabbājetu mam bhante Bhagavāti. Bhagavā samīpe ṭhitam aññataram bhikkhum āmantesi “tena hi bhikkhu Raṭṭhapālam pabbājehi ceva upasampādehi cā”ti. Sādhu bhanteti kho so bhikkhu Bhagavato paṭissutvā Raṭṭhapālam kulaputtam jinadattiyam saddhivihārikam laddhā pabbājesi ceva upasampādesi ca. Tena vuttam “alattha kho Raṭṭhapālo kulaputto Bhagavato santike pabbajjam, alattha upasampadan”ti.

Pahitatto viharantoti dvādasa samvaccharāni evam viharanto. Neyyapuggalo hi ayamāyasmā, tasmā puññavā abhinīhārasampannopi samāno “ajja ajeva arahattan”ti samaṇadhammam karontopi dvādasame vasse arahattam pāpuṇi.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti mayham mātāpitaro pabbajjam anujānamānā “tayā kālena kālam āgantvā amhākam dassanam dātabban”ti vatvā anujānimsu, dukkarakārikā kho pana mātāpitaro, ahañca yenajjhāsayena pabbajito, so me matthakam patto, idāni Bhagavantam āpucchitvā

1. Nāgarakulajātiyo (Sī, Ka)

attānaṃ mātāpitūnaṃ dassessāmīti cintetvā āpucchitukāmo upasaṅkami. **Manasākāsīti** “kiṃ nu kho Raṭṭhapāle gate koci upaddavo bhavissatī”ti manasi akāsi. Tato “bhavissatī”ti ñatvā “sakkhissati nu kho Raṭṭhapālo taṃ madditun”ti olokeno tassa arahattasampattiṃ disvā “sakkhissatī”ti aññāsi. Tena vuttaṃ **yathā Bhagavā aññāsi -pa- kālaṃ maññasīti**.

Migacīreti evaṃnāmake uyyāne. Taṃ hi raññā “akāle sampattapabbajitānaṃ dinnameva idaṃ, yathāsukhaṃ paribhuñjantū”ti evaṃ anuññātameva ahosi, tasmā thero “mama āgatabhāvaṃ mātāpitūnaṃ ārocessāmi, te me pādadhovana-uṇhodakapādamakkhanatelādīni pesissantī”ti cittampi anuppādetvā uyyānameva pāvisi. **Piṇḍāya pāvisīti** dutyadivase pāvisi.

Majjhimāyāti sattadvāraakoṭṭhakassa gharassa majjhime dvāraakoṭṭhake. **Ullikhāpetīti** kappakena kese paharāpeti. **Etadavocāti** “ime samaṇakā amhākaṃ piyaputtakaṃ pabbājetvā corānaṃ hatthe nikkhipitvā viya ekadivasampi na dassāpentī, evaṃ pharusakārakā ete puna imaṃ ṭhānaṃ upasaṅkamitabbaṃ maññanti, ettova nikaḍḍhitabbā ete”ti cintetvā etaṃ “imehi muṇḍakehī”ti-ādivacanaṃ avoca. **Ñātidāsīti** ñātakānaṃ dāsī. **Ābhidosikanti** pārivāsikaṃ ekarattātikkantaṃ pūtibhūtaṃ. Tatthāyaṃ padattho—pūtibhāvadosena abhibhūtoti abhidoso, abhidosova ābhidosiko. Ekarattātikkantasseva nāmasaññā esā yadidaṃ ābhidosikoti, taṃ **ābhidosikaṃ**. **Kummāsanti** yavakummāsaṃ. **Chaḍḍetukāmā hotīti** yasmā antamaso dāsakammakārānaṃ gorūpānampi aparibhogāraho, tasmā naṃ kacavaraṃ viya bahi chaḍḍetukāmā hoti. **Sacetanti** sace etaṃ. **Bhaginīti** ariyavohārena attano dhātīṃ ñātidāsīṃ ālapati. **Chaḍḍanīyadhammanti** chaḍḍetabbasabhāvaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti “bhagini etaṃ sace bahi chaḍḍanīyadhammaṃ nissatṭhapariggahaṃ, idha me patte ākirāhī”ti. Kiṃ pana evaṃ vattum labbhati, viññatti vā payuttavācā vā na hotīti. Na hoti. Kasmā? Nissatṭhapariggahattā. Yañhi chaḍḍanīyadhammaṃ nissatṭha pariggahaṃ, yattha sāmikā anālayā honti, taṃ sabbaṃ “detha

āharatha ākirathā”ti vattum vaṭṭati. Teneva hi ayamāyasmā agga-
ariyavaṁsiko samānopi evamāha.

Hatthānanti bhikkhāgahaṇattham pattaṁ upanāmayato maṇibandhato
pabhuti dvinnampi hatthānam. **Pādānanti** nivāsanantato paṭṭhāya dvinnampi
pādānam. **Sarassāti** sace taṁ bhaginīti vācam nicchārayato sarassa ca.
Nimittam aggahesīti hatthapiṭṭhi-ādīni olokayamānā “puttassa me
Raṭṭhapālassa viya suvaṇṇakacchapapiṭṭhisadisā imā hatthapādapiṭṭhiyo,
haritālavatṭhiyo viya suvatṭitā aṅguliyo, madhuro saro”ti gihikāle
sallakkhitapubbam ākāram aggahesi sañjāni sallakkhesi. Tassa hāyasmato
dvādasavassāni araṇṇāvāsañceva piṇḍiyālopabhōjanañca paribhuñjantassa
aṇṇādiso sarīravaṇṇo ahosi, tena nam sā ṇātidāsī disvāva na sañjāni,
nimittam pana aggahesīti.

300. **Raṭṭhapālassa mātaram etadavocāti** therassa aṅgapaccāṅgāni
saṅṭhāpetvā thaṇṇam pāyevvā samvaddhitadhātīpi samānā pabbajitvā
mahākhiṇāsavabhāvappattena sāmiputtana saddhim “tvaṁ nu kho me bhante
putto Raṭṭhapālo”ti-ādivacanam vattum avisahantī vegena gharam pavisitvā
Raṭṭhapālassa mātaram etadavoca. **Yaggheti** ārocanatthe nipāto. **Sace je**
saccanti ettha **jeti** ālapane nipāto. Evaṁ hi tasmim dese¹ dāsijanam ālapanti,
tasmā “tvaṁ hi bhōti dāsi sace saccam bhaṇasī”ti evamettha attho
daṭṭhabbo.

Upasaṅkamīti kasmā upasaṅkami? Mahākule itthiyo bahi nikkhamantā
garaham pāpuṇanti, idaṅca accāyikakiccam, seṭṭhissa nam āroccasāmīti
cinteti. Tasmā upasaṅkami. **Aṇṇataram kuṭṭamūlanti**² tasmim kira dese
dānapatīnam gharesu sālā honti, āsanāni cettha paññattāni honti,
upaṭṭhāpitaṁ udakakaṅḍhiyam. Tattha pabbajitā piṇḍāya caritvā nisīditvā
bhuñjanti. Sace icchanti, dānapatīnampi santakam gaṇhanti. Tasmā tampi
aṇṇatarassa kulassa īdisāya sālāya aṇṇataram kuṭṭamūlanti veditabbam. Na
hi pabbajitā kapaṇamanussā viya asāruppe thāne nisīditvā bhuñjantīti.

1. Janapade (Syā, Ka)

2. Kuḍḍamūlanti (Sī, Syā)

Atthi nāma tātāti ettha **atthīti** vijjamānatthe, **nāmāti** pucchanatthe maññanatthe vā nipāto. Idam hi vuttam hoti—atthi nu kho tāta Raṭṭhapāla amhākaṃ dhanam, nanu mayam¹ niddhanāti vattabbā, yesam no tvam īdise ṭhāne nisīditvā ābhidosikaṃ kummāsam paribhuñjissasi. Tathā atthi nu kho tāta Raṭṭhapāla amhākaṃ jīvitam, nanu mayam² matāti vattabbā, yesam no tvam īdise ṭhāne nisīditvā ābhidosikaṃ kummāsam paribhuñjissasi. Tathā atthi maññe tāta Raṭṭhapāla tava abbhantare sāsanaṃ nissāya paṭiladdho samaṇaguṇo, yam tvam subhojanarasasamvaddhitopi imam jigucchaneyyam ābhidosikaṃ kummāsam amatamiva nibbikāro paribhuñjissasīti. So pana gahapati dukkhābhittunnatāya etamattham paripuṇṇam katvā vattumasakkonto “atthi nāma tāta Raṭṭhapāla ābhidosikaṃ kummāsam paribhuñjissasī”ti ettakameva avaca. Akkharacintakā panettha idam lakkhaṇam vadanti—anokappanāmarisanatthavasenetam atthisadde upapade “paribhuñjissasī”ti anāgatavacanam kataṃ. Tassāyamattho “atthi nāma -pa-paribhuñjissasi, idam paccakkhampi aham na saddahāmi na marisayāmi”ti. Idam ettakam vacanam gahapati therassa pattamukhavatṭiyam gahetvā ṭhitakova kathesi. Theropi pitari pattamukhavatṭiyam gahetvā ṭhiteyeva tam pūtikummāsam paribhuñji sunakhavantasadisaṃ pūtikukkuṭaṇḍamiva bhinnatṭhāne pūtikaṃ vāyantam. Puthujjanena kira tathārūpaṃ kummāsam paribhuñjituṃ na sakkā. Thero pana ariyiddhiyam² ṭhatvā dibbojam amatarasaṃ paribhuñjamāno viya paribhuñjitvā dhamakaraṇena udakam gahetvā pattaṅca mukhaṅca hatthapāde ca dhovitvā **kuto no gahapatīti-ādimāha**.

Tattha **kuto noti kuto nu. Neva dānanti** deyyadhamavasena neva dānam alatthamha. **Na paccakkhānanti** “kim tāta Raṭṭhapāla, kacci te khamanīyam, kaccisi appakilamathena āgato, na tāva tāta gehe bhattam sampādiyati”ti evam paṭisanthāravasena paccakkhānampi na alatthamha. Kasmā pana thero evamāha? Pitu anuggahena. Evam kirassa ahosi “yathā esa maṃ vadati, aññepi pabbajite evam vadati maññe. Buddhasāsane ca pattantare padumam viya bhasmāchanno aggi viya pheggupaṭicchanno candanasāro viya suttikāpaṭicchannam muttaratanam viya valāhakapaṭicchanno candimā viya

1. Na mayam (Vi-Ṭṭha 1. 174 piṭṭhe)

2. Ariyasiddhiyam (Sī)

mādisānaṃ paṭicchannaguṇānaṃ bhikkhūnaṃ anto natthi, tesupi na evarūpaṃ vacanaṃ pavattessati, saṃvare ṭhassatī”ti anuggahena evamāha.

Ehi tātāti tāta tuyhaṃ gharaṃ mā hotu, ehi gharaṃ gamissāmāti vadati. **Alanti** thero ukkaṭṭha-ekāsanikatāya paṭikkhipanto evamāha. **Adhivāsesī** thero pana pakatiyā ukkaṭṭhasapadānacāriko svātanāyabhikkhaṃ nāma nādhivāseti, mātu anuggahena pana adhivāsesi. Mātu kirassa therāṃ anussarivā mahāsoko uppajji, rodaneneva pakkakkhi viya jātā, tasmā thero “sacāhaṃ taṃ apassivā¹ gamissāmi, hadayampissā phāleyyā”ti anuggahena adhivāsesi. **Kārāpetvāti** ekaṃ hiraññaṃ, ekaṃ suvaṇṇassatī dve puñje kārāpetvā. Kīvamahantā pana puñjā ahesuntī. Yathā orato ṭhito puriso pārato ṭhitaṃ majjhimappamaṇaṃ purisaṃ na passati, evamāhantā.

301. **Idaṃ te tātāti** kahāpaṇapuñjaṅca suvaṇṇapuñjaṅca dassento āha. **Mattikanti** mātito āgataṃ, idaṃ te mātāmahiyaṃ mātu imaṃ gehaṃ āgacchantiyā gandhamālādīnaṃ atthāya dinnāṃ dhananti attho. **Aññaṃ pettikaṃ aññaṃ pitāmahanti** yaṃ pana te pitu ca pitāmahānaṅca santakaṃ, taṃ aññaṃyeva, nihitaṅca² payuttaṅca ativiya bahu. Ettha ca “pitāmahan”ti taddhitalopaṃ katvā vuttanti veditabbaṃ. “Petāmahan”ti vā pāṭho. **Sakkā tāta Raṭṭhapālāti** tāta Raṭṭhapāla na kevalaṃ pabbajitena sakkā puññāni kātuṃ, agāraṃ ajjhāvasantenapi bhoge ca bhujjituṃ tīsu saraṇesu patiṭṭhāya pañca sikkhāpadāni samādiyitvā uḷārāni dānādīni puññāni ca sakkā kātuṃ. Ehi tvaṃ tāta -pa- puññāni ca karohīti. **Tatonidānanti** dhanahetu dhanapaccayā. Taṃ taṃ dhanāṃ rakkhantassa ca rājādīnaṃ vasena dhanaparikkhayaṃ pāpuṇantassa kassaci uppajjamānasokādayo sandhāya evamāha. Evaṃ vutte seṭṭhi gahapati “ahaṃ imaṃ uppabbājessāmīti ānesim³, so dāni me dhammakathaṃ kātuṃ āraddho, ayaṃ na me vacanaṃ karissatī”ti utṭhāya gantvā assa orodhānaṃ dvāraṃ vivarāpetvā “ayaṃ vo sāmiko, gacchatha yaṃkiñci katvā naṃ gaṇhituṃ vāyamathā”ti uyyojesi. Suvaye⁴ ṭhitā nāṭakitthiyo nikkhamitvā therāṃ

1. Asahitvā (Ka)

3. Ānayaṃ (Sī), ānemi (Ka)

2. Nidahaṅga (Ka)

4. Tīsu vayasū (Syā, Ka)

parivārayimsu, tāsu dve jeṭṭhakitthiyo sandhāya **purāṇadutiyaikāti**-ādi vuttaṃ. **Paccekaṃ pādesu gahetvāti** ekekamhi pāde naṃ gahetvā.

Kīdisā nāma tā ayyaputta accharāyoti kasmā evamāhaṃsu? Tadā kira sambahule khattiyakumārepi brāhmaṇakumārepi seṭṭhiputtepi mahāsampattiyo pahāya pabbajante disvā pabbajjāguṇaṃ ajānantā katharaṃ samuṭṭhāpenti “kasmā ete pabbajanti”ti. Athaññe vadanti “devaccharādevanāṭakānaṃ kāraṇā”ti. Sā kathā vitthārikā ahosi. Taṃ gahetvā sabbā evamāhaṃsu. Atha thero paṭikkhipanto **na kho mayaṃ bhaginīti**-ādimāha. **Samudācaratīti** voharati vadati. **Tattheva mucchitā papatimsūti** taṃ bhaginivādena samudācarantaṃ disvā “mayaṃ ajja āgamissati, ajja āgamissati”ti dvādasa vassāni bahi na nikkhantā, etaṃ nissāya no dārakā na laddhā, yesaṃ ānubhāvena jīveyyāma, ito camhā parihīnā aññato ca. Ayaṃ loko nāma attanova cintesi, tasmā tāpi “idāni mayaṃ anāthā jātā”ti attanova cintayamānā “anattiko dāni amhehi ayaṃ, so amhe pajāpatiyo samānā attanā saddhim ekamātukucchiyā sayitadārikā viya maññati”ti samuppannalavasokā hutvā tasmimyeva padese mucchitā papatimsu, patitāti attho.

Mā no viheṭṭhāti mā amhe dhanam dassetvā mātugāme ca uyyojtvā viheṭṭhayittha, vihesā hesā pabbajitānantī. Kasmā evamāha? Mātāpitūnaṃ anuggahena. So kira seṭṭhi “pabbajitaliṅgaṃ nāma kiliṭṭhaṃ, pabbajjāvesaṃ hāretvā nhāyitvā tayo janā ekato bhujjissāmā”ti maññamāno therassa bhikkhaṃ na deti. Thero “mādisassa khīṇāsavassa āhārantarāyaṃ katvā ete bahum apuññaṃ pasaveyyūn”ti tesam anuggahena evamāha.

302. **Gāthā abhāsīti** gāthāyo abhāsī. Tattha **passāti** santike ṭhitajanaṃ sandhāya vadati. **Cittanti** cittavicittam. **Bimbanti** attabhāvaṃ. **Arukāyanti** navannaṃ vaṇamukhānaṃ vasena vaṇakāyaṃ. **Samussitanti** tīṇi aṭṭhisatāni navahi nhārusatehi bandhitvā navahi maṃsapesisatehi limpivā samantato ussitam. **Āturanti** jarāturatāya rogāturatāya kilesāturatāya ca niccāturaṃ. **Bahusaṅkappanti** paresaṃ uppannapatthanāsaṅkappehi

bahusaṅkappaṃ. Itthīnaṃ hi kāye purisānaṃ saṅkappā uppajjanti, tesāṃ kāye itthīnaṃ. Susāne chaḍḍitakaḷevarabhūtaṃ cetāṃ kākakuḷalādayo patthayantiyevāti bahusaṅkappo nāma hoti. **Yassa natthi dhuvaṃ ṭhitīti** yassa kāyassa māyāmarīcipheṇaṇiṇḍa¹ udakapupphuḷādīnaṃ viya ekaṃseneva ṭhīti nāma natthi, bhijjanadhammatāva niyatā.

Tacena onaddhanti allamanussacammēna onaddhaṃ. **Saha vatthebhi sobhatīti** gandhādīhi maṇikuṇḍalehi ca cittakatampi rūpaṃ vatthehi saheva sobhati, vinā vatthehi jegucchaṃ hoti anolokanakkhamaṃ.

Alattakakatāti alattakena rañjitā. **Cuṇṇakamakkhanti** sāsapakkena mukhapīlakādīni nīharitvā loṇamattikāya duṭṭhalohitaṃ viliyāpetvā tilapiṭṭhena lohitaṃ pasādetvā haliddiyā vaṇṇaṃ sampādetvā cuṇṇakagaṇḍikāya mukhaṃ paharanti, tenesa ativiya virocāti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Aṭṭhāpadakatāti rasodakena makkhitvā nalāṭapariyante āvattanaparivatte katvā aṭṭhāpadakaracānāya racitā. **Añjanīti** añjanaṇālikā.

Odahīti ṭhapesi. **Pāsanti** vākarājālaṃ². **Nāsadāti** na ghaṭṭayi. **Nivāpanti** Nivāpasutte vuttanivāpaṭiṇasadisabhojanaṃ. **Kandanteti** viravamāne paridevamāne. Imāya hi gāthāya thero mātāpitaro migaluddake viya katvā dassesi, avasesañātake migaluddakaparisaṃ viya, hiraññasuvaṇṇaṃ vākarājālaṃ viya, attanā bhuttaḥhojanaṃ nivāpaṭiṇaṃ viya, attānaṃ mahāmiḡaṃ viya katvā dassesi. Yathā hi mahāmiḡo yāvadatthaṃ nivāpaṭiṇaṃ khādītva pānīyaṃ pivitvā gīvaṃ ukkhipitvā disaṃ³ oloketvā “imaṃ nāma ṭhānaṃ gatassa sotthi bhavissati”ti migaluddakānaṃ paridevantānaṃyeva vākaraṃ aghaṭṭayamānova uppatitvā araññaṃ pavisitvā ghanacchāyassa chattassa viya gumbassa heṭṭhā mandamandena vātena bījayamāno āgatamaggaṃ oloketto tiṭṭhati, evameva thero imā gāthā bhāsītva ākāseva gantvā Migacīre paccupaṭṭhāsi.

Kasmā pana thero ākāseva gatoti. Pitā kirassa seṭṭhi sattuva dvārakoṭṭhakesu aggaḷaṃ dāpetvā Malle āṇāpesi “sace

1. ...pheṇuṇiṇḍa (Syā, Ka)

2. Vāgurajālaṃ (Syā)

3. Parisaṃ (Sī, Syā)

nikkhamitvā gacchati, hatthapādesu nañ gahetvā kāsāyāni haritvā gihivesaṃ gaṇhāpethā”ti. Tasmā thero “ete mādisaṃ mahākhiṇāsavaṃ hatthe vā pāde vā gahetvā apuññaṃ pasaveyyum, taṃ nesaṃ mā ahoṣī”ti cintetvā ākāseṇa agamāsi. Parasamuddavāsiththerānaṃ pana “Ṭhitakova imā gāthā bhāsitvā vehāsaṃ abbhuggantvā rañño Korabyassa Migacīre paccupaṭṭhāsī”ti ayaṃ vācanāmaggoyeva.

303. **Migavoti** tassa uyyānapālassa nāmaṃ. **Sodhentoti** uyyānamaggaṃ samaṃ kāretvā anto-uyyāne tacchitabbayuttaṭṭhānāni tacchāpento sammajjitabbayuttāni ṭhānāni sammajjāpento vālukā-okiraṇapupphavikiraṇa puṇṇaghaṭṭhapana kadalikkhandhaṭṭhapanādīni ca karontoti attho. **Yena rājā Korabyo tenupasaṅkamīti** amhākaṃ rājā sadā imassa kulaputtassa vaṇṇaṃ kathesi, passitukāmo etaṃ, āgatabhāvaṃ panassa na jānāti, mahā kho panāyaṃ paṇṇākāro, gantvā rañño ārocessāmīti cintetvā yena rājā Korabyo tenupasaṅkami.

Kittayamāno ahoṣīti so kira rājā therāṃ anussaritvā balamajjhepi nāṭakamajjhepi “dukkaraṃ kataṃ kulaputtena tāva mahantaṃ sampattiṃ pahāya pabbajitvā punanivattitvā anapalokentena”ti guṇaṃ kathesi, taṃ gahetvā ayaṃ evamāha. **Vissajjethāti vatvāti** orodhamahāmattabalakāyādīsu yassa yaṃ anucchavikaṃ, tassa taṃ dāpetvāti attho. **Ussaṭāya ussaṭāyāti** ussitāya ussitāya, mahāmattamahāraṭṭhikādīnaṃ vasena uggatuggatameva¹ parisāṃ gahetvā upasaṅkamīti attho. **Idha bhavaṃ Raṭṭhapālo hatthathare nisīdatūti** hatthatharo tanuko bahalapupphādiguṇaṃ katvā atthato abhilakkhito hoti, tādise anāpucchitvā nisīdituṃ na yuttanti maññaṃ evamāha.

304. **Pārijuññānīti** pārijuññabhāvā parikkhayā. **Jiṇṇoti** jarājiṇṇo. **Vuddhoti** vayovuddho. **Mahallakoti** jātimahallako. **Addhagatoti** addhānaṃ atikkanto. **Vayo-anuppattoti** pacchimavayaṃ anuppatto. **Pabbajatīti** dhuravihāraṃ gantvā bhikkhū vanditvā “bhante mayā

1. Uggatabhūtaṃ tameva (Ka)

daharakāle bahum kusalam kataṃ, idāni mahallakomhi, mahallakassa cesā pabbajjā nāma, cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā appaharitaṃ katvā jīvissāmi, pabbājetha maṃ bhante”ti kāruṇṇaṃ uppādentō yācati, therā anukampāya pabbājenti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Dutiyavārepi eśeva nayo.

Appābādhoti arogo. **Appātaṅkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipācaniyā¹. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. Tattha yassa bhuttabhutto āhāro jīrati, yassa vā pana puṭabhattaṃ viya tatheva tiṭṭhati, ubhopete na samavepākiniyā gahaṇiyā samannāgatā. Yassa pana bhuttakāle bhattacchando uppajjateva, ayaṃ samavepākiniyā samannāgato. **Nātisītāya naccuṇhāyāti** teneva kāraṇena nātisītāya naccuṇhāya. **Anupubbenāti** rājāno vā harantīti-ādinā anukkamena. Dutiyavāre rājabhayacorabhayachātakabhayādinā anukkamena.

305. **Dhammuddesā uddiṭṭhāti** dhammaniddesā uddiṭṭhā. **Upaniyyatīti** jarāmaṇasantikam gacchati, āyukkhayena vā tattha niyyati. **Addhuvoti** dhuvattānavirahito. **Atāṇoti** tāyitum samatthena virahito. **Anabhissaroti** asaraṇo abhisarivā abhigantvā assāsetum samatthena virahito. **Assakoti** nissako sakabhaṇḍavirahito. **Sabbaṃ pahāya gamaṇiyanti** sakabhaṇḍanti sallakkhitaṃ sabbaṃ pahāya lokena gantabbaṃ. **Taṇhādāsoti** taṇhāya dāso.

306. **Hatthisminti** hatthisippe. **Katāvīti** katakaraṇīyo, sikkhitasikkho paṇasippoti attho. Esa nayo sabbattha. **Ūrubalīti** ūrubalāsampanno. Yassa hi phalakaṅca āvudhaṅca gahetvā parasenaṃ pavisitvā abhinnaṃ bhindato bhinnaṃ sandhārayato parahatthagataṃ rajjaṃ āharitum ūrubalaṃ atthi, ayaṃ ūrubalī nāma. **Bāhubalīti** bāhubalāsampanno. Sesam purimasadisameva. **Alamattoti** samattha-attabhāvo.

Pariyodhāya vattissantīti uppannaṃ uppaddavaṃ odhāya avattharivā vattissantīti sallakkhetvā gahitā.

1. Samavipāciniyā (Sī, Syā)

Sarñvijjati kho bho Raṭṭhapāla imasmim̐ rājakule pahūtaṃ hiraññasuvaṇṇanti idaṃ so rājā upari dhammuddesassa kāraṇaṃ āharanto āha.

Athāparaṃ etadavocāti etaṃ “passāmi loke”ti-ādinā nayena catunnaṃ dhammuddesānaṃ anugītiṃ avoca.

307. Tattha **bhiyyova kāme abhipatthayanti** ekaṃ labhitvā dve patthayanti, dve labhitvā cattāroti evaṃ uttaruttari vatthukāmakilesakāme patthayantiyeva.

Pasayhāti sapattagaṇaṃ¹ abhibhavitvā. **Sasāgarantanti** saddhim̐ sāgarantena. **Oraṃ samuddassāti** yaṃ samuddassa orato sakaraṭṭham, tena atittarūpoti attho. **Na hatthīti** na hi atthi.

Aho vatā noti aho vata nu, ayameva vā pāṭho. **Amarāti cāhūti** amaraṃ iti ca āhu. Idaṃ vuttaṃ hoti—yaṃ mataṃ ñātī parivāretvā kandanti, taṃ “aho vata amhākaṃ bhātā mato, putto mato”ti-ādīnipi vadanti.

Phusanti phassanti maraṇaphassaṃ phusanti. **Tatheva phuṭṭhoti** yathā bālo, dhīropi tatheva maraṇaphassena phuṭṭho, aphuṭṭho nāma natthi, ayaṃ pana viseso. **Bālo ca² bālyā vadhitova setīti** bālo bālabhāvena maraṇaphassaṃ āgamma vadhitova seti abhihatova sayati. Akataṃ vata me kalyāṇanti-ādivippaṭṭisāravasena calati vedhati vipphandati. **Dhīro ca na vedhatīti** dhīro sugatinimittaṃ passanto na vedhati na calati.

Yāya vosānaṃ idhādhigacchatīti yāya paññāya imasmim̐ loke sabbakiccavosānaṃ arahattaṃ adhigacchati, sāva dhanato uttamatarā. **Abyositattāti³** apariyositattā, arahattapattiyā abhāvenāti attho. **Bhavābhavesūti** hīnappaṇītesu bhavesu.

Upeti gabbhañca parañca lokanti tesu pāpaṃ karontesu yo koci satto paramparāya saṃsāraṃ āpajjitvā gabbhañca parañca lokaṃ upeti. **Tassappapaññoti** tassa tādisassa appapaññassa añño appapañño abhisaddahanto.

1. Sampattigaṇaṃ (Syā, Ka)

2. Bālo hi (Sī, Syā)

3. Asositattāti (Sī)

Sakammunā haññatiti attanā katakammavasena “kasāhipi tāleti”ti-ādīhi kamma kāraṇāhi haññati. **Pecca paramhi loketi** ito gantvā paramhi apāyaloke.

Virūparūpenāti vividharūpena, nānāsabhāvenāti attho. **Kāmaguṇesūti** diṭṭha dhammikasamparāyikesu sabbakāmaguṇesu ādīnavam disvā. **Daharāti** antamaso kalalamattabhāvam upādāya taruṇā. **Vuddhāti** vassasatātikkantā. **Apaṇṇakam sāmāññameva seyyoti** aviruddham advajjhagamim ekantaniyyānikam sāmāññameva “seyyo, uttaritarañca paṇītatarañcā”ti upadhāretvā pabbajitosmi mahārājāti. Tasmā yaṃ tvaṃ vadasi “kim disvā vā sutvā vā”ti, idaṃ disvā ca sutvā ca pabbajitosmīti maṃ dhārehīti desanam niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Raṭṭhapālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Maghadevasuttavaṇṇanā

308. **Evaṃ me sutanti** Maghadevasuttam¹. Tattha **Maghadeva-ambavaneti** pubbe Maghadevo nāma rājā taṃ ambavanam ropesi. Tesu rukkhesu palujjamānesu aparabhāge aññepi rājāno ropesumyeva. Tam pana paṭhamavohāravasena² Maghadevambavananteva saṅkham gataṃ. **Sitam pātvākāsīti** sāyanhasamaye vihāracārikam caramāno ramaṇiyam bhūmibhāgam disvā “vasitapubbam nu kho me imasmim okāse”ti āvajjanto “pubbe aham Maghadevo nāma rājā hutvā imam ambavanam ropesim, ettheva pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattim. Tam kho panetaṃ kāraṇam bhikkhusamghassa apākaṭam, pākaṭam karissāmi”ti aggaggadante dassento sitam pātu akāsi.

Dhammo assa atthīti **dhammiko**. Dhammena rājā jātoti **Dhammarājā**. **Dhamme** ṭhitoti dasakusalakammam pathadhamme ṭhito. **Dhammam caratīti** samam

1. Makhādevasuttam (Sī), Maghadevambasuttam (Syā)

2. Purimavohāravasena (Sī)

carati¹. Tatra **brāhmaṇagahapatikesū**ti yopi so pubbarājūhi brāhmaṇānaṃ dinnaparihāro, taṃ ahāpetvā pakatiniyāmeneva adāsi, tathā gahapatikānaṃ. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Pakkhassā**ti iminā pāṭihārikapakkhopi saṅgahito. Aṭṭhamī-uposathassa hi paccuggamanānuggamanavasena sattamiyañca navamiyañca, cātuddasapannarasānaṃ paccuggamanānuggamanavasena terasiyañca pāṭipade cāti ime divasā **pāṭihārikapakkhā**ti veditabbā. Tesupi uposathaṃ upavasi.

309. **Devadūtā**ti devoti maccu, tassa dūtāti devadūtā. Sirasmiñhi palitesu pātubhūtesu maccurājassa santike ṭhito viya hoti, tasmā palitāni maccudevassa dūtāti vuccanti. Devā viya dūtātipi devadūtā. Yathā hi alaṅkatapaṭiyattāya devatāya ākāse ṭhatvā “asukadivase marissatī”ti vutte taṃ tatheva hoti, evaṃ sirasmiṃ palitesu pātubhūtesu devatābyākaraṇasadisameva hoti. Tasmā palitāni devasadisā dūtāti vuccanti. Visuddhidevānaṃ dūtātipi **devadūtā**. Sabbabodhisattā hi jīṇṇabyādhitamatapabbajite² disvāva saṃvegamaṃpajjitvā nikkhama pabbajanti. Yathāha—

“Jīṇṇaṅca disvā dukhitaṅca byādhitāṃ,
Mataṅca disvā gatamāyusaṅkhayaṃ.
Kāsāyavatthaṃ pabbajitaṅca disvā,
Tasmā ahaṃ pabbajitomhi rājā”ti.

Iminā pariyāyena palitāni visuddhidevānaṃ dūtattā devadūtāti vuccanti.

Kappakassa gāmvaram datvāti satahassuṭṭhānakam jettṭhakagāmaṃ datvā. Kasmā adāsi? Saṃviggamaṇasattā. Tassa hi añjalismiṃ ṭhapitāni palitāni disvāva saṃvego uppajjati. Aññāni caturāsītivassasahassāni āyu atthi, evaṃ santepi maccurājassa santike ṭhitaṃ viya attānaṃ maññamāno saṃviggo pabbajjaṃ roceti. Tena vuttaṃ—

1. Rājadhamaṃ carati (Syā)

2. Byādhitamatapabbajite (Sī, Syā)

“Sire disvāna palitaṃ, Maghadevo disampati.
Saṃvegaṃ alabhī dhīro, pabbajjaṃ samarocayī”ti.

Aparampi vuttaṃ—

“Uttamaṅgaruhā mayhaṃ, ime jātā vayoharā.
Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā”ti¹.

Purisayugeti vaṃsasambhave purise. **Kesamassuṃ ohāretvāti** tāpasapabbajjaṃ pabbajantāpi hi paṭhamaṃ kesamassuṃ ohāretvā pabbajanti, tato paṭṭhāya vaḍḍhite kese bandhitvā jaṭṭakalāpadharā hutvā vicaranti. Bodhisattopi tāpasapabbajjaṃ. Pabbajito pana anesanaṃ ananuyuñjitvā rājagehato āhaṭabhikkhāya yāpento brāhṃmavihāraṃ bhāvesi. Tasmā so **mettāsahagatenā**ti-ādi vuttaṃ.

Kumārakīlitaṃ² **kīlīti** añkena añkaṃ parihariyamāno kīlī. Mālākalāpaṃ viya hi naṃ ukkhipitvāva vicariṃsu. **Rañño Maghadevassa putto -pa-pabbajīti** imassa pabbajitadivase pañca maṅgalāni ahesuṃ. Maghadevaraṅṅo matakabhattaṃ, tassa rañño pabbajitamaṅgalaṃ, tassa puttassa chattussāpanamaṅgalaṃ, tassa puttassa uparajjamaṅgalaṃ, tassa puttassa nāmakaraṇamaṅgalanti ekasmiṃyeva samaye pañca maṅgalāni ahesuṃ³, sakalajambudīpatale unnaṅgalamahosi.

311. **Puttapaputtakā**ti puttā ca puttaputtā cāti evaṃ pavattā tassa paramparā. **Pacchimako aho**sīti pabbajjāpacchimako aho. Bodhisatto kira brahmaloke nibbatto “pavattati nu kho taṃ mayā manussaloke nihataṃ⁴ kalyāṇavattan”ti āvajjanto addasa “ettakaṃ addhānaṃ pavattati, idāni na pavattissatī”ti. Na kho panāhaṃ mayhaṃ paveṇiyā ucchijjitum dassāmīti attano vaṃse jātaraṅṅoyeva aggamaheṣiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gahetvā attano vaṃsassa nemim ghaṭento viya nibbatto, tenevassa nimīti nāmaṃ aho. Iti so pabbajita-

1. Khu 5. 3 Maghadevajātake.

2. Kumārakīlakaṃ (Sī), kumārakīlīkaṃ (Syā)

3. Akāṃsu (Sī)

4. Nihitaṃ (Sī, Syā)

rājūnaṃ sabbapacchimako hutvā pabbajitoti pabbajjāpacchimako ahoṣi. Guṇehi pana atirekataro. Tassa hi sabbarājūhi atirekatarā dve guṇā ahesuṃ. Catūsu dvāresu satahassam̐ satahassam̐ vissajjetvā devasikaṃ dānaṃ adāsi, anuposathikassa ca dassanaṃ nivāresi. Anuposathikesu hi rājānaṃ passissāmāti gatesu dovāriko pucchati “tumhe uposathikā no vā”ti. Ye anuposathikā honti, te nivāreti “anuposathikānaṃ rājā dassanaṃ na deti”ti. “Mayaṃ janapadavāsino kāle bhojanaṃ kuhiṃ labhissāmā”tipi tattha vacanokāso natthi. Catūsu hi dvāresu rājāṅgaṇe ca anekāni bhattachāṭṭisahassāni paṭiyattāneva honti. Tasmā mahājano icchiticchitaṭṭhāne massuṃ kāretvā nhāyitvā vatthāni parivattetvā yathārucitaṃ bhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya rañño gehadvāraṃ gacchati. Dovārikena “uposathikā tumhe”ti pucchitapucchitā “āma āmā”ti vadanti. Tena hi āgacchathāti pavesetvā rañño dasseti. Iti imehi dvīhi guṇehi atirekataro ahoṣi.

312. **Devānaṃ Tāvatiṃsānanti** Tāvatiṃsabhavane nibbattadevānaṃ. Te kira devā Videharaṭṭhe Mithilanagaravāsino rañño ovāde ṭhatvā pañca sīlāni rakkhitvā uposathakammaṃ katvā tattha nibbattā rañño guṇakathaṃ kathenti. Te sandhāya vuttaṃ “devānaṃ Tāvatiṃsānaṃ”ti.

Nisinno hotīti pāsādarassa uparigato dānañca sīlañca upaparikkhamāno nisinno hoti. Evaṃ kirassa ahoṣi “dānaṃ nu kho mahantaṃ udāhu sīlaṃ, yadi dānaṃ mahantaṃ, ajjhottharivā dānameva dassāmi. Atha sīlaṃ, sīlameva pūriṣṣāmī”ti. Tassa idaṃ mahantaṃ idaṃ mahantaṃ”ti nicchituṃ asakkontasseva Sakko gantvā purato pāturaṃ hosi. Tena vuttaṃ **atha kho Ānanda -pa- sammukhe pāturaṃ hosi**. Evaṃ kirassa ahoṣi “rañño kaṅkhā uppānā, tassa kaṅkhacchedanatthaṃ pañhañca kathessāmi, idhāgamanatthāya paṭiññañca gaṇhissāmī”ti. Tasmā gantvā sammukhe pāturaṃ hosi. Rājā adhiṭṭhapubbaṃ rūpaṃ disvā bhīto ahoṣi lomahaṭṭhajāto. Atha naṃ Sakko “mā bhāyi mahārāja, vissattho pañhaṃ pucchā, kaṅkhaṃ te paṭivinodessāmī”ti āha.

Rājā—

“Pucchāmi taṃ mahārāja, sabbabhūtānamissara.

Dānaṃ vā brahmacariyaṃ vā, katamaṃ su mahapphalan”ti¹—

Pañhaṃ pucchi. Sakko “dānaṃ nāma kiṃ, sīlameva guṇavisitṭhatāya mahantaṃ. Ahañhi pubbe mahārāja dasavassasahassāni dasannaṃ jaṭilasahassānaṃ dānaṃ datvā pettivisayato na mutto, sīlavantā pana mayhaṃ dānaṃ bhuñjitvā brahmaloke nibbattā”ti vatvā imā gāthā avoca—

“Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati.

Majjhimena ca devattaṃ, uttamaṃ visujjhati.

Na hete sulabhā kāyā, yācayogena kenaci.

Ye kāye upapajjanti, anāgārā tapassino”ti¹.

Evam rañño kaṅkhaṃ vinodetvā devalokagamanāya paṭiññāgahaṇatthaṃ **lābhā te mahārājāti**-ādimāha. Tattha **avikampamānoti** abhāyamāno. **Adhivāsesīti** ahaṃ mahājanaṃ kusalaṃ samādapemi², puññavantaṇaṃ pana vasanaṭṭhānaṃ disvā āgatena manussapathe sukhaṃ kathetuṃ hotīti adhivāsesi.

313. **Evam bhaddantavāti** evam hotu bhaddakaṃ tava vacananti vatvā. **Yojetvāti** ekasmiṃyeva yuge sahassa-assājānīye yojetvā. Tesam pana paṭiyekkaṃ yojanakiccaṃ natthi, manaṃ āgamma yuttāyeva honti. So pana dibbaratho diyaḍḍhaya jana satiko hoti, naddhito paṭṭhāya rathasīsaṃ paññāsaya janaṇi, akkhabandho paññāsaya janaṇi, akkhabandhato paṭṭhāya pacchābhāgo paññāsaya janaṇi, sabbo sattavaṇṇaratanamayo. Devaloko nāma uddhaṃ, manussaloko adho, tasmā heṭṭhāmukhaṃ rathaṃ pesesīti na sallakkhetabbaṃ. Yathā pana pakatimaggam peseti, evameva manussānaṃ sāyamāsabhatte niṭṭhite candena³ saddhim yuganaddham katvā pesesi, yamakacandā uṭṭhitā viya ahesuṃ. Mahājano disvā “yamakacandā uggatā”ti āha. Āgacchante āgacchante na yamakacandā, ekaṃ vimānaṃ, na vimānaṃ, eko rathoti. Rathopi āgacchanto

1. Khu 6. 185 piṭṭhe.

2. Samādapesiṃ (Ka)

3. Navacandena (Sī)

āgacchanto pakatirathappamāṇova, assāpi pakati-assappamāṇāva ahesum.
 Evaṃ ratham āharitvā raṅṅo pāsādam padakkhiṇaṃ katvā
 pācīnasīhapañjaratthāne ratham nivattetvā āgatamaggābhikṣuṃ katvā
 sīhapañjare tathāva ārohanasajjāṃ tthapesi.

Abhiruha mahārājāti rājā “dibbayānaṃ me laddhan”ti na tāvadeva
 abhiruhi, nāgarānaṃ pana ovādaṃ adāsi “passatha tātā, yaṃ me Sakkena
 devaraṅṅā dibbaratho pesito, so ca kho na jātigottaṃ vā kulappadesaṃ vā
 paṭicca pesito, mayhaṃ pana sīlacāraguṇe pasīditvā pesito. Sace tumhepi
 sīlaṃ rakkhissatha, tumhākaṃ pesessati, evaṃ rakkhituṃ yuttaṃ nāmetāṃ
 sīlaṃ. Nāhaṃ devalokaṃ gantvā cirāyissāmi, appamattā hothā”ti
 mahājanaṃ ovaditvā pañcasu sīlesu paṭiṭṭhāpetvā ratham abhiruhi. Tato
 Mātali saṅgāhako “ahampi mahārājassa mamānucchavikaṃ karissāmi”ti
 ākāsaṃhi dve magge dassetvā **apica mahārājā**ti-ādimāha.

Tattha **katamenā**ti mahārāja imesu maggesu eko nirayaṃ gacchati, eko
 devalokaṃ, tesu taṃ katamena nemi. **Yenā**ti yena maggena gantvā yattha
 pāpakammantā pāpakānaṃ kammānaṃ vipākaṃ paṭisaṃvediyanti, taṃ
 tthānaṃ sakkā hoti passitunti attho. Dutiyapadepe eseva nayo. Jātakepi—

“Kena taṃ nemi maggena, rājasetṭha disampati.

Yena vā pāpakammantā, puñṇakammā ca ye narā”ti¹—

Gāthāya ayamevattho. Tenevāha—

“Niraye tāva passāmi, āvāse pāpakammināṃ.

Tthānāni luddakammānaṃ, dussīlānaṃca yā gati”ti¹.

Ubhayeneva maṃ Mātali nehīti Mātali dvīhi maggehi maṃ nehi, ahaṃ
 nirayaṃ passitukāmo devalokampīti. Paṭhamaṃ katamena nemīti.
 Paṭhamaṃ nirayamaggena nehīti. Tato Mātali attano ānubhāvena rājānaṃ
 pañcadasa mahāniraye dassesi. Vitthārakathā panettha—

1. Khu 6. 187 piṭṭhe.

“Dassesī Mātali rañño, duggaṃ vetaraṇiṃ nadiṃ.
Kuthitaṃ khārasaṃyuttaṃ, tattaṃ aggisikhūpamaṃ”¹—

Jātake vuttanayena veditabbā. Nirayaṃ dassetvā rathaṃ nivattetvā devalokābhimukhaṃ gantvā Bīraṇīdevadhītāya Soṇadinnadevaputtassa gaṇadevaputtānañca vimānāni dassento devalokaṃ nesi. Tatrāpi vitthārakathā—

“Yadi te sutā Bīraṇī jīvaloke,
Āmāyadāsī ahu brāhmaṇassa.
Sā pattakāle² atithiṃ viditvā,
Mātā’va puttaṃ saki’ mābhinandī.

Samyamā saṃvibhāgā ca, sā vimānasmi modatī”¹—

Jātake vuttanayeneva veditabbā.

Evam gacchato pana tassa rathanemi vaṭṭiyā Cittakūṭadvārakoṭṭhakassa ummāre pahatamatteva devanagare kolāhalaṃ ahosi. Sakkaṃ devarājānaṃ ekakaṃyeva ohāya devasaṅgho mahāsattaṃ paccuggamanamakāsi, taṃ devatānaṃ ādaraṃ³ disvā Sakko cittaṃ sandhāretuṃ asakkonto “abhirama mahārāja devesu devānubhāvenā”^{ti} āha. Evam kirassa ahosi “ayaṃ rājā ajja āgantvā ekadivaseneva devagaṇaṃ attano abhimukhamakāsi. Sace ekaṃ dve divase vasissati, na maṃ devā olokessatī”^{ti}. So usūyamāno “mahārāja tuyhaṃ imasmiṃ devaloke vasituṃ puññaṃ natthi, aññesaṃ puññaṃ vasāhī”^{ti} iminā adhippāyena evamāha. Bodhisatto “nāsakkhi jarasakko manam sandhāretuṃ, paraṃ nissāya laddhaṃ kho pana yācitvā laddhabhaṇḍakaṃ viya hotī”^{ti} paṭikkhipanto **alam mārisāti**-ādimāha. Jātakepi vuttaṃ—

“Yathā yācītaṃ yānaṃ, yathā yācītaṃ dhanam.
Evaṃsāmpada’meve’taṃ, yaṃ parato dānapaccayā.
Na cāha’metamicchāmi, yaṃ parato dānapaccayā”^{ti}⁴—

1. Khu 6. 196 piṭṭhe.

3. Āgataṃ (Syā, Ka)

2. Pattakālaṃ (Sī, Syā)

4. Khu 6. 203 piṭṭhe.

Sabbaṃ vattabbaṃ. Bodhisatto pana manussattabhāvena kativāre devalokaṃ gatoti. Cattāro—Mandhāturājakāle Sādhinarājakāle Guttilavīṇāvādakakāle Nimimahārājakāleti. So Mandhātukāle devaloke asaṅkhyeyyaṃ kālaṃ vasi, tasmim̐ hi vasamāneyeva chattimsa sakkā cavimsu. Sādhinarājakāle sattāhaṃ vasi, manussagaṇanāya satta vassasatāni honti. Guttilavīṇāvādakakāle ca Nimirājakāle ca muhuttamattaṃ vasi, manussagaṇanāya satta divasāni honti.

314. **Tattheva Mithilaṃ paṭinesīti** paṭinetvā pakatisirigabbheyeva paṭiṭṭhāpesi.

315. **Kaḷārajanakoti** tassa nāmaṃ. Kaḷāradantatāya pana kaḷārajanakoti vutto. **Na so agārasmā anagāriyaṃ pabbajīti** ettakamattameva na akāsi, sesaṃ sabbaṃ pākatikameva ahosi.

316. **Samucchedo hotīti** ettha kalyāṇavattaṃ ko samucchindati, kena samucchinnaṃ, ko pavatteti, kena pavattitaṃ nāma hotīti ayaṃ vibhāgo veditabbo. Tattha sīlavā bhikkhu “na sakkā mayā arahattaṃ laddhun”ti vīriyaṃ akaronto samucchindati. Dussīlena samucchinnaṃ nāma hoti. Satta sekhā pavattenti. khīṇāsavena pavattitaṃ nāma hoti. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Maghadevasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Madhurasuttavaṇṇanā

317. **Evaṃ me sutanti** Madhurasuttaṃ. Tattha **Mahākaccānoti** gihikāle Ujjenikaraṅṅo purohitaputto abhirūpo dassanīyo pāsādiko suvaṇṇavaṇṇo ca. **Madhurāyanti** evaṃnāmake nagare. **Gundāvaneti**

kaṇhakagundāvane. **Avanti**puttoti Avantiraṭṭhe rañño dhītāya putto. **Vuddho** ceva arahā cāti daharam arahantampi na tathā sambhāventi yathā mahallakaṃ, thero pana vuddho ceva ahosi arahā ca. **Brāhmaṇā bho Kaccānāti** so kira rājā brāhmaṇaladdhiko, tasmā evamāha. **Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇoti**-ādīsu jātigottādīnaṃ paññāpanaṭṭhāne brāhmaṇāva seṭṭhāti dasseti. **Hīno añño vaṇṇoti** itare tayo vaṇṇā hīnā lāmakāti vadati. **Sukkoti** paṇḍaro. **Kaṇhoti** kālako. **Sujjhantīti** jātigottādīpaññāpanaṭṭhānesu sujjhanti. **Brahmuno puttāti** mahābrahmuno puttā. **Orasā mukhato jātāti** ure vasitvā mukhato nikkhantā, ure katvā saṃvaddhitāti vā orasā. **Brahmajāti** brahmato nibbattā. **Brahmani mmitāti** brahmunā nimmitā. **Brahmadāyādāti** brahmuno dāyādā. **Ghoso**yeva **kho esoti** vohāramattamevetam.

318. **Ijjhey**yāti samijjheyya, yattakāni dhanādīni pattheyya, tattakehissa manoratho pūreyyāti attho. **Khattiyopissāssāti** khattiyopi assa issariyasampattassa pubbu ṭṭhāyī assa. **Nesam ettha kiñcīti** na etesam ettha kiñci.

322. **Āsana**na vā **nimanteyyāmāti** nisinnāsanam papphotvā idha nisidāti vadeyyāma. **Abhinimanteyyāmapi nanti** abhiharitvā tam nimanteyyāma. Tattha duvidho abhihāro vācāya ceva kāyena ca. “Tumhākaṃ icchicchitakkhaṇe mamaṃ cīvarādīhi vadeyyātha yenattho”ti vadanto hi vācāya abhiharitvā nimanteti nāma. Cīvarādivekallaṃ sallakkhetvā “idaṃ gaṇhathā”ti tāni dento pana kāyena abhiharitvā nimanteti nāma. Tadubhayampi sandhāya “abhinimanteyyāmapi nan”ti āha. **Rakkhāvaraṇaguttinti** rakkhāsaṅkhātāñceva āvaraṇasaṅkhātāñca guttīm. Yā panesā āvudhahatthe purise ṭṭhapentena rakkhā, sā dhammikā nāma saṃvihitā na hoti. Yathā pana avelāya kaṭṭhahārikāpaṇṇahārikādayo vihāram na pavisanti, migaluddakādayo vihārasīmāya mige vā macche vā na gaṇhanti, evaṃ saṃvidahantena dhammikā nāma saṃvihitā hoti. Tam sandhāyāha “dhammikan”ti.

Evam̐ santeti evam̐ catunnampi vaṇṇānaṃ pabbajitānaṃ pabbajitasakkārena same samāne. Sesam̐ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Madhurasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā

324. **Evam̐ me sutanti** Bodhirājakumārasuttam̐. Tattha **kokanadoti** kokanadam̐ vuccati padumam̐. So ca maṅgalapāsādo olokanakapadumam̐¹ dassetvā kato, tasmā kokanadoti saṅkham̐ labhi.

325. **Yāva pacchimasopānakaḷevarāti** ettha **pacchimasopānakaḷevaranti** paṭhamam̐ sopānaphalakam̐ vuttam̐. **Addasā khoti** olokanattham̐yeva dvārakoṭṭhake ṭhito addasa. **Bhagavā tuṅhī ahoṣīti** “kissa nu kho atthāya rājakumārena ayaṃ mahāsakkāro kato”ti āvajjanto puttapaṭthanāya katabhāvaṃ aññāsi. So hi rājakumāro aputtako, sutañcānena² ahoṣi “Buddhānaṃ kira adhikāraṃ katvā manasā icchitam̐ labhantī”ti. So “sacāham̐ puttam̐ labhissāmi, Sammāsambuddho mama celappaṭikam̐³ akkamissati. No ce labhissāmi, na akkamissati”ti paṭthanam̐ katvā santharāpesi. Atha Bhagavā “nibbattissati nu kho etassa putto”ti āvajjetvā “na nibbattissati”ti addasa.

Pubbe kira so ekasmiṃ dīpe vasamāno samacchandena sakuṇapotate⁴ khādī. Sacassa mātugāmo aññova bhavye, puttam̐ labheyya. Ubho hi pana samānacchande hi hutvā pāpakammaṃ kataṃ, tenassa putto na nibbattissatīti aññāsi. Dusse pana akkante “Buddhānaṃ adhikāraṃ katvā paṭthitapaṭthitam̐ labhantīti loke anussavo. Mayā ca mahā-abhinīhāro kato, na ca puttam̐ labhāmi, tuccham̐ idam̐ vacanan”ti micchāgahaṇam̐ gaṇheyya. Tittiyāpi “natthi samaṇānaṃ akattabbaṃ nāma. Celappaṭikam̐ maddantā āhiṇḍantī”ti

1. Olambakapadumam̐ (Sī)

2. Sutavanto (Sī), puttapaṭthanena (Syā)

3. Calapattikam̐ (Sī)

4. Cakorakasakuṇapotate (Sī)

ujjhāyeyyūṃ. Etarahi ca akkamantesu bahū bhikkhū paracittaviduno, te bhabbam¹ jānitvā akkamissanti, abhabbam jānitvā na akkamissanti. Anāgate pana upanissayo mando bhavissati, anāgataṃ na jānissanti. Tesu akkamantesu sace patthitaṃ ijjhissati, iccetaṃ kusalam. No ce ijjhissati, “pubbe bhikkhusaṅghassa abhinīhāraṃ katvā icchi ticchitaṃ labhanti, taṃ idāni na labhanti. Teyeva maññe bhikkhū paṭipattipūrakā ahesuṃ, ime paṭipattiṃ pūretuṃ na sakkontī”ti manussā vippaṭisārino bhavissantīti imehi kāraṇehi Bhagavā akkamituṃ anicchanto tuṅhī ahoṣi. Sikkhāpadaṃ paññāpesi “na bhikkhave celappaṭikā akkamitabbā”ti². Maṅgalatthāya paññattaṃ anakkamantesu pana akkamanatthāya anupaññattiṃ ṭhapesi “gihī bhikkhave maṅgalikā, anujānāmi bhikkhave gihīnaṃ maṅgalatthāyā”ti³.

326. **Pacchimaṃ janataṃ Tathāgato anukampaṭī**⁴ idaṃ thero vuttesu kāraṇesu tatiyaṃ kāraṇaṃ sandhāyāha. **Na kho sukhena sukhanti** kasmā āha? Kāmasukhallikānuyogasaññī hutvā Sammāsambuddho na akkami, tasmā ahampi Satthārā samānacchando bhavissāmīti maññamāno evamāha.

327. **So kho ahanti**-ādi “yāva rattiyaṃ pacchime yāme”ti tāva Mahāsaccake⁵ vutta nayena veditabbaṃ. Tato paraṃ yāva Pañcavaggiyānaṃ āsavakkhayaṃ Pāsārāsīsutte⁶ vuttanayena veditabbaṃ.

343. **Aṅkusagayhe**⁷ sippeti aṅkusagahaṇasippe. **Kusalo ahanti** cheko ahaṃ. Kassa paṇāyaṃ santike sippaṃ uggaṇhīti. Pitu santike, piṭāpissa pitu santikeva uggaṇhi. Kosambiyāṃ kira Parantaparājā nāma rajjaṃ kāresi. Rājamahesī garubhārā⁸ ākāsatāle raññā saddhiṃ bālātapamā tappamānā rattakambalaṃ pārupitvā nisinnā hoti, eko hatthiliṅgasakuṇo “maṃsapesi”ti maññamāno gahetvā ākāsaṃ pakkhandi. Sā “chaḍḍeyya man”ti bhayena nissaddā ahoṣi, so taṃ pabbatapāde rukkhaviṭape ṭhapesi. Sā pañissaraṃ karontī mahāsaddamakāsi

1. Bhabbamattaṃ (Sī, Syā)

4. Apaloketīti (Sī, Syā, Ka)

6. Ma 1. 216 piṭṭhe.

2. Vi 4. 267 piṭṭhe.

7. Aṅkusagaṇhe (Syā)

3. Vi 4. 268 piṭṭhe.

5. Ma 1. 299 piṭṭhe.

8. Garugabbhā (Syā)

sakuṇo palāyi, tassā tattheva gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi. Tiyaṃarattim deve vassante kambalaṃ pārupitvā nisīdi. Tato ca avidūre tāpaso vasati. So tassā saddena aruṇe uggate rukkhamaṃ āgato jātim pucchitvā nisseṇim bandhitvā otāretvā attano vasanaṭṭhānaṃ netvā yāguṃ pāyesi. Dārakassa megga-utuṅga pabbata-utuṅga gahetvā jātattā Udenoti¹ nāmaṃ akāsi. Tāpaso phalāphalāni āharitvā dvepi jane posesi.

Sā ekadivasaṃ tāpasassa āgamanavelāya paccuggamaṃ katvā itthikuttaṃ dassetvā tāpasam sīlabhedam āpādesi. Tesam ekato vasantānaṃ kāle gacchante Parantaparājā kalam akāsi. Tāpaso rattibhāge nakkhattam oloketvā raṇṇo matabhāvaṃ ñatvā “tuyham rājā mato, putto te kim idha vasitum icchati, udāhu pettike rajje chattam ussāpetun”ti pucchi. Sā puttassa ādito paṭṭhāya sabbam pavattim ācikkhitvā chattam ussāpetukāmatāncassa ñatvā tāpasassa ārocesi. Tāpaso ca hatthiganthasippam jānāti, kutonena laddham? Sakkassa santikā. Pubbe kirassa Sakko upaṭṭhānaṃ āgantvā “kena kilamathā”ti pucchi. So “hatthiparissayo atthi”ti ārocesi. Tassa Sakko hatthiganthañceva vīṇakaṅga datvā “palāpetukāmatāya sati imam tantim vādetvā imam silokam vadeyyātha, pakkositukāmatāya sati imam silokam vadeyyāthā”ti āha. Tāpaso tam sippam kumārassa adāsi. So ekam vaṭarukkham abhiruhitvā hatthisu āgatesu tantim vādetvā silokam vadati, hatthi bhīta pālāyimsu.

So sippassa ānubhāvaṃ ñatvā punadivase pakkosanasippam payojesi. Jeṭṭhakahatthi āgantvā khandham upanāmesi. So tassa khandhagato yuddhasamatthe taruṇahatthi uccinitvā kambalaṅga muddikaṅga gahetvā mātāpitaro vanditvā nikkhanto anupubbena tam tam gāmaṃ pavisitvā “aham raṇṇo putto, sampattim atthikā āgacchantū”ti janasaṅgham katvā nagaram parivāretvā “aham raṇṇo putto, mayham chattam dethā”ti asaddahantānaṃ kambalaṅga muddikaṅga dassetvā chattam ussāpesi. So hatthivittako hutvā “asukatṭhāne sundaro hatthi atthi”ti vutte gantvā gaṇhāti.

1. Utenoti (Ka)

Caṇḍapajjoto “tassa santike sippaṃ gaṇhissāmi”ti kaṭṭhahatthim payojetvā tassa anto yodhe nisīdāpetvā taṃ hatthim gahaṇatthāya āgataṃ gaṇhitvā tassa santike sippaṃ gahaṇatthāya dhītaraṃ uyyojesi. So tāya saddhim saṃvāsaṃ kappetvā taṃ gahetvā attano nagaraṃyeva agamāsi. Tassā kucchiyaṃ uppanno ayaṃ Bodhirājakumāro attano pitu santike sippaṃ uggaṇhi.

344. **Padhāniyaṅgānī**ti padhānaṃ vuccati padahanabhāvo, padhānamassa atthīti padhāniyo. Padhāniyassa bhikkhuno aṅgānīti padhāniyaṅgāni. **Saddhoti** saddhāya sama nnāgato. Sā panesā āgamanasaddhā adhigamasaddhā okappanasaddhā pasādasaddhāti catubbidhā. Tattha sabbaññubodhisattānaṃ saddhā abhinīhārato paṭṭhāya āgatattā **āgamanasaddhā** nāma. Ariyasāvakaṇaṃ paṭivedhena adhigatattā **adhigamasaddhā** nāma. Buddho dhammo saṃghoti vutte acalabhāvena okappanaṃ **okappanasaddhā** nama. Pasāduppatti **pasādasaddhā** nāma, idha pana okappanasaddhā adhippetā. **Bodhinti** catumaggañāṇaṃ. Taṃ suppaṭividdhaṃ Tathāgatenāti saddahati, desanāsīsa meva cetam, iminā pana aṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi Buddhādīsu pasādo balavā, tassa padhānaṃ vīriyaṃ ijjhati.

Appābādhoti arogo. **Appātānkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipācaniyā¹. **Gahaṇiyāti** kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nācchuṇhāyāti** atisītāgahaṇiko hi sītabhīrū hoti, accuṇhagahaṇiko uṇhabhīrū, tesaṃ padhānaṃ na ijjhati. Majjhimagahaṇikassa ijjhati. Tenāha “majjhimāya padhānakkhamāyā”ti. **Yathābhūtaṃ attānaṃ āvikattāti** yathābhūtaṃ attano aguṇaṃ pakāsetā. **Udayatthagāminiyāti** udayaṅca atthaṅca gantuṃ paricchindituṃ samatthāya, etena paññāsalakkhaṇapariggāhikaṃ udayabbayañāṇaṃ vuttaṃ. **Ariyāyāti** parisuddhāya. **Nibbedhikāyāti** anibbidhapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhituṃ samatthāya. **Sammādukkhakkhayagāminiyāti** tadaṅgavasena kilesānaṃ pahīnattā yaṃ dukkhaṃ khīyati, tassa dukkhassa khayagāminiyā. Iti sabbehipi imehi padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi padhānaṃ na ijjhati. Imāni ca pañca padhāniyaṅgāni lokiyāneva veditabbāni.

1. Samavipākiniyā (Sī, Syā)

345. **Sāyamanusiṭṭho pāto visesaṃ adhigamissatīti** atthaṅgate sūriye anusiṭṭho aruṇuggamane visesaṃ adhigamissati. **Pātamanusiṭṭho sāyanti** aruṇuggamane anusiṭṭho sūriyatthaṅgamanavelāyaṃ. Ayañca pana desanā neyyapuggalavasena vuttā. Dandhapañño hi neyyapuggalo sattahi divasehi arahattaṃ pāpuṇāti, tikkhapañño ekadivase, sesadivase majjhimapaññāvasena veditabbaṃ. **Aho Buddho aho dhammo aho dhammassa svākkhātātīti** yasmā Buddhadhammānaṃ uḷāratāya dhammassa ca svākkhātātāya pāto kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā sāyaṃ arahattaṃ pāpuṇāti, tasmā pasamsanto evamāha. **Yatra hi nāmāti** vimhayatthe nipāto.

346. **Kucchimatīti** āpannasattā. **Yo me ayaṃ bhante kucchigatoti** kiṃ panevaṃ saraṇaṃ gahitaṃ hotīti. Na hoti. Acittakasaraṇagamaṇaṃ nāma natthi, ārakkho panassa paccupaṭṭhitova hoti. Atha naṃ yadā mahallakakāle mātāpitaro “tāta kucchigatameva taṃ saraṇaṃ gaṇhāpayimhā”ti sārenti, so ca sallakkhetvā “ahaṃ saraṇaṃ gato upāsako”ti satim̐ uppādeti, tadā saraṇaṃ gahitaṃ nāma hoti. Sesam̐ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bodhirājakumārasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Aṅgulimālasuttavaṇṇanā

347. **Evam̐ me sutanti** Aṅgulimālasuttaṃ. Tattha **aṅgulīnaṃ mālaṃ dhāretīti** kasmā dhāreti? Ācariyavacanena. Tatrāyaṃ anupubbikathā—

Ayaṃ kira Kosalarañño purohitassa Mantāṇiyā nāma brāhmaṇiyā kucchismim̐ paṭisandhim̐ aggahesi. Brāhmaṇiyā rattibhāge gabbhavuṭṭhānaṃ ahoṣi. Tassa mātukucchito nikkhamanakāle sakalanagare āvudhāni pajjalimsu, rañño maṅgalasakuntopi¹ sirisayane² ṭhapitā

1. Maṅgalaṃ karonto (Ka)

2. Sakaṭṭhāne (Sī)

asilaṭṭhipi pajjali. Brāhmaṇo nikkhamitvā nakkhattaṃ olokeno coranakkhattena jātoti rañño santikaṃ gantvā sukhaseyyabhāvaṃ pucchi.

Rājā “kuto me ācariya sukhaseyyā, mayhaṃ maṅgalāvudhaṃ pajjali, rajjassa vā jīvitassa vā antarāyo bhavissati maññe”ti. Mā bhāyi mahārāja, mayhaṃ ghare kumāro jāto, tassānubhāvena na kevalaṃ tuyhaṃ nivesane, sakalanagarepi āvudhāni pajjalitānīti. Kiṃ bhavissati ācariyāti. Coro bhavissati mahārājāti. Kiṃ ekacorako, udāhu rajjadūsako coroti. Ekacorako devāti. Evaṃ vatvā ca pana rañño manāṃ gaṇhitukāmo āha “māretha naṃ devā”ti. Ekacorako samāno kiṃ karissati, karīsasahassakhette ekasālisīsaṃ viya hoti, paṭijaggatha nanti. Tassa nāmaggaṇaṃ gaṇhantā sayane ṭhapitamaṅgala-asilaṭṭhi, chadane ṭhapitā sarā, kappāsapicumhi ṭhapitaṃ tālavaṇṭakaraṇasattakanti ete pajjalantā kiñci na himsiṃsu, tasmā **Ahimsakoti** nāmaṃ akaṃsu. Taṃ sippuggaṇakāle takkasīlaṃ pesayiṃsu.

So dhammantevāsiko hutvā sippaṃ paṭṭhapesi. Vattasampanno kiṃkārapaṭissāvī manāpacārī piyavādī ahoṣi. Sesa-antevāsikā bāhirakā ahesuṃ, te “ahimsakamaṇavakassa āgatakālato paṭṭhāya mayaṃ na paññāyāma, kathaṃ naṃ bhindeyyāmā”ti nisīditvā mantayantā “sabbehi atirekapaññattā duppaññoti na sakkā vattum, vattasampannattā dubbattoti na sakkā vattum, jātisampannattā dujjātoti na sakkā vattum, kinti karissāmā”ti. Tato ekaṃ kharamantaṃ mantayiṃsu “ācariyassa¹ antaraṃ katvā naṃ bhindissāmā”ti tayo rāsī hutvā paṭhamaṃ ekacce ācariyaṃ upasaṅkamtivā vanditvā aṭṭhaṃsu. Kiṃ tātāti. Imasmiṃ gehe ekā kathā suyātīti². Kiṃ tātāti. Ahimsakamaṇavo tumhākaṃ antare dubbhatīti³ maññāmāti. Ācariyo santajjetvā “gacchatha vasalā, mā me puttaṃ mayhaṃ antare paribhindathā”ti niṭṭhubhi. Tato itare, atha itareti tayopi koṭṭhāsā āgantvā tatheva vatvā “amhākaṃ asaddahantā upaparikkhitvā jānāthā”ti āhaṃsu.

1. Ācariyiniṃ (Sī)

2. Suyāmāti (Syā, Ka)

3. Dubbatīti (Ka)

Ācariyo sinehena vadante disvā “atthi maññe santhavo”ti paribhijjivā cintesi “ghātemi nan”ti. Tato cintesi “sace ghāteṣṣāmi ‘disāpāmokkho ācariyo attano santikaṃ sippuggahaṇatthaṃ āgate māṇavake dosaṃ uppādetvā jīvitaṃ voropeti’ti puna koci sippuggahaṇatthaṃ na āgamissati, evaṃ me lābho parihāyissati, atha naṃ sippassa pariyosānupacāroti vatvā jaṅghasahassaṃ ghātehiṭi vakkhāmi. Avassaṃ ettha eko uṭṭhāya taṃ ghāteṣṣati”ti.

Atha naṃ āha “chi tāta jaṅghasahassaṃ ghātehi, evaṃ te sippassa upacāro kato bhavissati”ti. Mayaṃ Ahimsakakule jātā, na sakkā ācariyāti. Aladdhupacāraṃ sippaṃ phalaṃ na deti tātāti. So pañcāvudhaṃ gahetvā ācariyaṃ vanditvā aṭaviṃ pavitṭho. Aṭaviṃ pavisanaṭṭhānepi aṭavimajjhepi aṭavito nikkhamanaṭṭhānepi ṭhatvā manusse ghāteṭi¹. Vatthaṃ vā veṭhanaṃ vā na gaṇhāti. Eko dveti gaṇitamattameva karonto gacchati, gaṇanampi na uggaṇhāti. Pakatīyāpi paññavā esa, pañātipātino pana cittaṃ na patitṭhāti, tasmā anukkamena gaṇanampi na sallakkhesi, ekekaṃ aṅguliṃ chinditvā ṭhapeti. Ṭhapitaṭṭhāne aṅguliyo vinassanti, tato vijjhivā aṅgulināṃ mālaṃ katvā dhāresi, teneva cassa Aṅgulimāloti saṅkhā udapādi, so sabbam araṇṇaṃ nissaṅcāramakāsi, dāru-ādīnaṃ atthāya araṇṇaṃ gantuṃ samattho nāma natthi.

Rattibhāge antogāmampi āgantvā pādena paharivā dvāraṃ ugghāteṭi. Tato sayiteyeva māretvā eko ekoti gahetvā² gacchati. Gāmo osarivā nigame aṭṭhāsi, nigamo nagare. Manussā tiyojanato paṭṭhāya gharāni pahāya dārake hatthesu gahetvā āgamma Sāvattiṃ parivāretvā khandhāvāraṃ bandhitvā rājaṅgaṇe sannipatitvā “coro te deva vijite Aṅgulimālo nāmā”ti-ādīni vadantā kandanti. Bhaggavo “mayhaṃ putto bhavissati”ti ñatvā brāhmaṇiṃ āha “bhoti Aṅgulimālo nāma coro uppanno, so na añño, tava putto Ahimsakakumāro. Idāni rājā taṃ gaṇhituṃ nikkhamissati, kiṃ kattabbanti.

1. Ghātesī (Sī)

2. Gaṇetvā (Sī)

Gaccha sāmi, puttam me gahetvā ehīti. Nāham bhadde ussahāmi, catūsu hi janesu vissāso nāma natthi, coro me purāṇasahāyoti avissāsanīyo, sākha me purāṇasanthatāti avissāsanīyā, rājā maṃ pūjetīti avissāsanīyo, itthi me vasam gatāti avissāsanīyāti. Mātu hadayam pana mudukam hoti. Tasmā aham pana gantvā mayham puttam ānessāmīti nikkhantā.

Tamdivasam ca Bhagavā paccūsasamaye lokam volokento Aṅgulimālam disvā “mayi gate etassa sotthi bhavissati. Agāmake araṇṇe ṭhito catuppadikam gāham sutvā mama santike pabbajitvā cha abhiññā sacchikarissati. Sace na gamissāmi, mātari aparajjhivā anuddharaṇīyo bhavissati, karissāmissa saṅghan”ti pubbaṇhasamayam nivāsetvā piṇḍāya pavisitvā katabhattakicco tam saṅgaṇhitukāmo vihārā nikkhami. Etamattham dassetuṃ “atha kho Bhagavā”ti-ādi vuttam.

348. **Saṅkaritvā saṅkaritvāti**¹ saṅketam katvā vaggavaggā hutvā. **Hatthattham gacchantīti** hatthe attham vināsam gacchanti. Kim pana te Bhagavantam sañjānitvā evam vadanti asaṅjānitvāti, asaṅjānitvā. Aññātakavesena hi Bhagavā ekakova agamāsi. Coropi tasmim samaye dīgharattam dubbhojanena ca dukkhaseyyāya ca ukkaṇṭhito hoti. Kittakā panānena manussā marītāti. Ekenūnasahassam. So pana idāni ekam labhitvā saḥassam pūressatīti saññi hutvā yameva paṭhamam passāmi, tam ghātetvā gaṇanam pūretvā sippassa upacāram katvā kesamassuṃ ohāretvā nhāyitvā vatthāni parivattetvā mātāpitaro passissāmīti aṭavimajjhato aṭavimukham āgantvā ekamantam ṭhitova Bhagavantam addasa. Etamattham dassetuṃ “addasā kho”ti-ādi vuttam.

Iddhābhisāṅkhāram abhisāṅkhāsīti² mahāpathavim ummiyo utthapento viya saṅharitvā aparabhāge akkamati, orabhāge valiyo nikkhamanti, Aṅgulimālo sarakkhepamattam muñcitvā gacchati. Bhagavā purato mahantam aṅgaṇam dassetvā sayam majjhe hoti, coro ante. So “idāni nam pāpuṇitvā gaṇhissāmī”ti sabbathāmena dhāvati. Bhagavā aṅgaṇassa

1. Saṅharitvā saṅharitvāti (Sī), saṅgaritvā saṅgaritvāti (Syā)

2. Saṅkhāsīti (Sī, Syā)

pārimante hoti, coro majjhe. So “ettha naṃ pāpuṇitvā gaṇhissāmī”ti vegena dhāvati. Bhagavā tassa purato mātikaṃ vā thalaṃ vā dasseti, etenupāyena tīṇi yojanāni gaḥetvā agamāsi. Coro kilami, mukhe kheḷo sussi, kacchehi sedā muccimsu. Athassa “acchariyaṃ vata bho”ti etadahosi. **Migampīti** migam kasmā gaṇhāti? Chātasamaye āhārattham. So kira ekaṃ gumbaṃ ghaṭṭetvā mige uṭṭhāpeti. Tato cittaruciyaṃ migam anubandhanto gaṇhitvā pacitvā khādati. **Puccheyyanti** yena kāraṇenāyaṃ gacchantova ṭhito nāma, ahañca ṭhitova aṭṭhito nāma, yaṃnūnāham imam samaṇam taṃ kāraṇam puccheyyanti attho.

349. **Nidhāyāti** yo vihiṃsanattham bhūtesu daṇḍo pavattayitabbo siyā, taṃ nidhāya apanetvā mettāya khantiyā paṭisaṅkhāya avihimsāya sāraṇīyadhammesu ca ṭhito ahanti attho. **Tuvamaṭṭhitosīti** pānesu asaṅṅatattā ettakāni pānasahassāni ghātentassa tava mettā vā khanti vā paṭisaṅkhā vā avihimsā vā sāraṇīyadhammo vā natthi, tasmā tuvaṃ aṭṭhitosi, idāni iriyāpathena ṭhitopi niraye dhāvissasi, tiracchānayaṇiyaṃ pettivisaye asurakāye vā dhāvissasīti vuttaṃ hoti.

Tato coro “mahā ayaṃ sīhanādo, mahantaṃ gajjitaṃ, na idaṃ aṅṅassa bhavissati, Mahāmāyāya puttassa Siddhatthassa samaṇaraṅṅo etaṃ gajjitaṃ, diṭṭho vatamhi maṅṅe tikhiṇacakkhunā¹ Sammāsambuddhena, saṅgahakaraṇattham me Bhagavā āgato”ti cintetvā **cirassam vata meti-**ādimāha. Tattha **mahitoti** devamanussādīhi catupaccayapūjāya pūjito. **Paccupādīti**² cirassam kālassa accayena mayham saṅgahatthāya imam mahāvanaṃ paṭipajji. **Pahāya pāpanti**³ pajahitvā pāpam.

Itvevāti⁴ evaṃ vatvāyeva. **Āvudhanti** pañcāvudham. **Sobbheti** samantato chinne. **Papātetī** ekato chinne. **Narake**ti phalitaṭṭhāne. Idha pana tīhipi imehi padeti araṅṅameva vuttaṃ. **Akirīti** khihi chaddesi.

1. Khīṇāsavabhikkhunā (Ka)

2. Sacca vādī hi (Ka)

3. Pahassam pāpam (Sī), pajihissam pāpam (Syā)

4. Iceva (Syā)

Tamehi bhikkhūti tadā avocāti Bhagavato imaṃ pabbājento¹ kuhiṃ satthakaṃ labhissāmi, kuhiṃ pattacīvaranti pariyesanakiccaṃ natthi, kammaṃ pana olokesi. Athassa pubbe sīlavantānaṃ aṭṭhaparikkhārabaṇḍakassa dinnabhāvaṃ ñatvā dakkhiṇahatthaṃ pasāretvā “ehi bhikkhu svākkhāto dhammo, cara brahmacariyaṃ sammā dukkhassa antakiriyaṃ”ti āha. So saha vacaneneva iddhimayapattacīvaraṃ paṭilabhi. Tāvadevassa gihiliṅgaṃ antaradhāyi, samaṇaliṅgaṃ pāturaḥosi.

“Ticīvaraṇca patto ca, vāsi sūci ca bandhanaṃ.

Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno”ti—

Evam vuttā aṭṭha parikkhārā sarīrapaṭibaddhāva hutvā nibbattiṃsu. **Eseva tassa ahu bhikkhubhāvoti** esa ehibhikkhubhāvo tassa upasampannabhikkhubhāvo aḥosi, na hi ehibhikkhūnaṃ visuṃ upasampadā nāma atthi.

350. **Pacchāsamaṇenāti** bhaṇḍaggāhakena pacchāsamaṇena, teneva attano pattacīvaraṃ gāhāpetvā taṃ pacchāsamaṇaṃ katvā gatoti attho. Mātāpissa aṭṭha-usabhamattena ṭhānena antaritā “tāta Ahimsaka kattha ṭhitosi, kattha nisinnosi, kuhiṃ gatosi, mayā saddhiṃ na kathesi tātā”ti vadantī āhiṇḍitvā apassamānā ettova gatā.

Pañcamattehi assasatehīti sace corassa parājayo bhavissati, anubandhitvā naṃ gaṇhissāmi. Sace mayhaṃ parājayo bhavissati, vegena palāyissāmīti sallahukena balena nikkhami. **Yena ārāmoti** kasmā ārāmaṃ agamāsi? So kira corassa bhāyati, cittaṃ gantukāmo na gacchati, garahābhayena nikkhami. Tenassa etadahosi “Sammāsambuddhaṃ vanditvā nisīdissāmi, so pucchissati ‘kasmā balaṃ gahetvā nikkhantosi’ti. Athāhaṃ āroccissāmi, Bhagavā hi maṃ na kevalaṃ samparāyikeneva atthena saṅgaṇhāti, diṭṭhadhammikenapi saṅgaṇhātiyeva. So sace mayhaṃ jayo bhavissati, adhvāsessati. Sace parājayo bhavissati ‘kiṃ te mahārāja ekaṃ coraṃ ārabha gamanenā’ti vakkhati.

1. Pabbājayato (?)

Tato mañ jano evaṃ sañjānissati ‘rājā coraṃ gahetuṃ nikkhanto, Sammāsambuddhena pana nivattito’ti” garahamokkhaṃ sampassamāno agamāsi.

Kuto panassāti kasmā āha? Api nāma Bhagavā tassa upanissayaṃ oloketvā taṃ ānetvā pabbājeyyāti Bhagavato parigaṇhanatthaṃ āha. **Raññoti** na kevalaṃ raññoyeva bhayaṃ ahosi, avasesopi mahājano bhīto phalakāvudhāni chaḍḍetvā sammukhasammukhaṭṭhāneva palāyitvā nagaraṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya aṭṭālake āruyha olokeno aṭṭhāsi. Evañca avoca “Aṅgulimālo ‘rājā mayhaṃ santikaṃ āgacchatī’ti ñatvā paṭhamataraṃ āgantvā Jetavane nisinno, rājā tena gahito, mayaṃ pana palāyitvā muttā”ti. **Natthi te ito bhayanti** ayaṃ hi idāni kunthakipillikaṃ jīvītā na voropeti, natthi te imassa santikā bhayanti attho.

Kathaṃ gottoti kasmā pucchati? Pabbajitaṃ dāruṇakammaena uppannānāmaṃ gahetvā voharituṃ na yuttaṃ, mātāpitūnaṃ gottavasena naṃ samudācarissāmīti maññamāno pucchi. **Parikkhārānanti** etesaṃ atthāya ahaṃ ussukkaṃ karissāmīti attho. Kathentoyeva ca udare baddhasāṭakaṃ muñcitvā therassa pādamūle ṭhapesi.

351. **Āraññikoti**-ādīni cattāri dhutaṅgāni Pāḷiyāṃ āgatāni. Therena pana terasapi samādinnāneva ahesuṃ, tasmā alanti āha. **Yaṃ himayaṃ bhanteti** kiṃ sandhāya vadati? “Hatthimpi dhāvantaṃ anubandhitvā gaṇhāmī”ti āgataṭṭhāne raññā pesitahatthādayo so evaṃ aggahesi. Rājāpi “hatthīhiyeva naṃ parikkhipitvā gaṇhatha, asseheva, rathehevā”ti evaṃ anekavāraṃ bahū hatthādayo pesesi. Evaṃ gatesu pana tesu “ahaṃ are Aṅgulimālo”ti tasmim uṭṭhāya saddaṃ karonte ekopi āvudhaṃ parivattetuṃ nāsakkhi, sabbeva koṭṭetvā māresi. Hatthī araññahatthī, assā arañña-assā, rathāpi tattheva bhijjantīti idaṃ sandhāya rājā evaṃ vadati.

Piṇḍāya pāvisīti na idaṃ paṭhamam pāvīsi. Itthidassanadivasam sandhāya panetaṃ vuttaṃ. Devasikampi panesa pavisateva, manussā ca naṃ disvā uttasantipi palāyantipi dvārampi thakenti, ekacce Aṅgulimāloti sutvāva palāyitvā araññaṃ vā pavisanti, gharaṃ vā pavisitvā dvāraṃ thakenti.

Palāyitum asakkontā piṭṭhim datvā tiṭṭhanti. Thero uḷuṅgayāgumpi kaṭacchubhikkhampi na labhati, piṇḍapātena kilamati. Bahi alabhanto nagaram sabbasādhāraṇanti nagaram pavisati. Yena dvārena pavisati, tattha Aṅgulimālo āgatoti kūṭasahassānaṃ bhijjanakāraṇaṃ hoti. **Etadahosīti** kāruṇṇappattiyā ahosi. Ekena unamanussasahassaṃ ghātentassa ekadivasampi kāruṇṇaṃ nāhosi, gabbhamūḷhāya itthiyā dassanamatteneva kathaṃ uppannanti. Pabbajjābalena. Pabbajjābalaṃ hi etaṃ.

Tena hīti yasmā te kāruṇṇaṃ uppannaṃ, tasmāti attho. **Ariyāya jātiyāti** Aṅgulimāla etaṃ tvaṃ mā gaṇhi, nesā tava jāti. Gihikālo esa, gihī nāma pāṇampi hananti, adinnādānādīnipi karonti. Idāni pana te ariyā nāma jāti. Tasmā tvaṃ “yato ahaṃ bhagini jāto”ti sace evaṃ vattum kukkucāyasi, tena hi “ariyāya jātiyā”ti evaṃ visesetvā vadāhīti uyyojesi.

Taṃ itthim etadavocāti itthīnaṃ gabbhavuṭṭhānaṭṭhānaṃ nāma na sakkā purisena upasaṅkamtum. Thero kim karosīti. Aṅgulimālatthero saccakiriyaṃ katvā sotthikaraṇatthāya āgatoti ārocāpesi. Tato te sāṇiyā parikkhipitvā therassa bahisāṇiyaṃ pīṭhakaṃ paññāpesum. Thero tattha nisīditvā “yato ahaṃ bhagini Sabbaññubuddhassa ariyāya jātiyā jāto”ti saccakiriyaṃ akāsi, saha saccavacaneneva dhamakaraṇato mutta-udakaṃ viya dārako nikkhami. Mātāputtānaṃ sotthi ahosi. Imañca pana parittaṃ na kiñci parissayaṃ na maddati, **mahāparittaṃ** nāmetanti vuttaṃ. Therena nisīditvā saccakiriyakataṭṭhāne pīṭhakaṃ akaṃsu. Gabbhamūḷhaṃ tiracchānagatitthimpi ānetvā tattha nisajjāpenti, tāvadeva sukhena gabbhavuṭṭhānaṃ hoti. Yā dubbalā hoti na sakkā ānetum, tassā pīṭhakadhovana-udakaṃ netvā sīse siñcanti, taṅkhaṇamyeva gabbhavuṭṭhānaṃ hoti, aññampi rogaṃ vūpasameti. Yāva kappā tiṭṭhanakapāṭihāriyaṃ kiretaṃ.

Kim pana Bhagavā theram vejjakammaṃ kārāpesīti. Na kārāpesi. Therañhi disvā manussā bhītā palāyanti. Thero bhikkhāhārena kilamati, samaṇadhammaṃ kātuṃ na sakkoti. Tassa anuggahena saccakiriyaṃ kāresi. Evaṃ kirassa ahosi “idāni kira Aṅgulimālatthero

mettacittam paṭilabhitvā saccakiriyaṃ manussānaṃ sotthibhāvaṃ karotīti manussā therāṃ upasaṅkamitabbaṃ maññissanti, tato bhikkhāhārena akilamanto samaṇadhammaṃ kātuṃ sakkhissatī”ti anuggahena saccakiriyaṃ kāresi. Na hi saccakiriyaṃ vejjakammaṃ hoti. Therassāpi ca “samaṇadhammaṃ karissāmi”ti mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā rattitṭhānadivāṭṭhāne nisinnassa cittaṃ kammaṭṭhānābhimukhaṃ na gacchati, aṭaviyaṃ ṭhatvā manussānaṃ ghātitaṭṭhānameva pākaṭam hoti. “Duggatomhi, khuddakaputtomhi, jīvitaṃ me dehi sāmīti maraṇabhītānaṃ vacanākāro ca hatthapādavikāro ca āpāthaṃ āgacchati, so vippaṭisārī hutvā tatova uṭṭhāya gacchati, athassa Bhagavā taṃ jātiṃ abbohārikaṃ katvāvāyaṃ¹ vipassanaṃ vadhetvā arahattaṃ gaṇhissatīti ariyaṃ jātiyaṃ saccakiriyaṃ kāresi. **Eko vūpakatṭhoti**-ādi Vatthasutte² vitthāritaṃ.

352. **Aññenapi leḍḍu khittoti** kākasunakhasūkarādīnaṃ paṭikkamāpanatthāya samantā sarakkhepamatte ṭhāne³ yena kenaci disābhāgena khitto āgantvā therasseva kāye patati. Kittake ṭhāne evaṃ hoti? Gaṇṭhikaṃ paṭimuñcivā piṇḍāya caritvā paṭinivattetvā yāva gaṇṭhikapāṭimukkaṭṭhānaṃ āgacchati, tāva hoti. **Bhinnena sīsenāti** mahācammaṃ chinditvā yāva aṭṭhimariyādā bhinnena.

Brāhmaṇāti khīṇāsavabhāvaṃ sandhāya āha. **Yassa kho tvaṃ brāhmaṇa kammaṃ vipākenāti** idaṃ sabhāgadiṭṭhadhammavedanīyakammaṃ sandhāya vuttaṃ. Kammaṃ hi kariyamānameva tayo koṭṭhāse pūreti. Sattasu cittesu kusalā vā akusalā vā paṭhamajavanacetanā **diṭṭhadhammavedanīyakammaṃ** nāma hoti. Taṃ imasmiṃ yeva attabhāve vipākaṃ deti. Tathā asakkontaṃ ahosi kammaṃ, nāhosi kammavipāko, na bhavissati kammavipāko, natthi kammavipākoti imassa tikassa vasena **ahosikammaṃ** nāma hoti. Atthasādhikā sattamajavanacetanā **upapajjavedanīyakammaṃ** nāma. Taṃ anantare attabhāve vipākaṃ deti. Tathā asakkontaṃ vuttanayeneva taṃ ahosikammaṃ nāma hoti. Ubhinnamantare pañcajavanacetanā **aparāpariyavedanīyakammaṃ** nāma hoti. Taṃ anāgate yadā okāsaṃ labhati,

1. Katvā etassa (Ka)

2. Ma 1. 48 piṭṭhe.

3. Parikkhepamatte ṭhāne (Syā)

tadā vipākaṃ deti. Sati saṃsārapavattiyā ahoṣikkammaṃ nāma na hoti. Therassa pana upapajjavedanīyaṅca aparāpariyavedanīyaṅcāti imāni dve kammāni kammakkhayakarena arahattamaggena samugghāṭitāni, diṭṭhadhammavedanīyaṃ atthi. Taṃ arahattappattassāpi vipākaṃ detiyeva. Taṃ sandhāya Bhagavā “yassa kho tvaṃ”ti-ādimāha. Tasmā **yassa khoti** ettha yādisassa kho tvaṃ brāhaṇa kammaṃ vipākenāti evaṃ attho veditabbo.

Abbhā muttoti desanāsīsamattametaṃ, abbhā mahikā dhūmo rajo rāhūti imehi pana upakkilesehi mutto candimā idha adhippeto. Yathā hi evaṃ nirupakkileso candimā lokam pabhāseti, evaṃ pamādakilesavimutto appamatto bhikkhu imaṃ attano khandhāyatanadhātulokaṃ pabhāseti, vihatakilesandhakāraṃ karoti.

Kusalena pidhīyatī¹ maggakusalena pidhīyati appaṭṭisandhikam karīyati. **Yuñjati Buddhasāsane**ti Buddhasāsane kāyena vācāya manasā ca yuttappayutto viharati. Imā tisso therassa udānagāthā nāma.

Disā hi meti idam kira thero attano parittāṇākāraṃ karonto āha. Tattha **disā hi meti** mama sapattā. Ye maṃ evaṃ upavadanti “yathā mayam Aṅgulimālena māritānaṃ nātakānaṃ vasena dukkham vediyāma, evaṃ Aṅgulimālopi vediyatū”ti, te mayham disā catusaccadhammakatham suṇantūti attho. **Yuñjantūti** kāyavācāmanehi yuttappayuttā viharantu. **Ye dhammamevādapayanti santoti** ye santo sappurisā dhammaṃyeva ādapenti samādapenti gaṇhāpenti, te manujā mayham sapattā bhajantu sevantu payirupāsantūti attho.

Avirodhappasaṃsānanti² avirodho vuccati mettā, mettāpasāṃsakānanti³ attho. **Suṇantu dhammaṃ kālenāti** khaṇe khaṇe khantimettāpaṭṭisaṅkhāsāraṇīyadhammaṃ suṇantu. **Taṅca anuvidhīyantūti** taṅca dhammaṃ anukarontu pūrentu.

Na hi jātu so mamaṃ himseti yo mayham diso, so maṃ ekasāseva na himseyya. **Aññaṃ vā pana kiñci nanti** na kevalam maṃ, aññaṃpi

1. Pithīyatīti (Sī), pithiyatīti (Syā)

2. Avirodhappasaṃsananti (Syā, Ka)

3. Mettāpasāṃsananti (Syā), tappasaṃsapakāraṇanti (Ka, Ṭikāyam ca)

pana kañci puggalaṃ mā hiraṃsantu mā viheṭṭentu. **Pappuyya paramaṃ santinti** paramaṃ santibhūtaṃ nibbānaṃ pāpuṇitvā. **Rakkheyya tasathāvareti tasā** vuccanti sataṇhā, **thāvarā** nittaṇhā. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo nibbānaṃ pāpuṇāti, so sabbaṃ tasathāvaram rakkhituṃ samattho hoti. Tasmā mayhampi disā nibbānaṃ pāpuṇantu, evaṃ maṃ ekamaṃseneva na hiraṃsissantīti. Imā tisso gāthā attano parittaṃ kātuṃ āha.

Idāni attanova paṭipattiṃ dīpento **udakañhi nayanti nettikāti** āha. Tattha **nettikāti** ye mātikaṃ sodhetvā bandhitabbaṭṭhāne bandhitvā udakaṃ nayanti. **Usukārāti** usukārakā. **Namayantīti** telakañjikenā makkhetvā kukkuḷe tāpetvā unnatunnataṭṭhāne namentaṃ ujum karonti. **Tejananti** kaṇḍaṃ. Tañhi issāso tejaṃ karoti, parañca tajjeti, tasmā tejananti vuccati. **Attānaṃ damayantīti** yathā nettikā ujumaggena udakaṃ nayanti, usukārā tejanaṃ, tacchakā ca dāruṃ ujum karonti, evamevaṃ paṇḍitā attānaṃ damenti ujukaṃ karonti nibbisevanaṃ karonti.

Tādināti iṭṭhāniṭṭhādīsu nibbikārena “pañcahākārehi Bhagavā tādī, iṭṭhāniṭṭhe tādī, vantāvīti tādī, cattāvīti tādī, tiṇṇāvīti tādī, tanniddesāti tādī”¹ti evaṃ tādilakkhaṇappattena Satthārā. **Bhavanettīti** bhavarajju, taṇhāyetaṃ nāmaṃ. Tāya hi goṇā viya gīvāya rajjuyā, sattā hadaye baddhā taṃ taṃ bhavaṃ nīyanti, tasmā bhavanettīti vuccati. **Phuṭṭho kammavipākenāti** maggacetaṇāya phuṭṭho. Yasmā hi maggacetaṇāya kammaṃ paccati vipaccati ḍayhati, parikkhayaṃ gacchati, tasmā sā kammavipākotī vuttā. Tāya hi phuṭṭhattā esa **aṇaṇo** nikkilesa jāto, na dukkhavedanaṃ aṇaṇo. **Bhuñjāmīti** cettha theyyaparibhogo iṇaparibhogo dāyajjaparibhogo sāmiparibhogoti cattāro paribhogā veditabbā. Tattha dussīlassa paribhogo theyyaparibhogo nāma. So hi cattāro paccaye thenetvā bhuñjati. Vuttampi cetaṃ “theyyāya vo bhikkhave Raṭṭhapiṇḍo bhutto”². Sīlavato pana apaccavekkhaṇaparibhogo iṇaparibhogo nāma. Sattannaṃ sekkhānaṃ paribhogo dāyajjaparibhogo nāma. Khīṇāsavassa paribhogo

1. Khu 7. 88, 365 piṭṭhesu.

2. Vi 1. 115 piṭṭhe.

sāniparibhogo nāma. Idha kilesa-iṇānaṃ abhāvaṃ sandhāya “aṇaṇo”ti vuttaṃ. “Aṇaṇo”tipi pāṭho. Sāniparibhogaṃ sandhāya “bhuñjāmi bhojanan”ti vuttaṃ.

Kāmaratisanthavanti duvidhesupi kāmesu taṇhāratisanthavaṃ mā anuyuñjatha mā karittha. **Nayidaṃ dummantitaṃ mamāti** yaṃ mayā Sammāsambuddhaṃ disvā pabbajissāmīti mantitaṃ, taṃ mama mantitaṃ na dummantitaṃ. **Samvibhatesu**¹ **dhammesūti** ahaṃ Satthāti evaṃ loke uppannehi ye dhammā samvibhattā, tesu dhammesu yaṃ seṭṭhaṃ nibbānaṃ, tadeva ahaṃ upagamaṃ upagato sampatto, tasmā mayhaṃ idaṃ āgamaṇaṃ svāgataṃ nāma gatanti. **Tisso vijjāti** pubbenivāsadibbacakkhu-āsavakkhayapaññā. **Kataṃ Buddhassa sāsanaṃ** yaṃ Buddhassa sāsane kattabbakiccaṃ atthi, taṃ sabbaṃ mayā kataṃ. Tīhi vijjāhi navahi ca lokuttaradhammehi desanaṃ matthakaṃ pāpesīti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Āṅgulimālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Piyajātikasuttavaṇṇanā

353. **Evaṃ me sutanti** Piyajātikasuttaṃ. Tattha **neva kammantā paṭibhantīti** na sabbena sabbaṃ paṭibhanti, pakatiniyāmena pana na paṭibhanti. Dutiyapadepe eseva nayo. Ettha ca **na paṭibhantīti** na rucce. **Āḷahananti** susānaṃ. **Aññathattanti** vivaṇṇatāya aññathābhāvo. **Indriyāni** nāma manoviññeyyā dhammā, paṭiṭṭhitokāsaṃ pana sandhāya idaṃ vuttaṃ. **Piyajātikāti** piyato jāyanti. **Piyappabhāvikāti** piyato pabhavanti.

355. **Sace taṃ mahārājāti** tassa atthaṃ asallakkhayamānāpi Satthari saddhāya evaṃ vadati. **Cara pireti** apehi amhākaṃ pare, anajjhattikabhūtetī attho. Atha vā **cara pireti** parato gaccha, mā idha tiṭṭhātipi attho.

1. Savibhatesu (Sī), suvibhatesu (Syā, Ka)

356. **Dvidhā chetvāti** asinā dve koṭṭhāse karonto chinditvā. **Attānaṃ upphālesīti**¹ teneva asinā attano udaraṃ phālesi. Yadi hi tassa sā appiyā bhaveyya, idāni aññaṃ mātugāmaṃ gaṇhissāmīti attānaṃ na ghāteyya. Yasmā panassa sā piyā ahoṣi, tasmā paralokepi tāya saddhiṃ samaṅgibhāvaṃ² patthayamāno evamakāsi.

357. **Piyā te vajirīti** evaṃ kirassā ahoṣi “sacāhaṃ ‘bhūtapubbaṃ mahārāja imissāyeva Sāvattthiyaṃ aññatarissā itthiyā’ti-ādikathaṃ katheyyaṃ, ‘ko te evaṃ akāsi, aphi natthi etan’ti maṃ paṭisedheyya, vattamāneneva naṃ saññāpessāmī”ti cintetvā evamāha. **Vipariṇāmaaññathābhāvāti** ettha maraṇavasena vipariṇāmo, kenaci saddhiṃ palāyitvā gamanavasena aññathābhāvo vedītabbo.

Vāsabhāyāti Vāsabhā nāma rañño ekā devī, taṃ sandhāyāha.

Piyā te ahanti kasmā sabbapacchā āha? Evaṃ kirassā ahoṣi “ayaṃ rājā mayhaṃ kupito, sacāhaṃ sabbapaṭhamaṃ ‘piyā te ahan’ti puccheyyaṃ, ‘na me tvaṃ piyā, cara pire’ti vadeyya, evaṃ sante kathā patiṭṭhānaṃ na labhissatī”ti kathāya patiṭṭhānatthaṃ sabbapacchā pucchi. **Kāsikosalesu** chaḍḍitabhāvena vipariṇāmo, paṭirājūnaṃ hatthagamanavasena aññathābhāvo vedītabbo.

Ācāmeḥīti³ ācāmanodakaṃ dehi. Ācamitvā hatthapāde dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā Sattthāraṃ namassitukāmo evamāha. Sesā sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Piyajātikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Bāhitikasuttavaṇṇanā

358. **Evaṃ me sutanti** Bāhitikasuttaṃ⁴. Tattha **Ekaṇḍarīkaṃ nāganti** evaṃnāmakāṃ hatthiṃ. Tassa kira phāsukānaṃ upari tālaphalamattāṃ paṇḍaraṭṭhānaṃ

1. Opādesīti (Sī), uppālesīti (Syā)

3. Ācāmeḥīti (Sī)

2. Mayhaṃ samaṅgibhāvaṃ (Syā, Ka)

4. Bāhitiyasuttaṃ (Sī, Syā)

atthi, tenassa Ekapuṇḍarikoti nāmaṃ akaṃsu. **Sirivaḍḍham mahāmattanti** paccakahatthim abhiruhitvā kathāphāsukattham saddhim gacchantam evaṃnāmakam mahāmattam. **Āyasmānoti** ettha **noti** pucchāya nipāto. Mahāmatto therassa saṃghāṭipattadhāraṇākāram sallakkhetvā “evaṃ mahārājā”ti āha.

359. **Opārambhoti**¹ upārambham dosam āropanāraho. Kim pucchāmīti rājā pucchati. Sundarivatthusmim uppannamidam suttam, tam pucchāmīti pucchati. **Yañhi mayam bhanteti** bhante yam mayam viññūhīti idam padam gahetvā pañhena paripūretum nāsakkhimhā, tam kāraṇam āyasmatā evam vadantena paripūritam.

360. **Akusaloti** akoyallasambhūto. **Sāvajjoti** sadoso. **Sabyābajjhoti**² sadukkho. **Dukkhavipākoti** idha nissandavipāko kathito³. **Tassāti** tassa evam attabyābādhādīnam atthāya pavattakāyasamācārassa.

Sabbākusaladhammapahīno kho mahārāja Tathāgato kusaladhammasamannāgatoti ettha sabbesaṃyeva akusalānam dhammānam pahānam vaṇṇetīti. Āma vaṇṇetīti vutte yathā pucchā, tathā attho vutto bhavye. Evam byākaraṇam pana na bhāriyam. Appahīna-akusalopi hi pahānam vaṇṇeyya, Bhagavā pana pahīnākusalatāya yathākārī tathāvādīti dassetum evam byākāsi. Sukkapakkhepi eseva nayo.

362. **Bāhitikāti** bāhiraṭṭhe uṭṭhitavattassetam nāmam. **Soḷasasamā āyāmenāti** āyāmena samasoḷasahatthā. **Aṭṭhasamāvittārenāti** vitthārena sama-aṭṭhahatthā.

363. **Bhagavato pādāsīti** Bhagavato niyyātesī. Datvā ca pana Gandhakuṭiyam vitānam katvā bandhi. Tato paṭṭhāya Gandhakuṭi bhīyoso

1. Opārabhoti (Ṭikā)

2. Sabyāpajjoti (Ka)

3. Nissandavipāko vipākoti kathito (Syā)

mattāya sobhi. Sesam̐ sabbattha uttānameva. Neyyapuggalassa pana vasena ayam̐ desanā niṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Bāhitikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Dhammacetiyasuttavaṇṇanā

364. **Evaṃ me sutanti** Dhammacetiyasuttam̐. Tattha **Medāḷupanti**¹ nāmetam̐ tassa, tassa hi nigamassa medavaṇṇā pāsāṇā kirettha ussannā ahesum̐, tasmā Medāḷupanti saṅkham̐ gataṃ. Senāsanaṃ panettha aniyataṃ², tasmā na tam̐ vuttam̐. **Nagarakanti** evaṃnāmakam̐ Sakyānam̐ nigamaṃ. **Kenacideva karaṇīyenāti** na aññena karaṇīyena, ayam̐ pana Bandhulasenāpatim̐ saddhim̐ dvattimsāya puttehi ekadivaseneva gaṇhathāti āṇāpesi, tam̐divasañcassa bhariyāya Mallikāya pañcahi bhikkhusatehi saddhim̐ Bhagavā nimantito, Buddhappamukhe bhikkhusaṅghe gharam̐ āgantvā nisinnamatte “senāpati kālaṅkato”ti sāsanaṃ āharitvā Mallikāya adamsu. Sā paṇṇam̐ gahetvā mukhasāsanaṃ³ pucchi. “Raññā ayye senāpati saddhim̐ dvattimsāya puttehi ekappahāreneva gahāpito”ti ārocesum̐. Mahājanagataṃ⁴ mā karitthāti ovaṭṭikāya paṇṇam̐ katvā bhikkhusaṅgham̐ parivisi. Tasmim̐ samaye ekā sappicāṭi niharitā, sā ummāre āhacca bhinnā, tam̐ apantvā aññam̐ āharāpetvā bhikkhusaṅgham̐ parivisi.

Satthā katabhattakicco kathāsamuṭṭhāpanattham̐ “sappicāṭiyā bhinnapaccayā na cintetabban”ti āha. Tasmim̐ samaye Mallikā paṇṇam̐ nīharitvā Bhagavato purato ṭhapetvā “Bhagavā imam̐ dvattimsāya puttehi saddhim̐ senāpatino matasāsanaṃ, aham̐ etampi na cintayāmi, sappicāṭipaccayā kim̐ cinteyyāmi”ti āha. Bhagavā “Mallike mā cintayi, anamatagge saṃsāre nāma vattamānānam̐ hoti etan”ti aniccatādipaṭisaṃyuttam̐ dhammakatham̐ katvā agamāsi. Mallikā dvattimsasauṇisāyo pakkosāpetvā ovādam̐ adāsi. Rājā Mallikam̐ pakkosāpetvā “senāpatino amhākam̐

1. Medāḷupanti (Sī)

3. Sukhasāsanaṃ (Ka)

2. Adassitam̐ (Ka)

4. Mahājanam̐ katham̐ (Ka)

antare bhinnadoso¹ atthi natthī”ti pucchi. Natthi sāmīti. So tassā vacanena tassa niddosabhāvaṃ ñatvā vippaṭṭisārī balavadomanassaṃ uppādesi, so “evarūpaṃ nāma adosakārakaṃ maṃ sambhāvayitvā āgataṃ sahāyakaṃ vināsesin”ti tato paṭṭhāya pāsāde vā nāṭakesu vā rajjasukhesu vā cittassādaṃ alabhamāno tattha tattha vicarituṃ āraddho. Etadeva kiccaṃ ahosi. Idaṃ sandhāya vuttaṃ “kenacideva karaṇīyenā”ti.

Dīghaṃ kārāyananti dīghakārāyano nāma Bandhulasenāpatissa bhāgineyyo “etassa me mātulo adosakārako nikkāraṇena ghātito”ti raññā senāpatiṭṭhāne ṭhapito. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Mahaccā rājānubhāvenāti** mahatā rājānubhāvena, dharaṇitalaṃ bhindanto viya sāgaraṃ parivattento viya vicittavesasobhena mahatā balakāyenāti attho. **Pāsādikānīti** dassaneneva saha rañjanakāni². **Pasādaniyānīti** tasseva vevacanaṃ. Atha vā **pāsādikānīti** pasādajanakāni³. **Appasaddānīti** nissaddāni. **Appanigghosānīti** avibhāvitatthena nigghosena rahitāni. **Vijanavātānīti** vigatajanavātāni. **Manussarāhasseyyakānīti** manussānaṃ rahassakammānucchavikāni, rahassamantaṃ mantentānaṃ anurūpānīti attho. **Paṭisallānasārūppānīti** nilīyanabhāvassa ekībhāvassa anucchavikāni. **Yattha sudam mayanti** na tena tattha Bhagavā payirupāsitaṃpubbo, tādisesu pana payirupā sitaṃpubbo, tasmā yādisesu sudam mayanti ayamettha attho.

Atthi mahārājāti paṇḍito senāpati “rājā Bhagavantaṃ mamāyatī”ti jānāti, so sace maṃ rājā “kahaṃ Bhagavā”ti vadeyya, adandhāyantaṃ ācikkhituṃ yuttanti carapurise payojetvā Bhagavato nivāsanaṭṭhānaṃ ñatvāva viharati. Tasmā evamāha. **Ārāmaṃ pāvisīti** bahinigame khandhāvāraṃ bandhāpetvā kārāyanena saddhiṃ pāvisi.

366. **Vihāroti** Gandhakuṭiṃ sandhāyāhaṃsu. **Āḷindanti** pamukhaṃ. **Ukkāsivāti** ukkāsitāsaddam katvā. **Aggaḷanti** kavāṭaṃ. **Ākoṭehīti** agganakhena īsakaṃ kuñcicacchiddasamīpe koṭehīti vuttaṃ hoti. Dvāraṃ kira ati-upari amanussā, atihetṭhā dīghajātikā koṭenti. Tathā

1. Cittadoso (Sī)

2. Pasādajanakāni (Sī, Syā)

3. Dassaniyāni (Sī, Syā)

akoṭetvā majjhe chiddasamīpe koṭetabbaṃ, idaṃ dvārakoṭṭakavattanti
dīpentā vadanti. **Tatthevā**ti bhikkhūhi vuttaṭṭhāneyeva. **Khaggañca**
uṇhisañcāti desanāmettaṃ,

Vālabījanimuṇhisaṃ, khaggaṃ chattañcupāhanaṃ.

Oruyha rājā yānamhā, ṭhapyitvā paṭicchadanti—

Āgatāni pana pañcapi rājakakudhabhaṇḍāni adāsi. Kasmā pana adāsīti.
Atigaruno Sammāsambuddhassa santikaṃ uddhatavesena gantuṃ na yuttanti
ca, ekakova upasaṅkamtivā attano rucivasena sammodissāmi cāti. Pañcasu
hi rājakakudhabhaṇḍesu nivattitesu tvaṃ nivattāti vattabbaṃ na hoti, sabbe
sayameva nivattanti. Iti imehi dvīhi kāraṇehi adāsi. **Rahāyatī**ti rahassaṃ
karoti nigūhati. Ayaṃ kirassa adhippāyo “pubbepi ayaṃ rājā samaṇena
Gotamena saddhiṃ catukkaṇṇamantaṃ mantetvā mayhaṃ mātulaṃ saddhiṃ
dvattimsāya puttehi gaṇhāpesi, idānipi catukkaṇṇamantaṃ mantetukāmo,
kacci nu kho maṃ gaṇhāpessatī”ti. Evaṃ kopavasenassa etadahosi.

Vivari Bhagavā dvāranti na Bhagavā uṭṭhāya dvāraṃ vivari, vivaratūti
pana hatthaṃ pasāresi. Tato “Bhagavā tumhehi anekesu kappakoṭṭisu dānaṃ
dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṃ katan”ti sayameva dvāraṃ
vivaṭaṃ. Taṃ pana yasmā Bhagavato manena vivaṭaṃ, tasmā “vivari
Bhagavā dvāraṃ”ti vattuṃ vaṭṭati. **Vihāraṃ pavisitvā**ti Gandhakuṭṭim
pavisitvā. Tasmim̐ pana pavitṭhamattheyeva kārāyano pañca
rājakakudhabhaṇḍāni gahetvā khandhāvāraṃ gantvā vaṭaṭūbham¹ āmantesi
“chattaṃ samma ussāpehi”ti. Mayhaṃ pitā kiṃ gatoti. Pitarāṃ mā puccha,
sace tvaṃ na ussāpesi, taṃ gaṇhitvā ahaṃ ussāpemīti. “Ussāpemi sammā”ti
sampaṭicchī. Kārāyano rañño ekaṃ assaṅga asiṅga ekameva ca paricārikaṃ
itthim̐ ṭhapyetvā “sace rājā jīvitena atthiko, mā āgacchatū”ti Viṭaṭūbhassa
chattaṃ ussāpetvā taṃ gahetvā Sāvattthimeva gato.

1. Viḍūḍabham (Sī, Syā)

367. **Dhammanvayoti** paccakkhañāṇasaṅkhātassa dhammassa anunayo anumānaṃ, anubuddhīti attho. Idāni yenassa dhammanvayena “Sammāsambuddho Bhagavā”ti-ādi hoti, taṃ dassetuṃ **idha panāhaṃ bhanteti**-ādimāha. Tattha **āpāṇakoṭikanti** pāṇoti jīvitam, taṃ mariyādam¹ anto karitvā, maraṇasamayepi carantiyeva, taṃ na vītikkamantīti vuttaṃ hoti. “Apāṇakoṭikan”tipi pāṭho, ājīvitapariyantanti² attho. Yathā ekacce jīvitahetu atikkamantā pāṇakoṭikaṃ³ katvā caranti, na evanti attho. **Ayampikho me bhanteti** Buddhasubuddhatāya dhammasvākkhātātāya saṅghasuppaṭipannatāya ca etaṃ evaṃ hoti, evaṃ hi me bhante ayam Bhagavati dhammanvayo hotīti dīpeti. Eseva nayo sabbattha.

369. **Na viya maññe cakkhuṃ bandhanteti** cakkhuṃ abandhante viya. Apāsādikaṃ hi disvā puna okākanakiccaṃ na hoti, tasmā so cakkhuṃ na bandhati nāma. Pāsādikaṃ disvā punappunaṃ olokanakiccaṃ hoti, tasmā so cakkhuṃ bandhati nāma. Ime ca apāsādikā, tasmā evamāha. **Bandhukarogo noti** kularogo⁴. Amhākaṃ kule jātā evarūpā hontīti vadanti. **Uḷāranti** mahesakkhaṃ. **Pubbenāparanti** pubbato aparaṃ visesaṃ. Tattha kasiṇaparikkammaṃ katvā samāpattim nibbattento uḷāraṃ pubbe⁵ visesaṃ sañjānāti nāma, samāpattim padaṭṭhānaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gaṇhanto uḷāraṃ pubbato aparaṃ visesaṃ sañjānāti nāma.

370. **Ghātetāyaṃ vā ghātetunti** ghātetabbayuttakaṃ ghātetuṃ. **Jāpetāyaṃ vā jāpetunti** dhanena vā jāpetabbayuttakaṃ jāpetuṃ jānituṃ adhanaṃ kātuṃ. **Pabbājetāyaṃ vā pabbājetunti** raṭṭhato vā pabbājetabbayuttakaṃ pabbājetuṃ.

373. **Isidattapurāṇāti**⁶ isidatto ca purāṇo ca. Tesu eko brahmacārī, eko sadārasantuṭṭho. **Mamabhattāti** mama santakaṃ

1. Pāṇakoṭim jīvitamariyādam (Sī, Syā)

2. Āpanakoṭikantipi pāṭho, ājīvapariyantanti (Syā)

3. Na pāṇakoṭikaṃ (Sī, Syā)

4. Bandhukaroginoti kularogā (Ka), ... kularogo amhākaṃ (?)

5. Pubbena (Ka)

6. Isidantapurāṇāti (Syā, Ka)

bhattam etesanti mamabhattā. **Mamayānā**ti mama santakam yānam etesanti mamayānā. **Jīvikāya dātā**ti¹ jīvitavuttiṃ dātā. **Vīmaṃsamānoti** upaparikkhamāno. Tadā kira rājā niddam anokkantova okkanto viya hutvā nipajji. Atha te thapatayo “katarasmim disābhāge Bhagavā”ti pucchitvā “asukasmim nāmā”ti sutvā mantayimsu “yena Sammāsambuddho, tena sīse kate rājā pādato hoti. Yena rājā, tena sīse kate Satthā pādato hoti, kim karissāmā”ti. Tato nesaṃ etadahosi “rājā kuppamāno yaṃ amhākaṃ deti, taṃ acchindeyya. Na kho pana mayam sakkoma jānamānā Satthāraṃ pādato kātun”ti rājānam pādato katvā nipajjimsu. Tam sandhāya yaṃ rājā evamāha.

374. **Pakkāmī**ti Gandhakuṭito nikkhamitvā kārāyanassa ṭhitaṭṭhānam gato, taṃ tattha adisvā khandhāvāraṭṭhānam gato, atthāpi aññaṃ adisvā taṃ itthim pucchi. Sā sabbam pavattiṃ ācikkhi. Rājā “na idāni mayā ekakena tattha gantabbam, Rājagahaṃ gantvā bhāgineyyena saddhim āgantvā mayham rajjam gaṇhissāmī”ti Rājagahaṃ gacchanto antarāmagge kaṇājakabhattañceva bhuñji, bahala-udakañca pivi. Tassa sukhumālapakatikassa āhāro na sammā pariṇāmi. So Rājagahaṃ pāpuṇantopi vikāle dvāresu pihitesu pāpuṇi. “Ajja sālāyam sayitvā sve mayham bhāgineyyam passissāmī”ti bahinagare sālāya nipajji. Tassa rattibhāge uṭṭhānāni pavattimsu, katipayavāre bahi nikkhami. Tato paṭṭhāya padasā gantum asakkonto tassā itthiyā aṅke nipajjitvā alavapaccūse kālamakāsi. Sā tassa matabhāvaṃ ñatvā “dvīsu rajjesu rajjam kāretvā idāni parassa bahinagare anāthasālāya anāthakālakiriyaṃ katvā nipanno mayham sāmī Kosalarājā”ti-ādīni vadamānā uccāsaddena paridevitum ārabhi. Manussā sutvā rañño ārocesum. Rājā āgantvā disvā sañjānitvā āgatakāraṇam ñatvā mahāparihārena ñatvā mahāparihārena sarīrakiccaṃ karitvā “Viṭaṭūbham gaṇhissāmī”ti bherim carāpetvā balakāyam sanni pātesi. Amaccā pādesu patitvā “sace deva tumhākaṃ mātulo arogo assa, tumhākaṃ gantum yuttam bhaveyya, idāni pana Viṭaṭūbhopi

1. Jīvitam dātāti (Ka)

tumhe nissāya chattam ussāpetum arahatiyevā”ti saññāpetvā nivāretum.

Dhammacetiyanīti dhammassa cittikāravacanāni. Tīsu hi ratanesu yattha katthaci cittikāre kate sabbattha katoyeva hoti, tasmā Bhagavati cittikāre kate dhammopi katova hotīti Bhagavā “dhammacetiyanī”ti āha. **Ādibrahmacariyakānī**ti maggabrahmacariyassa ādibhūtāni, pubbabhāgapaṭipattibhūtānīti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dhammacetiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā

375. **Evam me sutanti** Kaṇṇakatthalasuttam. Tattha **Uruññāyanti**¹ **Uruññāti** tassa raṭṭhassapi nagarassapi etadeva nāmaṃ, Bhagavā Uruññānagaram upanissāya viharati. **Kaṇṇakatthale migadāyeti** tassa nāgarassa avidūre Kaṇṇakatthalam nāma eko ramaṇīyo bhūmibhāgo atthi, so migānam abhayatthāya dinnatā migadāyoti vuccati, tasmim kaṇṇakatthale migadāye. **Kenacideva karaṇīyenāti** na aññena, anantarasutte vuttakaraṇīyeneva. **Somā ca bhagini Sakulā ca bhagini**ti imā dve bhaginiyo rañño pajāpatiyo. **Bhattābhīhāreti** bhattam abhīharaṇaṭṭhāne. Rañño bhuñjanaṭṭhānam hi sabbāpi orodhā kaṭacchu-ādīni gahetvā rājānam upaṭṭhātum gacchanti, tāpi tatheva agamaṃsu.

376. **Kim pana mahārājāti** kasmā evamāha? Rañño garahaparimocanattam. Evam hi parisā cinteyya² “ayam rājā āgacchamānova mātugāmānam sāsanaṃ āroceti, mayam attano dhammatāya Bhagavantam daṭṭhum āgatoti maññāma, ayam pana mātugāmānam sāsanaṃ gahetvā āgato, mātugāmadāso maññe, esa pubbepi imināva kāraṇena āgacchatī”ti. Pucchito pana so attano āgamanakāraṇam kathessati, evamassa ayam garahā na uppajjissatīti garahamocanattam evamāha.

1. Ujuññāyanti (Sī), Udaññāyanti (Syā)

2. Cinteyyum (Ka)

378. **Abbhudāhāsīti** kathesi. **Sakideva sabbam ñassati sabbam dakkhitīti** yo ekāvajjanena ekacittena¹ atītanāgatapaccuppannam sabbam ñassati vā dakkhiti vā, so natthīti attho. Ekena hi cittena atītam sabbam jānissāmīti āvajjitvāpi atītam sabbam jānitum na sakkā, ekadesameva jānāti. Anāgatapaccuppannam pana tena cittena sabbeneva sabbam na jānātīti. Esa nayo itaresu. Evaṃ ekacittavasenāyam pañho kathito. **Heturūpanti** hetusabhāvaṃ kāraṇajātikaṃ. **Saheturūpanti** sakāraṇajātikaṃ. **Samparāyikāhaṃ bhanteti** samparāyaguṇam ahaṃ bhante pucchāmi.

379. **Pañcimānīti** imasmim sutte pañca padhāniyaṅgāni lokuttaramissakāni kathitāni. Kathinaṅgaṇavāsīcūḷasamuddatthero pana “tumhākaṃ bhante kiṃ ruccati”ti vutte “mayhaṃ lokuttarānevāti ruccati”ti āha. **Padhānavemattatanti** padhānanānattam. Aññādisameva hi puthujjanassa padhānam, aññādisam sotāpannassa, aññādisam sakadāgāmino, aññādisam anāgāmino, aññādisam arahato, aññādisam atītimahāsāvakānam, aññādisam dvinnam aggasāvakānam, aññādisam Paccekabuddhānam, aññādisam Sabbaññubuddhānam. Puthujjanassa padhānam sotāpannassa padhānam na pāpuṇāti -pa- Paccekabuddhassa padhānam Sabbaññubuddhassa padhānam na pāpuṇāti. Imamattham sandhāya “padhānavemattatam vadāmi”ti āha. **Dantakāraṇam gaccheyyunti** yaṃ akūṭakaraṇam, anavacchindanam, dhurassa² acchindananti³ dantesu kāraṇam dissati, tam kāraṇam upagaccheyyunti attho. **Dantabhūminti** dantehi gantabbabhūmim. **Assaddhoti**-ādīsu puthujjanasotāpannasakadāgāmi-anāgāmino cattāropi assaddhā nāma. Puthujjano hi sotāpannassa saddham appattoti assaddho, sotāpanno sakadāgāmissa, sakadāgāmī anāgāmissa, anāgāmī arahato saddham appattoti assaddho. Ābādho arahatopi uppajjātīti pañcapi **bahvābādha nāma** honti. Ariyasāvakassa pana saṭho māyāvīti nāmam natthi. Teneva thero “pañca padhāniyaṅgāni lokuttarāni kathitānīti mayhaṃ ruccati”ti āha. Assakhaḷuṅkasuttante pana “tayo ca bhikkhave assakhaḷuṅke tayo ca purisakhaḷuṅke desessāmī”ti⁴ ettha ariyasāvakassāpi sambodhināmam

1. Ekacittena ekajavanena (Sī, Syā)

3. Acchaḍḍananti (Sī), aviñchananti (Ṭikā)

2. Dhurāya (Syā, Ka)

4. Am 1. 291 piṭṭhe.

āgataṃ, tassa vasena lokuttaramissakā kathitāti vuttaṃ. Puthujjano pana sotāpattimaggavīriyaṃ asampatto -pa- anāgāmī arahattamaggavīriyaṃ asampattoti kusītopi assaddho viya cattārova honti, tathā duppañño.

Evam anettha opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ—adantahatthi-ādayo viya hi maggapadhānarahito puggalo. Dantahatthi-ādayo viya maggapadhānavā. Yathā adantā hatthi-ādayo kūṭakāraṃ akatvā avicchindivā dhuraṃ apātetvā dantagamaṇaṃ vā gantuṃ dantabhūmiṃ vā pattuṃ na sakkonti, evamevaṃ maggapadhānarahito maggapadhānavatā pattabbaṃ pāpuṇituṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ na sakkoti. Yathā pana dantahatthi-ādayo kūṭakāraṃ akatvā avicchindivā dhuraṃ apātetvā dantagamaṇaṃ vā gantuṃ dantabhūmiṃ vā pattuṃ sakkonti, evamevaṃ maggapadhānavā maggapadhānavatā pattabbaṃ pāpuṇituṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ sakkoti. Idaṃ vuttaṃ hoti “sotāpattimaggapadhānavā sotāpattimaggapadhānavatā pattokāsaṃ pāpuṇituṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ sakkoti -pa-. Arahattamaggapadhānavā arahattamaggapadhānavatā pattokāsaṃ pāpuṇituṃ nibbattetabbaṃ guṇaṃ nibbattetuṃ sakkoti”ti.

380. **Sammappadhānā**ti maggapadhānena sammappadhānā. **Na kiñci nānākaraṇaṃ vadāmi yadidaṃ vimuttiyā vimuttinti** yaṃ ekassa phalavimuttiyā itarassa phalavimuttiṃ ārabba nānākaraṇaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ na kiñci vadāmīti attho. **Acciyā vā accinti** acciyā vā accimhi. Sesapadadvayepi eseva nayo, bhummatthe hi etaṃ upayogavacanaṃ. **Kim pana tvaṃ mahārājā**ti mahārāja kiṃ tvaṃ “santi devā Cātumahārājikā, santi devā Tāvatisā -pa- santi devā Paranimmitavasavattino, santi devā tatuttarin”ti evaṃ devānaṃ atthibhāvaṃ na jānāsi, yena evaṃ vadesīti. Tato atthibhāvaṃ jānāmi, manussalokaṃ pana āgacchanti nāgacchantīti idaṃ pucchanto **yadi vā te bhanteti**-ādimāha. **Sabyābajjhā**ti sadukkhā, samucchadappahānena appahīnacetasikadukkhā. **Āgantāro**ti upapattivasena āgantāro. **Abyābajjhā**ti samucchinnadukkhā. **Anāgantāro**ti upapattivasena anāgantāro.

381. **Pahotīti** sakkoti. Rājā hi puññavantampi lābhasakkārasampannaṃ yathā na koci upasaṅkamati, evaṃ karonto tamhā ṭhānā cāvetuṃ sakkoti. Taṃ apuññavantampi sakalagāmaṃ piṇḍāya caritvā yāpanamattaṃ alabhantaṃ yathā lābhasakkārasampanno hoti, evaṃ karonto tamhā ṭhānā cāvetuṃ sakkoti. Brahmācariyavantampi itthīhi saddhiṃ sampayojetvā sīlavināsaṃ pāpento balakkārena vā uppabbājento tamhā ṭhānā cāvetuṃ sakkoti. Abrahmācariyavantampi sampannakāmaguṇaṃ amaccaṃ bandhanāgāraṃ pavesetvā itthīnaṃ mukhampi passituṃ adento tamhā ṭhānā cāveti nāma. Raṭṭhato pana yaṃ icchati, taṃ pabbājeti nāma.

Dassanāyapi nappahontīti kāmāvacare tāva abyābajjhe deve sabyābajjhā devā cakkhuvīññānadassanāyapi nappahonti. Kasmā? Arahato tattha ṭhānābhāvato. Rūpāvacare pana ekavimānasmim yeva¹ tiṭṭhanti ca nisīdanti cāti cakkhuvīññānadassanāya pahonti, etehi diṭṭhaṃ pana sallakkhitaṃ paṭividdhaṃ lakkhaṇaṃ daṭṭhuṃ sallakkhituṃ na sakkontīti ñāṇacakkhunā² dassanāya nappahonti, uparideve ca cakkhuvīññānadassanenāpīti.

382. **Ko nāmo ayaṃ bhanteti** rājā therāṃ jānantopi ajānanto viya pucchati. Kasmā? Pasaṃsitukāmatāya. **Ānandarūpoti** Ānandasabhāvo. Brahmāpucchāpi vuttanayeneva veditabbā. **Atha kho aññataro purisoti** sā kira kathā Viṭaṭūbheneva kathitā, te “tayā kathitā, tayā kathitā”ti kupitā aññamaññaṃ imasmim yeva ṭhāne attano attano balakāyaṃ uṭṭhāpetvā kalahampi kareyyunti nivāraṇatthaṃ so rājapuriso etadavoca. Sesaṃ sabbattha uttānameva. Ayaṃ pana desanā neyyapuggalassa vasena niṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kaṇṇakatthalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ekavimānasmim ye (Sī)

2. Viññācakkhunā (Ka)

5. Brāhmaṇavagga

1. Brahmāyusuttavaṇṇanā

383. **Evaṃ me sutanti** Brahmāyusuttam. Tattha **mahatā bhikkhusaṃghena saddhinti mahatā**ti guṇamahattenapi mahatā, saṅkhyāmahattenapi. So hi bhikkhusaṃghe guṇehipi mahā ahosi appicchatādiguṇasamannāgatattā, saṅkhyāyapi mahā pañcasatasāṅkhyattā. Bhikkhūnaṃ saṃghena **bhikkhusaṃghena**, diṭṭhisīlasāmaññasāṃghāsaṅkhātēna samaṇagaṇenāti attho. **Saddhinti** ekato. **Pañcamattehi bhikkhu satehī**ti pañca mattā etesanti pañcamattāni. Mattāti pamāṇaṃ vuccati, tasmā yathā bhojane mattaññūti vutte bhojane mattaṃ jānāti pamāṇaṃ jānātīti attho hoti, evamidhāpi tesāṃ bhikkhusatānaṃ pañcamattā pañcapamāṇanti evamattho daṭṭhabbo. Bhikkhūnaṃ satāni bhikkhusatāni. Tehi **pañcamattehi bhikkhusatehi**.

Vīsavassasatikoti vīsādhikavassasatiko. **Tiṇṇaṃ vedānanti** iruvedaya juvedasā mavedānaṃ. Oṭṭhapahatakaraṇavasena pārāṃ gatoti **pāragū**. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṃ**, **nighaṇḍūti** nāmanighaṇṭurukkhādīnaṃ¹ vevacanappakāsakaṃ satthaṃ. **Keṭubhanti** kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārāya² satthaṃ. Saha akkharappabhedena **sakkharappabhedānaṃ**. **Akkharappabhedoti** sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānanti** āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā “itiha āsa itiha āsā”ti idisavacanappaṭisaṃyutto purāṇakathāsāṅkhāto itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā, tesāṃ **itihāsapañcamānaṃ**. Padañca tadavasesaṅca byākaraṇaṃ adhīyati pavedeti cāti **padako veyyākaraṇo**. **Lokāyataṃ** vuccati viṭaṇḍavādasatthaṃ. **Mahāpurisalakkhaṇanti** mahāpurisānaṃ Buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpakāṃ dvādasasahassaganthappamāṇaṃ satthaṃ, yattha soḷasasahassagāthāparimāṇāya **Buddhamantā** nāma ahesuṃ, yesāṃ vasena “iminā lakkhaṇena samannāgatā Buddhā nāma honti, iminā Paccekabuddhā nāma honti, iminā dve aggasāvaka, asītimahāsāvaka, Buddhamatā, Buddhapitā, aggupatṭhāko, aggupatṭhāyikā, rājā cakkavattī”ti ayaṃ

1. Nighaṇḍurukkhādīnaṃ (Dī-Ṭṭha 1. 220 piṭṭhe)

2. Upakārāvahaṃ (Dī-Ṭṭha 1. 220 piṭṭhe)

viseso ñāyati. **Anavayoti** imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūno paripūrakārī, avayo na hotīti vuttaṃ hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ na sakkoti. **Assosi khoti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ Sāleyyakasutte¹ vuttameva.

384. **Ayam tātāti** ayam mahallakatāya gantuṃ asakkonto māṇavaṃ āmantetvā evamāha. Apica esa brāhmaṇo cintesi “imasmiṃ loke ‘ahaṃ Buddho ahaṃ Buddho’ti uggatassa nāmaṃ gahetvā bahū janā vicaranti, tasmā na me anussavamatteneva upasaṅkamituṃ yuttaṃ. Ekaccañhi upasaṅkamantassa apakkamanampi garu hoti, anathhopi uppajjati. Yamnūnāhaṃ mama antevāsikaṃ pesetvā ‘Buddho vā no vā’ti jānitvā upasaṅkameyyan”ti, tasmā māṇavaṃ āmantetvā “ayam tātā”ti-ādimāha. **Tam bhavantanti** tassa bhavato². **Tathā santamyevāti** tathā satoyeva. Idaṃ hi itthambhūtākhyānatthe upayogavacanāṃ. **Yathā katham panāhaṃ bhoti** ettha katham panāhaṃ bho taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ jānissāmi, yathā sakkā so ñātuṃ, tathā me ācikkhāti attho. **Yathāti** vā nipātamattamevetaṃ. **Kathanti** ayam ākārapucchā, kenākārenāhaṃ bhavantaṃ Gotamaṃ jānissāmīti attho.

Evam vutte kira naṃ uppajjhāyo “kiṃ tvaṃ tāta pathaviyaṃ ṭhito pathaviṃ na passāmīti viya candimasūriyānaṃ obhāse ṭhito candimasūriye na passāmīti viya vadasi”ti-ādīni vatvā jānanākāraṃ dassento **āgatāni kho tātāti**-ādimāha. Tattha **mantesu**ti vedesu. Tathāgato kira uppajjissatīti paṭikacceva Suddhāvāsā devā vedesu lakkhaṇāni pakkhipitvā “Buddhamantā nāma ete”ti brāhmaṇavesena vede vācenti “tadanusārena mahesakkhā sattā Tathāgataṃ jānissantī”ti. Tena pubbe vedesu mahāpurisalakkhaṇāni āgacchanti. Parinibbute pana Tathāgate anukkamena antaradhāyanti, tena etarahi natthi. **Mahāpurisassāti** paṇidhisamādānañāṇakarūṇādiguṇamahato purisassa. **Dveyeva gatiyoti** dve eva niṭṭhā. Kāmañcāyaṃ gatisaddo “pañca kho

1. Ma 1. 354 piṭṭhe.

2. Bhoto (Syā)

imā Sāriputta gatiyo”ti-ādīsu¹ bhavabhede vattati, “gati migānaṃ pavanan”ti-ādīsu² nivāsaṭṭhāne, “evaṃ adhimattagatimanto”ti-ādīsu³ paññāya, “gatigatan”ti-ādīsu viṣaṭabhāve⁴, idha pana niṭṭhāyaṃ vattatīti veditabbo. Tattha kiñcāpi yehi samannāgato rājā hoti, na teheva Buddho hoti, jātisāmaññato pana tāniyeva tānīti vuccanti. Tena vuttaṃ “yehi samannāgatassā”ti. **Sace agāraṃ ajjhāvasatīti** yadi agāre vasati, rājā hoti cakkavattī. Catūhi acchariyadhammehi saṅgahavatthūhi ca lokam rañjanato **rājā**. Cakkaratanam vatteti, catūhi sampatticakkehi vatteti, tehi ca param vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānam vatto etasmim atthīti **cakkavattī**. Ettha ca rājāti sāmaññam, cakkavattīti viṣesanam. Dhammena caratīti **dhammiko**, nāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjam labhitvā rājā jātoti **dhammarājā**. Parahitadhammakaraṇena vā **dhammiko**, atthadhammakaraṇena **dhammarājā**. Caturantāya issaroti **cāturanto**, catusamuddantāya catubbidhadīpabhūsitāya ca pathaviyā issaroti attho. Ajjhattam kopādipaccatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijesīti **vijitāvī**. **Janapadatthāvariyaṃ** patto janapade thāvarabhāvaṃ dhuvabhāvaṃ patto, na sakkā kenaci cāletum, janapado vā tamhi thāvariyaṃ patto anussukko⁵ sakammanirato⁶ acalo asampavedhīti janapadatthāvariyaṃ patto. **Seyyathidanti** nipāto, tassa tāni katamānīti attho. **Cakkaratananti**-ādīsu cakkāṅca tam ratijananatthena ratanañcāti **cakkaratanam**. Eseva nayo sabbattha.

Imesu pana ratanesu ayaṃ cakkavattirājā cakkaratanena ajitam jināti, hatthi-assaratanehi vijite yathāsukham anuvicarati, pariñāyakaratanena vijitamanurakkhati, sesehi upabhogasukhamanubhavati. Paṭhamena cassa ussāhasattiyogo, hatthi-assagahapatiratanehi pabhusattiyogo, pacchimana mantasattiyogo superipunṇo hoti, itthimaṇiratanehi tividdhasattiyogaphalam. So itthimaṇiratanehi bhogasukhamanubhavati,

1. Ma 1. 106 piṭṭhe.

3. Ma 1. 117 piṭṭhe.

5. Anuyutto (Dī-Ṭṭha 1. 222 piṭṭhe.)

2. Vi 5. 263 piṭṭhe.

4. Visajjabhāve (Syā), visaddabhāve (Ka)

6. Sakammaniyato (Ka)

sesehi issariyasukhaṃ. Visesato cassa purimāni tīṇi adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena, pacchimamekaṃ amohakusalamūlajanitakammānubhāvenāti veditabbaṃ. Ayametta saṅkhepo, vitthāro pana Bojjhaṅgasamyutte Ratanasuttassa¹ upadesato gahetabbo. Apica Bālapaṇḍitasuttepi² imesaṃ ratanānaṃ uppattikkamena saddhiṃ vaṇṇanā āgamissati.

Parosahassanti atirekasahassaṃ. **Sūrāti** abhīrukajātikā. **Vīraṅgarūpāti** devaputtasadisakāyā, evaṃ tāva eke vaṇṇayanti, ayaṃ panettha sabhāvo—**vīrāti** uttamasūrā vuccanti. Vīraṇaṃ aṅgaṃ vīraṅgaṃ, vīrakāraṇaṃ vīriyanti vuttaṃ hoti. Vīraṅgaṃ rūpaṃ etesaṃ **vīraṅgarūpā**, vīriyamayasarīrā viyāti vuttaṃ hoti. **Parasenappamaddanāti** sace paṭimukhaṃ tiṭṭheyya parasenā, taṃ maddituṃ samatthāti adhippāyo. **Dhammenāti** “pāṇo na hantabbo”ti-ādinā pañcasīladhammena.

Arahaṃ hoti Sammāsambuddho loke vivaṭṭacchadoti ettha rāgadosamohamānadiṭṭhi-avijjāduccaritachadanehi sattaḥi paṭicchanne kilesandhakāraloke taṃ chadanaṃ vivaṭṭetvā samantato sañjātāloko hutvā ṭhitoti **vivaṭṭacchado**. Tattha paṭhamena padena pūjārahatā, dutiyena tassā hetu yasmā Sammāsambuddhoti, tatiyena Buddhatahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttāti veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca vicchado cāti **vivaṭṭacchado**, vaṭṭarahito chadanarahito cāti vuttaṃ hoti. Tena arahaṃ vaṭṭābhāvena, Sammāsambuddho chadanābhāvenāti evaṃ purimapadadvayasseva hetudvayaṃ vuttaṃ hoti. Dutiyavesārajjena cettha purimasiddhi, paṭhamena dutiyasiddhi, tatiyacatutthehi tatiyasiddhi hoti. Purimañca dhammacakkhuṃ, dutiyaṃ Buddhacakkhuṃ, tatiyaṃ samantacakkhuṃ sādhetītipi veditabbaṃ. **Tvaṃ mantānaṃ paṭiggahetāti** imināssa sūrabhāvaṃ janeti.

385. Sopi tāya ācariyakathāya lakkhaṇesu vigatasammoho ekobhāsajāto viya Buddhamante sampassamāno **evaṃ bhoti** āha. Tassattho—yathā bho maṃ tvaṃ vadasi, evaṃ karissāmīti. **Samannesīti** gavesi, ekaṃ dveti vā gaṇayanto samānaya. **Addasā**

1. Saṃ 3. 87 piṭṭhe.

2. Ma 3. 210 piṭṭhe.

khoti katham addasa? Buddhānañhi nisinnānaṃ vā nipannānaṃ vā koci lakkhaṇaṃ pariyesitum na sakkoti, ÷hitānaṃ pana caṅkamantānaṃ vā sakkoti. Tasmā lakkhaṇapariyesanattamaṃ āgataṃ disvā Buddhā utthāyāsanaṃ tiṭṭhanti vā caṅkamaṃ vā adhiṭṭhahanti. Iti lakkhaṇadassanānurūpe iriyāpathe vattamānassa addasa. **Yebhuyyenā**ti pāyena, bahukāni addasa, appāni na addasāti attho. Tato yāni na addasa, tesam dīpanattamaṃ vuttam **ṭhapetvā** dveti. **Kaṅkhatī**ti “aho vata passeyyan”ti patthanam uppādeti. **Vicikicchā**ti tato tato tāni vicinanto kicchati na sakkoti daṭṭhum. **Nādhimuccā**ti tāya vicikicchāya sannitiṭṭhānaṃ na gacchati. **Na sampasīdatī**ti tato “paripuṇṇalakkhaṇo ayan”ti Bhagavati pasādam nāpajjati. Kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, anadhimuccanatāya balavatī, asampasādena tehi tīhi dhammehi cittaṃ kālussiyabhāvo. **Kosohitē**ti vatthikosena paṭicchane. **Vatthaguyheti** aṅgajāte. Bhagavato hi vāraṇasseva kosohitavatthaguyham suvaṇṇavaṇṇam padumagabbhasamānaṃ, tam so vatthapaṭicchannattā, antomukhagatāya ca jivhāya pahūtabhāvaṃ asallakkhento tesu dvīsu lakkhaṇesu kaṅkhī ahosi vicikicchī.

Atha kho Bhagavāti atha Bhagavā cintesi “sacāham imassa etāni dve lakkhaṇāni na dassessāmi, nikkaṅkho na bhavissati. Etassa kaṅkhāya sati ācariyopissa nikkaṅkho na bhavissati, atha maṃ dassanāya na āgamissati, anāgato dhammaṃ na sossati, dhammaṃ asuṇanto tīni sāmāññaphalāni na sacchikarissati. Etasmim pana nikkaṅkhe ācariyopissa nikkaṅkho maṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā tīni sāmāññaphalāni sacchikarissati. Etadatthameva ca mayā pāramiyo pūritā. Dassessāmiṃsa tāni lakkhaṇāni”ti.

Tathārūpaṃ iddhābhisaṅkhāraṃ akāsi. Kathamrūpaṃ? Kimettha aññena vattabbaṃ, vuttametaṃ Nāgasenatthereneva Milindaraññā puṭṭhena—

Āha ca dukkamaṃ bhante Nāgasena Bhagavatā katanti. Kim mahārājāti. Mahājanena hirikaraṇokāsaṃ Brahmāyubrāhmaṇassa ca antevāsī-uttarassa ca Bāvāriyassa antevāsīnaṃ soḷasa brāhmaṇānaṃca Selassa ca brāhmaṇassa antevāsīnaṃ tisatamaṇavānaṃca dassesi bhanteti. Na mahārāja Bhagavā

guyhaṃ dasseti, chāyaṃ Bhagavā dasseti, iddhiyā abhisankharitvā
 nivāsanānivatthaṃ kāyabandhanabaddhaṃ cīvarapārutaṃ
 chāyārūpakamattaṃ dassesi mahārājāti. Chāyaṃ diṭṭhe sati diṭṭhoyeva
 nanu bhanteti. Tiṭṭhatetaṃ mahārāja, hadayarūpaṃ disvā
 bujghanakasatto bhaveyya, hadayamaṃsaṃ nīharitvā dasseyya
 Sammāsambuddhoti. Kallosi bhante Nāgasenāti.

Ninnāmetvāti nīharitvā. **Anumasīti** kathinasūcim viya katvā anumajji.
 Tathā karaṇena cettha mudubhāvo, kaṇṇasotānumasanena dīghabhāvo,
 nāsikasotānumasanena tanubhāvo, nalāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsitoti
 veditabbo. **Ubhopi kaṇṇasotānīti** ādisu cettha Buddhānaṃ kaṇṇasotesu
 malaṃ vā jallikā vā natthi, dhovitvā ṭhapitarajatapanālikā viya honti, tathā
 nāsikasotesu, tānipi hi suparikammakatakañcanapanālikā viya ca
 maṇipanañlikā viya ca honti. Tasmā jivhaṃ nīharitvā kathinasūcim viya
 katvā mukhapariyante upasaṃharanto dakkhiṇakaṇṇasotaṃ pavesetvā tato
 nīharitvā vāmaṇṇasotaṃ pavesesi, tato nīharitvā dakkhiṇanāsikasotaṃ
 pavesetvā tato nīharitvā vāmanāsikasotaṃ pavesesi, tato nīharitvā
 puthulabhāvaṃ dassento rattavalāhakena aḍḍhacandaṃ viya ca
 suvaṇṇapattaṃ viya ca rattakambalapaṭalena vijjujotasadisāya jivhāya
 kevalakappaṃ nalāṭamaṇḍalaṃ paṭicchādesi.

Yamñūnāhanti kasmā cintesi? Ahaṃ hi mahāpurisalakkhaṇāni
 samannesitvā gato “diṭṭhāni te tāta mahāpurisalakkhaṇāni”ti ācariyena
 pucchito “āma ācariyā”ti vattum sakkhissāmi, sace pana maṃ
 “Kiriyaṅkaraṇamassa kīdisan”ti pucchissati, taṃ vattum na sakkhissāmi, na
 jānāmīti vutte pana ācariyo kujjhissati “nanu tvaṃ mayā sabbampetaṃ
 jānanatthāya pesito, kasmā ajānitvā āgatosī”ti, tasmā yaṃñūnāhanti cintetvā
 anubandhi. Bhagavā nhānaṭṭhānaṃ mukhadhovanatṭhānaṃ
 sarīrapaṭijagganaṭṭhānaṃ rājarājamahāmatṭādīnaṃ orodhehi saddhim
 parivāretvā nisinnaṭṭhānanti imāni cattāri ṭhānāni ṭhapetvā sesatṭhānesu
 antamaso ekagandhakuṭiyampi okāsaṃ akāsi.

Gacchante gacchante kāle “ayaṃ kira Brahmāyubrāhmaṇassa māṇavo Uttaro nāma ‘Buddho vā no vā’ti Tathāgatassa Buddhabhāvaṃ vīmaṃsanto carati, Buddhavīmaṃsako nāmāyan”ti pākaṭo jāto. Yamhi yamhi ṭhāne Buddhā vasanti, pañca kiccāni katāneva honti, tāni heṭṭhā dassitāneva. Tattha pacchābhattaṃ alaṅkatadhammāsane nisīditvā dantakhacitaṃ cittabījaniṃ gahe tvā mahājanassa dhammaṃ desente Bhagavati Uttaropi avidūre nisīdati. Dhammassavanapariyosāne saddhā manussā svātanāya Bhagavantam nimantetvā māṇavampi upasaṅkamtivā evaṃ vadanti “tāta amhehi Bhagavā nimantito, tvampi Bhagavatā saddhiṃ āgantvā ambhākaṃ gehe bhattaṃ gaṇheyyāsi”ti. Punadvase Tathāgato bhikkhusaṅghaparivuto gāmaṃ pavisati, Uttaropi padavāre padavāre pariggaṇhanto padānupadiko anubandhati. Kulagehaṃ pavitṭhakāle dakkhiṇodakaggahaṇaṃ ādiṃ katvā sabbaṃ olokento nisīdati. Bhattakiccavasāne Tathāgatassa pattaṃ bhūmiyaṃ ṭhapetvā nisinnakāle māṇavakassa pātarāsabhattaṃ sajjenti. So ekamante nisinnā bhuñjitvā puna āgantvā Satthu santike ṭhatvā bhattānumodanaṃ sutvā Bhagavatā saddhiṃ yeva vihāraṃ gacchati.

Tattha Bhagavā bhikkhūnaṃ bhattakiccapariyosānaṃ āgamenta gandhamaṇḍalamāle nisīdati, bhikkhūhi bhattakiccaṃ katvā pattacīvaraṃ paṭisāmetvā āgamma vanditvā kāle ārocite Bhagavā Gandhakuṭiṃ pavisati, māṇavopi Bhagavatā saddhiṃyeva gacchati. Bhagavā parivāretvā āgataṃ bhikkhusaṅghaṃ Gandhakuṭippamukhe ṭhito ovaditvā uyyojetvā Gandhakuṭiṃ pavisati, māṇavopi pavisati. Bhagavā khuddakamañce appamattakaṃ kālaṃ nisīdati, māṇavopi avidūre olokento nisīdati. Bhagavā muhuttaṃ nisīditvā sīsokkamaṇaṃ¹ dasseti, “bhoto Gotamassa vihāraṃ bhavissati”ti māṇavo Gandhakuṭidvāraṃ pidahanto nikkhamitvā ekamantaṃ nisīdati. Manussā purebhattaṃ dānaṃ datvā bhuttaṃpātarāsā samādinna-uposathaṅgā suddhuttarāsāṅgā mālāgandhādihattā dhammaṃ suṇissāmāti vihāraṃ āgacchanti, cakkavattino khandhāvāraṭṭhānaṃ viya hoti.

Bhagavā muhuttaṃ sīhaseyyaṃ, kappetvā vuṭṭhāya pubbabhāgena paricchinditvā samāpattiṃ samāpajjati. Samāpattito vuṭṭhāya mahājanassa āgatabhāvaṃ

1. Sīsokkamaṇaṃ (Sī, Syā)

ñatvā Gandhakuṭṭito nikkhamma mahājanaparivuto gandhamaṇḍalamālaṃ gantvā paññattavarabuddhāsanagato parisāya dhammaṃ deseti. Māṇavopi avidūre nisīditvā “kiṃ nu kho samaṇo Gotamo gehassitavasena parisāṃ ussādentō vā apasādentō vā dhammaṃ deseti, udāhu no”ti akkharakkharaṃ padaṃ padaṃ pariggaṇhāti, Bhagavā tathāvidhaṃ kathaṃ akathetvāva kālaṃ ñatvā desanaṃ niṭṭhāpesi¹. Māṇavo iminā niyāmena pariggaṇhanto satta māse ekato vicarivā Bhagavato kāyadvārādīsu aṇumattampi avakkhalitaṃ na addasa. Anacchariyañcetaṃ, yaṃ Buddhabhūtaṃ manussabhūto māṇavo na passeyya, yassa bodhisattabhūtaṃ chabbassāni padhānabhūmiyaṃ amanussabhūto māro devaputto gehassitavitakkamattampi adisvā Buddhabhūtaṃ ekasaṃvaccharaṃ anubandhitvā kiñci apassanto—

“Satta vassāni Bhagavantaṃ, anubandhiṃ padāpadaṃ².

Otāraṃ³ nādhigacchissaṃ, Sambuddhassa satīmato”ti⁴—

Ādigāthāyo vatvā pakkāmi. Tato māṇavo cintesi “ahaṃ bhavantaṃ Gotamaṃ satta māse anubandhamāno kiñci vajjaṃ na passāmi. Sace panāhaṃ aññepi satta māse satta vā vassāni vassasataṃ vā vassasahassaṃ vā anubandheyyaṃ, nevassa vajjaṃ passeyyaṃ. Ācariyo kho panassa me mahallako, yogakkhemaṃ nāma na sakkā jānituṃ. Samaṇassa Gotamassa sabhāvaguṇeneva Buddhabhāvaṃ vatvā mayhaṃ ācariyassa ārocessāmi”ti Bhagavantaṃ apucchitvā bhikkhusaṃghaṃ vanditvā nikkhami.

Ācariyassa santikañca pana gantvā “kacci tāta uttara taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ tathāsantaṃyeva saddo abbhuggato”ti pucchito “ācariya kiṃ vadesi, cakkavālaṃ atisambādhaṃ, Bhavaggaṃ atinīcaṃ, tassa hi bho Gotamassa ākāsaṃ viya apariyanto guṇagaṇo. Tathāsantaṃyeva bho taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ”ti-ādīni vatvā yathādiṭṭhāni dvattiṃsa mahāpurisalakkhaṇāni paṭipāṭiyā ācikkhitvā kiriyasamācāraṃ ācikkhi. Tena vuttaṃ “atha kho Uttaro māṇavo -pa- ediso ca ediso ca bhavaṃ Gotamo tato ca bhiyyo”ti.

1. Thāpesi (Sī, Syā)

3. Okāsaṃ (Ka)

2. Padānupadaṃ (Ka)

4. Khu 1. 343 piṭṭhe.

386. Tattha **suppatiṭṭhitapādoti** yathā hi aññesaṃ bhūmiyaṃ pādaṃ ṭhapentānaṃ aggatalaṃ vā paṇhi vā passaṃ vā paṭṭhamaṃ phusati, vemajjhaṃ vā pana chiddaṃ hoti, ukkhipantānampi aggatalādīsu ekakoṭṭhāsova paṭṭhamaṃ uṭṭhahati, na evaṃ tassa. Tassa pana suvaṇṇapādukatalaṃ viya ekappahārenea sakalaṃ pādatalaṃ bhūmiṃ phusati, bhūmito uṭṭhahati. Tasmā “suppatiṭṭhitapādo kho pana so bhavaṃ Gotamo”ti vadati.

Tatridaṃ Bhagavato suppatiṭṭhitapādatāya—sacepi hi Bhagavā anekasataporisaṃ narakāṃ akkamissāmīti pādaṃ nīharati, tāvadeva ninnatṭhānaṃ vātapūritaṃ viya kammārabhastā¹ unnamitvā pathavīsamaṃ hoti, unnatṭhānampi anto pavisati. Dūre akkamissāmīti abhinīharantassa Sineruppamaṇopi pabbato Seditavettaṅkuro viya namitvā² pādasamīpaṃ āgacchati. Tathā hissa yamakapāṭihāriyaṃ katvā Yugandharapabbataṃ akkamissāmīti pāde abhinīharato pabbato namitvā pādasamīpaṃ āgato, so taṃ akkamitvā dutiyapādena Tāvatiṃsabhavanaṃ akkami. Na hi cakkalakkhaṇena patiṭṭhātabbaṭṭhānaṃ visamaṃ bhavituṃ sakkoti. Khāṇu vā kaṇḍako vā sakkharakathalā vā uccārapassāvo vā kheḷasiṅghāṇikādīni vā purimatarāva apagacchanti, tattha tattheva ca pathaviṃ pavisanti. Tathāgatassa hi sīlatejena paññātejena dhammatejena dasannaṃ pāramīnaṃ ānubhāvena ayaṃ mahāpathavī samā mudu pupphābhikiṇṇā hoti. Tatra Tathāgato samaṃ pādaṃ nikkhipati, samaṃ uddharati, sabbāvantehi pādālehi bhūmiṃ phusati. (1)

Cakkānīti dvīsu pādesu dve cakkāni. Tesāṃ arā ca nemi ca nābhi ca Pāḷiyaṃ vuttāva. **Sabbākāraparipūrānī**ti iminā pana ayaṃ viseso veditabbo—tesāṃ kira cakkānaṃ pādatalassa majjhe nābhi dissati, nābhiparicchinā vaṭṭalekhā dissati, nābhimukhaparikkhepapaṭṭo dissati, panāḷimukhaṃ dissati, arā dissanti, aresu vaṭṭalekhā dissanti, nemī dissanti³, nemimaṇikā dissanti. Idaṃ tāva Pāḷi-āgatameva.

Sambahulavāro pana anāgato, so evaṃ daṭṭhabbo—satti siri vaccho nandi sovattiko vaṭṭamsako vaḍḍhamānakaṃ macchayugalaṃ bhaddapīṭhaṃ

1. Vātapūritā viya kammārabhastā (Sī)

2. Onamitvā (Syā)

3. Nemi dissati (Ka)

aṅkusaṃ tomaro pāsādo toraṇaṃ setacchattaṃ khaggo tālavaṇṭaṃ morahatthako vāḷabījanī uṇhisaṃ patto¹ maṇi kusumadāmaṃ nīluppalaṃ rattuppalaṃ setuppalaṃ padumaṃ puṇḍarīkaṃ puṇṇaghaṭṭo puṇṇapāti samuddo cakkavāḷo Himavā Sineru candimasūriyā nakkhattāni cattāro mahādīpā dve parittadīpasahassāni, antamaso cakkavattiraṇṇo parisāṃ upādāya sabbo cakkalakkhaṇasseva parivāro. (2)

Āyatapaṇhīti dīghapaṇhi, paripuṇṇapaṇhīti attho. Yathā hi aññesaṃ aggapādo dīgho hoti, paṇhimatthake jaṅghā patiṭṭhāti, paṇhi tacchetvā ṭhapitā viya hoti, na evaṃ Tathāgatassa. Tathāgatassa pana catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāsā aggapādo hoti, tatiye koṭṭhāse jaṅghā patiṭṭhāti, catutthe koṭṭhāse āraggena vaṭṭetvā ṭhapitā viya rattakambale geṇḍukasadisā paṇhi hoti. (3)

Dīghaṅgulīti yathā aññesaṃ kāci aṅguli dīghā hoti, kāci rassā, na evaṃ Tathāgatassa. Tathāgatassa pana makkaṭasseva dīghahatthapādaṅguliyo mūle thūlā anupubbena gantvā agge tanukā niyyāsateleṇa madditvā vaṭṭitaharītālavaṭṭisadisā honti. Tena vuttaṃ “dīghaṅgulī”ti. (4)

Mudutalunahatthapādoti sappimaṇḍe osādetvā ṭhapitaṃ satavāravihatakkappāsapaṭalaṃ viya mudū, jātamattakumārassa viya ca niccakālaṃ talunā ca hatthapādā assāti mudutalunahatthapādo. (5)

Jālahatthapādoti na cammena paṭibaddha-aṅgulantaro. Ediso hi phaṇahatthako purisadosena upahato pabbajjampi na labhati. Tathāgatassa pana catasso hatthaṅguliyo pañcapi pādaṅguliyo ekappamaṇā honti, tāsāṃ ekappamaṇatāya yavalakkhaṇaṃ aññamaññaṃ paṭivijjhivā tiṭṭhati. Athassa hatthapādā kusaleṇa vaḍḍhakinā yojitajālavātapaṇasadisā honti. Tena vuttaṃ “jālahatthapādo”ti. (6)

Uddhaṃ patiṭṭhitagopphakattā ussaṅkhā pādā assāti **ussaṅkhapādo**. Aññesaṃ hi piṭṭhipāde gopphakā honti. Tena tesāṃ pādā āṇibaddhā viya thaddhā² honti, na yathāsukhaṃ parivattanti, gacchantānaṃ pādatalāni na

1. Uṇhisapaṭṭo (Si)

2. Baddhā (Syā, Ka)

dissanti. Tathāgatassa pana abhiruhitvā upari gopphakā patiṭṭhahanti. Tenassa nābhito paṭṭhāya uparimakāyo nāvāya ṭhapitasuvaṇṇapaṭimā viya niccalo hoti, adhokāyova iñjati. Sukhena pādā parivattanti. Puratopi pacchatopi ubhayapassesupi ṭhatvā passantānam pādatalāni paññāyanti, na hatthīnam viya pacchatoyeva. (7)

Enijaṅghoti eṇimigasadisajaṅgho maṃsussadena paripuṇṇajaṅgho, na ekato baddhapiṇḍikamaṃso, samantato samasaṅṭhitena maṃsena parikkhittāhi suvaṭṭitāhi sāligabbhasadisāhi jaṅghāhi samannāgatoti attho. (8)

Anonamantoti anamanto. Etenassa akhujja-avāmanabhāvo dīpito. Avasesajanā hi khujjā vā honti vāmanā vā, khujjānam uparimakāyo aparipuṇṇo hoti, vāmanānam heṭṭhimakāyo. Te aparipuṇṇakāyattā na sakkonti anonamantā jaṇṇukāni parimajjitum. Tathāgato pana paripuṇṇa-ubhayakāyattā sakkoti. (9)

Usabhavāraṇādīnam viya suvaṇṇapadumakaṇṇikasadiṣe kose ohitaṃ paṭi cchannaṃ vatthaguyhaṃ assāti **kosohitavattthaguyho**. **Vattthaguyhanti** vatthena gūhitabbaṃ aṅgajātaṃ vuccati. (10)

Suvaṇṇavaṇṇoti jātihiṅgulakena majjitvā dīpidāṭhāya¹ ghaṃsitvā gerukaparikkammaṃ katvā ṭhapitaghanasuvaṇṇarūpakasadisoti attho. Etenassa ghanasiniddhasaṅhasarīrataṃ dassetvā chavivaṇṇadassanattham **kañcanasannibhattacoti** vuttaṃ, purimassa vā vevacanameva etaṃ. (11)

Rajojallanti rajo vā malaṃ vā. **Na upalimpatīti** na laggati, padumapalāsato udakabindu viya vivaṭṭati. Hatthadhovanapādadhovanādīni pana utuggahaṇatthāya ceva dāyakānam puññaphalatthāya ca Buddhā karonti, vattasīsenāpi ca karontiyeva. Senāsanam pavisantena hi bhikkhunā pāde dhovitvā pavisitabbanti vuttametam². (12)

Uddhaggalomoti āvaṭṭapariyosāne uddhaggāni hutvā mukhasobham ullokayamānāni viya ṭhitāni lomāni assāti uddhaggalomo. (14)

1. Nisadāya (Ka)

2. Vattametam (Sī)

Brahmujugattoti brahmā viya ujugatto, ujumeva uggatadīghasarīro. Yebhuyyena hi sattā khandhe kaṭiyam jāṇūsūti tīsu ṭhānesu namanti. Te kaṭiyam namantā pacchato namanti, itaresu dvīsu ṭhānesu purato. Dīghasarīrā paneke passavaṅkā honti, eke mukham unnāmetvā nakkhattāni gaṇayantā viya caranti, eke appamaṃsalohitā sūlasadisā honti, pavedhamānā gacchanti. Tathāgato pana ujumeva uggantvā dīghappamāṇo devanagare ussitasuvaṇṇatoraṇam viya hoti. (15)

Sattussadoti dve hatthapiṭṭhiyo dve pādapiṭṭhiyo dve aṃsakūṭāni khandhoti imesu sattuṣu ṭhānesu paripuṇṇamaṃsussado assāti sattussado. Aññesaṃ pana hatthapādapiṭṭhisu nhārujalā paññāyanti, aṃsakūṭakhandhesu aṭṭhikoṭiyo, te manussapetā viya khāyanti, na Tathāgato. Tathāgato pana sattuṣu ṭhānesu paripuṇṇamaṃsussadattā nigūḷhanhārujalēhi hatthapiṭṭhādīhi vaṭṭetvā ṭhāpitasuvaṇṇavaṇṇāliṅgasadisena khandhena silārūpakam viya cittakammarūpakam viya ca khāyati. (16)

Sīhassa pubbaddham viya kāyo assāti **sīhapubbaddhakāyo**. Sīhassa hi puratthimakāyova paripuṇṇo hoti, pacchimakāyo aparipuṇṇo. Tathāgatassa pana sīhassa pubbaddhakāyova sabbo kāyo paripuṇṇo. Sopi sīhasseva na tattha tattha vinatunnatādivasena¹ dussañṭhitavisañṭhito, dīghayuttaṭṭhāne pana dīgho, rassakisathūla-anuvaṭṭitayuttaṭṭhānesu tathāvidhova hoti. Vuttam hetam—

Manāpiye ca kho bhikkhave kammavipāke paccupaṭṭhite yehi aṅgehi dīghehi sobhati, tāni aṅgāni dīghāni saṅṭhahanti. Yehi aṅgehi rassehi sobhati, tāni aṅgāni rassāni saṅṭhahanti. Yehi aṅgehi thūlehi sobhati, tāni aṅgāni thūlāni saṅṭhahanti. Yehi aṅgehi kisehi sobhati, tāni aṅgāni kisāni saṅṭhahanti. Yehi aṅgehi vaṭṭehi sobhati, tāni aṅgāni vaṭṭāni saṅṭhahantīti.

1. Vinatuggatādivasena (Sī, Syā)

Iti nānācittena puññacittena cittito dasahi pāramīhi sajjito Tathāgatassa attabhāvo, tassa loke sabbasippino vā iddhimanto vā paṭirūpakampi kātum na sakkonti. (17)

Citantaraṃsoti antaraṃsaṃ vuccati dvinnam koṭṭānamantaram, taṃ citam paripuñnamassāti citantaraṃso. Aññesaṃ hi taṃ ṭhānam ninnam hoti, dve piṭṭhikoṭṭā pāṭiyekkaṃ paññāyanti. Tathāgatassa pana kaṭito paṭṭhāya maṃsapaṭalaṃ yāva khandhā uggamma samussitasuvaṇṇaphalakaṃ viya piṭṭhim chādetvā patiṭṭhitam. (18)

Nigrodhaparimaṇḍaloti nigrodho viya parimaṇḍalo. Yathā paṇṇāsahatthatāya vā satahatthatāya vā samakkhandhasākho nigrodho dīghatopi vitthāratopi ekappamaṇḍo hoti, evaṃ kāyatopi byāmatopi ekappamaṇḍo. Yathā aññesaṃ kāyo vā dīgho hoti byāmo vā, na evaṃ visamappamaṇḍoti attho. Teneva “Yāvatakvassa kāyo”ti-ādi vuttam. Tattha yāvatako assāti **yāvatakvassa**. (19)

Samavaṭṭakkhandhoti samavaṭṭitakkhandho. Yathā eke koñcā viya bakā viya varāhā viya ca dīghagalā vaṅkagalā puthulagalā ca honti, kathanakāle sirājālaṃ paññāyati, mando saro nikkhamati, na evaṃ tassa. Tathāgatassa pana suvaṭṭitasuvaṇṇāliṅgasadiso khandho hoti, kathanakāle sirājālaṃ na paññāyati, meghassa viya gajjato saro mahā hoti. (20)

Rasaggasaggīti ettha rasaṃ gasantīti rasaggasā, rasaharaṇīnametaṃ adhivacanaṃ, tā aggā assāti rasaggasaggī. Tathāgatassa hi satta rasaharaṇīsaṃsaṇī uddhaggāni hutvā gīvāyameva paṭimukkāni. Tilaphalamattopi āhāro jivhagge ṭhapito sabbaṃ kāyaṃ anupharati, teneva mahāpadhānaṃ padahantassa ekataṇḍulādīhipi kaḷāyayūsapasatenāpi kāyassa yāpanaṃ ahoṣi. Aññesaṃ pana tathā abhāvā na sakalakāyaṃ oḷā pharati. Tena te batvābādā honti. Idaṃ lakkhaṇaṃ appābādhatāsaṅkhātassa nissandaphalassa vasena pākaṭaṃ hoti. (21)

Sīhasseva hanu assāti **sīhahanu**. Tattha sīhassa heṭṭhimahanumeva paripuṇṇaṃ hoti, na uparimaṃ. Tathāgatassa pana sīhassa heṭṭhimaṃ viya dvepi paripuṇṇāni dvāda siyaṃ pakkhassa candasadisāni honti. (22)

Cattālīsadantoti-ādīsu uparimahanuke patiṭṭhitā vīsati, heṭṭhime vīsatiṭṭhi cattālīsa dantā assāti cattālīsadanto. Aññesaṃ hi paripuṇṇadantānampi dvattimsa dantā honti, Tathāgatassa cattālīsaṃ. (23)

Aññesañca keci dantā uccā keci nīcāti visamā honti, Tathāgatassa pana ayapaṭṭachinnasāṅkhapaṭalaṃ viya samā. (24)

Aññesaṃ kumbhīlānaṃ viya dantā viralā honti, macchamaṃsādīni khādantānaṃ dantantaraṃ pūراتi. Tathāgatassa pana kanakalatāya samussāpitavajirapanti viya aviralā tulikāya dassitaparicchedā viya dantā honti. (25)

Susukkadāṭhoti aññesañca pūtidantā uṭṭhahanti, tena kāci dāṭhā kāḷāpi vivaṇṇāpi honti. Tathāgato susukkadāṭho osadhitārakampi atikkamma virocamañāya pabhāya samannāgatadāṭho, tena vuttaṃ “susukkadāṭho”ti. (26)

Pahūtajivhoti aññesaṃ jivhā thūlāpi hoti kisāpi rassāpi thaddhāpi visamāpi, Tathāgatassa pana mudu dīghā puthulā vaṇṇasampannā hoti. So taṃ lakkhaṇaṃ pariyesitum āgatānaṃ kaṅkhāvinodanattamaṃ mudukattā taṃ jivhaṃ kathinasūcim viya vaṭṭetvā ubho nāsikasotāni parāmasati, dīghattā ubho kaṅṇasotāni parāmasati, puthulattā kesantapariyosānaṃ kevalampi nalāṭaṃ paṭicchādeti. Evaṃ tassā mududīghaputhulabhāvaṃ pakāsentō kaṅkhaṃ vinodeti. Evaṃ tilakkhaṇasampannaṃ jivhaṃ sandhāya “pahūtajivho”ti vuttaṃ. (27)

Brahmassaroti aññe chinnassarāpi bhinnassarāpi kākassarāpi honti, Tathāgato pana mahābrahmuno sarasadisena sarena samannāgato. Mahābrahmuno hi pittasemhehi apalibuddhattā saro visuddho hoti. Tathāgatenāpi katakammaṃ vatthum sodheti, vatthussa suddhattā nābhito paṭṭhāya samuṭṭhahanto saro visuddho aṭṭhaṅgasamannāgatova samuṭṭhāti. Karaviko viya bhaṇatīti **karavikabhāṇī**, mattakaravikarutamañjughosoti attho.

Tatridaṃ karavikarutassa mañjutāya—karavikasakuṇe kira madhurarasaṃ ambapakkaṃ mukhatuṇḍakena paharivā paggharitaṃ rasaṃ sāyivā pakkhena tālaṃ datvā vikūjamāne catuppadāṇi mattāni viya laḷitum ārabhanti. Gocarappasutāpi catuppadā mukhagatānīpi tiṇāni chaḍḍetvā taṃ saddaṃ suṇanti, vāḷamigā khuddakamige anubandhamānā ukkhittapādaṃ anukkhīpitvāva tiṭṭhanti, anubaddhamigāpi maraṇabhayaṃ hitvāpi tiṭṭhanti, ākāse pakkhandapakkhinopi pakkhe pasāretvā tiṭṭhanti, udake macchāpi kaṇṇapaṭalaṃ appoṭentā¹ taṃ saddaṃ suṇamānāva tiṭṭhanti. Evaṃ mañjurutā karavikā.

Asandhimittāpi Dhammāsokassa devī “atthi nu kho bhante Buddhasaddena sadiso kassaci saddo”ti saṃghaṃ pucchi. Atthi karavikasakuṇassāti. Kuhiṃ bhante sakuṇāti. Himavanteti. Sā rājānaṃ āha “Deva karavikasakuṇaṃ datṭhukāmā”ti. Rājā “imasmiṃ pañjare nisīditvā karaviko āgacchatū”ti suvaṇṇapañjaraṃ vissajjesi. Pañjaro gantvā ekassa karavikassa purato aṭṭhāsi. So “rājānāya āgato pañjaro, na sakkā agantun”ti tattha nisīdi. Pañjaro āgantvā rañño puratova aṭṭhāsi. Karavikaṃ saddaṃ kārapetuṃ na sakkonti. Atha rājā “kathaṃ bhāṇe ime saddaṃ karontī”ti āha. Nātake disvā devāti. Atha naṃ rājā ādāsehi parikkhipāpesi. So attanova chāyaṃ disvā “nātakā me āgatā”ti maññamāno pakkhena tālaṃ datvā mañjussarena² mañivaṃsaṃ dhamamāno viya viravi. Sakalanagare manussā mattā viya laḷimsu. Asandhimittā cintesi “imassa tāva tiracchānassa evaṃ madhuro saddo, kīdiso nu kho sabbaññutaññāṇasirippattassa Bhagavato ahoṣī”ti pītiṃ uppādetvā taṃ pītiṃ avijahitvā sattahi jaṅghasatehi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Evaṃ madhuro karavikasaddo. Tato satabhāgena sahasabhāgena ca madhurataro Tathāgatassa saddo, loke pana karavikato aññassa madhurasarassa abhāvato “karavikabhāṇī”ti vuttaṃ. (28)

Abhinīlanettoti na sakalanīlanettova, nīlayuttaṭṭhāne panassa umāpupphasadisena ativisuddhena nīlavaṇṇena samannāgatāni akkhīni honti. Pītayuttaṭṭhāne kaṇikārapupphasadisena pītavaṇṇena, lohita-

1. Na appoṭentā (Syā, Ka)

2. Mandassarena (Ka)

yuttaṭṭhāne bandhujīvakapupphasadisena lohitavaṇṇena, setayuttaṭṭhāne osadhitāraśadisena setavaṇṇena, kālayuttaṭṭhāne addāriṭṭhakasadisena kāḷavaṇṇena samannāgatāni suvaṇṇavimāne ugghāṭitamaṇisīhapañjarasadisāni khāyanti. (29)

Gopakhumoti ettha **pakhumanti** sakalam cakkhubhaṇḍam adhippetam. Tam kāḷavacchakassa bahaladhātukam hoti, rattavacchakassa vippasannam, tam muhuttajātarattavacchasadisacakkhubhaṇḍoti attho. Aññesam hi akkhibhaṇḍā aparipuṇṇā honti, hatthimūsikakākādīnam akkhisadisehi viniggatehi gambhīrehipi akkhīhi samannāgatā honti. Tathāgatassa pana dhovivā majjitvā ṭhapitamaṇigulikā viya mudusiniddhanīlasukhumapakhumācitāni akkhīni. (30)

Uṇṇāti uṇṇalomam. **Bhamukantareti** dvinnam bhamukānam vemajjhe nāsikamatthakeyeva jātā¹. Uggantvā pana nalāṭamajjhajātā. **Odātāti** parisuddhā osadhitāraśavaṇṇā. **Mudūti** sappimaṇḍe osādetvā ṭhapitasatavārahatakapappāsapaṭalāsadisā. **Tūlasannibhāti** simbalitūlalātātūlasamānā, ayamassā odātātāya upamā. Sā panesā koṭiyam gahetvā ākaḍḍhiyamānā upaḍḍhabāhuppamānā hoti, vissatṭhā dakkhiṇāvattavasena āvaṭṭitvā uddhaggā hutvā santiṭṭhati, suvaṇṇaphalakamajjhe ṭhapitarajatapupphulakā viya suvaṇṇaghaṭato nikkhamamānā khīradhārā viya aruṇappabhārañjite gaganatale osadhitāraśā viya ca atimanoharāya siriyā virocāti. (31)

Uṇhisāsīsoti idam paripuṇṇanalāṭātāñceva paripuṇṇasīsatañcāti dve atthavase paṭicca vuttam. Tathāgatassa hi dakkhiṇakaṇṇacūlikato paṭṭhāya mamśapaṭalam uṭṭahitvā sakalam nalāṭam chādayamānam pūrayamānam gantvā vāmakaṇṇacūlikāya paṭiṭṭhitam, rañño baddha-uṇhisapaṭṭo viya virocāti. Pacchimabhavikabodhisattānam kira imam lakkhaṇam veditvā rājūnam uṇhisapaṭṭam akamsu, ayam tāva eko attho. Aññe pana janā aparipuṇṇasīsā honti, keci kappasīsā, keci phalasīsā, keci aṭṭhisīsā, keci tumbasīsā, keci pabbhārasīsā. Tathāgatassa pana āraggena vaṭṭetvā ṭhapitam viya suparipuṇṇam udakapupphulasadisam sīsam hoti. Tattha purimanayena

1. Jātāti (Sī)

uṇhīsavethitasīso viyāti uṇhīsasīso. Dutīyanayena uṇhīsaṃ viya sabbattha parimaṇḍalasīsoti uṇhīsasīso. (32)

Imāni pana mahāpurisalakkhaṇāni kammaṃ kammaśarikkhataṃ lakkhaṇaṃ lakkhaṇānisaṃsanti ime cattāro koṭṭhāse ekekasmīṃ lakkhaṇe dassetvā kathitāni sukathitāni honti. Tasmā Bhagavatā Lakkhaṇasutte¹ vuttāni imāni kammādīni dassetvā kathetabbāni. Suttavasena vinicchitum asakkontena Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya tasseva suttassa vaṇṇanāya vuttanayena gahetabbāni.

Imehi kho bho so bhavaṃ Gotamoti bho ācariya imehi dvattīmsamahāpurisalakkhaṇehi so bhavaṃ Gotamo samannāgato devanagare samussitaratanavicittaṃ suvaṇṇatoraṇaṃ viya yojanasatubbedho sabbapāliphullo pārīcchattako viya selantaramhi supupphitasālarukkho viya tārāgaṇapaṭimaṇḍitagaganatalamiva ca attano sirivibhavena lokam ālokaṃ kurumāno viya caratīti imamatthampi dīpetvā kiriyācāraṃ ācikkhitum **gacchanto kho paṇāti-ādimāha.**

387. **Dakkhiṇeṇāti** Buddhānaṃ² hi ṭhatvā vā nisīditvā vā nipajjitvā vā gamanaṃ abhinīharantānaṃ dakkhiṇapādoḅa purato hoti. Satatapāṭihāriyaṃ kiretaṃ. **Nātidūre pādaṃ uddharatīti** taṃ dakkhiṇapādaṃ na atidūre³ ṭhapessāmīti uddharati. Atidūraṃ hi abhīhariyamāne dakkhiṇapādena⁴ vāmapādo ākaḍḍhiyamāno gaccheyya, dakkhiṇapādoḅi dūraṃ gantuṃ na sakkuṇeyya, āsanneyeva paṭiṭṭhaheyya, evaṃ sati padavicchedo nāma hoti. Dakkhiṇapāde pana pamāṇeneva uddhate vāmapādoḅi pamāṇeneva uddhariyati. Pamāṇato uddhato paṭiṭṭhahantopi pamāṇeyeva paṭiṭṭhāti. Evamanena⁵ Tathāgatassa dakkhiṇapādakiccaṃ vāmapādena niyamitaṃ, vāmapādakiccaṃ dakkhiṇapādena niyamitanti vedītabbaṃ.

Natisīghanti divā vihārabhattatthāya gacchanto bhikkhu viya na atisīghaṃ gacchati. **Natisaṇikanti** yathā pacchato āgacchanto okāsaṃ na labhati, evaṃ na atisaṇikaṃ gacchati. **Adduvena adduḅanti** jaṇṇukena jaṇṇukaṃ,

1. Dī 3. 119 piṭṭhe.

2. Buddhādīnaṃ (Sī)

3. Avidūre (Ka)

4. Dakkhiṇapāde (Syā)

5. Evaṃ gamanena (Ka)

na **satthim unnāmetī**ti gambhīre udake gacchanto viya na ūrum unnāmeti. **Na onāmetī**ti rukkhāsākhāchedanadaṇḍaṅkusapādo viya na pacchato osakkāpeti. **Na sannāmetī**ti obaddhānābaddhaṭṭhānehi¹ pādaṃ koṭṭento viya na thaddhaṃ karoti. **Na vināmetī**ti yantarūpakam kīḷāpento viya na ito cito ca cāleti. **Adharakāyovā**ti heṭṭhimakāyova iñjati, uparimakāyo nāvāya ṭhapitasuvaṇṇapaṭimā viya niccalo hoti. Dūre ṭhatvā oloketo hi Buddhānam ṭhitabhāvaṃ vā gamanabhāvaṃ vā na jānāti. **Kāyabalenā**ti bāhā khipanto sarīrato sedehi muccantehi na kāyabalena gacchati. **Sabbakāyenevā**ti gīvaṃ aparivattetvā Rāhulovāde vuttanāgāpalokitavaseneva apaloketi.

Na uddhanti-ādīsu nakkhattāni gaṇento viya na uddhaṃ ulloketi, naṭṭhaṃ kākaṇikam vā māsakam vā pariyesanto viya na adho oloketi, na hatthi-assādayo passanto viya ito cito ca vīpekkhamāno gacchati. **Yugamattanti** navavidatthimatte cakkhūni ṭhapetvā gacchanto yugamattaṃ pekkhati nāma, Bhagavāpi yuge yutto sudanta-ājānīyo viya ettakam passanto gacchati. **Tato cassa uttarī**ti yugamattato paraṃ na passatīti na vattabbo. Na hi kuṭṭam vā kavāṭam vā gaccho vā latā vā āvaritum sakkoti, atha khvassa anāvarenañāṇassa anekāni cakkavāḷasahassāni ekaṅgaṇāneva honti. **Antaragharanti** heṭṭhā Mahāsakuludāyisutte indakhīlato paṭṭhāya antaragharam, idha ghara-ummārato paṭṭhāya veditabbaṃ. **Na kāyanti**-ādi pakati-iriyapatheneva pavisatīti dassanattaṃ vuttaṃ. Daliddamanussānam nīcagharakam pavisantepi hi Tathāgate chadanam vā uggacchati, pathavī vā ogacchati, Bhagavā pana pakatigamaneneva gacchati. **Nātidūreti** atidūre parivattantena hi ekam dve padavāre piṭṭhibhāgena gantvā nisīditabbaṃ hoti. **Nāccāsanneti** accāsanne parivattantena ekam dve padavāre purato gantvā nisīditabbaṃ hoti. Tasmā yasmim padavāre ṭhitena purato vā pacchato vā agantvā nisīditabbaṃ hoti, tattha parivattati.

Pāṇināti kaṭivātābādhiko viya na āsanam hatthehi gahetvā nisīdati. **Pakhipatī**ti yo kiñci kammaṃ katvā kīḷanto ṭhitakova patati, yopi orimam aṅgam nissāya nisinno ghaṃsanto yāva pārimaṅgā gacchati,

1. Ovaṭṭaṭṭhāneva hi (Sī), ovaddhaṭṭhānehi (Syā)

pārimaṅgaṃ vā nissāya nisinno tatheva yāva orimaṅgā āgacchati, sabbo so¹ āsane kāyaṃ pakkhipati nāma. Bhagavā pana evaṃ akatvā āsanassa majjhe olambakaṃ dhārento viya tūlapicuṃ ṭhapento viya saṅikaṃ nisīdati.

Hatthakukkuccanti pattamukhavatṭiyaṃ udakabinduṭhapanāṃ makkhikabījanīyā paṇṇachedanaphālanādi hatthena asaṃyatakaraṇāṃ.

Pādakukkuccanti pādena bhūmighaṃsanādi asaṃyatakaraṇāṃ.

Na **chambhatīti** na bhāyati. Na **kampatīti** na osīdati. Na **vedhatīti** na calati. Na **paritassatīti** bhayaparitassanāyapi taṇhāparitassanāyapi na paritassati. Ekacco hi dhammakathādīnaṃ atthāya āgantvā manussesu vanditvā ṭhitesu “sakkhissāmi nu kho tesāṃ cittaṃ gaṇhanto dhammaṃ vā kathetuṃ, pañhaṃ vā pucchito vissajjetuṃ, bhattānumodanaṃ vā kātun”ti bhayaparitassanāya paritassati. Ekacco “manāpā nu kho me yāgu āgacchissati, manāpaṃ antarakhajjakaṃ”ti vā taṇhāparitassanāya paritassati. Tadubhayampi tassa natthīti na paritassati. **Vivekāvatṭoti** viveke nibbāne āvaṭṭamānaso hutvā. Vivekavattotipi pāṭho, vivekavattayutto hutvāti attho. Vivekavattaṃ nāma katabhattakiccassa bhikkhuno divāvihāre samathavipassanāvasena mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdanaṃ. Evaṃ nisinnassa hi iriyāpatho upasanto hoti.

Na **pattaṃ unnāmetīti**–ādīsu ekacco pattamukhavatṭiyā udakādānaṃ āharanto viya² pattaṃ unnāmeti, eko pādapiṭṭhiyaṃ ṭhapento viya onāmeti, eko baddhaṃ katvā gaṇhāti, eko ito cito ca phandāpeti, evaṃ akatvā ubho hi hatthehi gahetvā īsakaṃ nāmetvā udakaṃ paṭiggaṇhātīti attho. Na **samparivattakanti** parivattetvā paṭhamameva pattapiṭṭhiṃ na dhovati. **Nātidūreti** yathā nisinnāsanato dūre patati, na evaṃ chaḍḍeti. **Nāccāsanneti** pādāmūleyeva na chaḍḍeti. **Vicchaddāyamānoti** vikiranto, yathā paṭiggāhako³ temati⁴, na evaṃ chaḍḍeti.

1. So sabbaso (Ka)

2. Udaraṃ āhananto viya (Sī), udakādānaṃ āharanto viya (Syā)

3. Paṭiggahetvā gāhako (Syā, Ka)

4. Temeti (Sī), dhovati (Syā)

Nāṭithokanti yathā ekacco pāpiccho appicchataṃ dassento muṭṭhimattameva gaṇhāti, na evaṃ. **Atibahunti** yāpanamattato atirekaṃ. **Byañjanamattāyāti** byañjanassa mattā nāma odanato catuttho bhāgo. Ekacco hi bhatte manāpe bhattaṃ bahuṃ gaṇhāti, byañjane manāpe byañjanam bahuṃ. Satthā pana tathā na gaṇhāti. **Na ca byañjanenāti** amanāpaṃ hi byañjanam ṭhapetvā bhattameva bhuñjanto, bhattaṃ vā ṭhapetvā byañjanameva khādanto byañjanena ālopaṃ atināmeti nāma. Satthā ekantarikaṃ¹ byañjanam gaṇhāti, bhattampi byañjanampi ekatova niṭṭhanti². **Dvattikkhattunti** Tathāgatassa hi puthujivhāya dantānaṃ upanītabhojanam dvattikkhattuṃ dantehi phuṭṭhamattameva saṇhakaraṇīyapiṭṭhavilepanam viya hoti, tasmā evamāha. **Na mukhe avasiṭṭhāti** pokkharapatte patita-udakabindu viya vinivattitvā paragalameva yāti, tasmā avasiṭṭhā na hoti. **Rasapaṭisaṃvedīti** madhuratittakaṭukādirasaṃ jānāti. Buddhānaṃ hi antamaso pāṇīyepi dibbojā pakkhittāva hoti, tena nesaṃ sabbattheva raso pākaṭo hoti, rasagedho pana natthi.

Aṭṭhaṅgasamannāgatanti “neva davāyā”ti vuttehi aṭṭhahi aṅgehi samannāgataṃ. Visuddhimagge panassa vinicchayo āgatoti Sabbāsavasutte³ vuttametaṃ. **Hatthesu dhotēsūti** Satthā kiṃ karoti? Paṭhamaṃ pattassa gahaṇaṭṭhānaṃ dhovati. Tattha pattam gahetvā sukhumajālahattham pesetvā dve vāre sañcāreti. Ettāvataṃ pokkharapatte patita-udakaṃ viya vinivattitvā⁴ gacchati. **Na ca anattikoti** yathā ekacco pattam ādhārake ṭhapetvā patte udakaṃ na puñchati, raje patante ajjupekkhati, na evaṃ karoti. **Na ca ativelānurakkhīti** yathā ekacco pamāṇāṭikkantaṃ ārakkham ṭhapeti, bhuñjitvā vā patte udakaṃ puñchitvā cīvarabhogantaram pavesetvā pattam udarena akkamitvā gaṇhāti, na evaṃ karoti.

Na ca anumodanassāti yo hi bhuttamattova dārakesu bhattatthāya rodantesu chātajjhatesu⁵ manussesu bhuñjitvā anāgatesveva anumodanam ārabhati, tato sabbakammāni chaḍḍetvā ekacce āgacchanti, ekacce anāgatāva honti, ayaṃ kālam atināmeti. Yopi

1. Na ekantarikaṃ (Ka) 2. Tiṭṭhanti (Sī), patiṭṭhāpeti (Syā) 3. Ma 1. 12 piṭṭhe.
4. Nivattitvā (Sī) 5. Chātammattesu (Syā, Ka)

manussesu āgantvā anumodanattāya vanditvā nisennesu anumodanaṃ akatvāva “kathaṃ tissa, kathaṃ phussa, kathaṃ sumana, kathaṃ tisse, kathaṃ phusse, kathaṃ sumane kaccittha arogā, sassaṃ sampannaṃ”ti-ādīṃ pāṭiyekkaṃ kathaṃ samuṭṭhāpeti, ayaṃ anumodanassa kālaṃ atināmeti, manussānaṃ pana okāsaṃ ñatvā āyācitakāle karonto nātināmeti nāma, Sattā tathā karoti.

Na taṃ bhaddanti kiṃ bhaddaṃ nāmetāṃ uttaṇḍulaṃ atikilinnanti-ādīni vatvā na garahati. **Na aññaṃ bhaddanti** svātanāya vā punadivasāya vā bhaddaṃ uppādessāmīti hi anumodanaṃ karonto aññaṃ bhaddaṃ paṭikaṅkhati. Yo vā “yāva mātugāmānaṃ bhaddaṃ paccati¹, tāva anumodanaṃ karissāmi, atha me anumodanāvasāne attano pakkabhaddatopi thokaṃ dassanti”ti anumodanaṃ vaḍḍhenti, ayampi paṭikaṅkhati nāma. Sattā na evaṃ karoti. **Na ca muccitukāmoti** ekacco hi paṭisaṃmuñcitvā gacchati, vegena anubandhitabbo hoti. Sattā pana na evaṃ gacchati, parisāya majjhe ṭhitova gacchati. **Accukkaṭṭhanti** yo hi yāva hanukaṭṭhito ukkhipitvā pārupati, tassa accukkaṭṭhaṃ nāma hoti. Yo yāva gopphakā otāretvāva pārupati, tassa accukkaṭṭhaṃ hoti. Yopi ubhato ukkhipitvā udaraṃ vivaritvā yāti, tassapi accukkaṭṭhaṃ hoti. Yo ekaṃsaṃ katvā thanaṃ vivaritvā yāti, tassapi accukkaṭṭhaṃ. Sattā taṃ sabbaṃ na karoti.

Allinanti yathā aññesaṃ sedena tintaṃ allīyati, na evaṃ Sattu. **Apakaṭṭhanti** khalisāṭako viya kāyato muccitvāpi na tiṭṭhati. **Vātoti** verambhavātopi utṭhahitvā cāletuṃ na sakkoti. **Pādamaṇḍanānuyoganti** iṭṭhakāya ghaṃsanādīhi pādasobhānuyogaṃ. **Pakkhāletvāti** pādeneva pādaṃ dhovitvā. **So neva attabyābādhāyāti**-ādīni na pubbenivāsacetopariyañāṇānaṃ atthitāya vadati, iriyāpathasantataṃ pana disvā anumānena vadati. **Dhammanti** pariyattidhammaṃ. **Na ussādetīti** kiṃ mahāraṭṭhika kiṃ mahākuṭumbikāti-ādīni vatvā gehassitavasena na ussādeti. **Na apasādetīti** “kiṃ upāsaka kathaṃ te vihāramaggo ñāto, kiṃ bhayena nāgacchasi. Na hi bhikkhū kiñci acchinditvā gaṇhanti, mā

1. Pacati (Sī)

bhāyī”ti vā “kiṃ tuyhaṃ evaṃ macchariyajīvitāṃ nāmā”ti vā ādīni vatvā gehassitape mena na apasādeti.

Vissatṭhoti siniddho¹ apalibuddho. **Viññeyyoti** viññāpanīyo pākaṭo, vīssaṭṭhattāyeva cesa viññeyyo hoti. **Mañjūti** madhuro. **Savanīyoti** sotasukho, madhurattāyeva cesa savanīyo hoti. **Bindūti** sampiṇḍito. **Avisārīti** avisaṭo, binduttāyeva cesa avisārī hoti. **Gambhīroti** gambhīrasamuṭṭhito. **Ninnādīti** ninnādavā, gambhīrattāyeva cesa ninnādī hoti. **Yathāparisanti** cakkavāḷapariyantampi ekābaddhāparisaṃ viññāpeti. **Bahiddhāti** aṅgulimattampi² parisato bahiddhā na gacchati. Kasmā? So evarūpo madhurassaro akāraṇā mā nassīti. Iti Bhagavato ghoso parisāya matthakeneva carati.

Avalokayamānāti sirasmiṃ aṅjalim ṭhapetvā Bhagavantaṃ oloketvā paccosakkivā dassanavijhanaṭṭhāne vanditvā gacchanti. **Avijahitattāti** yo hi kathaṃ sutvā vuṭṭhito aññaṃ diṭṭhasutādikaṃ kathaṃ kathento gacchati, esa sabhāvena vijahati nāma. Yo pana sutadhammakathāya vaṇṇaṃ kathentova gacchati, ayaṃ na vijahati nāma, evaṃ avijahantabhāvena pakkamanti. Gacchantanti rajjuyantavasena ratanasatubbedhaṃ suvaṇṇagghikaṃ viya gacchantāṃ. **Addasāma ṭhitanti** samussitakañcanapabbataṃ viya ṭhitaṃ addasāma. **Tato ca bhīyyoti** vitthāretvā guṇe kathetuṃ asakko avasese guṇe saṃkhipitvā kalāpaṃ viya suttakabaddhaṃ³ viya ca katvā vissajjento evamāha. Ayamettha adhippāyo—mayā kathitagūṇehi akathitāva bahutarā. Mahāpathavimahāsamuddādayo viya hi tassa bhoto anantā appameyyā guṇā ākāsamiva vitthāritāti.

390. **Appatisaṃviditoti** aviññāta-āgamano. Pabbajite upasaṅkamantena hi cīvaraparikkammādisamaye vā ekaṃ nivāsetvā sarīrabhañjanasamaye vā upasaṅkamitvā tatova paṭinivattitabbaṃ hoti, paṭisanthāramattampi na jāyati. Puretaraṃ pana okāse kārite divāṭṭhānaṃ sammajjitvā cīvaraṃ pārupitvā bhikkhu vivitte ṭhāne nisīdati, taṃ āgantvā passantā

1. Asandiṭṭho (Sī), asaṃsaṭṭho (Syā)

2. Aṅgulimattampi aḍḍhaṅgulimattampi (Sī)

3. Muṭakabaddhaṃ (Sī)

dassanenapi pasīdanti, paṭisanthāro jāyati, pañhabyākaraṇaṃ vā dhammakathā vā labbhati. Tasmā paṇḍitā okāsaṃ kārenti. So ca nesaṃ aññataro, tenassa etadahosi. **Jiṇṇo vuḍḍhoti** attano uggatabhāvaṃ akathetvā kasmā evamāha? Buddhā nāma anuddayasampannā honti, mahallakabhāvaṃ ñatvā sīghaṃ okāsaṃ karissatīti evamāha.

391. **Oramiya**¹ **okāsamakāsīti** vegena uṭṭhāya dvidhā bhijjitvā okāsamakāsī.

Ye meti ye mayā. Nārīsamānasavhayāti nārīsamānanāmaṃ itthiliṅgaṃ, tena avhātābbāti nārīsamānasavhayā, itthiliṅgena vattābbāti vohārakusalatāya evaṃ vadati. **Pahūtajivhoti** puthulajivho. **Ninnāmayetanti** nīhara etaṃ.

393. **Kevalīti** sakalaguṇasampanno.

394. **Paccabhāsīti** ekappahārena pucchite aṭṭha pañhe byākaronto pati-abhāsi. **Yo vedīti** yo vidati² jānāti, tassa pubbenivāso pākaṭo. **Saggāpāyañca passatīti** dibbacakkhuññaṃ kathitaṃ. **Jātikkhayaṃ pattoti** arahattaṃ patto. **Abhiññā vositoti** taṃ arahattaṃ abhijānitvā vosito vosānappatto. **Munīti** arahattaññaṃ moneyyena samannāgato.

Visuddhanti paṇḍaraṃ. **Muttaṃ rāgehīti** kilesarāgehi muttaṃ. **Pahīnajātīmarāṇoti** jātikkhayappattattā pahīnajātiko, jātipahāneneva pahīnamaraṇo. **Brahmacariyassa kevalīti** yaṃ brahmacariyassa kevalī sakalabhāvo, tena samannāgato, sakalacatumaggabrahmacariyavāsoti attho. **Pāragū sabbadhammānanti** sabbesaṃ lokiyalokuttaradhammānaṃ abhiññāya pāraṃ gato, sabbadhamme abhijānitvā ṭhitoti attho. **Pāragūti** vā ettāvata pariññāpāragū pañcannaṃ khandhānaṃ, pahānapāragū sabbakilesānaṃ, bhāvanāpāragū catunnaṃ maggānaṃ, sacchikiriyāpāragū nirodhassa, samāpattipāragū sabbasamāpattīnanti ayamattho vutto. Puna **sabbadhammānanti** iminā abhiññāpāragū vuttoti. **Buddho tādi pavuccatīti** tādiso

1. Atha naṃ (Sī), oramattha (Syā)

2. Vedeti (Syā, Ka)

chahi ākārehi pāraṃ gato sabbākārena catunnaṃ saccānaṃ buddhattā
Buddhoti pavuccatīti.

Kim pana ettāvatā sabbe pañhā vissajjitā hontīti. Āma vissajjitā, cittaṃ
visuddhaṃ jānāti, muttaṃ rāgehīti iminā tāva bāhitapāpattā brāhmaṇoti
paṭhamapañho vissajjito hoti. Pāragūti iminā vedehi gatattā vedagūti
dutiyaapañho vissajjito hoti. Pubbenivāsanti-ādīhi imāsaṃ tissannaṃ
vijjānaṃ atthitāya tevijjoti tatiyaapañho vissajjito hoti. Muttaṃ rāgehi
sabbasoti imināva¹ nissaṭṭattā pāpadhammānaṃ sottiyoti catutthapañho
vissajjito hoti. Jātikkhayaṃ pattoti iminā pana arahattasseva vuttattā
pañcamapañho vissajjito hoti. Vositoti ca brahmacariyassa kevalīti ca imehi
chaṭṭhapañho vissajjito hoti. Abhiññā vosito munīti iminā sattamapañho
vissajjito hoti. Pāragū sabbadhammānaṃ, Buddho tādi pavuccatīti iminā
aṭṭhamapañho vissajjito hoti.

395. **Dānakathanti**-ādīni heṭṭhā sutte vitthāritāneva. **Paccapādīti**
paṭipajji. **Dhammassānudhammanti** imasmiṃ sutte dhammo nāma
arahattamaggo, anudhammo nāma heṭṭhimā tayo maggā tīṇi ca
sāmaññaphalāni, tāni paṭipāṭiyā paṭilabhīti attho. **Na ca maṃ**
dhammādhikaraṇaṃ vihesesīti maṃ ca dhammakāraṇā na kilamesi, na
punappunaṃ kathāpesīti vuttaṃ hoti. Sesāṃ sabbattha uttānameva. **Tattha**
parinibbāyīti pana padena desanāya arahatteneva kūṭaṃ gahitanti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Brahmāyusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Selasuttavaṇṇanā

396. **Evam me sutanti** Selasuttaṃ. Tattha **Ānguttarāpesūti**-ādi
Potaliyasutte vitthāritameva. **Adḍhateḷasehīti** addhena teḷasehi,

1. Iminā ca (Sī)

dvādasahi satehi paññāsāya ca bhikkhūhi saddhinti vuttaṃ hoti. Te pana sāvakasannipāte sannipatitā bhikkhūyeva sabbe ehibhikkhupabbajjāya pabbajitā khīṇāsavā. **Keṇiyoti** tassa nāmaṃ, **jaṭiloti** tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajjāṃ samādāya rañño paṇṇākāraṃ datvā¹ bhūmibhāgaṃ gahetvā tattha assamaṃ kāretvā vasati pañcahi sakaṭasatehi vaṇijjāṃ payojetvā kulasahassassa nissayo hutvā, assamepi cassa eko tālarukkho divase divase ekaṃ sovaṇṇamayāṃ tālaphalaṃ² muñcatīti vadanti. So divā kāsāyāni dhāreti, jaṭā ca bandhati, rattim kāmasampattim anubhavati. **Dhammiyā kathāyāti** pānakānisamsapaṭisaṃyuttāya dhammiyā kathāya. Ayam hi Keṇiyo tucchahattho Bhagavato dassanāya gantuṃ lajjāyamāno³ “vikālabhojanā viratānampi pānakaṃ kappati”ti cintetvā susaṅkhatabadarapānaṃ⁴ pañcahi kājasatehi gāhāpetvā agamāsi. Evaṃ gatabhāvo cassa “atha kho Keṇiyassa jaṭilassa etadahosi kiṃ nu kho ahaṃ samaṇassa Gotamassa harāpeyyan”ti Bhesajjakkhandhake⁵ Pāli-āruḷhoyeva.

Dutiyampi kho Bhagavāti kasmā punappunaṃ paṭikkhipi? Titthiyānaṃ paṭikkhepapasannatāya, akāraṇametam, natthi Buddhānaṃ paccayahetu evarūpaṃ kohaṇṇam. Ayam pana aḍḍhatelasāni bhikkhusatāni disvā ettakānaṃyeva bhikkhaṃ paṭiyādessati, sveva Selo tīhi purisasatehi saddhim pabbajissati. Ayuttaṃ kho pana navake aññato pesetvā imeheva saddhim gantuṃ, ime vā aññato pesetvā navakehi saddhim gantuṃ. Athāpi sabbe gahetvā gamissāmi⁶, bhikkhāhāro nappahossati. Tato bhikkhūso piṇḍāya carantesu manussā ujjhāyissanti “cirassāpi Keṇiyo samaṇaṃ Gotamaṃ nimantetvā yāpanamattaṃ dātuṃ nāsakkhī”ti, sayampi vipaṭisārī bhavissati. Paṭikkhepe pana kate “samaṇo Gotamo punappunaṃ ‘tvaṅca brāhmaṇesu abhippasanno’ti brāhmaṇānaṃ nāmaṃ gaṇhātī”ti cintetvā brāhmaṇepi nimantetukāmo bhavissati, tato brāhmaṇe paṭiyekkaṃ

1. Katvā (Sī)

2. Lajjiyamāno (Syā, Ka)

3. Vi 3. 343 piṭṭhe.

4. Sovāṇṇiyaphalaṃ (Sī)

5. Susaṅkhataṃ paramapānaṃ (Ka)

6. Āgamissāmi (Syā, Ka)

nimantessati, te tena nimantitā¹ bhikkhū hutvā bhuñjissanti. Evamassa saddhā anurakkhitā bhavissatīti punappunam paṭikkhipi. **Kiñcāpi kho bhoti** iminā idam dīpeti “bho Gotama kim jātam yadi aham brāhmaṇesu abhippasanno, adhivāsetu bhavam Gotamo, aham brāhmaṇānampi dātum sakkomi tumhākampī”ti.

Kāyaveyyāvaṭikanti kāyaveyyāvaccam. **Maṇḍalamāḷanti** dussamaṇḍapam.

397. **Āvāhoti** kaññāgahaṇam. **Vivāhoti** kaññādānam. **So me nimantitoti** so mayā nimantito. Atha brāhmaṇo paripakkopanissayattā Buddhasaddam sutvāva amatenevābhisitto pasādam āvikaronto **Buddhoti bho Keṇiya vadesīti** āha. Keṇiyo yathābhūtam ācikkhanto **Buddhoti bho Sela vadāmīti** āha. Tato nam punapi daḥhīkaraṇattham pucchi, itaropi tatheva ārocesi.

398. Athassa kappasahasshipi² Buddhasaddasseva dullabhabhāvam sampassato. **Etadahosīti** etam “ghosopi kho”ti-ādi ahosi. **Nīlavanarājīti** nīlavaṇṇarukkhapanti. **Pade padanti** padappamāṇe padam. Accāsanne hi atidūre vā pāde nikkhipamāne saddo uṭṭhāti, tam paṭisedhento evamāha. **Sihāva ekacarāti** gaṇavāsī siho sihapotakādīhi saddhim pamādam āpajjati, ekacaro appamatto hoti. Iti appamādavihāram dassento ekacarasīhena opammaṁ karoti. **Mā me bhontoti** ācāram sikkhāpentō āha. Ayaṁ hettha adhippāyo—sace tumhe kathāvāram alabhitvā mama kathāya antare katham pavesessatha, “ante vāsike sikkhāpetum nāsakkhī”ti mayham garahā uppajjissati, tasmā okāsam passivā manteyyāthāti. **No ca kho nam jānāmīti** vipassīpi bodhisatto caturāsītisahassattherapabbajitaparivāro satta māsāni³ bodhisattacārikam cari, Buddhuppādakālo viya ahosi. Amhākampi bodhisatto chabbassāni bodhisattacārikam cari. Evaṁ paripuṇṇasarīra lakkhaṇehi samannāgatāpi Buddhā na honti. Tasmā brāhmaṇo “no ca kho nam jānāmī”ti āha.

1. Tato nimantitā (Sī)

2. Kappasatasahasshipi (Sī)

3. Sattavassāni (Sī), aṭṭhamāsam (Buddhavaṁsa-aṭṭhakathāyam)

399. **Paripuṇṇakāyoti** lakkhaṇehi paripuṇṇatāya ahīnaṅgatāya ca paripuṇṇasarīro. **Surucīti** sundarasarīrapabbo. **Sujātoti** ārohapariṇāhasampattiyā saṅghānasampattiyā ca sunibbatto. **Cārudassanoti** sucirampi passantānaṃ atittijanako manoharadassano. **Suvaṇṇavaṇṇoti** suvaṇṇasadisavaṇṇo¹. **Susukkadāthoti** suṭṭhu sukkadātho. **Mahāpurisalakkhaṇāti** paṭhamam vuttabyañjanāneva vacanantarena nigamento āha.

Idāni tesu lakkhaṇesu attano cittarucitāni gahetvā thomento **pasannanettoti** ādimāha. Bhagavā hi pañcavaṇṇapasādasampattiyā **pasannanetto**, puṇṇacandasadisamukhatāya **sumukho**, ārohapariṇāhasampattiyā **brahā**², brahmujugattatāya **uju**, jutimantatāya **patāpavā**. Yampi³ cettha pubbe vuttaṃ, taṃ “majjhe samaṇasaṅghassa”ti iminā pariyāyena thomayatā⁴ puna vuttaṃ. Ediso hi evaṃ virocati. Uttaragāthāyapi eseva nayo. **Uttamavaṇṇinoti** uttamavaṇṇasampannassa. **Rathesabhoti** uttamasārathi. **Jambusaṇḍassāti** Jambudīpassa. Pākaṭena issariyaṃ thomento āha, cakkavatti pana catunnampi dīpānaṃ issaro hoti.

Khattiyāti jātikhattiyā. **Bhogīti** bhogiyā. **Rājānoti** ye keci rajjaṃ kārentā. **Rājābhirājāti** rājūnaṃ pūjanīyo, adhirājā hutvā, cakkavattīti adhippāyo. **Manujindoti** manussādhipati paramissaro hutvā.

Evaṃ vutte Bhagavā “ye te bhavanti Arahanto Sammāsambuddhā, te sakavaṇṇe bhaññamāne attānaṃ pātukarontī”ti imaṃ selassa manoratham pūrento **rājāhamasmīti** ādimāha. Tatrāyamadhippāyo—yaṃ maṃ tvaṃ sela “rājā arahasi bhavitun”ti yācasi⁵, ettha appossukko hohi, **rājāhamasmi**. Sati ca rājatte yathā añño rājā yojanasataṃ vā anusāsati yojanasahassaṃ vā, cakkavattī hutvāpi catudīpapariyantamattaṃ vā, nāhamevaṃ paricchinnavisayo, ahañhi **dhammarājā anuttaro** Bhavaggaṭo Avīcipariyantaṃ katvā tiriyaṃ appamāṇalokadhātuyo anusāsāmi.

1. Suvaṇṇavaṇṇasadiso (Sī)

2. Brahā (Syā, Ka)

3. Yam taṃ (Syā, Ka)

4. Thomayato (Sī), thomayanto (Ka)

5. Vadesi (Ka)

Yāvata hi apadadvipadādibhedā sattā, ahaṃ tesam aggo. Na hi me koci sīlena vā -pa- vimuttiñāṇadassanena vā paṭibhāgo atthi, svāham evaṃ Dhammarājā anuttaro anuttareneva catusatipatṭhānādibhedena **dhammena cakkam vattemi**. Idam pajahatha, idam upasampajja viharathāti āṇacakkam, idam kho pana bhikkhave dukkham ariyasaccanti-ādinā pariyaṭṭidhammena dhammacakkameva vā. **Cakkam appaṭivattiyanti** yaṃ cakkam appaṭivattiyam hoti samaṇena vā -pa- kenaci vā lokasminti.

Evaṃ attānam āvikarontam Bhagavantam disvā pītisomanassajāto selo puna dalhikaraṇattham **Sambuddho paṭijānāsīti** gāthādvayamāha. Tattha **ko nu senāpatīti** rañño bhoto dhammena pavattitassa cakkassa anupavattako senāpati ko nūti pucchi.

Tena ca samayena Bhagavato dakkhiṇapasse āyasmā Sāriputto nisinno hoti suvaṇṇapuñjo viya siriya sobhamāno, tam dassento Bhagavā **mayā pavattinti** gāthamāha. Tattha **anujāto Tathāgatanti** Tathāgataṃ hetum¹ anujāto, Tathāgatena hetunā jātoti attho. Apica avajāto anujāto atijātoti tayo puttā. Tesu avajāto dussīlo, so Tathāgatassa putto nāma na hoti. Atijāto nāma pitarā uttaritaro, tādisopi Tathāgatassa putto natthi. Tathāgatassa pana eko anujātova putto hoti, tam dassento evamāha.

Evaṃ “ko nu senāpatīti”ti pañham byākaritvā yaṃ selo āha “Sambuddho paṭijānāsīti”ti, tatra nam nikkaṅkham kātukāmo “nāham paṭiññāmatteveva paṭijānāmi, apicāham iminā kāraṇena Buddho”ti nāpetum **abhiññeyyanti** gāthamāha. Tatra **abhiññeyyanti** vijjā ca vimutti ca. **Bhāvetabbari** maggasaccam. **Pahātabbari** samudayasaccam. Hetuvacanena pana phalasiddhito tesam phalāni nirodhasaccadukkhasaccānipi vuttāneva honti. Evaṃ sacchikātabbari sacchikataṃ pariññātabbari pariññātanti idampettha saṅgahitanti catusaccabhāvanāphalañca vimuttiṃ ca dassento “bujjhitaṃ bujjhitvā Buddho jātosmī”ti yuttahetunā Buddhabhāvaṃ sādheti.

1. Tathāgatahetu (Sī)

Evam nippariyāyena attānaṃ āvikatvā attani kaṅkhāvitarāṇattham brāhmaṇaṃ aticāriyamāno¹ **vinayassūti** gāthattayamāha. Tattha **sallakattoti** rāgādisallakantano. **Anuttaroti** yathā bāhiravejjena vūpasamitarogo imasmiññevattabhāve kuppāti, na evaṃ. Mayā vūpasamitassa pana rogassa bhavantarepi uppatti natthi, tasmā ahaṃ anuttaroti attho. **Brahmabhūtoti** seṭṭhabhūto. **Atituloti** tulaṃ atīto, nirupamoti attho. **Mārasenappamaddanoti** kāmā te paṭhamā senāti evaṃ āgatāya mārasenāya pamaddano. **Sabbāmitteti** khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārasaṅkhāte sabbapaccatthike. **Vasīkatvāti** attano vase vattetvā. **Akutobhayoti** kutoci abhayo.

Evam vutte Selo brāhmaṇo tāvadeva Bhagavati sañjātapasādo pabbajjāpekkho hutvā **imaṃ bhontoti** gāthattayamāha. Tattha **kaṇhābhijātikoti** caṇḍalādīnīcakule jāto. Tato tepi māṇavakā pabbajjāpekkhā hutvā **evañce ruccati bhototi** gāthamāhaṃsu. Atha selo tesu māṇavakesu tuṭṭhacitto te ca dassento pabbajjāṃ yācanto “**brāhmaṇā**”ti gāthamāha.

Tato Bhagavā yasmā Selo atīte Padumuttarassa Bhagavato sāsane tesamyeva tiṇṇaṃ purisasatānaṃ gaṇaseṭṭho hutvā tehi saddhim pariveṇaṃ kāretvā dānādīni puññāni katvā tena kammena devamanussasampattim anubhavamāno pacchime bhava tesamyeva ācariyo hutvā nibbato, tañca tesam kammaṃ vimuttiparipākāya paripakkam ehibhikkhubhāvassa ca upanissayabhūtaṃ, tasmā te sabbeva ehibhikkhupabbajjāṃ pabbājento **svākkhātanti** gāthamāha. Tattha **sandiṭṭhikanti** sayameva daṭṭhabbam paccakkham. **Akālīkanti** maggānantaraphaluppattiyā na kālantaram pattabbaphalam. **Yattha amoghāti** yasmim maggabrahmacariye appamattassa sikkhattayapūraṇena sikkhato pabbajjā amoghā hoti, saphalāti attho. Evañca vatvā “etha bhikkhavo”ti Bhagavā avoca. Te sabbe pattacīvaradharā hutvā ākāsenāgantvā Vassasatikattherā viya suvinītā Bhagavantam abhivādayimṃsu. Evamimaṃ tesam ehibhikkhubhāvam sandhāya “alattha kho selo”ti-ādi vuttam.

1. Abhittharāyamāno (Sī), abhitārayamāno (Syā)

400. **Imāhī**ti imāhi Keṇiyassa cittānukūlāhi gāthāhi. Tattha aggiparicariyaṃ vinā brāhmaṇānaṃ yaññābhāvato “aggihuttamukhā yaññā”ti vuttaṃ. Aggihuttasetṭhā aggijuhanappadhānāti attho. Vede sajjhāyantehi paṭhamaṃ sajjhāyitabbato sāvittī “chandaso mukhan”ti vuttā. Manussānaṃ setṭhato rājā “mukhan”ti vutto. Nadīnaṃ ādhārato paṭisaraṇato ca sāgaro “mukhan”ti vutto. Candayogavasena “ajja kattikā ajja rohiṇī”ti saññāṇato ālokakaraṇato sommabhāvato ca “nakkhattānaṃ mukhaṃ cando”ti vuttaṃ. Tapantānaṃ aggattā ādicco “tapataṃ mukhan”ti vutto. Dakkhiṇeyyānaṃ pana aggattā visesena tasmim̐ samaye Buddhappamukhaṃ saṃghaṃ sandhāya “puññaṃ ākaṅkhamānānaṃ, saṃgho ve yajataṃ mukhan”ti vuttaṃ. Tena saṃgho puññassa āyamukhanti dasseti.

Yaṃ taṃ saraṇanti aññaṃ byākaraṇagāthamāha. Tassattho—pañcahi cakkhūhi cakkhumā Bhagavā yasmā mayaṃ ito aṭṭhame divase taṃ saraṇaṃ āgatamhā¹, tasmā attanā² tava sāsane anuttarena damathena dantāmhā, aho te saraṇassa ānubhāvoti.

Tato paraṃ Bhagavantaṃ dvīhi gāthāhi thometvā tatiyāya vandanāṃ yācanto **bhikkhavo tisatā imeti**-ādimāhāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Selasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Assalāyanasuttavaṇṇanā

401. **Evaṃ me sutanti** Assalāyanasuttaṃ. Tattha **nānāverajjakānanti** Aṅgamaḡadhādīhi nānappakārehi verajjehi āgatānaṃ, tesu³ vā raṭṭhesu jātasaṃvaḍḍhānantipi attho. **Kenacidevāti** yaññupāsanādinā aniyamitakiccena. **Cātuvaṇṇinti** catuvaṇṇasādhāraṇaṃ. Mayaṃ pana nhānasuddhiyā bhāvanāsuddhiyāpi brāhmaṇāva sujjhantīti vadāma, ayuttampī samaṇo Gotamo karotīti maññamānā evaṃ cintayimsu. **Vuttasiroti** vāpitasiro.

1. Āgamma (Si)

2. Sattarattena (Si)

3. Tesu tesu (Si)

Dhammavādīti sabhāvavādī. **Duppaṭimantiyā**ti amhādisehi adhammavādīhi dukkhena paṭimantitabbā honti. Dhammavādino nāma parājayo na sakkā kātunti dasseti. **Paribbājakanti** pabbajjāvidhānaṃ, tayo vede uggahetvā sabbapacchā pabbajantā yehi mantehi pabbajanti, pabbajitā ca ye mante pariharanti, yaṃ vā ācāraṃ ācaranti, taṃ sabbāṃ bhotā caritaṃ sikkhitaṃ. Tasmā tuyhaṃ parājayo natthi, jayova bhavissatīti maññantā evamāhamsu.

402. **Dissanti kho panā**ti-ādi tesāṃ laddhibhindaṇṇaṃ vuttaṃ. Tattha **brāhmaṇiyoti** brāhmaṇānaṃ puttapaṭilābhatthāya āvāhavivāhasena kulā ānītā brāhmaṇiyo dissanti. Tā kho panetā aparena samayena **utuniyopi** honti, sañjātapupphāti attho. **Gabbhiniyoti** sañjātagabbhā. **Vijāyamānā**ti puttadhītarō janayamānā. **Pāyamānā**ti dārake thaññaṃ pāyantiyo. **Yonijāva samānā**ti brāhmaṇīnaṃ passāvamaggena jātā samānā. **Evamāhamsū**ti evaṃ vadanti. Kathaṃ? **Brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo -pa- brahmadāyādā**ti. Yadi pana nesāṃ saccavacanaṃ siyā, brāhmaṇīnaṃ kucchi mahābrahmuno uro bhavēyya, brāhmaṇīnaṃ passāvamaggo mahābrahmuno mukhaṃ bhavēyya, ettāvata “mayāṃ mahābrahmuno ure vasitvā mukhato nikkhantā”ti vattum mā labhantūti ayaṃ mukhato jātacchedakavādo vutto.

403. **Ayyo hutvā dāso hoti, dāso hutvā ayyo hotī**ti brāhmaṇo sabhariyo vaṇijjāṃ payojento Yonakaraṭṭhaṃ vā Kambojaraṭṭhaṃ vā gantvā kālaṃ karoti, tassa gehe vayappatte putte asati brāhmaṇī dāsena vā kammakarena vā saddhiṃ saṃvāsaṃ kappeti. Ekasmiṃ dārake jāte so puriso dāsova hoti, tassa jātadārako pana¹ dāyajjasāmiko hoti. Mātito suddho pitito asuddho so vaṇijjāṃ payojento Majjhimaṇṇāsaṭṭhaṃ gantvā brāhmaṇadārikaṃ gahetvā tassā kucchismiṃ puttaṃ paṭilabhati, sopi mātitova suddho hoti pitito asuddho. Evaṃ brāhmaṇasamayasmaññeva jātisambhedo hotīti dassanattamaṇṇaṃ vuttaṃ. **Kim balaṃ, ko assāsoti** yattha

1. Jātadārakena pana (Ka)

tumhe dāsā hontā sabbeva dāsā hotha, ayyā hontā sabbeva ayyā hotha, ettha vo ko thāmo, ko avassayo, yaṃ brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇoti vadathāti dīpeti.

404. **Khattiyova nu khoti**-ādayo suttacchedakavādā nāma honti.

408. Idāni cātuvaṇṇisuddhiṃ dassento **idha rājāti**-ādimāha.

Sāpānadoṇiyāti sunakhānaṃ pivanadoṇiyā. **Aggikaraṇīyanti** sītavinodana andhakāravidhamana bhattapacanādi aggikiccaṃ. **Ettha assalāyanāti** ettha sabbasmiṃ aggikiccaṃ karonte.

409. Idāni yadetaṃ brāhmaṇā cātuvaṇṇisuddhīti vadanti, ettha cātuvaṇṇāti niyamo natthi. Pañcama hi pādasikavaṇṇopi¹ atthīti saṃkhittena tesam vāde dosadassanattham **idha khattiyakumāro**ti-ādimāha. Tatra **amutra ca panesānanti** amusmiṃca pana purimanaye etesaṃ² māṇavakānaṃ kiñci nānākaraṇaṃ na passāmīti vadati. Nānākaraṇaṃ pana tesampi atthiyeva. Khattiyakumārassa hi brāhmaṇakaññāya uppanno khattiyapādasiko nāma, itaro brāhmaṇapādasiko nāma, ete hīnajātīmāṇavakā.

Evam pañcamassa vaṇṇassa atthitāya cātuvaṇṇisuddhīti etesaṃ vāde dosam dassetvā idāni puna cātuvaṇṇisuddhiyaṃ ovadanto **taṃ kim maññasīti**-ādimāha. Tattha **saddheti** matakabhatte. **Thālipāketi** paṇṇākārabhatte. **Yaññeti** yaññabhatte. **Pāhuneti** āgantukānaṃ katabhatte. **Kim hīti** kim mahapphalaṃ bhavissati, no bhavissatīti dīpeti.

410. **Bhūtapubbanti** assalāyana pubbe mayi jātiyā hīnatare tumhe seṭṭhatarā samānāpi mayā jātivāde pañhaṃ puṭṭhā sampādetum na sakkhittha, idāni tumhe hīnatarā hutvā mayā seṭṭhatarena Buddhānaṃ sake jātivādapañhaṃ puṭṭhā kim sampādessatha, na ettha cintā kātābbāti māṇavaṃ upatthambhento imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **asitoti** kāḷako.

1. Pārasakavaṇṇopi (Sī, Syā)

2. Etesānaṃ (Sī, Syā, Ka)

Devaloti tassa nāmaṃ, ayameva Bhagavā tena samayena. **Paṭaliyoti**¹ gaṇaṅgaṇupāhanā. **Patthaṅḍileti** paṇṇasālapariveṇe. **Ko nu khoti** kahaṃ nu kho. **Gāmaṅḍalarūpo viyāti** gāmadāraakarūpo viya. **So khvāhaṃ bho homīti** so ahaṃ bho asitadevalo homīti vadati. Tadā kira mahāsatto Koṇḍadamako hutvā vicarati. **Abhivādetuṃ upakkamiṃsūti** vandituṃ upakkamaṃ akaṃsu. Tato paṭṭhāya ca vassasatikatāpasopi tadahujātaṃ brāhmaṇakumāraṃ avandanto koṇḍito² hoti.

411. **Janikā mātāti** yāya tumhe janitā³, sā vo janikā mātā. **Janikāmātūti** janikāya mātu. **Yo janakoti** yo janako pitā. “Yo janiko pitāteva” vā pāṭho.

Asitenāti pañcābhiñña asitena Devalena isinā imaṃ gandhabbapaṇhaṃ puṭṭhā na sampāyissanti. **Yesanti** yesaṃ sattannaṃ isīnaṃ. **Na Puṇṇo dabbigāhoti** tesāṃ sattannaṃ isīnaṃ dabbim gahetvā paṇṇaṃ pacitvā dāyako Puṇṇo nāma eko ahosi, so dabbigahaṇasippaṃ jānāti. Tvaṃ sācariyako tesāṃ Puṇṇopi na hoti, tena nātāṃ dabbigahaṇasippamattampi na jānāsīti. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Ayaṃ pana assalāyano saddho ahosi pasanno, attano antonivesaneyeva cetiyaṃ kāresi. Yāvajjadivasā assalāyanavamse jātā nivesanaṃ kāretvā antonivesane cetiyaṃ karontevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Assalāyanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā

412. **Evaṃ me sutanti** Ghoṭamukhasuttaṃ. Tattha **Khemiyaṃbavaneti** evaṃnāmake ambavane. **Dhammiko paribbajoti**⁴ dhammikā pabbajjā. **Adassanāti**

1. Aṭaliyoti (Sī), āgaliyo (Syā)

3. Yā sā tumhe janikā (Sī, Syā)

2. Koṭṭhito sukoṭṭhito (Sī)

4. Paribbājoti (Sī)

tumhādisānaṃ vā paṇḍitānaṃ adassanena. **Yo vā panettha dhammoti** yo vā pana ettha dhammo sabhāvo, tasseva vā adassanena. Iminā “amhākaṃ kathā appamaṇaṃ, dhammova pamāṇaṃ”ti dasseti. Tato thero “nava-uposathāgāre¹ viya bahunā kamma idha bhavitabban”ti cintetvā caṅkamā oruyha paṇṇasālaṃ pavisitvā nisīdi. Tam dassetuṃ **evaṃ vutteti**-ādi vuttaṃ.

413. **Cattārome brāhmaṇā**ti therassa kira etadahosi “ayaṃ brāhmaṇo ‘dhammikaṃ pabbajjaṃ upagato samaṇo vā brāhmaṇo vā natthī’ti vadati. Imassa cattāro puggale dve ca parisā dassetvā ‘catutthaṃ puggalaṃ katarāya parisāya bahulaṃ passasī’ti pucchissāmi, jānamāno ‘anāgāriyaparisāyan’ti vakkhati. Evametaṃ sakamukheneva ‘dhammiko paribbajo atthī’ti vadāpessāmi”ti imaṃ desanaṃ ārabhi.

414. Tattha **sāratattā**ti suṭṭhu rattarattā. **Sānuggahā vācā bhāsītā** sakāraṇā vācā bhāsītā. Vuttaṃ hetaraṃ mayā “amhākaṃ kathā appamaṇaṃ, dhammova pamāṇaṃ”ti.

421. **Kiṃ pana teti** gihi nāma kappiyampi akappiyampi vadeyyāti vivecanatthaṃ pucchi. **Kārāpesī**ti māpesi. Kārāpetvā ca pana kālaṃ katvā sagge nibbatto. Etassa kira jānanasippe mātarampi pitarampi ghātetvā attāva ghātetabboti² āgacchati. Etaṃ sippaṃ jānanto ṭhapetvā etaṃ añño sagge nibbatto nāma natthi, esa pana therāṃ upanissāya puññaṃ katvā tattha nibbattitvā ca pana “kenāhaṃ kamma idha nibbatto”ti āvajjetvā yathābhūtaṃ ñatvā ekadivasaṃ jīṇṇāya bhojanasālāya paṭisaṅkharāṇatthaṃ saṃghe sannipatite manussavesena āgantvā pucchi “kimatthaṃ bhante saṃghe sannipatito”ti. Bhojanasālāya paṭisaṅkharāṇatthanti. Kenesā kārītāti. Ghoṭamukhenāti. Idāni so kuhinti. Kālaṅkatoti. Atthi panassa koci ñātakoti. Atthi ekā bhaginīti. Pakkosāpetha nanti. Bhikkhū pakkosāpesuṃ. So taṃ upasaṅkamitvā “ahaṃ tava bhātā ghoṭamukho nāma imaṃ sālāṃ kāretvā sagge nibbatto, asuke ca asuke ca ṭhāne mayā ṭhapitaṃ

1. Na uposathāgāre (Ka)

2. Jotetabboti (Sī)

dhanam atthi, tam gahetvā imaṅca bhojanasālam kārehi, dārake ca posehī”ti vatvā bhikkhusaṅgham vanditvā vehāsam uppatitvā devalokameva agamāsi. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Caṅkīsuttavaṇṇanā

422. **Evam me sutanti** Caṅkīsuttam. Tattha **devavane sālavaneti** tasmim kira devatānam balikammaṃ karīyati, tena tam devavanantipi sālavanantipi vuccati. **Opāsadam ajjhāvasatīti** Opāsadanāmake brāhmaṇagāme vasati, abhibhavitvā vā āvasati, tassa sāmī hutvā yāya mariyādāya tattha vasitabbaṃ, tāya mariyādāya vasati. Upasaggavasena panettha bhummatthe upayogavacanaṃ veditabbaṃ, tassa anuppayogattāva sesapadesu. Tattha lakkhaṇam saddasatthato pariyesitabbaṃ. **Sattussadanti** sattehi ussadam ussannaṃ¹, bahunam ākiṇṇamanussaṃ posāvaniyahatthi-assamoramigādi-anekasattasamākiṇṇaṅcāti attho. Yasmā pana so gāmo bahi āvijjhitvā² jātena hatthi-assādīnam ghāsatiṇena ceva gehacchadanatiṇena ca sampanno, tathā dārukaṭṭhehi ceva gehasambhārakaṭṭhehi ca, yasmā cassa abbhantare vaṭṭacaturassādisaṅṭhānā bahū pokkharāṇiyo, jalajakusumavicittāni ca bahi anekāni taḷākāni vā udakassa niccabharitāneva honti, tasmā **satiṇakaṭṭhodakanti** vuttam.

Saha dhañṇena **sadhañṇam**, pubbaṇṇāparaṇṇādibhedam bahudhañṇasannicayanti attho. Ettāvata yasmim gāme brāhmaṇo setacchattam ussāpetvā rājalilāya vasati. Tassa samiddhisampatti dīpitā hoti. Rājato laddham bhoggam **rājabhoggam**. Kena dinnanti ce, **rañṇā Pasenadinā Kosalena dinnam**. **Rājadāyanti** rañño dāyabhūtam, dāyajjanti attho. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyam, chattam ussāpetvā rājasankhepena bhuñjitabbanti attho. Atha vā **rājabhogganti** sabbam chejjabhejjam anusāsantena titthapabbatādīsu

1. Sattehi ussannaṃ (Ka)

2. Āvijjhitvā (Ṭikā)

suñkaṃ gaṇhantena¹ setacchattaṃ ussāpetvā raññā hutvā bhuñjitabbaṃ. Tattha **raññā Pasenadinā Kosalena dinnam rājadāyanti** ettha raññā dinnattā rājadāyaṃ, dāyakarājadīpanatthaṃ panassa “raññā Pasenadinā Kosalena dinnan”ti idaṃ vuttaṃ. **Brahmadeyyanti** seṭṭhadeyyaṃ, yathā dinnam na puna gahetabbaṃ hoti nissaṭṭhapariccattaṃ, evaṃ dinnanti attho.

423. Bahū bahū hutvā saṃhatāti² saṃghā³. Ekekissā disāya⁴ saṃgho tesam atthīti **saṃghī**. Pubbe gāmassa anto agaṇā bahi nikkhamitvā gaṇā sampannāti⁵ **gaṇībhūtā**. **Uttarenamukhāti** uttaradisābhimukhā. **Khattam āmantesī**ti khattā vuccati pucchitapañhabyākaraṇasamattho mahāmatto, taṃ āmantesi. **Āgamentūti** muhuttaṃ paṭimānentu⁶, acchantūti vuttaṃ hoti.

424. **Nānāverajjakānanti** nānāvidhesu rajjesu aññesu Kāsikosalādīsu jātā vā nivasanti vā, tato vā āgatāti nānāverajjakā, tesam nānāverajjakānaṃ. **Kenacidevāti** aniyamitena yaññupāsanādinā kenaci kiccena. Te tassa gamanaṃ sutvā cintesum “ayaṃ Caṅkī uggatabrāhmaṇo, yebhuyyena ca aññe brāhmaṇā samaṇaṃ Gotamaṃ saraṇaṃ gatā, ayameva na gato. Svāyaṃ sace tattha gamissati, addhā samaṇassa Gotamassa āvaṭṭaniyā māyāya āvaṭṭito⁷ saraṇaṃ gamissati. Tato etassāpi gehadvāre brāhmaṇānaṃ asannipāto bhavissati. Handassa gamanantarāyaṃ karomā”ti sammantayitvā tattha agamaṃsu. Taṃ sandhāya “atha kho te brāhmaṇā”ti-ādi vuttaṃ.

Tattha **ubhatoti** dvīhi pakkhehi. **Mātito ca pitito cāti** bhoto mātā brāhmaṇī, mātumātā brāhmaṇī, tassāpi mātā brāhmaṇī. Pitā brāhmaṇo, pitupitā brāhmaṇo, tassāpi pitā brāhmaṇoti evaṃ bhavaṃ ubhato sujāto mātito ca pitito ca.

1. Gaṇhantena setacchattaṃ paṭiggaṇhantena (Sī)

3. Saṃgho (Sī)

5. Gaṇā saṃhatāti (Ka), gaṇasampannāti (Syā), gaṇasampattāti (Di-Ṭṭha 1. 249 piṭṭhe)

6. Adhivāsentu (Ka)

2. Saṃghātāti (Sī, Syā, Ka)

4. Na ekākiyādinnā viya (Ka)

7. Āvañcito (Ka)

Saṃsuddhagahaṇikoti saṃsuddhā te matu gahaṇī, saṃsuddhā te mātu kucchīti attho. **Yāva sattamā pitāmahayugāti** ettha pitu pitā pitāmaho, pitāmahassa yugam pitāmahayugam. **Yuganti** āyuppamaṇam vuccati. Abhilāpamattameva cetam, atthato pana pitāmahova pitāmahayugam. Tato uddham sabbepi pubbapurisā pitāmahaggahaṇeneva gahitā. Evam yāva sattamo puriso, tāva saṃsuddhagahaṇiko. Atha vā akkhitto anupakuṭṭho jātivādenāti dasseti. **Akkhittoti** apanetha etam, kim imināti evam akkhitto anavakkhitto. **Anupakuṭṭhoti** na upakuṭṭho, na akkosam vā nindam vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti. Jātivādena, itipi hīnajātiko esoti evarūpena vacanenāti attho. **Imināpaṅgenāti** imināpi kāraṇena.

Aḍḍhoti issaro. **Mahaddhanoti** mahatā dhanena samannāgato. Bhoto hi gehe pathaviyam paṃsuvālikā viya bahu dhanam, samaṇo pana Gotamo adhano bhikkhāya udaram pūretvā yāpetīti dassenti. **Mahābhogoti** pañcakāmaguṇavasena mahā-upabhogo. Evam yam yam guṇam vadanti, tassa tassa paṭipakkhavasena Bhagavato aguṇamyeva dassemāti maññamānā vadanti.

Abhirūpoti aññehi manussehi adhikarūpo. **Dassanīyoti** divasampi passantānam atittikaraṇato dassanayoggo, dassaneneva cittapasādajananato **pāsādiko**. Pokkharatā vuccati sundarabhāvo, vaṇṇassa pokkharatā vaṇṇapokkharatā, tāya **vaṇṇapokkharatāya**, vaṇṇasampattiyāti attho. Porāṇā pana **pokkharanti** sarīram vadanti, vaṇṇam vaṇṇameva. Tesam matena vaṇṇo ca pokkharāṇca vaṇṇapokkharāni, tesam bhāvo vaṇṇapokkharatā. Iti **paramāya vaṇṇapokkharatāyāti** uttamaparisuddhena vaṇṇena ceva sarīrasaṅghānasampattiyā cāti attho. **Brahmavaṇṇīti** seṭṭhavaṇṇī, parisuddhavaṇṇesupī seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇeneva samannāgatoti attho. **Brahmavacchasīti** mahābrahmuno sarīrasadisena sarīrena samannāgato. **Akhuddāvākāso dassanāyāti** bhoto sarīre dassanassa okāso na khuddako mahā. Sabbāneva te aṅgapaccaṅgāni dassanīyāneva, tāni cāpi mahantānevāti dīpeti.

Sīlamassa atthīti **sīlavā**. Vuddhaṃ vaḍḍhitaṃ sīlamassāti **vuddhasīlī**. **Vuddhasīlenā**ti vuddhena vaḍḍhitena sīlena. **Samannāgatoti** yutto, idaṃ vuddhasīlīpadasseva vevacanaṃ. Sabbametaṃ pañcasīlamattameva sandhāya vadanti.

Kalyāṇavācoti-ādīsu kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti kalyāṇavāco. Kalyāṇaṃ madhuraṃ vākkaraṇaṃ assāti **kalyāṇavākkaṇo**. Vākkaraṇanti udāharaṇaghoso. Guṇaparipuṇṇabhāvena pure bhavāti **porī**. Pure vā bhavattā porī. Nāgarikitthiyā sukhumālattanena sadisātipi porī. Tāya **poriyā**. **Vissatṭhāyāti** apalibuddhāya, sandiṭṭha¹ vilambitādidosaṛahitāya. **Anelagalāyāti** elagalena virahitāya. Ekaccassa hi kathentassa elāṃ galati, lālā vā paggharati, kheḷaphusitāni vā nikkhamanti, tassa vācā elagalā nāma hoti. Tabbiparitāyāti attho. **Atthassa viññāpaniyāti** ādimajjhapariyosānaṃ pākaṭaṃ katvā bhāsitatthassa viññāpanasamatthāya. Sesamettha brāhmaṇavaṇṇe uttānameva.

425. **Evaṃ vutteti** evaṃ tehi brāhmaṇehi vutte Caṅkī “ime brāhmaṇā attano vaṇṇe vuccamāne atussanakasatto nāma natthi, vaṇṇamassa bhaṇitvā nivāressāmāti jāti-ādīhi mama vaṇṇaṃ vadanti, na kho pana me yuttaṃ attano vaṇṇe rajjituṃ². Handāhaṃ etesaṃ vādaṃ bhinditvā samaṇassa Gotamassa mahantabhāvaṃ ṇāpetvā etesaṃ tattha gamaṇaṃ karomī”ti cintetvā **tena hi bho mamāpi suṇāthāti**-ādimāha. Tattha yepi “ubhato sujāto”ti-ādayo attano guṇehi sadisā guṇā, tepi “ko cāhaṃ, ke ca samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayo guṇā”ti attano guṇehi uttaritareyeva maññamāno, itare pana ekanteneva Bhagavato mahantabhāvadīpanatthaṃ pakāseti. **Mayameva arahāmāti** evaṃ niyamento cettha idaṃ dīpeti—yadi guṇamahantatāya upasaṅkamtabbo nāma hoti, yathā Sineruṃ upanidhāya sāsapo, mahāsamuddaṃ upanimāya gopadakaṃ, sattasu mahāsaṛesu udakaṃ upanidhāya ussāvabindu paritto lāmako, evamevaṃ samaṇassa Gotamassa jātisampatti-ādayo guṇe upanidhāya amhākaṃ

1. Sandiddha (Sī)

2. Rañjituṃ (Sī)

guṇā parittā lāmakā, tasmā mayameva arahāma taṃ bhavantaṃ Gotamaṃ dassanāya upasaṅkamtunti.

Bhūmigatañca vehāsaṭṭhañcāti ettha rājaṅgaṇe ceva uyyāne ca sudhāmaṭṭhā pokkharāṇiyo sattaratanapūriṃ katvā bhūmiyaṃ ṭhapitaṃ dhanam bhūmigataṃ nāma, pāsādaniyūhādayo pana pūretvā ṭhapitaṃ vehāsaṭṭham nāma. Evaṃ tāva kulapariyāyena āgataṃ. Tathāgatassa pana jātadivaseyeva saṅkho elo uppalo puṇḍarīkoti cattāro nidhayo upagatā. Tesu saṅkho gāvutiko, elo aḍḍhajojaniko, uppalo tigāvutiko, puṇḍarīko yojanikoti. Tesupi gahitagahitaṭṭhānaṃ pūratiyeva. Iti Bhagavā pahūtaṃ hiraññasuvaṇṇam ohāya pabbajitoti veditabbo. **Daharo vāti**-ādini heṭṭhā vitthāritāneva.

Akhuddāvakaṣoti ettha Bhagavati aparimāṇoyeva dassanāvakaṣoti veditabbo. Tatridaṃ vatthu—Rājagahe kira aññataro brāhmaṇo “samaṇassa kira Gotamassa pamāṇaṃ gahetuṃ na sakkā”ti sutvā Bhagavato piṇḍāya pavisanakāle saṭṭhihatthaṃ veḷuṃ gahetvā nagaradvārassa bahi ṭhatvā sampatte Bhagavati veḷuṃ gahetvā samīpe aṭṭhāsi, veḷu Bhagavato jāṇumattaṃ pāpuṇi. Punadivase dve veḷū ghaṭetvā samīpe aṭṭhāsi, Bhagavā dvinnam veḷūnaṃ upari dviveḷumattameva¹ paññāyamāno “brāhmaṇa kiṃ karosī”ti āha. Tumhākaṃ pamāṇaṃ gaṇhāmīti. “Brāhmaṇa saccepi tvaṃ sakalacakkavāḷagabbhaṃ pūretvā ṭhitaveḷuṃ ghaṭetvā² āgamissasi, neva me pamāṇaṃ gahetuṃ sakkhissasi. Na hi mayā cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassaṃ ca tathā pāramiyo pūritā, yathā me paro pamāṇaṃ gaṇheyya, atulo brāhmaṇa Tathāgato appameyyo”ti vatvā Dhammapade³ gāthamāha. Gāthāpariyosāne caturāsītipāṇasahassāni amataṃ pivimsu.

Aparampi vatthu—Rāhu kira Asurindo cattāri yojanasahassāni aṭṭha ca yojana satāni ucco, bāhantaramassa dvādasayojanasatāni, hatthatalapādatalānaṃ puthulatā tīni yojanasatāni, aṅgulipabbāni

1. Veḷumattameva (Sī)

2. Ṭhitaveḷuṃ gahetvā ghaṭetvā (Sī), ṭhitaveḷū ghaṭetvā (Syā)

3. Khu 1. 42 piṭṭhe.

paṇṇāsayojanāni, bhamukantaram paṇṇāsayojanam, nalātam tiyojanasatam, sīsam navayojanasatam. So “aham uccosmi, Satthāram onamitvā oloketum na sakkhissāmī”ti na gacchati. So ekadivasam Bhagavato vaṇṇam sutvā “yathā kathaṅca olokessāmī”ti āgato. Bhagavā tassa ajjhāsayaṃ viditvā “catūsu iriyāpathesu katarena dassemi”ti cintetvā “ṭhitako nāma nīcopi ucco viya paññāyati, nipannovassa attānam dassessāmī”ti “Ānanda Gandhakuṭipariveṇe mañcakam paññāpehī”ti vatvā tattha sīhaseyyam kappesi. Rāhu āgantvā nipannam Bhagavantam gīvam unnāmetvā nabhamajjhe puṇṇacandam viya ulloketi. Kimidam Asurindāti ca vutte Bhagavā onamitvā oloketum na sakkhissāmīti na gacchinti. Na mayā Asurinda adhomukhena pāramiyo pūritā, uddhaggaṃ me katvā dānam dinnanti. Tamdivasam Rāhu saraṇam agamāsi. Evaṃ Bhagavā akhuddāvakaṃso dassanāya.

Catupārisuddhisīlena **sīlavā**. Tam pana sīlam ariyam uttamam parisuddham, tenāha **ariyasīlīti**. Tadeva anavajjaṭṭhena kusalam, tenāha **kusalasīlīti**. **Kusalena sīlenāti** idamassa vevacanam. **Bahūnam ācariyapācariyoti** Bhagavato ekekāya dhammadesanāya caturāsītipāṇasahassāni aparimāṇāpi devamanussā maggaphalāmatam pivanti. Tasmā bahūnam ācariyo, sāvaka vineyyānam pācariyoti.

Khīnakāmarāgoti ettha kāmam Bhagavato sabbepi kilesā khīṇā, brāhmaṇo pana te na jānāti, attano jānanaṭṭhāneyeva guṇam katheti. **Vigatacāpalloti** “pattamaṇḍanā cīvaramaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa -pa- kelanā paṭikelanā”ti¹ evam vuttacāpalyavirahito.

Apāpapurekkhāroti apāpe navalokuttaradhamme purato katvā vicarati. **Brahmaññāya pajāyāti** Sāriputtamoggallānamahākassapādibhedāya brāhmaṇapajāya. (Aviruddho hi so)² etissāya pajāya purekkhāro. Ayam hi pajā samaṇam Gotamam purato katvā caratīti attho. Apica **apāpapurekkhāroti** na pāpapurekkhāro, na pāpam purato

1. Kelāyanā paṭikelāyanā (Sī, Ka) Abhi 2. 365 piṭṭhe pana passitabbam.

2. Sīhaḷa-pothhake Dī-Ṭṭha 1. 255 piṭṭhe ca natthi.

katvā carati, pāpaṃ na icchatīti attho. Kassa? **Brahmaññāya pajāya**, attanā saddhiṃ paṭiviruddhāyapi brāhmaṇapajāya aviruddho hitasukhatthikoyevāti vuttaṃ hoti.

Tiroraṭṭhāti pararaṭṭhato. **Tirojanapadā**ti parajanapadato. **Sam̐pucchituṃ āgacchantī**ti khattiyapaṇḍitādayo ceva brāhmaṇagandhabbādayo ca pañhe abhisankharitvā pucchissāmāti āgacchanti. Tattha keci pucchāya vā dosaṃ vissajjanasampaṭicchane vā asamatthataṃ sallakkhetvā apucchitvāva tuṅhī nisīdanti, keci pucchanti, kesañci Bhagavā pucchāya ussāhaṃ janetvā vissajjeti. Evaṃ sabbesampi tesaṃ vimatiyo tīraṃ patvā mahāsamuddassa ūmiyo viya Bhagavantaṃ patvāva bhijjanti. Sesamettha Tathāgatassa vaṇṇe uttānameva.

Atithī no te hontīti te amhākaṃ āgantukā navakā pāhunakā hontīti attho. **Pariyāpuṇāmī**ti jānāmi. **Aparimāṇavaṇṇoti** tathārūpeneva Sabbaññunāpi appameyyavaṇṇo, pageva mādisenāti dasseti. Vuttampi cetāṃ—

“Buddhopi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ,
Kappampi ce aññamabhāsamāno.
Khīyetha kappo ciradīghamantare,
Vaṇṇo na khīyetha Tathāgatassā”ti.

Imaṃ pana guṇakathaṃ sutvā te brāhmaṇā cintayimsu “yathā caṅkī samaṇassa Gotamassa vaṇṇaṃ bhāsati, anomaguṇo so bhavaṃ Gotamo, evaṃ tassa guṇe jānamānena kho pana iminā aticiraṃ adhivāsitaṃ, handa naṃ anuvattāmā”ti anuvattamānā “tena hi bho”ti-ādimāhamsu.

426. **Opātetī**ti paveseti. **Sam̐purekkharontī**ti puttamattanattamattampi samānaṃ purato katvā vicaranti.

427. **Mantapadanti** mantāyeva mantapadaṃ, vedoti attho. **Itihitiha paramparāyā**ti evaṃ kira evaṃ kirāti paramparabhāvena āgatanti dīpeti.

Piṭakasampadāyāti pāvacaṇasaṅkhātasampattiya. Sāvitti-ādīhi chandabandhehi ca vaggabandhehi ca sampādetvā āgatanti dasseti. **Tattha cā**ti tasmim mantapade. **Pavattāro**ti pavattayitāro. **Yesanti** yesam santakam. **Mantapadanti** vedasaṅkhātam mantameva¹. **Gītanti** aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi padasampattivasena² sajjhāyitam. **Pavuttanti** aññesam vuttam, vācitantī attho. **Samihitanti** samupabyūḷham³ rāsikataṃ, piṇḍam katvā ṭhapitantī attho. **Tadanugāyantī**ti etarahi brāhmaṇā tam tehi pubbe gītam⁴ anugāyanti anusajjhāyanti vādentī. **Tadanubhāsantī**ti tam anubhāsanti, idam purimasseva vevacaṇam. **Bhāsītanubhāsantī**ti tehi bhāsitam sajjhāyitam anusajjhāyanti. **Vācītanuvācentī**ti tehi aññesam vācītam anuvācentī. **Seyyathidanti** te katameti attho. **Aṭṭhakoti-**ādīni tesam nāmāni, te kira dibbena cakkhunā oloketvā parūpaghātam akatvā Kassapasammāsambuddhassa Bhagavato pāvacaṇena saha saṃsandetvā mante ganthesum, aparāpare pana brāhmaṇā pāṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā Buddhavacaṇena saddhim viruddhe akamsu.

428. **Andhaveṇī**ti andhapaveṇī. Ekena hi cakkhumatā gahitayaṭṭhiyā koṭim eko andho gaṇhāti, tam andham añño, tam aññoti evam paṇṇāsa saṭṭhi andhā paṭipāṭiyā ghaṭitā andhaveṇīti vuccati. **Paramparāsaṃsattā**ti aññamaññam laggā, yaṭṭhiggāhakenapi cakkhumatā virahitāti attho. Eko kira dhutto andhagaṇam disvā “asukasmim nāma gāme khajjabhojjam sulabhan”ti ussāhetvā tehi “tattha no sāmī nehi, idam nāma te demā”ti vutte lañjam gahetvā antarāmagge maggā okkamma mahantaṃ gaccham anuparigantvā purimassa hatthena pacchimassa kaccham gaṇhāpetvā “kiñci kammaṃ atthi, gacchatha tāva tumhe”ti vatvā palāyi. Te divasampi gantvā maggam avindamānā “kham bho cakkhumā kham maggo”ti paridevitvā maggam avindamānā tattheva marimsu. Te sandhāya vuttam “paramparāsaṃsattā”ti. **Purimopī**ti purimesu dasasu brāhmaṇesu ekopi. **Majjhimopī**ti majjhe ācariyapācariyesu ekopi. **Pacchimopī**ti idāni brāhmaṇesu ekopi.

1. Mantapadameva (Sī)

3. Samupabbuḷham (Sī)

2. Sarasampattivasena (Sī, Syā)

4. Tehi sabbehi gītam (Sī)

Pañca khoti Pāli-āgatesu dvīsu aññepi evarūpe tayo pakkhipitvā vadati. **Dvedhāvīpākā**ti bhūtavīpākā vā abhūtavīpākā vā. **Nālametthā**ti Bhāradvāja saccam anurakkhissāmīti paṭipannena viññunā “yam mayā gahitaṃ, idameva saccam moghamaññan”ti ettha ekamseneva niṭṭham gantum nālam na yuttanti upari pucchāya maggam vivarivā ṭhapesi.

430. **Idha Bhāradvāja bhikkhū**ti Jīvakasutte¹ viya Mahāvaccasutte² viya ca attānaññeva sandhāya vadati. **Lobhanīyesu dhammesū**ti lobhadhammesu. Sesapadadvayepi eseva nayo.

432. **Saddham nivesetī**ti okappaniyasaddham niveseti. **Upasaṅkamatī**ti upagacchati. **Payirupāsātī**ti santike nisīdati. **Sotanti** pasādasotaṃ odahati. **Dhammanti** desanāddhammaṃ suṇāti. **Dhāretī**ti paguṇaṃ katvā dhāreti. **Upaparikkhatī**ti atthato ca kāraṇato ca vīmaṃsati. **Nijjhānaṃ khamantī**ti olokaṇaṃ khamanti, idha sīlaṃ kathitaṃ, idha samādhīti evaṃ upaṭṭhahantīti attho. **Chandoti** kattukamyatāchando. **Ussahatī**ti vāyamati. **Tuletī**ti aniccādivasena tīreti. **Padahatī**ti maggapadhānaṃ padahati. **Kāyena ceva paramasaccanti** sahaṅgānāmakāyena ca nibbānaṃ sacchikaroti, paññāya ca kilese nibbijhitvā tadeva vibhūtaṃ pākaṭaṃ karonto passati.

433. **Saccānubodhoti** maggānubodho. **Saccānuppattī**ti phalāsacchikiriyā. **Tesaṃyevā**ti heṭṭhā vuttānaṃ dvādasannaṃ, evaṃ dīghaṃ maggavādaṃ anulometi, tasmā nāyamattho. Ayaṃ panettha attho—**tesaṃyevā**ti tesaṃ maggasampayuttadhammaṇaṃ. **Padhānanti** maggapadhānaṃ. Taṃ hi phalāsacchikiriyasaṅkhātāya saccānuppattiyā bahukāraṃ, magge asati phalābhāvatoti iminā nayena sabbapadesu attho veditaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Caṅkīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ma 2. 32 piṭṭhe.

2. Ma 2. 157 piṭṭhe.

6. Esukārīsuttavaṇṇanā

437. **Evam me sutanti** Esukārīsuttaṃ. Tattha **bilam olaggeyyunti** koṭṭhāsam laggāpeyyum, iminā satthadhammaṃ nāma dasseti. Satthavāho kira mahākantārapaṭipanno antarāmagge goṇe mate maṃsam gahetvā sabbesaṃ satthikānaṃ “idaṃ khāditvā ettakaṃ mūlaṃ dātabban”ti koṭṭhāsam olaggeti, goṇamaṃsam nāma khādantāpi atthi akhādantāpi, mūlaṃ dātuṃ sakkontāpi asakkontāpi. Satthavāho yena mūlena goṇo gahito, tassa nikkhamaṇattham sabbesaṃ balakkārena koṭṭhāsam datvā mūlaṃ gaṇhāti, ayaṃ satthadhammo. Evamevaṃ brāhmaṇāpi lokassa paṭiññaṃ aggaḥetvā attanova dhammatāya catasso pāricariyā pañṇapentīti dassetuṃ **evameva khoti-ādimāha. Pāpiyo assāti pāpam**¹ assa. **Seyyo assāti hitam** assa. Atha vā **pāpiyoti** pāpako lāmakko attabhāvo assa. **Seyyoti** setṭho uttamo. **Seyyamsoti** seyyo. **Uccākulīnatāti** uccākulīnattena seyyo. **Pāpiyamsoti** pāpiyo. Uccākulīnatā ca dvīsu kulesu vaḍḍheti² khattiyakule brāhmaṇakule ca, ulāraṇṇatā tīsu. Vessopi hi ulāraṇṇo hoti. Ulārabhogatā catūsopi. Suddopi hi antamaso caṇḍālopi ulārabhogo hotiyeva.

440. **Bhikkhācariyanti** koṭṭidhanenapi hi brāhmaṇena bhikkhā caritabbāva, porāṇakabrāhmaṇā asītikoṭṭidhanāpi ekavelaṃ bhikkham caranti. Kasmā? Duggatakāle carantānaṃ idāni bhikkham carituṃ āradhāti garahā na bhavissatīti. **Atimaññaṃnoti** yo bhikkhācariyavaṃsam haritvā sattajīvakaṣikkammavaṇṇijjādīhi jīvikam kappeti, ayaṃ atimaññati nāma. **Gopo vāti** yathā gopako attanā rakkhitabbaṃ bhaṇḍam thenento akiccakārī hoti, evanti attho. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo. **Asitabyābhaṅginti** tiṇalāyana-asitañceva kājañca. **Anussaratoti** yattha jāto, tasmim porāṇe mātāpettike kulavaṃse anussariyamāneti attho. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Esukārīsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Atipāpam (Syā, Ka)

2. Vaṭṭati (Syā, Ka)

7. Dhanañjānisuttavaṇṇanā

445. **Evam me sutanti** Dhanañjānisuttam. Tattha **Dakkhiṇāgirisminti girīti** pabbato, Rājagaham parikkhipitvā thitapabbatassa dakkhiṇadisābhāge janapadassetam nāmam. **Taṇḍulapālidvārāyāti** Rājagahassa kira dvattiṃsamahādvārāni catusaṭṭhikhuddakadvārāni, tesu ekam Taṇḍulapālidvāram nāma, tam sandhāyevamāha. **Rājānam nissā yāti** “gaccha manusse apīletvā sassabhāgam gaṇhāhi”ti raññā pesito gantvā sabbameva sassam gaṇhāti, “mā no bhante nāsehi”ti ca vutte “rājakule vuttam mandam, aham raññā āgamanakāleyeva evam āṇatto, mā kanditthā”ti evam rājānam nissāya brāhmaṇagahapatike vilumpati. Dhaññam yebhuyyena attano gharam pavesetvā appakam rājakule paveseti. Kim brāhmaṇagahapatikānam na pīlam akāsīti ca vutto “āma mahārāja imasmim vāre khettāni mandasassāni ahesum, tasmā apīlentassa me gaṇhato na bahum jātan”ti evam brāhmaṇagahapatike nissāya rājānam vilumpati.

446. **Payo piyatanti** taruṇakhīram pivatu. **Tāva bhattachati** yāva khīram pivitvā nisīdissatha, tāvadeva bhattacha kālo bhavissati. Idheva hi no pātārāsabhattam āharissantīti dasseti. **Mātāpitaroti**-ādīsu mahallakā mātāpitaro mudukāni attharaṇapāvuraṇāni sukhumāni vatthāni madhurabhojanam sugandhagandhamālādīni ca pariyesitvā posetabbā. Puttadhītānam nāmakaraṇamaṅgalādīni sabbakiccāni karontena puttadāro posetabbo. Evam hi akariyamāne garahā uppajjatīti iminā nayena attho veditabbo.

447. **Adhammacārīti** pañca dussīyakammāni vā dasa dussīyakammāni vā idha adhammo nāma. **Upakaḍḍheyunti** pañcavidhabandhanādikammakaraṇattham tam tam nirayam kaḍḍheyum.

448-453. **Dhammacārīti** dhammikakasivaṇijjādikammakārī. **Paṭikkamantīti** osaranti¹ pariḥāyanti. **Abhikkamantīti** abhisaranti vaḍḍhanti. **Seyyoti** varataram. **Hīneti** nihīne lāmake. **Kālaṅkato ca Sāriputtāti**

1. Na osaranti (Sī)

idaṃ Bhagavā “tatrassa gantvā desehi”ti adhippāyena therāṃ āha. Theropi taṃkhaṇāmyeva gantvā mahābrahmuno dhammaṃ desesi, tato paṭṭhāya cātuppadikaṃ gāthāṃ kathentopi catusaccavimuttaṃ nāma na kathesīti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Dhanañjānisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vāsetṭhasuttavaṇṇanā

454. **Evam me sutanti** Vāsetṭhasuttaṃ. Tattha **Ichchānaṅgalavanasaṇḍeti** Ichchānaṅgalagāmassa avidūre vanasaṇḍe. **Caṅkīti**-ādayo pañcapi janā rañño Pasenadissa Kosalassa purohitā eva. **Aññe ca abhiññātā**ti aññe ca bahū abhiññātā brāhmaṇā. Te kira chaṭṭhe chaṭṭhe māse dvīsu ṭhānesu¹ sannipatanti. Yadā jātim sodhetukāmā honti, tadā Pokkharasātissa santike jātisodhanatthaṃ Ukkaṭṭhāya sannipatanti. Yadā mante sodhetukāmā honti, tadā Ichchānaṅgale sannipatanti. Imasmim kāle mantasodhanatthaṃ sannipatiṃsu. **Ayamantarā kathāti** yaṃ attano sahāyakabhāvānurūpaṃ kathaṃ kathentā anuvicariṃsu, tassā kathāya antarā ayamaññā kathā udapādi. **Sīlavāti** guṇavā. **Vattasampannoti** ācārasampanno.

455. **Anuññātaṭṭhāniññātā**ti sikkhitā tumheti evaṃ ācariyehi anuññātā, āma ācariya sikkhitamhāti evaṃ sayañca ṭṭhāniññātā. **Asmāti** bhavāma. **Aham Pokkharasātissa, tārukkhassāyaṃ māṇavoti** aham Pokkharasātissa jeṭṭhantevāsī aggasisso, ayaṃ Tārukkhassāti dīpeti.

Tevijjānanti tivedānaṃ brāhmaṇānaṃ. **Yadakkhātanti** yaṃ atthato ca byañjanato ca ekaṃ padampi akkhātāṃ. **Tatra kevalinosmaseti** taṃ sakalaṃ jānanato tattha niṭṭhāgatamhāti attho. Idāni taṃ kevalibhāvaṃ āvikaronto **padakasmāti**-ādimāha. Tattha **jappe ācariyasādisāti** kathanaṭṭhāne mayaṃ ācariyasadisāyeva.

Kammunāti dasakusalakammamāpathakammunā. Ayaṃ hi pubbe sattavidhaṃ kāyavacīkammaṃ sandhāya “yato kho bho sīlavā hotī”ti āha, tividhaṃ manokammaṃ sandhāya “vattasampanno”ti. Tena samannāgato hi ācārasampanno hoti. **Cakkhumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumantabhāvena Bhagavantam ālapati.

Khayātītanti ūnabhāvaṃ atītam, paripuṇṇanti attho. **Peccā**ti upagantvā. **Namassantī**ti namo karonti.

Cakkhum loke samuppannanti avijjandhakāre loke tam andhakāram vidhamitvā lokassa diṭṭhadhammikādi-atthadassanena cakkhu hutvā samuppannam.

456. Evaṃ Vāseṭṭhena thometvā yācito Bhagavā dvepi jane saṅgaṇhanto **tesam vo aham byakkhissanti**-ādimaḥa. Tattha **byakkhissanti** byākarissāmi. **Anupubbanti** tiṭṭhatu tāva brāhmaṇacintā, tiṇarukkhakīṭapaṅgato paṭṭhāya anupaṭipāṭiyā ācikkhissāmīti attho. **Jātivibhaṅganti** jātivitthāram. **Aññamaññā hi jātiyoti** tesam tesañhi paṇānam jātiyo aññamaññā nānappakārāti attho.

Tiṇarukkheti anupādinna-kajātīm katvā pacchā upādinna-kajātīm kathessāmi, evaṃ tassa jātibhedo pākaṭo bhavissatīti imam desanam ārabhi. Mahāsivatthero pana “kim bhante anupādinna-kam bījanānatāya nānam, upādinna-kammanānatāyāti evaṃ vattum na vaṭṭati”ti pucchito āma na vaṭṭati. Kammañhi yoniam khipati. Yonisiddhā¹ ime sattā nānavaṇṇā hontīti. **Tiṇarukkheti** ettha antopheggū bahisārā antamaso tālanāḷikerādayopi tiṇāneva, antosārā pana bahipheggū sabbe rukkha nāma. **Na cāpi paṭijānareti** mayam tiṇā mayam rukkhati vā, aham tiṇam aham rukkhoti vā evam na jānanti. **Liṅgam jātimayanti** ajanantānampi ca tesam jātimayameva saṅghānam attano mūlabhūtatīṇādisadisameva hoti. Kim kāraṇā? **Aññamaññā hi jātiyo**. Yasmā aññā tiṇajāti, aññā rukkhajāti. Tiṇesupi aññā tālajāti, aññā nāḷikerajāti, evam vitthāretabbam. Iminā idam dasseti—yam jātivāsena

1. Yonipaṭisandhiyā (Ka)

nānā hoti, taṃ attano paṭiññaṃ paresaṃ vā upadesaṃ vināpi añña-jātito¹ visesena gayhati. Yadi ca jātiyā brāhmaṇo bhaveyya, sopi² attano paṭiññaṃ paresaṃ vā upadesaṃ vinā khattiyato vessato suddato vā visesena gayheyya³, na ca gayhati. Tasmā na jātiyā brāhmaṇoti. Parato pana “yathā etāsu jātīsū”ti gāthāya etamatthaṃ vacībhedeneva āvikarissati.

Evam anupādinnakesu jātiṃ dassetvā upādinnakesu dassento **tato kīṭeti-ādimāha**. **Yāva kunthakipilliketi** kunthakipillikaṃ pariyantaṃ katvāti attho. Ettha ca ye uppatitvā gacchanti, te paṭaṅgā nāma. **Aññamañña hi jātiyoti** tesampi nīlarattādivaṇṇavasena jātiyo nānappakārāva honti.

Khuddaketi kāḷakādayo. **Mahallaketi** sasabilārādayo.

Pādudareti udarapāde, udaraṃyeva nesaṃ pādāti vuttaṃ hoti. **Dīghapiṭṭhiketi** sappānaṃ hi sīsato yāva naṅguṭṭhā piṭṭhiyeva hoti, tena te “dīghapiṭṭhikā”ti vuccanti.

Udaketi odake, udakamhi jāte.

Pakkhīti sakuṇe. Te hi pattehi yantīti **pattayānā**, vehāsaṃ gacchantīti **vihaṅgamā**.

Evam thalajalākāsagocarānaṃ pāṇānaṃ jātibhedam dassetvā idāni yenādhippāyena taṃ dasseti, taṃ āvikaronto yathā etāsūti gāthamāha. Tassattho saṅkhepena vuttova. Vitthārato panettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ sayameva dassento **na kesehīti-ādimāha**. Tatrāyaṃ yojanā—yaṃ vuttaṃ “natthi manussesu liṅgajātimayaṃ puthū”ti, taṃ evaṃ natthīti vedītabbaṃ. Seyyathidaṃ? **Na kesehīti**. Na hi “brāhmaṇānaṃ edisā kesā honti, khattiyānaṃ edisā”ti niyamo atthi yathā hatthi-assamigādīnanti iminā nayena sabbaṃ yojetabbaṃ.

Liṅgam jātimayaṃ neva, yathā aññaṃsu jātisūti idaṃ pana vuttassevatthassa nigamananti vedītabbaṃ. Tassāyaṃ yojanā—evaṃ yasmā

1. Añña jātīti (Syā, Ka)

2. Tampi (Ka)

3. Gaṇheyya (Sī, Syā, Ka)

imehi kesādīhi natthi manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ puthu, tasmā veditabbametam “brāhmaṇādibhedesu manussesu liṅgaṃ jātimayaṃ neva, yathā aññāsu jātisū”ti.

457. Idāni evaṃ jātibhede asatipi “brāhmaṇo khattiyo”ti idam nānattam yathā jātam, tam dassetuṃ **paccattanti** gāthamāha. Tattha **vokāranti** nānattam. Ayaṃ panettha saṅkhepattho—yathā hi tiracchānānaṃ yonisiddhameva¹ kesādisaṅṭhānena nānattam, tathā brāhmaṇādīnaṃ attano attano sarīre tam natthi. Evaṃ santepi yadetam “brāhmaṇo khattiyo”ti vokāram, tam vokāraṇca manussesu samaññāya pavuccati, vohāramatteneva pavuccatīti.

Ettāvatā Bhagavā Bhāradvājassa vādam niggaṇhitvā idāni yadi jātiyā brāhmaṇo bhaveyya, ājīvasīlācāravipannopi brāhmaṇo bhaveyya. Yasmā pana porāṇā brāhmaṇā tassa brāhmaṇabhāvaṃ na icchanti, loke ca aññepi paṇḍitamanussā, tasmā Vāsetṭhassa vādam paggaṇhanto **yo hi koci manussesūti** atṭha gāthā āha. Tattha **gorakkhanti** khettarakkham, kasikkammanti vuttam hoti. **Goti** hi pathaviyā nāmaṃ, tasmā evamāha. **Puthu sippenāti** tantavāyakammādinānāsippena. **Vohāranti** vaṇijjam. **Parapessenāti** paresam veyyāvaccakammena. **Issatthanti** āvudhajīvikam, usum ca sattim cāti vuttam hoti. **Porohiccenāti** purohitakammena.

Evaṃ brāhmaṇasamayena ca lokavohārena ca ājīvasīlācāravipannassa abrāhmaṇabhāvaṃ sādhetvā evaṃ sante na jātiyā brāhmaṇo, guṇehi pana brāhmaṇo hoti. Tasmā yattha katthaci kule jāto yo guṇavā, so brāhmaṇo, ayamettha ñāyoti evametam ñāyam atthato āpādetvā idāni nam vacībhedenā pakāseno **na cāham brāhmaṇanti**-ādimāha. Tassattho—ahañhi yvāyam catunnam yonīnam yattha katthaci jāto, tatrāpi visesena yo brāhmaṇassa samvaṇṇitāya mātari sambhūto, tam **yonijam mattisambhavam**, yā cāyam ubhato sujātoti-ādinā nayena brāhmaṇehi brāhmaṇassa parisuddha-uppattimaggasāṅkhātā yoni vuttā, saṃsuddhagahaṇikoti

1. Yonīnam seṭṭhameva (Ka)

iminā ca māṭisampatti, tatopi jātasambhūtattā yonijo mattisambhavoti vuccati, taṃ **yonijaṃ mattisambhavaṃ** iminā ca yonijamattisambhavamattena na brāhmaṇaṃ brūmi. Kasmā? Yasmā bho bhoti vacanamattena aññehi sakiñcanehi viṣiṭṭhattā **bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiñcano** sapaḷibodho. Yo paṇāyaṃ yattha katthaci jātopi rāgādikiñcanābhāvena akiñcano, sabbagahaṇapaṭinissaggena anādāno, **akiñcanaṃ anādānaṃ, tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ**. Kasmā? Yasmā bāhitapāpoti.

458. Kiñcabhiyyo sabbasaṃyojanaṃ chetvāti-ādi sattavīsati gāthā. Tattha **sabbasaṃyojananti** dasavidhasaṃyojanaṃ. **Na paritassatī** taṇhāparitassanāya na paritassati. **Saṅgātiganti** rāgasāṅgādayo atikkantaṃ. **Visaṃyuttanti** catūhi yonīhi sabbakilesehi vā visaṃyuttaṃ.

Naddhinti upanāhaṃ. **Varattanti** taṇhaṃ. **Sandānanti** yuttapāsaṃ, diṭṭhipariyuṭṭhānassettaṃ adhivacanaṃ. **Sahanukkamanti** anukkamo vuccati pāse pavesanagaṇṭhi, diṭṭhānusayassettaṃ nāmaṃ. **Ukkhittapalighanti** ettha palighoti avijjā. **Buddhanti** catusaccabuddhaṃ. **Titikkhatī** khamati.

Khantibalanti adhivāsanakhantibalaṃ. Sā pana sakiṃ uppannā balānīkaṃ nāma na hoti, punappunaṃ uppannā pana hoti. Tassā atthitāya **balānīkaṃ**.

Vatavantanti dhutaṅgavantaṃ. **Silavantanti** guṇavantaṃ. **Anussadanti** rāgādi-ussadavirahitaṃ. “Anussutan”tipi pāṭho, anavassutanti attho. **Dantanti** nibbisevanaṃ.

Na limpatī na allīyati. **Kāmesūti** kilesakāmaavatthukāmesu.

Dukkhassa pajānāti, **idhava khayanti** ettha arahattaphalaṃ dukkhakkhayoti adhippettaṃ. **Pajānātī** adhigamavasena jānāti. **Pannabhāranti** ohitabhāraṃ, khandhakilesabhisaṅkhārakāmaguṇabhāre otāretvā ṭhitaṃ. Visaṃyuttapaḍaṃ vuttatthameva.

Gambhīrapaññanti gambhīresu ārammaṇesu pavattapaññaṃ. **Medhāvinti** pakatipaññāya paññavantaṃ.

Anāgārehi cūbhayanti anāgārehi ca viśamsaṭṭhaṃ ubhayañca, dvīhipi cetehi viśamsaṭṭhamevāti attho. **Anokasārinti** okaṃ vuccati pañcakāmaguṇālayo, taṃ anallīyamānanti attho. **Appicchanti** anicchaṃ.

Tasesūti sataṇhesu. **Thāvaresūti** nittaṇhesu.

Attadaṇḍesūti gahitadaṇḍesu. **Nibbutanti** kilesanibbānena nibbutaṃ. **Sādānesūti** sa-upādānesu.

Ohitoti patito¹.

459. **Akakkasanti** niddosaṃ. Sadoso hi rukkhopi sakakkasoti vuccati. **Viññāpaninti** atthaviññāpanikaṃ². **Saccanti** avisaṃvādikaṃ. **Udīrayeti** bhāṇati. **Yāya nābhisajjeti** yāya girāya parassa sajjanaṃ vā lagganaṃ vā na karoti, tādisaṃ aphaṛusaṃ girāṃ bhāsaṭīti attho.

Dīghanti suttāruḷhabhaṇḍaṃ. **Rassanti** vippakiṇṇabhaṇḍaṃ. **Aṇunti** khuddakaṃ. **Thūlanti** mahantaṃ. **Subhāsubhanti** sundarāsundaraṃ. Dīghabhaṇḍaṃ hi appagghampi hoti mahagghampi. Rassādīsupi eseva nayo. Iti ettāvataṃ na sabbaṃ pariyaṃ diṇṇaṃ, “subhāsubhan”ti iminā pana pariyaḍiṇṇaṃ hoti.

Nirāsāsanti nittaṇhaṃ.

Ālayāti taṇhālayā. **Aññāyāti** jānitvā. **Amatogadhanti** amatabbhantaram. **Anuppattanti** anupaviṭṭhaṃ.

Ubho saṅganti ubhayampetaṃ saṅgaṃ. Puññaṃ hi sagge laggāpeti, apuññaṃ apāye, tasmā ubhayampetaṃ saṅganti āha. **Upaccagāti** atīto.

Anāvilanti āvilakaraṇakilesavirahitaṃ. **Nandībhavaparikkhīṇanti** parikkhīṇanandiṃ parikkhīṇabhavaṃ.

“Yo iman”ti gāthāya avijjāyeva viśaṃvādakaṭṭhena **palipatho**, mahāviduggatāya **duggaṃ**, saṃsaraṇaṭṭhena **saṃsāro**, mohanaṭṭhena **mohoti** vutto. **Tiṇṇoti** caturoghatiṇṇo. **Pāraṅgatoti** nibbānaṃ gato. **Jhāyīti** ārammaṇalakkhaṇūpanijjhānavasena jhāyī. **Anejoti** nittaṇho.

1. Pahito (Ka), pātito (Syā)

2. Atthaviññāpanikaṃ apisuṇaṃ (Sī, Syā)

Anupādāya nibbutoti kiñci gahaṇaṃ aggahetvā sabbakilesanibbānena nibbuto.

Kāmeti duvidhepi kāme. **Anāgāroti** anāgāro hutvā. **Paribbajeti** paribbajati. **Kāmabhavaparikkhīnanti** khīṇakāmaṃ khīṇabhavaṃ.

Mānusakaṃ yoganti mānusakaṃ pañcakāmaguṇayogaṃ. **Dibbaṃ yoganti** dibbaṃ pañcakāmaguṇayogaṃ. **Sabbayogavisāmyuttanti** sabbakilesayogavisāmyuttaṃ.

Ratinti pañcakāmaguṇaratiṃ. **Aratinti** kusalabhāvanāya ukkaṇṭhitaṃ. **Vīranti** vīriyavantaṃ.

Sugatanti sundaraṃ ṭhānaṃ gataṃ, sundarāya vā paṭipattiyā gataṃ.

Gatinti nibbattiṃ. **Pureti** atīte. **Pacchāti** anāgate. **Majjheti** paccuppanne. **Kiñcananti** kiñcanakārako kilesa.

Mahesinti mahante guṇe pariyesanaṭṭhena mahesiṃ. **Vijitāvinanti** vijitavijayaṃ.

460. Evaṃ Bhagavā guṇato khīṇāsavaṃyeva brāhmaṇaṃ dassetvā ye jātito brāhmaṇoti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ ajānantā, sāva nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhīti dassento **samaññā hesāti** gāthādvayamāha. Tassattho—yadidaṃ brāhmaṇo khattiyo Bhāradvājo Vāsetṭhoti nāmagottaṃ pakappitaṃ kataṃ abhisaṅkhatāṃ, samaññā hesā lokasmiṃ, vohāramattanti attho. Kasmā? Yasmā **sammuccā samudāgataṃ** samaññāya āgataṃ. Etañhi tattha tattha jātakāleyevassa nātisālohitehi pakappitaṃ kataṃ. No ce naṃ evaṃ pakappeyyuṃ, na koci kiñci disvā ayaṃ brāhmaṇoti vā Bhāradvājoti vā jāneyya. Evaṃ pakappitaṃ petāṃ **dīgharattānusayitaṃ**, **diṭṭhigatama jānataṃ**, taṃ pakappitaṃ nāmagottaṃ “nāmagottamattametaṃ, vohāratthaṃ pakappitaṃ”ti ajānantānaṃ sattānaṃ hadaye dīgharattaṃ diṭṭhigatamanusayitaṃ. Tassa anusayitattā taṃ nāmagottaṃ **ajānantā no pabrunti**, “jātiyā hoti brāhmaṇo”ti ajānantāva evaṃ vadantīti vuttaṃ hoti.

Evam “ye ‘jātito brāhmaṇo’ti abhinivesaṃ karonti, te idaṃ vohāramattaṃ ajānantā, sāva nesaṃ diṭṭhi duddiṭṭhī”ti dassetvā idāni nippariyāyameva jātivādaṃ paṭikkhipanto kammavādañca paṭiṭṭhapento **na jaccāti-ādimāha**. Tattha “kammunā”ti upaḍḍhagāthāya vitthāraṇatthaṃ **kassako kammunāti-ādi vuttaṃ**. Tattha **kammunāti** paccuppanna kasikammādinibbattakacetanākammunā.

Paṭiccasamuppādadassāti iminā paccayena evaṃ hotīti evaṃ paṭiccasamuppādadassāvino. **Kammavipākakovidāti** sammānāvamaṇārahakule kammavasena uppatti hoti, aññāpi hīnapaṇītatā hīnapaṇīte kamme vipaccamāne hotīti evaṃ kammavipākakusalā.

Kammunā vattatīti gāthāya pana lokoti vā pajāti vā sattoti vā ekoyevattho, vacanamattabhedo. Purimapadena cettha “atthi brahmā mahābrahmā seṭṭho sajjitā”ti¹ diṭṭhiyā paṭisedho veditabbo. Kammunā hi tāsu tāsu gatīsu vattati loko, tassa ko sajjitāti. Dutiyapadena “evaṃ kammunā nibbattopi ca pavattepi atītapaccuppannabhedenā kammunā vattati, sukhadukkhāni paccanubhonto hīnapaṇītādibhedañca āpajjanto pavattatī”ti dasseti. Tatiyena tamevatthaṃ nigameti “evaṃ sabbathāpi kammanibandhanā sattā kammeneva baddhā hutvā pavattanti, na aññathā”ti. Catutthena tamatthaṃ upamāya vibhāveti. Yathā hi rathassa yāyato āṇi nibandhanaṃ hoti, na tāya anibaddho yāti, evaṃ lokassa nibbattato ca pavattato ca kammaṃ nibandhanaṃ, na tena anibaddho nibbattati na pavattati.

Idāni yasmā evaṃ kammanibandhano loko, tasmā seṭṭhena kammunā seṭṭhabhāvaṃ dassento **tapenāti** gāthādvayamāha. Tattha **tapenāti** dhutaṅgatapena. **Brahmacariyenāti** methunaviratiyā. **Samyamenāti** sīlena. **Damenāti** indriyadadena. **Etenāti** etena seṭṭhena parisuddhena brahmabhūtena kammunā brāhmaṇo hoti. Kasmā? Yasmā **etaṃ brāhmaṇamuttamaṃ**, yasmā etaṃ kammaṃ uttamo brāhmaṇaguṇoti vuttaṃ hoti. “Brahmānan”tipi pāṭho. Ayaṃ panettha vacanattho—brahmaṃ ānetīti² brahmānaṃ, brāhmaṇabhāvaṃ āvahaṭīti vuttaṃ hoti.

1. Sañjitāti (Sī)

2. Anatīti (Sī)

Dutiyaḡāthāya **santoti** santakilesa. **Brahmā Sakkoti** brahmā ca Sakko ca, yo evarūpo, so na kevalaṃ brāhmaṇo, atha kho brahmā ca Sakko ca so vijānataṃ paṇḍitānaṃ, evaṃ Vāseṭṭha jānāhīti vuttaṃ hoti. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdanīyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Subhasuttavaṇṇanā

462. **Evaṃ me sutanti** Subhasuttaṃ. Tattha **Todeyyaputtoti** Tudigāmaṃvāsino Todeyyabrāhmaṇassa putto. **Ārādhako hotīti** sampādako hoti paripūrako. **Ñāyaṃ dhammanti** kāraṇadhammaṃ. **Kusalanti** anavaḡḡaṃ.

463. **Micchāpaṭipattinti** anīyyānikaṃ akusalapaṭipadaṃ. **Sammāpaṭipattinti** niyyānikaṃ kusalaṭipadaṃ.

Mahaṭṭhanti-ādīsu mahantehi veyyāvaccakarehi vā upakaraṇehi vā bahūhi attho etthāti **mahaṭṭhaṃ**. Mahantāni nāmaggaḡamaṅgalādīni kiccāni etthāti **mahākiccaṃ**. Idaṃ aḡḡa kattabbaṃ, idaṃ sveti evaṃ mahantāni adhikārasaṅkhātāni adhikaraṇāni etthāti **mahādhikaraṇaṃ**. Bahūnaṃ kamme yuttappayuttatāvasena pīlāsaṅkhāto mahāsamārambho etthāti **mahāsamārambhaṃ**. **Gharāvāsakammaṭṭhānanti** gharāvāsakammaṃ. Evaṃ sabbavāresu attho veditabbo. Kasikamme cettha naṅgalakoṭīṃ ādim katvā upakaraṇānaṃ pariyesanavasena mahaṭṭhatā, vaṇijjāya yathāṭṭhitāmyeva bhaṇḡaṃ gaḡetvā parivattanavasena appaṭṭhatā veditabbā. **Vipajjamānanti** avuṭṭhi-ativuṭṭhi-ādīhi kasikammaṃ, maṇisuvaṇṇādīsu acchekatādīhi ca vaṇijjakammaṃ appaphalaṃ hoti, mūlacchedampi pāpuṇāti. Vipariyāyena sampajjamānaṃ mahapphalaṃ cūlantevāsikassa viya.

464. **Evameva khoti** yathā kasikammaṭṭhānaṃ vipajjamānaṃ appaphalaṃ hoti, evaṃ gharāvāsakammaṭṭhānampi. Akatakalyāṇo hi kālaṃ katvā

niraye nibbattati. Mahādattasenāpati nāma kireko brāhmaṇabhatto ahosi, tassa maraṇasamaye nirayo upaṭṭhāsi. So brāhmaṇehi “kiṃ passasī”ti vutto lohitagharanti āha. Brahmalo ko bho esoti. Brahmalo ko nāma bho kahanti. Uparīti. Mayhaṃ heṭṭhā upaṭṭhātīti. Kiñcāpi heṭṭhā upaṭṭhātī, tathāpi uparīti kālaṃ katvā niraye nibbatto. “Iminā amhākaṃ yaññe doso dinno”ti sahaṃsaṃ gahetvā nīharitum ādamsu. Sampajjamānaṃ pana mahapphalaṃ hoti. Katakalyāṇo hi kālaṃ katvā sagge nibbattati. Sakalāya guttilavimānakathāya dīpetabbaṃ. Yathā pana taṃ vaṇijjakammaṭṭhānaṃ vipajjamānaṃ appaphalaṃ hoti, evaṃ sīlesu aparipūrakārino anesanāya yuttassa pabbajjakammaṭṭhānampi. Evarūpo hi neva jhānādisukhaṃ na saggamokkhaṃ labhati. Sampajjamānaṃ pana mahapphalaṃ hoti. Sīlāni hi pūretvā vipassanaṃ vadḍhento arahattampi pāpuṇāti.

Brāhmaṇā bho Gotamāti idha kiṃ pucchāmīti pucchati? Brāhmaṇā vadanti “pabbajito ime pañca dhamme pūretum samattho nāma natthi, gahaṭṭhova pūreti”ti. Samaṇo pana Gotamo “gihissa vā ahaṃ māṇava pabbajitassa vā”ti punappunaṃ vadati, neva pabbajitaṃ muñcati, mayhameva pucchāṃ maññe na sallakkhetīti cāgasīsenā pañca dhamme pucchāmīti pucchati. **Sace te agarūti** sace tuyhaṃ yathā brāhmaṇā paññāpentī, tathā idha bhāsītum bhāriyaṃ na hoti, yadi na koci aphāsukabhāvo hoti, bhāsassūti attho. **Na kho me bhoti** kiṃ sandhāyāha? Paṇḍitapaṇḍitirūpakānaṃ hi santike kathetum dukkhaṃ hoti, te pade pade akkhare akkhare dosameva vadanti. Ekantapaṇḍitā pana kathaṃ sutvā sukathitaṃ pasaṃsanti, dukkathite Pāḷipada-atthabyañjanesu yaṃ yaṃ virujjhati, taṃ taṃ ujum katvā denti. Bhagavatā ca sadiso ekantapaṇḍito nāma natthi, tenāha “na kho me bho Gotama garu, yatthassu bhavanto vā nisinnō bhavantarūpo vā”ti. **Saccanti** vacīsaccaṃ. **Tapanti** tapacariyaṃ. **Brahmacariyanti** methunaviratiṃ. **Ajjhananti** mantagahaṇaṃ. **Cāganti-**āmisapariccāgaṃ.

466. **Pāpito bhavissatīti** ajānanabhāvaṃ pāpito bhavissati. **Etadvocāti** Bhagavatā andhaveṇūpamāya niggahito taṃ paccāharitum asakkonto yathā nāma dubbalasunakho migāṃ uṭṭhapetvā sāmikassa

abhimukhaṃ katvā sayāṃ apasakkati, evamevaṃ ācariyaṃ apadisanto etaṃ “brāhmaṇo”ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **Pokkharasātī**ti idaṃ tassa nāmaṃ, “Pokkharasāyī”tipi¹ vuccati. Tassa kira kāyo setapokkharasadiso devanagare ussāpitarajatataraṇaṃ viya sobhati, sīsaṃ panassa kālavaṇṇa-indanīlamayaṃ viya, massupī candamaṇḍale kālamegharāji viya khāyati, akkhīni nīluppalasadisāni, nāsā rajatapanālikā viya suvaṭṭitā superisuddhā, hatthapādatalāni ceva mukhañca katalākhārasaparikkammaṃ viya sobhati. Ativiya sobhaggappatto brāhmaṇassa attabhāvo. Arājake ṭhāne rājānaṃ kātuṃ yuttamaṃ brāhmaṇaṃ², evamesa³ sassiriko, iti naṃ pokkharasadisattā “Pokkharasātī”ti sañjānanti, pokkhare pana so nibbatta, na mātukucchiyanti iti naṃ pokkhare sayittattā “Pokkharasāyī”tipi sañjānanti. **Opamaññoti** upamaññagotto. **Subhagavanikoti** ukkaṭṭhāya subhagavanassa issaro. **Hassakamyevāti** hasitabbakaññeva. **Nāmakamyevāti** lāmakamyeva. Tadeva taṃ atthābhāvena **rittakam**. Rittakattā ca⁴ **tucchakam**. Idāni naṃ Bhagavā sācariyakam niggaṇhituṃ **kiṃ pana māṇavāti**-ādimāha.

467. Tattha **katamā nesaṃ seyyoti** katamā vācā tesam seyyo, pāsāmsataroti attho⁵. **Sammuccāti** sammutiyā lokavohārena. **Mantāti** tulayitvā pariggaṇhitvā. **Paṭisañkhāyāti** jānitvā. **Atthasamhitanti** kāraṇanissitaṃ. **Evaṃ santeti** lokavohāraṃ amuñcivā tulayitvā jānitvā kāraṇanissitaṃ katvā kathitāya seyyabhāve sati. **Āvutoti** āvarito. **Nivutoti** nivārito. **Ophuṭoti** onaddho. **Pariyonaddhoti** paliveṭhito.

468. **Gadhitoti**-ādīni vuttatthāneva. **Sace taṃ bho Gotama ṭhānanti** sace etaṃ kāraṇamatthi. **Svāssāti** dhūmachārikādīnaṃ abhāvena so assa aggi accimā ca vaṇṇimā ca pabhassaro cāti. **Tathūpamāhaṃ māṇavāti** tappaṭibhāgaṃ ahaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—yatheva hi tiṇakaṭṭhupādānaṃ paṭicca jalamāno aggi dhūmachārikaṅgārānaṃ atthitāya sadoso

1. Pokkharasādītipi (Sī)

2. Yutto brāhmaṇo (Ka)

3. Evameva (Sī, Syā, Ka)

4. Rittakattāva (Sī)

5. Seyyamsā varatarāti attho (Sī)

hoti, evamevaṃ pañca kāmagaṇe paṭicca uppannā pīti jātijarābyādhimaraṇasokādīnaṃ atthitāya sadosā. Yathā pana pariccattatiṇakaṭṭhupādāno dhūmādīnaṃ abhāvena parisuddho, evamevaṃ lokuttarajjhānadvayasampayuttā pīti jāti-ādīnaṃ abhāvena parisuddhāti attho.

469. Idāni ye te brāhmaṇehi cāgasīsena pañca dhammā paññattā, tepi yasmā pañceva hutvā na niccalā tiṭṭhanti, anukampājātikena saddhiṃ cha āpajjanti. Tasmā taṃ dosaṃ dassetuṃ **ye te māṇavāti-ādīmāha**. Tattha **anukampājātikanti** anukampāsabhāvaṃ.

Kattha bahulaṃ samanupassasīti idaṃ Bhagavā yasmā “esa ime pañca dhamme pabbajito paripūretuṃ samattho nāma natthi, gahaṭṭho paripūretī”ti āha, tasmā “pabbajitova ime pūreti, gahaṭṭho pūretuṃ samattho nāma natthi”ti teneva mukhena bhaṇāpetuṃ pucchati.

Na satataṃ samitaṃ saccavādīti-ādīsu gahaṭṭho aññasmim̐ asati vaḷañjanakamusāvādampi karotiyeva, pabbajitā asinā sīse chijjantepi dve kathā na kathenti. Gahaṭṭho ca antotemāsamattampi sikkhāpadānaṃ rakkhituṃ na sakkoti, pabbajito niccaveva tapassī silavā tapanissitako hoti. Gahaṭṭho māssassa aṭṭhadivasamattampi uposathakammaṃ kātuṃ na sakkoti, pabbajitā yāvajīvaṃ brahmacārino honti. Gahaṭṭho Ratanasuttamaṅgalasuttamattampi potthake likhitvā ṭhapeti, pabbajitā niccaṃ sajjhāyanti. Gahaṭṭho salākabhattampi akhaṇḍaṃ katvā dātuṃ na sakkoti, pabbajitā aññasmim̐ asati kākasunakhādīnampi piṇḍaṃ denti, bhaṇḍaggāhakadahaṇḍassapi patte pakkhipantevāti evamattho daṭṭhabbo. **Cittassāhaṃ eteti** ahaṃ ete pañca dhamme mettacittassa parivāre vadāmīti attho.

470. **Jātavaddhoti** jāto ca vaḍḍhito ca. Yo hi kevalaṃ tattha jātova hoti, aññattha vaḍḍhito, tassa samantā gāmaggā¹ na sabbaso paccakkhā honti, tasmā jātavaddhoti āha. Jātavaddhopi hi yo ciraṃ nikkhanto, tassa na sabbaso paccakkhā honti, tasmā **tāvadeva avasaṇṭanti** āha, taṃkhaṇameva nikkhantanti attho. **Dandhāyitattanti**

1. Samantagāme maggā (Ka)

“ayaṃ nu kho maggo ayaṃ na nu kho”ti kaṅkhāvasena cirāyitattaṃ. **Vitthāyitattanti** yathā sukhumaṃ atthajātaṃ sahasā pucchitassa kassaci sarīraṃ thaddhabhāvaṃ gaṇhāti, evaṃ thaddhabhāvagahaṇaṃ. **Natvevāti** iminā sabbaññutaññāṇassa appaṭihatabhāvaṃ dasseti. Tassa hi purisassa māravaṭṭanādīnaṃ vasena siyā ñāṇassa paṭighāto, tena so dandhāyeyya vā vitthāyeyya vā, sabbaññutaññāṇaṃ pana appaṭihataṃ, na sakkā tassa kenaci antarāyo kātunti dīpeti.

Seyyathāpi māṇava balavā saṅkhadhamoti ettha **balavāti** balasampanno. **Saṅkhadhamoti** saṅkhadhamako. **Appakasirenāti** akicchena adukkhena. Dubbalo hi saṅkhadhamako saṅkhaṃ dhamantopi na sakkoti catasso disā sarena viññāpetuṃ, nāssa saṅkhasaddo sabbaso phari. Balavato pana vipphāriko¹ hoti, tasmā balavāti āha. **Mettāya cetovimuttiyāti** ettha **mettāyāti** vutte upacāropi appanāpi vaṭṭati, **cetovimuttiyāti** vutte pana appanāva vaṭṭati. **Yaṃ pamāṇakataṃ kammanti** pamāṇakataṃ kammaṃ nāma kāmāvacaraṃ vuccati, appamāṇakataṃ kammaṃ nāma rūpārūpāvacaraṃ. Tesupi idha brahmavihāraḥkammaññeva adhippetāṃ. Tañhi pamāṇaṃ atikkamitvā odhisaka-anodhisaka² disāpharaṇavasena vaḍḍhetvā katattā appamāṇakatanti vuccati. **Na taṃ tatrāvasissati, na taṃ tatrāvatiṭṭhatī**ti taṃ kāmāvacarakammaṃ tasmim rūpārūpāvacarakamme na ohīyati na tiṭṭhati. Kiṃ vuttaṃ hoti—kāmāvacarakammaṃ tassa rūpārūpāvacarakammassa antarā laggituṃ vā ṭhātuṃ vā rūpārūpāvacarakammaṃ pharivā pariyādiyivā attano okāsaṃ gahetvā patiṭṭhātuṃ vā na sakkoti, atha kho rūpārūpāvacarakammameva kāmāvacaraṃ mahogho viya paritta-udakaṃ pharivā pariyādiyivā attano okāsaṃ gahetvā tiṭṭhati, tassa vipākaṃ paṭibāhitvā sayameva brahmasahabyataṃ upanēti. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Subhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vitthāriko (Sī)

2. Odissaka-anodissaka (Sī, Syā)

10. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

473. **Evaṃ me sutanti** Saṅgāravasuttam. Tattha **Cañcalikappeti**¹ evaṃnāmake gāme. **Abhippasannāti** aveccappasādavasena pasannā. Sā kira sotāpannā ariyasāvika Bhāradvājagottassa brāhmaṇassa bhariyā. So brāhmaṇo pubbe kālena kālaṃ brāhmaṇe nimantetvā tesaṃ sakkāraṃ karoti. Imaṃ pana brāhmaṇiṃ gharaṃ ānetvā abhirūpāya mahākulāya brāhmaṇiyā cittaṃ kopetuṃ asakkonto brāhmaṇānaṃ sakkāraṃ kātuṃ nāsakkhi. Atha naṃ brāhmaṇā diṭṭhadiṭṭhatṭhāne “nayidāni tvaṃ brāhmaṇaladdhiko, ekāhampi² brāhmaṇānaṃ sakkāraṃ na karosī”ti nippīḷenti. So gharaṃ āgantvā brāhmaṇiyā tamatthaṃ ārocetvā “sace bhoti ekadivasam mukhaṃ rakkhituṃ sakkuṇeyyāsī, brāhmaṇānaṃ ekadivasam bhikkhaṃ dadeyyan”ti āha. Tuyhaṃ deyyadhammaṃ ruccanakatṭhāne dehi, kiṃ mayhaṃ etthāti. So brāhmaṇe nimantetvā appodakaṃ pāyāsaṃ pacāpetvā gharaṇca sujjhāpetvā āsanāni paññāpetvā brāhmaṇe nisīdāpesi. Brāhmaṇī mahāsāṭakaṃ nivāsetvā kaṭacchuraṃ gahetvā parivisanti dussakaṇṇake³ pakkhalitvā “brāhmaṇe parivisāmi”ti saññampi akatvā āsevanavasena sahasā Satthārameva anussaritvā udānaṃ udānesi.

Brāhmaṇā udānaṃ sutvā “ubhatopakkhiko esa samaṇassa Gotamassa sahāyo, nāssa deyyadhammaṃ gaṇhissāmā”ti kupitā bhojanāni chaḍḍetvā nikkhamiṃsu. Brāhmaṇo “nanu paṭhamānyeva taṃ avacaṃ ‘ajjekadivasam mukhaṃ rakkheyysāsi’ti, ettakaṃ te khīraṇca taṇḍulādāni ca nāsītāni”ti ativiya kopavasam upagato “evameva panāyaṃ vasalī yasmiṃ vā tasmiṃ vā tassa muṇḍakassa samaṇassa vaṇṇaṃ bhāsati, idāni tyāhaṃ vasalī tassa Satthuno vādaṃ āropessāmi”ti āha. Atha naṃ brāhmaṇī “gaccha tvaṃ brāhmaṇa gantvā vijānissasī”ti vatvā “na khvāhaṃ taṃ brāhmaṇa passāmi sadevake loke -pa- vādaṃ āropeyyā”ti-ādimāha. So Satthāraṃ upasaṅkamtivā—

1. Maṇḍalakappeti (Sī), paccalakappeti (Syā)

2. Ettakaṃ kālampi (Ka), ekampi (Syā)

3. Dasakaṇṇake (Sī)

“Kiṃsu chetvā sukhaṃ seti, kiṃsu chetvā na socati.
Kissassu ekadhammassa, vadhaṃ rocesi Gotamā”ti¹—

Pañhaṃ pucchi. Sathā āha—

“Kodhaṃ chetvā sukhaṃ seti, kodhaṃ chetvā na socati.
Kodhassa visamūlassa, madhuraggassa brāhmaṇa.
Vadhaṃ ariyā pasamsanti, taṃ hi chetvā na socati”ti²—

Pañhaṃ kathesi. So pabbajitvā arahattaṃ patto. Tasseva kaniṭṭhabhātā Akkosakabhāradvājo nāma “bhātā me pabbajito”ti sutvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā akkositvā Bhagavatā vinīto pabbajitvā arahattaṃ patto. Aparo tassa kaniṭṭho Sundarikabhāradvājo nāma, sopi Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchitvā vissajjanaṃ sutvā pabbajitvā arahattaṃ patto. Aparo tassa kaniṭṭho Piṅgalabhāradvājo nāma, so pañhaṃ pucchitvā pañhabyākaraṇapariyosāne pabbajitvā arahattaṃ patto. **Saṅgāro** māvoti ayaṃ tesaṃ sabbakaniṭṭho tasmim divase brāhmaṇehi saddhim ekabhattagge nisinno. **Avabhūtāvāti**³ avaḍḍhibhūtā avamaṅgalabhūtāyeva. **Parabhūtāvāti** vināsaṃ pattāyeva. **Vijjamānānti** vijjamānesu. **Silapaññānti** silāṅca ñāṇaṅca na jānāsi.

474. **Diṭṭhadhammābhiññāvosānapāramippattāti** diṭṭhadhamme abhiññāte imasmiññeva attabhāve abhijānitvā vositavosānā hutvā pāramisaṅkhātaṃ sabbadhammānaṃ pārabhūtaṃ nibbānaṃ pattā mayanti vatvā ādibrahmacariyaṃ paṭijānantīti attho. **Ādibrahmacariyanti** brahmacariyassa ādibhūtā uppādakā janakāti evaṃ paṭijānantīti vuttaṃ hoti. **Takkīti** takkagāhī. **Vīmaṃsīti** vīmaṃsako, paññācāraṃ carāpetvā evaṃvādī. **Tesāhamasmīti** tesaṃ Sammāsambuddhānaṃ ahamasmi aññataro.

485. **Aṭṭhitavatanti** aṭṭhitatapaṃ, assa padhānapadena saddhim sambandho, tathā sappurisapadassa. Idañhi vuttaṃ hoti—bhoto Gotamassa aṭṭhitapadhānavataṃ ahoṣi, sappurisapadhānavataṃ ahoṣīti. **Atthi**

1. Saṃ 1. 162 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 163 piṭṭhe.

3. Avabhūtā cāti (Sī, Syā)

devāti¹ puṭṭho samānoti idaṃ māṇavo “Sammāsambuddho ajānantova pakāsesī”ti saññāya āha. **Evam̐ santeti** tumhākaṃ ajānanabhāve sante. **Tucchaṃ musā hotīti** tumhākaṃ kathā aphaḷā nipphalā hoti. Evaṃ māṇavo Bhagavantam̐ musāvādena niggaṇhāti nāma. **Viññunā purisenāti** paṇḍitena manussena. Tvaṃ pana aviññutāya mayā byākatampi na jānāsīti dīpeti. **Uccena sammatanti** uccena saddena sammataṃ pākaṭam̐ lokasmiṃ. **Adhidevāti** susudārakāpi hi devā nāma honti, deviyo nāma honti devā pana adhidevā nāma², loke devo devīti laddhanāmehi manussehi adhikāti attho. Sesam̐ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā Majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Saṅgāravasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Majjhimaṇṇāsaṭṭhakathā niṭṭhitā.

1. Adhidevāti (Ka)

2. Atidevā nāma (Sī, Syā)

Majjhimapaññasatṭhakathāya

Saṃvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko		Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]			[A]	
Akakkasaṃ	299		Aggaṃ	66
Akkharappabhedo	249		Accayo	106
Akkhitto	285		Acciyā vā accim	247
Akaṭavidhā	159		Accukkaṭṭhaṃ	269
Akaṭā	159		Acchariyam bho	2
Akaṇhaṃ asukkaṃ	73		Acirakāritam hoti	12
Akatakammehi	115		Acirapakkantesu -pa-	
Akatena me ettha kataṃ	159		tenupasaṅkamaṃ	201
Akappiyena āsādeti	36		Acirūpasampanno	75
Akasiralābhī	22		Acelo	71
Akālikam	277		Accho	180
Akālo kho ajja	76		Ajjhattam arūpasaññī	176
Akicchālābhī	22		Añjanī	209
Akiri	230		Ajjhenam	303
Akutobhayo	277		Ajjhoharati	98
Aṅkusagayhe sippe	223		Aññatra phanditamattā	184
Aṅke nisinno hoti	77		Aññatra mātuthaññā	184
Akhuddāvakaṣo dassanāya	285		Aññatra yogena	138
Akhuddāvakaṣo	287		Aññatrācariyakena	138
Agathito	35		Aññataro	75
Aggaḷam	241		Aññataram kuṭṭamūlam	205
Agārakam	117		Aññataram gatiṃ vadāmi	72
Agyāgāre	146		Aññataram vā pana	
Aggikaraṇīyam	280		tapoguṇam	189
Aṅguttarāpesu	24		Aññathattam	115, 122, 237
Aṅgulīnam mālam dhāreti	226		Aññathāva kāyena	6
			Aññāya	299

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aññāya saṅṭhahimsu	108	Atāṇo	211
Aññenapi leḍḍu khitto	234	Attānukkamaṅseti	82
Aññam peṭṭikam aññam pitāmahaṃ	207	Attāpi attānam upavadito	107
Aññam vā pana kiñci nam	235	Attāpi maṃ upavadeyya	28
Atṭiyitabbaṃ	90	Attānam damayanti	236
Atṭhakanāgaro	9	Attānam upphālesi	238
Atṭhako	290	Atthikavādam	159
Atṭhaṅgasamannāgataṃ	268	Atthi nāma tāta	206
Atṭhaṅgiko maggānam	152	Atthi pana vo gahapatayo	81
Atṭhapurisabhūmiyo	160	Atthi mahārāja	241
Atṭhavedanāsataṃ	80	Atitulo	277
Atṭhāpadakatā	209	Atithī no te honti	289
Atṭhārasa	80	Atibahuṃ	268
Atṭhikaṅkalam	30	Atimaññamāno	292
Aḍḍhateḷasehi	272	Ativelānurakkhi	268
Aḍḍhamāsupasampanne	195	Atekiccho	76
Aḍḍho	285	Attheva jāti	100
Aṇaṇo	236	Ato	142
Aṇḍahārako	67	Ato kho	188
Aṇuṃ	299	Atha kho aññataro puriso	248
Aṇuṃ vā thūlam vā	120	Atha kho Bhagavā	253
Attacattuttho	76	Atha kho Bhagavā -pa- tenupasaṅkami	14
Atacchaṃ	77	Atha kho Māgaṇḍiyo paribbājako	148
Attantapo	7	Atha kho -pa- tuṅhī ahosi	202
Attadaṇḍesu	299	Addhagato	210
Attanāpi attānam	107	Adassanā	281
Atthasamhitam	304		
Atthassa viññāpaniyā	286		
Attaparitāpanānuyogaṃ	7		
Attabyābādḥāya vā ceteti	35		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Addasā kho	222, 252	Analanti vadāmi	120
Addasā kho āyasmā		Anavayo	250
Sāriputto	95	Anassāsikāni	158
Advayaṁ	179	Anassuṁ nigaṇṭhā	77
Adiṭṭhaṁ	34	Anāgataṁ vādapathaṁ	167
Adduvena adduvaṁ	265	Anāgantāro	247
Adhammacārī	293	Anāgāro	300
Adharakāyo vā	266	Anāgārehi cūbhayaṁ	299
Adhigamasaddhā	225	Anājānīyabhojanaṁ	31
Adhiccāpattiko	108	Anājānīye	31
Adhivāsesi	207, 217	Anāvaṭaṁ	66
Adhivuṭṭho me	196	Anāvilaṁ	299
Adhisallikhatevāyaṁ	116	Anāhāro nibbuto	138
Adho	179	Anāḷhiyo	117
Adhobhāgaṁ nikkhamati	98	Anikkhittadhuro kusalesu	
Annabhāro	163	dhammesu	21
Ananugatantarassa	69	Aniccatā	138
Anajjhopanno	35	Aniccato	102, 144
Anatthasaṁhitaṁ	77	Aniccasaññaṁ	99
Anantarahitāya	8, 202	Aniñjitasmiṁ vadāmi	120
Antaraghaṁ	166	Anindārosāṁ	27
Antarākathā vipakathā	158	Animmātā	159
Antarāyakamāsi	190	Animmitā	159
Antarantarā kathaṁ		Anukampājātikaṁ	305
opāteyyuṁ	167	Anujāto Tathāgataṁ	276
Andhakāratimisāya	115	Anuggahito	122
Andhaveṇī	290	Anuññātaṭaṭiññātā	294
Anabhinatassa	69	Anuññātosi pana -pa-	
Anabhissaro	211	pabbajjāya	201
Anariyasukhaṁ	119	Anuttarassa yogakkhemassa	22

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anuttaro	277	Anejo	299
Anuttaram	31	Anelakam	165
Anuddhamseti	123	Anelagatāya	286
Anupakkuṭṭho	285	Anokasāriṃ	299
Anupagacchati	158	Anovādī anupavādī	27
Anupaṭṭhitāya satiyā	123	Anomajjati	153
Anupativā	31	Anonamanto	259
Anuppattam	299	Apakaṭṭham	269
Anupadajjeyyāsi	90	Appakasirena	306
Anuppannam pāpakānam	173	Appakasireneva	182
Anupalittassa	69	Appaṭivinitā	101
Anupādāya āsavehi cittaṃ vimucci	145	Appaṭisaṃvidito	270
Anupādā vimutto	138	Apaṇṇako	82
Anupubbasikkhā	134	Appanigghosāni	241
Anupeti	158	Apanītam	137
Anupubbena	211	Appamatto	75
Anupubbam	295	Appamāṇāni	178
Anupubbiṃ katham	64	Appameyyo	138
Anumatā Bhagavatā	24	Aparappaccayo	66
Anumasi	254	Aparāpariyavedaniya- kammaṃ	234
Anumoditvā	66	Apariccattam	90
Anumodanassa	268	Aparimāṇavaṇṇo	289
Anulomikāni	131	Aparisaṅkitaṃ	34
Anuviccakāram	63	Appasaddakāmā	157
Anuviccāpi maṃ viññū garaheyyum	28	Appasaddassa vaṇṇavādino	157
Anussadam	298	Appasaddavinītā	157
Anussarato	292	Appasaddāni	241
Anussavasacco	162	Appasadda katvā	189
Anussaviko hoti	162	Apahattā	114
		Appāṭihīrakatam	188

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Appātaṅko	211
Appābādho	211
Appābādhatam	104
Appiccham	299
Appiyā amanāpā	77
Apāpapurekkhāro	288
Apica mettha	75
Apica bhikkhave -pa- saṃyutto	7
Api nu tvaṃ tasmiṃ samaye ubhatobhāgavimutto	106
Apica me idaṃ bhante	72
Apuccaṇḍatāya	22
Appeva nāma	183
Appossukkā	116
Appossukko	112
Abbhācikkhanti	33
Abbhā mutto	235
Abyābajjhamanosāṅkhāro	73
Abyābajjhā	247
Abyābajjham	73
Abyositattā	212
Abbhutaṃ	2
Abbhudāhāsi	246
Abbokiṇṇam	71
Abbhokāsikā	166
Abhayo	76
Abhikkantatarā	151
Abhikkantataram	80
Abhikkamanti	293

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Abhijāto	90
Abhiññāvosāna- pāramippattā	168
Abhiññā vosito	271
Abhiññāpahānamāha	145
Abhiṇḥāpattiko	107
Abhido aḍḍharattasamayam	188
Abhidhamme abhivinaye	129
Abhinanditvā	66
Abhinandanāya	86, 143
Abhinandatu	122
Abhinīlanetto	263
Abhibhāyatanāni	177
Abhibhuyya	178
Abhiruha	218
Abhirūpo	285
Abhivadatu	122
Abhivādetvā	1
Abhivissattho	198
Abhisāṅkhataṃ	9
Abhisāṅkharitvā	73
Abhisāñcetaṃ	9
Abhumme	115
Abhūtam	77
Amaññissam	63
Ammatāta	201
Amatogadham	299
Ambalaṭṭhikāyam viharati	88
Amarāti cāhu	212
Amhākam pana bhante	6

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Amittatopi daheyya	154	Ariyam cakkhum	153
Amucchito	35	Arukāyam	208
Amusmiri	154	Alattakakatā	209
Ayam aṭṭhamo vimokkho	177	Alattha kho Ānanda -pa-	
Ayam imesaṃ ubhinnaṃ	188	alattha upasampadaṃ	195
Ayam kho Upāli pañcama		Alamatto	211
dhammo	182	Alābulomasāni	166
Ayam kho gahapati -pa-		Allīnaṃ	269
akkhāto	10	Alaṃ	138
Ayam kho pana aggivessana		Alaṃ me raññaova hotu	199
kāyo	144	Avantiputto	221
Ayamantarākathā	294	Avalokayamānā	270
Ayam tāta	250	Avasā abalā avīriyā	84
Ayam tesāṃ aññatarā	183	Avikampamāno	217
Ayamanudhammo	135	Avikkhambhituppannaṃ	174
Ayampi kho me bhante	243	Avijahitattā	270
Ayojjhaṃ	183	Avirodhappasaṃsīnaṃ	235
Arakkhitāya vācāya	123	Avisārī	270
Arakkhiteneva kāyena	123	Assako	117, 211
Araññaṃ araññaabhūtaṃ	42	Assajipunabbasukā	130
Arati	99	Asaññīgabbhā	161
Aratiṃ	300	Asaddhammasaññatti	82
Arahatā	9	Asmā	294
Arahanto khīṇāsavā	3	Asaddhammena nimanteti	115
Arahataṃ	75	Asamugghātītuppannaṃ	174
Arahaṃ hoti -pa-		Assaddho	246
vivaṭṭacchado	252	Assalāyanā	280
Ariyasīlī	288	Asahitaṃ te	164
Ariyāya	22, 225	Asārāgāya santike	143
Ariyāya jātiyā	233	Asitabyābhaṅgi	292
Ariye ñāye dhamme kusale	148		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Asito	280	Ācariyadhanaṁ pariyesissanti	11
Asitena	281	Ācariyapācariyānaṁ	153
Asitassa	69	Ājānīyabhojanaṁ	31
Asutaṁ	34	Ājānīyasusūpamaṁ dhamma-	
Asubhaṁ	99	pariyāyaṁ desesi	111
Asekhāya sammādiṭṭhiyā	114	Ājīvikāpakato	126
Assosi kho	148	Ājīvo	184
Assosi kho dīghatapaṣṣī	66	Ātāpī	75
Asaṁvutehi	123	Ātu	115
Ahīnindriyaṁ	181	Āturaṁ	208
Ahudeva aññathattaṁ ahu		Ādikeneva	77
domanassaṁ	196	Ādibrahmacariyakaṁ	100
Aho nūna	186	Ādibrahmacariyakāni	245
Ahorattānusikkhi	90	Ādibrahmacariyaṁ	308
Aho vatā no	212	Ādīnavo	65
[Ā]		Ādīnavadassāvī	35
Ākāravatī	82, 189	Ānandarūpo	248
Ākāra	27	Ānāpānassati	96, 99
Ākāśagataṁ	97	Āpāṇakoṭikaṁ	243
Ākāśacchadanaṁ. Na devoti-		Āpaṇaṁ nāma	26
vassi	198	Ābhā nānubhonti	188
Ākiṇṇamanussā	41	Ābhicetasikānaṁ	22
Ākoṭitapaccākoṭita	67	Ābhidosikaṁ	204
Ākoṭehi	241	Ābhisamācārikampi	
Āgantāro	247	dhammaṁ	128
Āgamentu	284	Āyatanāni	179
Āgameti	116	Āyatapaṇhi	258
Āgamo	83	Āyasmantaṁ Ānandaṁ āmantesi	19
Ācariyake	158	Āyasmantaṁ Rāhulaṁ āmantesi	88
		Ārakā ahaṁ bhante	31
		Ārogyaparamā	152

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Āraññikā	167	Āḷāhanam	237
Āraññiko	232	Āḷindam	241
Āraddhacittā	74	[I]	
Āraddhavīriyo	21	Iṅgha	115
Ārammaṇādhigahituppannam	174	Icchānaṅgalavanasaṅḍe	294
Ārabhanti	32	Ijjheyya	221
Ārabhiyamāno	36	Iñjitasmiṃ vadāmi	120
Ārādhako	140	Iṇaṭṭo	126
Ārāmaṃ pāvīsi	241	Ittarajacco	195
Āruppā	129	Itthikathā	156
Āropito te vādo	164	Itarīarena	165
Ālayā	299	Itibhavābhavakathā	156
Āvaṭṭeyya	151	Itihāsaṇcamānam	249
Āvaṭṭanimāyam	39	Itihitihaparamparāya	289
Āvāsikā	130	Itveva	230
Āvāho	274	Ito samuṭṭhānā	185
Āvuto	304	Iddhā	41
Āvudham	230	Iddhimā	41
Āsandipaṇcamā	158	Idampissa hoti vijjāya	23
Āsanāni	27	Idampissa hoti caraṇasmim	23
Āsanāni paññāpetvā	13	Indriyavemattatā	118
Āsanam	88	Indriyavemattataṃ vadāmi	103
Āsavaṭṭhānīyā	109	Indriyāni	158
Āsavā	28	Indriyāni samannāyamaṇā	131
Āsavānam khayā	136	Idam te tāta	207
Āsavānam khayam pāpuṇāti	103	Idha	158
Āhutiyo	159	Iddhābhisaṅkhāram	
Āhuneyyassa	69	abhisāṅkhāsi	229
Āhareyyassāham	77	Imassa pana te Māgaṇḍiya	
Āhamso	116	kimassa vacanīyam	149

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I]		[U]	
Iminā cittena	154	Uṭṭhānasaññaṃ manasikarivā	20
Imināpaṅgena	285	Uddīyeyya	31
Iminā paṭhamena ṭhānena	36	Uṇṇā	264
Imināhaṃ sīlena	71	Uṇhīsasīso	264
Ime rogā gaṇḍā sallā	154	Uṇhaṃ lohitaṃ mukhato	
Imaṃyeva anuttaraṃ upekkhā-		uggacchi	70
satipārisuddhiṃ	23	Uttamavaṇṇino	275
Issatthaṃ	297	Uttame sākhalye	114
Isidattapurāṇā	243	Uttaritaraṃ	189
Isisattamassa	69	Uttarenamukhā	284
Isīnaṃ manopadosena	42	Uttarimanussadhamme	129
[Ī]		Utuniyopi	279
Īsādanto	98	Udakamaṇikaṃ	13
Īsikaṭṭhāyitṭhitā	159	Udakādhāne	88
[U]		Udakorohante	123
Ukkāsivā	241	Uddhaggalomo	259
Ukkhittapalighaṃ	298	Udañcaniko	190
Ukkujjitvā	89	Uddassetabbā	203
Ukkāmsāvakaṃse	161	Uddhato hoti capalo	129
Ukkāmseti me bhavaṃ	144	Uddhaṃ	179
Uggāhamāno	183	Udayatthagāminiyā	22, 225
Uggilituṃ	76	Udāyi	80
Uccākulīnatā	292	Udāhu ṭhānasovetaṃ	79
Uccāsaddamahāsaddāya	155	Uddissakataṃ	32
Uccāsaddā mahāsaddā	121	Udīraye	299
Uccinitvā	166	Unnādiniyā	155
Uñchāsake vate ratā	166	Upakaḍḍheyyuṃ	293
Uju	275	Upaccagā	299
		Upaṭṭhapetvā	13
		Upadhipaṭisaṃyuttā	118

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upadhidukkhassa mūlam	119
Upadhipahānāya	118
Upadhisaṅkhaye vimutto	119
Uppannānam pāpakānam	173
Upanidhāya	39
Upapajjavedanīyakammaṃ	234
Upapattīsu byākaroti	127
Upapannaphalaṃ	31
Upaparikkhati	291
Upasampajja vihāsi	75
Upasampadāya	21
Upasamasukhaṃ	119
Upavijaññā	67
Upasaṅkamati	291
Upasaṅkami	141
Upasaṅkamitabbaṃ maññeyya	157
Upasampajja viharatha	130
Upasumbheyya	30
Upahattā	114
Upahatindriyo	152
Upādānanirodhā	154
Upādinnam	97
Upālipamukhāya	38
Ubhato	284
Ubhatobhāgavimaṭṭham	67
Ubhatobhāgavimutto	106, 131
Ubhayaṃsaṃ pharivā tiṭṭhati	82
Ubhosaṅgam	299
Umāpuppham	179
Uruññā	245

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Uruḷhavā	90
Ullikhāpeti	204
Ussaṅkhapādo	258
Ussaṭṭhāya ussaṭṭhāya	210
Usamagāmi	176
Ussahati	291
Uḷāavedā	127
Uḷāram	243
[Ū]	
Ūrubalī	211
[E]	
Ekacce āsavā	133
Ekantadukkham	73
Ekattā ekattasitā	31
Ekadesaṃ bhuñjitvā	104
Ekaṇḍarīke	136
Ekaṇḍarīkaṃ nāgaṃ	238
Ekaṇḍakko	201
Ekamantaṃ ṭhito	142
Ekamantaṃ nisīdi	1
Ekasālako	183
Ekāgārikaṃ	83
Ekāsanabhojanam	104
Ekūnapaññāsa ājīvasate	161
Eko bahiddhā rūpāni passati	177-8
Ekam	127
Ekam māmsakhalaṃ	41, 83

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E]		[E]	
Ekāmsaṃ pharitvā tiṭṭhati	82	Evāmsaññīhoti	178
Eṇijaṅgho	259	Evam samma	194
Etadavoca	183	Evam hi no sutte ocarati	148
Etadahosi	136, 201, 274	Esā ce -pa- khomeyya	142
Etadeva kho pana saṃyojanam etaṃ nīvaraṇam	28	Esāham bhante Bhagavantaṃ saraṇam gacchāmi dhammaṅca bhikkhusaṃghaṅca	36
Etaparamaṇyeva	2	Eseva tassa ahu bhikkhubhāvo	231
Etassa Bhagavā kālo	8	Ehi tāta	207
Etena	301	[O]	
Etaṃ dosakaṃ	105	Okappanasaddhā	225
Ettha	159	Okāro	65
Ettha mayaṃ anassāma	189	Okāsakatuppannaṃ	173
Etthete	185-6	Ogilitum	76
Etha tumhepi bhikkhave	129	Ojavantaṃ	135
Evaṅca no -pa- kareyyāma	135	Odarikattassetam adhivacanaṃ	123
Evampi kho ahaṃ bhante na ussahāmi	104	Odahi	209
Evamassime	82	Odātā	264
Evamāhaṃsu	279	Opamañño	304
Evametāsaṃ diṭṭhīnaṃ pahānaṃ hoti	144	Opātetī	289
Evametaṃ Kandaraka	3	Opānabhūtaṃ	63
Evameva	116	Opārambho	239
Evameva kho	191	Opāsādaṃ ajjhāvasati	283
Evameva kho bhante	70	Ophuṭo	304
Evarūpī	134	Orabbhikā	8
Evarūpaṃ sukhavedanaṃ pajahatha	130	Orambhāgiyaṇi	101
Evam bhante	76	Orambhāgiyaṃ saṃyojanaṃ	101
Evam bhaddantavā	217	Oramattakassa	116
Evamvaṇṇo attā hoti	188	Oramiya okāsamakāsi	271

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Orasā mukhato jātā	221	Kadā saññūḷhā	70
Oraṃ samuddassa	212	Kandante	209
Oluggaviluggā	117	Kandarako ca paribbājako	1
Ovaṭṭikam vinivaṭṭetvā	194	Kadāci karahaci	119
Osadhitārakā	188	Kappaṭṭho	76
Ohito	299	Kammakarā	6
Oḷārikassa	38	Kammadāyādā	73
[Ka]		Kammavipākakovidā	301
Kaṅkhati	253	Kammāni paññāpesi	37
Kaṅcanasannibhattaco	259	Kammunā	295
Kaṭaggaho	82	Kamme ca aḍḍhakamme ca	160
Kaṇḍūvamāno	8	Kammaṃ karoti	90
Kaṇṇakatthale migadāye	245	Karaṇḍā	181
Kaṇṇacchiddaṃ	97	Karavikabhāṇī	262
Kaṇḥavipākam	72	Karoto	83
Kaṇḥasukkavipākam	72	Karoto na karīyati pāpaṃ	83
Kaṇḥasukkam	72	Kallacittaṃ	65
Kaṇḥābhijātiko	277	Kalyāṇavākkaraṇo	286
Kaṇham	72	Kaliggaho	82
Katakammehi	115	Kasaṭatā	5
Katamā -pa- ekantasukhassa	189	Kasiṇāni	179
Katamena	218	Kahaṃ pana tumhe	121
Katasamaṇassa	68	Kaḷārajanako	220
Katāvī	211	Kaḷopiyā	198
Katam tesam appamādena	131	Kākātīdāyim	117
Katam Buddhassa sāsanaṃ	237	Kā gati	71
Kathaṅca mahānāma	21	Kāpilavatthave -pa- kathāya	18
Katham	250	Kāpotakāni	159
Katham gotto	232	Kāmaggasukham	191
		Kāmaguṇesu	213

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kāmabhavaparikkhīṇaṃ	300
Kāmaratisanthavaṃ	237
Kāme	300
Kāme paribhuñjanto	202
Kāmesu	298
Kāmaṃ taco ca	135
Kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ	37
Kāyadaṇḍaṃ vacīdaṇḍaṃ manodaṇḍaṃ	36
Kāyaduṭṭhullānaṃ paṭippassaddhiyā	102
Kāyabalena	266
Kāyanvayatā	144
Kāyaveyyāvaṭikaṃ	274
Kāyasaṅkhāro	73
Kāyasakkhī	131
Kāyena ceva paramasaccaṃ	291
Kāyena phusitvā	133
Kāyotipi	184
Kārayato	83
Kārāpetvā	207
Kārāpesi	282
Kālaṅkato ca Sāriputta	293
Kālikam	130
Kāsīsu	129
Kiñca tattha iñjitasmiṃ	120
Kiñcanaṃ	300
Kiñci diṭṭhigataṃ	137
Kiṇitvā ānehi	67
Kimaṅgaṃ panāhaṃ	11
Kimidaṃ	162
Kilamato	83

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kim̐ pana tvaṃ mahārāja	247
Kim̐ pana bhikkhave	135
Kim̐ pana mayaṃ taṃ	202
Kim̐ pana mahārāja	245
Kim̐ panimassa	116
Kim̐ hi	280
Kismiṃ paññapeti	41
Kīṭāgīri	130
Kīdisā nāma tā ayyaputta accharāyo	208
Kīvadūrevime	134
Kukkuṭārāmo	9
Kukkuracittaṃ	71
Kukkuravataṃ	71
Kukkurasilaṃ	71
Kukkurākappaṃ	71
Kukkurova palikujjitvā	71
Kucchimati	226
Kutūhalasālāyaṃ	163
Kuto no gahapati	206
Kuto panassa	232
Kumbhaṭṭhānakathā	156
Kumbhiyā	197
Kumbhīlabhayaṃ	123
Kumārakīlitaṃ	215
Kummāsāṃ	204
Kurārakammantā	8
Kulaputtā	75
Kulaṃ	63
Kusalasīsī	288

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Kusalena pidhīyati	235	Khantibalaṃ	298
Kusalena sīlena	288	Khattaṃ āmantesi	284
Kusalaṃ	302	Kharājinaṃ nivāsetvā	8
Kuhim	185	Khippameva vūpasammati	108
Kūṭaṭṭhā	159	Khīṇakāmarāgo	288
Kūṭeyyāni	5	Khīṇā jāti -pa- abbhaññāsi	75
Keṭubhaṃ	249	Khuddake pāṇe saṅghātaṃ	
Keṇiyo	273	āpādeti	41
Kenacideva karaṇīyena	245	Khurapariyantena	83
Kenacideva	284	Khuddamadhuṃ	165
Kevaṭṭā maññe macchavilope	121	Khemiyambavane	281
Kevali	271	Khemaṃ amatagāminaṃ	153
Kesamassuṃ ohāretvā	215	[Ga]	
Kesesu parāmasitvā		Gaggarāya pokkharāṇiyā tīre	1
etadavoca	194	Gacchantam	270
Ko abhisamparāyo	71	Gaṇācariyā	164
Kokanado	222	Gaṇino	164
Konajjā	94	Gaṇībhūtā	284
Ko nāmo ayaṃ bhante	248	Gatim	300
Ko nu kho	281	Gadhito	304
Koliyesu	70	Gabbhiniyo	279
Kosakāhārāpi	165	Gambhīrapaññaṃ	298
Ko santo kaṃ paccācikkhasi	99	Gambhīrassa	68
Kosohitavatthaguyho	259	Gambhīro	270
[Kha]		Galappavedhakena	36
Khaggañca uṇhīsañca	242	Gavākappaṃ	72
Khaṭṭopikā	117	Gahaṇiyā	211, 225
Khattiyā	275	Gahapati vā	
Khattiyō pissāssa	221	gahapatiputto vā	151

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ca]	
Gahapativādena	27	Cakkhum kho Māgaṇḍiya	148
Gahituppannaṁ	174	Cakkhum loke samuppannaṁ	295
Gāthā abhāsi	208	Cattāri kappatṭhiyapāṭi-	
Gāmakathā	155	hāriyāni	125
Gāmaṇḍalarūpo viya	281	Cattārimāni puṇṇa kammāni	72
Gāḷhapalepanena	100	Cattārimāni bhikkhave	123
Giddhilobho pahātabbo	27	Cattārome	87
Giri	293	Cattārome Udāyi puggalā	118
Gihisaṁyojanaṁ	136	Cattārome pessa puggalā	6
Gītaṁ	290	Cattārome brāhmaṇa	282
Guttaṁ	149	Cattālīsa danto	262
Gundāvane	220	Catuppadaṁ veyyākaraṇaṁ	134
Guhā	154	Campāyaṁ	1
Go	297	Campaṁ gatāgataṁ	5
Gopakhumo	264	Cayo	118
Gopo vā	292	Caraṇasampanno itipi	23
Gorakkhaṁ	297	Cara pire	237
Govatiko	71	Cara vādappamokkhāya	165
Govataṁ	72	Cāgaṁ	303
[Gha]		Cātumahābhūtika	158
Gharāvāsakammaṭṭhānaṁ	302	Cātumāyaṁ	120
Ghātetāyaṁ vā ghātetuṁ	243	Cāturanto	251
Ghāsacchādanaparamo	27	Cātuvaṇṇiṁ	278
[Ca]		Cārudassano	275
Cakkavattī	251	Citantaraṁso	261
Cakkaratanaṁ	251	Cittassāhaṁ ete	305
Cakkāni	257	Cittaṁ	208
Caṅkī	294	Cittaṁ ārādheti	7
Cakkhumā	295	Cittaṁ na pariyādāya ṭhassanti	98
		Cittaṁ paṭivāpeti	102

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ja]	
Cirakatampi	21	Jappe ācariyasādisā	294
Cirabhāsitaṃpi	21	Jambusaṇḍassa	275
Cirassaṃ kho	158	Jātavaddho	305
Cirassaṃ kho bhante	136	Jātikkhayaṃ	271
Cirassaṃ vata me	230	Jātimā	180
Cuṇṇakamakkhitaṃ	209	Jātivibhaṅga	295
Cetovasippatto	41	Jānatā	9
Corābhiniṭo	126	Jānāti Bhagavā, nāhaṃ	
		jānāmi	135
[Cha]		Jānāmi passāmi	178
Cha	80	Jāpetāyaṃ vā jāpetum	243
Chaḍḍaniyadhammaṃ	204	Jāyikā	117
Chaḍḍetukāmā	204	Jālahatthapādo	258
Chattiṃsa	80	Jigucchitabbaṃ	90
Chattupāhanaḥi	27	Jiṇṇo	210
Chando	291	Jiṇṇo vuḍḍho	271
Chabbaggiyā	130	Jimheyāni	5
Chamānikkhittaṃ	71	Jīvakassa Komārabhaccassa	
Chasvevābhijātīsu	84	ambavane	32
Chindato	83	Jīvikāya dātā	244
Chekaṃ	153	Jotipālo	193
[Ja]		Jotipālaṃ māṇavaṃ	
Jaccandho	154	āmantesi	194
Jaṭilo	273	[Jha]	
Janakuhanatthaṃ	127	Jhāyī	299
Janapadatthāvariyaṃ	251	[Ña]	
Janalapanatthaṃ	127	Ñātā	164
Janikā mātā	281	Ñātikathā	155
Janikā mātu	281	Ñātidāsī	204
Janetasmim	24		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ña]	
Ñāyaṃ dhammaṃ	302
Ñāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ	158
[Tha]	
Thapitāni paṭikkhittāni	99
Thānehi	33
[Ta]	
Takkī	308
Taggha mayaṃ bhante	126
Taṅca anuvadhīyantu	235
Tacena onaddhaṃ	209
Taṅceva diṭṭhiṃ pajahanti	143
Taṅceva diṭṭhiṃ nappajahanti	142
Taṅhi tassa	116
Taṇḍulapālidvārāya	293
Taṇḍulavāhasatāni	199
Taṇhādāso	211
Tatra	74
Tatra kālaṅṅū Tathāgato	78
Tatraggivessana	144
Tatīyavācā	78
Tato cassa uttari	266
Tato nidānaṃ	83
Tattha	90
Tathāgatappaveditā	133
Tathārūpaṃ iddhābhi- saṅkhāraṃ akāsi	253
Tathā santāmyeva	250
Tattheva	202
Tattheva phuṭṭho	212

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tattheva mucchitā papatimsu	208
Tadanugāyanti	290
Tadanuttaraṃ	75
Tadanubhāsanti	290
Tadupiyaṅca sūpeyyaṃ	199
Tadubhayavimuttaparisaṅkitaṃ	33
Tanu hi tanutarā	142
Tapena	161
Tapaṃ	303
Tasmā	137
Tasmiṃ thāne	111
Tasmātiha te	90
Tamevūpekkhaṃ bhāveti	31
Tassappapaṅṅo	212
Tassa pahānāya yā cetanā	74
Tassa mayhaṃ bhante	186
Tassa mayhaṃ Māgaṇḍiya	149
Tassa me upādānapaccayā	154
Tassa vāhaṃ pubbantaṃ ārabha	187
Tassa sāvakoḥamasmi	69
Tasesu	299
Tādinā	236
Tāni abhibhuyya	178
Tāya ratiyā ramamāno	151
Tāva bhattassa	293
Tiṭṭhatu	140
Tiṭṭhatu pubbanto tiṭṭhatu aparanto	191
Tiṇṇavicikiccho	66

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tiṇarukkhe	295
Tiṇasanthārake	146
Tiṇṇaṃ vedānaṃ	249
Tiṇṇo	299
Titthakarā	164
Tindukācīraṃ	183
Tiracchānakathā	155
Tiriyāṃ	179
Tirojanapadā	289
Tiroraṭṭhā	289
Tisso	80
Tisso kho	144
Tisso vijjā	237
Tiṃse nirayasate	161
Tīṇi	160
Tucchakaṃ	304
Tucchaṃ musā	309
Tuṇhī ahesuṃ	157
Tuṇhī ahosi	202
Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ	2
Tulayitvā padahati	134
Tuleti	291
Tuvamaṭṭhitosi	230
Tusitassa	68
Tūlasannibhā	264
Tejanaṃ	236
Tena	73
Tena Bhagavatā -pa- akkhāto	9
Tena hi vaccha	138
Tena hi samma	66

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tenupasaṅkami	146
Tenupasaṅkamimsu	121
Teneva dhammarāgena	103
Temāsaṃ ākāsaṅgahanāṃ	
atṭhāsi	198
Telappadīpaṃ āropetvā	13
Tevijjānaṃ	294
Tesāhamasmi	308
Tesāhaṃ cittaṃ ārādhemi	167
Tesāhaṃ saṃyojanānaṃ	28
Tesaṃ	116
Tesaṃ taṃ	117
Tesaṃyeva	291
Todeyyaputto	302
Taṃ itthiṃ etadavoca	233
Taṃ te mayaṃ paṭiggaṇhāma	106
Taṃ taṃ Tathāgato sukhasmiṃ	
paññāpeti	81
Taṃ no sossāma	165
Taṃ bhavantaṃ	250
Taṃ me na ruccati	99
Taṃ yevettha paṭibhātu	186
Tvaṃ mantānaṃ paṭiggahetā	252
[Tha]	
Thapati	80
Thāmaṃvā	21
Thālipāke	280
Thāvaresu	299
Thullakoṭṭhikaṃ	199

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Tha]		[Da]	
Thūlo kaliṅgaro	116	Diṭṭhadhammo	66
Thūlam	299	Diṭṭhaparisāṅkitam	33
[Da]		Diṭṭham	33, 137
Dakkhiṇāgirisimī	293	Diṭṭhippatto	132
Dakkhiṇena	265	Diṭṭheva dhamme	75
Daṇḍakīraṇṇo	42	Dvidhā chetvā	238
Dvaṭṭhantarakappā	160	Dibbam yogam	300
Dvaṭṭhipaṭipadā	160	Divā divassa	183
Dantakāraṇam gaccheyyūm	246	Disā hi me	235
Dantabhūmim	246	Dīghaṅguli	258
Dantam	149	Dīghatapassī	36
Dvattikkhattum	268	Dīghanakho	141
Dattupaññattam	159	Dīghāpi kho te esā	188
Dattosi	66	Dīgham	299
Dandhāyittattam	305	Dīgham kāraṇam	241
Damena	83, 301	Dukkhato	102
Davatte	111	Dukkhaṭikkūlam	7
Dassanāyapi nappahonti	248	Dukkhavipāko	239
Dassanīyo	285	Duggam	299
Dasamo	8	Dussamatto samādinno	82
Daharā	213	Dutiyavācā	77
Daharo	182	Duppaṭimantiya	279
Daḷhaparakkamo	21	Duppariyogāḷho	138
Dātabbam maññeyyāsi	63	Dvedhāvīpākā	291
Dānakatham	64	Dvepānanda	80
Dāsā	6	Dveyeva gatiyo	250
Diṭṭhadhammavedanīya-		Devakatasobbho	154
kammam	234	Devaññātaro	71
Diṭṭhadhammasukhavihārānam	22	Devadūtā	214
Diṭṭhadhammasukhavihārānam	122	Devalo	281

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Dha]	
Devavane sālavane	283	Dhammaṃ	269
Devānaṃ Tāvatiṃsānaṃ	216	Dhammaṃ carati	213
Deve	188	Dhammaṃ te desessāmi	187
Devo	71	Dhāreti	291
Doṇamite	161	Dhīrassa	68
[Dha]		[Na]	
Dhaññaṅgaṇānaṃ	118	Na aññaṃaññaṃ byābādhenti	159
Dhaññasamavāpakaṃ	117	Na apasādeti	269
Dhaññaṃ	117	Na ādibrahmacariyakaṃ	100
Dhammacakkhuṃ	65	Na iñjanti	159
Dhammacārī	293	Na iti maṃ jano jānātu	127
Dhammacetiyāni	245	Na uddham	266
Dhammaṭṭhassa	68	Na upalimpati	259
Dhammadhātu	79	Na upeti	134, 138
Dhammanvayo	243	Na ussādeti	269
Dhammarāgena		Na ussahāmi	104
dhammanandiyā	9	Na onāmeti	266
Dhammarājā	213, 251	Na katthaci patitṭhito	98
Dhammavādī	279	Na kampati	267
Dhammassa cānudhammaṃ	136	Na karoti	184
Dhammassa cānudhammaṃ		Na kāyaṃ	266
byākaronti	32	Na kiñci -pa- vimuttiṃ	247
Dhammassānudhammaṃ	272	Na kiñci bho Gotama	149
Dhammānudhammaṃ	154	Na kenaci saṃvadati	145
Dhammānusārī	132	Na khippameva vūpasammati	107
Dhammiko	213, 251	Na khvettha rājakumāra	
Dhammiko paribbajo	281	ekaṃsena	77
Dhammiyā kathāya	195, 273	Na kho ahaṃ	137
Dhamme ṭhito	213	Na kho mayaṃ bhagini	208
Dhammena	252	Na kho metaṃ bhante ruccati	39
Dhammo	138		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nagarakaṁ	240
Na ca anattiko	268
Na cakkhūni uppādeyya	153
Nacchannaṁ	27
Na ca byañjana	268
Na cāpi paṭijānare	295
Na chambhati	267
Natthi kho vacchā	136
Natthi balaṁ -pa- natthi purisa- parakkamo	83
Natthi sabbaso āruppā	85
Natthi hantā vā	160
Natthi hāyanaṁ vā	161
Natthi hetu natthi paccayo	83
Na tvaṁ tāta -pa- jānāsi	202
Nantakāni	166
Nandībhavaparikkhīṇaṁ	299
Na nettāraṁ vattati	107
Naddhi	298
Na pakkhāyati	188
Na paccakkhānaṁ	206
Na paṭikkosi	184
Na paṭibhāti	237
Nappatirūpaṁ	27
Naparamarūpā	117
Naparamarūpaṁ	117
Na paritassati	267, 298
Na puṇṇo dabbigāho	281
Na purebhattaṁ -pa- āpajjitabbaṁ	128
Na bhāyitabbaṁ	120

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Namayanti	236
Namassanti	295
Na mukhe avasiṭṭhā	268
Na me te	136
Nayidaṁ dummantitaṁ mama	237
Narake	230
Narassa	68
Na lomaṁ pāṭeti	107
Na vatidaṁ	195
Na vināmeti	266
Na vipariṇāmeti	159
Na viya maññe cakkhuṁ bandhante	243
Na vedhati	267
Na vo mama santike vattabbaṁ	121
Navāṁ santhāgāraṁ	11
Na satthiṁ unnāmeti	266
Na sannāmeti	266
Na samparivattakaṁ	267
Na sampasīdati	253
Na sammā vattati	107
Na hatthi	212
Na hi jātu so mamaṁ himse	235
Na hetāṁ Mālukyaputta atthasāmbhitaṁ	100
Naḷakapānanteva	125
Naḷakapānā	125
Naḷakapāne	124
Nāgassa	69
Nāgāvāsasate	161
Nāccāsanne	266

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nātithokaṃ	268	Nighaṇḍu	249
Nātidūre	266	Nicchāto	7
Nātidūre pādaṃ uddharati	265	Nijjhānaṃ khamanti	291
Nātisaṅkhaṃ	265	Nindāmayetaṃ	271
Nātisiṅghaṃ	265	Ninnādi	270
Nātisītāya naccuṇhāya	211, 225	Ninnāmetvā	254
Nādhimuccati	253	Nidhimukhaṃ gavesanto	10
Nānattakathā	156	Nindāroso	27
Nānāverajjakānaṃ	278	Nipakā	3
Nānupakhajjā	128	Nipakavuttino	3
Nāmakāmyeva	304	Nippurisehi	150
Nāmakāmyeva sampajjati	191	Nibbuto	7
Nārīsamānasavhayā	271	Nibbutaṃ	299
Nālamettha	291	Nibbedhikāya	22, 225
Nālaṃ	159	Nimittā	27
Nāsadā	209	Nimittaṃ aggahesi	205
Nāhaṃ tassa kiñci pāpaṃ	90	Niyati	84
Nāhaṃ bhante etaṃ	72	Niyyātaṃ	27
Nāhaṃ bhikkhave ādikeneva	134	Nirāsāsaṃ	299
Nāhaṃ bhikkhave		Nillopaṃ	83
sabbesaṃyeva	131	Nivāpaṃ	209
Nāḷandāya	36	Nivuto	304
Nāḷikiraraṅṅe	46	Nisabhassa	68
Nhātakassa	69	Nissaraṇapaṅṅo paribhuṅgati	35
Nikāmalābhī	22	Nissaraṇaṃ	101
Nikkujjitvā	89	Nisinna hoti	216
Nikkhaṇānaṃ	118	Nisīdāpeti	66
Nigaṇṭhigabbhā	161	Nīlanidassanāni	178
Nigamanagarajanapadakathā	156	Nīlanibhāsāni	179
Nigrodhaparimaṇḍalo	261	Nīlavaṇṇāni	178

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nīlavanarāji	274	Paccavekkhitvā paccavekkhitvā	90
Nīlāni	178	Paccāsīsamānarūpo	165
Nīlaṁ	180	Paccekadussayugena acchādesi	11
Nekkhammasukhaṁ	119	Paccekaṁ pādesu gahetvā	208
Nekkhamme ānisaṁsaṁ	82	Pacchā	300
Nettikā	236	Pacchāsamaṇena	231
Nerayiko	76	Pacchimena vā purimaṁ	40
Neva abhinandi	184	Pacchimopi	290
Neva kammantā paṭibhanti	237	Pañca	80
Neva dānaṁ	206	Pañcakaṅgo thapati	80
Nevasaññānāsaññāya-		Pañca kammāni	160
tanassāpi	120	Pañcakāmaguṇāmisā	31
Neva hoti na na hoti	137	Pañca kho ime	191
Nesā bhoto	158	Pañca kho ime Ānanda	
No anuyogakkhamo	67	kāmaguṇā	80
No apanatassa	69	Pañca ca kammuno satānī	160
No ākoṭṭanakkhamo	67	Pañcannetaṁ kāmaguṇānaṁ	
No ca kho naṁ jānāmi	274	adhivacanaṁ	123
No ca sīlamayo	185	Pañcamattāni bhikkhusatāni	120
No vimajjanakkhamo	67	Pañcamatthehi assasatehi	231
[Pa]		Pañcamatthehi bhikkhusatehi	249
Pakkāmi	244	Pañcasatavihāraṁ	11
Pakkhāletvā	269	Pañcimāni	246
Pakkhipati	266	Paññapeti	36
Pakhumāṁ	264	Paññapemi	183
Paccanīkaṁ kattabbaṁ	63	Paññavatā bhavitabbaṁ	129
Paccapādi	272	Paññāya vo diṭṭhā honti	133
Paccābhāsi	271	Paññāvimutto	131
Paccavekkhaṇattho	90	Paññāya cassa disvā	133
		Paññāya samannāgato	22

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pañhapaṭibhānāni	63	Pañītaṃ khādanīyaṃ -pa-	
Paṭaliyo	281	kālaṃ ārocāpesi	196
Paṭākāṃ parihareyyuṃ	63	Paṇopaṇaviyā	134
Paṭigho	99	Pattacīvarāni paṭisāmayamāno	120
Paṭiccakammaṃ	32	Pattipattassa	69
Paṭiccasamuppādadassā	301	Patthaṇḍila	281
Paṭipanno hoti	86	Patāpavā	275
Paṭipādito	2	Pathavī pathavīkāyaṃ	158
Paṭimantakassa	69	Padakassa	69
Paṭimukko	66	Padako veyyākaraṇo	249
Paṭisaṅkhāya	304	Padasamācāro	127
Paṭisañcikkhato	145	Padahati	291
Paṭisammodamānā	120	Padāni	158
Paṭisallānasārappāni	241	Padhānavemattataṃ	246
Paṭisallānā vuṭṭhito	88, 114, 148	Padhāniyaṅgāni	225
Paṭisallīno	183	Padhānaṃ	291
Paṭivasati	183	Pantasenassa	69
Paṭisevati	127	Pannabhāraṃ	298
Paṭisamhareyyāsi	90	Pannalomā	116
Paṭhamavācā	77	Papātasatāni	161
Paṭhamābhiniḃhidā	23	Pappuyya paramaṃ santi	236
Paṭhamaṃ jhānaṃ	186	Papāte	230
Paṇḍito	7	Pabbajati	210
Paṇḍukambale nikkhitto	188	Pabbajjaṃ	74
Paṇḍupuṭakassa sālino	196	Pabbājetāyaṃ vā pabbājetuṃ	243
Paṇāmemi	121	Pabhāsakassa	68
Paṇītarā	151	Pabhinnakhīlassa	68
Paṇītaraṃ	80	Payirupāsati	134, 291
Paṇītena piṇḍapātena	35	Paye pīyataṃ	293
		Paradattavuttā	116

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Parantapo	7	Pariyogāhiya vattato	135
Paraparitāpanānuyogaṃ		Pariyodhāya vattissanti	211
diṭṭheva dhamme	7	Pariyonaddho	304
Parapessena	297	Parisāṅkitam	33
Paramakusalaṃ	183	Parosahassaṃ	252
Paramāya vaṇṇapokkharatāya	285	Paraṃ vambheti	82
Paramena	21	Palāsavane	125
Parabhūtāva	308	Palipatho	299
Paramparāsaṃsattā	290	Pavattāro	290
Parasenappamaddanā	252	Pavaramaṇikuṇḍalaṃ	31
Pariggahetvā	66	Pavivekasukhaṃ	119
Pariccattam	90	Pavuṭā	161
Paricāritapubbo	149	Pasayha pasayha kāraṇaṃ	
Paricārehi	202	karonti	107
Pariciṇṇo me Bhagavā	141	Pasayhā	212
Parittāni	177	Passa	208
Parittam	89	Passatā	9
Parinibbāyati	111	Passasi no	89
Paripanthe tiṭṭhato	83	Pasādanīyāni	241
Paripuṇṇakāyo	275	Pasādasaddhā	225
Paripuṇṇam	71	Pasannanetto	275
Paribbājakasate	161	Pasādito Bhagavā	122
Paribbājakam	279	Pahātabbassa	116
Paribbaje	300	Pahātabbam	276
Paribhuñja	197	Pahānāya	21
Pariyantakate	161	Pahānāya samucchedāya	
Pariyāpuṇāmi	289	paṭipanno	28
Pariyāyena	80	Pahāya pāpaṃ	230
Pariyāyam	80	Pahitatto	75, 134
Pariyogā	197	Pahūtajivho	271

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pahīnajātīmaraṇo	271	Piṇḍapātaṭṭhikānto	36
Pahoti	153, 248	Piṇḍāya pāvīsi	204, 232
Pahomi	5	Piyappabhāvīkā	237
Pāṭihārikapakkhā	214	Piyā te ahaṃ	238
Pāṇamatipātayato	83	Piyo	201
Pāṇātipātā veramaṇī		Pilakkhaguhāyaṃ	154
kusalāṃ	139	Pisāco vata maṃ	115
Pāṇā	41	Pītisukhaṃ na vijahati	198
Pāṇinā	266	Puggalavemattatā	75
Pātamanusitṭho sāyaṃ	226	Puñjaṃ	83
Pātukarissati	5	Puññāni karonto	202
Pādakukkuccaṃ	267	Puttapaputtakā	215
Pādamaṇḍanānuyogaṃ	269	Puttamatāya puttā	163
Pādānaṃ	205	Puthusippena	297
Pāpito	191	Pubbakehesā	153
Pāpiyo assa	292	Pubbapetakathā	156
Pāpiyaṃso	292	Pubbenāparaṃ	243
Pāyamānā	279	Pubbeva kho pana	82
Pāragū	249, 271	Puratthimena nagarassa	8
Pāragūsabbaḍḍhamānaṃ	271	Purāṇadutiyaikā	208
Pāraṅgato	299	Purindadassa	69
Pārijuññāni	210	Purimena vā pacchimaṃ	40
Pāvārikambavane	36	Purimopi	290
Pāsādikāni	241	Purisayuge	215
Pāsādiko	285	Pure	300
Pāsam	209	Peccā	295
Piṭṭakasampadāya	162	Pessa	6
Piṭṭhito piṭṭhito anubandhi	91	Pokkharasāti	304
Piṭṭhi me āgilāyati	20	Pokkharaṃ	285

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Potaliyopi kho gahapati	27	Bālakiniyā	38
Poriyā	286	Bāle ca paṇḍite ca	159
Porī	286	Bindu	270
Porohiccena	297	Bimbaṁ	208
Paṁsukūlikā	166	Bilaṁ olaggeyyuṁ	292
Paṁsupisācakaṁ	187	Bījanaṁ taruṇānaṁ	122
[Pha]		Buddhamantā	249
Phandato phandāpayato	83	Buddho tādī pavuccati	271
Phassā phusanti	73	Buddhaṁ	298
Phāsuvihāro hoti	127	Beluvagāmake	8
Phītā	41	Byakkhissaṁ	295
Phuṭṭho kammavipākena	236	Byañjanamattāya	268
Phusanti phassaṁ	212	Brahmacariyapariyosānaṁ	75
[Ba]		Brahmacariyassa kevalī	271
Bandhanāgāriko	8	Brahmacariyena	301
Bandhukarogo no	243	Brahmacariyaṁ	303
Barihisatthāya	8	Brahmajā	221
Balavā	306	Brahmadāyādā	221
Balānīkaṁ	298	Brahmanimmitā	221
Balaṁ gahetvā	203	Brahmapattassa	69
Bahvābādhā nāma	246	Brahmabhūto	277
Bahiddhā	270	Brahmabhūtena attanā	7
Bahudukkhā bahupāyāsā	30	Brahmassaro	262
Bahusaṅkappaṁ	208	Brahmā Sakko	302
Bahūnaṁ ācariyapācariyo	288	Brahmujugatto	260
Bahūhi bahutarā	142	Brahmuno puttā	221
Bārāṇaseyyakaṁ	179	Brahmadeyyaṁ	283
		Brahmaññāya pajāya	288
		Brahmavacchasi	285
		Brahmavaṇṇī	285

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Bha]	
Brahā	275	Bhūtā	73
Brāhmaṇagahapatikesu	214	Bhūnahuno	147
Brāhmaṇa bho Kaccāna	221	Bhūmigatañca vehāsaṭṭhañca	287
Brāhmaṇiyo	279	Bhūmiladdhuppannaṃ	174
[Bha]		Bhūripañña	69
Bhagavantaṃ etadavoca	27	Bhesajjaṃ kareyya	153
Bhagavantaṃyeva purakkhatvā	17	Bhogī	275
Bhaginī	204	[Ma]	
Bhattābhīhāre	245	Makkaṭacchāpakaṃ	67
Bhaddikā bhante āvaṭṭanī	67	Maghadeva-ambavane	213
Bhabbo abhinibbhidāya	22	Macchaghātaṅko	8
Bhamukantare	264	Majjhimāya	204
Bhayaṭṭo	126	Majjhimāya dvārasālāya	66
Bhavanirodho	86	Majjhimopi	290
Bhavābhavesu	212	Majjhe	300
Bhassantā	159	Maṇḍanakajātiko	182
Bhāyitabbaṃ	119	Maṇḍabyo	55
Bhāvanāya pāripūriyā	168	Maṇḍalamālaṃ	274
Bhāvayato	99	Mattaso nijjhānaṃ khamanti	133
Bhāvetabbaṃ	276	Mattikaṃ	207
Bhāveti	71	Mathitānaṃ	137
Bhāvo	84	Madhurāya	220
Bhāsītanubhāsanti	290	Mantapadaṃ	289
Bhikkhācariyaṃ	292	Mantā	304
Bhikkhusaṃghena	249	Mantesu	250
Bhinnena sīsena	234	Mando	162
Bhisakkaṃ	100	Manasākāsi	204
Bhutāvīgatuppannanti	173	Manāpo	201
Bhūtapubbaṃ	115, 280	Manujassa	68

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Manujindo	275	Mahānāmaṁ sakkam āmantesi	20
Manussagahaṇe	5	Mahānisaṁsā	96
Manussarāhasseyyakāni	241	Mahāpañṇassa	69
Manopaṭibaddho	40	Mahāpañño	7
Manodaṇḍasmiṁ	41	Mahāpurisalakkhaṇam	249
Manobhāvanīyānaṁ	183	Mahāpurisassa	250
Manomayā	85	Mahābhogo	285
Manomayaṁ	181	Mahāsamārambhaṁ	302
Manosaṅkhāro	73	Mahito	230
Manosattā nāma devā	40	Mahesiṁ	300
Mama bhattā	243	Māṇavehi	115
Mama yānā	244	Mātaṅgāraññaṁ	63
Mayampi dāni	122	Mātito ca pitito ca	284
Mayampi hi bhante	4	Mātu	115
Mayā cetam bhikkhave	130	Mātugāmassetaṁ	
Maraṇenapi te -pa-		adhivacanaṁ	123
bhavissāma	202	Mānusakaṁ yogaṁ	300
Mallikāya āraṃo	183	Mā no viheṭhetha	208
Mahaccā rājānubhāvena	241	Mā me bhonto	274
Mahaṭṭhaṁ	302	Māyāvī	39
Mahatā	249	Mārasenappamaddano	277
Mahatā atthena	7	Migacīre	204
Mahatā bhikkhusaṁghena		Migabhūtena cetasā viharanti	116
saddhiṁ	1	Migavo	210
Mahato	69	Micchādiṭṭhi	71
Mahaddhano	285	Micchāpaṭipatti	302
Mahapphalā hoti	96	Miḷhasukhaṁ	119
Mahallako	210	Mukhādhāne kāraṇaṁ kāreti	111
Mahākappino	161	Mukhe āhareyya	77
Mahākiccaṁ	302	Muñjambhā īsikaṁ	181
Mahādhikaraṇaṁ	302	Muṇḍakena samaṇakena	194

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ya]	
Muttam rāgehi	271	Yathā maṃ paṭibhāseyya	186
Muditassa	68	Yathā yathā kho	201
Muddhāvasitto	8	Yattha amoghā	277
Mudu	264	Yattha yattha	81
Mudutalunahatthapādo	258	Yattha sabbaso -pa- nirujjhanti	31
Muni	271	Yatthassa te	185
Medhāviṃ	298	Yattha sudam mayam	241
Monapattassa	68	Yadakkhātam	294
Monassa	69	Yadā pana bhante Bhagavā	186
Momūho	162	Yadidaṃ pasavo	5
Morani vāpo	163	Yadeva tattha hoti	
Moho	299	vedanāgataṃ	103
		Yasmiṃ aggivessana samaye	144
[Ya]		Yassa kho tvaṃ brāhmaṇa	
Yakkhassa	69	kammassa vipākena	234
Yagghe	205	Yassatthāya	75
Yañca loke vuttam	145	Yassa natthi dhuvaṃ ṭhiti	209
Yajanto	83	Yassassino	164
Yaññe	280	Yassuddiṭṭhassa	134
Yañhi mayam bhante	239	Yānam vā poriseyyam	31
Yato	109	Yāpi kho te	142
Yatra hi nāma	226	Yāya nābhisajje	299
Yathā	250	Yāyam upekkhā nānattā	
Yathā uggāhamānassa	184	nānattasitā	30
Yathā tam	105	Yāvatakena antarena	5
Yathā tam gahapatissa	27	Yāvatakvassa	261
Yathādhammaṃ paṭikarosi	106	Yāvatā	183
Yathāparisam	270	Yāvatādohipi	195
Yathā Bhagavā aññāsi -pa-		Yāvañcidam	2
kālam maññasi	204	Yāva supaññattā	4

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Yāvāḷāhanā	158
Yugaṁ	285
Yugamattam	266
Yugādhāne	111
Yuñjati Buddhasāsane	235
Yuvā	182
Ye evamāhaṁsu	142
Ye gottapaṭisārino	24
Ye dhammamevādapayanti	235
Yena ārāmo	231
Yena kāmaṅgamo	151
Yenaññataro vanasaṅḍo	
tenupasaṅkami	26
Yena Bhagavā	12
Yena rūpena	138
Yena rājā Korabyo	
tenupasaṅkami	210
Yena santhāgāraṁ	12
Yena so vanasaṅḍo	114
Yebhuyyena	253
Yesam	281
Yesam kho aham	28
Yo imesam	186
Yo kāyasmim	
kāyachando	144
Yo kho Jīvaka	35
Yo janako	281
Yonijāva samānā	279
Yojetvā	217
Yonipamukhasatasahassāni	160

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Yopi so bhikkhave satthā	134
Yo byāpādo	99
Yo me ayam bhante	
kucchigato	226
Yo vedi	271
Yam icchati tam haratu	197
Yamnūnāham	254
Yam Bhagavā	115
Yam sudam	66
Yam hi mayam bhante	232
[Ra]	
Rakkhateva soṅḍam	90
Rakkhāvaraṇaguttiṁ	221
Rakkhitam	149
Raṅgakkhamo ceva paṇḍitānaṁ	67
Raṅgakkhamo hi kho	67
Rajojallam	259
Rajodhātuyo	161
Rajitam	67
Raṅṅo aṅganteva saṅkham	
gacchati	114
Raṭṭhapālassa mātaram	
etadavoca	205
Raṭṭhapālo	199
Ratiṁ	300
Rathesabho	275
Rasaggasaggī	261
Rasapaṭisaṁvedī	268
Rassam	299
Rāgānuddhamseti	123

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[La]	
Rāgo	99	Liṅgam jātimayaṃ	295
Rājakathā	155	Luddho	8
Rājakumāro	76	Lūkhacīvaradharā	166
Rājabhoggo	114	Lokakkhāyikā	156
Rājabhoggaṃ	283	Lokāyataṃ	249
Rājā	251	Lobhanīyesu dhammesu	291
Rājāno	275	[Va]	
Rājānaṃ nissāya	293	Vañkeyyāni	5
Rājābhiniṭo	126	Vacīsaṅkhāro	73
Rājābhirājā	275	Vacchatarā	8
Riñcati	82	Vacchatarī	8
Rittakam	304	Vañjhā	159
Ritto tuccho	106	Vañṇapokkharatāya	285
Rukkhamūlikā	166	Vatavantaṃ	298
Ruciradhammassa	68	Vattasampanno	294
Ruḷhanīyaṃ	135	Vatena	161
Rūpariḷāham	149	Vatthaguyhe	253
Rūpameva nu kho Bhagavā	94	Vatthaguyhaṃ	259
Rūparataṃ	149	Vantalokāmisassa	68
Rūpārāmaṃ	149	Vayo anupatto	210
Rūpānaṃyeva nibbidāya		Varattaṃ	298
virāgāya nirodhāya		Varadharo	163
paṭipanno hoti	85	Vasanto ca nārādheyya	158
Rūpī	176	Vasīkatvā	277
Rogato	102	Vassiko	149
Rogabhūto	153	Vācātipi na hoti	184
Roditamattā	184	Vācāvikkhepaṃ āpajjati	162
[La]		Vācitamanuvācenti	290
Laṭukikā sakuṇikā	116	Vācaṃ nicchāreyya	153
Labheyyāhaṃ bhante	74		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vādaṃ āropehi	76	Vipassissa	69
Vikūjitamattā	184	Vimalassa	68
Vigatakathamkatho.		Vimutti	114
Vesārajapatto	66	Virajaṃ vītamalaṃ	65
Vigatacāpallo	288	Virūparūpena	213
Vigatavalāhake	188	Vivaṭṭacchado	252
Vigatuppannaṃ	173	Vivari Bhagavā dvāraṃ	242
Viggaho	144	Vivāho	274
Vighātapariḷhā	28	Vivicca akulehi	102
Vicikicchati	253	Vivicceva kāmehi	102
Vicittaṃ mālaṃ gantheyya	70	Vivekavaṭṭo	267
Vicchaḍḍayamāno	267	Vivekaṃ	126
Vijanavātāni	241	Vissajjethāti vatvā	210
Vijjantarikāya	115	Vissajjeyyūṃ	31
Vijāyamānā	279	Vissaṭṭhāya	286
Vijjāsampanno itipi	23	Vissaṭṭho	270
Vijitavijayassa	68	Vissaramakāsi	115
Vijitāvinaṃ	300	Visākhākathā	156
Vijitāvī	251	Visuddhaṃ	271
Viññāṇakasiṇaṃ	179	Visaṃyuttaṃ	298
Viññāpaniṃ	299	Vihāro	241
Viññāpeyya	182	Vihāraṃ pavisitvā	242
Viññeyyo	270	Vihesā	99
Vitaccheyyūṃ	31	Vīmaṃsamāno	244
Viditavedassa	69	Vīraṅgarūpā	252
Viddhe	188	Vīrassa	68
Viddho assa	100	Vīrā	252
Vipajjamānaṃ	302	Vīriyaṃ ārabhati	168
Vipariṇāmo	122	Vīraṃ	300
Vippasanno	180	Vīsavassasatiko	249

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vīse indriyasate	161	Sakideva	10
Vuḍḍhā	213	Saṅkaritvā saṅkaritvā	229
Vuḍḍhihesā Bhaddāli		Sakkharappabhedānaṃ	249
ariyassa vinaye	106	Saṅkhatiyō	115
Vuḍḍho	210	Saṅkhadhamo	182
Vuttasiro	278	Saṅkhāya	127
Vuttova naṃ vadeyya	148	Saggakathaṃ	65
Vuddhasīlassa	68	Saggāpāyaṅca	271
Vuddhasīlī	286	Saṅgātigam	298
Vuddhasīlena	286	Saṅgāmāvacaro	90
Vūpakaṭṭho	75	Saṅghāṭim paññāpetvā	20
Vekhanaso	191	Saṅghino	164
Vedassa	68	Saṅghī	284
Venayikassa	68	Saccavajjena	83
Veyyākaraṇassa	69	Saccānubodho	291
Vesamantarassa	68	Saccānuppatti	291
Vokāraṃ	297	Sace agāraṃ ajjhāvasati	251
Vocaritā	133	Sace kho te Jivaka idaṃ	
Vohārasamucchedāya	27	sandhāya bhāsitaṃ	35
Vohāraṃ	297	Sace je saccam	205
Vohāro	27	Sace taṃ	204
[Sa]		Saccam	299
Sa-upāyāsaṃ	137	Sacce patiṭṭhāya	39
Sakaṇikaṃ	182	Saññāto	79
Saṅkappo	184	Saññāmayā	85
Sakammunā haññati	213	Saṅthapesi	157
Sakkassa	69	Saṅhassa	100
Sakkā tāta Raṭṭhapāla	207	Satta devā	161
Sakkāyadiṭṭhipariyutṭhitena	101	Satta pisācā	161
		Satta saññīgabbhā	161

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sattannaṁtveva kāyānaṁ	160	Santhāgāraṁ	8
Sattānaṁ hitāhitaṁ	5	Sadukkhaṁ	137
Satiṇakaṭṭhodakaṁ	283	Sadosaṁ	185
Satinepakkena	21	Sandānaṁ	298
Satisammosā	119	Sandiṭṭhikaṁ	277
Sati sati-āyatane	141	Sandhiṁ	83
Sattime bhikkhave puggalā	131	Sanaṅkumārena	24
Sattussado	260	Sanighaṇḍukeṭubhānaṁ	249
Sattussadaṁ	283	Sanidānaṁ	167
Sattesu hāyamānesu	108	Sannidhikāraṁ kāme	
Sadhaññaṁ	283	paribhuñjituṁ	162
Saddhammasaññatti	82	Sapadānacāriṇo	166
Saddhamme antaradhāyamāne	108	Sapariḷāhaṁ	137
Saddhammehi	21	Sappatissena	128
Saddhājāto	134	Sappāṭihāriyaṁ	167
Saddhāmattakena vahati		Sappitelena	8
pemamattakena	108	Sampajjamānaṁ	72
Saddhāvimutto	132	Sampannakusalaṁ	183
Saddhāniviṭṭhā	133	Sampannanivaraṇapāvuraṇo	27
Saddhānusārimhi	132	Sampannaphalaṁ	31
Saddhāmattaṁ	133	Sampayojetvā	165
Saddhe	280	Samparāyikāhaṁ bhante	246
Saddho	225	Sammappadhānā	247
Saddhaṁ niveseti	291	Sambodhagāmī	176
Santaggivessana	143	Sambodhasukhaṁ	119
Santatavuttino	3	Sambodhāya	22
Santatasīlā	3	Sabba-ahaṁkāramamaṁkāra-	
Santiṭṭhati	98	mānānusaṇānaṁ	137
Santi hi Kandaraka	3	Sabbakāyeneva	266
Santo	302	Sabbaṅgapaccaṅgiṁ	181

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbamaññitānaṃ	137	Samattaṃ samādinnaṃ	71
Sabbayogavisaṃyuttaṃ	300	Samadhigayha tiṭṭhati	184
Sabbavāridhuto	41	Samannāgato	286
Sabbavāriphuto	41	Samannesi	252
Sabbavāriyutto	41	Samayappavādaṃ	183
Sabbavārivārito	41	Samayopi kho te Bhaddāli	106
Sabbasantharim̐ santhāgāraṃ		Samavaṭṭakkhandho	261
santharivā	12	Samavāpakaṃ	117
Sabbasaṃyojanaṃ	298	Samavepākiniyā	225
Sabbākārasampanno	180	Samasamā	159
Sabbā tā rattim̐	115	Sammadeva	75
Sabbāmitte	277	Sammāññaṃ	114
Sabbe jīvā	84	Sammā dukkhakkhaya-	
Sabbe pāṇā	84	gāminiyā	225
Sabbe bhūtā	84	Sammāpaṭipattim̐	302
Sabbe sattā	84	Sammāsambuddhena	9
Sabbaṃ me nakkhamati	142	Samihitaṃ	290
Sabbaṃ pahāya gamanīyaṃ	211	Sammuccā	304
Sabyābajjhakāyasaṅkhāro	73	Samudācarati	208
Sabyābajjhā phassā phussanti	73	Samudācaranti	118
Sabyābajjho	239	Samudācārappannaṃ	174
Sabyābajjhaṃ	73	Samuddakkhāyikā	156
Sabyābajjhaṃ lokaṃ	73	Samussitaṃ	208
Samaggā bhuñjissāma	115	Sameti	153
Samaṇaseyyānurūpaṃ maññe	147	Samohaṃ	185
Samaṇā vā brāhmaṇā vā	91	Sayaṃ abhiññā sacchikatvā	75
Samaṇayakkho	4	Sayaṃvasī	151
Samaṇe Gotame	163	Sarasaṅkappā	118
Samaṇena vā	12	Sarassa	205
Samatittikaṃ	165	Sarāgaṃ	185
		Saritā anussaritā	21

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sarūpavacchāya	8
Sallakatto	277
Savanīyo	270
Savighātaṁ	137
Sasakkaṁ	158
Sasakkaṁ na karaṇīyaṁ	90
Sasāgarantaṁ	212
Sahakathī	139
Sahanukkamaṁ	298
Sahadhammiko vādānuvādo	33
Sahavatthebhi sobhati	209
Sahitaṁ me	164
Saheturūpaṁ	246
Sāṭṭheyyatā	5
Sāṭṭheyyāni	5
Sādānesu	299
Sādhupaññaṣṣa	68
Sādhu me bhavaṁ Gotamo	139
Sādhusammata	164
Sādhu sādhu Ānanda	24
Sādhu hoti	63
Sānuggahā	282
Sāni haranti	31
Sā pana doṇiyā	280
Sāpi nāma bhikkhave saddhā nāhosi	134
Sāmaññaṁ	117
Sāmaññaṁ pattā	159
Sāmukkamsikā	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sāyamanusiṭṭho pāto visesaṁ adhigamissati	226
Sārattarattā	282
Sārāgāya santike	86
Sāre patiṭṭhitaṁ	138
Sāhuḷicirena	153
Svāgataṁ bhoto Ānandassa	157
Sikkhākāmā	116
Sikkhaṁ paccakkhāya	99
Sitaṁ pātvākāsi	193
Sithilahanuno	100
Siyā aññathattaṁ	122
Siyā no	39
Siyā kukkuccaṁ siyāvippaṭṭisāro	104
Sirivaḍḍhaṁ mahāmattaṁ	239
Sīlakathaṁ	64
Sītibhūto	7
Sītodakapaṭikkhitto	40
Sīlavā	286
Sīlavā hoti	185
Sīlasampanno	21
Sīlena	161
Sīhapubbaddhakāyo	260
Sīhahanu	262
Sīhāva ekacarā	274
Sukkavipākāṁ	72
Sukko	221
Sukkaṁ	72

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sukhadukkhe	161	Suvaṇṇavaṇṇo	259
Sukhapaṭisaṃvedī	7	Susamacittassa	68
Sukhaparibhato	202	Susamatto samādinno	82
Sukhī	151	Susukkadāṭho	275
Sukhedhito	202	Susukābhayaṃ	123
Sukhaṃ upalabbhati	81	Sūkarakhatāyaṃ	141
Sugataṃ	300	Sūpeyyaṃ	115
Sujāto	275	Sūrakathā	156
Suṇohi yassāhaṃ		Sūrā	252
sāvako	68	Sekhāya vijjāya pattaḃbaṃ	140
Suṇantu dhammaṃ kālena	235	Sekho pāṭipado	19
Sutaparisaṅkitaṃ	33	Seho	144
Sutametaṃ	35	Senāsanāni paññāpaya-	
Sutametaṃ bhante	63	mānā	120
Sutaṃ	33	Seniyo	71
Suttaḡuḡe	162	Semhārassa	100
Suttabandhanehi	191	Seyyathāpi manussā	74
Suparikammakato	180	Seyyathāpi Rāhula rañño	
Suppatiṭṭhitacittā	4	nāgo	89
Suppatiṭṭhitapādo	257	Seyyathāpi mahāsamuddo	138
Supinasatāni	161	Seyyathidaṃ	251
Subhagavaniko	304	Seyyo	292
Subhāsubhaṃ	299	Seyyaṃso	292
Subho	180	Serivihārena	128
Subhanteva adhimutto		Serī	151
hoti	176	So kho panassa āyasmā	127
Sumano	183	Socayato	83
Sumukho	275	Soṇḍāyapi kammaṃ karoti	90
Suruci	275	So tattha ṭhito	103
Suvaṇṇadubbaṇṇāni	177	So tehi dhammehi	102

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sotaṃ	291	Saṃvutaṃ	149
So tattha ṭhito	103	Saṃviggo	148
Sottisinānīṃ	194	Saṃvibhattesu dhammesu	237
So dāni	76	Saṃvutattassa	68
Sodhento	210	Saṃsāro	299
So na sakkuṇeyya	117	Saṃsuddhagaṇaṇiko	285
Sopāsi kammavādī	137	[Ha]	
Sobbhe	230	Hatthakukkuccaṃ	267
Somā ca bhaginī sakulā		Hatthānaṃ	205
ca bhaginī	245	Hatthatthaṃ gacchanti	229
So vatassaṃ	117	Hatthārohaputto	1
So vā maṃ aparantaṃ	187	Hatthismiṃ	211
So vivicceva kāmehi	107	Hatthesu dhotesu	268
Saṃkilesa	65	Handa	121
Saṃghāṭiṃ paññāpetvā	20	Haratha bhante haratha	
Saṃpucchituṃ āgacchanti	289	bhadramukhā	198
Saṃpurekkharonti	289	Harāyitabbaṃ	90
Saṃyamena	83	Haliddavasaṇaṃ	70
Saṃyogāya	86	Hassakaṃyeva	304
Saṃyojanāni	101	Hīne	293
Saṃyutto	118	Heturūpaṃ	246
Saṃvarāya	149	Hoti ca na ca hoti	137

Majjhimaṇṇāsattakathāya

Nānāpāthā

Paṭhamo Mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṃ, Syā = Syāmapotthakaṃ, Kaṃ = Kambojapotthakaṃ, I = Inḡalisapotthakaṃ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho.

Majjhimaṇṇāsattakathāya

Nānāpāthā

Piṭṭhankā

[A]

Agathitoti taṇhāya agathito = Agadhithoti taṇhāya agadhito (Syā, Ka)	35
Aggihomasālāyaṃ = Aggihottasālāyaṃ (Sī, Syā)	146
Aṅgulimattampi = Aṅgulimattampi aḍḍhaṅgulimattampi (Sī)	270
Acelakapāḷim = Acelakaladdhim (Sī, Syā)	189
Acalo anobaddho = Acalāsanabandho (Sī, Syā)	96
Acchindananti = Acchaḍḍhananti (Sī), Aviñchananti (Ṭikā)	246
Ajānāpetvā = Anāṇāpetvā (Sī)	62
Aññajātiko = Aññā jāṭīti (Syā, Ka)	296
Aññatrayogenāti = Aññatthayogenāti (Sī, Syā)	138
Aññārādhanam = Aññāyārādhanam (Ka)	134
Aññe”ti = Aññoti (Sī, Syā)	58
Aññam = Aññena (Syā)	184
Aṭṭhārasa = Sattarasāṭṭhārasa (Ka)	89
Atappakataram = Anukappataram (Syā)	80
Attatthitam = Attatthiyā (Sī, Syā), Attatthāya (Pāḷiyam)	56
Attani = Attanā (Syā)	44
Attano attano = Attano (Sī, Syā)	120
Atthaviññāpanikam = Atthaviññāpanikam apisuṇam (Sī, Syā)	299
Attā kilamito = Attakilamatho (Syā, Ka)	74

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[A]

Atidūre = Avidūre (Ka)	265
Aticāriyamāno = Abhittharayamāno (Sī), Abhitārayamāno (Syā)	277
Atisugandho = Atisugandhagandho (Sī, Syā)	150
Atthidevāti = Adhidevāti (Ka)	309
Aduṭṭhassa = Anuṭṭhassa (Ka)	69
Adaṃsu = Paṭṭhapesuṃ (Sī)	163
Adhidevā nāma = Atidevā nāma (Sī, Syā)	309
Adhimānamattampi = Atimānamattampi (Ka)	29
Anajjhopannoti na adhi-opanno = Anajjhāpannoti na adhi-āpanno (Syā)	35
Anappāhāroti = Appāhāroti (Sī, Syā)	165
Anavajjaṭṭhena = Ārogya-anavajjaṭṭhena (Sī)	158
Aniyataṃ = Adassitaṃ (Ka)	240
Anuññātā = Anumatā (Ka)	24
Anicchakā = Anicchamānakā (Sī), Anicchantā (Ka)	202
Anussukko = Anuyutto (Dī-Ṭṭha 1. 222 piṭṭhe.)	251
Antarāvāro = Anantaravāro (Sī)	180
Antosamāpattikkhaṇeyeva = Antosamāpattiyam samāpattikkhaṇe ceva (Sī, Syā)	102
Apariyattaṃ = Apariyantaṃ (Sī, Syā)	120
Aparihānadhammo = Appahānadhammo (Sī, Syā, Ka)	140
Apassitvā = Asahitvā (Ka)	207
Apicāpi so = Athāpi so (Syā, Ka)	58
Appiyaṃ = Asaddhiyaṃ (Ka)	71
Apphoṭentā = Na appoṭentā (Syā, Ka)	263
Abbhussakkamānaṃ = Abbhussukkamānaṃ (Syā)	54
Abyositattāti = Asositattāti (Sī)	212
Abhido = Abhidosaṃ (Ka)	188

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Abhisāṅkhāsīti = Saṅkhāsīti (Sī, Syā)	229
Ayaṃ kāraṇā kariyati = Idam kāraṇam kariyati (Syā)	111
Araṭṭham karissantīti = Raṭṭham pīḷam karissantīti (Sī, Syā)	44
Ariyiddhiyam = Ariyasiddhiyam (Sī)	206
Avañcayi = Aheṭṭhayi (Jātakapāḷiyam)	48
Avabhūtā vāti = Avabhūtā cāti (Sī, Syā)	308
Avassayena mayā = Avassayo (Ka)	52
Avassikabhikkhukāle = Aḍḍhavassikabhikkhukāle (Syā)	89
Avirodhappasaṃsīnanti = Avirodhappasaṃsananti (Syā, Ka)	235
Asaṅṭhahanikam = Asaṅṭhahanakam (Sī, Syā)	45
Asati = Antaradhānesu (Ka)	108
Assa bhikkhuno = Sīlavantassa bhikkhuno (Sī, Syā)	23
Assātipāpam = Atipāpam (Syā, Ka)	292
Asuddhabrāhmaṇā = Suddā brāhmaṇā (Sī, Syā)	59
Asuvisuddhameva = Avisuddhameva (Sī, Syā)	177
Ahesum = Akamsu (Sī)	215
Aṃsiyo = Rāsiyo (Ka)	79
Aṃsīsu = Rāsīsu (Ka)	79

[Ā]

Āgatamhā = Āgamma (Sī)	278
Ācariyassa = Ācariyiniṃ (Sī)	227
Ājīvitapariyantanti = “Āpanakoṭikan”tipi pāṭho, ājīvapariyantanti (Syā)	243
Ātumārī mātumārīti = Ātu mātumārīti (Ka)	115
Ādaram = Āgaram (Syā, Ka)	219
Ādānagahaṇamuñcana = ...puñcana (Ka)	37
Ānetīti = Anafīti (Sī)	301
Ānesim = Ānayim (Sī), Ānemi (Ka)	207
Āmantetvā = Āmantesi (Sī, Syā)	88

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Ā]

Āvaṭṭito = Āvañcito (Ka)	284
Āvijjhitvā = Āvijjivā (Ṭikā)	283
Āvuso = Āmāvuso (Sī)	121
Āvedhitam̐ = Āvellitam̐ (Pāḷiyam̐), Āveṭhitam̐ (Sī, Syā)	57

[I]

Itvevāti = Icceva (Syā)	230
Idha = Idam̐ (Ka)	118
Imināva = Iminā ca (Sī)	272
Imehi pañcahi = Pañcahi kūṭeti (Sī)	25
Isidattapurāṇāti = Isidantapurāṇāti (Syā, Ka)	243

[U]

Ukkaṇṭhitatā = Ukkaṇṭhitā (Sī, Ka)	99
Uggatuggatameva = Uggatabhūtam̐ tameva (Ka)	210
Uccakulāti = Uccakulānīti (Syā), Uccakuleti (Ka)	171
Uccinitvāti = Ucchinditvāti (Ka)	166
Ucchindantā = Ocinantā (Sī, Syā)	51
Uddīyeyyāti = Udḍeyyāti (Sī), Uyyayeyya (Syā)	31
Uṇhameva = Uṇhuṇhameva (Sī)	104
Uṇhavīriyāni = Uṇhvirissāni (Syā)	149
Uṇhīsam̐ patto = Uṇhīsapatto (Sī)	258
Udakadānam̐ āharanto viya = Udaram̐ āhananto viya (Sī), Udakādānam̐ āharanto viya (Syā)	267
Udenoti = Utenoti (Ka)	224
Upakārāya = Upakārāvaham̐ (Dī-Ṭṭha 1. 220 piṭṭhe.)	249
Upapannaphalanti = Uppannaphalanti (Sī, Syā)	31
Upabhogo = Sambhogo (Ka)	114
Upasaṅkamanto = Upasaṅkamito (?)	114
Upasumbheyyāti = Upacchumbheyyāti (Sī), Upaccambheyyāti (Syā)	30

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Uppāditam rūpajjhānam rūpaṃ = Uppāditam rūpaṃ (Sī)	176
Upphālesīti = Opādesīti (Sī), Uppālesīti (Syā)	238
Uposathakammena = Uposathakammena va (Dī-Ṭṭha 1. 145 piṭṭhe.)	83
Umāpupphanti = Ummāpupphanti (Sī, Ka)	179
Uraṃ = Udare (Sī), Udaram (Syā)	193
Ulloketvā = Oloketvā (Ka)	169
Uḷurājāva = Usabharājāva (Sī, Syā)	17

[E]

Ekavimānasmimyeva = Ekavimānasmim ye (Sī)	248
Ekasmimyeva = Ekekasmimyeva (Sī, Syā)	167
Ekāvajjanena ekacittena = Ekacittena ekajavanena (Sī, Syā)	246
Ekāhampi = Ettakam kālampi (Ka), Ekampi (Syā)	307
Ekūnavīsati = Ekūnavīsati pucchā (Syā)	10
Ekekissā disāya = Na ekikāyādinnā viya (Ka)	284
Etesam = Ete sabbe (Syā, Ka)	63
Ethāvuso = Evaṃ āvuso (Ka)	105
Evamanena = Evaṃ gamanena (Ka)	265
Evamevaṃ tampi = Evametampi (Sī, Syā)	142
Evamassa hi = Etassa hi (Sī, Syā)	112
Evamesa = Evameva (Sī, Syā, Ka)	304
Evarūpiṃ = Evarūpaṃ (Syā)	156

[O]

Ogāhissati = Ogāhīyati (Sī, Syā)	68
Otaritvā = Ottharivitvā (Sī)	139
Otallako = Okallako (Ṭīkā), Ogallako (Syā, Ka)	56
Otāram = Okāsam (Ka)	256
Odhisaka-anodhisaka = Odissaka-anodissaka (Sī, Syā)	306
Opārambhoti = Opārabbhoti (Ṭīkā)	239

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[O]

Obaddhānābaddhaṭṭhānehi = Ovaṭṭaṭṭhāneva hi (Sī), Ovaddhaṭṭhānehi (Syā)	266
Oramiya = Atha naṃ (Sī), Oramattha (Syā)	271
Orimatīratoparatīraṃ viya ca = Oratīrato pāratīraṃ viya ca (Sī)	31
Olokanakapadumaṃ = Olambakapadumaṃ (Sī)	222
Osaranti = Na osaranti (Sī)	293

[Ka]

Kakkhaḷatarā = Kakkhaḷakarā (Sī)	97
Kaṇhagaṅgāti = Kaṇṇagaṅgāti (Syā, Ka)	26
Katvāvāyaṃ = Katvā etassa (Ka)	234
Kanakayūpo = Kanakarūpo (Ka)	93
Kappasahasshipi = Kappasatasahasshipi (Sī)	274
Kapilavatthugamanamaggaṃ = Kapilavatthugāmināṃ maggaṃ (Sī)	15
Kampetvā = Kappetvā (Ka)	49
Kabaramissakaṃ = Kacavaramissakaṃ (Sī, Syā)	166
Kammadāyajjā = Kammadāyajjaṃ (Ka)	73
Kammasatāni ca = Satāni cāti (Sī, Syā)	160
Kammubinduvihāraṃ = Kupuveṇavivihāraṃ (Sī), Kambabinduvihāraṃ (Syā)	170
Kayavikkayakāle = Kayavikkayakālo (Sī, Syā)	134
Kalambanadītīraṃ = Kadambanadītīraṃ (Syā), Koḷumbanadītīraṃ (Ka)	112
Kaliṅgaraṭṭhe pana = ...kira (Ka)	46
Kahāpaṇatthaṃ na nikkhameyyanti = Gahanatthaṃ nikkhameyyāti (Ka)	45
Kākā setā = Kāko seto (Ka)	156
Kāsāvaṃ = Sāṭakaṃ (Ka)	172
Kāḷatilakavaṅka = Kāḷatilakavaṅga (Sī)	182
Kim na = Kim nu kho (Ka)	33
Kimirakuṭṭhena = Cirakuṭṭhena (Sī), Timirakuṭṭhena (Syā, Ka)	152
Kīvamahapphalā = Kim mahapphalā (Syā)	96

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kuṭṭeṭitissamahāvihāraṃ = Kuṭṭeṭitissamahāvihāraṃ (Sī)	170
Kuṭṭhikālo = Kuṭṭhakālo (Sī, Syā)	152
Kuṇḍalañca = Kuṇḍale ca (Sī)	31
Kumārakīḷitaṃ = Kumārakīḷakaṃ (Sī), Kumārakīḷikaṃ (Syā)	215
Kusaggenudakamādāya = Kusagge udakamādāya (Sī), Kusagge dakamādāya (Syā, Ka)	151
Kuham kuhanti = Kaham kahanti (Sī)	193
Kenaci = Tena tena (Sī, Syā)	42
Kelanā paṭikelanāti = Kelāyanā paṭikelāyanā (Sī, Ka), Abhi 2. 365 piṭṭhe pana passitabbaṃ.	288
Kevalaṃ vīthiyaṃ = Kevaṭṭavithiyaṃ (Sī)	187
Koṭisahasamattaṃ = Koṭisatasahasamattaṃ (Syā)	55
Koṭisahasam = Koṭisatasahasam (Sī)	55
Koṇḍito = Koṭṭhito sukotṭhito (Sī)	281
Koḷumbe = Kolambe (Sī)	47

[Kha]

Khandhe = Matthake (Sī)	18
Khuddakasarāvā honti = Khuddakasarāvakaṃ hoti (Syā)	165

[Ga]

Gaṇā sampannāti = Gaṇā samhatāti (Ka), Gaṇasampannāti (Syā), Gaṇasampattāti (Dī-Tṭha 1. 249 piṭṭhe)	284
Gaṇhantena = Gaṇhantena setacchattaṃ paṭiggaṇhantena (Sī)	284
Gatamattoyeva = Gatamatteyeva (Sī)	44
Gayheyya = Gaṇheyya (Sī, Syā, Ka)	296
Garaha-acchariyaṃ = Garahaṇacchariyaṃ (Sī)	2
Garubhārā = Garugabbhā (Syā)	223
Gahapati = Gamissati (Sī, Syā)	66
Gahetvā = Gaṇetvā (Sī)	228

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Ga]

Gāḷhapalepanenāti = Gāḷhalepanenāti (Syā)	100
Gilitukāmo kāko viya = Gilitukāmo viya (Sī)	35
Gehayaṭṭhiyo = Gehasandhiyo (Syā)	117
Goliyānisuttam = Gulissānisuttam (Sī), Golissānisuttam (Syā)	127

[Gha]

Ghaṇḍam = Ghaṇṭam (Sī), Ghaṇṭham (Syā)	49
Ghāṭeti = Ghāṭesi (Sī)	228
Ghāṭetabboti = Jotetabboti (Sī)	282

[Ca]

Cañcalikappeti = Maṇḍalakappeti (Sī), Paccalakappeti (Syā)	307
Candattharaka = Kañcanattharaka (Sī)	13
Candena = Navacandena (Sī)	217
Cāṭukamyam = Pātukamyam (Syā)	4
Cātakasakuṇikā = Vātasakuṇikā (Sī), Vātakasakuṇikā (Syā)	116
Cātisaṇikam = Cāpi saṇikam	17
Cinteyya = Cinteyyum (Ka)	245
Cuṇṇamattikadānam = Cuṇṇadānam mattikadānam (Sī)	4
Celappaṭikam = Celapattikam (Sī)	222
Ceso = Heso (Sī, Syā)	112
Corā kira = Te kira (Sī, Syā)	115

[Cha]

Chattupāhanāhīti = Chattupāhanoti (Ka)	27
Chātajjhatesu = Chātamattesu (Syā, Ka)	268
Chindanti = Chindati (Sī)	111
Chekanti sampannam = Chakanti pasannam (Sī, Syā)	153

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Javeti sīghavāhane. “Dhāve”tipi pāṭho = Dhāveti sīghajavane, “dhavane”tipi pāṭho (Sī)	111
Jādadārako pana = Jādadārakena pana (Ka)	279
Jānāti = Na jānāti (Sī, Syā)	144
Jālavāgurādihatthe = Jālavākarādihatthe (Sī)	33
Jālam baddham = Jālabandhanam (Sī)	150
Jighacchitam = Jighacchitāya (Syā), Jighacchitā tam (Ka)	187
Jīvasattamesu = ...sattasu (Sī)	160
Jīvikāya dātāti = Jīvitam dātāti (Ka)	244

[Ña]

Ñānacakkhunā = Viññānacakkhunā (Ka)	248
-------------------------------------	-----

[Tha]

Ṭhapetvā = Ṭhatvā (Sī, Syā)	167
Ṭhapetvā = Gahetvā (Ka)	169
Ṭhānesu = Vādesu (Ka)	294
Ṭhāne = Ṭhānam	13
Ṭhitaveḷum ghaṭetvā = Ṭhitaveḷum gahetvā ghaṭetvā (Sī), Ṭhitaveḷū ghaṭetvā (Syā)	287

[Ta]

Tatiye = Tatiye tatiye (Sī, Syā)	196
Tato = Saṃkhubbhito (Ka)	55
Tattha = Hattha (Syā, Ka)	20
Tattha = Tattha katham (Ka)	7
Tattha tattha = Tattha (Sī, Syā)	164
Tathāgataṃ hetuṃ = Tathāgatahetu (Sī)	276
Tameva = Evameva (Syā, Ka)	94
Tameva = Kaññameva (Sī, Syā)	50

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tavedaṃ = Tavayidaṃ (Syā, Ka)	56
Taraṇaṃ vā hotu ataraṇaṃ vā = Hotu caraṇaṃ vā hotu maraṇaṃ vā (Syā), Karaṇaṃ vā hotu akaraṇaṃ vā (Ka)	139
Taruṇadāraḱāvacāpalyena = Taruṇadāraḱacāpalyena (Sī, Syā)	129
Tasmā attanā = Sattarattena (Sī)	278
Talapaṇṇādīni = Tālavaṇṇādīni (Sī)	37
Tāsaṃ = Tassa (Syā)	24
Tikhiṇacakkhunā = Khīṇāsavabhikkhunā (Ka)	230
Tissopi = Tepi (Ka)	186
Te = Tena (Sī, Syā)	12
Tena nimantitā = Tato nimantitā	274
Temati = Temeti (Sī), Dhovati (Syā)	267
Tesu = Tesu tesu (Sī)	278
Tehi pubbe gītaṃ = Tehi sabbehi gītaṃ (Sī)	290
Taṃ = Tena (Sī)	3
Taṃ mariyādaṃ = Pāṇakoṭiṃ jīvitamariyādaṃ (Sī, Syā)	243

[Tha]

Thaddhā = Baddhā (Syā, Ka)	258
Thomayatā = Thomayato (Sī), Thomayanto (Ka)	275

[Da]

Dakkhiṇapādena = Dakkhiṇapāde (Syā)	265
Datvā = Katvā (Sī)	273
Dantebhi = Dantena (Sī)	57
Davatteti davattāya = Ravattheti ravatthāya (Sī, Syā)	111
Dassessati = Dasseti (Sī, Syā)	76
Dāyakaḱa pesanakāraḱāpi = Dāsapesanakāraḱāpi (Syā), Dāsakapesanakāpi (Ka)	172
Dānapatīnaṃ = Piṇḍadānagahapatīnaṃ (Ka)	165
Dāyajjaṃ santakanti = Dāyajjabhaṇḍakanti (Sī)	73

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dāliddiyena = Daliddiyena (Sī)	117
Dvādasahatthaṭṭhāne = ...ṭṭhānaṃ (Sī)	13
Disaṃ = Parisaṃ (Sī, Syā)	209
Disvāpi = Disvā (Sī), Adisvā (Ka)	44
Dviveḷumattameva = Veḷumattameva (Sī)	287
Dīghattā = Dīghatapattā (Syā)	36
Dīpidāṭhāya = Nisadāya (Ka)	259
Dubbhatīti = Dubbatīti (Ka)	227
Dummavāsī = Duppavāsī (Ṭikā), Rummavāsī (Sī)	56
Dese = Janapade (Syā, Ka)	205
Desessāmī”ti = Desāpemīti (Syā)	101
Domanassaṃ uppajji = Domanassaṃ uppādetvā (Ka)	42

[Dha]

Dhīraṃ = Dhī (Ka)	68
Dhurassa = Dhurāya (Syā, Ka)	246

[Na]

“Nagaraṃ haṃsavatī nāma = Nagare Haṃsavatīyā (Sī, Syā, Ka)	200
Na paññāyati = Paññāyati (Sī)	13
Nayaggāhe pana ṭhatvā = Nayaggāhena pana vatvā (Ka)	3
“Nava-uposathāgāre = Na uposathāgāre (Ka)	282
Navabhūmikapāsādassa = Navabhūmakapāsādassa (Sī)	150
Na sakkāti = Na sakkoti (Syā, Ka)	162
Nāgarikajātiyo = Nāgarakulajātiyo (Sī, Ka)	203
Nāmanighaṇṭurukkhādīnaṃ = Nighaṇṭurukkhādīnaṃ (Dī-Ṭṭha 1. 220 piṭṭhe)	249
Nāḷikirarañṇe = Nāḷikīre (Sī)	46
Nikkhipaṃ = Nikkhipi (Ka)	17
Nighosantesu = Nigghātesu (Sī), Nighātesu (Syā)	111

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Na]

Niccelo = Nicoḷo (Ka)	71
Niṭṭhanti = Tiṭṭhanti (Sī), Patiṭṭhāpeti (Syā)	268
Niṭṭhāpitāti = Niṭṭhitāti (Sī, Syā)	124
Niṭṭhāpesi = Ṭhapesi (Sī, Syā)	256
Nidahanaṭṭhena = Niddahanatthena (Sī, Syā, Ka)	64
Nindārosam = Nindārosamattam vā (Sī)	29
Nipacchābandhamahānāvā = Nippaccābandhamahānāvā (Sī)	4
Nibbakosassa = Nimbakosassa (Sī, Syā)	198
Nibbindanatthāya vā = Nibbidatthāya vā (Ka)	100
Nibbinnā = Nibbindanto (Ka), Nibbinṇā (Sī)	100
Nissako = Nisako (Ka), Niyasako (Syā)	117
Nissandavipāko kathito = Nissandavipāko vipākoti kathito (Syā)	239
Nihitañca = Nidahitañca (Ka)	207
Nihatam = Nihitam (Sī, Syā)	215
Nīlavilepanāni = Nīlapaṭāni (Ka)	150
Nīluppalagacchake = Nīluppalagavacchite (Sī), Nīluppalagacchakam (Syā, Ka)	150
Nemī dissanti = Nemi dissati (Ka)	257

[Pa]

Paccati = Pacati (Sī)	269
Paccanīkam kattabbanti = Paccanīkātabbanti (Sī, Syā)	63
Paccayabhāvam cassa = Paccayabhāvamassa (Sī, Syā)	190
Paccupādīti = Saccavādīhi (Ka)	230
Pañcahi pabbatehi = Pañcahi kūṭhehi (Sī)	25
Paṭaparissāvanamattañca = Parissāvanamattam (Sī)	98
Paṭiggāhako = Paṭiggahetvā gāhako (Syā, Ka)	267
Paṭibāhitam = Paṭibāhittha (Sī), Paṭibāhitum (Syā)	105
Paṭimānentu = Adhivāsentu (Ka)	284

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paṭaliyoti = Aṭaliyoti (Sī), Āgaliyo (Syā)	281
Paṭisammōdamānāti = Sammodamānāti (Sī, Syā, Ka)	120
Paṭhamavohāravasena = Purimavohāravasena (Sī)	213
Paṇḍupuṭakassa = Paṇḍumuṭikassa (Sī), Paṇḍumudikassa (Syā)	196
Patitā = Patitvā (Sī)	26
Patito = Pahito (Ka), Pātito (Syā)	299
Pattakāle = Pattakālaṃ (Sī, Syā)	219
Paṭṭhamattāṃ = Paṭṭamattāṃ (Syā, Ka)	94
Paṭṭhodaneneva = Piṭṭhodakeneva (Sī), Paṭṭhodakeneva (Syā)	165
Pathavīkamane = Pathavīkasane (Sī, Syā)	111
Padasampattivasena = Sarasampattivasena (Sī, Syā)	290
Padāpadam = Padānupadam (Ka)	256
Pabbājento = Pabbājayato (?)	231
Paravādamaddano = Paravādamathano (Sī, Ka)	77
Parasenāya hi = Parasenā yahim (Sī)	111
Paveṇiyā ghaṭako = Paveṇiyā ghaṭanakā (Syā)	50
Pasādajanakāni = Dassanīyāni (Sī, Syā)	241
Pahaṭaṭṭhānaṃ = Pahāraṭṭhānaṃ (Syā, Ka)	117
Paharivā = Pariharivā (Ka)	90
Pahiṇāti = Pahiṇati (Syā), Pahiyyati (Ka)	49
Pāṇakoṭikaṃ = Na pāṇakoṭikaṃ (Sī, Syā)	243
Pāṇātipātānaṃ = Pāṇānaṃ (Ka)	28
Pādasikavaṇṇopi = Pārasakavaṇṇopi (Sī, Syā)	280
Pāpayiṃsu = Pavāhayiṃsu (Sī, Syā)	43
Pāpetvā = Pātetvā (Sī)	49
Pittajararogo = Cittajarogo (Syā), Pittajarogo (Ka)	40
Pittasemhādīpaliveṭhena = Pittasemhādīpalibodhena (Sī)	153
Pidhīyatīti = Pithīyatīti (Sī), Pithiyyatīti (Syā)	235

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa]

Pisanto viya = Pivanto viya (Syā)	116
Pissāma = Pivissāma (Sī, Syā), Pāyāmi (Ka)	125
Pītabhesajjehi = Vītarogabhesajjehi (Ka)	175
Pītaṭṭhāne ṭhatvā = Pītiṭṭhāne ṭhapetvā (Sī)	78
Puṭake = Mudike (Syā), Muṭake (Sī)	196
Puthujjanagāthāti = Puthujjanagatāti (Sī)	153
Pupphaphalānaṃ = Pupphaphalāphalānaṃ (Sī)	134
Pubbe = Pubbena (Ka)	243
Purimaṃ purimassa pacchimaṃ pacchimassa = Purimapurimaṃ pacchimassa pacchimassa (Sī), Purimaṃ pacchimassa (Syā), Purimaṃ pacchimassa pacchimaṃ purimassa (?)	168
Pūrayimsu = Puppharāsī pūrayimsu (Ka)	170
Pesitacitto = Pesitatto (Sī, Syā)	134
Pokkharasāyī'tipi = Pokkharasādītipi (Sī)	304

[Pha]

Phalamāsamānā = Māsasānā (Sī)	56
Phenapiṇḍa = Phenupiṇḍa (Syā, Ka)	209

[Ba]

Bandhukarogo noti kularogo = Bandhukaroginoti kularogā (Ka) ... kularogo amhākaṃ (?)	243
Bālo ca = Bālo hi (Sī, Syā)	212
Bāhitikasuttaṃ = Bāhitiyasuttaṃ (Sī, Syā)	238
Bāhuṃ = Bāhaṃ (Sī, Syā)	57
Bībhacchā = Vigacchā (Ka)	117
Buddhānaṃ = Buddhādīnaṃ (Sī)	265
Beluvagāmaketi = Veluvagāmaketi (Syā, Kaṃ, Ka)	8
Byādhimatapabbajite = Byādhimatapabbajite (Sī, Syā)	214
Brahā = Brahmā (Syā, Ka)	275

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Bha]

Bhajati = Bhajanti (Sī)	168
Bhaṇati = Gaṇati (Sī)	160
Bhattavaḍḍhitakaṃ = Bhattavaḍḍhitikaṃ (Sī)	178
Bhabbaṃ = Bhabbamattaṃ (Sī, Syā)	223
Bhāyeyyāma = Bhāseyyāma (Syā, Ka)	148
Bhāratārāmasītāharaṇādi = Bhāratārāmāyanādi (Sī, Syā)	67
Bhinnadoso = Cittadoso (Sī)	241
Bhinna-udakapupphulā = Bhinna-udakabubbulā (Sī, Syā)	145
Bhisamūḷāleheva = Bhisamūleheva (Ka)	165
Bhūte = Bhūte sambhūte (Sī)	84
Bhūnahunoti = Bhūnahanassāti (Syā)	147
Bhūnahuno”ti = Bhūnahanoti (Syā)	148

[Ma]

Maṅgalasakuntopi = Maṅgalaṃ karonto (Ka)	226
Maṅguladaṭṭhena = Maṅguṇadaṭṭhena (Syā)	184
Maghadevasuttaṃ = Makhādevasuttaṃ (Sī)	
Maghadevambasuttaṃ (Syā)	213
Majjharatṭhaṃ = Mejjharatṭhaṃ (Sī, Syā)	59
Mañjussarena = Mandassarena (Ka)	263
Maṇipāsāṇena = Veṇumaṇipāsāṇena (Ka)	67
Manavaḍḍhanakānaṃ, ye = Manavaḍḍhanakānaṃyeva (Syā)	
Manavaḍḍhanakānaṃ, ye ca (Ka)	183
Mantameva = Mantapadameva (Sī)	290
Mandabuddhīnaṃ = Dubbuddhīnaṃ (Sī, Syā)	67
Mandākinīdaho = Mandākinī (Sī), Hamsapātadaho	
mandākinī (Syā), Hamsapātadaho (Ka)	25
Mamedam = Mamayidam (Syā, Ka)	56
Mayham = Mayā (Sī, Syā)	64
Mahājanagataṃ = Mahājanaṃ kathaṃ (Ka)	240

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Ma]

Mahāpuñño = Mahāpañño (Sī, Syā)	124
Mahārahaṃ -pa- celavitānaṃ = Haritapattaṃ -pa- parikkhipivā (Sī)	53
Mālukyasuttaṃ = Māluṅkyasuttaṃ (Sī, Syā)	99
Mukhavikkhālita = Vikkhālana (Sī)	43
Mukhasāsaṇaṃ = Sukhasāsaṇaṃ (Ka)	240
Muddhāvasittoti = Muddhābhisittoti (Sī)	8
Mukhāruḥhicchāmatthaṃ = Mukhāruḥhamattaṃ (Sī)	148
Muñcana = Puñcana (Ka)	37
Mettāpasāṃsakānanti = Mettāpasāṃsananti (Syā), Tappasāṃsapakāraṇanti (Ka, Ṭikāyaṃ ca)	235
Medāḷupanti = Medaḷupanti (Sī)	240

[Ya]

Yattha yattha = Yattha (Sī, Syā)	164
Yadettha = Yaṃ panettha (Syā, Ka)	30
Yācasi = Vadesi (Ka)	275
Yāti vibhūtataṃ = Yāva vibhūsitāṃ (Ka)	97
Yāya tumhe janitā = Yā sā tumhe janikā (Sī, Syā)	281
Yāvatādohipīti = Yāvetadohipīti (Sī), Yāvatadohipīti (Syā)	195
Yāvataparimanti = Yāvetaparamanti (Sī), Yāvataparamanti (Syā)	195
Yā = So (Syā)	24
Yugamattamhi = Yugamattaṃ hi (Sī, Syā)	17
Yuttamimaṃ brāhmaṇaṃ = Yutto brāhmaṇo (Ka)	304
Yonakarūpakirātarūpakādīnaṃ = ...khacitarūpakādīnaṃ (Sī), ...kinnararūpakādīnaṃ (Syā)	13
Yonisiddhameva = Yonīnaṃ seṭṭhameva (Ka)	297
Yonisiddhā = Yonipaṭisandhiyā (Ka)	295
Yonena = Yo so (Sī, Syā)	74

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Rakkhi = Dakkhi (Ka)	89
Rajjitum̐ = Rañjitum̐ (Sī)	286
Rañjanakāni = Pasādanakāni (Sī, Syā)	241
Rasaṃ = Rajaṃ (Sī)	150
Raṭṭhampi araṭṭhaṃ karissantīti = Raṭṭhaṃ piḷaṃ karissantīti (Sī, Syā)	44
Rittakattā ca = Rittakattāva (Sī)	304

[La]

Lajjāyamāno = Lajjiyamāno (Syā, Ka)	273
Labhitvā = Labhitaṃ (Ka)	43
Limpāpetvā = Limpitvā (Sī)	13
Līno = Sallīno (Syā)	183
Lohakūṭavassaṃ = Lohākiṇṇavassaṃ (Sī)	62

[Va]

Vaṅkaṃ antaṃ nāma = Ekaṃ antaṃ nāma (Syā), Ṭhitaṃ antaṃ nāma (Ka)	98
Vaṅkaṅca pahāya = Chinditvā pahāya (Sī, Syā)	118
Vacasāyatthe = Vacasānatthe (Sī), Vacasāyatte (Ka)	38
Vaṭṭe arajjanassa = Vivaṭṭe rajjanassa (Syā, Ka)	143
Vaḍḍheti = Vaṭṭati (Syā, Ka)	292
Vaṇṇagandhasampannacampakapupphāni = Vaṇṇagandhasampannaṃ campakapuppha- piḷandhanaṃ (Ka)	1
Vadantassa = Vadantassa ca parassa tasmim̐ (Ka)	188
Vavassaggatthe = Vacasāyatthe (Syā)	121
Vasanaṭṭhānaṃ na niyāmitanti = Vasanaṭṭhānaṃ niyāmitanti (Syā, Ka)	26
Vassanti = Ṭhassanti (Ka), Vasanti (Syā)	25
Vassapatanasalilaṃ viya = Vassaṃ pattakālo viya (Sī)	150
Vassodakeneva = Udakeneva (Ka)	154
Vākarājālaṃ = Vāgurajālaṃ (Syā)	209
Vācaṃ = Vādaṃ (Ka)	148
Vātapūritaṃ viya kammārabhastāṃ = Vātapūritā viya kammārabhastā (Sī)	257
Vicaritā = Virocitā (Sī)	133

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Va]

Viñchaṃ = Vijjhaṃ (Syā, Ka)	26
Viṭaṭṭubhaṃ = Viḍḍabhaṃ (Sī, Syā)	242
Vattanisenāsane = Vattaniyasenāsane (Sī)	190
Vidati = Vedeti (Syā, Ka)	271
Vinatunnatādivasena = Vinatuggatādivasena (Sī, Syā)	260
Vinivattitvā = Nivaṭṭitvā (Sī)	268
Vipphāriko = Vitthāriko (Sī)	306
Virājetvā = Vijahitvā (Sī), Vibhajitvā (Syā)	97
Vilomabhāgaṃ = Vilomagāhaṃ (Syā), Lāmakaggāhaṃ (Ka)	63
Visaṭṭabhāve = Visajjabhāve (Syā), Visaddabhāve (Ka)	251
Vissajjeyyunti = Virājeyyunti (Sī, Syā)	31
Vihārapariveṇaṃ = Cīvarapariveṇaṃ (Syā, Ka)	169
Vucciyanti = Vuccissanti (Sī), Pucchissanti (Syā)	142
Vuttametaṃ = Vattametaṃ (Sī)	259
Vegaḷiṅgaṃ = Vehaliṅgaṃ (Sī), Vebhalliṅgaṃ (Syā)	193
Vesamantarassāti rāgādivisaṃ = Vesantarassāti rāgādivisaṃ (Tīkāyaṃ)	68

[Sa]

Sakakāyo = Sakkāyotipi (Sī)	184
Sakammanirato = Sakammaniyato (Ka)	251
Sakkasuyāmādisu = Sakkasuyāmādīnaṃ (Sī, Syā)	71
Sakuṇapotaḷe = Cakorakasakuṇapotaḷe (Sī)	222
Saṅgharivā = Saṃharivā (Sī), Saṅkharivā (Syā)	147
Sacāhaṃ = Svāhaṃ (Syā)	50
Sajitāti = Saṅjitāti (Sī)	301
Sattabhūmikapāsāde ṭhitopi = Sattabhūmakapāsādapiṭṭhitopi (Sī), Sattabhūmikapāsādaṃ piṭṭhitopi (Syā)	45
Sattamāsāni = Sattavassāni (Sī), Aṭṭhamāsāṃ (Buddhavaṃsa-aṭṭhakathāyaṃ)	274

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Satthā ekantarikaṃ = Na ekantarikaṃ (Ka)	268
Sattehi ussadaṃ ussannaṃ = Sattehi ussannaṃ (Ka)	283
Saddanayo = Tantinayo (Syā, Ka)	2
Saddhā pasannā = Saddhāsampannā (Sī)	200
Santhatariveṇaṃ = Santharitariveṇaṃ (Sī, Syā)	141
Santhāgāranti = Sandhāgāranti (Ṭikā)	8
Sandassesīti = Sandassetvāti (Pāḷiyam)	19
Sandiṭṭha = Sandiddha (Sī)	286
Sannidahituṃ = Sannisīdetuṃ (Sī) Sannisīdituṃ (Syā)	2
Sapattagaṇaṃ = Sampattigaṇaṃ (Syā, Ka)	212
Sabbaññutagavesanadhīro = Sabbaññutaṃ gavesaṃ dhīro (Sī, Syā)	52
Sabbaññutaṃ = Sabbantaṃ (Sī)	103
Sabba-abbhantarato vā = Sabba-abbhantarimato vā (Sī, Syā)	66
Sabbo = Pabbo (Ka)	125
Sabbo so = So sabbaso (Ka)	267
Sabhāvadhammoyeva = Sarasadhammoyeva (Sī)	
Purisdhammoyeva (Syā)	103
Samavipācaniyā = Samavipākiniyā (Sī, Syā)	211, 225
Samādapemi = Samādapesiṃ (Ka)	217
Samādhipāripanthikadhamme = Samādhipāribandhikadhamme (Syā, Ka)	22
Samaṅgibhāvaṃ = Mayhaṃ samaṅgibhāvaṃ (Syā, Ka)	238
Samajjaṃ vā = Samajjo vā (Sī)	46
Samaññaṃ = Samañña (Ka)	145
Samantā gāmaggā = Samantagāme maggā (Ka)	305
Sampannanivāsanapāvuraṇoti = ...pāpuraṇoti (Sī)	
...pārupaṇoti (Syā)	27
Samupabyūḷhaṃ = Samupabbuḷhaṃ (Sī)	290
Sambhogaṃ = Samabhāgaṃ (Syā) Samabhāvaṃ (Ka)	59
Sarakkhepamatte ṭhāne = Parikkhepamatte ṭhāne (Syā)	234
Sallakantiyasuttavācakaṃ = Sallakantiyasuttapāṭhakaṃ (Sī, Syā)	100

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Sa]

Sāsane ekacce āsavaṭṭhānīyā = Senāsane paṭicca āsavaṭṭhānīyā (Sī)	109
Sāhulicīrenāti = Bāhulicīvarenāti (Syā)	153
Siniddho = Asandiṭṭho (Sī) Asaṃsaṭṭho (Syā)	270
Sirisayane = Sakaṭṭhāne (Sī)	226
Silesikāya = Sakkaralasikāya (Abhi-Ṭṭha 2 sammappadhāne Vibhaṅgavaṇṇanāyaṃ)	171
Sīsakampamattameva = So kampamattameva (Sī)	
So kammamattameva (Syā)	187
Sīsokkamaṇaṃ = Sīsokkamaṇaṃ (Sī, Syā)	255
Sukhaparihaṭoti sukhena parihaṭo = Sukhaparihaṭoti sukhena parihaṭo (Sī, Syā)	202
Sutañcānena = Sutavanto (Sī), Puttapatthanena (Syā)	222
Suttakabaddhaṃ = Muṭṭakabaddhaṃ (Sī)	270
Suddhante = Suddhatte (Sī)	108
Sunikkantaṃ nikkantanti = Sunikkantaṃ nikkantanti (Sī)	30
Suparisuddha-ākārasamuṭṭhito = Suparisuddha-ākāra- samuṭṭhito (Sī, Syā, Ka)	180
Suyyātīti = Suyyāmāti (Syā, Ka)	227
Suvaṇṇarasadhārāparisekamañjaripatta = ...piñcharapatta (Sī, Syā)	14
Suvaṇṇasadisavaṇṇo = Suvaṇṇavaṇṇasadiṣo (Sī)	275
Suvaye = Tīsu vayesu (Syā, Ka)	207
Susaṅkhatabadarapānaṃ = Susaṅkhataṃ paramapānaṃ (Ka)	273
Seyyo, pāsāmsataroti attho = Seyyāmsā varatarāti attho (Sī)	304
Sottisināninti = Sottisinānanti (Syā, Ṭṭkāyaṃ ca) Sottim sinānim (Sī)	194
So dānīti = Sve dānāhanti (Pāḷiyaṃ)	76
Sopi = Tampi (Ka)	296
Sobhati = Sobhitāya (Ka)	42

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sovaṇṇamayam tālaphalam = Sovaṇṇiyaphalam (Sī)	273
Samghā gaṇā gaṇībhūtā = Samghasamghī gaṇagaṇībhūtā (Syā, Ka)	46
Samghā = Samgho (Sī)	284
Samvarappahānapaṭisaṅkhā = Samvarapahānapaṭisaṅkham (Ka)	184
Samvibhattesu = Savibhattesu (Sī) Suvibhattesu (Syā, Ka)	237
Samhatāti = Samghātāti (Sī, Syā, Ka)	284

[Ha]

Haritūpalittam ahatavatthehi parikkhipivā mahāraham pallaṅkam attharivā upari celavitānam = Haritapattam katvā mahāraham pallaṅkam attharivā ahatavatthehi parikkhipivā (Sī)	53
Hitapaṭicchādanaṭṭhena = Tam paṭicchādanaṭṭhena (Ka)	28

Majjhimapañāsapāliyam dassitāni pāṭhantarāni idha puna na dassitāni.